

পূৰ্ণেশ্বৰ অম্বা বচসান্ৱলী



দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা বচনাবলী

সংকলন আৰু সম্পাদনা

ড° মহেন্দ্ৰ বৰা



অসম সাহিত্য সভা

চম্ৰকান্ত গৰ্ব্বিক ভৱন

বোকছাট-১

DURGESWAR SARMA RACHANAYALI, complete works of Late Durgeswar Sarma : compiled and edited by Dr. Mahendra Bora, Professor of Assamese, Dibrugarh University and published by Sri Lila Gogoi, General Secretary, Asam Sahitya Sabha, Jorhat-1, Assam. First edition, December, 1978.

প্ৰকাশক :
অধ্যাপক লীলা গগৈ
প্ৰধান সম্পাদক
অসম সাহিত্য সভা
যোৰহাট-১

১ম তাঙৰণ
ডিচেম্বৰ, ১৯৭৮

মূল্য : পঁচিশ টকা

মুদ্ৰক :
ত্ৰিকালীচৰণ পাল
নবজীৱন প্ৰেছ
৬৬ গ্ৰে ইণ্ট, কলিকতা-৬

প্ৰকাশকৰ নিবেদন

৬ভূগেশ্বৰ শৰ্মা এজন আগশাৰীৰ কবি আৰু নাট্যকাৰ। তেখেতৰ বচনাৱলী সত্ত্বেও এখনো বজাৰত পাবলৈ নাই। অসম সাহিত্য সভাই প্ৰতিভাশালী লেখকসকলৰ বচনাৱলী সংগ্ৰহ কৰি পাতনিসহ সম্পাদনা কৰোৱাই প্ৰকাশ কৰি আহিছে। ৬শৰ্মাৰ বচনাৱলী সম্পাদনা কৰি উলিয়াই অসম সাহিত্য সভাক প্ৰকাশ কৰিবলৈ দিয়াত আমি ড° মহেন্দ্ৰ বৰাটলৈ কৃতজ্ঞতা জনাইছোঁ। ৬শৰ্মাৰ স্বত্বাধিকাৰী পুত্ৰ শ্ৰীযুত পৰমেশ্বৰ শৰ্মা, শ্ৰীযুত আনন্দেশ্বৰ শৰ্মা, শ্ৰীযুত মুকুটেশ্বৰ শৰ্মা, শ্ৰীযুত কুমুদেশ্বৰ শৰ্মা আৰু শ্ৰীযুত হাৰিকেশ্বৰ শৰ্মাই তেখেতসকলৰ পিতৃৰ বচনাৱলী প্ৰকাশৰ স্বত্ব আনন্দেৰে অসম সাহিত্য সভাক দিয়াত আমি তেখেতসকললৈ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিলোঁ। তিনি বছৰৰ পাছতে ৬শৰ্মাৰ জন্মশতবাৰ্ষিকী উদ্‌যাপন কৰোঁতে তেখেতৰ কাব্য আৰু নাটকৰ পুনৰ মূল্যায়ন কৰিব পৰা হ'ব বুলি আশা কৰিয়েই বচনাৱলী খৰ-খেদাটক প্ৰকাশ কৰা হ'ল।

চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ ভৱন

ঘোৰহাট

২৫।১১।৭৮

কীৰ্ত্তিমাৰ্গ শৰ্মা

প্ৰধান সম্পাদক,

অসম সাহিত্য সভা

সূচীপত্র

অন্নতবণিকা	০'২—'৭৩
অঙ্কলি	১—৮০
নিবেদন	৮১—১৫৮
উপাসনা	১৫৯—১৮৬
পার্থ-পৰাজয়	১৮৭—২৭৩
বালী বধ	২৭৫—৩৫০
চন্দ্রাবলী	৩৫১—৪২৩
পদ্মাবতী	৪২৪—৫১২
পরিশিষ্ট	৫১৩—৫২৩
কবিতা সূচী	৫২৪—৫২৮



অবতৰণিকা

॥ সম্পাদনা-সংক্ৰান্ত ॥

‘দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা বচনাৱলী’ স্বনামধন্য কবি-নাট্যকাৰজন্যৰ সকলোখিনি পূৰ্ব-
প্ৰকাশিত আৰু অপ্ৰকাশিত বচনাৰ সামগ্ৰিক সংকলন। ‘জোনাকী’ৰ জোনাক
ফৰিংফুটা হৈ থাকোঁতেই পাতনি মেলি ‘বায়ুধেনু’ৰ সাতষষ্ঠী পোহৰৰ
লীলাখেলাৰ মাজতহে সামৰণি যৰা অতি বিৰল আৰু দীঘলীয়া সাহিত্যিক
জীৱনৰ অধিকাৰী আছিল, ৮দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা। অথচ, তেওঁ বচনা কৰি থৈ
যোৱা পুথিৰ সংখ্যা ভাবিবলৈ টান লগাকৈ জাকবীয়া। তেওঁৰ জীৱনকালত
প্ৰকাশ পাইছিল, মাথোন দুখন কবিতাৰ পুথি—অজলি (১৯১০) আৰু
নিবেদন (১৯২০); আৰু তিনিখন নাটক—পাৰ্থ-পৰাজয় (১৯০৯), চন্দ্ৰাৱলী
(১৯১০) আৰু বালী বধ (১৯১২)। কবিতাৰ পুথি দুখনে যদিও কেইবাটাও
তাণ্ডবৰণৰ মুখ দেখিলে, নাটক তিনিখনৰ ভিতৰত মাথোন ‘পাৰ্থ-পৰাজয়’ খনহে
নিশ্চয়কৈ তিনিবাৰ ছপা হৈছিল আৰু ‘চন্দ্ৰাৱলী’খন সন্দেহৰ থল থকাকৈ দুবাৰ।

‘পাৰ্থ-পৰাজয়’ৰ শেহতীয়া তাণ্ডবৰণটো প্ৰকাশিত হৈছিল ১৯২২ চনত।
ইয়াৰ শিবোনামা-পিঠিত এইকেইটা কথা সঙ্গলীয়াকৈ পোৱা যায় : প্ৰকাশক
ভিক্ৰমগুৰু শিৱনাথ ভট্টাচাৰ্য (নক’লেণ্ড হ’ব, এওঁৱেই আছিল ভৱিষ্যতৰ বাই
অসমীয়া প্ৰকাশনা-প্ৰতিষ্ঠান ‘ভট্টাচাৰ্য এজেন্সী’ৰ স্বত্বাধিকাৰী), ছপাৰ তাৰিখ
১৮৫১ শক আৰু পুথিখনৰ দায় বহু (জোঁটনিটো দিয়া আছে, বঙালী টাচত
‘দশ’) অনা মাথোন। অসমীয়া নাটক তিনিবাৰকৈ ছপা হৈ ওলোৱাটো এতিয়াৰ
বিবেচনাতো লেখত ল’বলগীয়া ঘটনা—অভাৱনীয় মঞ্চ-সাক্ষ্যৰ উজ্জল নিদৰ্শন।

‘চন্দ্ৰাৱলী’ৰ দ্বিতীয় তাণ্ডবৰণ যদি দৰাচলতে প্ৰকাশিত হৈছিল, তেনেহ’লে
সেই তাণ্ডবৰণ প্ৰকাশক আছিল—জগদাহাৰীৰ পঞ্চবটী আশ্ৰমৰ শ্ৰীশ্ৰীপঞ্চকৰেশ্বৰ
লাইব্ৰেৰী। আমাৰ হাতত পৰা পুথিখনৰ শিবোনামা-পিঠিটো ছপাৰ আখৰৰ
নহয়, লেখকৰ নিজৰ হাতৰ আখৰবহে। লগতে লেখকৰ হাতেলিখা আখৰৰ
এখন কণমানি ‘পাতনি’ও আছে : “এই নাটকখনি চেন্নপীয়েৰৰ ‘এজ ইউ
লাইক ইট’ নাটকৰ পৰিচালনা লৈ লিখা হৈছে। সবহভাৱ অৱস্থাবলৈকে বুলিব

পাৰি, কিন্তু উদ্দেশ্য আছিল আমাৰ সমাজৰ আৰু বঙ্গমঞ্চৰ উপযোগী কৰা। সেইকাৰণে পৰিবৰ্তন বহুত কৰিব লগা হৈছে। তাত অনেক মাধুৰ্য হ্ৰাস হৈছে। কেবা ঠাইতো অভিনয় হওঁতে, ঠাই বুজি কোনোৱে কোনোৱে নিজৰ বচিত গীত সুমাই লৈ নাটকৰ সৌন্দৰ্য বঢ়াই লৈছিল।” উল্লেখযোগ্য যে, হাতেলিখা শিবোনামা-পিঠিত এশাবী ইংগিতপূৰ্ণ কথা আছে, মাথোন ‘বেচ’ শব্দটোহে থকা এটি অসম্পূৰ্ণ বাক্যৰ ৰূপত। খুব সম্ভৱ, পুথিখনৰ বেচ নিৰ্ধাৰিত নহ’লেই! মূল নাটকখনৰ ছপা আখৰৰ ওপৰত হাতেলিখা আখৰৰ শুধৰণিবোৰলৈ চাই ধাৰণাটো গজগজীয়া হয়: শিবোনামা-পিঠি আৰু পাতনিখন দুনাই ছপাবলৈ লোৱা তাঙৰণৰ কাৰণে যুগুতাই উলিওৱা ছপাশালৰ উপযোগী প্ৰতিলিপিহে—হয়তো সেই প্ৰস্তাৱিত সংস্কৰণে ছপাশালৰ মুখেই নেদেখিলে! যি কি নহওক, ৰচনাৱলীৰ অন্তৰ্ভুক্ত পুথিখনৰ পাঠ গ্ৰহণ কৰা হৈছে, লিখকৰ নিজ হাতৰ আখৰেৰে শুধৰাই থোৱা সেই প্ৰথম তাঙৰণৰে ছপা নাটকখনৰপৰা। শুধৰণিবোৰৰ ভিতৰত উল্লেখনীয় হ’ল গোটেইখন নাটকতে প্ৰথম তাঙৰণৰ ‘নৈমিষ বন’ৰ পৰিবৰ্তে উৎস-নাটকখনৰ ‘কৰেই অৰ আৰ্দ্ৰেন’ৰ প্ৰতিকৰূপ হিচাপে মন্ত্ৰণতৰ ‘নন্দন বন’ শব্দটোৰ প্ৰয়োগ। দ্বিতীয়তে, নাটকখনত থকা গীতমূহৰ শিতানত সেই কালৰ ৰীতি অনুসৰি প্ৰথম তাঙৰণত থকা বাগ-তালৰ উল্লেখসমূহ বাদ দিয়া হৈছে।

‘উপাসনা’ নানা আলোচনীত সিঁচৰত হৈ থকা আৰু কেঁচা পাণ্ডুলিপি অৱস্থাতে থকা অৰ্থচ পুথিৰ আকাৰত প্ৰকাশ নোপোৱা মুঠ পঁচিশটা কবিতাৰ সংকলন। ইয়াৰে প্ৰায়খিনি কবিতাৰ পম খেদি পুৰণি আলোচনীৰ পাতত বিচাৰি পাইছোঁ। কিন্তু, কবিৰ পুত্ৰ-পৰিয়ালৰপৰা পোৱা হাতেলিখা প্ৰতিলিপিৰ লগত ছপা কবিতাৰ পাঠৰ অমিল ঘটা দেখা পাই, ছপা কবিতাৰ পাঠৰ গাঁতে আঁউজি যথায়থ পাৰটীকাৰ যোগান ধৰি প্ৰতিটো কবিতাৰ নিৰ্ভৰযোগ্য ৰূপ একোটি দাঙি ধৰিবলৈ যত্ন কৰা হৈছে। দ্বিতীয়তে, কেইটাবান কবিতাৰ ছপা পাঠ সংগ্ৰিষ্ট পুৰণি আলোচনী বিচাৰি নোপোৱাৰ কাৰণেই উদ্ধাৰ কৰিব পৰা নহ’ল। নিৰিসাহকৰ ক্ষেত্ৰত শুদ্ধ পাঠ নিৰ্ণয় কৰা হৈছে, হাতেলিখা প্ৰতিলিপিৰ পাঠ অনুযায়ী; আৰু সন্দেহহীনত, যুক্তিযুক্ত অনুমান-প্ৰমাণৰ ভিত্তিত। ক্ৰটি-বিচ্যুতি সকলোখিনি সম্পাদকৰ অকৰতা নিৰ্দেশক। যি কি নহওক, ‘উপাসনা’ৰ এইমুঠ কবিতাৰ ভিতৰত সৰৱৰ হিচাপত পোনপ্ৰথম

কবিতাটো হ'ল, 'তেওঁই মই'। কবিতাটো প্রকাশিত হৈছিল, 'আবাহন' কাকতৰ ১ম বছৰ ১ম সংখ্যাত—১৮৫১ শকৰ কাতি মাহত। প্ৰিয়ান-যোগ্য যে, ১২২২ চনত এই আলোচনীখনৰ জন্মই খুব সম্ভৱ তেওঁৰ বহুদিন ধৰি নিতাল মাৰি থকা কবি-আত্মক আকৌ এবাৰ প্ৰবলভাৱে জোকাৰি গৈছিলহি। সেয়েহে, 'আবাহন'ৰ প্ৰথম পাঁচোটো সংখ্যাৰ প্ৰতিটোৰে অন্ততঃ একোখিলাকৈ পাত তেওঁৰ কবিতাই স্তব্ধ কৰি থৈছে। তাৰ পাচতো, দ্বিতীয় বছৰৰ শেষ সংখ্যাটোলৈকে ধাৰাবাহিক ৰূপত নহ'লেও অতি বেচি দুটা নাইবা তিনিটা সংখ্যা এৰি পাচৰটো সংখ্যা তেওঁৰ কবিস্বৰ স্বাক্ষৰ নিয়মীয়াকৈ ধৈ যাবলৈ পাহৰা নাছিল। 'উপাসনা'ত অন্তৰ্ভুক্ত কবিতাসমূহৰ ভিতৰত আটাইতকৈ শেহতীয়া কবিতাকেইটা প্ৰকাশিত হৈছিল, 'ৰামধেনু'ৰ পাতত। আৰু, সিবিলাকৰ ভাবনা-প্ৰয়োজনাৰ স্বাক্ষৰেই কোনোবা এটা পৰত তেওঁৰ কবি-জীৱন থমকি বৈছিলহি।

তেওঁৰ অপ্ৰকাশিত নাটক 'পদ্মাবতী'ৰ দুটা হাতেলিখা প্ৰতিলিপি আমাৰ হাতত পৰিছে। এটা প্ৰতিলিপিৰ পাঠ তুলি থৈছিল, বুৰঞ্জীবিৎ বেণুধৰ শৰ্মাদেৱে তাহানি ১৯৫৭ চনতে,—কবি পাৰ্শ্বভিষ্মসাহ বৰুৱাৰ সোণাৰিষ ঘৰ 'সোণালী পাৰ'ৰ ব্যক্তিগত পুথিভঁৰালত পোৱা মূল পাতুলিপিৰপৰা। আন এটা প্ৰতিলিপি দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাদেৱৰ গুৱাহাটীৰ নিজা বাসভৱন 'কমল কুটিৰ'তে সংৰক্ষিত হৈ আছিল। সেইখনৰ ঠায়ে ঠায়ে নাট্যকাৰ গৰাকীৰ নিজৰ হাতৰ আখৰেৰে শুধৰোৱা অকল শব্দৰ শুধৰণিয়েই নহয়, মাজে মাজে পৰিৱৰ্তিত সংলাপ আৰু মঞ্চ-নিৰ্দেশনাও আছে। দুখৰ কথা, দুয়োটা প্ৰতিলিপিয়েই অসম্পূৰ্ণ। আমি নাট্যকাৰজনাৰ নিজৰ হাতৰ চাৰ পৰা দ্বিতীয়টো প্ৰতিলিপিৰপৰাই মূল পাঠ গ্ৰহণ কৰিছোঁ। মাথোন অস্পষ্টতাৰ ক্ষেত্ৰত উদ্ধৃতি খাবলগীয়া হ'লেহে, প্ৰথমটো প্ৰতিলিপিৰ শোহৰত সঠিক পাঠৰ সন্ধান লৈছোঁ। যি কি নহওক, দ্বিতীয়টো অধিক নিৰ্ভৰযোগ্য প্ৰতিলিপিৰ পাঠ থমকি বৈছেহি, ৫ম অংক ৪ৰ্থ গৰ্ভাংকৰ 'বিচাৰিলোঁ স্বা-জীয়া ক'তো পোৱা নাই' বাক্যটোৰে শেষ হোৱা কিংকৰৰ মূখৰ উক্তিটোত। সেইখিনিৰপৰা কিছু দূৰলৈকে আমি সম্পূৰ্ণভাৱে প্ৰথমটো প্ৰতিলিপিৰেই আশ্ৰয় গ্ৰহণ কৰিছোঁ। কিন্তু সেইটো প্ৰতিলিপিও থমকি বৈছেহি, মহীপালৰ মূখৰ 'যদিও জানিছোঁ তুমি তাকে ক'বা বুলি' উক্তিটোৰ শেষত। 'পদ্মাবতী'

আমার নাট্যসাহিত্য-উৎসাহৰ এটি আশুৰীয়া সম্পদ—চেন্নপীয়েৰৰ ‘চিথেলিন’ নাটকৰ প্ৰথম নাইবা দ্বিতীয় অসমীয়া ৰূপান্তৰ।^১ আমাৰ ধাৰণা, এইখন অধিকাংশাদ গোস্বামীৰ ‘তাৰা’ খনতকৈ আগতীয়া। ওপৰত কোৱা দ্বিতীয়টো প্ৰতিলিপিৰ বাকলি-পিঠিত লিখকৰ নিজ হাতেৰে লিখি থোৱা এই বাক্যটো স্পষ্ট হৈ আছে—“যোৰহাট অসমীয়া থিয়েটাৰ হ’লত অভিনীত”। উল্লেখযোগ্য যে নাট্যকাৰগৰাকী এই নাট্যঘৰটোৰ লগত ঘনিষ্ঠভাৱে জড়িত হৈ আছিল, ১২০৭ চনৰপৰা ১২১১ চনলৈ। বচনাইশলীৰ সূক্ষ্ম সমীক্ষণে আমাক এনে এটা ধাৰণা দিয়ে, ‘পদ্মাৱতী’ তেওঁৰ আনখন চেন্নপীয়েৰীয় নাটকৰ ৰূপান্তৰ ‘চন্দ্ৰাবলী’ৰ ঠিক পাচৰটো খোজ। সেয়ে হ’লে, এই নাটকখন ১২১০ চনৰ পোনৰ পিনৰ মাহকেইটাতে ৰচিত হৈছিল। এনে এখন শুক্লস্বৰ্ণ নাটক অসম্পূৰ্ণ কৈ থ’লে পাঠকৰ মনত নিশ্চয় ‘কিবা যেন নাই নাই’ লাগি ৰ’লহেঁতেন। সেইকাৰণে, সম্পাদকে তেওঁৰ অক্ষম হাতেৰে ৪থ গৰ্ভাংকৰ শেষৰ ঘিনি আৰু ৫ম গৰ্ভাংকৰ গোটেইখিনি একেটা ভাষাৰে একেটা ছন্দেৰে সামৰি থোৱাৰ প্ৰয়াস পালে। নক’লেও হব, এই বিষয়ত কিছু বচা-টুটা ঘটিছে।

এইখিনিতে গোটেইখন ৰচনাৱলী যুগুতাই উলিয়াওঁতে, সম্পাদনাৰ প্ৰয়োজনত সাধন কৰা মূল পাঠৰ কেইটিমান সংশোধন, সংৰক্ষণ আৰু পৰিৱৰ্ত্তন সম্পৰ্কে উল্লেখ্য হ’ব খুজিছোঁ। প্ৰথম কথাষাৰ হ’ল, বৰ্ণবিভাসৰ বহুজন-গৃহীত নতুন নিয়ম অনুসৰি আমি মূলৰ বেকযুক্ত বৰ্ণৰ ক্ষেত্ৰত ৰিড কপ সলাই লৈছোঁ। কিন্তু, দুটা বিষয়ত আমি মূলৰ বৰ্ণবিভাস সংশোধন নকৰাটোৱেই সমীচীন বিবেচনা কৰিছোঁ, হসন্ত ও-ধ্বনিৰ সংযোগত সাধিত হোৱা যুক্তাক্ষৰৰ সলনি অনুস্বাৰ প্ৰয়োগৰ বীতি গ্ৰহণ কৰা নাই। তাৰ প্ৰধান কাৰণ হ’ল, অসমীয়া ভাষাত এই নিয়মটোৱে এতিয়াও এটা স্থলপট

১. আনখন অসমীয়া ৰূপান্তৰ ‘তাৰা’ ৰচনা কৰিছিল, গুৱাহাটীৰ অধিকা-
 প্ৰসাদ গোস্বামীয়ে। অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকাদেৱৰ মতে, এই নাটকখনি ১২১৫
 চনত ৰচিত হৈ কুমাৰ ভাস্কৰ নাট্যমন্দিৰত প্ৰথমবাৰৰ বাবে মঞ্চস্থ হৈছিল।
 কিন্তু, নাটকখন ছপা হৈ প্ৰকাশিত হৈছিল, ১২৩৫ চনত—সম্পূৰ্ণ কুৰি বছৰৰ
 পাচত। হাজৰিকাদেৱৰ আলোচনা-ক্ৰমলৈ চাই ধাৰণা হয়, তেখেতে
 ‘পদ্মাৱতী’ৰ ৰচনাকাল ১২১৫ চনৰ পৰৱৰ্ত্তী বুলি বিবেচনা কৰিছে। (ড.
 অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা : আমাৰ নাট্যশাস্ত্ৰ চেন্নপীয়েৰ, নৱমূল ১ম বছৰ, ৩১ শ
 অধ্যায়, পৃ. ৩২)।—সম্পাদক।

আৰু যুক্তিযুক্ত গঢ় লৈ উঠা নাই। আকৌ, বেহুজ বৰ্ণৰ ক্ষেত্ৰতো আমি য-ফলা থকা দ্বিধা ৰূপ সলোৱাৰ চেষ্টা কৰা নাই। যদিও এই দুয়োটা বিষয়তে আমি নিজে নতুন ধাৰাবেই সমৰ্থক, তথাপি বিষয় দুটাত যিহেতু বিতৰ্কৰ স্কন্ধা বৈ গৈছে, সেইবাবে মূল পাঠত থকা বৰ্ণ বিজ্ঞাসৰ চিন মচিবৰ অধিকাৰ আমাৰ নাই বুলিয়েই বিবেচনা কৰিছোঁ। শেষত ক'বলগীয়া কথাৰাৰ হ'ল, কেইটামান শব্দৰ ধ্বনিগত ৰূপ আমি পৰিমাৰ্জন কৰি লৈছোঁ। শব্দ-কেইটা হ'ল, 'তোমোলোক', 'খেলা' আৰু 'কাষ'। ইয়াৰে প্ৰথমটোৰ প্ৰয়োগ 'পদ্মাবতী'ৰ হাতেলিখা প্ৰতিলিপিত লক্ষ্য কৰিছিলোঁ। আঞ্চলিক ভাষাৰ গোন্ধ থকা এই শব্দটোক আমি মান্ত ভাষাত গৃহীত 'তোমোলোক'লৈ পৰিৱৰ্ত্তিত কৰি লৈছোঁ। বাকী দুটা শব্দ স্বতন্ত্ৰীয়াকৈ বিবেচনা কৰিলে, পৰিবৰ্ত্তন কৰাৰ কোনো প্ৰশ্নই হুঠে। কিন্তু লেখকগৰাকীয়ে শব্দ দুটাৰ প্ৰয়োগ আভিধানিক অৰ্থৰপৰা আঁতৰি গৈ ক্ৰটিপূৰ্ণ আৰু আঞ্চলিক সংক্ৰমণাত্মক অৰ্থতহে কৰিছিল। শব্দ দুটা তেওঁ 'খেলা' আৰু 'কাষ' অৰ্থতহে প্ৰয়োগ কৰিছিল। গতিকে ইহঁতৰ পৰিমাৰ্জনৰ বাবদ্বা নকৰিলে নিশ্চয় ভুল হ'লহেঁতেন। তদুপৰি 'চন্দ্ৰাবলী' নাটকৰ এটি চৰিত্ৰৰ নাম 'হেমাঙ্গলী'ৰ সলনি 'হেমাঙ্গলি' কৰি লৈছোঁ—ব্যাকৰণৰ যুক্তিতেই।

॥ জীৱন-কাহিনী ॥

যদিও তেওঁ মুখত ৰূপৰ চামোচ লৈ ওপজা নাছিল, তথাপি কবি-নাট্যকাৰ দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা অন্ত এক প্ৰকাৰে ভাগ্যবান ব্যক্তি আছিল। তেওঁ যিটো পৰিয়ালত জন্মগ্ৰহণ কৰিছিল, সেই পৰিয়ালৰ ঘাইগৰাকী পুৰুষে জানিছিল দুটা স্কন্ধীয়া বৃগৰ এটা দোমোছাত বাস কৰি অনাগত দিনৰ ইতিহাসক কেনেকৈ অভ্যৰ্থনা জনাব লাগে। ভেতিয়া ঊনবিংশ শতিকাৰ বেছি লহিয়াই শেষ দিগন্ত চুইছেহি। মাথোন আঙুলিৰ পাবত লেখিব পৰা এমুঠি বাহুৰ ওলাই আহিছে, পশ্চিমীয়া শিক্ষাৰ শোহৰ ল'বলৈ। সেইমুঠি বাহুহে সেই

দুঃসাহসৰ মূল্যও শোধাবলগীয়া হৈছিল, কিছু মহড়া পৰিমাণেৰেই। পশ্চিমীয়া শিক্ষা ল'বলৈ যোৱা মানেই খেজুৰাই সমাজৰপৰা এঘৰীয়া হোৱাৰ দণ্ড মূৰ পাতি লোৱা। তেনে এটা পৰিবেশৰ মাজত সংস্কৃত পণ্ডিতৰ ঘৰৰ ল'ৰা কমলেশ্বৰ শৰ্মাই কাৰো হাক-বচন নেমানি গ্ৰহণ কৰিবলৈ ওলাই আহিছিল, ইংৰাজী ৰীতিৰ শিক্ষা। নিৰ্দিষ্ট সময়ত প্ৰবেশিকা পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈ যোৰহাটৰ ওচৰৰ পটিয়াগাঁৱৰ এই ডেকাজনে ডাক বিভাগৰ চাকৰি এটা অনায়াসে গোটাই লৈছিল। সমাজৰপৰা প্ৰায় এঘৰীয়া হ'বলগীয়া হোৱা কমলেশ্বৰ শৰ্মাই সময়ৰ আগচুলিত ধৰি নগৰৰ ভিতৰৰ তৰাজানত এটা ঘৰ নিজৰ বৰীয়াটক সজাই লৈছিল। অনিবাৰ্যভাৱে, সেই ঘৰটো হৈ পৰিছিল, ইংৰাজী শিক্ষা গ্ৰহণ কৰা ছাত্ৰৰ বাবে এটি নজহা-নপমা প্ৰেৰণৰ ভূমুক। কাৰণ, কমলেশ্বৰ শৰ্মাই আপোন-পৰ নগাঁও বহুতকৈ ইংৰাজী শিক্ষা গ্ৰহণ কৰাৰ বিষয়ত মুকলি হাতেৰে সহায় কৰিছিল।

যি কি নহওক, পটিয়াগাঁৱৰ ঘৰতে ১৮৮২ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহত— সঠিককৈ ক'বলৈ হ'লে, ১৮০৩ শকৰ ২ কাণ্ডন সোমবাৰে নিশা কমলেশ্বৰ শৰ্মাৰ বৰপুত্ৰ দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাই জন্মগ্ৰহণ কৰে। কবি-নাট্যকাৰগৰাকীৰ মাতৃদেৱীৰ নাম আছিল, নবেশ্বৰী দেৱী। বহুতে তেখেতক নামে-গুণে বজিভা খাই পৰা গোলাপী দেৱী বুলিয়েই জানিছিল—সৰহ কি, সেই নামটোহে অধিক বজনজনা আছিল। ধূলি-মাকতিৰে উমলি ফুৰা দিনবোৰৰ ভেওনা পাৰ হৈ উঠাৰ পাচতে দেউতাকে তেওঁক নগৰৰ ঘৰলৈ নি বিজ্ঞাবদ্ধ কৰাই দিলে। দোপত দোপে সফলতাৰ খটখটি বগাই উঠি ১৮৯৯ চনত তেওঁ যোৰহাটৰপৰাই কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰবেশিকা পৰীক্ষাত প্ৰথম বিভাগত উত্তীৰ্ণ হৈ অবিয়াঅবিৰ জলপানি লাভ কৰে। ইয়াৰ পাচত তেওঁ উচ্চতৰ কলেজীয়া শিক্ষা গ্ৰহণৰ উদ্দেশ্যে কোচবিহাৰৰ ভিক্টোৰিয়া কলেজৰ এক. এ. শ্ৰেণীত ভৰ্তি হয়গৈ। যথা সময়ত সেই মহলাতো প্ৰথম বিভাগত সূখ্যাতিৰে উত্তীৰ্ণ হৈ একেখন কলেজতে মিলিত কলা শাখাত বি. এ. পঢ়িবলৈ লয়। অৱশেষত ১৯০৩ চনত তেওঁ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰথম উপাধিটো লাভ কৰি স্নাতকোত্তীৰ্ণ হয়। এইখিনিতে কৈ থ'ব পাৰি, কোচবিহাৰতে তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ পাতনি মেল খাইছিল। ইয়াৰ নৈসৰ্গিক বৃত্তশোভাই যে তেওঁৰ কবি-অস্তবস্ত গভীৰ সাঁচ বহুয়াইছিল, সেই কথাৰাৰ স্মৃতি

পূৰ্ববেক্ষণলীল পাঠকৰ দৃষ্টিৰ হাত সাৰি নেযায়। যি কি নহওক, সেই কোচবিহাৰ এৰি ইয়াৰ পাচত তেওঁ কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয় আইন কলেজত ভৰ্তি হয়গৈ। তাৰপৰাও তেওঁ ১৯০৬ চনত বি. এল. পৰীক্ষাত সূচ্যাতিৰে উত্তীৰ্ণ হৈ ক'তো ধমকি নোবোৱা শিক্ষা-জীৱনৰ ওষ পেলায়।

কলিকতাত ছাত্ৰ হৈ থকা কালছোৱাত তেওঁ কেইবাগৰাকীও ভাবত-বৰেণা ব্যক্তিৰ ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক লাভ কৰে। সেইসকলৰ ভিতৰত সিংহপুৰৰ চাৰ আন্ততোষ মুখোপাধ্যায়, দাৰ্শনিক-প্ৰবৰ আচাৰ্য ব্ৰজেননাথ মীল আৰু বিখ্যাত সমাজ-সংস্কাৰক চিন্তাবিদ হেৰম্বকুমাৰ মৈত্ৰ—এই তিনিগৰাকীৰ নাম উল্লেখযোগ্য। সহজেই অহুমান কৰিব পাৰি, এইসকলৰ অতি ঐশ্বৰ্যবান ব্যক্তিত্বৰ সংস্পৰ্শত কবি শৰ্মাৰ দাৰ্শনিক তথা নান্দনিক ধ্যান-ধাৰণাৰ দিগন্ত বিস্তৃত হৈ পৰিছিল। আনহাতে, কলিকতাত থাকোঁতেই কবিগৰাকীয়ে জীৱনৰ প্ৰথম মৰ্মবেদনাৰ অভিজ্ঞতা লাভ কৰে। তেওঁৰ এগৰাকী অতি আদৰৰ ভনীয়েক আছিল। ঘৰত মতা নামটো আছিল—সোণ। ভালকৈ ফুলি উঠিবলৈ নো পাওঁতেই সেই ফুলকলিটি হঠাতে এদিন মাটিলৈ সৰি পৰিল। কম বয়সৰ কবি-হৃদয়ৰ সেই প্ৰথম আঘাতটোৰ স্মৃতি মনৰ পটৰপৰা যচ খাবলৈ বহুদিন লাগিছিল। কবিয়ে নিজে বহুতকৈ পৰৱৰ্তী কালত ক'বলৈ নেপাহৰিছিল, 'নিবেদন'ত থকা 'বঙিলা' কবিতাটো হেনো সেই প্ৰথম মনোবেদনাৰেই এটি অভিব্যক্তি। নক'লেও হ'ব, সেই কবিতাটোৰ হুমুনিয়াহ-গধূৰ পৰিৱেশত যেন এটি অতি একান্ত ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতাৰ ককণ আভাস সাঙোৰ খাই আছে।

১৯০৭ চনৰপৰা—সঠিককৈ ক'বলৈ হ'লে, সেই বছৰৰ জুলাই মাহৰ পহিলা তাৰিখৰপৰা কবি শৰ্মাই যোৰহাটৰ কাছাৰীলৈ অহা-যোৱা কৰিবলৈ লয়। অধিবক্তা হিচাপে তেওঁ অতি অলপ দিনৰ ভিতৰতে কৃষধাৰ যুক্তি, নিশ্চিত যুক্তি আৰু সূক্ষ্ম সমীক্ষণৰ চিনাকি দাঙি ধৰি সুপ্ৰতিষ্ঠিত হৈ পৰে। তেওঁৰ অধিবক্তা-জীৱনৰ বছৰ চাৰিটা আন নানা দিশৰপৰাও সমানে সূচ্যাতিপূৰ্ণ আৰু ফলদায়ক সময় আছিল। এই সময়ছোৱাতে তেওঁ ৰাজহুৱা জীৱনতো সক্ৰিয় ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি আহে। সাহিত্য, ৰাজনীতি আৰু বংগমঞ্চ—ঘাইকৈ এই তিনিটা দিশ সামৰিয়েই তেওঁৰ ৰাজহুৱা জীৱন। অসমৰ প্ৰাক-কংগ্ৰেছী যুগৰ প্ৰধান ৰাজনৈতিক অহুঠান 'অসম এক্সেচিয়েন্ট'ৰ লগত দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ সম্পৰ্ক ইমান ঘনিষ্ঠ আছিল যে,

তেওঁকো সেই অহুষ্ঠানৰ এগৰাকী অন্ততম প্ৰতিষ্ঠাতা-কৰ্ণধাৰ বুলি ইতিহাসে নিশ্চয় স্বীকাৰ কৰিব। যি কি নহওক, ৰাজনীতিৰ বিষয়ত তেওঁৰ মনোভাৱগী আৰু কৰ্মদক্ষতাই গঢ় লৈছিল, সময়কালৰ দুগৰাকী স্বনামধন্য সমাজনাৱক মানিকচন্দ্ৰ বৰুৱা আৰু জগন্নাথ বৰুৱাদেৱৰ আদৰ্শৰ সৰণিত। উল্লেখযোগ্য যে, শৰ্মাই তেওঁৰ দুটি সাহিত্যকৃতি ‘পাৰ্থ-পৰাজয়’ আৰু ‘অঞ্জলি’ ক্ৰমে এই দুগৰাকী কৃতবিদ্য পুৰুষৰ নামতেই উছৰ্গা কৰি থৈ গৈছে। ৰাজনীতি-চৰ্চাৰ উপৰিও এইছোৱা কালতে তেওঁ যে ওপৰৰ দুখন পুথিৰ লগতে ‘চন্দ্ৰাবলী’ নাটকৰ নামটোও যোগ দি অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীৰ পাতত নিজৰ নাম মচিব নোৱৰাকৈ লিখি পেলালে—সেইবাৰ কথাও স্মৰণযোগ্য। আকৌ, ‘ঘোৰহাট অসমীয়া নাটঘৰ’ৰ প্ৰতিষ্ঠাতাসকলৰ লেখ দিওঁতেও তেওঁৰ নাম ল’বলগীয়া হয়। খুব সম্ভৱ, সেই নাটঘৰৰে নাটনি পূৰোৱাৰ উদ্দেশ্য লৈয়েই তেওঁ বাকী দুখন নাটক ‘বালী বধ’ আৰু ‘পদ্মাৱতী’ৰো প্ৰথম পাণ্ডুলিপি এইছোৱা সময়তেই লিখি উলিয়াইছিল। আটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য কথাৰাৰ হ’ল, জীৱনৰ এই অধ্যায়তেই ১৯১০ চনত কবি শৰ্মাই মেলেণ্ডৰ জীৱেশ্বৰ বৰুৱাৰ কল্পা আৰু প্ৰথম অসমীয়া চাহ-খেতিয়ক বোম্বেশ্বৰ বৰুৱাৰ পৌজী সান্নিধ্যী দেৱীৰ পাণিগ্ৰহণ কৰি গৃহ-সংসাৰত প্ৰবেশ কৰে।

১৯১১ চনৰপৰা তেওঁৰ জীৱনৰ এটি নতুন অধ্যায় আৰম্ভ হয়। সেই চনতেই ঘাইকৈ দেউতাকৰ মনোবাঞ্ছা পূৰণ কৰাৰ মানসেৰেই দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাই চৰকাৰী বিষয় গ্ৰহণ কৰে আৰু পোনচাটেই তেওঁ ধুবুৰীত ডেপুটি মেজিষ্ট্ৰেট পদত মকৰল হয়। এই আপাহতে তেওঁৰ লগত গৌৰীপুৰৰ বজা প্ৰভাতচন্দ্ৰ বৰুৱা বাহাদুৰৰ এক অনন্তপ্ৰত্যাহিত সম্পৰ্কই গঢ় লৈ উঠে। তেতিয়া শৰ্মাৰ আদালতত বজাবাহাদুৰৰ এটা মোকদ্দমা চলিবলৈ লৈছিল। বজাবাহাদুৰৰ লপকে উপদেষ্টা নিযুক্ত হৈছিল, কলিকতা উচ্চ জিয়ালয়ৰ এগৰাকী প্ৰথিতযশা বেৰিষ্টাৰ। কিন্তু, বিচাৰৰ অন্তত ডেকা হাকিম শৰ্মাই বায় দিলে, বজাবাহাদুৰৰ প্ৰতিকূলে। স্বাভাৱিকতে, বজাবাহাদুৰে কলিকতাৰ উচ্চ জিয়ালয়ত আপীল কৰিব খুজিছিল। কিন্তু, আইনবিদগৰাকীয়ে বজাবাহাদুৰৰ খঙত চোঁচা পানী ঢালি বুজনি দিলে, হাকিম ডেকা হ’লেও বায় পানী নসৰকা—আপীলৰ কোনো ধল নাই। কথা শুনি বজাবাহাদুৰ ডেকা হাকিমৰ প্ৰতি অভাবিভ-ৰূপে সন্তুষ্ট হ’ল। তেওঁ শৰ্মালৈ এটি প্ৰস্তাৱ পাঠিয়ালে : শৰ্মা বিলাতলৈ

বাওক আৰু আই. চি. এছ. পঢ়কগৈ—সকলো খৰছ বজাবাহাদুৰী যোগ্য। কিন্তু, নানা কাৰণত—ঘাইকৈ নতুন হাকিমৰ ছুটৰ নাটনিজাই শৰ্মাই বজাবাহাদুৰৰ সেই বদান্ধতাৰ প্ৰতি সঁহাৰি জনাব নোৱাৰিলে। উল্লেখযোগ্য যে, বজাবাহাদুৰৰ প্ৰতি অপবিনয়ী কৃতজ্ঞতাৰ চিন এটি শৰ্মাই এৰি থৈ গৈছে, তেওঁৰ 'নিবেদন'ৰ উচ্চৰ্গা পত্ৰখনিষ্ঠ। বহুদিনৰ পাছত শৰ্মাই যেতিয়া চৰকাৰী কৰ্মক্ষেত্ৰৰপৰা অৱসৰ গ্ৰহণ কৰিছিল, ঠিক তেতিয়াই বজাবাহাদুৰে অন্তিম-শয্যাৰপৰা এটি অম্লবোধ জনাইছিল—শৰ্মাই গোবীপুৰৰাজ জমিদাৰীৰ দেৱান পদৰ দায়িত্ব ল'ব লাগে। সেইবেলি শৰ্মাই বজাবাহাদুৰ-জনাব এই অম্লবোধ প্ৰত্যাখ্যান কৰাৰ প্ৰশ্ন উঠা নাছিল।

এইখিনিতে উল্লেখ কৰি থ'ব পাৰি, দেৱান পদৰ দায়িত্বগ্ৰহণ তেওঁৰ কাৰণে শেষ-জীৱনৰ নতুন অভিজ্ঞতা নাছিল। ১৯১৭ চনতেই তেওঁৰ চৰকাৰী কামত পটুতা প্ৰদৰ্শনৰ স্বীকৃতি হিচাপে চৰকাৰৰ ঘৰৰপৰাই তেওঁ মেচপাৰা-ৰাজৰ নাবালক জমিদাৰৰ তত্ত্বাবধায়ক-দেৱান পদত মকবল হৈছিল। সেই সময়তে সেই জমিদাৰী সম্পৰ্কে তেওঁ প্ৰস্তুত কৰা প্ৰতিবেদনখন ইমান তাৎপৰ্যপূৰ্ণ আছিল যে, স্বাধীনতা-পৰৱৰ্তী যুগত জমিদাৰী প্ৰথা বিলোপনৰ সময়ত মেচপাৰা জমিদাৰীৰ ক্ষেত্ৰত সেই প্ৰতিবেদনখনেই প্ৰয়োজনীয় সকলো তথ্যপাতি আৰু সমাধান-ব্যৱস্থাপনাৰ যোগান ধৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। যি কি নহওক, ১৯২৮ চনৰ পিচত প্ৰায় তিনি বছৰ কাল শৰ্মা ভাঙবীয়া জাৱিক সেৱাৰ বিভিন্ন পদবীত নিযুক্ত হ'বলগীয়া হৈছিল। সেই কালছোৱাতে তেওঁ হাজোৰ হয়গ্ৰামাধৰ দেৱালয়ত হবিজনসকলৰ প্ৰবেশাধি কাৰৰ সপক্ষে যি জাৱিক সিদ্ধান্ত দিছিল, সেই সিদ্ধান্তই তৎকালীন অসমৰ ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিক জীৱনত গভীৰ আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰিছিল। উল্লেখযোগ্য যে, শৰ্মাৰ সেই জাৱিক সিদ্ধান্তৰ যুক্তিবদ্ধতা ভাৰতৰ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় জামালয়ৰ চূড়ান্ত বিচাৰতো অখণ্ডনীয় বুলি বিবেচিত হৈছিল।

এইদৰে বহুদিন ধৰি জাৱিক বিভাগৰ লগত জড়িত হৈ থকাৰ পাচত ১৯৩৩ চনত তেওঁ পুনৰ প্ৰশাসনীয় বিভাগলৈ উভতি আহি হবিগড় মহকুমাৰ মহকুমাধিপতি পদত বাহাল হয়। তাৰ পাছত দোপত দোপে উন্নতিৰ খটখটিত উঠি ১৯৩৪ চনৰপৰা ১৯৪০ চনলৈকে এই কালছোৱাৰ ভিতৰত শৰ্মা ভাঙবীয়া ক্ৰমে শ্ৰীহট্ট জিলাৰ অতিৰিক্ত জিলাধিপতি, জুমিলেখা বিভাগৰ

অধিকর্তা, আবকাৰী বিভাগৰ আয়ুক্ত আৰু আয়কৰ বিভাগৰ আয়ুক্ত প্ৰভৃতি কেইবাটিও ভাৰতীয় কৰ্মচাৰীৰ কাৰণে দুশ্ৰাপণীয় পদত অধিষ্ঠিত হৈছিল। ইয়াৰ মাজতে ১৯৩৬ চনত তেওঁ কেন্দ্ৰীয় ব্যৱস্থাপক সভালৈয়ো অসম চৰকাৰৰ প্ৰতিনিধিকপে মনোনীত হৈছিল। আনহাতে, চৰকাৰী চাকৰি-জীৱনৰ শেষ বছৰটোত তেতিয়াৰ অসমৰ প্ৰধান মন্ত্ৰী^২ গোপীনাথ বৰদলৈদেৱৰ অত্ৰবোধক্ৰমে শৰ্মা ডাঙৰীয়াই অসম কানি-নিবাৰণী অভিযানৰ অধিকৰ্তা পদ গ্ৰহণ কৰিছিল। চৰকাৰী কৰ্মক্ষেত্ৰৰপৰা অৱসৰ লোৱাৰ পাছতো ১৯৫০ চনলৈকে তেওঁ একাদিক্ৰমে গোৰীপুৰ-ৰাজৰ দেৱান, বিজনীৰাজৰ দেৱান আৰু উত্তৰ-পূৰ্ব সীমান্ত বেলপথৰ নিযুক্তিকৰণ সমিতিৰ সদস্য পদত সমাগীন হৈ কৰ্মময় জীৱন যাপন কৰিবলগীয়া হৈছিল। ওবেটো জীৱন এইদৰে কামৰ বোজা বৈ ফুৰিবলগীয়া হোৱাৰ কাৰণেই পঞ্চাশৰ দশকৰ শেষৰ ফাললৈ তেওঁৰ দেহত পক্ষাঘাত ৰোগৰ লক্ষণে দেখা দিছিলহি।

ব্যক্তিগত জীৱনত শৰ্মা আছিল অতি মিতবাক, স্বল্পাহাৰী, নিৰভিমানী আৰু অনাড়ম্বৰ লোক। চৰকাৰ ঘৰৰ কেইবাখনো অতি গুখ খাপৰ বিষয়ৰ জুতি ল'বলৈ পোৱাৰ পাছতো এই মানুহজনে এদিনৰ কাৰণেও সেই কালৰ দস্তৰ মানি নকল-চাহাব হ'বলৈ হাবিয়াস কৰা নাছিল। সেয়ে, তেওঁ আন বহুতৰ দৰে কোনো নহয় কোনো চাহাবী ক্লাবঘৰৰ সভ্য তালিকাত নাম লিখোৱাই আত্মতুষ্টি লাভ কৰিবলগীয়া হোৱা নাছিল। বৰং, তেওঁ তেওঁৰ ঘৰলৈ অহা যুৱোপীয় অতিথিকো সময়ত ভাৰতীয় ধৰণেৰে মজিয়াত কঠ-দলিছা পাৰি বহুৱায়েই সোধ-পোছ কৰিবলৈ পাচহোঁহকা নাছিল। পাহৰিলে কুল হ'ব, শৰ্মাই বুঢ়িছ-ভাৰতীয় প্ৰশাসনৰ বজাঘৰীয়া ৰায়বাহাদুৰ খিতাপো লাভ কৰিছিল।

দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ সময়-তালিকাখনো আছিল অলপ আচুতীয়া ধৰণৰ। গধূলি সাত বজাতে শোৱাপাটালৈ গৈ শেষনিশা তিনি বজাতেই উঠাটোৱেই তেওঁৰ জীৱনৰ চিৰকলীয়া অভ্যাস আছিল। শেষনিশাৰপৰা পুৱাৰ শোহৰচাটি ফটকটীয়া হৈ উঠালৈকে সময়খিনিয়েই আছিল একান্তভাৱে তেওঁৰ নিজৰ; সাহিত্য-চৰ্চাৰ সময় আছিল মাথোন সেইকণেই। অথচ, সেইকণ সময়ৰ কীৰ্ত্তিৰেই তেওঁ অসমীয়া সাহিত্যৰ সুৰঞ্জীত এটি অমৰ নাম

২. প্ৰাক-ৰাধীনতা যুগত মুখ্যমন্ত্ৰীসকলৰ বিভাগ এইটোৱেই আছিল।
—সম্পাদক।

হৈ বৈছে। তাৰ পাচত, আঠ বজাতে ভাত-পানী খাই উঠি অফিচলৈ যোৱাটোৱেই তেওঁৰ কাৰণে নিয়মবন্ধন আছিল। ল'ৰালবিকৈ সকলো কাম শেষ কৰি তেওঁ নিভৌ দুই বজাতে ঘৰলৈ উভতিছিল। এবাৰ এইবাৰ কথা অগমৰ বিধান সভাৰ মজিয়াতো ওলাইছিল। কামত গাফিলতি দেখুওৱাৰ আওপকাঁয়া ইংগিত মিহলাই তেওঁ যে দুই বজাতে অফিচ এৰে, সেই বিষয়ে এজন সদস্যই এটা প্ৰশ্ন সুধিছিল। প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰত ভেটিয়াৰ অগমৰ প্ৰধান মন্ত্ৰী চাৰ মহম্মদ চাহুলাই কৈছিল: কথাৰাৰ তেওঁ জানে। লগতে এবাৰ কথা বঢ়াকৈ জানে যে শৰ্মাই এটা-দুটা নহয়, কেইবাটাও ওপৰকি বিত্যাগৰ দাখিলও দুই বজাৰ ভিতৰতে অতি নিয়াবিকৈ সম্পাদন কৰে।

এইখিনিতে শৰ্মাৰ জীৱনৰ দুই-এটা সৰুসুৰা ঘটনাৰ কথা উল্লেখিয়াই থ'ব পাৰি। সকলোৱে জানে, শৰ্মাৰ সংস্কৃত সাহিত্য আৰু ভাৰতীয় দৰ্শনৰ চিন্তা-চৰ্চাৰ প্ৰতি গভীৰ অন্তৰ্ভাগ আছিল। কিন্তু, বহুতে নেজানে, তেওঁ এবাৰ আৰবী ভাষা শিকিবৰ কাৰণে এগৰাকী মৌলৱীৰ ওচৰত নিয়মীয়াকৈ সেই ভাষাৰ পাঠ লৈছিল। উদ্দেশ্যটো আছিল, তাতকৈয়ো মহান—মূল কোৰাণ শৰীফৰ বস আখাদন আৰু তুলনামূলক ধৰ্মতত্ত্বৰ অনুশীলন। এই বিষয়ত তেওঁ কিমান দৃষ্টলৈকে আগবাঢ়িছিল, তাৰ কোনো চিন এৰি থৈ নগ'ল। কিন্তু এবাৰ কথা ক'ব পাৰি, ভাৰাটো নিশ্চয় আয়ত্ত কৰিছিল। কাৰণ, তেওঁ যি প্ৰথৰ স্বতিশক্তিৰ অধিকাৰী আছিল, তাৰা শিক্ষাৰ কাৰণে তাতকৈ ডাঙৰ অৱলম্বন একোৱেই হ'ব নোৱাৰে। সংস্কৃত সাহিত্যৰ ছাঅ হিচাপে গীতা-ভাগৱতৰপৰা আৰম্ভ কৰি কালিদাস-ভৰতুতিলৈকে বহু গ্ৰন্থৰে অজস্ৰ শ্লোক তেওঁৰ কৰ্ণস্থ আছিল। জীৱনৰ সন্ধিয়া পৰত তেওঁ যেতিয়া বাক্শক্তি-বহিত হৈ বোগলযাত পৰি আছিল, এদিন তেতিয়া এটা আচহুৱা ঘটনা ঘটিছিল। তেওঁৰ নৱিয়াৰ বাতৰি ল'বলৈ আহি, অধ্যাপক চন্দ্ৰ কলিজাই হেনো এদিন তেওঁৰ মনোবন্ধনৰ অৰ্থে তেওঁৰ অতি প্ৰিয় 'বাসপকাৰ্য্যায়'ৰ শ্লোক কেইটামান আওবাই শুনাইছিল। লগে লগে শৰ্মাৰ হেৰোৱা বাক্শক্তি যেন প্ৰথৰ স্বতিৰ উদীপনা লভি নিম্নবতে সজীৱিত হৈ উঠিছিল আৰু তেওঁ অধ্যাপক কলিতাৰ কৰ্ণত কৰ্ণ মিলাই শ্লোকবোৰ আওবাই গৈছিল।

একেই স্বতিশক্তিৰ প্ৰথবতাৰ সাক্ষ্য বহন কৰি আন এদিন ঘটিছিল, একে ধৰণেৰে এটি অঘটনীয় ঘটনা। কোনোবাই তেওঁৰ শোৱনি-কোঠাত এখন

নতুন কেলেণ্ডাৰ আঁৰি ধৈ গৈছিল। কেলেণ্ডাৰত আছিল, এখন নৈৰ এটি অতি মনোৰম দৃশ্য। শোৱাপাটীৰপৰাই সেই কেলেণ্ডাৰখনত চকু ধৈ শৰ্মাই হেনো হঠাৎ আশ্চৰ্য্যৰা হৈ চিঞৰি উঠিছিল : “এইখন বাইডক নৈ। তাহানি কোচবিহাৰত থাকোঁতেই দেখিছিলোঁ।” পৰিয়ালৰ সকলোৱে সেয়া বোগাঁৱ কৰ্ণীই ভ্ৰম বলকিছে বুলিয়েই ধৰি লৈছিল। কোনোবা এজনে বহি থকাৰপৰা উঠি কেলেণ্ডাৰখনৰ ওপৰত এনেয়ে এবাৰ চকু ফুৰালেগৈ। হঠাৎ তেওঁৰ চকু খিৰ হৈ গ’ল। ছবিখনৰ তলত দেখোন কণ কণ ছপাৰ আখৰত লিখি থোৱা আছে—‘বাইডক নদী’। কোন কাহানিৰাই তেওঁৰ মনৰ ‘ছবি তোলা পেৰা’ত বন্দী হৈ বোৱা নৈখনৰ সেই সাঁচতীয়া ছবিখন, জীৱনৰ শেষ সীমান্ততো তাহানিখনৰ সঁজাল সোঁৱৰণীয়ে জিলিকি আছিল। অহুমান কৰিবলৈ টান নহয়, তেওঁৰ ভিতৰৰ কবিমানুহজনৰ কাৰণে প্ৰকৃতিৰ একো-একোটি দৃশ্যপটৰ আকৰ্ষণ কি গভীৰ আৰু নিবিড় আছিল!

বহুদিন ধৰি বোগশয়াৰ লগত সখী পাতি থকাৰ অন্তত ১৯৬১ চনৰ ৪ চেপ্তেম্বৰ সোমবাৰৰ দিনা আবেলি ৪ বাজি ২৩ মিনিট ঘোৱাৰ লগে লগে দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাদেৱৰ জীৱন-ৰবি অন্তৰ্ভুক্ত হয়। কবিৰ কামনা মনত পেলাই তেওঁৰ গুণমুক্ত দেশবাসীয়ে কামাখ্যাৰ নামনিত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বালিত তেওঁৰ শেষ শয়নৰ ঠাই নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিলে। তেওঁৰ নখৰ দেহা অতি আলফুলকৈ চিতাৰ বিছনাত তুলি দিয়া হ’ল। প্ৰায় প্ৰত্যেকৰে মনৰ ভিতৰ বেঙাই গ’লহি কবিৰ প্ৰাৰ্থনাই—

“জুইকুৰা লাহে লাহে চিতাত লগাবা

একেবাৰে নিদিৰা জলাই;

গা’ৰ চিন থাকেমনে মোক মুখুচিৰা

কিজানিবা মই দুখ পাওঁ।”

আশা আছে, যেতিয়া তেওঁৰ জন্মশতবাৰ্ষিকী উদ্‌যাপিত হ’ব, তেতিয়া তেওঁৰ দেশবাসীয়ে কবি-নাট্যকাৰগৰাকীৰ অন্ত এটি মনোৰাহাণ্ড পূৰণ কৰিব। সেই মনোৰাহা অন্ত একো নহয়—তেওঁৰ শেষ শয়নৰ ঠাইখিনিতে এখন শিলৰ ফসকত লিখি দিব লাগিব, এজনা ধৰ্মাধিকাৰৰ এজোলোকা প্ৰশংসাবিহলি আশীৰ্বাদৰ এটি সংকুত স্বৰক।^৩

৩. জীৱন-কাহিনী অংশটো প্ৰস্তুত কৰা হৈছে, কবিপুত্ৰ অধ্যাপক পৰমেশ্বৰ শৰ্মাই যুগুতাই দিয়া টোকাৰ আধাৰত।

—সম্পাদক।

॥ কাব্যসাধনাৰ মূল্যায়ন ॥

কবি দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা অসমীয়া কাব্য-ইতিহাসৰ এক অতুল্য ব্যক্তিক্ৰম। কোনো কোনো কবি আছে, যিসকলৰ কাব্যত দুটি উঠিছে—ভাববস্তুৰ পৰিপূৰ্ণ গভীৰতা। আৰু আন কিছুমান কবি আছে, যিসকলৰ বচনাত প্ৰকাশ পাইছে—মৌলিকৰ মধুৰতম ব্যঞ্জনা। অসমীয়া কাব্যসাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত এই দুই বিশিষ্ট প্ৰবাহৰ দুটি তৰংগশীৰ্ষ হ’ল, নলিনীবালা দেৱীৰ ‘পৰম তৃষ্ণা’ আৰু চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাৰ ‘মাধুৰী’। প্ৰথম কবিতাটো যদি এটি উজ্জল নিউটল ফল, দ্বিতীয়টো তেনেহ’লে এপাহি স্নানন্ত শেৱালি ফুল। এটিৰ আছে ভাবনাৰ দীপ্তি আৰু যুক্তিৰ দৃঢ়পিনকতা; আনটোৰ আছে আবেগৰ স্ফৰ্ণ-নিৰ্ধাৰ আৰু ব্যঞ্জনৰ ইন্দুধলুজ্জ্বলতা। অসমীয়া কাব্য-ইতিহাসৰ দীঘল বাটত এনে কবিতা এটিও পাবলৈ নাই, য’ত এই সকলোবোৰ গুণৰে সুষম সমাবেশ ঘটিছে। দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাই একমাত্ৰ কবি, যাৰ কবিতাত ফুল আৰু ফল উভয়ৰো যুগপৎ উন্মীলনৰ একান্তবিহল নিদৰ্শন পোৱা যায়। খুব সম্ভৱ তেওঁৰ ‘কিবা যেন নাই নাই’ কবিতাটি সেই মিলিত প্ৰবাহৰ জীৱন্ত তৰংগ-স্বৰূপ। তদুপৰি, ইতিহাসৰ একান্ত স্বনিৰ্ভৰ বিচাৰ-দৃষ্টিতো কবি দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা অনন্ত ব্যক্তিক্ৰম। অসমীয়া কাব্য-জগতত দ্বিতীয় এগৰাকী কবি নাই, যাৰ কাব্য-পৰিক্ৰমা আৰম্ভ হৈছে ‘জোনাকী’ৰ পাতত আৰু ওৰ পৰিছে ‘ৰামধেনু’ৰ বুকুত। অতি বিশ্বস্তৰ কথা, এই কবিজনৰ কাব্যসম্পদ সম্পৰ্কে যিহেৰে আলোচনা হ’ব লাগিছিল, সেই আলোচনাৰ নৃত্যপাত আজিও নহ’ল। মাথোন ইমানখিনিয়েই কোৱা হৈছে; তেওঁ আত্মাৰ অবিদ্যৰতা আৰু জ্ঞানান্তৰবাদত বিশ্বাসী, তেওঁৰ কবিতাত ভাৱৰ দাৰ্শনিকতা আছে, আৰু তেওঁৰ ভাষাত শব্দৰ আশ্চৰ্য কোমলতা আছে!

অৰুচ, কত কথাই যে কোৱা হোৱা নাই: জ্ঞানান্তৰবাদত বিশ্বাসী এই কবিজনৰ জীৱনৰ প্ৰতি অপৰিসীম মৰমতাবোধ আছে, জীৱনক ভালপোৱা এই কবিজনৰ কবিতাত পৰকালৰ সাহসিক প্ৰভাৱ আছে, কল্পনা-মাধুৰ্যৰ বাগেৰে বৰ্ণিত ইন্দ্ৰিয়ভীত জগতখনৰ চিত্ৰকল্পময় বৰ্ণনা আছে, পাৰ্থক্য-কল্পনাত অসম্ভৱৰ ঐশ্বৰ্য্যময় দৃশ্যমণ্ডিত চিত্ৰ আছে, প্ৰয়োজন অনুযায়ী

শব্দ নিৰ্মাণৰ বিচক্ষণ সৃষ্টিক্ষমতা আছে, ছন্দশিল্পৰ নানা অভিনৱ ৰূপসজ্জা আছে, আৰু অসমীয়া চনেট-সাহিত্য বিৱৰ্তনৰ ইতিহাসত বিশিষ্ট দানৰ স্বাক্ষৰ আছে! তেওঁৰ প্ৰথম কাব্য-সংকলন ‘অঞ্জলি’ৰপৰা পৰৱৰ্তী কাব্য-সংকলন ‘নিবেদন’লৈ সম্পূৰ্ণ দহ বছৰৰ ব্যৱধান। আৰু এই দহোটা বছৰ মাথোন জ্ঞানান্তৰবাদৰ গৰিমা কীৰ্তন কৰি একে ঠাইতে বৈ থাকিবলৈকে তেওঁ কাব্য-ভাৰতীৰ পূজাত নিয়ম নাছিল। ‘নিবেদন’তো তেওঁ বহুত নতুন কথা ক’লে, ভালেমান নতুন শব্দ শুনাগৈ আৰু গভীৰতৰ জীৱন-জিজ্ঞাসাৰ আভাস দিলে। তাৰ পাচতো আৰু কুৰি বছৰ ধৰি তেওঁ কাব্যৰ সাধনা কৰিলে। কিন্তু, এই সময়খিনিত ৰচিত বহুতো কবিতা বিভিন্ন আলোচনীৰ পাততে হেৰাল, বহুতো কবিতাৰ পাণ্ডুলিপি পুনৰুদ্ধাৰৰ আশা বিলীন কৰি জীৰ্ণ হৈ গ’ল। মাথোন পঁচিশটা কবিতা নানা আলোচনী আৰু বিক্ষিপ্ত পাণ্ডুলিপিৰ মাজৰপৰা সংগৃহীত হ’ল। ‘অঞ্জলি’ আৰু ‘নিবেদন’ৰ লগত সংগতি ৰাখি এই কবিতামুঠিৰ নাম থ’লৌ—‘উপাসনা’। কাৰণ, সেইবোৰ কবিতাৰ সৰহভাগৰে বিষয়বস্তু হৈছে, জীৱনৰ গধূলি লগনত কবিৰ মহাজীৱন-বন্দনা। কোনো বিষাদৰ স্তৰ নাই, কোনো অনাৱশ্যক অলংকৰণৰ আডম্বৰ নাই। আছে মাথোন ছুটিৰ শেষত ঘৰলৈ উভতি যোৱাৰ আকাংক্ষা; জীৱন-প্ৰবাহৰ শেষ মোহনাত উপনীত হৈ মহাসাগৰৰ বিশাল বুকুত হেৰাই যোৱাৰ আকৃতি!

॥ ২ ॥

তেওঁৰ প্ৰথম কাব্য-সংকলন ‘অঞ্জলি’ প্ৰকাশ হ’বৰ সময়ত, তেওঁ মাথোন পঁচিশৰ দুবাৰদলি গচকিছেহে। মুঠ তিনি কুৰি ওঠৰটা কবিতাৰ অৰ্ধা সজাওঁতে তেওঁৰ কমেও অন্ততঃ পাঁচ বছৰ লাগিছিল। ভাষান্তৰত ক’বলৈ হ’লে, ‘অঞ্জলি’ তেওঁৰ প্ৰথম-যৌৱনৰ সৃষ্টি। যদিও প্ৰায় সকলোবোৰ কবিতা যৌৱনৰ আৱেগ-অজুৰাগেৰে ৰঞ্জিত হৈ আছে, তথাপি নিবিলাকৰ অপূৰ্ণ স্থপতিকুশলতা, সংযত প্ৰকাশভঙ্গী আৰু ভাৱবস্তুৰ দৃঢ়পিনিত্বতা মন কবিলগীয়া। ক’তো অকণো অনাহক উদ্ভা নাই, অক্ষম শিথিলতা নাই, আৰু বাচোন নোহোৱা আবেগৰ আপোন-পাহৰা নাটোন নাই।

তেওঁৰ প্ৰেমৰ কবিতামূহুত কবি-প্ৰিয়তমাৰ হুটা স্বকীয় ৰূপ ফুটি উঠিছে।

কোনো কোনো কবিতাত আছে, ধৰা দি হঠাতে নোহোৱা হোৱা এগৰাকী দেহময়ী নাৰী। তেওঁ জানিবা,

গছৰ আগত থকা কোনেও নোচোৱা।

আলহুৱা নিচেই কোমল,

চুবল'ই হাত নিলে জঁয় পৰি যোৱা

অতি কুমলীয়া কুঁহিমল।

[অঙ্গৰী]

আৰু কেতিয়াবা তেওঁৰ আচাৰ-আচৰণত ফুটি উঠে, মাটিৰ পৃথিৱীৰ যিকোনো তেজ-মণ্ডহৰ নাৰীৰ স্বভাৱ। চকুৰ ভাষাৰে তেওঁ অন্তৰৰ সাঁচতীয়া কথা কয়। কবিৰ কাণেও ওঠত হুফুটা কথাৰ কাকলি শুনিবলৈ পায়। এনেবোৰ ভাৱেই সিঁচৰতি হৈ আছে : 'হিয়া', 'জাগৰণ', 'অঙ্গৰী', 'আশাৰ সপোন', 'দ্বাশা', 'আক্ষেপ', 'লাজুকী' প্ৰভৃতি এমুঠি কবিতাত। মুঠতে, তেওঁৰ মনৰ 'ছবি তোলা পেৰা'টোত বন্দী হৈ আছে, এজনী দেহধাৰিণী নাৰীৰ নানা মোহময় বিভিন্ন মূৰ্তি।

আন এমুঠি প্ৰেমৰ কবিতা আছে, য'ত কবি-প্ৰিয়াৰ এক অতল ৰূপ ফুটি উঠিছে। তেওঁৰ 'লাহৰী', 'তুমি দেৱ-পাৰিজাত' আৰু 'কবি-প্ৰিয়া' এই ধৰণৰ কবিতা। তেওঁৰ ৰূপটো এনেকুৱা,

দেখা নাই, শুনা নাই, তুমি এটি মোৰ

হৃদয়ৰ নজনা বাসনা,

মনেৰে ধুনায় কৰা, মনেৰেই লজা

তুমি মোৰ পৱিত্ৰ কল্পনা। [লাহৰী]

যদিও সেই কল্পনা-পটত ভাহি উঠা কবি-প্ৰিয়া এক অশৰীৰী ছায়ামূৰ্তি, তথাপি তেওঁ বাস্তৱৰে প্ৰতিসৰণ। কাৰণ, সেই নেদেখা প্ৰিয়াই কথা কওঁতে 'চকুৰি মাটিল'ই পৰে' আৰু হাঁহিলে তেওঁৰ কপোলত 'ধুনীয়া ফুল... ফুলি পৰে নানা বৰণেৰে'। এইখিনিতে এঘাৰ কথা বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। কথাৰাৰ হ'ল, কবিৰ তৰুণ বয়সত তেওঁৰ কাব্যচিন্তাত ইংৰাজ কবি ৱৰ্ডচৱৰ্থৰ এটি স্পষ্ট প্ৰভাৱ পৰিছিল। 'লুচি' কবিতাৰ অন্তিমত্বে অজ্ঞান 'লাহৰী'য়েই তাৰ অকলশৰীয়া সাক্ষী নহয়। 'লাহৰী' আৰু বিশেষকৈ 'তুমি দেৱ-পাৰিজাত' কবিতা দুটিত সেই প্ৰভাৱৰ চিহ্নকিনি কবিতুটো হৈ

আছে। এই দুটি কবিতাত তেওঁ এনে এক কবি-প্ৰিয়াৰ ছবি আঁকি উলিয়াইছে, যি কবি-প্ৰিয়া একান্তৰূপে প্ৰকৃতিৰেই পালিতা-কণ্ঠাধৰূপ। উল্লেখযোগ্য যে, তেওঁৰ ‘তুমি দেৱ-পাৰিজাত’ কবিতাটি দৰাচলতে ‘সাদৰী’ৰেই প্ৰথম প্ৰস্তুতি। কাৰণ,

শুনি জৰণাৰ গীত
তোমাৰ কোমল চিত
উঠিছিল পৰিছিল
ঠেৱে ঠেৱে তাত;
তোমাৰ হুফুৰা নাই
পৰ্বতীয়া বাট।
সক নৈব ওপৰত,
চন্দ্ৰমাৰ পোহৰ
ৰূপালী কিৰণ পৰা
দেখিছিলো তাত;
শিলে ধৰি ফেন তোলা
শুনিছিলো মাত।

এই চৰণকেইটা কবি ৱৰ্ডচৱৰ্থৰ

The stars of midnight shall
To her ; and she shall lean her ear
In many a secret place
Where rivulets dance their wayward round,
And beauty born of murmuring sound
Shall pass into her face.

চৰণকেইটাবে চিন-নিচিন প্ৰতিধ্বনি। ‘লাহৰী’তো ঠিক তেনেকৈয়ে কবি-প্ৰিয়াক প্ৰকৃতিৰ আপোন প্ৰতিকৰূপক গঢ় লৈ উঠিবলৈ এৰি দিছে।

খুব সম্ভৱ, তেওঁৰ ‘গিৰি-কুমাৰী’ কবিতাটি ‘সাদৰী’ৰ পাচত ৰচিত। এই কবিতাটিতো প্ৰকৃতিৰ শিকা যে ব্ৰাহ্মৰ পঢ়াশলীয়া শিকাতকৈ অধিক ফলপ্ৰসূ—সেই ৱৰ্ডচৱৰ্থীয় চিন্তাৰ চিন্ধু চিনাকি আছে। দৃষ্টান্তস্বৰূপে,

সকলোৱে বান্ধনিৰ আজোৰড পৰি
 হেৰুৱালে কোমল প্ৰকৃতি ;
 নেদেখিলে একো কথা শিক্ষা অমুসৰি
 দেখিলেও নেদেখে দীপিতি ।
 তোমাৰ জনম-ঠাই প্ৰকৃতি-কোলাত
 তেৰে মাথো তোমাৰ শিপিনী ;
 লোকৰ কথাত চলা সমাজতক'ই
 বহুত মুখৰ হাবিয়নি ।

লগতে এইযাৰ কথাও মন কৰিবলগীয়া, 'গিৰি-কুমাৰী'ৰ পাচৰপৰাই কবিয়ে নিজৰ চিন্তাৰ চাকিৰে বাট চিনি ল'বলৈ আৰম্ভ কৰিছে। কাৰণ, তেওঁৰ কল্পনা-তুলিৰ ৰেখাত ফুটি উঠা আজলী ছোৱালীজনী ইংৰাজ কবিৰ 'লুচি'তকৈ বেজবক্ৰাৰ মানস-কণ্ঠা ডালিমীৰহে ওচৰ-লগৰী বুলি ক'ব পাৰি।

'অঞ্জলি'ৰ আটাইবোৰ কবিতাৰ ভিতৰত ওখ ভাবৰ নিদৰ্শন থকা কবিতাকেইটি হ'ল : 'জীৱন', 'বিজনি', 'ভিতৰ', 'কিবা যেন নাই নাই' আৰু 'তৰা'। 'জীৱন' নামৰ কবিতাটিত কবিয়ে ভাৰতীয় দৰ্শনৰ কেইটামান অতি নিগূঢ় তত্ত্বকথাৰ কাব্যিক ৰূপ দিছে। তেওঁৰ মতে, জীৱনৰ এক নিবৰজিহ্ন প্ৰবাহ আছে। আৰু, এই প্ৰবাহৰ লক্ষ্য হ'ল, সৃষ্টিৰ আদিতম উৎসলৈ প্ৰত্যাবৰ্তন। তেওঁৰ ভাষাত,

ঈশ্বৰৰে মায়া মাৰ্ণো—তেওঁৰে সকলো,
 ব্ৰহ্মাণ্ড লীলাৰ এই অমিয়া সংসাৰ ;
 যিদিনা লভিমগ'ই এৰি অহা ঠাই
 সিদিনাহে মায়া শেষ হ'ব আপোনাৰ ।

এয়া হ'ল, বেদান্তৰ মূল চিন্তাধাৰাৰে প্ৰাঞ্জল কাব্যিক ৰূপায়ণ। ইয়াৰ লগতে তেওঁ যোগ দিছে, বৌদ্ধ আৰু জৈন দৰ্শনৰ দৃষ্টিমান সিদ্ধান্ত। জৈন বিশ্বাস মতে, দেহান্তৰৰ এক স্ফুৰ্ত্তিদায়ক গতি আছে, যি গতিৰ লক্ষ্য হ'ল 'পুন্দৰল'ৰ জন্মলবণা 'জীৱী'ৰ জন্মলৈ ব্ৰহ্মগত আৰোহন। বৌদ্ধ দৰ্শনেও একোটা বিশ্বাসকে দোহাৰিছে, এক উৰ্ব্বশু শোপানৰ কথা অৱতাৰণা কৰি। অসমীয়া কবিজনায়ো সেই কথাষাৰকেই ক'ব খুজিছে,

দীঘল জখলা এই মাহুহ-জীৱন,
খোপে খোপে আমি আহিছোঁ উধাই ;
নেজানো—কিমান খোপ উঠিলেনো আৰু
পামগ'ই অনন্তৰ নিৰঞ্জন ঠাই।

যি কি নহওক, স্বীকাৰ কৰিবই লাগিব—‘জীৱন’ কবিতাটোত দাৰ্শনিক-
তাৰ প্ৰকাশ বসোস্তীৰ্ণ হৈ উঠা নাই। কিন্তু, বাকী চাৰিটা কবিতাত দৰ্শন
আৰু কাব্যৰ হৰগৌৰী-মিলন ঘটিছে। ‘বিজনি’ৰ মূল কথাষাৰ হ’ল যুধিষ্ঠিৰৰ
সেই বিখ্যাত উক্তিটো, “দুখৰ অবিহনে সুখ ক’ত ?” কিন্তু, কবিতাটো
পঢ়িলে ভুলতো মহাভাৰতৰ সেই মহাসত্যটোৰ কথা মনত নপৰে। এয়া
যেন নিত্যদিনৰ ঘৰ-সংসাৰত বুৰ গৈ থকা যি কোনো সাধাৰণ মাহুহৰ বুকু
ভেদি ওলাই অহা সহজ প্ৰত্যয়,

নিয়ৰত একো ফুলে নধৰে নধৰে ঠন
হুপৰীয়া নপৰিলে জঁয় ;

... ..

টোকা নাই চকুপানী এদিনো বেজাৰ পাই
তাৰ তৃপ্তি নাই মৰমতো।

কবিৰ প্ৰশ্নই এনে এক বিশ্বজনীন অভিজ্ঞতাৰ সীমা চুই গৈছে যে, প্ৰতিটো
উপলব্ধিৰ অন্তৰালত বিপৰীতৰ চেতনাবোধৰ প্ৰয়োজনীয়তা স্পষ্ট হৈ পৰিছে।
আউসী নহ’লে পূৰ্ণিমাৰ সৌন্দৰ্য নেথাকে ; বৰুনা নেথাকিলে প্ৰাণ্ঠিৰো তৃপ্তি
নেথাকে। এইবোৰ ভগা-ছিগা অভিজ্ঞতাৰ ভিত্তিতেই গঢ় লৈ উঠে, মাহুহৰ
জীৱনবীকাৰ বিশাল সোধ!

‘অঞ্জলি’তেই পাচলৈ এক মহামহীকহত পৰিণত হৈ উঠা এটি বিশেষ
উপলব্ধিৰ গজালি লাহে লাহে সাৰ পাই উঠা যেন লাগে। কবি শৰ্মাৰ
কবিতাত সদায় পোৱা যায়—ধুনীয়া-ধুনীয়া বস্তুবোৰ নিলগৰপৰা চাৰৰ এটি
হেঁপাহ, দুৰণিৰপৰা শুনিবৰ এটি আগ্ৰহ! ‘ভিতৰ’ আৰু ‘তৰা’ নামৰ কবিতা
দুটাত তাৰে মনোৰম আভাস আছে। প্ৰথম কবিতাটোৰ আবেদন মগজুলৈ
আৰু দ্বিতীয়টোৰ আবেদন হৃদয়লৈ। মাতোন হুটি চাৰিশৰীয়া স্তৱকেৰে
নিৰ্মিত প্ৰথম কবিতাটোত অভ্যন্তৰ নিৰঙ্গকাৰ জৰ্জৰাত কোৱা হৈছে :

প্ৰাণিয়েই জীৱনৰ ট্ৰেজেডি। তেওঁৰ কবি-জীৱনৰ অস্ত্ৰ এটি উপলব্ধি হ'ল : নিলগৰ উপাসনাতেই জীৱনৰ সৌন্দৰ্য। এইধাৰ কথাকেই অসংখ্য মধুৰ চিত্ৰকল্পৰ সমাৱেশ কৰি ধুনীয়াটক পৰিবেশন কৰা হৈছে, দ্বিতীয়টো কবিতাত। মাজে মাজে নিলগৰ তৰাটো আৰু কবি-কল্পনাৰ এগৰাকী ৰূপকূঁৱৰী কোনোবা সপোনৰ সীমান্তত একাকাৰ হৈ ভুমুকি মাৰেহি,

সেইদৰে আঁতৰতে তোমাকো দেখিলে

চাই থাকিবৰ মন যায় ;

বিবি বিবি সৰু মাত তোমাৰ শুনিলে

শুনিও হেপাহ নপলায়।

যেন সেই ৰূপকূঁৱৰীৰ ওঠত ৰূপি উঠা অফুট ৰূপী আৰু তৰাটিৰ একাঁজলি নিলগীয়া পোহৰ একেটি ধ্যানৰে একেটি অভিব্যক্তি !

‘অঞ্জলি’ৰ গোটেইখিনি সৌন্দৰ্য টুকি টুকি ধূপ খুৱাই ধোৱা হৈছে, এটি কবিতাত। সেই কবিতাটি হ'ল—“কিবা যেন নাই নাই”। কবিতাটোত কোনো প্ৰত্যক্ষ উক্তি নাই। অথচ, প্ৰতিটো চৰণতে ধ্বনিত হৈ উঠিছে, মেথু আৰ্নল্ডৰ ‘নামহীন বিবাদ’ জাতীয় এক অকাৰণ বেদনাবোধৰ তীৱ্ৰ অশুভূতি। মাথোন কেঁইটিমান বেখাতে বিধৃত হৈছে, প্ৰকৃতিৰ ঐশ্বৰ্য আৰু বিশালতা। মানুহে সেই প্ৰকৃতিৰ বুকুতেই তাৰ আপোন সন্তানক বিচাৰি পায়। সিও অশুভৱ কৰে, তাৰ আপোন আত্মাত বিৰাটৰ ক্ষণিক স্পৰ্শ। কিন্তু, পাচ মুহূৰ্ততে সি অশুভৱ কৰে, সি সেই বিৰাটৰ মহিমাময় পৰশ কিদৰে হেৰুৱাই পেলালে ! তাৰ নীড়হাৰা হৃদয়ে হাহাকাৰ কৰি উঠে—কিবা যেন নাই নাই ! কবিতাটোৰ ভাৱৰ লগত চিত্ৰণৰ স্পন্দনশীলতা আৰু ছন্দসৌষ্ঠৱৰ ব্যঞ্জনাই অনিৰ্বচনীয়ৰূপে সহযোগিতা কৰিছে, যি সহযোগিতা মাথোন মহন্তম কাব্যকৃতিতেই সম্ভৱপৰ। কবিতাটোৰ এই আংগিকৰ লগত সম্পৰ্কিত দিশটো আমি পাচত আলোচনা কৰিবলৈ ধ'লোঁ।

। ৩ ।

‘অঞ্জলি’ যদি যৌৱনৰ প্ৰথম পুৱাৰ জীৱন-বন্দনা, ‘নিবেদন’ তেনেহলে যৌৱনৰ বিয়লি বেলাৰ মৰণ-আৰতি। উল্লেখযোগ্য যে, ‘অঞ্জলি’ৰ প্ৰথম কবিতাটোৰ নাম হ'ল—‘জীৱন’ ; আৰু ‘নিবেদন’ৰ প্ৰথম কবিতাটো অতি

ইংগিতময়ৰূপে হ'ল—‘মৰণ’। খুব সম্ভব, কবিয়ে ভাবি গুণি কবিতা দুটি এইদৰে দুখন কাব্যসংকলনৰ দুৱাৰমুখত থোৱা নাছিল। এয়া মাথোন এক আকস্মিক সংযোগ! যি কি নহওক, কাব্যখনৰ অন্তৰ্ভুক্ত মৰণ সম্পৰ্কীয় কবিতামুঠিকে আশ্ৰয় ৰুৰি এটা ধাৰণাই গঢ় লৈ উঠিছে, দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাই আত্মাৰ অবিদ্যমানতা আৰু জন্মান্তৰবাদৰ বিশ্বাসকেই তেওঁৰ কাব্যৰ একমাত্র উপকৰণ কৰি লৈছে। কিন্তু, দৰাচলতে তেওঁ মৃত্যুৰ প্ৰতি সদাজাগ্ৰত চেতনাৰ আলম লৈ কিছুমান সূক্ষ্মতৰ প্ৰশ্নৰহে অৱতাৰণা কৰিছে।

তেওঁ যদি একান্তৰূপে জন্মান্তৰবাদৰে কবি হ’লহেঁতেন, তেনেহ’লে তেওঁৰ কাব্যত মৰণৰ বিষাদময় ৰূপ এটা প্ৰকাশ নেনপালেহেঁতেন। মৰণক তেওঁ এক অজ্ঞান সমাপ্তিৰ ৰূপত কেতিয়াও গ্ৰহণ কৰিব পৰা নাই। সেয়েহে তেওঁৰ প্ৰশ্ন,

পৃথিৱীৰ গাত গজা কোমল বনত
পৰি থকা কোমল নিয়ৰ,
মৰিলে পাম নে দেখা বায়ুৰ মাজত
গহীন চলন ডাৱৰৰ। [মৰাৰ পিচত]

আৰু তেওঁৰ প্ৰত্যয়,

কিন্তু মোৰ দেহ হ’লে সদায় থাকিব
আনপিনে ক’লৈকো নেযায়;
হ’ব পাৰে ৰূপান্তৰ চকুৰে নেদেখা
সেইবুলি ক’তো নেহেৰায়। [মৰণ]

কেৱল সেয়ে নহয়, মানুহৰ দেহসজ্জা আৰু তাৰ ইন্দ্ৰিয়দ্বাৰাসমূহৰ প্ৰতিও তেওঁৰ মমতা অপৰিসীম। মৰণ তেওঁৰ দৃষ্টিত এক নিষ্ঠুৰ দেৱতাস্বৰূপ, যি সদায় দেহসজ্জাৰপৰা তাৰ ইন্দ্ৰিয়বুদ্ধিক অপহৰণ কৰি নিবলৈ সচেষ্ট। কিন্তু আত্মাৰ বিজ্ঞতি দেহপিণ্ডৰত সদায় ‘চন্দনবৎ’। সেইবাবে, মৰণে মানুহৰ ইন্দ্ৰিয়চেতনাতীত স্মৃতিৰ স্মৃগন্ধি কোনোকালেই হৰণ কৰি নিব নোৱাৰে। এই বিশ্বাসৰে প্ৰতিজনো জনা যায়, এনেবোৰ চৰণত—

মৰাৰ পিচতো মোৰ মনত থাকিব
ফলে ফুলে ভৰা ধবালৈ,

পুৱা উঠি নেদেখিলে সূৰ্য্যৰ পোহৰ

চকুখুৰি জাপ গ'লেগৈ,

গাই থকা আকাশত দেৱতাৰ গীত

নোসোমাব মোৰ কাণলৈ। [মৰম-পাশ]

মাথুহৰ দেহসজ্জাৰ প্ৰতি কবিৰ অপৰিমেয় মমতাৰ ৰূপ 'স্টাইক' প্ৰতিভাত
হৈছে, 'কিজানিবা মই দুখ পাওঁ' নামৰ কবিতাটিত। তেওঁৰ 'স্টাই' নিৰ্দেশ,

জুইকুৰা লাহে লাহে চিতাত লগাবা

একেবাৰে নিদিবা জলাই,

গা'ৰ চিন থাকেমনে মোক মুখুচিবা

কিজানিবা মই দুখ পাওঁ।

সহজেই ধৰিব পাৰি, অতি স্পৰ্শকাৰ এই কবিজ্ঞানৰ দৃষ্টিত মৰণ মাথোন
এক জৈৱিক নিয়ম-চক্ৰৰ অনিবাৰ্য স্বাভাৱিক ঘটনা। বহুতেই ভবাৰ দৰে
'নিবেদন'ৰ যুগত তেওঁৰ কবি-মানসত মৰণ কোনো মহাজীৱনৰ তোৰণপথৰ
ৰূপত প্ৰতিভাত হোৱা নাছিল। তেওঁৰ জন্মাস্তব্বাদৰ বিশ্বাসো মাথোন
বস্তব ৰূপান্তৰ সম্পৰ্কীয় জড়বাদী সিদ্ধান্তৰে এটি অমুসিদ্ধান্তহে আছিল। ঠিক
সেইদৰে, আত্মাৰ অবিদ্যমানতাও সেই ৰূপান্তৰ-বিশ্বাসৰে সহগ-সিদ্ধান্তৰ অধিক
নাছিল। বৈদ্যাস্তিক জটিল তত্ত্বকথাৰ কোনো আভাস-প্ৰতিধ্বনি 'নিবেদন'ত
দৰাচলতে একোৱেই নাই।

বৈদ্যাস্তিক ধ্যান-ধাৰণাৰ কিবা ছাঁ যদি ক'ববাত কোনোবাখিনিও পৰিছে,
তেনেহ'লে মাথোন দুটা কবিতাতেই তাৰ বিগিকি-বিগিকি আভাস বিচাৰি
পোৱা যাব পাৰে। এটা হ'ল, 'পৰিচয়'; আনটো 'বিশ্ব-ভাৱনা'। প্ৰথমটো
কবিতাত আছে আত্মাৰ স্বৰূপ উপলব্ধিৰ চেষ্টা। তাৰে আভাস এয়া,

তেৱেঁ মই তেৱেঁ মই—পৰম আত্মা—

হৃদিন ইয়াতে আছোঁ বই।

এই উপলব্ধিৰ মূল উৎস হ'ল, বেদান্তৰ সেই ব্ৰহ্মজ্ঞান—যি জানে যুক্তিৰ
আত্মাৰ কঢ়িয়াই আনে, 'তত্ত্বমসি' আৰু 'সোহমম্' প্ৰত্যয়ৰ পৰম অহুভূতিৰে।
'বিশ্ব-ভাৱনা'ত জগত আৰু জীৱন সৃষ্টিৰ অন্তৰালত প্ৰচ্ছন্ন হৈ থকা বৈদ্যাস্তিক
লীলাবোধৰ প্ৰতিধ্বনি এটি স্তনিবলৈ পোৱা যায়,

আমি মাটির পুতলা নাচিব লাগিছোঁ

কোনে নচায় নেদেখোঁ ;

আমি ক'ববার বাঁহী বাজিব লাগিছোঁ

কোনে বজায় নেদেখোঁ ।

উল্লেখযোগ্য যে, বাঁহীৰ উপমাটোও বৈদাস্তিক ধ্যান-ধাৰণাৰ চিনাকি উপকৰণ । সেই উপমাটোৰে থেও ধৰি বামাত্মজে ঈশ্বৰ আৰু জীৱৰ সম্পৰ্কটো উদঙাই ধৰিছে । জীৱ আৰু জগত ব্ৰহ্মৰেই উপাধিস্বৰূপ । উভয়ৰ মাজদিয়েই ব্ৰহ্ম ব্যক্ত হৈছে । জীৱ আৰু জগত এহাতে যেনেকৈ অলীক মায়া নহয়, আনহাতে তেনেকৈ স্বতন্ত্ৰ সন্তাও নহয় । উভয়েই যেন বাঁহীৰূপী ব্ৰহ্মৰেই ভিন্ন ভিন্ন ব্ৰহ্মৰূপৰা নিঃসৃত ভিন ভিন সুৰ ! হ'ব পাৰে, আমাৰ আশ্রিত বহু বহুতৰ আভাস অতি স্পষ্ট—তথাপি বাঁহী মাথোন একেটিয়েই । সেয়েহে, কবি শৰ্মাৰ কাব্য-চেতনাত 'আমি ক'ববার বাঁহী' ! আমি মাথোন সুৰ, বাঁহীটো ক'ত কোনে বজাইছে—সেয়া আমাৰ জ্ঞানৰ অতীত ।

'নিবেদন'ৰ কবিতাসমূহত ভাৰতীয় দৰ্শনৰ কোনো বিশেষ ধাৰাৰ প্ৰতি কবিৰ কোনো অবিচল আত্মগত্যা প্ৰকাশ পোৱা নাই । বৰং, কবিৰ ধৰ্ম অন্বেষণ কৰি তেওঁ যোঁ-মাথিৰ দৰে বিভিন্ন ফুলৰূপৰা কাব্যবস্তৰ মধু আহৰণ কৰিছে । দৃষ্টান্তস্বৰূপে, 'জীৱ' কবিতাটোত সাংখ্য-দৰ্শনৰ স্পষ্ট প্ৰভাৱ পৰিছে । সাংখ্যৰ মতে, জীৱ বা পুৰুষ বহুসংখ্যক । আমাৰ কবিৰো বিশ্বাস,

বহুতৰূপৰা হয় একোটি নতুন

সমভাগ মিলি সকলোৰে ;

সমূহৰো একেদৰে জনম-মৰণ

বঢ়া-টুটা হয় একেদৰে ।

পৰুৰিংগতিতত্ত্বৰ সূৰ্য সমাবেশতেই প্ৰকৃতিৰ অৱস্থান । পুৰুষৰ সংস্পৰ্শতেই প্ৰকৃতি সক্ৰিয় হৈ উঠে । সত্ত্ব, ৰজঃ আৰু তমঃ—এই তিনিটা গুণৰ সাম্য-অৱস্থাৰ হীন-ডেঢ়ি ঘটিলেই প্ৰকৃতিৰ বুকুত বিকোভৰ সৃষ্টি হয় । সেই বিকোভৰে পৰিণতি—বুদ্ধি, মমতা, অহংকাৰ প্ৰভৃতি জাগতিক গুণৰ আবিৰ্ভাৱ । তত্ত্বজ্ঞান নোপজালৈকে জীৱই ব্ৰহ্মৰূপৰা মূক্তি লাভ কৰিব নোৱাৰে । আমাৰ কবিয়েও কৈছে,

যিহত বহিছা তুমি এখন্তেক কাল
তাৰে মোহ জন্মিছে তোমাৰ,
নোৱাৰা এৰাই যাব তাৰ মায়া-ভোল
উলটিও নেচাই এবাৰ।

শৰ্মাৰ কাব্যত সাংখ্য আৰু বেদান্তৰ বিপৰীতধৰ্মী তত্ত্বকথাৰ এক মনোৰম
সমন্বয় সাধিত হৈছে, 'প্ৰতিধ্বনি' নামৰ কবিতাটো। তেওঁৰ সিদ্ধান্ত

যথাথতে যিবা আমি হওঁ বা নহওঁ
জীৱটিও প্ৰতিধ্বনি এটি পৃথিৱীত ;
সজাগ সকলো গুণ পুৰুষ-ইক্ষিত
প্ৰকৃতিতে তেনে গুণ বিচাৰি নেপাওঁ।

তেওঁ স্বীকাৰ কৰি লৈছে, ব্ৰহ্ম-জিজ্ঞাসাৰ বৈদাস্তিক সমিধান। হয়তো ৰামানুজ
ভবাৰ দৰে জীৱৰ পৃথক সত্তা আছে। হয়তো এনেও হ'ব পাৰে, শংকৰাচাৰ্যই
ভবাৰ দৰে জীৱৰ কোনো পৃথক সত্তা নাই! কিন্তু, বেদান্তৰ মূল সিদ্ধান্ত :
জীৱ যে ব্ৰহ্মৰেই অভিব্যক্তি—সেই সম্পৰ্কে তেওঁৰ কোনো সন্দেহ নাই।
তাৰ পাচত, তেওঁ কবিতাটিৰ আঁচুফুল বাচিছে—সাংখ্যক সিদ্ধান্তেৰে। প্ৰকৃতি
অচেতন আৰু জড়। মাথোন পুৰুষেইহে গুণৰ অধিকাৰী। পুৰুষৰ
সংস্পৰ্শতেই জীৱৰ জীৱন-চঞ্চলতা, যে চঞ্চলতা বেদান্তৰ পৰিতাৰাত এক
অনবচ্ছ লীলা-বৈচিত্ৰ্যৰ প্ৰকাশস্বৰূপ।

'সম্বল' নামৰ কবিতাটোত কবিৰ ভাৰতীয় দৰ্শনৰ ওপৰত থকা গভীৰ
অধিকাৰৰ সূক্ষ্মৰ পৰিচয় পোৱা যায়। এই কবিতাটোত কবিয়ে কিছুমান
নৈয়ায়িক প্ৰশ্নৰ অৱতাৰণা কৰিছে। তেওঁ যেন শংকৰাচাৰ্যৰ 'ব্ৰহ্মবিদ্ ব্ৰহ্মৈব
ভবতি' ধাৰণাটোৰেই প্ৰতিবাদ জনাবৰ প্ৰয়াস পাইছে,

যেয়ে বা নহওঁ মই, এটি কথা সোধোঁ—

পৃথিৱীৰ জ্ঞান ঠিক হয় নে নহয় ?

যদি মিছা,—তেন্তে এই বিভুৰ কল্পনা

সিও মিছা, কোনে তাক সাৰ বুলি কয় ?

কবিতাটোত জ্ঞানবাদৰ মৌল ভিত্তি সম্পৰ্কীয় প্ৰশ্নটোৱে শেষৰ ফাললৈ প্ৰায়
ভোগবাদী দাৰ্শনিকৰ কূটতৰ্কৰ আকাৰ ধাৰণ কৰিছে, এনেদৰে স্বপত্ত—

মৰিলেই মিলে। যদি অনন্ত জ্ঞানত,

নাই য'ত একোকে নতুন শিকিব—

পৃথিৱীত ছুখ কৰা কাম একো নাই

কাম নাই সঠিক-বেঠিক বাচিব।

এয়া জীৱৰ প্ৰাতিভাসিক সত্তা সম্পৰ্কীয় প্ৰশ্ন। শংকৰাচাৰ্যই কৈছিল, সত্যাসত্যৰ সূক্ষ্ম জ্ঞানেই ব্ৰহ্মজ্ঞান। কবিৰ প্ৰশ্ন, পাৰ্থিৱ জ্ঞানৰ অসম্পূৰ্ণ উপকৰণেৰে জানো পৰিপূৰ্ণ আধ্যাত্মিক জ্ঞানলাভ সম্ভৱপৰ? মৰণে যদি আত্মাকেই বুটলি নিলে, তেনেহ'লে ব্ৰহ্মজ্ঞান তথা আত্মজ্ঞানৰ সাধনাৰেই বা যুক্তিযুক্ততা কোনখিনিত? কাৰণ, আত্মাৰ আধাৰস্বৰূপ 'মই'টোৱেই দেখোন মাটিৰ পৃথিৱীতে থাকি যাব! আৰু, সাংখ্যই যে ক'ব খোজে, মন আৰু বুদ্ধিয়েই অহুমানৰ উপকৰণ—সেই মন আৰু বুদ্ধি ব্যক্তিভেদে অসমান কিয়? মাথোন সেয়ে নহয়,

জীৱনৰ আদিতোই কিছুকাল মই

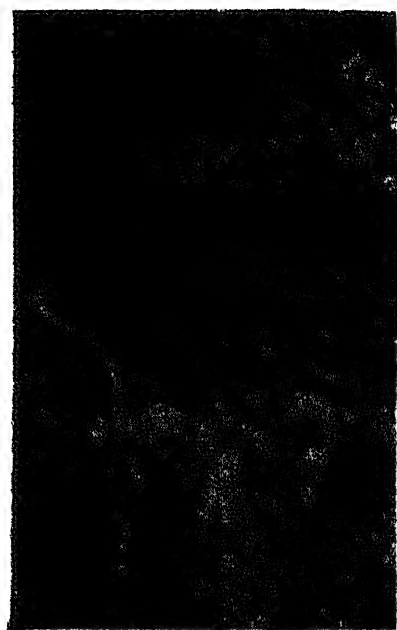
আছিলোঁ নে টোপনিত ভূৰ-ভং নাই,

সেইদৰে কি জানিবা মৰাৰ পিচতো

থাকোঁ কিছুকাল চেতন নেপাই।

মৰণ যদি কেৱল এক গভীৰ সুষুপ্তি নহৈ 'অন্তহীন অন্ত'ৰ দৰে অন্ত কিবা হ'লহেঁতেন, তেনেহ'লে জানো মন আৰু বুদ্ধিৰ দেহৰপৰা দেহান্তৰলৈ অবিচ্ছিন্ন প্ৰব্ৰজনৰ সম্ভাৱনা থাকিলহেঁতেন। সেয়ে হোৱা হ'লে, জীৱনৰ সকলোবোৰ কামনা-বাসনা, ধ্যান-ধাৰণা আৰু সাধনা-সমাবোহৰো দেখোন কোনো সাৰ্থকতা নেথাকিলহেঁতেন!

'নিবেদন'ত দাৰ্শনিকতাৰ পৰশ নথকা কবিতা কেইবাটিও আছে। তাৰ ভিতৰত তিনিটা কবিতা—'পেঁপা', 'বঙিলা' আৰু 'পীত আৰু ছবি'—বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। 'পেঁপা' নামৰ কবিতাটো জানিবা 'অঞ্জলি'ৰ অন্তৰ্গত 'তৰা' আৰু 'ভিতৰ' কবিতা দুটাৰ প্ৰকাশ পোৱা ভাবনাসম্পদৰে পৰিপূৰ্ণতম ৰূপ। ইয়াতো ফুটি উঠিছে, নিলসীয়া স্বৰৰ অতুলনীয় মাধুৰ্য। দ্ব্যৰ্থিত বাজি উঠা পেঁপাটিৰ মাজে, এটি অহুমাৰ দ্বাৰে কবিক যেন তেওঁৰ যৌৱনটো ঘূৰাই দিছে। দিশন্তৰ জ্ঞানসেখাত মাৰ যাত্ৰা নে নেয়াওঁকৈ থকা



শ্রী হুম্মত আলী-

লেখকগণস্বাক্ষরিত হাতৰ চহী

His Holiness the Late Kamal
 Deb Goswami had presented
 me with a M.A. It is
 both a compliment & also
 a blessing on me & my soul
 after my death. It is horrible,
 the following epitaph on a
 slab should be erected on my
 cremation ground: —

“দুর্লভবস্তুসম্বন্ধে বিন্দু মিলিতঃ, ষষ্ঠ্যর্থে মাক্ষিকঃ,
 মানসঃ, মতমর্থিতঃ, হৃদয়দঃ, ওড়িয়াচ প্রীতিশীলঃ,
 সুপ্রাজ্ঞঃ, সন্তোষময়ঃ, সমদৃশঃ, মানসানুলাবধিঃ,
 স্বঃ স্বকৃতবানঃ, প্রাজ্ঞঃ, দয়ালুঃ, ত্র্যমাদৃশময়ঃ

— কামনাধর, মাতঙ্গীমণ্ডিত
 মাক্ষিকঃ”

It should have been to be printed
 & properly corrected



বর্মজীৱনৰ প্ৰথম খোজটোত



কড়া বেলিটোৰ দৰে পেন্সাৰ মাত শুনি কবিৰ যৌৱনো জীৱন-বিশুদ্ধত ধৰ্ম্মকি বৈছে—তাৰ সমস্ত ঐশ্বৰ্যসম্ভাৱ নৈ। সেই পেন্সাৰ ধ্বনিত যাজি উঠিছে ‘মাত্ৰহৰ মাতে ক’ব নোৱৰা কথা’ এধাৰি।

আক ‘বঙিলা’! এইটো কবিতা ‘অক্লি’ত থকা ‘প্ৰণয় বাতৰি’ৰ দৰে একেধৰণৰ মালিতা-চানেকীয়া কবিতা। খুব সজ্জ, দুয়োটা কবিতা অগা-পিচাকৈ লিখা। নাইবা, দুয়োটা কবিতা একেটি শিল্প-চেতনাবে যুগল স্বৰণ। ‘প্ৰণয় বাতৰি’ত অক্লি আৰু পমিলাৰ চহা জীৱনৰ নিষ্ঠাজ্ঞ প্ৰেমৰ বৰ্ণনা আছে। মাজে মাজে অৱশ্যে ৰূপকৰ আভাসো সাঙোৰ খাই আছে : যেন সেই প্ৰেম বেলি আৰু এপাহ পত্নীৰে নীৰৱ সম্পৰ্কৰ ইতিকথা। আনহাতে, ‘বঙিলা’ত আছে মাতৃ-হৃদয়ৰ দুটোপাল তপত চকু-লো। এই কবিতাটিৰ মৰ্মস্পৰ্শী বৰ্ণনাই যি কোনো পাঠকৰে হৃদয় কঁপাই যায়, চকু-লো সৰুৱাই যায়। দৰ্শনৰ গধুৰ তত্ত্বখাই মৰণৰ যিটো ৰূপ ঢুকি পোৱা নাই, এই কবিতাটোৰ চিত্ৰল বৰ্ণনাই মৰণৰ সেই কৰুণ ৰূপটো হাতৰ মুঠিত থাৱুটি পোৱাকৈ আনি দিছেহি।

‘গীত আৰু ছবি’ তেওঁৰ একেটি মাথোন কবিতা, য’ত তেওঁ শিল্পৰ আৰ্হি সম্পৰ্কে কেইটিমান সহজ বস্তুৰ প্ৰকাশ কৰিছে। তেওঁৰ মতে, সকলো শ্ৰেষ্ঠ শিল্পবস্তুৰে এক সাৰ্বজনীন আবেদন থাকে। যি শিল্পবস্তু সেই গুণবশৰা বৰ্জিত, সমালোচকৰ হেজাৰ প্ৰশংসায়ো তাক শ্ৰেষ্ঠত্ব দান কৰিব নোৱাৰে। শ্ৰেষ্ঠ শিল্পৰ শ্ৰেষ্ঠতা নিৰূপণৰ কবচি-শিল্প হৃদয়ৰ সঁহাৰি। অকল সেয়ে নহয়, বহুতময়তাই সেই শ্ৰেষ্ঠতাৰ কেন্দ্ৰবিন্দুৰূপ। সেয়েহে,

যিয়ানে হুবুজা হওঁ তথাপি তুলিলে

ভাল গীতে হৃদয় জগাব ;

যিয়ানে নজনা হওঁ চকুত পৰিলে

ভাল ছবি যন্ত সোমাব।

শ্ৰেষ্ঠ শিল্পৰ সৃষ্টিাত্মক বসবস্তু বসিক সমালোচকৰ ব্যক্তিবৈক অস্তিত্বৰ বাবে অৱশ্যে আংশিক উপসক্তিৰ বস্তু হৈয়েই বয়। তথাপি, তেওঁলোকেও তাৰ কিকি আখাৰ অহতৰ সৰুৱাকৈ নেথাকে। শ্ৰেষ্ঠ শিল্পৰ আবেদন গল্পৰ স্তৰৰ দৰে—যি ‘ব’তে পৰোঁতে গৰে, বিভিন্ন আকাৰ—টাই স্তৰ

দীঘল-ডাঙৰ”! শিল্পৰ দক্ষতা নিৰ্ভৰ কৰে, সহজতম বিষয়বস্তুকো সৌন্দৰ্যগুণেৰে
অভিযুক্ত কৰি পৰিবেশন কৰিব পৰাভেই। সেয়েহে,

সদায় চকুৰে দেখা গছ পাতিও

ছবিচিত্ত ভাল হৈ পৰে,

সদায় কাণেৰে শুনা সক কথাটিও

গীত হ'লে শ্রাণ টানি ধৰে।

এইযাব কথাকেই এজন ইংৰাজ কবিয়েও এজন শিল্পীৰ মুখত দিছিল,

For, don't you mark, we're made so that the love

First when we see them painted, things we have passed

Perhaps a hundred times nor cared to see ;

And so they are better, painted—better to us,

Which is the same thing [Fra Lippo Lippi]

অতিপৰিচিত ভাষণৰ ক্ষেত্ৰত ব্ৰাউনিং প্ৰায় অদ্বিতীয় বুলিয়েই ক'ব পাৰি।
প্ৰতিধানযোগ্য যে, শৰ্মাৰ কবিতাটোত তাতোকৈয়ো তাকবীয়া কথাৰে
ব্ৰাউনিঙৰ ‘ফ্ৰা লিপ্পো লিপ্পি’ৰ তাকবীয়া কথাৰ সবহীয়া ভাৱ গোটেইখিনি
প্ৰকাশ কৰা সম্ভৱপৰ হৈছে। অকল সেয়ে নহয়, তাতকৈ বহু বেচি
মনোৰমকৈ প্ৰকাশ কৰা হৈছে।

শৰ্মাই শিল্পবস্তুৰ অমৰত্বৰ পৰিমাণনী হিচাপে ‘ফিডাল মাপকাঠি’ গীত
আৰু ছবি’ৰ ভাষাত দাঙি ধৰিছে, সেই মাপকাঠিডালৰ বিচাৰতে তেওঁৰ
‘কিবা যেন নাই নাই’ আৰু ‘ৰঙিলা’ ক্ৰমে ‘অঞ্জলি’ আৰু ‘নিবেদন’ৰ দুটি
অমৰ কবিতা, ঘাৰ বসবস্তুৰ দিগন্ত বসিক পাঠকৰ কাব্যচেতনাৰ ‘পথা অল্পসাৰে’
বহুল অথবা ঠেক। কিন্তু, স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, দুয়োটা কবিতাই দুখন মুকলি
দিগন্ত সকলোৰে কাৰণে উদঙাই থৈছে।

শৰ্মাৰ কবি-জীৱনৰ শেষ পৰ্যায়ৰ কবিতাখিনিক সবহভাগেই অভি
নিৰলংকাৰ আৰু নিৰ্ভাজ বক্তব্যশৰ্মী। ‘নিবেদন’ৰ দুই কবিতাৰ জৰিয়তে
জাৰে বিখ্যাত বতাহে ঝপাই গৈছিল। কিন্তু, ‘উপলব্ধি’ৰ নিৰ্বোনাৰায়ে ঝপাই

উলিওৱা কবিতামুঠি—বিশেষকৈ তাৰ অন্তৰ্গত শ্বেষ বয়সৰ কবিতামুঠি অবিচল বিশ্বাসৰ আদৰ্শেৰে সুখবিত। ইবিলাকৰ ভিত্তবত তেওঁৰ জীৱনৰ গধূলি-লগনৰ দুটা স্তিনস্বৰীয়া কবিতা আছে, য’ত তেওঁ সমাজ-জীৱনৰ সমস্তা লৈ চিন্তা কৰিছে। কবিতা দুটা হ’ল, ‘ধ্বংসলীলা’ আৰু ‘সমাজ’। প্ৰথমটোত আছে, পৰমাণু বোমা উৎপাদনৰ প্ৰতিযোগিতাত অৱতীৰ্ণ অভিশপ্ত মাতৃহ জাতিৰ ভৱিষ্যতৰ বাবে এক গভীৰ উৎকৰ্ষ। দ্বিতীয়টোত আছে, কবিতা নিজস্ব দৃষ্টিভঙ্গীৰ সমাজ-ব্যৱস্থাৰ স্বপ্ন। তেওঁৰ মতে, মাতৃহৰ ধন-সম্পত্তিৰ পৰিমাণ মৈয়াই সমান কৰিব পাৰি; কিন্তু, মাতৃহৰ বুদ্ধি-বৃত্তিৰ অসমান ৰূপ সমান কৰাৰ প্ৰচেষ্টা নিষ্ফল হ’বলৈ বাধ্য। চল্লিশৰ শ্বেষ-চতুৰ্দশ^৪ ৰচিত এই কবিতা দুটা তেওঁৰ কাব্য-পৰিক্ৰমাৰ শ্বেষ শ্ৰাইলৰ ঋতি হিচাপে তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। এই কবিতা দুটাই এঘাৰ কথা স্পষ্টকৈ উদঙাই দেখুৱায়, কবি হিচাপে তেওঁ বন্ধ জলাশয়ৰ ভাবনাত বন্দী হৈ থকা নাছিল।

‘উপাসনা’ৰ বাকী যিখিনি কবিতা সময়ৰ শিখিল হিচাপত ১৯২৬ চনৰপৰা ১৯৪০ চনৰ ভিতৰত ৰচিত হৈছিল, সিবিলাকৰ মাজত তিনিটা বেলেগে জাৰখাৰাৰ প্ৰবাহ লক্ষ্য কৰা যায়। এটা প্ৰবাহত আছে, জীৱাত্মা আৰু পৰমাট্মাৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্কৰ বৈদ্যাস্তিক ধাৰণাৰ অভিব্যক্তি। দ্বিতীয়টো প্ৰবাহত আছে, চিৰপ্ৰবাসী আত্মাৰ নীড়মূখী কামনাৰ প্ৰকাশ। আৰু, তৃতীয়টো প্ৰবাহত পোৱা যায়, কৰ্মবন্ধনৰপৰা বিমুক্ত আত্মাৰ ৰূপচিহ্ন। ইয়াৰে প্ৰথমটো প্ৰবাহৰ স্পষ্ট নিদৰ্শন পোৱা যায়, দুটা ভাবগধূলী কবিতাত—‘তেৱেই মই’ আৰু ‘নিয়ন্তা’ত। প্ৰথম কবিতাটোৰ শিৰোনামাতেই ইয়াৰ বিষয়বস্তুৰ স্পষ্ট সংকেত আছে। ‘নিবেদন’ৰ সময়ৰ ত্ৰিধায়ুক্ত ভাবনা-পৰিমণ্ডলৰপৰা মুক্ত হৈ উঠি তেওঁ অতি স্নগতীৰ প্ৰত্যয়েৰে ঘোষণা কৰিছে,

জীৱন বুলিলে দেহধাৰী মাৰ্গে।

একেই পৰম প্ৰাণ,

ধাৰণ কৰিছোঁ সেই মাতৰিখা

উশাহৰ একেটি টান।

[তেৱেই মই]

৪. ‘ধ্বংসলীলা’ প্ৰকাশিত হৈছিল, ‘বামধেম্ব’ৰ আৰু বছৰ ৬ষ্ঠ সংখ্যাত অৰ্থাৎ, ১৯৪০ চনৰ জুলাই মাহত। আত্মাৰ বোধেৰে, এইটোৱেই তেওঁৰ জীৱনৰ শ্বেষ কবিতা।—সম্পাদক

সেই একেখিনি কথাকেই বিচাৰি পোৱা যায়, 'নিয়ন্তা'ৰ শব্দখনময় চৰণ-সমূহতো। অথচ, দুয়োটা কবিতাৰ মাজত বৈ গৈছে, এটা অতি গভীৰ দাৰ্শনিক তত্ত্বকথাৰ প্ৰশ্ন। প্ৰত্যেক জীৱই যদি 'তেৱেই মই', তেনেহ'লে দেখোন পৰমাত্মাৰ অসংখ্য কণিকাকল্প কল্পনা কৰি ল'বলগীয়া হয়। অকল সেয়ে নহয়, সেই সকলোৰে অতীত 'মনেও নেপায় চুকি, কথায়ো নেপায়' ধৰণৰ এজন নিয়ন্তাও আছে, যিজনক নিশ্চয় 'তেৱেই মই' বুলি কোৱাৰ উপায় নাই। বেদান্তৰ এজন ভাষ্যকাৰে এই প্ৰশ্নটোৰে অৱতাৰণা কৰি কৈছিল, "কুকুৰাৰ এফাল খাবলৈ বুলি ৰাঙ্কি, আনফাল কণী পাৰিবলৈ থ'ব নোৱাৰি।"৫ কেনেকৈ সম্ভৱ হ'ব পাৰে—ভগবানৰ এটি অংশ কোটি কোটি জীৱদেহত বিভক্ত প্ৰকাশিত, আৰু আন এটি অংশ বিস্তৃত স্বৰূপ সত্তাকৰূপে অব্যক্ত আৰু সংৰক্ষিত? নক'লেও হ'ব, সেই অতি জটিল প্ৰশ্নৰ গ্ৰন্থিল পাক যেন এখন হীৰাৰ চুৰিকটাৰীৰে কাটি উলিয়াইছে ভক্তি-কথাৰ প্ৰবক্তা-দাৰ্শনিক, ৰাসলীলাৰ ৰূপকৰ মাজেদি। আমাৰ কবিয়েও সেইটো বাটকে গ্ৰহণ কৰিছিল 'নিবেদন'ৰ যুগত, যদিও 'নিবেদন'ৰ কবিতাসমূহত তাৰ কোনো স্পষ্ট সংকেত এৰি থৈ যোৱা নাই। এইফালৰপৰা 'উপাসনা'ৰ অন্তৰ্গত তাৎপৰ্যপূৰ্ণ কবিতাটো হ'ল, 'বাহী'। নক'লেও হ'ব, সময়তে চপাই থ'বলৈ পাহৰা এই কবিতাটো ১২০২ চনতে—'বাহী' কাকত ওপজা বছৰতে প্ৰকাশিত। এইটো কবিতাত আছে, ৰাধাক বাউলী কৰি তোলা সুৰেৰেই স্বতি ৰোমন্থন কৰি বৈদাস্তিক তৰ্কজালৰপৰা মুক্তিলাভৰ সেই ক্ষীণ প্ৰচেষ্টাটো,

প্ৰকৃতি বিভোল হয় বাহীৰ মাতত,

দূৰণিত বাহী মাত শুক আকাশত।

শুনো যদি কেতিয়াবা নিশাৰ কালত,

আৰু এটি বাহী বাজে মোৰ হৃদয়ত।

ইয়াৰ তুলনাত আগতে উল্লেখ কৰি অহা পৰৱৰ্তী কালৰ কবিতা দুটাত সহজ সমিধানতকৈ জটিল প্ৰশ্নৰ গভীৰতা সৰহ হৈ উঠিছে।

দ্বিতীয়টো প্ৰবাহৰ চিন বিচাৰি পোৱা যায়, প্ৰত্যাহৰ্ত্তনৰ আকাংক্ষা

৫. "ন হি কুকুটাক্ষেহ একদেশো ভোগায় পাচ্যতে একদেশত প্ৰসৱায় কল্পতে।"—আনন্দগিৰি ভাষ্য, ব্ৰহ্মসূত্ৰ ১।২-৮

ধকা এই কেইটা কবিতাত — ‘আছো বাট চাই’, ‘পাৰঘাটত’, ‘তোমাৰ লগত’ আৰু ‘প্ৰয়াণ’। প্ৰত্যেকটো কবিতা ভিন ভিন সময়ত ৰচনা কৰা। প্ৰথমটো ১৯২২ চনৰ, দ্বিতীয়টো উজ্জাই গৈ ১৯২৬ চনৰ, তাৰ পাচৰটো ভালেমান দুব ভটিয়াই আহি ১৯৪০-৪১ চনৰ আৰু ৰচনাকাল সঠিককৈ নিৰূপণ কৰিব নোৱৰা শেষৰটো অন্ততঃ শেষ-চল্লিশৰ। ‘নিবেদন’ৰ পাতত মৰণৰ বাবে এক নিকপায় প্ৰস্তুতিহে প্ৰকাশ পাইছিল; সেই মৰণক জীৱনৰপৰা মুক্তি বুলি অৰ্থাৰ্থনা জনোৱাৰ কোনো আগ্ৰহেই নাছিল। কিন্তু, ‘উপাসনা’ৰ ভিতৰুৱা এইকেইটা কবিতাত মৰণক মহাজীৱনৰ তোৰণপথ বুলি গ্ৰহণ কৰাৰ মনোভংগী এটা স্পষ্ট হৈ উঠিছে। তেওঁ লিখিছে,

ভেঁটৰ দৰে চন্দ্ৰৰ পিনে চাই

আছোঁ আহি বাটতে ওলাই।

মোৰ নিশা জোনাক হ’ব,

মধু বৰষিব।

সকলোতে শান্তি লানি

বতাহ বলিব। [আছো বাট চাই]

তেওঁৰ দৃষ্টিত, মানুহৰ এই দেহসজ্জা চিৰমুক্ত আত্মাৰ বাবে মাথোন এক আমনি লগা প্ৰবাসী জীৱন-যাপন। মাজে মাজে আত্মা আকুল হৈ উঠে, তাৰ আপোন ঘৰলৈ উলটি যাবৰ কাৰণে,

প্ৰবাসত থাকি

আমনি লাগিছে,

ঘৰমুৱা হ’বলৈ

মনে বিচাৰিছে।

[প্ৰয়াণ]

উভতি মোৱাৰ মুহূৰ্তটোৰ ছবিখন তেওঁ বিভিন্ন কবিতাত বিভিন্ন ধৰণে আঁকিছে। ক’ববাত হয়তো পাৰঘাটৰ নান্দৰীয়াৰ খাটনি ধৰিছে, নিশা নৌ-হওঁতেই খেৱা-নাও বেলি দিব লাগে! ক’ববাত হয়তো গাড়ী আহি তেওঁৰ অপনামুখতে বৈছেহি। ভিতৰৰ কোনোবা যাত্ৰীয়েই চিঞৰি কৈছে, নিকলেশ্বৰ পৰিকল্পনে হাতত টোপোলা-টুপলি লৈ বেলি কৰাৰ কোনো সন্ধ্যা নাই। আৰু, ক’ববাত হয়তো বেল-অমণৰ লহৰাখীৰ উঠা-নৰা জিবিখি থাকোঁতেই

সময় উকলি গৈছে। কোনোবা পলকত তেওঁ নিজেও নাযি যাব। এই গৈ থকাটোৱেই যে চিৰ-ভ্ৰাম্যমান আত্মাৰ জীৱন-পৰিক্ৰমা, তাৰো এটি ইংগিত দি যাবলৈ কবিয়ে পাহৰা নাই।

এই সম্পৰ্কত 'তোমাৰ লগত' নামৰ কবিতাটি বিশেষভাৱেই উল্লেখনীয়। এই কবিতাটোত মুক্তিৰ পৰম মুহূৰ্তটোৰ এটি অপৰূপ বৰ্ণনা পোৱা যায়। সেই শুভ মুহূৰ্তত তেওঁ নিজকে ভগবানৰ হাতত তুলি দিবৰ কাৰণে সাজু হৈ আছে। যি মুহূৰ্তলৈকে ভগবানে তেওঁক বুটলি নলয়, ভগবানৰ অনন্ত হৃদয় মুকলি কৰি জীৱাত্মাক তেওঁৰ মাজত বিলীন হৈ যাবলৈ নিদিয়, তেতিয়ালৈকে তেওঁ প্ৰতীক্ষা কৰিয়েই ব'ব,

দেখা নিদি মোক ভিতৰৰে পৰা
যাবল'ই যদি কোৱা।
একোকে নেমাতোঁ উলটি আহিম
বাটেদি আগেয়ে যোৱা।

মুক্তিৰ প্ৰতি এটি মধুৰ নিৰ্গিৰ্ণি, মুক্তিদাতা ভগবানৰ প্ৰতি এক মধুৰ অভিমানৰ অহুভূতি গোটেইটো কবিতাতে বিৰিঙি-বিৰিঙি প্ৰকাশ পাইছে। এই অভিমান, এই অনীহা—মুক্তিত নিস্পৃহ ভক্তি-ভাৱেই যে মনোৰম প্ৰকাশ, সেইবাব কথা নক'লেও হ'ব। কবিয়ে বিশ্বাস কৰে, মুক্তিৰ আনন্দ কোনো ঐকান্তিক সাধনাৰ ফলপ্ৰাপ্তি নহয়—ভগবানৰ অসীম কৰুণাৰে পৰিণতি।

মুক্তিৰ স্বৰূপচিহ্ন যিকেইটি কবিতাত আছে, তৃতীয়টো প্ৰবাহৰ সেই কবিতাকেইটি হ'ল: 'মুক্ত মানৱ', 'পৰকাল' আৰু 'মহানিৰ্বাণ'। উত্তৰ-চল্লিশৰ ৰচনা প্ৰথমটো কবিতাত আছে, সূৰ্যদেহী মুক্ত আত্মাৰ এটি অপৰূপ বৰ্ণনা। সেই আত্মা দেহপিঞ্জৰৰপৰা নিজাক্ষ হৈ বতাহৰ স্ৰবতিৰ দৰে নিখিল-ব্ৰহ্মাণ্ডত বিয়পি পৰিব। তেওঁৰ আশ্বাস,

অন্ত যোৱা সূৰ্য্যৰ লগত,
নিতে মোক দেখা পাবা,
দিগন্ত বিয়পা সাগৰখনিৰ
সিপাবেদি মোক চাবা।

হয়তো সেই দেহহীন আত্মাক পৰিপূৰ্ণ মুক্ত 'মুক্তি' ক'ব নোৱাৰি। কাৰণ,

সেই আত্মাৰ স্বতন্ত্ৰ অস্তিত্ব উন্নত নিখিলৰ মাজত সম্পূৰ্ণৰূপে বিলীন হৈ
নেঘায়। ইয়াৰ ভুলনাত ১৯২৯ চনতেই বচিত ভেঙৰ ‘পৰকাল’ শিবোনামাৰ
কবিতাটোত প্ৰকাশ পোৱা মুক্তিৰ স্বৰূপ স্পষ্টকৈ পৰিপূৰ্ণতৰ। ভেঙৰ ভাষাত,

সকলো দেশত সকলো দেশত
যেনে বা যিহতে গতি,
কোনো সলনিয়ে নোৱাৰে লুকাব
তোহ্মাতেই মোৰ থিতি।

সেই মুক্তি দেশ আৰু কালৰ বন্দীত্বৰ অতীত। যি অনাদিৰ বুকুৰপৰা
জীৱবন্ধনৰ আদিতম যন্ত্ৰণাৰ আৰম্ভণি, সেই অনাদিৰ বুকুতেই ‘অন্তহীন অন্ত’
ঘটিলেহে মুক্তিৰ প্ৰকৃত স্বৰূপোলকি সম্ভৱ হ’ব পাৰে। ভেঙৰ শেষ-বয়সৰ
কবিতা ‘মহানিৰ্বাণ’ত সেই মুক্তিৰ স্বৰূপ অতি মধুৰ ৰূপত বৰ্ণিত হৈছে,

নিজে নিজে মই লুকাই পৰিম
পানীত পৰিম চেনি
নোৱাৰিম মই ততকে ধৰিব
হেৰাই গ’লো নো কেনি।

উপনিষদত আছে, জীৱনৰ আচল স্বৰূপটোৰ এটা অতি সুন্দৰ উপহাসমণ্ডিত
ব্যাখ্যা : জীৱন জানিব এণিয়লা নিমখীয়া পানী। সেই পানীৰ পিয়লাত
নিমখৰ অস্তিত্ব মাথোন অনুমানহে কৰিব পাৰি, প্ৰত্যক্ষদৰ্শন লাভ কৰিব
নোৱাৰি। কঠোপনিষদৰ সেই উপমাটোকে ওলোটাই লৈ আমাৰ কবিয়ে
মুক্তিৰ বৰ্ণনা দিছে : মহাজীৱনৰ বিশাল সমূহত দেহময় জীৱনৰ এমুঠি
চেনিৰ অস্তিত্ব হেৰাই নোহোৱা হোৱাটোৱেই মুক্তি !

‘উপাসনা’ৰ তিনিওটা ভাৱধাৰাৰ প্ৰত্যক্ষত আছে, ‘আত্মা’ নামৰ
অকলশৰীয়া কবিতাটো। ইয়াৰ ভাৱবস্তু অসল বেলেগ ধৰণৰ। ইয়াত
ভেঙে মাটিৰ পৃথিৱীতে এনে এখন শাস্তিময় ঠাই আৱিষ্কাৰ কৰিছে, য’ত
পৰকালৰ সকলোখিনি অমেষ সম্পদ থুপ খাই আছে। ‘অজলি’ত ভেঙে
নৈসৰ্গিক দৃষ্টান্তোভাৰ মাজত জীৱনৰ সাধনা বিচাৰিছিল। ‘নিবেদন’ত ভেঙে
কিছুমান অতিপ্ৰাকৃতিক দ্বাৰাশক্তিৰ মাজত পৃথিৱীৰ অনিৰ্বচনীয় বিশ্বয়ৰ
সন্ধান পাইছিল। ভেঙে সেইখন পৃথিৱীত জলকুঁৱৰী, বখিৰী, বুল-ভাঙৰীয়া,

অপেক্ষাবী আদি নানা কাল্পনিক উপদেষ্টা-উপদেষ্ট্রীৰ শোভাযাত্রা অতি তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। শেষ বয়সৰ কবিতাখিনিত ভুমুকি মাৰি গৈছিলহি, পৃথিৱীৰ প্ৰশান্তিৰেই এটি নতুন দিশে। তপোবন অথবা ঋষিৰ আশ্ৰম তেওঁৰ কবি-কল্পনাত ৰূপান্তৰিত হৈ পৰিছিল, এক অনন্ত মধুৰতাৰ দ্বীপ হিচাপে। তেওঁৰ ভাষাত,

আশ্ৰমতে ছয়ো পুৰী একেলগে পায়
ছয়ো লোক মিলনৰ স্থান,
যি থানৰ উৱাদিহ বিচাৰি বিচাৰি
হাব মানে মাহুহৰ জ্ঞান।

এয়া কোনো বাস্তৱ আশ্ৰমৰ চিত্ৰপট নহয়। বৰং ক'ব পাৰি, ই তেওঁৰ কল্পলোকৰ এখন মধুৰ চিত্ৰপট! 'অঞ্জলি'ত আছিল, জীৱনৰ প্ৰতি এক সুগভীৰ মমতাৰ ভাব। 'নিবেদন'ত ভুমুকিয়াই গৈছিলহি, মৰণ সম্পৰ্কে এটা সংশয়ৰ ভাবনাই। 'উপাসনা'ৰ কবিতাখিনিত বেঙাই যাবলৈ লৈছিল, মোহমুক্তিৰ এক নিৰঞ্জন প্ৰশান্তিয়ে। তাৰে এমুঠি জিলিঙনি পোৱা যায়, জীৱনৰ সমস্ত কলবোলৰ আঁতৰত থকা নিৰ্জন আশ্ৰমৰ এই বিমুক্ত প্ৰশংসাত।

॥ ৫ ॥

এতিয়ালৈকে শৰ্মাৰ কবিতাৰ মাখন ভাবগত দিশটো সম্পৰ্কেই আলোচনা কৰা হৈছে। ইয়াৰ পাচত তেওঁৰ কাব্যৰ ৰূপগত দিশটোৰো এটি চমু আলোচনা যুগুতাই উলিয়াবলগীয়া হয়। উল্লেখযোগ্য যে, কবিৰ প্ৰতিটো পৰ্যায়ৰে কাব্যৰ ৰূপগত দিশৰ কিছুমান নিজস্ব সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য পৰিলক্ষিত হয়। উদাহৰণস্বৰূপে, 'অঞ্জলি'ৰ কবিতাসমূহ যিমান সুমধুৰ, পাচৰ দুটা পৰ্যায়ৰ কবিতাখিনি তাৰ তুলনাত কিছু নিৰল; 'নিবেদন'ৰ কবিতাবোৰ যিমান স্পন্দনশীল, বাকী দুটা পৰ্যায়ৰ তাৰ তুলনাত যথেষ্ট নিশ্চল; ঠিক তেনেকৈয়ে 'উপাসনা'ৰ কবিতাবোৰ যিমান প্ৰাঞ্জল, জ্ঞান উজনি পৰ্যায়ৰ কবিতাখিনি সেই তুলনাত অলপ যেন অনঙ্গ-ব্যক্তাঙ্গন!

'অঞ্জলি'ৰ ভাষা বহুদূৰ জীৱনৰ নিজস্বিত্বৰ ভাষা। সেই ভাষাৰ উৎকৃষ্ট নিদৰ্শন পোৱা যায়, 'সাদৰী'ত। দৃষ্টান্তস্বৰূপে,

শেলুয়া শিলত গজা ফুল বনৰীয়া

আধাআধি চকুৰ আঁৰত,

ধুনীয়া তৰাৰ দৰে একোটি যেতিয়া

তিববিব জলে আকাশত।

চিনিবলৈকে টান হৈ পৰে, স্বৰকটো যে বিদেশী কবিতা এটাৰ ভাঙনিহে! কাৰণ, ইয়াত তেওঁ যি ভাষা প্ৰয়োগ কৰিছে, সেই ভাষাত আছে প্ৰতিটো দিনৰ ঘৰুৱা জীৱনবপৰাই বুটলি অনা 'তোৰ মূখৰ মোৰ মূখৰ মাত-কথা'ৰ কাকলি। অথচ, তেওঁৰ কবি-কল্পনাৰ যাদু-শব্দত সেই মাত-কথাবে প্ৰতিটো শব্দ ভাবিব নোৱৰাকৈ উমাল আৰু সঁজাল হৈ উঠিছে। তেওঁৰ কবিতাত শব্দৰ এনে এক অপূৰ্ব মোহময়তা অন্বেষণ কৰা যায়, যি মোহময়তা শব্দৰ প্ৰয়োগ সম্পৰ্কে অত্যন্ত সতৰ্ক কবিৰ কাব্যতো কাচিৎ হৈ অহুত হয়। ধোৰতে ক'ব পাৰি, তেওঁৰ কবিতাৰ শব্দচয়ন যদিও নিবহ-নিপানী ঘৰুৱা ভাষাৰ, সিবিলাকৰ বিস্তাৰ কিন্তু অত্যন্ত পৰিশীলিত ৰূপৰ।

শৰ্মাৰ 'অঞ্জলি'ত যাজে যাজে এনে কিছুমান চৰণ লগ পাই যাওঁ, যিবোৰ চৰণৰ অৰ্থব্যাপকতাই যিকোনো পাঠককে অবাক কৰি তোলে। তেনেকুৱা ভাবনাসমৃদ্ধ স্বৰক এটিলৈ আঙুলিয়াই দেখুৱাব পাৰি,

গ'ল নিশা শুলোঁ মই কুলিৰ মাতত

তাকে শুনি থাকোঁতেই চৌপনি আহিল;

শেহনিশা সাৰ পাই শুনো আকাশত

বাজি আছে কুলি মাত, চৌপনি নাহিল। [শেহনিশা]

শৰ্মাৰ কবিতাত অনতিভাষণৰ কথা বহু সমালোচকেই উল্লেখ কৰিছে। কিন্তু, এয়া অনতিভাষণৰ নিদৰ্শন বুলি ক'লেই যথেষ্ট নহয়। এই স্বৰকটো পাঠ কৰিলেই হুটা আপানী টংকা-কবিতালৈ মনত পৰি যায়। তাৰে এটা হ'ল,

Though the purity

Of the moonlight has silenced

Both nightingale and

Cricket, the cuckoo alone

Sings all the night.

[Anonymous]

আনটো,

A cuckoo calls,
When I look there is only
The waning moon
In the early dawn.

[Fujiwara No Sanesada]

মাথোন অনতিভাষণে ব্যঞ্জনাব এই বিৰাট ব্যাপকতা কেতিয়াও সম্ভৱ কৰি তুলিব নোৱাৰে। বিপৰীতমুখী জ্যোতনাৰ সমাৱেশেহে সেই ব্যাপকতা দান কৰি কাব্যৰ অৰ্থক সমৃদ্ধ কৰি তোলে। শৰ্মাৰ কবিতাত কিছুমান বাচকবনীয়া স্তৱক অৰ্থঘনময় হৈ উঠাৰ মূলতে আছে, এনে ধৰণৰ বৈপৰীত্যৰ সহ-সংস্থাপন ৰীতি।

‘নিবেদন’ত শৰ্মাৰ এই চুক্ষকল্প কিছু ক্ষুণ্ণ হৈ অহা যেন লাগে। অৱশ্যে, তাৰ কাৰণো আছে। ‘প্ৰতিধ্বনি’, ‘বিশ্ব-ভাৱনা’ আদি কবিতাসমূহৰ ওপৰত এবাৰ চকু ফুৰালেই সেই কাৰণটোৰ স্পষ্ট আভাস পোৱা যায়। মাটিৰ মাছহৰ জীৱন যে নেদেখা কোনোৰাজনৰ জীৱনৰে প্ৰতিধ্বনি, সেই সহজ কথাবাৰকে ক’বলৈ প্ৰথমোক্ত কবিতাটোত কবিয়ে সম্পূৰ্ণ পাঁচোটা স্তৱকৰ বিনিময়ত পাহাৰে ঘেৰি ধোৱা এখন নদীয়েদি শিঙা বজাই আহি থকা এখন জাহাজৰ ছবি আঁকি উলিয়াছে। ‘অঞ্জলি’ৰ যুগত কবিয়ে এই গোটেইখিনি কথা হয়তো এটি মাথোন উপমাৰেই সামৰি পেলালেহেঁতেন। ‘বিশ্ব-ভাৱনা’ নামৰ দ্বিতীয়টো কবিতাৰ ক্ষেত্ৰতো পুতলা-নাচৰ কাহিনী ক’বলৈ গৈ সম্পূৰ্ণ চাৰিটা স্তৱক ব্যয় কৰিছে। ইয়াৰপৰা সহজে এই এই সিদ্ধান্তটোলৈ আহিব পাৰি, ‘নিবেদন’ৰ কবিতাসমূহ বহুদূৰ পৰ্যন্ত চিত্ৰধৰ্মী হৈ পৰিছে। ইয়াত ৰূপণ তুলিৰ বেধাময় ব্যঞ্জনাতকৈ অৰূপণ হাতৰ বৰ্ণময় উচ্ছলতাহে অধিক গুৰুত্বপূৰ্ণ ৰূপত প্ৰতিভাত হৈ উঠিছে।

‘উপাসনা’ৰ কবিতামুঠি চিত্ৰধৰ্মীও নহয়, গীতধৰ্মীও নহয়—বৰং বক্তব্য-ধৰ্মী। ইবিলাকৰ ভাষা সমানে-অল্পপ্ৰাণে যেনেকৈ অলংকৃত নহয়, ছবিয়ে-উপমায়ে তেনেকৈ উচ্ছলিত নহয়। সহজ, সৰল আৰু অনাড়ম্বৰ ভাষাৰে অন্তৰৰ উপলব্ধিসমূহ ব্যক্ত কৰাৰ প্ৰতিয়েই কবিৰ সমস্ত প্ৰয়াস। প্ৰোচ বয়সৰ কাব্য-কচলৰ গুণ সকলো কবিৰ ক্ষেত্ৰতেই এনেকুৱা। তথাপি, যাৰ কাব্য-সাধনাৰ বহুখিনি সময় শব্দক লৈ খেলা কৰোঁতেই ব্যয়িত হয়, তেওঁ

ইচ্ছা কবিলেও কবিতাৰ ভাষাক কাব্যগুণবহিত কবিৰ নোৱাৰে। তাৰে
চিন পোৱা যায় এনেবোৰ স্তৱকত,

আয়তন গ'ল

কাল খেণ গ'ল

দুয়োটি একেটি হ'ল,

ঘূৰোঁতে ঘূৰোঁতে

সকলো হেৰাল

মইটোহে মই ব'ল।

[ৱি]

নক'লেও হ'ব, বৈজ্ঞানিক ধান-ধাৰণাৰ দুৰূহ তত্ত্বকথাৰ এনে কাব্যিক
ৰূপায়ণ অতি কম কবিৰ ৰচনাতেই পৰিলক্ষিত হয়। সেইবাবেই, তেওঁৰ
কাব্যত বিজ্ঞান আৰু দৰ্শনৰ এনে মধুৰ আলিঙ্গন সম্ভৱপৰ হৈ উঠিছে।

উল্লেখ কৰি অহা হৈছে, শৰ্মাৰ কাব্যৰ এটা বিশেষ গুণৰ বিষয়ে।
তেওঁ অতি তাকৰীয়া কথাবে সৰহীয়া ভাব প্ৰকাশ কৰাত আমাৰ কবি-
সকলৰ মাজত প্ৰায় অদ্বিতীয়। নক'লেও হ'ব, ই তেওঁৰ কাব্যৰ মাথোন
ভাবগত দিশটোৰ লগতেই সম্পৰ্কিত নহয়, ৰূপগত দিশটোৰ লগতো সম-
পৰিমাণে সম্পৃক্ত। তেওঁৰ কাব্যত শব্দৰ ব্যাপক দ্ৰোতনানুষ্টিৰ বিশেষ
ভংগীটো পোৱা যায়, চিনাকি শব্দৰ আচ্ছন্ন বীতিৰ প্ৰয়োগত। দৃষ্টান্তস্বৰূপে,

১। নোৱাৰোঁ নোৱাৰোঁ ক'ব—বিছ্যতৰ দৰে

কিবা এটি চিৰিঙে হিয়াতে।

[আশাৰ সপোন : অক্লি]

২। চিন্তাই খবোৱা প্ৰাণ ব'হীয়ে শঁতায়।

[শাহী : উপাসনা]

এনেবোৰ চৰণত এনে কিছুমান শব্দ আছে, যিবিলাকৰ প্ৰয়োগ ব্যাকৰণৰ
ধৰা-বন্ধা নিয়মৰ ভিতৰত নহয়—কিন্তু সেই প্ৰয়োগ অপূৰ্ব ব্যক্তনাময়।
আমাৰ চিনাকি ইংৰাজ কবিসকলৰ মাজত শব্দচয়নৰ এই বিশেষ ভংগীটো
দেখা যায়, কীটুছৰ কবিতাত। উদাহৰণস্বৰূপে,

I saw their starved lips in the gloam

[La Belle Dame Sans Merci]

আৰু,

Of beechen green, and shadows numberless

[Ode to a Nightingale]

কীটুছৰ এনেবোৰ চৰণত শব্দৰ অভিন্নৰ বীড়িৰ প্ৰয়োগ সম্পৰ্কে সমালোচক-সকলে যি উচ্ছৃঙ্খলিত প্ৰশংসা কৰিছে, শৰ্মাৰ কাব্যৰপৰা উৎকলিত চৰণ-সমূহো একেই প্ৰশংসাৰ অধিকাৰী।

স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, কবি শৰ্মা সময়ৰ বেথাৰে যিমানে ভটিয়াই আহিছিল, তেওঁৰ কাব্যৰ এই বিশিষ্ট গুণটোৰ প্ৰকাশো দিমানে টুটি আহিবলৈ লৈছিল। উল্লেখযোগ্য যে, ওপৰত দৃষ্টান্তৰূপে দাঙি ধৰা 'উপাসনা'ৰ চৰণটো এনে এটা কবিতাৰ, যিটো কবিতা ৰচিত হৈছিল সূদূৰ ১২০২ চনতে। যি কি নহওক, তেওঁৰ শেষ বয়সৰ কবিতামুঠিত কবি-গৰাকীয়ে বিনা বিধাই অজস্ৰ 'অকাব্যিক' শব্দক কবিতাৰ চোতাললৈ সূয়াপুৰি তুলি আনিছিল। শব্দৰ এই 'অকাব্যিকতা' সম্পৰ্কে তেওঁৰ কবি-হৃদয়ৰ সংশয় 'নিবেদন'ৰ যুগতেই অন্তৰ্হিত হৈছিল। 'নিবেদন'ত তেওঁ নিঃসংকোচে লিখি গৈছিল,

হৃদয়ৰ কেমেৰাত যিটি সাঁচ আছে

সেই সাঁচ চিৰস্থায়ী ব'ব। [বিদেশী]

অৰ্থাৎ, 'অজলি'ৰ পাতত সেই একেধাৰ কথাকেই লিখিছিল বিদেশী ভাষাৰ শব্দৰ ছাঁ নগ্ৰচকাকৈ—ঠিক এনে ধৰণেৰে,

মোৰ এই বুকুখনি ছবিৰ উৰাল,

ছবি তোলা পেৰা,—ততালিকে বয় এটি

হিয়াত পৰিলে ইয়া—মনমোহা চাব। [হিয়া]

তেওঁ যেন চেষ্টা কৰিছিল, 'কেমেৰা'টোক 'ছবি তোলা পেৰা'লৈ ৰূপান্তৰিত কৰিছে কাব্যৰ উপযোগী উপকৰণ কৰি ল'বৰ কাৰণে! আনহাতে, 'উপাসনা'ৰ অন্তৰ্গত শেষ বয়সৰ কবিতাখিনিত শব্দৰ বিস্তৃততা বন্ধ কৰাৰ বাবে সেই সজাগ পহৰাৰ কোনো আভাসেই পাবলৈ নাই। ইবিলাকৰ ভাষাই আহি গম্ভীৰ পদূলি গচকিছেহি। মাথোন ভাষাটোৱেই নহয়—খুব সম্ভৱ, ছন্দয়ো।

ছাৰ্ভলিক আদৰ্শৰ ফালৰপৰা চালেও পুৰুষাৰ কবি-জীৱনৰ তিনিওটা পৰ্যায়ৰ প্ৰত্যেকৰে নিজস্ব কিছুমান বৈশিষ্ট্য পৰিলক্ষিত হয়। 'অজলি'ৰ

কবিতাসমূহ গতানুগতিক যতিপ্রান্তিক ৰূপৰ ঘনপিনক ছন্দৰ। পদ্যৰ আৰু ত্ৰিপদীৰ বিভিন্ন ৰূপেই ইয়াৰ প্ৰায়বোৰ কবিতাৰ প্ৰকৰণ। অৱশ্যে, ৮. ৬. ১০ বিজ্ঞাপনৰ ত্ৰিপদীসমূহ শৰ্মাৰ নিজস্ব সৃষ্টি। আৰু, তেওঁৰ ভাববস্তুৰে সদায় তাৰ আপোন ঘৰ বিচাৰি পাইছিল, এই বিশেষ ছন্দসজ্জাতেই। প্ৰসংগক্ৰমে উল্লেখযোগ্য যে এই ছন্দসজ্জাৰ লগত এটা দুৰণিবটীয়া সম্পৰ্ক বিচাৰি পোৱা যায়, চৰ্ণাপদৰ কিছুমান দোহাজাতীয় ৰচনাৰ অনতিস্পষ্ট ছন্দৰূপত।

‘কিবা যেন নাই নাই’ কবিতাটিৰ ছন্দবৈশিষ্ট্য অকল তেওঁৰ নিজৰ কাব্যৰ নহয়, সমগ্ৰ অসমীয়া কাব্যজগতৰ ইতিহাসতে অস্থিীয়। ইয়াৰ সাঁচটো হ’ল, অপূৰ্ণপদী ছবি ছন্দসজ্জাৰ। ছবিৰ ৮. ৮. ১০ বিজ্ঞাপকে তেওঁ ৮. ৮. ৭ ৰূপকল্পত ন গঢ় দি লৈছে, এইদৰে—

সন্ধিয়াৰ চাকিখাৰী পুখুৰী পানীত পৰি

দীঘলীয়া নাচিছে

কিন্তু, এয়া হ’ল—বাহিৰৰপৰা দেখা পোৱা স্থাপত্যৰূপটোহে। প্ৰথম দুটা পদৰ চলন সমমাজিক ভঙ্গীৰ। দৰাচলতে, ইহঁত দুয়োটাই যুগ্মপৰ্বৰ ৰূপতহে অষ্টমাজিক। শেষ পদটোৰ চলন বাহিৰৰপৰা চকুৰে দেখাৰ দৰে সপ্তমাজিক ৰূপৰ আধাৰত বিধৃত নহয়। ইয়াত ছবি ছন্দসজ্জাৰ ৬. ৪ ৰূপকল্পৰ প্ৰতিফলন স্পষ্ট হৈ বৈছে। দুয়োটা পৰ্বৰে সীমাস্তত যোনমাজাৰ অস্তিত্ব এনেদৰে অহুত্বত হয়,

দীঘলীয়া ০০। নাচিছে ০ .

সেয়েহে, গোটেই পদটো দুবাৰকৈ অপূৰ্ণতাৰ স্পন্দনেৰে স্পন্দিত হৈ উঠে। ‘কিবা যেন নাই নাই’ কবিতাটোৰ ভাববস্তুত যি অপূৰ্ণতাৰ মধুৰ বেদনানুভূতি আছে, ছন্দই যেন সেই বেদনানুভূতিক হৃদয়ে ৰুটকটীয়াকৈ তুলি ধৰিছে। তেওঁ যদি এগৰাকী অতি ছন্দকুশল কবি নহ’লহেঁতেন, তেওঁৰ কবিতাৰ ছন্দত যতি আৰু গতিৰ এই অনন্তছন্দৰ সহযোগ নিশ্চয় এনেকুৱাকৈ সম্ভৱ হৈ ছত্ৰিলহেঁতেন।

ঠিক তেনেকৈয়ে, ‘ফুলক’ নামৰ কবিতাটোত এক অপূৰ্ণ ৰূপৰ বিস্তৃত ছন্দসজ্জা পৰিলক্ষিত হয়। ইয়াৰ প্ৰথম স্তৱকটোৰ বিকাশ অসমীয়া ছন্দৰ ইতিহাসত আৰু আন ক’তোৱেই বিচাৰি পাবলৈ নাই। স্তৱকটোৰ ছন্দোবিগ্ৰহ এনে ধৰণৰ,

কালি | সন্ধিয়া বেলিকা |

পাতৰ মাজত থকা | সৰু | কলিটি ২ || ৬ | ৮ | ৫

আজি | দেখিলোঁ এতিয়া

ৰূপে তৰা ফুলি থকা | সৰু হাঁহিটি ২ || ৬ | ৮ | ৫

ইয়াৰ প্ৰথম ছত্ৰটোত আছে, ৬. ৬ ৰূপকল্পৰ দুলভী ছন্দসজ্জাৰ দুটা পৰ্বৰ সলনি দুই মাত্ৰাৰ পৰ্বপ্ৰাস্তিকৰ ৰূপত এটা ভগ্ন পৰ্ব আৰু এটা ছয় মাত্ৰাৰ পূৰ্ণ পৰ্ব। দ্বিতীয় ছত্ৰটো জানিবা এটি পয়াৰৰ অসম্পূৰ্ণ চৰণ, কথমপিহে সম্পূৰ্ণ হৈ হুঠিল। প্ৰথম ছত্ৰটো গতিৰ তৰলিত প্ৰবাহেৰে যেনেকুৱাকৈ প্ৰবহমান, দ্বিতীয়টো ছত্ৰ সমমাত্ৰিক ভংগীৰ ধীৰ পদক্ষেপেৰে তেনেকুৱাকৈ স্থাগ্ধৰ্মী। নক'লেও হ'ব, দুটা বিপৰীত আদৰ্শৰ ভংগী মিলি ইয়াত ছন্দই ৰূপ লভিছে, তৰংগিত ভাৰস্বৰস্বৰ। তাৰ লগতে যোগ হৈছে, অসম্পূৰ্ণ পয়াৰৰ অপূৰ্ণ শিঞ্জনমাধুৰ্য। কবিতাটোৰ পৰৱৰ্তী স্তবক তিনিটাত আছে, যতিপ্ৰাস্তিকতা আৰু প্ৰবহমানতাৰ অল্পপম যুগলবন্দী।

'অঞ্জলি'ৰ মূঠ, তিনি কুৰি ঠাৰটা কবিতাৰ ভিতৰত আছে, দহোটা চনেট। ১৯১০ চনৰ আগতেই ৰচিত এই চনেটকেইটা অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ আপুৰুকীয়া সম্পত্তি। হেম গোস্বামীৰ 'প্ৰিয়তমাৰ চিঠি' অসমীয়া সাহিত্যৰ প্ৰথম নিৰ্ভাজ পেট্ৰীকাৰ্ম আৰ্হিৰ চনেট; আৰু পদ্মনাথ গোস্বামী-বৰুৱাৰ 'কবিতা' হ'ল নিখুঁত চেঞ্চপীয়েৰীয়া আৰ্হিৰ চনেট। দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ সীতা-স্বয়ম্বৰৰ সাঁচটো চেঞ্চপীয়েৰৰ, ৰংখিনি মিহলি ধৰণৰ। ইয়াৰ প্ৰথম দুটা চতুৰ্থৰ মিল-বিজ্ঞাস চকাচন্দাকৈহে আছে। গোটেইখিনি মিলি ইয়াৰ ৰূপটো দুয়োবিধ চনেটৰপৰা সমানে দূৰৈত। ঠিক তেনেকৈয়ে, 'মাহুহ (২)' কবিতাটোৰ গঠনবিজ্ঞাস চেঞ্চপীয়েৰৰ, কিন্তু মিল-বিজ্ঞাস পেট্ৰীকাৰ্ম। মিলৰ আদৰ্শ যদিও আৱেষ্টিত (enclosing) ৰূপৰ, তথাপি পেট্ৰীকাৰ্ম দৰে ইয়াৰ অষ্টক অংশটোত মাথোন ক | থ | থ | ক ৰীতিৰ মিল নাই। তাৰ সলনি আছে, ক থ থ ক | গ ৰ ঘ গ ৰীতিৰ ভিন ভিন দুযোৰা মিল। তদুপৰি ইয়াৰ ষড়কটো পেট্ৰীকাৰ্ম আদৰ্শত দুটা ত্ৰিপংক্তিকৰ সমাৱেশ নহয়। ফলত, চেঞ্চপীয়েৰীয়া চনেটৰ যুগ্মকটো অতি স্পষ্ট ৰূপত প্ৰতিভাত। 'শেহনিশা' নামৰ চনেটটোত আকৌ চেঞ্চপীয়েৰীয়া আদৰ্শৰ একান্তৰ মিল যেনেকৈ নাই, পেট্ৰীকাৰ্ম আদৰ্শৰ আৱেষ্টিত মিলো তেনেকৈ নাই। তাৰ সলনি, ইয়াৰ

গোটেইটো দ্বাদশিকা (douzain) স্তবকক গাঁথি থৈছে, অবিচ্ছিন্ন মিলৰ আভাসে। সাংকেতিক ৰূপৰ খেও ধৰি ব্যাখ্যা কৰিবলৈ হ'লে, ক'ব পাৰি—ইয়াৰ মিল-বিন্ধাস ক খ খ ক | গ ক ক গ | ঘ ক ক ঘ | চ চ ৰূপকল্পৰ। যদিও এই সকলোবোৰ অভিনৱত্ব অসমীয়া চনেটৰ ৰাজ্যত মাথোন এজন কবিৰ অকলশৰীয়া সাধনাৰ সফল সমাপ্তিৰ দৃষ্টান্ত, তথাপি এয়া মাথোন চনেটৰ বহিৰংগৰহে পৰিচায়ক। মূল কথাটো হ'ল, গোহাঞিবন্ধৰ বিস্তৃত চেজপীয়েৰীয়া চনেটতো যিটো বস্তৱ নাটনি, সেই আদৰ্শ বসবস্তৱ সন্ধান শৰ্মাৰ কবিতাতে প্ৰথমবাৰৰ কাৰণে পাওঁ। সেই আদৰ্শ বসবস্তৱ উমান দিছে, বিদেশী ছান্দসিকে এইদৰে, “চেজপীয়েৰীয়া চনেট জানিবা এচটা পকা-অঙঠাৰ দৰে তপত লো, যাক শেষ যুগ্মকটো পাবৰ পৰত গধুৰ হাতুৰীৰে চূড়ান্ত কোবটো নোশোধোৱালৈকে নিয়াৰিব ওপৰত থৈ গঢ় দি থকা হয়।”^৩ শৰ্মাৰ চনেটসমূহত স্তৱকৰপৰা স্তৱকলৈ আহি থাকোঁতে ঠিক এইখিনি বস্তুকেই পোৱা যায়। ভাৱবস্তৱ জুইবঙা সমলখিনিক ছন্দৰ নিয়ন্ত্ৰিত থৈ কবি-কল্পনাৰ হাতুৰীৰে শেষ কোবটো শোধাই দিয়াৰ পাচতহে চনেটে তাৰ পৰিপূৰ্ণ গঢ়টো লাভ কৰে।

‘নিবেদন’ৰ কবিতাসমূহৰ প্ৰধান ছন্দবৈশিষ্ট্য হ'ল, সিবিলাকত থকা মুক্ত-বন্ধৰ গতি। ‘অঞ্জলি’ৰেই ছটিমান কবিতাত ছেগা-চোৰোকাকৈ ইয়াৰ আভাস পোৱা গৈছিল। ‘নিবেদন’ত কবি-প্ৰতিভাৰ স্বচ্ছন্দ ৰূপটোৰ প্ৰকাশ ঘটিছে, তেনেকুৱা মুক্তবন্ধৰ ছন্দসম্বন্ধসমূহতে। ‘জলকূঁৱৰী’ কবিতাটো তাৰে স্পষ্টতম নিদৰ্শন। এই কবিতাটোৰ চৰণসমূহ যদিও যতিপ্ৰান্তিক ৰূপৰ, তথাপি পৰ্বসমূহ অসমান আৰু নানা বিচিত্ৰ ছন্দবন্ধৰ আভাসযুক্ত। এইখিনিতে উল্লেখযোগ্য, নিবেদন’তো কবিৰ প্ৰতিভাই ৮. ৬. ১০ গঢ়ৰ ত্ৰিপদীকেই আপোন বুলি গ্ৰহণ কৰিছে। কিন্তু তাৰে কেইটিমান কবিতাত স্তৱকৰ ৰূপকল্প যুগ্মকৰ আধাৰত বিস্তৃত নহয়—ত্ৰিপদীকৰ আধাৰতহে বিস্তৃত। অসমীয়া ছন্দত ত্ৰিপদীক-চৰণাৱলী স্তৱকসম্বন্ধ অতি বিৰল। তাৰে নিদৰ্শন,

৩. The Shakespearian sonnet is like a red-hot bar being moulded upon a forge, till—in the closing couplet—it receives the clinching blow from the heavy hammer.—Saintsbury, George : A History of English Prosody, Vol. II, page 60.

মৰাৰ পিচতো মোৰ মনত থাকিব

ফলে ফলে ভৰ। ধৰালৈ,

পুৱা উঠি নেদেখিম সূৰ্য্যৰ পোহৰ

চকুখুৰি জাপ গ'লৈগৈ,

গাই থকা আকাশত দেৱতাৰ গীত

নোসোমাব মোৰ কাণলৈ।

[মৰম-পাশ]

মুঠতে, নিবেদন'ত ছন্দৰ বান্ধোনতকৈ চিন্তাৰ বিচিত্ৰতাৰে অধিক প্ৰাণিধান-
যোগ্য।

‘উপাসনা’ৰ কবিতাখিনি ভাষাৰ ফালৰপৰা যেনেকৈ মন্থণতাবৰ্জিত, ছন্দৰ
ফালৰপৰাও তেনেকৈ ধ্বনিমাধুৰ্য্যহীন। অৱশ্যে বিজুলীৰ বেথাৰ দৰে দুটি-এটি
অপৰূপ মধুৰ চৰণে চিকমিকাই নোযোৱাকৈ থকা নাই। কিন্তু সামগ্ৰিক-
ভাবে ক’বলৈ হ’লে, ইবিলাকৰ ছন্দৰ বান্ধোন যিদৰে শিথিল, স্পন্দনো সেইদৰে
জড়িমাণ্ণ। নিৰূপিত মাত্ৰাৰ পৰিৱৰ্তে, এই পৰ্যায়ৰ প্ৰায়বোৰ কবিতাতে
পৰ্বসমূহৰ ৰূপায়ণত ধ্বনি-সম্প্ৰসাৰণৰ প্ৰয়োজন অহুভূত হয়। দৃষ্টান্তস্বৰূপে,

ধানটোৱে পতি

বেলেগ কণ ০

হান্ধুহে পতি ০ মন

নিজৰ নিজৰ

সাধ্য মতে ০

বিছা বুদ্ধি ধন।

[সমাজ]

নকলেও হ’ব, মৌনমাজ্জাবুক্ত পৰ্বসমূহত ধ্বনি-সম্প্ৰসাৰণ অপৰিহাৰ্য হৈ উঠে।
ঠিক তেনেকৈয়ে, কিছুমান কবিতাত ঠাইবিশেষে ধ্বনি-সংকোচনৰো প্ৰয়োজন
হয়। তাৰে আভাস থকা এটি দৃষ্টান্ত,

সাগৰে বোলে

পানীৰ চৌপাল

একেই আমাৰ বংশ

ভূমিগ্নে ময়ে

একেই মাখন

নহওঁ কোনো কাষো অংশ।

[জেৰেই নই]

নকলেও হ’ব, মাজ্জাবুক্ত অথবা যোগিক শ্ৰীতিৰ ছন্দত বস্তুপ্ৰাৱৃত্তিক বন্ধ
কৰা সংক্ৰিষ্ট ৰূপ ধ্বনি-সংকোচনৰ অবিহনে অসম্ভৱ।

আচলতে কবি-জীৱনৰ শেষ প্ৰান্তত পৰি হৈ কবিতাকীয়ে ছন্দ-



(স্বাভিকালকৰণ) জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱা সতীৰ্থ কেইগৰাকীমানৰ লগত
 দুগৈন্দৰ শৰ্মা অশ্বকাগিৰী বাঘচৌধুৰী সৰ্বজ্ঞান চুকা
 আৰু বৰুৱাৰ চৌধুৰী



পৰিয়ালৰ মাজত

তবে ঞ্জিগ্গেবৰ শৰ্মা পুত্ৰক প্ৰাৰ্থিক শৰ্মা জী নীতি জীৱন এৰুৱা উং বাখাৰদুৰ বাও পুত্ৰক পৰমেবৰ শৰ্মা, পুত্ৰক আনন্দেশ্বৰ শৰ্মা জৈৰিয়েক "দুনাৰ বৰুৱা এজন আত্মীয়।

[illegible]

লৌকিকভাৱে ভাৱগৰিহাৰ গুণবত্বে বেচি গুৰুত্ব আৰোপ কৰিবলৈ লৈছিল। একালে তৎসম শব্দৰ অধিকতৰ প্ৰয়োগ আৰু সেই শব্দসমূহৰ কত সুস্থংখল যাত্ৰাবৃত্তান্তত বিস্তৃষ্ট ভংগী আৰু আনকালে ধ্বনি-সম্প্ৰসাৰণৰ যুগল বৃত্ত্য-ছয়োটা মিলি ইবিলাকৰ ছন্দগংগীতক লৌকিক বীতিৰ স্ববৃত্ত যেনেকৈ হ'বলৈ দিয়া নাই, পৰিশীলিত কৰ্ত্তৰ বিস্তৃত যাত্ৰাবৃত্তও যেনেকৈ হ'বলৈ দিয়া নাই। তাৰ সলনি, এই মুঠি কবিতাৰ ধ্বনিকল্পত বিচাৰি পোতা যাত্ৰ, যন্ত্ৰকৰ্বে অনতিনিৰূপিত গতছন্দৰ আভাস। অৱশ্যে, নিৰূপিত ছন্দবন্ধৰ প্ৰতি ধৰ্ম্মা গভীৰ অহুবাগে সেই ছন্দক ববীশ্ৰনাথৰ 'নবজাতক' অথবা 'জন্মদিন'এৰ গতছন্দৰ পৌৰুষব্যঞ্জনাত লাভ কৰিবলৈ দিয়া নাই। তথাপি, ইবিলাকৰ ধৰ্ম্মশৰ্ভিতা ববীশ্ৰনাথৰ শেৰ বয়সৰ কবিতাসমূহৰ গতছন্দৰ দৰেই লম্বানে স্তম্ভিত আৰু লক্ষ্যভেদী।

॥ নাট্যপ্ৰতিভাৰ মূল্যায়ন ॥

নাট্যকাৰ হিচাপে তেওঁৰ খ্যাতিয়ে যদিও দুৰ্গেৰৰ শৰীৰ বিপুল কবি-খ্যাতিক চেৰাই যোৱাৰ প্ৰৱই হুঠে, আনকি তাৰ সীমাবেখাও চুই যোৱাৰ প্ৰৱ হুঠে, তথাপি অনসীয়া নাট্যসাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত তেওঁৰ নাম অৱলম্বশূৰ্ণ নকল্পতাৰ আধাৰতেই প্ৰতিষ্ঠিত। ভাষান্তৰত ক'ব পাৰি, তেওঁ বৰি জীৱনত কোনো কবিতাই নিশিখি মাখোন নাটককেইখনহে লিখি থৈ গ'লহেঁতেন, তেনেদৰে কিমানি তেওঁ অনসীয়া সাহিত্যৰ জগতত এগৰাকী বিশিষ্ট নাট্যকাৰ ৰূপেই স্বীকৃত হ'লহেঁতেন। অৱশ্যে এইবাৰ কথাও একোটা উপাহতে কৈ ধ'বগছিয়া হয়, তেওঁৰ নাটক সম্পৰ্কীয় ধ্যান-ধাৰণাৰ গোটেইবিধি স্বকীয় পৰিচিত খাতেদিয়েই প্ৰবাহিত আছিল।

যি কি নহওক, লক্ষ্যৰ লেখৰে অতি জাকবীয়া হ'লেও, তেওঁৰ আকাৰ দাঁত কৰি থৈ থৈছে—জাৰ্জৰ উল্লেখযোগ্য সাহিত্য-ব্যৱসায়ীৰ অধৰুৱক-সম্বন্ধ নাইক। জাৰ্জৰ জন্ম মহাকাব্যৰ কৰাৱত্মনিৰ্ভৰ—'পাৰ্ক-পৰাৱত'। জাৰ্জ

‘বালী বধ’। বাকী দুখনে চম্পীয়েবীয় নাটকৰ অসমীয়া ৰূপান্তৰ—‘চম্পীয়েবী’ আৰু ‘পদ্মাবতী’। ইয়াৰে পোনৰ তিনিখন ছপাখুৰিৰ ৰূপত প্ৰকাশিত হৈছিল, ১২০২ চনৰপৰা ১২১২ চনৰ ভিতৰত। সিবিলাকৰ আচল ৰচনা-তাৰিখ এমুৰে ১২০৭ চনতকৈ উজনিৰ নহয় আৰু আনমুৰে ১২১০ চনতকৈ ভটিয়াই নহয়। বাহ্যিক আৰু আভ্যন্তৰীণ সাক্ষ্য প্ৰমাণৰ ভিত্তিত ধাৰণা হয়, তেওঁৰ অপ্ৰকাশিত নাটক ‘পদ্মাবতী’ৰো ৰচনা-তাৰিখ একেছোৱা সময়ৰে ভিতৰত। ধোৰতে ক’বলৈ হ’লে, এই চাৰিওখন নাটক তেওঁৰ জীৱনৰ সেই বিশেষ সময়ছোৱাৰে সৃষ্টি, যেতিয়া তেওঁ ‘যোৰহাট অসমীয়া নাট্যঘৰ’ৰ লগত সক্ৰিয় সহযোগী হিচাপে সংশ্লিষ্ট হৈ আছিল। এইখিনিতে এইবাৰ কথাও কৈ থ’ব পাৰি, অভিনেতাৰ ভূমিকাত অৱতীৰ্ণ হৈয়েই কিজানি তেওঁ ভাল মৌলিক অসমীয়া নাটকৰ প্ৰয়োজন অহুভৱ কৰিছিল। এনেকৈয়ে কোনোবা এটা সময়ত সমুখৰ পাদপ্ৰদীপৰ পোহৰত পোৱা অভিনেতা-জীৱনৰ অভিজ্ঞতাবেই পঢ়া-কোঠালিৰ ভিতৰলৈ গৈ নাট্যকাব-জীৱনৰ পাতনি মেলিছিল। নক’লেও হ’ব, যিহেতু ৰ গম্ভীৰ লগত তেওঁৰ পৰিচয় যথেষ্ট অন্তৰংগ আছিল, সেইকাৰণেই তেওঁৰ কেয়োখন নাটকেই সমকালীন বহুতো নাটকৰ তুলনাত আংগিকৰ ত্ৰুটিৰপৰা প্ৰশংসনীয়ভাৱে মুক্ত। তেওঁৰ কোনোখন নাটকৰ ক’তোৱেই সংলাপৰ ভাষাই উজুতি খোৱা নাই, দৃষ্ট-পৰিকল্পনাত আঁৰ লগা নাই, আৰু কোনো চৰিত্ৰ প্ৰয়োজনৰ অতিৰিক্ত হৈ ওলমি থকা নাই।

শৰ্মাৰ চাৰিওখন নাটকৰ এটা উমৈহতীয়া গুণবৈশিষ্ট্য হ’ল, প্ৰত্যেকখনৰে প্ৰধান চৰিত্ৰসমূহৰ মুখত দিয়া সংলাপৰ ভাষা। মাধৱ পাৰ্শ্ব-চৰিত্ৰবোৰৰ বাহিৰে আন সকলোবিলাকৰে সংলাপ ছিন্ন অমিতাক্ষৰ ছন্দৰূপত আৰোপিত। সকলোৱে জানে; তেওঁৰ সমকালীন প্ৰায়বোৰ অসমীয়া নাট্যকাৰেই তেওঁলোকৰ নাটকসমূহত কাৰোবাৰ মুখত শুকপতীৰ বচন দিবলগীয়া হ’লেই, বাংলা নাট্যজগতৰ সুবিখ্যাত নাট্যকাৰ বিকিণীজ্ঞ বোম্বে প্ৰৱৰ্ত্তন কৰা এইটো ছন্দৰূপকেই বাচি লৈছিল। নক’লেও হ’ব, অমিতাক্ষৰ ছন্দৰ দৰে ইয়াৰ ছন্দৰূপত ছন্দ আৰু যতিৰ বিৰোধ প্ৰাৰম্ভ নাই। কিন্তু অমিতাক্ষৰ ছন্দৰ দৰে ইয়াৰ গভীৰে নিয়ন্ত্ৰিত ৰূপৰ ছন্দৰ অৱস্থানে। তাৰৰ পতিয়েই ইয়াৰ ছন্দবো গতি; আৰু তাকৰ যতিয়েই ইয়াৰ ছন্দবো বতি।

সেয়ে, এই ছন্দত ছন্দসমূহৰ দৈৰ্ঘ্য অনিৰ্দিষ্ট আৰু অসমান। যি কি নহওক, অসমীয়া ভাষাত ইয়াৰে পোনৰ খোজটো দিছিল, চন্দ্ৰধৰ বৰুৱাই ১৩০৪ চনত—তেওঁৰ ‘মেঘনাদবধ’ নাটকৰ সংলাপমালাত। খুব সম্ভৱ, ঠিক তাৰ পাচৰে ওপৰা-ওপৰিকৈ পেলোৱা খোজকেইটাই চুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ। সেইহিচাপে, এই ছগৰাকী কবি-নাট্যকাৰৰ সফল প্ৰচেষ্টাৰ ওপতে এইবিধ ছন্দ-সংলাপ, অসমীয়া নাটকৰ ঘৰুৱা সম্পত্তি হৈ পৰিছে।

॥ ২ ॥

তেওঁৰ জীৱনৰ প্ৰথম নাটকখন হ’ল, ‘পাৰ্থ-পৰাজয়’। ইয়াৰ কথাবস্তু সংগৃহীত হৈছে, ‘মহাভাৰত’ৰ অশ্বমেধ পৰ্বৰপৰা। মূঠ উন্নৈশটা দৃশ্য পাঁচোটো অংকত বিভক্ত হৈ পৰিবেশিত হৈছে। সেইখিনি পৰিসৰতে নাট্যকাৰে লুপ্তবীৰ্য মধ্যম-পাণ্ডৱৰ জীৱনৰ এটি তাৎপৰ্যপূৰ্ণ অধ্যায় নাটকৰ ৰূপত চিত্ৰিত কৰি উলিয়াইছে। অশ্বমেধ যজ্ঞৰ ঘোঁৰা লগত লৈ অৰ্জুনৰ মণিপুৰ ৰাজ্যত পদাৰ্পণ, পুত্ৰ বক্ৰবাহনৰদ্বাৰা পিতৃ-অভ্যৰ্থনাৰ প্ৰস্তুতি, অৰ্জুনৰ ওচৰত বক্ৰবাহনৰ অপমান, পিতা-পুত্ৰৰ যুদ্ধ আৰু পিতাৰ মৃত্যু, শ্ৰীকৃষ্ণৰ সহায়ত সঞ্জীৱনী মণি সংগ্ৰহ আৰু পাৰ্থৰ পুনৰ্জীৱন প্ৰাপ্তি, আৰু অৱশেষত পিতা-পুত্ৰৰ মিলন—এইখিনি ঘটনাৰ আধাৰতে নিৰ্মাণ কৰা হৈছে, নাটকখনৰ মূল কাহিনী।^১ নক’লেও হ’ব, সেই সময়ৰ ৰীতি অনুযায়ী গোটেইখন ‘মহাভাৰত’ অথবা ‘ৰামায়ণ’ মহাকাব্যকেই নাটকীয় ৰূপ দিয়া প্ৰচেষ্টাৰপৰা এইখন নাটক এক উল্লেখযোগ্য ব্যতিক্ৰম। তদুপৰি, চেক্সপীয়েৰীয় নাটকৰ আদৰ্শত মূল কাহিনীৰ প্ৰত্যক্ষত উপস্থাপন কৰা হৈছে, গংগাৰ প্ৰতিশোধগ্ৰহণৰ এটি উপকাহিনী। নাট্যকাৰগৰাকীয়ে মূল কাহিনীৰ ক্ষেত্ৰত যিদৰে মহাকাব্যৰ ঘটনাৱলী নিষ্ঠাৰে সৈতে নাটকৰ মাধ্যমলৈ ৰূপান্তৰিত কৰিছে, উপকাহিনীটোৰ ক্ষেত্ৰত সেই একে ধৰণৰ মূলৰ প্ৰতি আত্মগত্যা প্ৰদৰ্শন কৰা নাই। বৰং, ইয়াত কল্পনাৰ চিটিকনি সবহীয়াটকৈ পৰিছে।

নাটকখনৰ গাঁথনি সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিবলৈ ল’লে, পোনতেই আবশ্যকীয় দৃষ্টটো ফিহিয়াই চাবলগীয়া হয়। ইয়াত চিত্ৰিত হৈছে, নায়ক বক্ৰবাহন আৰু তেওঁৰ বহিৰী প্ৰভাৱতীৰ দাম্পত্য-জীৱনৰ এটি প্ৰণয়মধূৰ একান্ত যুদ্ধৰ্ত।

দৃশ্যটোৰ নাটকীয় সাৰ্থকতা এইখিনিতেই, নাটকখনৰ নায়কগৰাকী যে মূখ্য
কচিবোধ আৰু পৰিৱৰ্তিত মনোভাৱগীৰ অধিকাৰী—সেই কথাৰো অতি
কটকটীয়াকৈ তুলি ধৰা হৈছে। লগতে এইবাৰ কথাবোৰো এটি স্পষ্ট ইংগিত
দাঙি ধৰা হৈছে, ৰাজধৰ্ম সকলো সময়তে স্থায়ী জীৱন-ধাপনৰ অঙ্গুষ্ঠ নহয়।
সেয়েহে, বক্তৃতাখনৰ মূখ্যত এইবাৰ উক্তি,

গান শুনি পাহৰোঁ খন্তেক মাথোঁ।
ৰাজ্যৰ ডাঙৰ চিন্তাবোৰ,
মাৰ গ'লে মোহিনী সংগীত
সেই ভাৱবোৰে
পুহু আহি মন মোৰ কৰে অধিকাৰ।
নাই মোৰ হিয়াৰ মাজত
এগছিও সৰু তাঁৰ বতাহতে বঁজা,—
ভুঠে তাত বাহিৰৰ একো প্ৰতিধ্বনি।

সেই স্বৰ্ণ-স্বপ্নত বিভোৰ হৈ থাকোঁতেই ফুলনিৰ মালীয়ে দি গ'লহি, এটা
চুশ্চিদ্ধাৰ বোজা কঢ়িয়াই অনা অমংগলৰ বাতৰি—অশ্বমেধ যজ্ঞৰ ঘোঁৰা
ফুলনিত প্ৰবেশ কৰিছে! স্বীকাৰ কৰিবলগীয়া হয়, নাটকখনৰ উন্মোচনী
দৃশ্যটো প্ৰকৃততেই অমোঘ লক্ষ্যলক্ষনী। খুব সম্ভৱ, এই বিষয়ত নাট্যকাৰ
শৰ্মাৰ সন্মুখত আছিল, চেন্নপ্পীয়েৰীয়া নাটকৰ আদৰ্শ। যি কি নহওক, দৃশ্যটোৰ
নাটকীয় গাভীৰ্য সূৰ্য কৰিছে, পুণ্ডৰীকৰ তৰল হাস্যৰসৰ, যোগান ধৰা
স্বগতোক্তিটোৱে। সেই স্বগতোক্তিটো কেৱল যে বসন্তগৰ উপকৰণ সেয়ে
নহয়, নাটকখনৰ গঠনবিজ্ঞানো আঁটিপূৰ্ণ কৰি তোলাত ই সহায় কৰিছে।
কাৰণ, চৰিত্ৰটোৰ ভূমিকা বিচ্ছিন্ন—ইয়াৰ প্ৰবেশৰ আগ-মুহূৰ্তত স্বৰ্ণ সম্পূৰ্ণৰূপে
শূন্য হৈ পৰে। ফলস্বৰূপে, পুণ্ডৰীকৰ চৰিত্ৰটোৱেই নাট্যকাৰে বাহিৰবপৰা
আপি দিয়া চৰিত্ৰৰূপে প্ৰতীয়মান হয়।

নাটকখনৰ নিৰ্মাণশৈলীত এই বিশেষ আঁটিটো কেইবাবাৰো পৰিলক্ষিত
হয়। ৩য় অংকৰ ২য় গৰ্ভাংকত ওপৰা-ওপৰিকৈ কেইবাবাৰো ঝংগৰক শূন্য
হৈ পৰে। অৱশ্যে, এই দৃশ্যটোত বৰ্ণকেতৱৰ দ্ৰুত সঞ্চালনশীল ৰূপটো সেই
ঝংগৰকৰ পোনপুনিক শূন্যতাইহে যোগান ধৰিছে। অকল সেয়ে নহয়, গংগাৰ
অতিলৌকিক প্ৰভাৱৰ কলকৰণেই যে কুকৰ্ণ-বিজয়ী পাণ্ডৱৰ নৈৱৰ্ত্তনশীল

নিবীৰ্ণ হৈ পৰিছিল আৰু নিবীৰ্ণতা বিভিন্ন ভাৱত প্ৰতিকল্পিত হৈছিল—সেই কথাবোৰো এই ক্ৰটিপূৰ্ণ শূন্য বংগমঞ্চইহে উদঙাই ধৰিছে। অত্ৰুপে, ৪ৰ্থ অংক ১ম গৰ্ভাংকতো বংগমঞ্চ কণিকালৈ শূন্য হৈ পৰাৰ পাচত গংগাদেৱীৰ প্ৰবেশ ঘটিছে আৰু তেওঁৰ স্বগতোক্তিৰে অৰ্জুন আৰু বুৰকেতুৰ মন্তক-অপহৰণৰ সিন্ধাস্ত সম্পৰ্কে দৰ্শকক জানিবলৈ দিয়ে। দৰাচলতে, এই ধৰণৰ কেইবাটাও কণিকালৈ শূন্য হৈ পৰা বংগমঞ্চৰ অনিবাৰ্হ দৃশ্যই এবাৰ কথাৰ সন্তোষ দিওঁ যে, তেওঁৰ সময়কালীন নাট্যধাৰণাত ই ক্ৰটি হিচাপে পৰিগণিত হোৱা নাছিল। এইখিনিতে তেওঁ নাট্যকাৰ হিচাপে নিজৰ কালৰ ধ্যান-ধাৰণাৰ বন্দী আছিল।

ওপৰে ওপৰে চাই গ'লে ধাৰণা হয়, নাটকখনৰ নিৰ্মাণ-শৈলীত থকা এটি ডাঙৰ ক্ৰটি প্ৰকাশ পাইছে—৩য় অংক ৩য় গৰ্ভাংকটোৰ নাটকীয় ৰূপ পৰিকল্পনাত। ধাৰণা হয়, কোনো কাৰণ নথকাকৈয়ে মূখ্যত এটি সীত আৰু এটা দীঘলীয়া স্বগতোক্তিৰ সৈতে এগৰাকী অন্ধ মালিনীৰ চৰিত্ৰ অৱতারণা কৰা হৈছে। অতি ঐশ্বৰ্যময় কাব্য-সম্পদেৰে চহকী এই দৃশ্যটোৰ মিল আছে। 'পোণিত-কুঁৱৰী' নাটকৰ ৩য় অংক ১ম দৃশ্যটো অতি কঠোৰ ভাৱে সমালোচনা কৰাৰ কথা এই সন্দৰ্ভত স্মৰণযোগ্য। দৰাচলতে, চিত্ৰলেখাৰ অতি কবিত্বপূৰ্ণ উক্তিৰে ভৰপূৰ সেই দৃশ্যটোৰ দৰে 'পাৰ্থ-পৰাজয়'ৰ এই দৃশ্যটোও নাটকখনৰ বাবে আৱশ্যকীয় পৰিমণ্ডল সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত সমানে গুৰুত্বপূৰ্ণ। অন্ধ মালিনীৰ এই উক্তিটো,

দেখা নাই জন্মাবিধি,

চকুযুৰি মোৰ

অন্ধ কবি ব্ৰজিলে বিধিয়ে।

মাৰ্ঘো! মই সূৰ্য্যৰ ব'ন্দু

গম পাওঁ দেহত উত্তাপ,—

আৰু যেন অস্তবত

কিবা এটা কৰে ফুলো ফুলো।

নাটকখনৰ সেই দৃশ্য উপভোগ কৰাৰ পাচতো স্বতিৰ পটত উজ্জল হৈ বৈ যায়। কাৰণ, এজনী গাধাৰণ অন্ধ মালিনীয়ে যি সূৰ্য্য দৃষ্টিভঙ্গীয়ে জীৱনৰ চৰম স্বতীয়ায়কোঁ বিধাতাৰ অৱেষ আশীৰ্বাদ হুনি প্ৰেৰণ কৰিব পাৰে, সেই দৃষ্টিভঙ্গীটোৱেই যে চিত্ৰলেখা আৰু উপসূৰীৰ বাবে সাক্ষ্যৰ একমাত্র উপকৰণ—

সেই কথাষাৰৰ ইংগিত আগতীয়াতকৈ কঢ়িয়াই আনিছে। অবশ্যে, স্বীকাৰ কৰিবলগীয়া হয়, চিত্ৰলেখাৰ তুলনাত অন্ধ মালিনীৰ কবিত্বপূৰ্ণ স্বগতোক্তিৰ মাধুৰ্য্য যেনেকৈ কিছু নিম্প্ৰভ, ঠিক তেনেকৈ চৰিত্ৰটোৰ এটা মাত্ৰ দৃশ্যত আত্মপ্ৰকাশ নাট্যশিল্পৰ বিচাৰত সম্পূৰ্ণৰূপে স্বাভাৱিক গুণবিশিষ্ট নহয়।

চৰিত্ৰাংকনৰ ক্ষেত্ৰত নাটকখন বৈশিষ্ট্যহীন বুলি ক'লেও সত্যৰ কোনো অপলাপ নহয়। চিত্ৰাংগদাৰ চৰিত্ৰটোত মানসিক আত্মদন্দ চিত্ৰিত কৰাৰ অৱকাশ প্ৰচুৰ আছিল, অথচ নাট্যকাৰে তাৰ কোনো সূযোগেই গ্ৰহণ কৰা নাই। বৰুৱাহনৰ চৰিত্ৰটো তুলনামূলকভাবে মানসিক দ্বন্দ্ববোধেৰে তৰংগিত হৈছে যদিও, সি সম্পূৰ্ণৰূপে বিকশিত হৈ উঠা নাই। আনকি ওয় অংক এম গৰ্ভাংকত যিটো স্বগতোক্তিত হেমলেটৰ বিখ্যাত 'To be or not to be'-ৰ গভীৰ আত্মদ্বন্দ্ব প্ৰতিধ্বনিত হৈ উঠিছে, সি কাব্য-গুণেৰে চহকী যেন লাগিলেও নাটকীয় ব্যঞ্জনাবপৰা বঞ্চিত। বৰুৱাহনৰ সেই স্বগতোক্তি,

জীৱনৰ কোনো কাৰ্য্য হ'ব নে নহয় ?

পাপৰ বিষম অজ্ঞাঘাত

সহ কৰি জীৱন-বণত

আত্ম-সমৰ্পণ কৰা

হ'ব নে সাধুৰ কাম ?

নাই, নিজে মই যুদ্ধ সাজ পিন্ধি

বিপদক পৰাজি বণত

কৰৌ যদি দুখৰ নিৰ্মূল,

আহিব নে পুহ মোৰ শাস্তিৰ টোপনি ?

যদিও কবিতা হিচাপে প্ৰশংসনীয়, তথাপি সেই প্ৰবল জঘন্যৱেগৰ উপযোগী পৃষ্ঠভূমি দৃশ্যটোত ৰচিত নোহোৱাৰ বাবে, ই কেৱল কথাৰ ফেনিল উজ্জ্বলত পৰিণত হৈছে।

উল্লেখযোগ্য যে, নাটকখনৰ দুটা পাৰ্ব-চৰিত্ৰ মল্লী আৰু ধৰ্মদামৰ চিত্ৰণ তুলনামূলকভাবে উজ্জ্বল হৈছে। বৰুৱাহনে ভেটিয়া ৰাজকৰিক অৰ্জুনৰ অভ্যৰ্থনাৰ উপযোগীকৈ কবিতা ৰচনা কৰি আদিবসৈ আদেশ দিছে, ভেটিয়া মল্লীৰ বিদ্ৰোহপৰিহালি স্বগতোক্তিত জঘন্য গভীৰ-~~ক্লান্ত~~ অলীৰ বাখা ৰাজি উঠিছে,

স্বাধীনতা দাব,
 পাণ্ডৱৰ বশবৰ্তী হ'ব,
 এনে সময়ত,
 এনেকুৱা নতুন দিনত
 নেথাকিলে নতুন কবিতা
 বুৰঞ্জীৰ শোভা নেবাঢ়িব।

মূঠৰ ওপৰত, মন্ত্ৰীৰ চৰিত্ৰটোৱে নাটকখনৰ কাহিনীৰ স্তৰ লগত সম্পৰ্কিত
 এটা বিশিষ্ট দৃষ্টিকোণৰ ওপৰত স্তম্ভৰ আলোকসম্পাত কৰিছে।

গোটেইখন নাটকৰ আটাইতকৈ উজ্জ্বল দিশটোৰ পিনে আঙুলিয়াবলগীয়া
 হ'লে, আঙুলিয়াব লাগিব ইয়াৰ পৰিয়লৰ বচনাৰ অদ্ভুত কৃতিত্বৰ পিনে।
 সেই পৰিয়লৰ ৰচিত হৈছে এই সকলোবোৰ উপাদানেৰে—গভীৰ অৰ্থব্যঞ্জক
 নাট্যাঙ্গণ, নিয়তিৰ অমোঘ নিৰ্দেশৰ ওপৰত বিশ্বাস আৰু কেইটামান
 অনিন্দ্যস্থলৰ সপোন-দৃশ্যৰ পৰিকল্পনা। ১ম অংক ২য় গৰ্ভাংকত বুৰকেতুৰ
 সদন্ত উক্তি উল্কাই ধৰে, কুক্কেত্ৰবিজয়ী বীৰৰ আসন্ন ভাগ্যবিপৰ্যয়ৰ যন্ত্ৰণাৰ
 তীব্ৰতা—

কাৰ সাধ্য চুৰ কৰি নিয়ে
 ভুবনবিজয়ী পাণ্ডৱৰ বোঁৰা!
 নিজে ভগৱন্ত দাব বধৰ সাধনি
 তাৰ কোনে বিপদ আচৰে?

বুৰকেতুৱে নেজানে, কুক্কেত্ৰ যুদ্ধৰ অদ্ভুত অৰ্জুনৰ সেই বীৰত্ব যে ইতিপূৰ্বে
 লুপ্ত হৈ গৈছে, ভগৱানৰ আপোন হাতৰ সাৰথ্যবৃদ্ধিৰপৰা যে অৰ্জুন ইতিমধ্যেই
 বঞ্চিত হৈ পৰিছে। হয়তো সমগ্ৰ মহাভাৰতৰ সাৰাংশটোৱেই সেইটো—
 যাহুহ কেৱল ভগৱানৰ উদ্দেশ্য সাধনৰ নিষিদ্ধ। অৰ্জুন যিদৰে কৌৰৱপক্ষ
 নিষিদ্ধ হৈ যোৱাৰ নিষিদ্ধ, বৰুৱাহনো সেইদৰে অৰ্জুনৰ দ্বিতীয়বাৰ 'বৃদ্ধ্য'ৰ
 নিষিদ্ধ!

নাট্যকাৰে গংগাৰ মুখেদি সেই 'বৃদ্ধ্য'ৰ কাৰণ নিৰ্দেশ কৰিছে ছটা :
 তীব্ৰ হস্তাৰ অস্তায় বীতি আৰু প্ৰবীৰৰ প্ৰতি ছলনামূলক আচৰণ।
 উল্লেখযোগ্য যে, মহাভাৰতত উল্লীৰ মুখেদি কেৱল প্ৰথমটো কাৰণহে

সবিস্তাবে বর্ণিত হৈছে। যদিও গংগাব প্ৰতিশোধমূলক ছলনা সম্পূৰ্ণৰূপে নাট্যকাৰৰ কল্পিত কাহিনী, তথাপি গংগাব অৱতাৰণাই নাটকখনত জলদেৱীসকলৰ সহায়ত ২য় অংকৰ ৩য় গৰ্ভাংক আৰু ৪র্থ অংকৰ ১ম গৰ্ভাংকত দুটি অতি মনোৰম সপোন দৃশ্যৰ ৰচনা সম্ভৱপৰ আৰু যুক্তিসিদ্ধ কৰি তুলিছে। তদুপৰি, গংগাব অৱতাৰণা কৰিয়েই নাট্যকাৰে এই নাটক-খনত নিয়তিৰ হাতত মানুহৰ জীৱনৰ অভ্যাস্ত দৈৱদশা উদঙাই দেখুৱাবলৈ সক্ষম হৈছে। ৫ম অংকৰ ২য় গৰ্ভাংকত পুনৰ্জীৱন লাভ কৰি উঠি অজুৰৈ চিত্ৰাংগদাৰ ওচৰত দোষ স্বীকাৰ কৰিছে,

মোৰ প্ৰিয় ভাৰ্য্যা চিত্ৰাংগদা

আছিলোঁ পাহৰি মই গংগাব শাপত।

সেই পূৰ্বনিৰ্দিষ্ট পৰিণতিৰ কথা বক্তৱাহনে যেন বহু আগেয়েই উপলব্ধি কৰিছিল। সেয়েহে, তেওঁৰ মূখত উচ্চাৰিত হৈছিল,

দুঃসম্ভৱো পাহৰি পেলালে

দুৰ্বাসাৰ শাপৰ কাৰণে

পুণ্যময়ী নিজৰ ঘৰিণী,

শকুন্তলা ৰুঘিৰ কণ্ঠ্যক।

যি কি নহওক, নাটকখনৰ অন্তিম দৃশ্যত গংগাব মৃত্যুত বৰ্ণিত হৈছে, পিতা-পুত্ৰৰ মাজত সংঘটিত সেই নিদাৰ্ণ সংগ্ৰামৰ এটি মহন্তৰ কাৰণ,

কিন্তু হ'লে স্বার্থতে

কৰিছিলোঁ সকলো কামকে

পাণ্ডৱৰ হিতৰ কাৰণে।

নিমিলিলে হেজাৰ বিধিনি

অৰমেধ নহয় পুৰণ।

তেনেহ'লে, সেই তুমুল সংগ্ৰাম জানি-জুনি কৰা মাধোন এক বিৰাট অপচয়ৰ বাহিৰে একোৱেই নহয়! সেই অপচয়ৰ স্বৰূপ উদঙাই দেখুৱাইছে, পুণ্ডৱীকে তাৰ স্বভাৱস্বলভ ধেমেলীয়া উক্তিৰে : “ঘোঁৰা এটাৰ বাবে হতভী হোৱাইতৰ ইমান খোৱা-কামোৱা!”

এনেকুৱা এটা গভীৰ অৰ্থব্যক্তক পৰিসংলোকে, ‘হেমলেট’ নাটকৰ

কেইবাটাও সংলাপৰ স্তম্ভৰ প্ৰতিধ্বনিৰে আৰু বিদূষকৰূপী পুণ্ডৰীকৰ মুখত
তৰল পৰিহাসময় অথচ লক্ষ্যসন্ধানী উক্তিমালাৰে এই নাটকখন অনায়াসে
এখন ভাল স্থপাঠ্য ট্ৰেজেভী হৈ উঠিব পাবিলেহেঁতেন। কিন্তু, নাট্যকাৰ-
গৰাকী পৌৰাণিক নাটকৰ গতানুগতিক ধাৰণাৰ বন্ধী হৈয়েই বৈ গ'ল !

॥ ৩ ॥

‘বালী বধ’ চৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ দ্বিতীয়খন পৌৰাণিক নাটক। প্ৰথম
প্ৰকাশনৰ তাৰিখলৈ চালে, এইখন তেওঁৰ তৃতীয় নাটক—‘চন্দ্ৰাৱলী’ৰ
পৰৱৰ্তী। কিন্তু, দুয়োখনৰ নাটকীয় গাঁথনিৰ ধৰণ, চৰিত্ৰাংকনৰ পদ্ধতি
আৰু সংলাপৰ ভাষা-শৈলী বিজাই চালে কটকটীয়াকৈ ওলাই পৰে—এইখন
কোনো প্ৰকাৰেই ‘চন্দ্ৰাৱলী’তকৈ পিচৰ কালৰ ৰচনা হ’ব নোৱাৰে।
ধোৰতে ক’বলৈ হ’লে, এইখন নাটকত চৰিত্ৰসৃষ্টিকৈ কাহিনী-ৰূপায়ণৰ
প্ৰতি যিদৰে অধিক মনোনিৱেশ কৰা হৈছে, সেয়া চেন্সপীয়েৰৰ লগত
নাট্যকাৰগৰাকীৰ পৰিচয় গভীৰ হৈ অহাৰ পাচৰ ঘটনা বুলি ভাবিবলৈ
টান লাগে। যি কি নহওক, ‘পাৰ্শ্ব-পৰাজয়’ৰ দৰে এইখন নাটকো
উনৈশটা গৰ্ভাংকৰ সৈতে পাঁচোটা অংকত বিভক্ত হৈ পৰিৱেশিত হৈছে।
অৱশ্যে, এইখন নাটকত অতিবিস্তৃত ৰূপত এটি প্ৰস্তাৱনা দৃশ্যও আছে।
আনহাতে, এইখন নাটকৰ গাঁথনি আগৰখনতকৈ বেচি নিকপ্পকপীয়া,
চৰিত্ৰসমূহ আভ্যন্তৰীণ অসংগতিৰপৰা তুলনামূলক ভাৱে অধিক মুক্ত, আৰু
গোটোঁইখন নাটকৰ গতিপ্ৰবাহ প্ৰশংসনীয়ৰূপে সাৱলীল।

নক’লেও হ’ব, ‘বালী বধ’ৰ মূল কাহিনী ‘ৰামায়ণ’ৰপৰা সংগৃহীত।
নাট্যকাৰে সেই কাহিনীটোৰ আধাৰত কোনো চৰিত্ৰৰ উজ্জলতা ৰচাবৰ
কাৰণে কোনো উপকাহিনীৰ অৱতাৰণা কৰা নাই। অৱশ্যে, এইদৰে
কোনো উপকাহিনী সংযোজিত নকৰাটোৱেই আটাইতকৈ সন্মীচীন হৈছে।
লগতে এইবাৰ কথাও স্বীকাৰ কৰিবলগীয়া হয়, নাটকখনৰ কাহিনীটো প্ৰায়
অংক ৬ষ্ঠ গৰ্ভাংকত বালীৰ অপমৃত্যু সংঘটনৰ পাচতেই ওৰ পৰিছে। তাৰ
পাচৰ অংক দুটাৰ ঘটনাৱলী নাটকীয় যুক্তিৰ আধাৰত প্ৰতিষ্ঠিত নহয়।
কলমৰূপে, পাচৰ অংশটোৰ গতিপ্ৰবাহে যদিও ক’তো উজ্জ্বলি থোৱা নাই,
তথাপি সি অভাবিতৰূপে ৰহিব হৈ পৰিছে। তদুপৰি, অল্প এটা প্ৰশ্নৰো

মুখামুখি হ'বলগীয়া হয়, নাটকখনৰ নায়ক আচলতে কোন? যদিও নাট্যকাৰে যোগান ধৰা চৰিত্ৰ-পৰিচয়ৰ পৃষ্ঠাটোৰ ওপৰত চকু ফুৰালে ধাৰণা ওপজে, বাম কেৱল এটি প্ৰাত্যস্তিক পাৰ্শ্ব-চৰিত্ৰহে, তথাপি বিষয়-বস্তুৰ ফালৰপৰা কাহিনীটোৰ প্ৰধান কৰ্তাপুৰুষজন অগ্ৰ কোনো নহয়—তেওঁৱেই। আনকি, নাটকৰ আধাৰতো বামৰ চৰিত্ৰটোৱেই আৰম্ভণিৰপৰা শেষলৈকে নায়কৰ ভূমিকা পালন কৰিছে। খুব সম্ভৱ, নাট্যকাৰে নিজে এইখন নাটকৰ ঘটনাৱতক গঢ় দিবলৈ লৈছিল তুজন নায়ক থকা নাটকৰ আদৰ্শত, যিটো আদৰ্শৰ কথা কোনো কোনো সমালোচকে কল্পনা কৰিছে চেক্সপীয়েৰৰ 'জুলিয়াছ চীজাৰ'ৰ ক্ষেত্ৰত।^৮ কিন্তু, নাটকখনত দৰাচলতে কোনো দ্বৈত নায়কৰ আদৰ্শ প্ৰতিফলিত হোৱা নাই। সেই বিষয়ে, অনাবশ্যক বাগ্‌বিত্তাৰৰ অৱকাশ নাই।

'ৰামায়ণ'ৰ সমগ্ৰ কাহিনীৰপৰা বিচ্ছিন্ন ৰূপত বামৰ জীৱনৰ কিছুমান কাৰ্যকলাপ বিবেচনা কৰিবলৈ ল'লেই ধাৰণা হয়, যেন তেওঁৰ ঐশ্বৰিকতাৰ মোহৰ মাৰিয়েই দিবিলাকৰ সন্দেহাতীত অধাৰ্মিকতাক নীতিধৰ্মৰ পাৰপত্ৰ প্ৰদান কৰা হৈছে। তেনেকুৱা তৰ্কসাপেক্ষ ধৰ্মাচৰণৰ সুন্দৰতম দৃষ্টান্তটো হ'ল অগ্নায় যুদ্ধত বালীৰ নিধন। কথাষাৰ স্পষ্ট হৈ আছে, বালীয়ে বামৰ বিৰুদ্ধাচৰণ কৰা নাছিল। তত্ৰপৰি, বামে বালীক হত্যা কৰিছিল নিৰ্ভেজাল গুপ্তঘাতকৰ দৰে। মূল 'ৰামায়ণ'ত মৰণোন্মুখী বালীৰ ভৎসনা শুনি বামে তেওঁৰ অগ্নায় আচৰণৰ সমৰ্থনত একাধিক যুক্তিৰ অৱতাৰণা কৰিছে। প্ৰথম যুক্তিটো হ'ল, ভাতৃবধুগামী বালী লোকবিৰুদ্ধ পাপকৰ্মত লিপ্ত হৈছিল। সেই পাপকৰ্মৰ একমাত্ৰ প্ৰতিবিধান প্ৰাণদণ্ড। প্ৰশ্ন উঠে, সূত্ৰীৰ ক্ষেত্ৰত একেই পাপকৰ্ম একেজন দণ্ডবিধায়কে কোন যুক্তিৰে উপেক্ষা কৰিছিল? তত্ৰপৰি, বালীৰ পাপকৰ্মৰ প্ৰতিবিধান তেওঁ কোন অধিকাৰেৰে সম্পাদন কৰিছিল? বিধাতাৰ মহুগ্ৰহণী প্ৰতিনিধিত্বৰ অধিকাৰত নে বৰণীয় ক্ষত্ৰিয়কুলজৰ ৰাজধৰ্ম পালনৰ অধিকাৰত? দ্বিতীয় যুক্তিটো ঔদ্ধত্যমিহলি নিকণায় আচৰণৰ

৮. প্ৰকৃতপক্ষে, সমালোচক ব্ৰেডলীয়েই অদ্ভান্ত কথাষাৰ কৈছে : নাটকখনৰ একমাত্ৰ নায়ক ক্ৰটাচ—যি ক্ৰটাচৰ চৰিত্ৰ অংকিত হৈছে, ভৱিষ্যত হেমকলটৰ পেন্সিল-স্কেছৰ ৰূপত।—সম্পাদক।

ব্যাখ্যাশূন্যকপ : “যিহেতু মই সূগ্রীৱৰ মংগলসাধনৰ অংগীকাৰত আৱদ্ধ, গতিকে মই সেই অংগীকাৰৰ মৰ্যাদা ৰাখিবই লাগিব।” প্ৰশ্ন উঠে, এয়া জানো অধিমিশ্ৰ পক্ষপাতিত্বপূৰ্ণ আচৰণ নহয়? তৃতীয় যুক্তিটোত আছে, নামোল্লেখহীন শাস্ত্ৰবাক্যৰ দোহাই : “ৰাজদণ্ড লভি দণ্ডিত অপৰাধী হয়, পাপমুক্ত। কিন্তু ৰজাই যেতিয়া সেই দণ্ডবিধান নকৰে, তেতিয়া তেওঁ নিজেই পাপলিপ্ত হয়।” সন্দেহ নাই, যুক্তিটোত মৰণপথৰ পথিক বালীৰ প্ৰতি সাৰশূন্য সাস্ত্ৰনাৰ স্বৰ এটাও ফুটি উঠিছে। যিয়েই কি নহওক, এই সকলোবোৰ যুক্তিতৰ্কজালৰ মিলিত প্ৰভাৱেও ৰামৰ চৰিত্ৰক প্ৰানিমুক্ত কৰিব পৰা নাই। এই ধাৰণাৰপৰা নিষ্কৃতি নাই : বালী বধৰ আচল কাৰণটো নিৰ্ভেজাল স্বাৰ্থপৰতা—সূগ্ৰীৱক কৃতজ্ঞতা-পাশত আৱদ্ধ কৰি মৰ্কট- বাহিনীৰ সাহায্যলাভৰ প্ৰত্যাশা।

‘বালী বধ’ৰ নাট্যকাৰৰ কাৰণে আটাইতকৈ ডাঙৰ প্ৰত্যাহ্বান এইখিনিতেই— ৰামক অনিবাৰ্যৰূপে খলনায়কলৈ ৰূপান্তৰিত হোৱাৰপৰা ৰক্ষা কৰা। দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাই নাট্যকাৰ হিচাপে তেওঁৰ বিচক্ষণ প্ৰতিভাৰ স্বাক্ষৰ দান কৰিছে, সেই দায়িত্বকেই অভাবিতৰূপে সুন্দৰকৈ সম্পাদন কৰি। যদিও তেওঁ কোনো উপকাহিনীৰ অৱতাৰণা কৰা নাই, তথাপি মূল কাহিনীটোৰ গাঁতে আঁউজি কেইবাটাও কাল্পনিক ঘটনাৰ সংযোজন কৰিছে। নাটকখনৰ প্ৰস্তাৱনা-দৃশ্যটোত আছে, বালীৰ অহুচিত প্ৰাৰ্থনাৰ প্ৰতি সঁহাৰি জনাই ব্ৰহ্মাৰ ঘৰা কেইবাটাও ৰূপট বৰ প্ৰদান কৰা ঘটনা। ফলস্বৰূপে, ৰামৰ হাতত বালীৰ নিধন পূৰ্বনিৰ্দিষ্ট দৈৱিকৰ ৰূপত প্ৰতিফলিত হৈছে। ঠিক সেইদৰে, সূগ্ৰীৱৰ তাৰ্থা সতীশক্তি সম্পন্ন কন্দ্ৰৰ অভিযানেও বালী-নিধন আগবঢ় কৰি তুলিছে। অকল সেয়ে নহয়, কন্দ্ৰৰ প্ৰতি বালীৰ অশোভন কামনা প্ৰদৰ্শনেও নিৰপৰাধী বালীক বধ কৰিবৰ কাৰণে প্ৰয়োজনীয় এটা উপযুক্ত কাৰণৰ অভাৱ পূৰণ কৰিছে।

ঘটনা উপস্থাপনৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় পৰিস্থিতি সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত নাট্যকাৰৰ বিশেষ কৃতিত্বৰ পৰিচয় পোৱা যায়, হৃদয় আৰু মায়াবন্তৰ প্ৰেতমূৰ্তি হুটাৰ আবিৰ্ভাৱ-দৃশ্যটোৰ মৌলিকতাপূৰ্ণ উদ্ভাৱনাত। বালী-নিধনৰ আগমুহূৰ্ত্তত সিহঁত হুটাৰ আবিৰ্ভাৱে এহাতে যেনেকৈ দৰ্শক-জগদম্বৰ সূক্ষ্ম তত্বী এভালভ বিষয়বস্তুৰূপে ৰূপনি এটি তুলি বিস্তৃত যুক্তি-বুদ্ধিক ক্ষন্তেকলৈ নিচুকাই ধয়,

আনুগাতে তেনেকৈ সিঁহতৰ মুখত বালীৰ অতীত দিনৰ অপকীৰ্তি ঘোষণাই বালীৰ আসন্ন অপমৃত্যুৰ ঘটনাক অত্যন্ত জ্বাৰসংগত বুলি ভাবিবৰ কাৰণে দৰ্শক-মনক প্ৰস্তুত কৰি তোলে। নক'লেও হ'ব, এখন কাহিনী-প্ৰধান পৌৰাণিক নাটকৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰেতমূৰ্তিৰ এনে অৱতাৰণা নাট্যকাৰগৰাকীৰ চেক্সপীয়েৰ অধ্যয়নৰেই প্ৰত্যক্ষ পৰিণতি। নাট্যকাৰ শৰ্মাই ইচ্ছা কৰা হ'লে, অনায়াসে ভৱভূতিৰ নিচিনাকৈ বালীক ৰাঘৱৰ সহযোগী বুলি চিত্ৰিত কৰি ৰামক সাধাৰণ আততায়ীৰ ভূমিকাত অৱতীৰ্ণ হোৱা অভিযোগৰপৰা মুক্তি দিব পাৰিলেহেঁতেন। সেয়ে হ'লে, এটা অতি জটিল গ্ৰন্থিপাকৰ অভাৱনীয় সহজ উন্মোচন ঘটিলেহেঁতেন। কিন্তু, শৰ্মাৰ নাট্যচেতনাত ভৱভূতিৰ ধ্ৰুপদী মনোভংগীতকৈ চেক্সপীয়েৰৰ ৰম্ভাসিক মনোভংগীৰ আবেদন বহু বেচি প্ৰাৰ্থ হৈ উঠাটো এই সন্দৰ্ভত প্ৰাধিকানযোগ্য। যি কি নহওক, মূল 'ৰামায়ণ'ৰ অন্ততঃ মাহুহ হিচাপে অতি দুৰ্বল মনৰ ৰামৰ চৰিত্ৰটোক যথেষ্ট চিন্তা-চৰ্চাৰ বিনিময়তহে বিন্দু-বিন্দুকৈ এক গ্ৰহণযোগ্য নায়কৰ চৰিত্ৰলৈ ৰূপান্তৰিত কৰি আনিছে। আৰু সেই ৰূপান্তৰকৰণৰ যোগান ধৰিছে, ৰামে তেওঁৰ বালী-নিধনৰ সমৰ্থনত আগবঢ়োৱা কাৰণসমূহৰ নীতিধৰ্ম-আত্মকূল্যই।

উল্লেখযোগ্য যে, এইখন নাটকত ৰামে বালী-নিধনৰ কাৰণ হিচাপে 'ৰামায়ণ'ত থকা গতাহুগতিক যুক্তি কেইটাৰ আশ্ৰয় লোৱা নাই।" সিবিলাকৰ পৰিবৰ্তে তেওঁ এটা বেলেগ ধৰণৰ সৰল আৰু সহজগ্ৰাহ্য কাৰণৰ যোগান ধৰিছে। ১ম অংক ২য় গৰ্ভাংকত ৰামৰ উক্তিত আছে,

দুৰ্বলীৰ পক্ষপাতী হ'লে
পক্ষপাতী নোবোলে জানায়ে ;
শুনিছোঁ বালীৰ উৎপীড়ন
সেইবাবে প্ৰতিজ্ঞা কৰিছোঁ মই
বালীক নিধন কৰি
স্বগ্ৰীৱক পাতিম নৃপতি।

কোনো অৱকাশ নাই, এনে এটা সহজ সিদ্ধান্তৰ ক্ষেত্ৰত ধৰ্মাধৰ্মৰ জটিল যুক্তিভৰ্ষৰ। ইয়াৰ পাচত ৰাম লিপ্ত হৈছে, একাধিক আপাত-পাপকৰ্মত।

অৱশেষত বামে যেতিয়া আততায়ীৰ দৰে অজ্ঞায়ভাবে শ্বৰ নিক্ষেপ কৰি
বালীক ধৰাশায়ী কৰিলে, তেতিয়া মৰণপথৰ যাত্ৰী বালীৰ বিনয়ী অথচ
মৰ্মভেদী ভৎসনাৰ সমুখীন হ'বলগীয়া হ'ল, ধৰ্মৰ স্বায়ী প্ৰবন্ধ। বাম। সেই
মুহূৰ্ত্তত বামে আত্মপক্ষ সমর্থন কৰি এক অপূৰ্বস্বৰ যুক্তি-সোপান
গঢ়ি তুলিছে,

অযোধ্যাৰ অধিপতি পতি জগতৰ
দণ্ড দিলোঁ ৰজাৰ নামেৰে
সেই হেতু কদাপিও পাপত নপৰোঁ।

অকল সেয়ে নহয়,

জগতৰ অধীশ্বৰ মই
বোগ-ব্যাধি উপসৰ্গ যেনে
তেনে মোৰ বাণৰ আঘাত
বোগত মৰিলে নাই দোষ বিশ্ব-বিধাতাৰ।
আয়ুস টুটিল, কালৰ মুখত পৰি
হেৰুৱালা প্ৰাণ মোৰ বিশাল বাণত।
নহওঁ কদাপি দোষী,
অনর্থক নিন্দা কৰি মোক
আৰ্জিছা পৰম পাপ মৰণ কালত।

৩য় অংক ৬ষ্ঠ গৰ্ভাংকৰ এইখিনি কথা যে মূল 'বামায়ণ'ত থকা তত্ত্বকথাৰেই
অত্যন্ত স্পষ্টৰ প্ৰতিধ্বনি, সেই কথাষাৰ গ্ৰহণনৰ যি কোনো সতৰ্ক পাঠকৰ
কাৰণেই পৰিষ্কাৰ বুদ্ধিগম্য। মূলত আছে, বামৰ সেই বিদগ্ধ যুক্তি : মাংস-
ভোজীবিলাকে যুগহত্যা কৰে, যি কোনো উপায়ে। তথাপি সিহঁতক কোনো
পাপে স্পৰ্শ নকৰে। ধৰ্মজ্ঞ নৃপতিসকলৰ কাৰণে যুগয়া অত্যন্ত স্বাভাৱিক।
তুমি মাত্ৰ এক সাধাৰণ শাখাযুগ। তোমাক মই মুক্ত অথবা অযুক্ত যি কোনোটো
উপায়েৰে সংহাৰ কৰিব পাৰোঁ। তুমি জানি ধোৱা, এই মাটিৰ পৃথিৱীত
নৃপতিসকলেই হ'ল দেৱতাৰ প্ৰতিচ্ছবি। ভেঙলোকক নিন্দা অথবা হিংসা
কৰাটো অসুচিত।" এয়া যেন বালীৰ সমুখত বামৰ বিশ্বৰূপ-প্ৰদৰ্শন। বিজন
একাধাৰে মাহুহৰ শৰীৰী ৰূপত কক্ৰিয় নৃপতি আৰু মাহুহৰ ভিতৰক ৰূপত

স্বয়ং বিধাতা, তেওঁৰ ক্ষেত্ৰত সাধাৰণ মনুষ্যবৃত্তিৰ লগত সম্পৃক্ত ধৰ্মাধৰ্মৰ প্ৰশ্ন সম্পূৰ্ণ অবাস্তৱ। এই স্তৰগভীৰ তত্ত্বকথাষাৰেই এইখন নাটকত অতি সন্তুৰ্পণে নিবেদিত-ব্যাখ্যাত হৈছে। খুব কমসংখ্যক নাট্যকাৰেই ইমান প্ৰাঞ্জল ৰূপত এনেকুৱা গভীৰ তত্ত্বকথা নাটকৰ আধাৰত পৰিবেশন কৰিব পাৰে। নাটকখনৰ অন্তৰালত থকা এই তত্ত্বকথা অন্তৰ্ধান কৰি উঠাৰ পাচত নায়ক হিচাপে ৰামৰ চৰিত্ৰৰ বিশালতা উপলব্ধি নকৰাকৈ নোৱাৰি। নাটকখনৰ পৰিপূৰ্ণ সাৰ্থকতাও এইখিনিতেই।

‘বালী বধ’ৰ আন এটি মৌল্যৰূপময় দিশ উন্মোচিত হৈছে, এই নাটক-খনৰ অপূৰ্ব কাব্যৰূপমণ্ডিত সংলাপৰ প্ৰাচুৰ্যত। উল্লেখযোগ্য যে, মূল গ্ৰন্থখনৰ ভিতৰুৱা সমগ্ৰ কিত্ৰিকাকাকোঁটোৱেই কৰুণ কাব্যৰসেৰে সেমেকি আছে। যদিও এই নাটকখনত সীতাহৰণৰ বিৰহবাপ্পাকুল ৰূপটো সবিস্তাৰে চিত্ৰিত হোৱা নাই, তথাপি গোটেইখন নাটক আৰম্ভণিৰপৰা শেষলৈকে প্ৰকৃতিৰ বিচিত্ৰ ৰূপৰ প্ৰগাঢ় প্ৰশংসাময় বৰ্ণনাৰে ভৰপূৰ হৈ আছে। আৰু তাৰেই পৰিপ্ৰেক্ষিতত উপস্থাপন কৰা হৈছে, সীতাহাৰা ৰাম আৰু কুমাহাৰা স্ত্ৰীৰ অনতিমুখৰ হৃদয়-বেদনাৰ শাস্ত সমাহিত ৰূপ। এই সুন্দৰ প্ৰশাস্তিৰ ভাবটোৱে উজ্জলতম অভিব্যক্তি লভিছে, ৰামৰ আগমনত শৱৰীৰ অভিশাপ-মুক্তিৰ দৃশ্যটোত। এই দৃশ্যটোৱে এহাতে যেনেকৈ ৰামৰ বিদগ্ধ অন্তৰত নিৰঞ্জন প্ৰশাস্তিৰ প্ৰলেপ সানি দিছে, আনহাতে তেনেকৈ নাটকৰ ক্ৰান্তিপথো পৰিষ্কাৰ কৰি দিছে অত্যন্ত সফলতাৰে।

নাটকখনৰ এটি উল্লেখযোগ্য ক্ৰটি ঘটিছে, এঠাইত কাহিনীটোৰ চোতাললৈ নিয়ন্ত্ৰণ কৰি অনা কৃত্তিবালী ‘ৰামায়ণ’ৰ সৰু ছাঁ এটিত। ২য় অংক ১ম গৰ্ভাংকত সন্নিৱিষ্ট লক্ষ্মণৰ ভগৱতী প্ৰাৰ্থনাৰ স্বৰ্গতোক্তিটোত পোৱা যায়, সেই অপুৰ্ববাতী ছাঁ-টো। অপ্ৰয়োজনীয় সেই স্বৰ্গতোক্তি। ই নাটকৰ ঘটনা উপস্থাপনত সহায় যে কৰা নায়েই, বৰং গোটেই নাটকখনত বিষয়বস্তুৰ যি বিশালতা আছে, তাকো কিছু পৰিমাণে ক্ষুণ্ণ কৰিছে। নাটকখনৰ অন্ত এটা-ক্ৰটি হ’ল ইয়াৰ নামকৰণ। কাৰণ, নাটকখনৰ আচল ধ্যানৰূপটো ফুটি উঠিছে, কিত্ৰিকা-বিজয়তহ—মাধোন বালী-নিধনতে নহয়।

চেক্সপীয়েৰীয় নাটকৰ অসমীয়া ৰূপান্তৰৰ ক্ষেত্ৰত দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ ‘চম্ভাৱলী’ নিঃসন্দেহে ‘ভ্ৰমৰংগ’ৰ পাচৰ অন্ততম পদক্ষেপ। ১৮৮৮ চনত ‘ভ্ৰমৰংগ’ ছপা হৈ ওলোৱাৰ পাচত ১৯১০ চনলৈকে একুৰি দুবছৰ জোৰা দীঘলীয়া সময়-ছোৱাৰ ভিতৰত চেক্সপীয়েৰৰ অলপ কোনো অসমীয়া ৰূপান্তৰে ছপাৰ মুখ দেখা নাছিল। আনকি, অভিনীত হোৱা হাতে-লিখা চেক্সপীয়েৰীয় নাটক বুলিবলৈয়ো আছিল মাথোন এখন—বোধনাথ পটংগীয়াই লিখি উলিওৱা ‘হেমলেট’ৰ ভাঙনি, ‘চম্ভাবীৰ’। অৱশ্যে, ‘ভ্ৰমৰংগ’ৰ লেখক চাৰিজনৰ এজন গুণানন বৰুৱাযো ‘মাৰ্চেট অব ভেনিচ’ৰ অসমীয়া ভাঙনি এটি সম্পূৰ্ণকৈ লিখি উলিয়াইছিল। কিন্তু, “ইহাত সিহাত হওঁতে কিতাপখন হাতেলিখা অৱস্থাতে হেৰাল।”^{১০} সেই হিচাপে, ছপা পুথিৰ ৰূপত এইখনি অসমীয়া ভাষাৰ দ্বিতীয়খন চেক্সপীয়েৰীয় নাটক। অথচ, দুয়োখনৰ মাজত সময়ৰে নহয়, সাহিত্যৰূপৰো বিৰাট ৱাৰধান। ‘ভ্ৰমৰংগ’ আৰম্ভণিৰপৰা শেষলৈকে নিৰহ-নিপানী গছৰ ভাষাত ভাঙি উলিওৱা চেক্সপীয়েৰ। আনহাতে, ‘চম্ভাৱলী’ মূলৰ লগত সংগৃহীত থকাকৈ কবিতাৰ ভাষাত বিধৃত। আনকি, মাজে মাজে মূলত যিবোৰ অংশ গছৰ ভাষাত পৰিবেশন কৰা হৈছে, তেনেকুৱা অংশও কবিতাৰ ভাষাতহে যোগান ধৰা হৈছে। স্বৰণযোগ্য যে, চেক্সপীয়েৰৰ প্ৰথম পৰিচয়—তেওঁ কবি। সেইপিনৰপৰা বিবেচনা কৰিলে ক’বলগীয়া হয়, দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ হাততেই অসমীয়া নাটকৰ ৰাজ্যত চেক্সপীয়েৰৰ অসমীয়া ৰূপান্তৰে প্ৰথমবাৰৰ কাৰণে তাৰ বাস্তৱ ৰূপটো বিচাৰি পালে।

‘চম্ভাৱলী’ যিহেতু ‘এজ ইউ লাইক্ ইউ’ৰ ভাঙনি, সেইবাবে অসমীয়া নাটকখনৰ গুণাগুণ আলোচনা কৰাৰ আগতে মূলখনৰ বৈশিষ্ট্য সম্পৰ্কে খোৰতে দুটিমান কথা কৈ ল’বলগীয়া হয়। সেয়ে নহ’লে, ‘চম্ভাৱলী’ৰ বেহা লগোৱা সমালোচনা এটি দাঁড়ি ধৰিবলৈ টান হ’ব। নাটকখনৰ প্ৰথম বৈশিষ্ট্য হ’ল, ইয়াৰ ৰস-ৰূপৰ গভীৰতাতকৈ নাট্যৰূপকল্পনাৰ বিশালতাৰ আপেক্ষিক

১০. হৰিপ্ৰসাদ বৰুৱা: প্ৰকাশকৰ নিবেদন, ‘ভ্ৰমৰংগ’, ২য় তাঙৰণ, পৃ: ১৩।

প্ৰাধান্য। উল্লেখযোগ্য যে, চেক্সপীয়েৰৰ আন কোনোখন নাটকতে এইখনৰ দৰে পাৰ্শ্ব-চৰিত্ৰসমূহৰ ওপৰত ইমান বেচি গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা হোৱা নাই। প্ৰত্যেকৰে চৰিত্ৰৰ অন্তৰ্গত চিত্ৰিত হৈছে পৰিপূৰ্ণ মনোযোগেৰে। বিপৰীতৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত স্থাপন কৰা হৈছে, মুখ্য আৰু পাৰ্শ্ব নিৰ্বিশেষে প্ৰতিটো চৰিত্ৰ। বিপৰীতধৰ্মী জীৱনৰীতি আৰু জীৱনবোধৰ অভিঘাতত উজ্জ্বল হৈ উঠিছে, প্ৰত্যেকৰে চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্য। ৰাজপাৰিষদ আৰু ভেৰাৰথীয়া, দাৰ্শনিক আৰু বিদূষক, বিশ্বাসঘাতক ভাতৃ আৰু পৰম-অন্তৰ্গত পুৰাতন ভৃত্য—এই ধৰণৰ বিপৰীতধৰ্মী অনেক চৰিত্ৰৰ অপূৰ্ব সমাবেশ ঘটিছে, এই নাটকত। আৰু, এই সকলোবোৰ চৰিত্ৰৰ বৈপৰীত্যবোধক চেৰাই গৈছে, প্ৰত্যেকৰে প্ৰণয়-নিবেদনৰ নিজস্ব ৰীতি-নীতিৰে চাৰিযোৰা প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাৰ বৈপৰীত্যবোধৰ বিচিত্ৰতাই। মুঠৰ ওপৰত, চৰিত্ৰৰূপায়ণৰ বিস্তৃতি আৰু বৈচিত্ৰ্য নাটকখনৰ আটাইতকৈ তাৎপৰ্যপূৰ্ণ দিশ। ইয়াৰ লগতে মণিকাঞ্চন-সংযোগ ঘটিছে, পটভূমিৰ বৰ্ণাঢ্য বৈচিত্ৰ্য। নগৰ আৰু অৰণ্য, ৰাজসভা আৰু মুক্ত প্ৰান্তৰ, প্ৰাসাদ আৰু কুটিৰ—এই ধৰণৰ বিপৰীতধৰ্মী বিচিত্ৰ পটভূমিত উপস্থাপিত হৈছে, নাটকখনৰ ঘটনাবাজি। এইদৰে ঘটনাবলী আৰু চৰিত্ৰপুঞ্জৰ ঐশ্বৰ্যময় বৈচিত্ৰ্যৰ সমন্বয়তে গঢ় লৈ উঠিছে, গোটেইখন নাটকৰ এক অপৰূপ বিশালতা।

দুৰ্গন্ধৰ শৰ্মাই চেক্সপীয়েৰৰ এই নাটকখনৰ অসমীয়া ৰূপ দিওঁতে ‘জয়বংগ’ত অল্পমত আৰ্হিকেই গ্ৰহণ কৰিছে। নাটকৰ পৰিবেশ ঘিমান দূৰলৈকে পৰা যায়, দেশীয় পৰিবেশৰ লগত খাপ খুৱাই চিত্ৰিত কৰিছে; চৰিত্ৰবোৰৰ নাম-ধাম সলাই সিহঁতক অসমীয়া ৰংগমঞ্চৰ উপযোগী কৰি লৈছে; আৰু, অযথা জটিল উপকাহিনী সংযোজনৰ প্ৰয়ত্নতা বাদ দিবৰ প্ৰয়াস পাইছে। এতিয়া আমাৰ অন্বেষণৰ প্ৰধান বিষয় হ’ল, অসমীয়া অনুবাদকে ক’ত ক’ত কেনে ধৰণেৰে মূলৰপৰা আঁতৰি আহিছে।

‘চন্দ্ৰাবলী’ৰ ভাৱৰীয়া-তালিকাখনৰ ওপৰত চকু ফুৰালেই গম ধৰিব পাৰি, মূলৰ বিবিধ চৰিত্ৰকেইটাক বাদ দি বাকী কুৰিটা চৰিত্ৰৰ ভিতৰত দুটা চৰিত্ৰ অসমীয়া নাটকখনলৈ স্থানান্তৰিত হোৱা নাই। পুৰুষ-চৰিত্ৰটো হ’ল, গাঁৱলীয়া ডেকা William; আৰু নাৰী-চৰিত্ৰটো হ’ল, Phebe। প্ৰথমটো Audreyৰ প্ৰথমত পৰি ওপৰতে হাবাখুৰি থাইছিল। দ্বিতীয়টো চৰিত্ৰৰ

ভূমিকা হৈছে, নাটকখনৰ তৃতীয়টো প্ৰেমৰ কাহিনীৰ নাট্যকাৰণে—
Silviusৰ প্ৰেমিকা। বাকী চৰিত্ৰবোৰৰ চিনাকি তলত দিয়া ধৰণৰ :

Duke ধৰ্মপাল—ৰজা

Frederick বিশ্বপাল—ৰজাৰ ভায়েক

Oliver জনাৰ্দন

Jaques দামোদৰ

Orlando পুৰুষ

] Sons of Sir Roland
বীৰভদ্ৰ মন্ত্ৰীৰ পুতেক

Charles পিঞ্জৰ—এটা মাল

Touchstone ধনঞ্জয়—বিদূৰক

Amiens গদাপাণি

Jaques পুৰন্দৰ

Adam সুবথী

Dennis স্বৰূপ

] বাজবিষয়া

] জনাৰ্দনৰ ভৃত্য

La Beau পৰশু

—বিশ্বপালৰ ভৃত্য

Sir Oliver Martext সনাতন—পণ্ডিত

Corin জয়

Silvius বিজয়

] Shepherds কিতাত

Rosalind (Ganymede) চন্দ্ৰাৱলী (সুবাহ)

Celia (Aliena)

হেমাঙ্গুলি (মেনকা)

Audrey বহুলী

—গাঁৱলীয়া গাভৰু

উল্লেখযোগ্য যে মূল নাটকখনত Jaques বোলা একেটা নামৰ ছটা সুকীয়া
চৰিত্ৰ আছে। অসমীয়া নাট্যকাৰে সিহঁতৰ কাৰণে ছটাকৈ একেবাবে
সুকীয়া নাম দৈ, পাঠক-দৰ্শকক ভালেখিনি খেলিমেলিপৰা বন্ধা কৰিছে।
আন এটি উল্লেখনীয় কথা হ'ল, উৎস-নাটকখনৰ তুলনাত অসমীয়া ৰূপান্তৰিত
নাটকখনৰ পাজ-পাজীসমূহৰ প্ৰায়বোৰ নামেই যেন বহু সময়ত সিহঁতৰ
চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্যকেই উল্কাই ধৰিব ধোজে! ধৰ্মপাল আৰু বিশ্বপাল,
সুবথী আৰু স্বৰূপ প্ৰভৃতি চৰিত্ৰসমূহৰ নাম আৰু কামৰ মিলৰ কথা এবাৰ
গমি চালেই কথাবোৰ কটকটীয়া হৈ পৰে।

‘চন্দ্রাবলী’ৰ লগত ‘এজ ইউ লাইক্ ইউ’ৰ আটাইতকৈ তাৎপৰ্যপূৰ্ণ বৈসাদৃশ্যৰ আভাস পোৱা যায়, দুয়োখন নাটকৰ দৃষ্টান্তৰ লব সংখ্যাগত আৰু বস্তুগত তাৰতম্যত। মূল নাটকখনত আছে, পাঁচোটা অংকত বিস্তৃত সৰ্ব-মুঠ বাইশটা দৃশ্য। তাৰ বিপৰীতে ‘চন্দ্রাবলী’ত সন্নিবিষ্ট হৈছে, উনৈশটা গৰ্ভাংক। অসমীয়া ৰূপান্তৰকৰণত বাদ যোৱা মূল নাটকৰ দৃশ্য কেইটা হ’ল : ২য় অংক ২য় দৃশ্য, ২য় অংক ৫ম দৃশ্য আৰু ৩য় অংক ৫ম দৃশ্য। পোনৰ দৃশ্যটোত আছে, ‘Frederick-এ তেওঁৰ ডজন বিষয়াক Rosalind আৰু Celiaক বিচাৰি আনিবলৈ আদেশ কৰা পৰিস্থিতিটো। মূল নাটকৰ এই দৃশ্যটোত এজন বিষয়াই সন্দেহৰ ইন্ধন যোগাইছে, Orlando-ৰ প্ৰবোচনাতেই Rosalind আৰু Celia নিকৰ্দ্ধিষ্ট হৈছে। গতিকে, Frederick-এ খঙৰ ভয়কত দ্বিতীয় এটা নিৰ্দেশ দিছে : Orlando-ক বিচাৰি নেপালে, ককায়েক Oliver-কেই ধৰি আনিবলৈ। স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, জ্ঞানৰ সময়ত এই দৃশ্যটোৰ পৰিবৰ্জনে জনাৰ্দনৰ নন্দন বনত প্ৰবেশৰ ঘটনাটো মাথোন থিয়ালী মনৰ পৰিণতি ঘেন কৰি থৈছে। দ্বিতীয় দৃশ্যটোত আছে, Amiens আৰু Jaques-ৰ দুই বিপৰীত মনোভাৱগীতক এক কোতুময় সংলাপ। যদিও চেক্সপীয়েৰীয় নাটক হিচাপে দৃশ্যটোৰ গুৰুত্ব যথেষ্ট, তথাপি অসমীয়া নাটকখনত ইয়াৰ পৰিবৰ্জনে ঘটনা-প্ৰবাহৰ কোনো ক্ষতিসাধন কৰা নাই। বৰং, ই ঘটনাৰ সাৱলীল গতিকে খবতৰহে কৰি তুলিছে। শেষৰ দৃশ্যটোত আছে, Silvius আৰু Phebe-ৰ বসময় আলাপ। উল্লেখযোগ্য যে, অসমীয়া নাট্যকাৰে এই তৃতীয়টো প্ৰণয়ঘটনাৰ উপকাহিনীৰে নাটকখন অনাবশ্যকীয়ভাৱে ভাৰাক্ৰান্ত কৰি তুলিব খোজা নাই।

অকল পৰিবৰ্জনেই নহয়, অসমীয়া নাটকখনৰ কিছুমান দৃশ্যৰ পৰিস্থিতি সংকোচনো সাধন কৰা হৈছে। ইয়াৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য দৃশ্য চাৰিটা হ’ল : ৩য় অংক ২য় দৃশ্য, ৪র্থ অংক ১ম দৃশ্য, ৪র্থ অংক ৩য় দৃশ্য, আৰু ৫ম অংক ২য় দৃশ্য। প্ৰথমোক্ত দৃশ্য দুটাত থকা জঘু পৰিহাসময় সংলাপখিনি সম্পূৰ্ণৰূপে বৰ্জন কৰা হৈছে। ফলস্বৰূপে, প্ৰথমটো দৃশ্যই দৃষ্টি ধৰা Rosalind চৰিত্ৰৰ মোহময় দিশটো উপভোগ কৰাবপৰা অসমীয়া পাঠক-দৰ্শক বঞ্চিত হৈছে। আনহাতে, দ্বিতীয়টো দৃশ্যই উদ্ভাৱিত দেখুওৱা Jaques-ৰ নজহা-নপমা বিবাদৰ

আচল স্বৰূপটো অসমীয়া পাঠক-দৰ্শকৰ উপলব্ধিৰ উপকৰ্ণত বৈ গৈছে। শেষৰ দৃশ্য দুটাত পৰিবৰ্ত্তিত হৈছে, Silvius আৰু Phebeৰ প্ৰেম-কাহিনীটোৰ লগত সম্পৃক্ত সংলাপখিনি। এইখিনিতে উল্লেখ কৰি থ'ব পাৰি, চেক্সপীয়েৰে এই নাটকখনিত তিনিঘোৰা প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাৰ প্ৰেম-সম্পৰ্কীয় তিনিটা বিশেষ ভংগী চিত্ৰিত কৰিছে; আৰু সিবিলাকৰ আপোন-পাহৰা প্ৰেমৰ ভাষ্যস্বৰূপে দাঙি ধৰিছে, Touchstone আৰু Audrey-ৰ 'বাটত যি পোৱা তাকেই বুটলি লোৱা' ধৰণৰ আদৰ্শেৰে অহুপ্ৰাণিত প্ৰেমৰ উপকাহিনীটো। অসমীয়া নাট্যকাৰে ইয়াৰে এটা প্ৰেমৰ কাহিনী বৰ্জন কৰাত যে এই দিশটোৰ গভীৰ বসোপলক্সি ক্ষতিগ্ৰস্ত হৈছে, সেই কথাষাৰ নক'লেও হ'ব।

যদিও নাটকখনৰ কথাবস্তু চমুৱাই লোৱা হৈছে, তথাপি অসমীয়া নাট্যকাৰে যে চেক্সপীয়েৰক ভাষান্তৰিত কৰাত প্ৰশংসনীয় সফলতা লাভ কৰিছে—সেই কথা একমুখে স্বীকাৰ কৰিব লাগিব। অসমীয়া নাট্যকাৰগৰাকীয়ে আকৰ্ষক অহুবাদৰ পথ গ্ৰহণ কৰা নাই—ভাৱবস্তুহে ভাঙি উলিয়াইছে। উদাহৰণস্বৰূপে,

And this our life, exempt from public haunt,
Finds tongues in trees, books in the running brooks,
Sermons in stones, and good in every thing :

[Act II. Sc. 1]

মূলৰ এইখিনি কথা অনূদিত হৈছে, এইটো ৰূপত :

গছৰ পাতত আৰু জানৰ পানীতো
ভনো কথা—পাণ্ড উপদেশ,
পৰ্বতেও কয় যেন
কিবা এটি গভীৰ কাহিনী;
সকলোতে মধুময় স্মৃতি
বৰবিছে অমৃত ধাৰেৰে।

[২য় অংক ১ম গৰ্ভাংক]

ভাঙনিৰ কথাখিনি মূলৰপৰা কিমান দূৰলৈ আঁতৰি আহিছে, সহজেই অহুমেয়। কিন্তু স্বীকাৰ কৰিব লাগিব—সামগ্ৰিকভাৱে মূলৰ সাৰবস্তু ভাঙনিৰ ৰূপত অকণো হেৰোৱা নাই। অৱশ্যে, ঠাইবিশেষে মূলৰ অপূৰ্ব কাব্য-

সৌন্দৰ্য ম্লান নোহোৱাকৈ থকা নাই। উদাহৰণস্বৰূপে, মূলৰ সেই শব্দগীত
সংসাপটোৰ—

All the world's a stage,
And all the men and women merely players :
They have their exits and entrances ,
And one man in his time plays many parts,
His acts being seven ages. [Act II. Sc. 7]

প্ৰভৃতি কথাখিনি অনূদিত হৈছে, এইদৰে :

অনিত্য সংসাৰখনি ভাৱনাৰ দৰে।
সাতবেলি দিওঁ দেখা আমি
সাতোটা মুখাৰে স'তে নতুন ভেশেৰে।
প্ৰথমতে চালুকীয়া ল'ৰা
মাকৰ কোলাত উঠি থকা ;
দ্বিতীয়ত শিক্ষালাভ গুৰুৰ ঘৰত ;
তৃতীয়ত নতুন প্ৰেমিক
সাংসাৰিক সুখত বিভোল ;
চতুৰ্থত জীৱন যুঁজৰ
প্ৰধান যুঁজাৰ,—
অৰ্থ-সম্পত্তিৰ আকাংক্ষা মনত,
লোভ-মোহ ধৰ্মাধৰ্ম বশ সকলোৰে ;
পঞ্চমত আদহীয়া গহীন প্ৰকৃতি,
মেল স্তম্ভি ভাঙি ফুৰে লোকৰ বিবাদ ;
ষষ্ঠত লাথুটি লোৱা
খোজেপতি খৰক-বৰক দেহ
মাতিৰ খুজিলে মাতো হুফুটে মুখত ;
শেহত নতুন বালাকাল,
দাঁত নাই, মাত নাই,
যেনি নিয়ে পেইপিনে ৰান্ধ—
ঘৰনিকা পৰে ততালিকে। [২য় অংক ৫য় গৰ্ভাংক]

অজ্ঞবাস্তব যদিও কোনো আঁৰ নাই, তথাপি যেন মূলৰ জেউতি পাহিতে থাকি আহিল! অসমীয়া সংলাপটোৰ ভাষা অতি মিঠা; মূলৰ ভাষা অতি কবিত্বমূলক। পাৰ্থক্য সেইখিনিতে।

অসমীয়া নাট্যকাৰে কথাবস্তু চমুৰাবলৈ গৈ, মাজে মাজে অভিনয় উপায় গ্ৰহণ কৰিছে। আমি তাৰে তিনিটা উদাহৰণ দাঙি ধৰিছোঁ। প্ৰথম উদাহৰণটো পোৱা যায়, ২য় অংক ৩য় গৰ্ভাংকত। মূল নাটকৰ ২য় অংক ৪ৰ্থ দৃশ্যত Corin আৰু Silviusৰ এটা যথেষ্ট দীঘলীয়া কথোপকথন আছে। অসমীয়া নাট্যকাৰে এই গোটেইখিনি কথাকে সামৰি এটা গীতৰ গঢ় দি জয় আৰু বিজয়ৰ মুখত দিছে। দ্বিতীয় উদাহৰণটো পোৱা যায়, ৪ৰ্থ অংক ২য় গৰ্ভাংকত। মূল নাটকত এটা গানৰ উপৰিও কিছু কথোপকথনো আছে। অসমীয়া নাট্যকাৰে মাথো গানটোহে লৈছে; আৰু অকল তাৰেই এটা সম্পূৰ্ণ দৃশ্য পূৰণ কৰিছে। মূল নাটকত এই দৃশ্যটোৰ আৱশ্যকতা সম্পৰ্কে এগৰাকী সমালোচক-সম্পাদকে লিখিছে, “এটা নতুন দৃশ্যই যেতিয়া নতুন পাৰিপাৰ্শ্বিকতাত নতুন এদল চৰিত্ৰক উপস্থাপন কৰিবলৈ লয়, তেতিয়া সদায়েই সি এক মধ্যবিৰতিৰ ধাৰণা কঢ়িয়াই আনে। * * *। আকৌ, ই আমাৰ সমুখত ইতিপূৰ্বে প্ৰেমৰ দৃশ্যবোৰে আঁৰ কৰি ধৰা নাটকখনৰ বনভূমিৰ দিশটোও উল্কাই ধৰেহি।”^{১১} অসমীয়া নাট্যকাৰে দৃশ্যটোৰ সেই মৌল প্ৰয়োজনীয়তাৰ কোনো হানি-বিঘিনি ঘটোৱা নাই। কাৰণ, মূলত কথাব ভাষাৰ সংলাপখিনিৰ প্ৰয়োজনীয়তা আছে, Orlandoৰ এটা উক্তিৰ আধাৰতহে: “For these two hours, Rosalind, I will leave thee.” [Act IV, Sc. I.]। উল্লেখযোগ্য যে, অসমীয়া ৰূপান্তৰত সেই উক্তিটোৰ উৎসস্বৰূপ লঘু পৰিহাসময় পৰিস্থিতিটোৱেই বৰ্জিত হৈছে। ইয়াৰ পাচত তৃতীয়টো উদাহৰণ পোৱা যায়, ৫য় অংক ১ম গৰ্ভাংকত। মূলৰ Williamৰ মুখত থকা সংলাপখিনি অসমীয়া ৰূপান্তৰত বিজয় (Silvius)ৰ মুখত দিয়া

১১. “A fresh scene, introducing another set of characters in fresh surroundings, always conveys the impression of an interval. It also brings before us again that woodland aspect of the play which has lately been overshadowed by the love-making.”—*As you like It*, ed. A. W. Verity, p. 167.

হৈছে। আগতেই কৈ অহা হৈছে, William চৰিত্ৰটো অসমীয়া নাটকখনত নাই। যেহেতু Silviusৰ প্ৰেমিকা Phebe-ও অসমীয়া নাটকত বৰ্জিত হৈছে,, গতিকে বিজয় (Silvius)-এ William-ৰ ভূমিকা পালন কৰাত নাটকখনৰ কাহিনীবস্তুৱে একো হেৰুৱাবলগীয়া হোৱা নাই। নাট্যকাৰ হিচাপে শৰ্মাৰ বিচক্ষণতা এনেকুৱা পৰিৱৰ্তনসমূহেই সৰৱে ঘোষণা কৰে। এইদৰে পৰিবৰ্ত্তন, সংকোচন আৰু পৰিৱৰ্তনৰ খেও ধৰিয়েই দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাই অসমীয়া সাহিত্য-জগতলৈ চেক্সপীয়েৰৰ অমৰ নাটকখনৰ আভাস কঢ়িয়াই আনিবলৈ যত্ন কৰিছিল।

॥ ৫ ॥

চেক্সপীয়েৰৰ নাট্যকাৰ-জীৱনৰ শেষ পৰ্বৰ ৰচনা ‘চিথেলিন’; আৰু দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ শেষতম নাটকখন হ’ল, ‘চিথেলিন’ৰ আধাৰত ৰচিত ‘পদ্মাৱতী’। ইমানদিনে পাণ্ডুলিপি অৱস্থাতে লোপ পাবলৈ ধৰা এই নাটকখন ‘চন্দ্ৰাৱলী’ৰ জনপ্ৰিয়তাৰ তৰংগলীঘতে ৰচনা কৰি উলিওৱা অসমীয়া নাট্যসাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত চেক্সপীয়েৰৰ পঞ্চম নাটক। ভাষাস্তৰত ক’ব পাৰি, মাজত অন্ত কোনো অসমীয়া চেক্সপীয়েৰীয় ৰূপান্তৰ নোহোৱাকৈ এইখনেই ‘চন্দ্ৰাৱলী’ৰ ঠিক পৰৱৰ্তী নাটক। অৰ্থাৎ, দুয়োখন নাটকৰ মাজত নাট্য-প্ৰতিভাৰ কি অভাৱনীয় ব্যৱধান! ‘পদ্মাৱতী’ৰ ক’তোৱেই কোনো চৰিত্ৰ আৰু কোনো গল্পাংশ পৰিবৰ্ত্তনৰ আভাস নাই। যদিও ঠায়ে ঠায়ে সংলাপৰ সংক্ষিপ্তকৰণ পোৱা যায়, তথাপি ক’তোৱেই কোনো প্ৰয়োজনীয় উক্তিৰ সাৰাংশ বৰ্জিত হোৱা নাই। আটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য কথাষাৰ হ’ল, ‘চন্দ্ৰাৱলী’ৰ দৰে ইয়াৰ সংলাপৰ ভাষা একেটা সীচত যবা অমিতাক্ষৰ ছন্দৰ ৰূপত পৰিবেশিত হোৱা নাই। অমিতাক্ষৰ ছন্দৰ বৰ্ণাঢ্য ঝংকাৰ, কথাৰ ভাষাৰ শ্ৰাৱণ স্বচ্ছতা আৰু কেইটিমান উক্তিৰ যতিপ্ৰান্তিক ছন্দৰ তৰলিত প্ৰবাহৰ বিৰল প্ৰয়োগ—এই তিনিটা বিভিন্ন স্তৰত সংলাপৰ ভাষাৰ বৈচিত্ৰ্য্যে এই নাটকখন চেক্সপীয়েৰীয় ৰচনাৰ এক সৰ্বাংগস্বন্দৰ অসমীয়া ৰূপান্তৰ।

‘পদ্মাৱতী’ যিহেতু ‘চিথেলিন’ৰ প্ৰায়-আক্ষৰিক অনুবাদ, গতিকে ইয়াৰ উৎস-নাটকখনৰ বৈশিষ্ট্য আৰু গুণাগুণ সম্পৰ্কে কিছু কথা খুলমূলকৈ উল্লেখ্য হোৱা সমীচীন। নাটকখনৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য হ’ল, ঘটনা আৰু

পৰিস্থিতিৰ অভাবিত সংখ্যাধিকা। এই কালৰপৰা ‘চিবেলিন’ৰ ভুলনাযোগ্য চেঞ্চপীয়েৰীয়া নাটক আৰু মাথোন এখনহে আছে—‘হেমলেট’। চিৰায়ত সাহিত্যৰূপে প্ৰশংসিত সেই নাটকখনৰ দৰেই ‘চিবেলিন’তো সমাধিষ্ট হৈছে, বহু ভিন্নমুখী ভিন্নৰূপী ঘটনাপুঞ্জ। এহাতে আছে, এটা যুক্তিহীন জুৰাথেলৰ কাহিনী—যাৰ অৱলম্বনত পৰিবেশিত হৈছে : ঈৰ্ষা, হত্যাৰ ষড়যন্ত্ৰ, অত্যাশোচনা আৰু পুনৰ্মিলনৰ আনন্দ প্ৰভৃতি নাটকখনৰ বসবস্তুৰ এটা ক্ৰম। আনহাতে আছে, শাখিনী মাহীআই থকা এটা নিচুকণি সাধু—যাৰ অৱলম্বনত চিত্ৰিত হৈছে, এহাল হেৰোৱা সন্তানৰ পুনৰুদ্ধাৰ আৰু নিহতৰ কাৰণে ৰাজকীয় উত্তৰাধিকাৰ স্বত্বৰ পুনঃস্থাপন। আৰু, এই দুয়োটা ভিন্নমুখী গল্পৰ ঘটনা উপহাসন কৰা হৈছে, চেঞ্চপীয়েৰৰ আপোন দেশ যুটেইন আৰু ৰোমান সাম্ৰাজ্যৰ মাজত বিৰোধৰ ঐতিহাসিক পটভূমিত। কিন্তু, আটাইকেইটা ভিন্নমুখী গল্পৰ সমন্বয়তো কোনোটা চৰিত্ৰৰেই নিজৰ বিঘৰ্তন ঘটাই নাই। কেৱল বৃহত্তৰ জনগোষ্ঠীৰ জীৱনেই নহয়, ব্যক্তি-চৰিত্ৰৰ জীৱনৰো লগাটলিপি ৰচনা কৰি দিছে, Jupiter-এ আপোন হাতেৰে।^{১২} স্বাভাৱিকতে, গোটেই নাটকখনত চৰিত্ৰৰ ক্ৰমবিকাশতকৈ চাক্ষ্যাকৰ পৰিস্থিতিসমূহৰ ওপৰতহে অধিকতৰ গুৰুত্ব আৰোপিত হৈছে। তথাপিও, চেঞ্চপীয়েৰৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণৰ অবিসংবাদী প্ৰতিভা পৰিস্ফুট হৈছে, Guidarius আৰু Arviragus—এই ভাতৃদ্বয়ৰ চৰিত্ৰাংকনত দুয়োৰো স্পষ্ট বৈশিষ্ট্য প্ৰক্ষেপিতৰ বিষয়কৰ সফলতাত।

সকলো কালৰপৰা বিবেচনা কৰি চাই সিদ্ধান্ত কৰিবলগীয়া হয়, ‘চম্ভাৱলী’ যদি ‘এছ ইউ লাইক্ ইউ’ৰ ছায়াছবাদ, ‘পদ্মাবতী’ তেনেহ’লে ‘চিবেলিন’ৰ প্ৰায়-আক্ষৰিক মৰ্য্যাদাবাদ। মূলৰ ঘটনাৱলী একোৱেই বাদ পৰা নাই। মূল আৰু ভাঙনিৰ পাত্ৰ-পাত্ৰীৰ সংখ্যাৰ যেনেকৈ তাৰতম্য ঘটা নাই, নাটকখনৰ দৃশ্যসংখ্যাবোৰো তেনেকৈ তাৰতম্য ঘটা নাই। মূলৰ চৰিত্ৰবোৰক কেনে ধৰণেৰে

১২. উল্লেখযোগ্য যে, ‘পদ্মাবতী’ৰ সংযোজিত অংশত Jupiter-ৰ অৱতাৰণা কৰা হোৱা নাই। আৰু, এই অংশটোতেই মূল নাটকত Jupiter-ৰ ভূমিকা চিত্ৰিত হৈছে। কিন্তু, অসমীয়া নাটকখন মূলৰ ভুলনাত ইমান বেচি ৰাভ-ধৰ্মী হৈ উঠিছে যে, Jupiter-ৰ অৱতাৰণাই মাথোন বৰভাগৰহে বোণান ধৰিলেহেঁতেন। —সম্পাদক।

অসমীয়া ৰূপত সজাই-পৰাই উলিওৱা হৈছে, তাৰ আভাস তলৰ তুলনামূলক তালিকাৰপৰা ধৰিবলৈ সহজ হ'ব :

Cymbelin উদয়াদিত্য—অৱন্তীৰ ৰজা

Posthumus বীৰসিংহ—পদ্মাৱতীৰ স্বামী

Cloten চক্ৰপাণি—ভানুমতীৰ ভাগিনীয়েক

Belarius (Morgan) ইন্দ্ৰবৰ্ধ (ৰঘুৰাজ)—বনবাসী ৰাজবিষয়া

Guiderius (Polydore) ধৰ্মাদিত্য (মিহিৰ)

Arviragus (Cadwal) চন্দ্ৰাদিত্য (সুধীৰ)

উদয়াদিত্যৰ পুত্ৰদ্বয়

Philario বিক্ৰমসেন—বীৰসিংহৰ বন্ধু

Iachimo কল্যাণ—বিক্ৰমসেনৰ বন্ধু

Caius Lucius মহীপাল—উজ্জয়িনীৰ সেনাপতি

Pisanio কিংকৰ—বীৰসিংহৰ ভৃত্য

Cornelius বৈষ্ণৱাজ

Queen ভানুমতী

Imogen (Fidele) পদ্মাৱতী (নিকুন্ত)

স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, চৰিত্ৰসমূহৰ অসমীয়া নামকৰণত মূলৰ পৰিপাটিতাৰ অকণো ঘাটি পৰা নাই। বৰং, দুই-এটা চৰিত্ৰৰ ক্ষেত্ৰত মূলতকৈয়ো সিহঁতৰ নামে-কামে অধিক পৰিমাণেহে ৰজিতা খাই পৰিছে। দৃষ্টান্তস্বৰূপে, কিংকৰ আৰু ইন্দ্ৰবৰ্ধ—নাম দুটাৰ কামৰ ধৰণলৈ আঙুলিয়াই দেখুৱাব পাৰি।

এতিয়া চোৱা যাওক, মূলৰ লগত 'পদ্মাৱতী'ৰ সূক্ষ্ম মিল-অমিলৰ পিনলৈ। প্ৰথমতেই উল্লেখ কৰিব পাৰি, দুয়োখন নাটকৰ দৃষ্টাৱলীৰ সংখ্যা। মূল আৰু ভাঙনি দুয়োখনতে সংখ্যা দুটা ছবছ একে। কিন্তু, ইয়াৰ মাজতে অসমীয়া নাট্যকাবগৰাকীয়ে ল'ব পৰা স্বাধীনতাখিনি লৈছে। মূলৰ ৪ৰ্থ আৰু ২য় দৃষ্টটো বাকীবোৰ দৃষ্টৰ তুলনাত অতি দীৰ্ঘলীয়া। শৰ্মাই দৃষ্টটো ভাঙি দুটা গৰ্ভাংকত বিভক্ত কৰিছে : ২য় আৰু ৩য় গৰ্ভাংক। স্বাভাৱিকতে, ৪ৰ্থ আংকত মূলতকৈ ভাঙনিত গৰ্ভাংকৰ সংখ্যা এটা বাঢ়িছে। অসমীয়া নাট্যকাৰে বাঢ়িবলৈ পোৱা গৰ্ভাংকৰ সংখ্যাটো কমাইছে, ৩য় আৰু ৭য় দৃষ্টটো ভাঙনিত বাদ দি। মূলত সেই গৰ্ভাংকটোত চিত্ৰিত হৈছে, ৰোমৰ ৰাজহুৱা ঠাইত আসন্ন যুদ্ধৰ প্ৰস্তুতি সম্পৰ্কীয় বৈচিত্ৰ্যহীন দৃষ্ট এটা।

আংগিকৰ ফালৰপৰা বিবেচনা কৰিলে ক'বলগীয়া হয়, দুটা অংকৰ সন্ধিস্থলত এই দৃশ্যটোৰ সংযোজনাবে সময়-ব্যৱধানৰ আভাস দিয়াৰ প্ৰচেষ্টা অপৰিহাৰ্য মুঠেই নহয়। বিষয়বস্তুৰ ফালৰপৰাও দৃশ্যটো সাৰল্ভূত আৰু ঘটনাসূচীৰ ধাৰাবাহিকতা বন্ধাৰ বাবে অপ্ৰয়োজনীয়। শৰ্মাই মূলৰ এই দুৰ্বল অংশটো পৰিত্যাগ কৰি চেক্সপীয়েৰ-প্ৰতিভাক অকণো আঁৰ কৰি ধৰা নাই।

৪ৰ্থ অংকৰ ২য় দৃশ্যটো ভাঙি উলিয়াওঁতে, নাট্যকাৰ শৰ্মাই পদ্মাবতী (Imogen)ৰ সংজ্ঞাপ্ৰাপ্তিৰপৰা আৰম্ভ কৰি পাচৰ অংশ এটা স্বতন্ত্ৰ গৰ্ভাংকলৈ স্থানান্তৰিত কৰি নিছে। তেনে কৰোঁতে ২য় গৰ্ভাংকৰ বসবস্তু ঘাতে ক্ষতিগ্ৰস্ত নহয়, সেই অভিপ্ৰায়েৰে গৰ্ভাংকটোৰ সামৰণি মাৰিছে, বনদেৱীসকলৰ মূখত এটি সময়তে গীতেৰে সৈতে দিবিলাকৰ অৱতাৰণাৰে। মূল নাটকখনৰ সেই ঠাইখিনিত আছে, ধৰ্মাদিত্য (Guiderius) আৰু চম্ৰাদিত্য (Arviragus)ৰ মূখত এটা বৈত সংগীত। উল্লেখযোগ্য যে, বনদেৱীসকলৰ অৱতাৰণাই নাটকখনত এটি অতিলৌকিক পৰিমণ্ডল সৃষ্টি কৰিছে, যি পৰিমণ্ডল মূল নাটকত সৃষ্টি কৰিছে যুদ্ধক্ষেত্ৰত বীৰসিংহ (Posthumus)ৰ পিতাকৰ প্ৰেতমূৰ্তি আৰু ইন্দ্ৰ (Jupiter)ৰ আবিৰ্ভাৱে। গতিকে, বনদেৱীসকলৰ অৱতাৰণাৰ ফলত ভাঙনি-নাটকখনে একোৱেই হেৰুওৱা নাই; বৰং অভাবিতৰূপে অভিনৱ সৌন্দৰ্যহে লাভ কৰিছে।^{১৩} ৪ৰ্থ অংক ৩য় গৰ্ভাংকটো অসমীয়া নাট্যকাৰে আৰম্ভ কৰিছে, মূলৰ দ্বৈত সংগীতটোৰ বিষয়বস্তুকেই ধৰ্মাদিত্য আৰু চম্ৰাদিত্যৰ মাজত এটা দাৰ্শনিক সংলাপৰ ৰূপ দি। উল্লেখযোগ্য যে, সংলাপৰ এই অংশটো বন্দী কৰা হৈছে, গীতৰূপময় যতিপ্ৰাৱণিক ছন্দৰ আধাৰত। পৰৱৰ্তী সংলাপখিনিৰ বিষয়বস্তু মূলৰ ৪ৰ্থ অংক ২য় দৃশ্যৰ অন্তিম অংশ।

১৩. খুব সম্ভৱ পাণ্ডুলিপিৰ ভেৰোৱা পাত কেইখিনিত নাটকখনৰ সামৰণি মাৰিছিল, বনদেৱীসকলৰ গীতেৰেই—যিটো কৌশল অৱলম্বন কৰা দেখা যায়, বাকী তিনিওখন নাটকৰ ক্ষেত্ৰতে। তদুপৰি, ডেওঁ নিচয় উপাস্ত গৰ্ভাংকতো প্ৰত্যপসিংহৰ প্ৰেতমূৰ্তিৰ অৱতাৰণা কৰি নাটকখন অনাৱস্কৰীয়ৰূপে চৰিত্ৰ-ভাবাক্ৰান্ত আৰু শিথিল-গ্ৰথিত কৰা নাছিল।

মূল নাটকৰ লগত ভাঙনিৰ অন্ত এটি সামান্য পাৰ্থক্য পৰিলক্ষিত হয়, ১ম অংকৰ দৃশ্য কেইটাৰ ক্ৰমবিচ্ছিন্নত। মূলৰ ২য় আৰু ৩য় দৃশ্য দুটাৰ ক্ৰম ভাঙনিত সলাই লৈ পৰিবেশন কৰা হৈছে। মূলৰ ২য় দৃশ্যটোত আছে, ৰাজ্যখালিৰ ওপৰত Cloten আৰু দুজন পাৰিষদৰ মাজত কথোপকথনৰ চিত্ৰ। পাৰিষদ দুজনৰ ১ম গৰাকী চাটুকাৰ আৰু ২য় গৰাকী স্পষ্টবক্তা। ভাঙনিত এই পৰিস্থিতিটো ৩য় গৰ্ভাংকত চিত্ৰিত হৈছে। তদুপৰি সূক্ষ্ম পৰ্যবেক্ষণতঃ ধৰা পৰে, বিষয়া দুগৰাকীয়ে ভাঙনিত ভূমিকাও সলনাসলনি কৰিছে। 'পদ্মাবতী'ৰ ১ম গৰাকী বিষয়াহে স্পষ্টবক্তা—তেওঁৰ কথাৰ ধাৰ পানীৰ তলৰ কাঁইট, শুনোতাৰ কলিজাৰ মাজেদি সৰকি যাব পৰাকৈ চোকা। ২য় গৰাকী বিষয়া দৰাচলতে চাটুকাৰ—গৰাকীৰ মনোবঞ্জনৰ কাৰণে তেওঁৰ কথাত পকী মজিয়াৰ ওপৰেদিও নাও চলে। যি কি নহওক, স্বীকাৰ কৰিব লাগিব—অসমীয়া অজ্ঞবাদকে চেষ্টাপীষেৰ-প্ৰতিভাৰ মূল কথাষাৰৰ ভূ পায়। সেয়ে, তেওঁৰ কোনো দুটা চৰিত্ৰই একেটা সঁচত গঢ়া নহয়, লাগিলে সিহঁত যিমানেই একেটা পৰিবেশ, একেটা স্তৰ আৰু একেটা পৰিস্থিতিত সঞ্চৰণশীল প্ৰাণী নহওক। আটাইতকৈ উল্লেখনীয় কথাষাৰ হ'ল, শৰ্মাৰ সৃষ্টিত এই দুটা চৰিত্ৰই মূলত মাধোন চিন-নিচিনকৈহে পোৱা বাস্তব-অজ্ঞকৃতি ভাঙনিত অতি জল্জল-পটপটকৈ লাভ কৰিছে।

মূলৰ ২য় দৃশ্যটোৰ উপকৰণ হ'ল, Imogen আৰু Pisanioৰ মাজত ৰাজকাৰেঙৰ ভিতৰত হোৱা এটি অজ্ঞবংগ কথোপকথন। এই দৃশ্যটো ভাঙনিত ২য় গৰ্ভাংকলৈ আগুৱাই অনাৰ লগতে পদ্মাবতীৰ চৰিত্ৰটো অতিমাত্ৰা সবলীকৃত ৰূপত দাঙি ধৰা হৈছে। মূল নাটকত থকা Imogenৰ মুখৰ সেই নাৰীপ্ৰকৃতিমূলত আশংকামিহলি উক্তিটোৰ সকলো চিন যিচি পেলোৱা হৈছে :

I could make him swear

The shes of Italy should not betray

Mine interest and his honour. [Act I. Sc. 3]

তাৰ সলনি একেখিনি বিষয়বস্তুৰে আগুৱাই অনা ২য় গৰ্ভাংকটোত পোৱা যায়, আলঙ্কৰীয়া ভাৱনাবে ভৰপূৰ ভালেমান উক্তি। যি কি নহওক, অসমীয়া নাট্যকাৰে দৃশ্য দুটাৰ ক্ৰম সলনি কৰাৰ কাৰণটো বিচাৰি পোৱা

নেয়ায়। কিন্তু, মানি ল'ব লাগিব—ক্ৰমৰ এই পৰিবৰ্তনটোৱে নাটকখনৰ সৌন্দৰ্যৰ কোনো হীন-ভেটি ঘটোৱা নাই।

উল্লেখ কৰা হৈছে, 'চিষেলিন'ৰ আচল বৈশিষ্ট্য চৰিত্ৰ-চিত্ৰণৰ দক্ষতাত নহয়—ঘটনা আৰু পৰিস্থিতিৰ জটিল জটাজাল সৃষ্টিৰ কলাকৌশলতহে। এই বিষয়ত নাট্যকাৰ শৰ্মাই 'পদ্মাবতী'ৰ ক্ষেত্ৰত নিজৰ ভংগীৰে নাটক-খনৰ উৎকৰ্ষ সাধন কৰা দেখা যায়। প্ৰথমতেই চকুত পৰে, মূলত দিবিলাকৰ নাম-গোন্ধ নথকা অথচ ভাঙনিত যোগ দিয়া কেইবাটাও গীতৰ গুণবত্ত। 'পদ্মাবতী'ৰ প্ৰাপ্ত অংশটোত তেনেকুৱা পাঁচোটা গীত পোৱা যায়। গীত পাঁচোটা হ'ল : (ক) ১ম অংক ১ম গৰ্ভাংকৰ প্ৰস্তাৱনা গীত ; (খ) ১ম অংক ৪র্থ গৰ্ভাংকত নৰ্তকীসকলৰ নাচৰ সহযোগী গীত ; (গ) ৩য় অংক ৪র্থ গৰ্ভাংকত পদ্মাবতীৰ হিয়াৰ ভাৰ পাতলোৱা গুণগুণনি ; (ঘ) ৪র্থ অংক ২য় গৰ্ভাংকত বনদেৱীসকলৰ গীত ; আৰু (চ) ৫ম অংক ১ম গৰ্ভাংকত সেনাদলৰ মুখত সমৰসংগীত। স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, এই সকলোকেইটা মৌলিক গীতৰ সংযোজনে নাটকখনক এক মনোহৰ চাক্তা প্ৰদান কৰিছে।

ইয়াৰ বিপৰীতে, 'পদ্মাবতী'ৰ কেইবাটাও চৰিত্ৰৰ মুখতো—আনকি নায়িকা পদ্মাবতীৰ মুখতো—মূল নাটকত থকা ছন্দোবদ্ধ সংলাপৰ পৰিৱৰ্তে নিৰলংকাৰ গছৰ ভাষাৰ সংলাপ দিয়া হৈছে। এনেকুৱা সংলাপসমূহত উজ্জল হৈ উঠিছে, মূল নাটকৰ অপৰিচিত শানিত শ্লেষোক্তি আৰু তীব্ৰ ঘন বাস্তৱ চেতনা। মাজে মাজে ধৰিবলৈ টান হৈ পৰে, সেইবোৰ যে মূলৰে ভাঙনি। কথাষাৰ বুজি পাবলৈ হ'লে, 'পদ্মাবতী'ৰ দুটিমান সংলাপ মূলৰ লগত ওচৰা-ওচৰিকৈ থৈ বিজাই চাব লাগিব। বিজাই চাব পাৰি,

চক্ৰপাণি। 'ভৰি-ভলুৱাবো বহতি'—গালি পাবিলা ?

পদ্মাবতী। হয়, সাক্ষীবাদী দি গোচৰ তৰিব পাৰ।

চক্ৰপাণি। বাক, বজাক জনায়।

পদ্মাবতী। মাহীয়েৰকো ক'বি, মোক লাওৱে লাওৱে পানী ধুৱাব।

[২য় অংক, ৪র্থ গৰ্ভাংক]

এইখিনি কথা মূলত আছে, এনে ধৰণেৰে :

Cloten : you have abus'd me.—

His meanest garment ?

Imogen :

Ay, I said so, sir :

If you will make 't an action, call witness to 't.

Cloten :

I will inform your father

Imogen :

your mother too :

She's my good lady ; and will conceive,

I hope,

But the worse of me. [Act II. Sc. 4]

নক'লেও হ'ব, মূলৰ তুলনাত অসমীয়া ভাঙনি-নাটকখনৰ সংলাপখিনি বাস্তৱ জীৱনৰ বহু বেচি ওচৰৰ প্ৰতিফলন। তদুপৰি সংলাপৰ ভাষাই চৰিত্ৰ দুটাৰ আচল ৰূপ দুটাও উদ্‌ঘাটন কৰিছে। খোৰতে ক'বলৈ হ'লে, অসমীয়া নাট্যকাৰে সংলাপৰ দুটা বিপৰীতধৰ্মী বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ ৰূপৰ মিশ্ৰণেৰে বাস্তৱিকতা আৰু ৰমণ্যাসিকতাৰ অপূৰ্ব মিলন ঘটাই নাটকখনৰ মোহময় পৰিমাণল ৰচনা কৰিছে।

এইখিনিতে আন এঘাৰ কথা উল্লেখ কৰা হ'ব পাৰি। মূল নাটকখনত বৃটেইন আৰু ৰোমান সাম্ৰাজ্যৰ মাজত ঐতিহাসিক বিৰোধৰ যি তাৎপৰ্যপূৰ্ণ পৰিপ্ৰেক্ষিত ৰচনা কৰা হৈছে ভাঙনি-নাটকখনত তাৰ সামান্যতম আভাসো পাবলৈ নাই। অসমীয়া নাট্যকাৰে সেই অভাৱৰ ক্ষতিপূৰণ কৰি লৈছে, নিজস্ব বিৰল ভংগীবে—প্ৰাচীন সংস্কৃতৰ ৰূপকথাৰ জগত কঁপাই থোৱা ইতিহাসপ্ৰসিদ্ধ দুখন নগৰী অৱন্তী আৰু উজ্জয়িনীৰ মাজত এক কাল্পনিক বিৰোধৰ অৱতাৰণা কৰি। স্বাভাৱিকতে, কোনো এক ধূসৰ অতীত যুগৰ দুখনৰ প্ৰসিদ্ধ নগৰীৰ কাল্পনিক বিৰোধৰ কাহিনীটোৱে নাটকখনৰ কাৰণে এক অতি স্মৃতিমেদুৰ ৰমণ্যাসিক পটভূমি ৰচনা কৰি দিছে। আৰু, সেই স্মৃতিৰ কল্পনাৰঞ্জিত পটভূমিত উপস্থাপিত চৰিত্ৰসমূহৰ ভিতৰত অন্ততঃ নায়িকা পদ্মাৱতী আৰু বেচি মোহময়, আৰু বেচি স্বপ্নাকীৰ্ণ হৈ উঠিছে।

এনেটো আৰ্হিৰেই ভাঙি উলিওৱা 'পদ্মাৱতী' নাটকখন পঢ়ি উঠি যি কোনো পাঠকেই ক'ব, অসমীয়া নাট্যসাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত চেন্সপীয়েৰীয়া নাটকৰ সফল ৰূপান্তৰৰ ক্ষেত্ৰত এই নাটকখন বিংশ শতিকাৰ প্ৰথম পাদৰ এক তাৎপৰ্যপূৰ্ণ পদক্ষেপ। প্ৰাপ্ত পাণ্ডুলিপিৰ অসম্পূৰ্ণ ভাঙৰগটোকেই সমুখত লৈয়ো ক'ব পাৰি, 'পদ্মাৱতী' দুৰ্গন্ধৰ অৰ্থাৎ নাট্যকাৰ-জীৱনৰ সৰ্বোত্তম

কীৰ্তি। তেওঁ চেক্সপীয়েৰৰ কালজয়ী প্ৰতিভাৰ স্মৃতিতঃ দ্বিগুণেৰে লগতো তেওঁৰ যথেষ্ট আয়াসসাধ্য আৰু অতি অস্বাভাৱিক পৰিচয়ৰ আভাস এটা নাটক-খনৰ পাতে পাতে ইমান মোহনীয় ৰূপত ধৈ গৈছে যে, এবাৰ পঢ়ি চালেই যি কোনো পাঠকৰ মন উন্মুখ হৈ পৰে—ঠিক এইটো বীতিৰেই ভাঙি উলিওৱা চেক্সপীয়েৰৰ অগ্ৰাণ্ণ ৰচনাসমূহো পাঠ কৰি চাবৰ কাৰণে। উল্লেখযোগ্য, তেওঁ চেক্সপীয়েৰৰ চিন্তা-সমৃদ্ধত এনেদৰে বুজ গৈ আছিল যে, ‘পদ্মারতী’ৰ বহুতো সংলাপত ‘চিথেলিন’ৰ বাহিৰেও চেক্সপীয়েৰৰ আন নাটকৰো কিছুমান স্বৰণীয় বাক্যৰ প্ৰতিধ্বনি শুনি-শুনকৈ শুনিবলৈ পোৱা যায়। ভাষান্তৰত ক’ব পাৰি, ‘পদ্মারতী’ মাথোন অলপ দেশৰ মাটিত পুনৰ্নিৰ্মিত ‘চিথেলিন’ৰ ৰাজকাৰেংটোৱেই নহয়—চেক্সপীয়েৰৰ জন্মৰ সৃষ্টিৰ অলপ বহু কাব্য-অটালিকাৰপৰাও থহাই অনা মনি-মুক্তাবে খচিত এক কল্পলোকৰ স্বৰূপ ৰাজপ্ৰাসাদ।

সৰ্বশেষত ক’বলগীয়া কথা কেইবাটাও হ’ল : তেওঁ যদি আন কোনো নাটকেই নিলিখি, মাথোন ‘পদ্মারতী’ খনকেই লিখি ধৈ গ’লহেঁতেন—তথাপি তেওঁৰ নাম অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত সদায় সঁচুৰিবলগীয়া হৈ ৰ’লহেঁতেন ! তেনে এজন প্ৰতিশ্ৰুতিসম্পন্ন নাট্যকাৰক যদি দেশৰ অস্ত্ৰ কৰ্মক্ষেত্ৰই নিমন্ত্ৰণ কৰি নি, তেওঁৰ সাহিত্য-প্ৰতিভাক লাহে লাহে মচি আহিবলৈ নধৰিলেহেঁতেন, তেনেহ’লে কিজানি তেওঁ অসমীয়া নাট্যসাহিত্যক পৰিণত বয়সৰ পৰিপক্ক ৰচনাৰে আৰু বেচি সমৃদ্ধ কৰি ধৈ গ’লহেঁতেন ! খুব সম্ভৱ, কৰ্মব্যস্ত জীৱনত অলপ আজৰিৰ মুহূৰ্ত পোৱা হ’লে, তেওঁৰ হৃদয়-কুন্তল নিভুতে বিকশিত হৈ উঠি হৃদয়তে হেৰাই যোৱা কাব্য-কুহুমৰ অমেয় স্বৰ্ভিত্তিৰে কৰি হিচাপেও তেওঁ সৰ্বকালৰ অসমীয়া কাব্যমালক আমোলমোলাই ৰ’লহেঁতেন ! স্বীকৃত হ’লহেঁতেন, তেওঁ আধুনিক যুগৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ দাৰ্শনিক কবি বুলি ! এতিয়াও তেওঁৰ জীৱনৰ মাথোন এটা অধ্যায়ৰ সৃষ্টি তেওঁৰ নাট্যসম্ভাৰ চিৰায়ত বুলি গৃহীত নহ’লেও, পৰম প্ৰদৰ্ভাৰ্হ ; আৰু তেওঁৰ কাব্যসম্পদ বয়সীয়াতাৰ গুণত কিছু বিস্তৃত হ’লেও, নিঃসন্দেহে অত্যন্ত মহৎ। সেইবাবেই, তেওঁ অসমীয়া সাহিত্যৰ বসিক ভোক্তাৰ দৃষ্টিত অতি আদৰৰ এগৰাকী মৰমী কবি। আৰু তেওঁৰ দ্বিতীয় পৰিচয় এজন অতি সফল নাট্যকাৰ।

॥ উপসংহাৰ ॥

মৰমী কবি দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ শতবাৰ্ষিকী জন্মতিথি উদ্‌যাপিত হ'বলৈ এতিয়াও দুটা বছৰ বাকী। বিগত দিনৰ প্ৰায় সকলোকেইজন সাহিত্যনায়কৰে সম্পূৰ্ণ ৰচনাৱলীৰ কাৰণে প্ৰতিটো জন্মশতবাৰ্ষিকীৰ দুৱাৰদলিত ক্ষেত্ৰকলৈ হ'লেও থমক খাই ৰ'বলগীয়া হৈছিল। আমাৰ ধাৰণা, 'দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা ৰচনাৱলী' সেই স্বাভাৱিক নিয়মৰ এটি ব্যতিক্ৰম হ'ল। অসম সাহিত্য সভাৰ কাৰ্য্যকৰী সমিতি আৰু স্নানামধন্য সাহিত্যিকজনাৰ পৰিয়ালৰ আদেশ-নিৰ্দেশ আৰু উপদেশ-পৰামৰ্শমানি ৰচনাৱলী সম্পাদনা কৰি উলিয়ালোঁ। জানো, ছত্ৰে ছত্ৰে আমাৰ ক্ৰটি আৰু অক্ষমতা প্ৰকাশ পাইছে। সকলোখিনি ক্ৰটি-বিচ্যুতিৰ বাবে সুধী পাঠকমণ্ডলীৰ ওচৰত মাৰ্জনা ভিক্ষা কৰিলোঁ।

আমি অতি গভীৰভাৱে ঋণৰ দায়েৰে আবদ্ধ কবিগৰাকীৰ পৰিয়ালৰ ওচৰত। গোটেই পৰিয়ালেই আমাক সকলো ধৰণেৰে সহায় কৰিছে, এই ৰচনাৱলী নিখুঁতকৈ সম্পাদনা কৰি উলিওৱাৰ বিষয়ত। অক্লান্ত পৰিশ্ৰম কৰি কবিৰ স্নযোগ্য পুত্ৰ অধ্যাপক পৰমেশ্বৰ শৰ্মাই নানা তথ্য-টোকা, জীৰ্ণ পাণ্ডুলিপি, ছদ্মপাণ্ডা কাকত-পুথি আৰু প্ৰয়োজনীয় পোহৰ-ছবিৰ যোগান ধৰি ৰচনাৱলীৰ প্ৰায় গোটেইটো জুমুখি উলিয়াই নিদিয়া হ'লে, ইয়াৰ উপকৰণৰ ভালেখিনি ঘাটি পৰিলেহেঁতেন—স্বনিক্তিত। এনেদৰে তেখেতে আমাক ঋণৰ শিকলিৰে বাককৈয়ে বান্ধিলে। অসম সাহিত্য সভাৰ শুৱালকুছি অধিবেশনৰ কাৰণে নিৰ্বাচিত সভাপতি শ্ৰীযুত অতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা ডাঙৰীয়াই পুৰণি পুথিৰ বুকুৰপৰা 'কেতেকী'ৰ পাহৰা পাতনিখন উদ্ধাৰ কৰি যোগান ধৰিলে। তেখেতৰ শলাগ ল'বলৈ ভাষাৰে নাটনি। ভাবিব নোৱৰাকৈ অতি তাকৰীয়া সময়ৰ ভিত্তৰতে ৰচনাৱলীৰ কেইটামান অংশৰ চূড়ান্ত পাণ্ডুলিপি প্ৰস্তুত কৰি দিলে, ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ সহযোগী কৰ্মচাৰী শ্ৰীদেৱ গগৈয়ে; তেওঁৰো শলাগ ল'বলৈ ভাষাই নাটেগৈ।

অসম সাহিত্য সভাৰ গ'ল বছৰৰ প্ৰধান সম্পাদক জোনাব আৰু ছ ছাত্ৰাবৰ ওচৰতো আমি বিশেষভাৱে ঋণী। কাৰণ, তেখেতেই আমাক আৱহাণিকভাৱে এই কাৰ্য্যৰ ভাৰ প্ৰদান কৰে আৰু সভাৰ বাজেটত প্ৰকাশনৰ বাবে যথেষ্ট

পৰিমাণৰ ধন আচুতীয়াটক ধৰি দিয়ে। চলিত বছৰৰ প্ৰধান সম্পাদক শ্ৰীমন্ত
লীলা গগৈৰ ওচৰতো আমি একেদৰেই ঋণী। তেখেতে বিশেষভাৱে মন-
কাণ নিদিয়া হ'লে, কিজানি এই ৰচনাৱলী ইমান আটকধুনীয়া ঠগেৰে ছপা
হৈ নোলালেইহেঁতেন। সদৌশেষত, আমি আমাৰ অন্তৰ-ওপচা শলাগৰ সৰাই
আগবঢ়াইছোঁ, নবজীৱন প্ৰেছৰ স্বত্বাধিকাৰী শ্ৰীকালীচৰণ পাণ্ডা আৰু সংশ্লিষ্ট
কৰ্মীবৃন্দলৈ। কাৰণ তেখেতসকলে কলিকতাৰ বলিয়া বানৰ খুন্দা সহিও ছপাৰ
কাম থমকিবলৈ নিদিলে, সময়ৰ যুৰকত আটোমটোকাৰিকৈ সজাই-পৰাই
উলিয়াই দিছে।

ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়

১৪ নৱেম্বৰ ১৯৭৮

মহেশ্বৰ

ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥବାଜି

କବିତା :

ଅଞ୍ଜଳି

ନିବେଦନ

ଉପାସନା

ନାଟକ :

ପାର୍ଥ-ପରାଜୟ

ବାଲୀ-ବଧ

ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ

ମନ୍ଦାରତୀ

ଅଞ୍ଜଳି

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ : ୧୯୧୦

অৰ্গীয়া

ৰায় জগন্নাথ বৰুৱা বাহাছৰ ডাঙৰীয়াৰ

পৱিত্ৰ স্মৃতিৰ

উদ্দেশ্যে

এই স্মৃতি

অৰ্জি

অৰ্পণ কৰা হ'ল।

জীবন

দীঘল জখলা এই মাছুহ-জীবন,
থোপে থোপে উঠি আমি আহিছো উধাই ;
নেজানো,—কিমান থোপ উঠিলেনো আক
পাম গ'ই অনন্তর নিবজন ঠাই ;
নাইবা, কিমান ওখ এই কালাধাৰ,
নতুবা নপবে ওব অসীম অপাৰ ।

ঈশ্বৰে মায়া মাৰ্ণো,—তেওঁৰে সকলো,
ব্রহ্মাণ্ড-সীলাৰ এই অমিয়া সংসাৰ ;
যিদিনা লভিম গ'ই এৰি অহা ঠাই
সিদিনাতে মায়া শেষ হ'ব আপোনাৰ ।
জানব জিবণি নই, নইব সাগৰ,
অনন্ত জিবণি কিন্তু নব-জীবনৰ ।

সকলো মাছুহে গ'ই লভিব ঈশ্বৰ,—
যিজনে সাজিছে এই মায়াৰ সংসাৰ ;
দেখা দিব নিজে তেওঁ যেতিয়া আপুনি
তেতিয়াহে পাম আমি জিবণি আমাৰ ।
একে মন, একে দ্রোণ, একে গঢ় মিলি,
একে স্বৰ্গ সাজি দুখ নাশিব সমূলি ।

বিজনি

সন্ধিয়াৰ সৰু তৰা লাতে লাতে নিজিলিকে,
 পুৱা লয় নগ'লে পুৱত,
 ধাৰাসাৰ জীৱনতো একো দুখ নেথাকিলে
 শান্তি গুণ নেথাকে স্তুত ।
 পূৰ্ণিমা জোনাক নিশা মুঠে নাচি মন প্ৰাণ
 আউসীয়ে নথ'লে লুকাই ;
 খৰালি ব'দত যদি নেথাকে শুকাই ধৰা
 বাৰিষাই নিদিয়ে ধুৱাই ।
 নিমাত তাপত যদি হুতুকায় হাবি-বন
 নাই শোভা বসন্ত-ফুলিত ;
 জনম-মৰণ গ'লে জীৱনৰ হাবিলাষ
 নেথাকিব এই পৃথিবীত ।
 নিয়ন্ত্ৰণ একো ফুলে নধৰে নধৰে ঠন
 ছপৰীয়া নপৰিলে জঁয় ;
 সাদৰৰ স্বাৰ্থ কেবি নেথাকিলে মৰহত
 সিঙ আৰু হ'ব তমোময় ।
 লাগ বুলি পালে যেনে একোতে নেথাকে ৰাপ,
 সেয়ে—যদি পায় বিচৰাটো ;
 টোকা নাই চকুপানী এদিনো বেজাৰ পাই
 তাৰ ভুলি নাই মৰমতো ।

ভিতৰ

মনে কৰে ছিঙো যেন গছৰ গোলাপ,
ছিঙিলে সিমান কিন্তু নেলাগে সন্তোষ ;
তেনেকৈয়ে মনোহৰ বাহিৰ পদূলি,
ভিতৰ সোমালে পাবা পৰিমাণে দোষ ।

বাহিৰে দেখিবা ঘৰ জক্-মক্ কৰে,
সোমাহি সোমাহি বুলি মাতিছে ঠাৰত ;
তেনেই পাহৰি যাবা পালেহি ভিতৰ,
আগৰ জেউতি আৰু নৰ'ব মনত ।

সীতা-সয়ম্বৰ

হৰধনু ভাঙি ৰামে সীতাক লভিলে,
উঠিল গোঁৱৰ-বাগী ৰাজ-সমাজত,
জয় জয় শব্দিলে অস্ত্ৰেধনুৰত,
সীতাক সম্বাদ তাৰ দূতী আহি দিলে ।

ভানুমতী সখীয়েকে বুলিলে বচন,—
'স্বামী পালা সীতা তুমি কত তপ কৰি,
বজ্ৰময় হাত দুটি ধনু ভাঙে ধৰি' ;—
তিনি হাঁহি জ্ঞানকীয়ে ঘূৰালে বদন ।

লাজ পাই সখীয়েকে মাতিলে আকউ,—
'কিয় কৰা সীতা দেৱি, বিষাদ মনত,
নহয় বামৰ হাত শিলৰ নিচিনা,
যেনে লাগে তেনে হয় কাৰ্য্যৰ গুণত ।

ব'হত পৃথিৱী কাঠি হয় ছিটাছিট,
কোয়ল পহুয়ো কিন্তু ব'হৰে নিৰ্মিত ।'

আকৌ

সংসাৰ মহিমা চোৱা কেনে বিতোপন,—
যেনি চোৱা তেনিয়েই স্বৰ্গীয় মিলন ;
ভাৱত বিজুলীয়ে নিজে মোহ গ'ই
কেতিয়াবা চকু মেলি চায় তলল'ই ;

টিমিকি-টিমিকি সেই চক্ৰৰ পোহৰ
বিস্তাৰি নিজৰ তেনে শোভা মনোহৰ
তাকো ভেদি পৰে আহি এই জগতত,—
ইমান দুয়োৰ প্ৰেম দুয়োৰ লগত ।

বাৰেপতি বাগি দিওঁ তাকেই এবাই,
সিয়েই উলটি আহি ধৰেহি মেবাই ;
ইমানতো হুবুজিলোঁ তাৰ দুখ-দুখ,
নেচালোঁ এবাৰো তাৰ মধুময় মুখ ;

নাহিবি নাহিবি বুলি বাৰে বাৰে কওঁ
হুণুনিলে হাক মোক ধৰিলে আকউ ।

ফুল-কুঁৱৰী

শুৱাই ফুলনিখনি ঠন ধৰি ধৰি,
দেখা দিলে ফুলে আহি বসন্ত কালত,
লাহৰবা ফুল মোৰ জোনৰ নিচিনা
প্ৰকাশ কৰিছে চোৱা নীল আকাশত ।

এনেই ফুলিছ ফুল, কোনে আহি তোক
তুলি ল'ই পিছিবহি শুৱনি খোপাত ?
পাব যদি আপ মাৰি উঠ মূৰল'ই
তেছে ফুল মিলি তই যাবি আপোনাতে ।

নয়জে বতাহ তোৰ লায়ণ্য মধুত,
হুস্তে কোনেও তই গোন্ধত অসাব ;
জঁটলী মাৰব তই জঁটলা চুলিত
কেলেই লুকাই থব ৰূপ আপোনাৰ ?

আহ হেৰ' ফুল মোৰ, নিচেই আজসী,
বহ, মোৰ কোলাখন শুৱাই পৰক ,
ধব মোক, ধব তই, গোন্ধেৰে সাৱটি,
জলি থকা হিয়া মোৰ তোতেই জুৰক ।

সপোন

নীলৰ মাজেদি বিৰিঙিছে ৰঙা আহ,
মাৰ যায় সূৰ্য্যদেৱ লোহিত-মোহিত,
পশ্চিম আকাশখনি গোটেই ৰাঙলী
সজিয়া বেলিকা, আহা, কিনো আচৰিত !

বহল পথাৰখনি ঘাঁহেৰে স্তবন,
বলিছে ওপৰে তাৰ মূহু সমীৰণ ;
ৰাঙলী স্তায়লী হুয়ো ওপৰ তলত
বিস্তাৰিছে আপোনাৰ বিদায় কিৰণ ।

হেঁপাহেৰে আছোঁ চাই পঢ়িমৰ পিনে—
কভনো ছৰাশা মোৰ উদ্দিছে মনত,
দেখিছোঁ তাতেই যেন বিশ্বৰ সুৰতি,
উদ্দিছে শুক্লৰ তাৰ মোৰ ক্ষয়ত ।

এনে সময়তে যেন কোমল মাজেৰে
মাতিলেহি কোনোবাই আহি ওপৰত,
কোন বুলি মূৰ দাঙি লবালকি'ই
চাওঁমানে অন্তৰ্হিত হ'ল বতাহত ।

চাওঁতেই পালোঁ সাৰ, নাহিল চোপনি,
 ভাবিলো ইটোনো বাক কেহুৱা সপোন,
 মাত মাতি বতাহত কিয়নো লুকাল,
 চাওঁমানে তিলমানে নৰ'ল দেখোন !

কবি-প্ৰিয়া

নেলাগে তোমাৰ মোক একোকে, লাগেহে
 চাবল'ই ইহিটি গুঁঠৰ,
 নেলাগে মাতিব মোক সুনো যদি মই
 মিঠা মাত কোমল মুখৰ।

দেখোঁ যদি বতাহত নচা ঠেৱে ঠেৱে
 গোৱা যদি ফুলিৰ মাতত,
 সকলোতে সেও হ'ই যদি খোজ কাঢ়া
 ভাৱৰ গহীন খোজত।

নেলাগে চাবও মোক চোৱা যদি তুমি
 প্ৰকৃতিৰ ছবি সৰহীয়া,
 নেলাগে কৰিব একো মোৰ বাবে তুমি
 কৰা যদি কৰিবলগীয়া।

শুই উঠি চোৱা যদি সকলো তৰা
 মাৰ ঘোৱা আকাশৰ গা'ত,
 পুৱা বনৰীয়া ফুল ছিঙোতে ছিঙোতে
 নিৰ্ভৰত তিত্তে যদি হাত।

লোৱালগা বতৰৰ ব'দ পৰি যদি
 বোল ধৰে নিমজ গালত,
 নিবন্ধ বডাহে যদি বচি দিয়ে ঘাম
 হাঁ দিয়ে ভাৱে তাপত।

কৌচ খাই পৰে ছাঁটি যেতিয়া গছৰ
 চপৰীয়া খিয় ব'দ পাই,
 দূৰণিত একেঘাৰ চৰাই গীতত
 থৰ লাগি থকা যদি চাই।

জিবোৰা ভাগৰ লাগি ফুলনি তলত
 সৰে যদি এটি ফুলো গা'ত,—
 পৰি যোৱা তাৰে যদি পাওঁ এটি পাহি
 সেয়ে মোৰ দেৱ পাৰিজাত।

সন্ধিয়া নেথাকা যদি ভিতৰ সোমাই
 চোৱা যদি বেলিৰ মেলানি
 নিশা চোৱা ব্ৰহ্মাণ্ডৰ অতীত বুৰঞ্জী
 ওপৰৰ পিনে মূৰ দাঙি।

যায় যদি উৰি চুলি, বিহাৰ আঁচল,
 শীতল পচোৱা বতাহত,
 চোৱা যদি ঘৰমূৱা গৰুৰ ঢাপলি,
 গৰখীয়া এছাৰি হাতত।

বৰষুণ শুনি যদি টোপনি অহোৱা
 নিষিগোৱা থুৰুহি বিজুলী,
 ধুমুহাত তুমি যদি যাব খোজা উৰি,
 নিৰন্তয়ে ফুৰা বাট বুলি।

সেয়েই সকলো বিশ্ব-মিলনৰ চিন,
 নেলাগে বিশেষ দেখুৱাব,
 কেৱল ফুৰিবা তুমি প্ৰকৃতি লগত,
 প্ৰকৃতিয়ে সকলো জিকাৰ।

হিয়া

মোৰ এই বুকু খনি ছবিৰ উৰাল,
 ছবি তোলা পেৰা,—ততালিকে বয় এটি
 হিয়াত পৰিলে ছয়া,—মনোমোহা চাব।
 নহ'লে কিয়নো বাক সেই দিনা দেখা
 এখনি আকৃতি,—ইমানৰ ভিতৰত,—
 আউলিবাউলী চুলি, ফুলি পৰা ভাব,
 ইহা মুখ, গাৰ ঠেঙ, চকুৰ ভাঙতি,
 নেপাহৰোঁ,—বহি ল'লে হিয়াৰ মাজত।
 দুটি এটি বঙা ফুল, আলমুৱা মাত,
 দেখিছিলোঁ, শুনিছিলোঁ, পাহৰিলোঁ তাকো,
 এতিয়াও তাৰ সেই পুৰণি চিন্তাত
 আউজিলে জ্বৰ বা'ই ভুলায় মনকো ;
 মন মোৰ চ'ৰা-ঘৰ ছবিৰে সজোৱা,
 তাত থকা বহু চিত্ৰ উৰি মাৰ যায় ;
 কিন্তু হ'লে এই ছবি একো নাই হোৱা
 বহুদিন—বহুদিন, উৰিও নেযায়।

জাগৰণ

যিদিনা পোনেই দেখোঁ,—অলপ গহীন,
 আধা ফুটা আধা ইহি বিৰিঙে ওঠত,
 চকুত চিনাকি খোজা পাইছিলোঁ চিন,
 আছিল মাধুৰী কিবা ভবিৰ খোজত ;
 নাছিল ওৰণি,—কৰা পূৰ্ণ জ্যোতিহীন
 পূৰ্ণিমাতো আকাশৰ বাহৰ আবৃত,—

এতিয়া সকলো গ'ল, নতুন আকৃতি,
নৱ-সাজ, নৱ-গুণ জলিছে দেহত।

কথা ক'বল'কে ভয়, লাজুকী প্রকৃতি,—
বঙচুৱা গুঁঠমুৰি, বিহা আঁচলৰ
এম্বৰ কামুৰি ধৰা, চোৱা বৈকা কৰি
ফুলা গোলাপৰ দৰে পাতৰ আঁৰৰ ,
ল'ৰা বয়সৰ ভাৱ আছিলোঁ পাহৰি,
পালোঁ ভাৱ, কিন্তু ঠাই নাই বাখিবৰ।

মালতী

সন্ধিয়াৰ বঙা বেলি মাৰ যায় যায়,
কামাখ্যাৰ পিচ পিনে প্রকৃতি-কোলাত,
শোভিছে পৰ্বতে, যেনে শোভে তিবোতাই
ফুল পিছি পিচপিনে ধুনীয়া খোপাত।

নাওখনি যায় উটি সোঁতৰ লগত,
নিজৰ ইয়াটি পানীধাৰত কঁপাই,
গ'ই গ'ই নাওখনি কামাখ্যা ঘাটত
বাঙিলেহি পৰ্বতৰ ওচৰ চপাই।

আছেহি আউজি বগা খুঁটাত ঘাটতে
মালতী, কলহ ল'ই কোমল কাষত ,
উটুৱাই দিছে,—বহি চকু ধ'ই তাতে—
বনবীয়া ফুল ছিডি সোঁতৰ লগত ;
আকাশ ঢাকনি সৰি পৰিল তলত,
ওপৰ মুকলি হ'ল তল আছাৰত।

প্ৰণয়-বাতৰি

গাঁৱৰ মুৰত থকা বিলৰ মাজত,
কত ফুল ফুলে আৰু তাতে মাৰ যায়,
কোনে শুনে, কোনে কয় তাৰ ইতিহাস ?
নাচি-হাঁহি আপুনি লুকাই !

এদিন পাৰতে তাৰ অৰুণ পমিলা
দুয়ো সাজিছিলে মেজি ল'ৰা বয়সত ;
বয়স হ'লতো দুয়ো তাৰ পাৰতেই
বহিছিলে গধূলি জুৰত ।

সাধুকথা সাজি-পাৰি কত পমিলাক
ক'ইছিলে মৰমেৰে অৰুণে তেতিয়া,
শুনিছিলে পমিলাই শলাগি-শুলাগি
পান কৰি সাদৰী অমিয়া ।

আমনি লাগিলে দুয়ো একেটি স্বৰতে,
অগীয়া শুৱলা আৰু কোমল মাতৰ
নাই তাল, নাই মান, বিহগীত গাই,
প্ৰকৃতিকো তোষে ওচৰৰ ।

দিনতো ঘৰত আহি দুয়ো ভাবি থাকে,
কিহেৰেনো সিজনক তুষিৰ পাৰিব,
কেতিয়া গধূলি হয়, বিলৰ পাৰত
দুয়ো গ'ই বহিব পাৰিব ।

নিশা পমিলাই মাথোঁ দেখে অৰুণক
সাধুকথা ক'ই থকা পাৰত বিলৰ ;
মাজে মাজে একোবাৰ সাৰটি নিজৰ
পৰিচয় দিয়া স্বৰমৰ !

অৰুণৰ চিন্তা মাথোঁ কেতিয়ানো আছে,
মেজি সাজিবৰ কাল বিলৰ দাঁতিত,

কেতিয়া পছম ফুলে, বেলি-সুতা আনি
পমিলাৰ পিছায় ডিঙিত !

দুইবোৰ বয়স হ'ল, চেনেহো বাঢ়িল,
কিয়নো দুইকো দুয়ো এনে ভাল পায়,
যদিও প্ৰেমতে কিছু প্ৰেমৰ বিলত
নামিছেনে তাকো জনা নাই।

নেজানে লেখিব প্ৰেম-কাব্য পমিলাই,
নেজানে লেখিব চিঠি ল-নি কথা ক'ই ;
এবাৰ মুখৰ চিনে চকুৰ সন্ধেতে
হেজাৰো চিঠিৰ কথা কয়।

অন্ত গ'ল সূৰ্যদেৱ পচিম পিনেদি,
পমিলা পছম লয় পালে প্ৰকৃতিত,
আন্ধাৰে পেলালে ছেদ অকণ পলাল ;
লীলা-খেলা সকলো অতীত।

আহে যায় মাঘ-বিহু আগৰ দৰেই ;
ব'দ-কাঁচিয়লি অলে পছম-পাতত,
ফুলবোৰ স্বগন্ধ বয় সজিয়া বায়ুত
ম'হ-সুঁজো পাতে ওচৰত।

হাবি উই-হাকলুৱে ছাটিলে তেনেই
এতিয়া সকলো চিন গ'ল তেতিয়াৰ,
অকণ পমিলা আহি নেভাঙে তবধ
যুগ-যুগান্তৰল'কে তাৰ।

কেৱল বিহুৰ দিনা প্ৰত্যেক বছৰে,
কতনো সাজত কত শত ভেশ ধৰি,
কোনে আহি স্নান কৰি, প্ৰকৃতি জগায়
গীত গাই প্ৰণয় বাতৰি !

গাঁৱৰ মূৰত থকা বিলৰ মাজত
কত ফুল ফুলে আৰু তাতে মাৰ যায়,
হুঙনে নভণে কেৰে তাৰ ইতিহাস,—
নাচি-হাঁহি আপুনি লুকাই।

তুমি দেৱ পাৰিজাত

ফুলিলা অকলশৰে,
হাবিৰ ফুলৰ দৰে,
তুলিবৰ মনে কেৰে
নিৰিছিলে হাত ;
সমাজ-বান্ধনি ব'দ
নাই পৰা গাত।

পৰ্বতৰ ওপৰত
নাচিছিল উলাহত,
সংসাৰৰ মায়া মোহ
নাছিলে তোমাত,
বসতি ল'লাহি ধেৰি,
কিয়নো ইয়াত ?

তুমি জবণৰ গীত
তোমাৰ কোমল চিত
উঠিছিল পৰিছিল
ঠেৰে ঠেৰে তাত ;
তোমাৰ হুফুৰা নাই
পৰ্বতীয়া বাট।

সক নৈব ওপবত,
চন্দ্রমাব পোহবত,
রূপালী কিরণ পবা
দেখিছিল তাত ;
শিলে ধরি ফেন তোলা
তুনিছিল মাত ।

গধূলি পাবতে ব'ই
গীত গোরা অকল'ই,
প্রতিধ্বনি হাঁহি মাঝে
তোমাব কথাত ;
ভাবা কেন তোমাকেহে
দ্বিছে করে মাত ।

অকল'ই গাইছিল,
য'তে ত'তে হুবিছিল,
লভিছিল নিজা স্বথ
নিজে আপোনাত ;
মন গ'লে বহিছিল
পর্বতের ছাত ।

কোনোবা করুঁয়া নৈয়ে
বুকত তোমাক লৈয়ে,
পলাই পর্বত এবি
ধ'লেহি ইয়াত ;
কিন্তু হ'লে দেখি জুঝি,
—দেয় পাবিছাত ।

অপ্সৰা

দেখা নাই দেখা নাই এহুৱা লাৱণি
 কোনো দিনে সৌন্দৰ্য্যৰ গাত ;
 এনেকুৱা হৃদয়ৰ কোমল বান্ধনি
 পোৱা নাই মোৰ আত্মাত ;
 গছৰ আগত থকা কোনেও নোচোৱা
 আলহুৱা নিচেই কোমল,
 চুবলই হাত নিলে জঁয় পৰি যোৱা
 অতি কুমলীয়া কুঁহি মল ।
 তোমাৰ হৃদয়খনি নিচেই কোমল,
 জানিছোঁ নোকোৱাকৈয়ে মই,
 মুখতে চিনিব পাৰি কিমান সৰল ;
 কথা ক'বল'কে লাগে ভয় ।
 পৱিত্ৰতা সাহ লই ফুৰিছা আপুনি,
 —ভয় মাথোঁ নিজেহে নিজৰ,
 দেখিলেই ভক্তি হয়, মধু-মাত শুনি
 ইচ্ছা মোৰ যায় পূজিবৰ ।
 স্বৰগৰ দেৱী তুমি বায়ু পৃথগামী,
 ইয়ালই আহিলানো কিয় ?
 তোমাৰ লাৱণি শুণ কি বুজিম আমি,—
 আমি পাপ পৃথিৱীৰ জীৱ ।
 নোহোৱা নোহোৱা তুমি এই পৃথিৱীৰ,
 নাই তুলা তোমাৰ ৰূপৰ ;
 দেৱবোৰে দুৰ্লভ তুমি, অমৰাৱতীৰ
 এপাহি কুহুম মৰমৰ ।
 খোজেপতি বুজ দিয়া মৰম, সাধৰি ।
 কয় বহু একোবাৰ মাতে ;
 সন্দেহ মনত মোৰ—আহিলা পাহৰি
 অপেশ্বৰী ক'বাব বাটে !

গিৰি-কুমাৰী

লোকে বোলে তুমি হেনো একোকে নেজানো—

আজলী সবল স্বভাবৰ ;

মই দেখোঁ তুমি হ'লে সকলোকে বুজা

যত কথা মোৰ অন্তৰৰ।

একোকে নেজানো যদি কয় বাক আছি

ব'ই থাকি গছৰ তলত—

কোনেও নেদেখাক'ই মোৰ গীত শুনি

স্তব্ধ হ'ই নিবল ভারত :

লোকে হেনো দেখা নাই তোমাৰ মুখৰ

হাঁহি এটি প্রাণ শীতলোৱা,

মই হ'লে চাওঁ পতি সদাই দেখিছোঁ

সকলোতে হাঁহি বিৰিড়োৱা।

লোকে কয় শুনা নাই তোমাৰ মুখত

একো কথা হৃদয়ত লগা,

মোৰ দেখোঁ তুমি কোৱা প্রত্যেক কথাতে

গম পাওঁ হিয়াখনি জগা।

লোকে শুনা নাই হেনো তোমাৰ মুখৰ

একো গীত তালে মানে খোৱা,

মোৰ হ'লে হৃদয়ত ঘৰুৱা কথাও

লাগে যেন পক্ষ্মত গোৱা।

সকলোৱে বাকনিৰ আঁজোৰত পৰি

হেঁকৱালে কোমল প্রকৃতি :

নেদেখিলে একো কথা লিখা অক্ষৰি

দেখিলেও নেদেখে দীপ্তি।

তোমাৰ জনম ঠাই প্ৰকৃতি-কোলাত,
 তেওঁৰে মাথোঁ তোমাৰ শিপিনী ;
 লোকৰ কথাত চলা সমাজত কই
 বহুত সুখৰ হাবিগ্নি ।

মনৰ কথা

চাইছিলোঁ মনে-মনে প্ৰথমে তোমাক,
 নেভাবি, এদিন মোতে পৰিবা ফুলি ;
 তোমাৰ ওচৰে গ'ই শুনিছিলোঁ মাত,
 ভালেৰে সুখৰ কথা জুগুনো বুলি ।
 পিছত চিনাকি হ'লে, কত কথা ক'লোঁ,—
 ফুৰিছিলোঁ দুয়ো দুখ কতনো সহি,
 ইমান মনৰ কথা নক'লোঁহেঁতেন,
 জনা হ'লে ক'ম বুলি সুখেৰে বহি ।
 ইমান তোমাক ভাল নেপালোঁহেঁতেন
 জানিলে সাঙোৰা বুলি দুইৰো হিয়া ;
 আকউ নিবলে দিওঁ, তাহানিৰ মোক
 প্ৰেম-পূজা ওলোটাই এতিয়া দিয়া ।

আশাৰ সপোন

নোৱাৰিলোঁ জীৱনত বুজাব তোমাক
 জুগুপ্সা কিমান চেনেহ ;—
 নোৱাৰোঁ ফুটাই ক'ব, মনে মনে হ'লে
 নাই ভেদ আমি দুটি দেহ ।

তোমাৰ স্মৃতিৰ মই আনন্দ-সৌভাগ্য

উটি যাওঁ লুকাই লুকাই ;

লাজ লাগে, ফুলোঁ মই পত্নীৰ দৰে,—

ভয়,—যদি দেখে কোনোবাই ।

তোমাৰ বাহিৰে যদি আৰু কাৰোবাৰ

চকুযুৰি পৰে মোৰ গাত,

—নোৱাৰোঁ নোৱাৰোঁ ক'ব—বিদ্যুত্তৰ দৰে

কিবা এটি চিৰিঙে হিয়াত ।

তুমি মোৰ জীৱনৰ আশাৰ দীপ্তি,

আছা মোৰ হিয়াৰ মাজত ;

আগবাঢ়োঁ মানে মই সেই সাহেতেই

আৰু দেখোঁ তাৰে পোহৰত ।

বহুত হিয়াৰ ভাৰ একোবাৰি মাতে

আঁতৰায় তোমাৰ মুখৰ,

একোটি কামত চিন পালে মৰমৰ

সীমা মোৰ নেথাকে স্মৃতিৰ ।

সন্ধিয়া পূবৰ গিনে উঠে জোনবাই

তুমি উঠা যমুনা পাৰত,—

হালি জুলি ফুৰা যেন ডাৱৰৰ দৰে

ব'দ পৰি নীল আকাশত ।

তুমি মোৰ ক'বাবৰ প্ৰাণ শীতলোৱা

গধূলিৰ শাস্তিৰ জৰণা,—

কেনি বোৱা, কেনি যোৱা, কোন পিনল'ই,

ক'ব পৰা শুলালা নজনা !

যৌৱন

পাৰা মানে তুলি ফুৰা গোলাপৰ কলি,
 কাল-সৌভ নিতে যায় ব'ই ;
 যিটি ফুল ঠন ধৰি আছে আজি ফুলি
 জ'য় পৰি যাব কাইল'ই।

আকাশৰ ৰঙা বেলি উজ্জল পোহৰ
 উঠি যায় মানে ওপল'ই,
 অস্ত হব লীলা-খেলা নিজ জীৱনৰ
 চাপি গ'লে মাৰ যাবল'ই।

প্ৰধান কামৰ কাল প্ৰথম জীৱন,
 থাকে মানে বল হৃদয়ত,
 গ'লে হ'লে কেতিয়াও নহ'ব ঘূৰণ,
 আক বেয়া বেয়াৰ পিচত।

নেথাকিবা আশা কৰি, কৰা সময়ৰ
 ব্যৱহাৰ নাটি আনন্দত,
 এবেলি হুমায় যদি চাকি হৃদয়ৰ
 নজলিব আক জীৱনত।

মইনা

ধুনীয়া মইনা মোৰ ঢুকোলা এতিয়া,
 ভাবিছো লুকোলা হ'ব পায় বেজাৰত ;
 কিহৰ বেজাৰ ?—ভৰি আছিল লগোৱা
 নিজ হাতে গোঁঠা মোৰ জবী এভালত।

মন মোহ, চকুযুৰি কিয়নো মৃদুলা ?
 কিয়নো, কিয়নো মোক ইয়াতে এৰিলা ?
 অকল'ই ফুৰিছিল হাবিৰ মাজত,
 কিয় নেথাকিলা বাক মোৰনো লগত ?
 দি টোপ কতবাব চুমিলেই মুখত,—
 হাবিৰ থকাৰে কিয় নেথাকা বঙত !

কিবা যেন নাই নাই

সন্ধিয়াৰ চাকি শাবী,—
 পৃথুৰী-পানীত পৰি
 দীঘলীয়া,—নাচিছে ।

আকাশৰ ভোটা তৰা,
 পৰিষদে বেৰি ধৰা
 স্তিলিকিব লাগিছে ।

দীঘল দ'লটি গ'ই,
 লাহে লাহে সৰু হ'ই,
 আকাশত মিলিছে ।

দুখ-শোক আতৰাট,
 মন-প্ৰাণ নচুৰাই,
 জ্বৰ বায়ু বলিছে ।

ইয়াতে সদায় দেখা,
 দেখিলে মনত থকা
 আচিনেই লগ পায় ;—

মনে ভাল পোৱা
 ভাবিলে কেনিবা ঘোৱা,
 কিবা যেন নাই নাই ।

সৌন্দৰ্য্য

গোলাপী গালত যাৰ মন মজি যায়,
 বঙা গুঠ দেখি পৰে ঢলি
 তৰাৰ জেউতি ভৰা চকু দেখা পাই,
 প্ৰেম-জুই উঠে যাৰ জলি ;—
 যেতিয়া পূৰ্ণি কালে সকলো ঢুকাব,
 নিশ্চয় অগনি তাৰ তেতিয়া হুমাৰ।
 মনৰ সবল ভাৱ অচল প্ৰাণৰ
 সু-আশাই চিন্তা জুৰণিৰ
 বান্ধ খোৱা ছুটি মনে সমান প্ৰেমৰ
 জলাব পীৰিতি অগনিৰ।
 ভিতৰত নেখাকিলে ইবিলাক গুণ,
 একো নাই বাহিৰত থাকে যদি ধুন।

সংসাৰী

লোকে বোলে তুমি হেনো পৃথিৱীৰ বাজ
 মাস্তি মোৰ নাই হ'লে তাত,
 দেখিছে তোমাক লোকে আঁতৰৰ পৰা
 দূৰণি-পোহৰ পৰা দেখিছে তোমাত।
 নিচেই ওচৰ চাপি তোমাক দেখিছোঁ ;
 ভাঙি-পাতি গুণাগুণ সকলো লেখিছোঁ।
 নেভাবিবা সেই বুলি মোৰ মৰমৰ
 এধানিও বিছিনি ঘটিব,
 মুঠেই নকৰোঁ ভয় স্বৰ্গীয় ভাবেৰে,
 মনে মোৰ সেই ভাৱে ভক্তিও কৰিব।
 নাই দোষ এনেকুৱা এপাহি ফুলত ;—
 দেখা নাই ভয় কেৱে সুখ হৃদয়ত।

লাহরী

আজিল'কে দেখা নাই তোমাক লাহরি,
 কথা মাথো তোমার শুনিছোঁ,
 শুনিছোঁ তোমার গুণ, শুনিছোঁ জেউতি,
 আক মই মবম বুজিছোঁ ।

আক হেনো কোনোবাই ক'লে মোর কথা
 চকুঘুৰি মাটিল'ই পবে,
 ধুনীয়া কতনো ফুল তোমার গালত
 ফুলি পবে নানা বৰণেবে ।

অরন্তে মনৰ কিবা স্বৰ্গীয় বাঙ্কনি
 আছে এটি এই জগতত,
 নহ'লে কিয়নো বাক—নেদেখা হুশুনা—
 মজোঁ মই তোমার গুণত ।

দেখা নাই, শুনা নাই, তুমি এটি মোর
 হৃদয়ৰ নজনা বাসনা,
 মনেবে ধুনীয়া কৰা, মনেবেই সজা,
 তুমি মোর পৱিত্ৰ কল্পনা ।

দুৰা তুমি, ইহা তুমি, কোৱা নানা কথা,
 কল্পনাৰ গুথ আকাশত ;
 চকুল'কো চোৱা আক হৃদয়ৰ কথা
 কোৱা মোর মনৰ মাজত ।

হ'ব পাৰা পৃথিবীৰ,—মোর উমানত
 তুমি দেৱি,—বসন্ত-লগৰী ;
 তোমাক দেখা যে নাই, নামো শুনা নাই,
 সেই গুণে বুজিছোঁ লাহৰী ।

উৰণীয়া পখী

ছয়াময়া উৰি গ'ল আকাশৰ মাজে,
 বায়ুপথ ভাঙি নিলগৰ,—
 কি দেখিলোঁ, কি দেখিলোঁ, ইমান ধুনীয়া.
 দেখা নাই এমুৱা সুন্দৰ।

যি দেখিলা, সিও যেন দূৰ আকাশত
 এখনি ডাবৰৰ নোৱাৰা মনিৰ,
 এখনি স্তৱনি পাখি নিচেই তৰল
 মানুহৰ নোৱাৰা ধৰিব।

কত ৰেলি কত পৰ ৰ'লো বাট চাই
 আকউ উলটি আহে বুলি,
 কিঙ্ক হয়, গ'ল আক নাহিল নাহিল,
 মোৰ জ্ঞান হৰিলে সমূলি।

গ'লা তুমি গুচি গ'লা নেচালা উলটি,
 নেৰাখিলা একোকে মনত,
 ভাবিলোঁ তোমাৰ কথা সকলো পাহৰি
 গ'লোঁ যেন তোমাৰে লগত।

গ্ৰহণৰ দৰে মোৰ আৱৰি ধৰিলা
 সকলো পোহৰ বাসনাৰ,
 যিদিনেই চাওঁ মাথোঁ তোমাকেহে দেখোঁ
 সকলোতে ঢাকনি তোমাৰ।

যেনিয়েই যাব দিওঁ মোৰ কল্পনাক
 তোমাকেহে ভাতে দেখা পায়,
 টানি ধৰে কিহবাই গধুৰ খোজৰে
 ঘূৰি পকি তোমাতে ওলায়।

তুমি মোৰ পূৰ্ণ আশা নীল গগনত,
 তুমি মোৰ জীৱনী-জ্বেউতি,
 মাজে মাজে একোবেলি দেখা দিবা মোক,—
 দিবা দেই কৰিছোঁ কাকুতি !

দুৰাশা

“অনাব্ৰাতং পুষ্পং কিসলয়মলনং কৰকটৈ—
 বনাবিক্ৰং বত্ৰং মধু নবমনাস্বাদিত বসম্ ।”

তোমাৰ মুখৰ কথা শুনিম আশাবে গ'লোঁ
 নেমাতিলা এষাৰিও মাত,
 কোনেও নমতা দেখি থৰ লাগি চাই ব'লোঁ
 তিনি প্ৰাণী তিনিও নিমাত ।

ক'ব খোজা কথাবাৰি টিপতে লুকাব দিলা
 ঠাৰতে নিদিলা উলিয়াব,
 কোনোবায়ো কম বুজি নিচেই চকল হ'লা
 চকুল'কো নিদিছিলো চাব ।

তোমাৰ মনৰ কথা গম পাবল'কে মট
 নিদিছিলো অইনকো ক'ব,
 জানিছিলো,—কথাবাৰি মুখেৰে কোৱাতক'ট
 নক'লেহে ততোধিক হ'ব ।

ক'ব নিদি ক'লা মোক ছুজনা যাতেৰে এটি
 কিবা কথা হিয়াৰ মাজত,
 টিপ মাৰি হাক দিলা, বুজিলোঁ তাতেই সিটি
 কিনো কথা তোমাৰ মনত ।

বুধিৰে জনালা মোক, জানিলে কথাটি মই
 ভাল লাগে তোমাৰ মনত,
 নেলাগে নেলাগে ক'ব, পালোঁ চিন তাতোক'ই
 ফুলি পৰা ধুনীয়া মুখত ।

তুমিও কৰিছা আশা পাৰিছোঁ বুজিব মই
 মোৰো আশা সেই পথতেই ;
 দেখিলে তুমিও চোৱা, চাই থাকোঁ ময়ো ব'ই
 মনে মনে তোমাৰ দৰেই ।

মনৰ মিলতে মিল হোৱা হ'লে জগতত
 নেথাকে সমানে আধা দুখ ;
 তোমাক বঞ্চিত কৰি জুই জলা হৃদয়ত
 নহ'ব এদিনো মোৰ স্থখ ।

আক্ষেপ

“অথগুং পুণ্যানাং ফলমিহ চ তজ্জপমনসং
 ন জানে ভোক্তাৰং কমিহ সমুপস্থান্ততি বিধিঃ ।”

হিয়াৰ শকতি-শেল হিয়াতে সোমাই ব'ল
 মোক এৰি আন পথ ল'লা,
 ইয়াৰো আশা মোৰ কেনিবা দি উৰি গ'ল,
 হৃদয়ত চিৰ দুখ থ'লা ।

ইয়াতে যদিও আছা মই আৰু নেদেখিম
 তোমাৰ কোমল মুখখনি,
 লোকক জনাবা কিন্তু মই আৰু হুতনিম
 মউমাত তোমাৰ লাৱণি ।

সদায় সম্ভাষ তুমি লোকৰ মনত দিলা,
 দিলা মোক সদায় বেজাৰ ;
 কেনেনো বিলাই মোৰ হ'ব তুমি অবিহনে,
 নেভাবিলা কিয়নো এবাৰ ?

সংসাৰ-দুখৰ বোজা এনেয়ে নোৱাৰি ব'ব
 তাতে মোৰ এয়ো এটা হ'ল ;
 হিয়াৰ ডাঙৰ দুখ নোৱাৰোঁ ফুটাই ক'ব
 যত কথা হিয়াতেই ব'ল ।

কত আশা কৰিছিলোঁ একেলগে দুয়ো বহি
 মনৰ সকলো কথা ক'ম,—
 বুজিব নোৱাৰা ভাব সকলো আছিলোঁ সহি
 ভাবিছিলোঁ বুজোৱাই ল'ম ।

তোমাৰ কথাই মোক থাকোঁ মানে জগতত
 আন একো ভাবিব নিদিব,
 ভাল কিবা দেখিলেও মোৰ শুদা হৃদয়ত
 একো আক ভাল নেলাগিব ।

আশাত নিৰাশ হ'ই জঁয় পৰা অস্তৰত
 সহিব নোৱাৰা হ'ল দুখ,
 তোমাক বঞ্চিত কৰি জুই জলা হৃদয়ত
 এদিনো নহ'ব মোৰ সুখ ।

বলিয়া

বসন্তৰ শীতল বায়ুত
 হেৰুৱালোঁ জীৱনী-বাগিনী,
 মন-প্ৰাণ নচুৱাই সজিয়া বেলিকা
 ব'ইছিল স্বৰ্গৰ বাহিনী ।

ভূগেশ্বৰ শৰ্মা ৰচনাবলী

এখন্ডেক সকলো পাহৰি
বহিছিলোঁ আনন্দ মনেৰে,
গধুৰ মনৰ বোজা আঁতৰত থই,
ভাবিছিলোঁ লোকৰ ভাবেৰে।

অকস্মাত নাচি নাচি আহি,
দেখা দিলে বলিয়া এটাই,—
সুধিলে নকয় একো, কেৱল ৰঙেৰে
সুন্দৰিত গানকেহে গায়।

“কিয়, মৰমৰ চিন নল’লা,
বহু দিন আশা কৰা, কথা নক’লা ?
কতনো আলচিছিলোঁ,
কত কথা পাঙিছিলোঁ,
সকলোকে কিয় তুমি পাহৰি গ’লা ?”

সুধিলেও একোকে নকয়,
গান আছে ক’ৰ খুজিলেও ;
নাচে গানে ক’ব খোজা ক’ৰবাত এৰে
ক’বলই মন থাকিলেও।

বহুপৰ সুধি থাকিলত,
গান এৰি এখন্ডেক ৰহি,
নিজৰ দুখৰ কথা মৰম আশেৰে,
ক’লে যিবা, হিয়া নিয়ে দহি।—

“গ’ইছিলো মোৰ বুলি ক’লোঁ,
ক’লোঁ মই ভোমাৰ নাছিল ;
‘গুচি যা গুচি যা’ মোক যেতিয়া বুলিলে,
শক্তি-শেল হিয়াত বাজিল।

“আঁতৰৰ পৰা মোৰ লিনে
চাই থাকি নোচোৱা ভাবেৰে

কাবোবাৰ কুমলীয়া সৰল পৰাণে
চাটি-ফুটি কৰিলে দুখেৰে।

“খিৰ ভাৱে মিঠা কথা ক’ই
নিলে মোক ছলাই ভুলাই,
আশা পূৰোৱাৰ ছলে প্ৰৱঞ্চনা কৰি
ফাটকত দিলেহি স্মাই।

“বহুদিন যদিও আছিলোঁ
নানা দুখ ভুগি নবকত,
দুখতো নেপালোঁ দুখ, কিবাকিবি ভাবি
সেই কালো গ’ল অলপত।”

কেনেক’ই কেতিয়ানো কত
পৰিছিল নতুন পোহৰ,—
তাকো ক’লে, আৰু নানা কথা মিচলাই
পাতলালে যাতনা মনৰ।

গৈ, আহি আকোঁ ক’লেহি,—
“কিয় মোক বলিয়া বুলিব,
ময়ে নে নাইবা আৰু কোনোবা বলিয়া
তাৰ মেল স্বৰ্গত স্থিৰ।”

গুচি গ’ল বলিয়াও, ময়ো
গম পালোঁ মনৰ যাজত,—
পুৰনি দুখৰ বোজা দুগুণ গধুৰ
বলিয়াবো দুখৰ লগত।

মোৰ প্ৰেম

হুভুলিবা তুমি মোৰ লাৱণী ৰূপত—
 মৰমীয়া চকু দেখি ধুনীয়া মুখত,
 হুভুলিবা গুণ মোৰ দেখি বাহিৰত,
 হুভুলিবা এটি প্ৰেম দেখি হৃদয়ত;
 সকলো ঢুকাব পাৰে পাপ পথ ল'ই—
 থান থান হ'ম পিচে কৰবাত গ'ই!
 সন্মেলহৰ চকু থ'বা মোৰ অন্তৰত,
 নমজিবা একেবাৰে মোৰ মৰমত,
 ভাল পালে ভাল পাবা, তথাপি মোল'ই
 সদায় নথবা প্ৰেম নিৰ্ভয় নহ'ই।

চিত্ৰ

লুকাৰ বেলিটি, সৰু নাওখনি
 ইপিনে দাঁতিয়ে যায়,
 পচিম পিনেদি সেন্দূৰী ৰঙেৰে
 জাৰেৰে পোহৰ পায়।
 আহিছে এৰুঁচি পোহৰৰ বেথ
 দীঘল বহল হ'ই,
 নাওখনি যায় নাচি নাচি মোক
 বুকুত সাবটি ল'ই।
 সেন্দূৰীয়া বেথ দীঘল গছৰ
 নিৰ্মল পাতত পৰে,
 চন্দন স্নিহলি নিৰ্মালিৰ দৰে
 ৰাঙলী বৰণ ধৰে।

বতাহে কৰিছে পানীৰ লগত
 ধেমালি, বিদায় জানি,
 উঠি নামি যেন চোঁ থলকত
 বায়ুক ধৰিব আনি ।
 বেলি যায় বুলি নৈয়ে বেজাৰেৰে
 দুখৰ উশাহ টানে,
 তাৰ লগে লগে বুকুখনি কঁপি
 সজিয়া পোহৰ সানে ।
 দেখি গ'লোঁ মই পাৰৰ মাটিত
 শাবী শাবী শাবী ঘৰ,
 ফুলেৰেই সজা, ফুলৰে কানন,
 এখনি বম্বা নগৰ ।
 চকু দুটি মুদি ভাবৰ ভোলত
 পাৰতেই থিয় হোৱা,
 বৰ্ণাৰ নোৱাৰোঁ যিটি দেখা পালোঁ
 বুখিব অসাধ্য কোৱা ।
 দেখিছোঁ পদ্মাত পুৱা বেলি উঠা
 পানীৰ মাজৰ পৰা,
 পাতৰ মাজত ফুলে জুমি জুমি
 একোটি ভুমুকি মৰা ।
 সোণালী বঙৰ এনে ছবি নাই
 সোণালী বদত দেখা ;
 চাৰিপিনে তাৰ চাৰি ভালি থকা
 সোণৰে ধুনীয়া ৰেখা ।
 নহয় মাজুহ, এনেয়ে ছবিটি
 আধাহে হিৱাত বয়,
 সজাগৰ মোৰ কঠুৱা ভাবত
 কেনিবাঙ্গি যায় লয় ।

লাজুকী

কি মধুৰ মনমোহা আছিল তেতিয়া—
 যেতিয়া প্ৰথমে দেখোঁ যমুনা পাৰত,
 নাই কথা নাই মাত দুইবোৰ যদিও
 কিন্তু হ'লে জনা-জনা দুইবোৰ মনত।
 ফুৰিছিল য'তে ত'তে নিশক মনেৰে,
 একোকে নেথাকা চাই বেচি পৰ ব'ই,
 কুশুনা একেটি গীত একেধৰে থাকি,
 নিদিয়া হুবেলি চকু কাৰো মুখল'ই।
 পোনে পোনে নিৰীক্ষণ বেকাবেঁকি নাই,
 একোবাৰ যাব খোজা বতাহতে উৰি,
 কামত উদ্দেশ্য, নাই সাধনা মনত,
 সদায় যোৱাহি মাথোঁ একে বাটে ফুৰি।
 নেভাবা সৰহ কথা, যিবা এটি ভাবা
 তাকো তুমি বহু পৰ নোখোৱা মনত,
 নেথাকে সৰহ বেলি, নোখোজা ৰাখিব
 দেখা, শুনা, ভবা, চিন্তা মনৰ মাজত।
 এইদৰে নাচি-বাগি গ'ল ল'ৰাকাল;
 কিন্তু হ'লে বহুদিন হ'ই যোৱা নাই,
 ইমান সলনি হ'ল তোমাৰ স্বভাৱ
 আগৰ তোমাৰ একো চিনকে নেপায়।
 এতিয়া নোলোৱা তুমি সেই ঠাইল'কো
 ফুৰিছিল তুমি য'ত পত-কোটিবাৰ,—
 মানুহ দেখিলে তুমি ভয় থাব খোজা,
 নোলোৱা শীতল বায়ু আহি যমুনাৰ।
 এতিয়া তোমাৰ খোজ নহয় মুকলি,
 ভাবা যেন,—খোজেপতি তোমাৰ ভৱিত

শত শত চকু পৰি কথাই কথাই
ধৰিব খুজিছে দায় ভাও-ভাঙতিত ।

নোখোজা শুনাৰ মাত তোমাৰ মুখৰ,
যিবিলাকে শুনিছিল আগেয়ে সদায় ;
বহুত প্ৰশ্নৰ তুমি একেটি কথাত
সামৰি উত্তৰ দিয়া মুখ আঁতৰাই

মাত মতা টান কথা,—চকুল'ই চোৱা
পাহৰিলা হ'ব পায় নপৰে মনত ।
ভয় কৰা,—কোনোবাই তোমাৰ কথাৰ
আলোচনা কৰে বুলি নব-সমাজত ।

মিলি গলা প্ৰকৃতিৰে একো হানি নাই,
মই হ'লে এতিয়াও তোমাৰ কামত
পাণ্ডু চিন মৰমৰ, কল্পনা চকুৰে
দেখোঁ যেন কিবা এটি তোমাৰ লগত ।

ইহিটি

পৰিছে মনত মোৰ কিয়নো এতিয়া
তাহানিৰ হেৰোৱা ইহিটি ?
হেৰোৱা—নেপালোঁ মই গমকে কেতিয়া
বন্ধুধাত স্বাৰ গ'ল সিটি ।

যি ইহিৰ ওচৰত কঠিন বান্ধেবে
আছিলোঁ অচল মেৰ খাই,
জীৱনত তাত বাজে সুখৰ নামেৰে
জানিছিলোঁ আৰু একো নাই ।

দুখ লাগে তেনে হাঁহি দেখিও দৈৱাং
সেই মুখতেহে ভাল দেখি,
এজোপাৰ ফুল ছিঙি অশ্রু এজোপাত
পিচ্কেলৈও ধুনীয়া নেদেখি।

সেই হাঁহিটিয়ে মোক জীৱন-যাত্ৰাত
কৰিছিলে বহুত সহায়,
ফুলা ফুল সৰি গ'ল প্ৰকৃতি কোলাত,
আজিও পাহৰা হ'লে নাই।

সাদৰী

(১)

আছিল সাদৰী মোৰ ভৰলু সিপাৰে,—
কাৰো মাত হুঙুনা দেশত,
নাই কেও শলাগনি দিয়ে মৰমেৰে
নাই কেও পৰে প্ৰণয়ত।

শেলুৱা লিলত গজা ফুল বনৰীয়া
আধা-আধি চকুৰ আঁৰত,
ধুনীয়া তৰাৰ দৰে একেটি যেতিয়া
তিৰবিৰ জলে আকাশত।

আছিল নজনা কেৱে, নেজানে কোনোৱে
লয় পালে সাদৰী যেতিয়া,
যেতিয়া অশান হয়, ল'লে সাদৰীয়ে,
মোত জুই জলিল তেতিয়া।

(২)

মাগবৰ সিপাৰৰ নজনা দেশত
 বিদেশীৰ মাজত ফুৰিলোঁ,
 স্বদেশৰ মায়াফেৰি, কল্পনা স্ৰুত
 পমি গ'ই তেতিয়া জানিলোঁ।

গ'ল যক মোৰ সেই তথৰ কল্পনা,
 নিজ দেশ নেৰোঁ কেতিয়াও ;
 বাটনি লাগিছে মোৰ চেনেহ কামনা
 নিজৰ দেশত এতিয়াও।

পাইছিলোঁ পৰ্বতৰ মাজত তোমাৰ
 আশা স্ৰুত,—সঁচোৱা মনত,—
 সাদৰৰ সাদৰীয়ে মাতেৰে উদ্বাৰ
 বহিছিলে জুহাগ কাষত।

পুতা দেখা পায় আৰু গধূলি লুকাই
 সাদৰীৰ ফুলৰ মণ্ডপ,
 ঘাঁহনি পথাৰ খনি, তোমাৰেহে চাই
 সাদৰীৰ চকু গ'ল জাপ।

(৩)

মোহ টোপনিত পৰি সংজ্ঞা হেৰুৱাই
 পাহৰিলোঁ জীৱন মৰণ ;
 জানিছিলোঁ সাদৰীক মৰ্ত্য ধুমুহাই
 নোৱাৰিব কৰিব পৰ্শন।

নাই গতি, নিশকতি, এতিয়া সাদৰী,
 চকু-কাণ নলৰে-নচৰে,
 পৃথিৱীৰ পাকেপতি ফুৰিছে বাগৰি
 গছ, লতা, পৰ্বতৰ দৰে।

প্রকৃতি

নৈত আহি পর্বতৰ নিজৰা পৰিছে,

নৈ পৰে সাগৰত গ'ই ;

মলয়াৰ জুৰ বায়ু সদাই মিলিছে

মধুৰ ভঙ্গিমা এটি ল'ই ।

অকলশৰীয়া কেও নাই পৃথিৱীত,

সকলোটি স্বৰ্গীয় ভোনত

বান্ধ খাই পৰম্পৰ হ'ইছে মিলিত,

মিলেঁ ময়ো তোমাৰে লগত ।

পৰ্বতে চুমিছে ওখ নীল-আভৰণ,

চৌক চৌৱে ধৰিছে সায়টি ;

ভনী বুলি ফুলটিৰ নহ'ব এৰণ

কোনোকপে ঘিণালে ভাইটি ।

ব'দো পৰে পৃথিৱীক সাদৰে সায়টি,

চুমে চক্ৰ-পোহৰে সাগৰ.

ইবোৰ মৰম-চুমা মিছা মোৰ প্ৰতি

নলভিলে তোমাৰ মুখৰ ।

প্ৰতিদান

একো প্ৰতিদান মোক নেলাগে তোমাৰ,—

নেপেলোৱা মোৰ দান যদি দলিয়াই ;

মৰমেৰে যদি মোক চোৱা এটিবাৰ

তাতে স্থখ সাগৰত প্ৰাণ উটি যায় ;

জদয়খনিকে পাৰ্বী দিব উপহাৰ

বুজালে ল'বব মন মূৰ ছপিয়াই ।

যাচি দিয়া মৰমকো নললে অৰ্জুনে
 অপেশ্বৰী উৰ্বশীৰ স্বৰগ-ৰাজ্যত,
 কিন্তু হ'লে স্বভাৱক কতনো যতনে
 কৰিছিলে লাভ তেওঁ এই জগতত ;
 হিয়াৰ বাহুনি যদি নিলে মনে মনে
 সদাই সকলো সেও গুণৰ কাষত ।
 নেলাগে মাতিব মোক তুমি সাধৰেবে,
 মাতিম তোমাক হ'লে সকলো খেনত ;
 নিৰ্যবেৰে তিতি থকা ফুলটিৰ দৰে
 দেখো যদি চকুপানী তোমাৰ মুখত—
 সকলো কৰিম, যিবা পাৰো জীৱনেৰে,
 নেপালেও প্ৰতিদান তোমাৰ হাতত ।

প্ৰকৃতি কোলাত

নেদেখা ভুলনা কোনো নোযোৱা দেশত,
 আহিছো আহিছো থ'ই প্ৰাণ-পুতলীক—
 কাল-টোপনিত পৰি শোৱা ভাগবত,
 জপাই দুয়োটি হাত, হিয়াৰ বাগীক ।
 পালে তাৰ শীতলোৱা চৈচনি বুলনি
 ন'হব বলিয়া কোন গলি ছিয়াখনি ।
 নিমজ্জ, নিৰ্ভাজ যাৰ চকু-পিৰিকিনি,
 বদল, আনন্দময় যাৰ মুখখনি,
 কয় যেন কত কথা কথাৰ চিয়াৰে,
 নমতা যাতেৰে কোৱা নিমাত ভাৱেৰে,
 শুনো যেন ভাবো পতি কল্পনা কাণত,—
 'নাই গীৱা নাই স্বৰ প্ৰেমৰ' স্বৰত ।

পুৰণি সপোন

আৰু আহিবনে ঘূৰি সেই শুভদিন,—
যিদিনা আছিলোঁ তুমি কদম তলত,
গাইছিলোঁ কৃষ্ণলীলা কদম স্তব্ধ,
ওইছিলোঁ মোহ গ'ই কুলিৰ মাতত।

আৰু অবিহনে সেই সুখৰ যামিনী,—
চাইছিলোঁ তুমি বহি পূৰ্ণিমা পোহৰ,
চাওঁতে চাওঁতে মোৰ অধিৰ চকুৰ,
ছেদ পেলালেহি আহি কঠুৱা জাৰৰ।

নাহে নাহে হাৰ, আৰু সি বসন্ত কাল,
যেতিয়া আছিলোঁ তুমি তুমিৰ লগত,
কেউপিনে বতাহত ফুলৰ গোকুলত,
গ'ইছিলোঁ তুমি লীন পুষ্প-কাননত।

ইজনে নিজনে মিলি গাঁথিছিলোঁ মালা,
পিন্ধাই দিছিলোঁ তুমি তুমিৰ গলত,
ল'ৰাৰ ধেমালি বুলি থন্তেকো নেভাবি,
খেলিছিলোঁ লুকালুকি ফুলৰ আঁৰত।

পটমনি সৰোবৰ ফুলনি দাঁতিত,—
কৰিছিলোঁ তুমি তাত স্নান উলাহেৰে,
সাঁতুৰি মাজৰ পৰা মোৰ পিনে চাই,
হাঁহিছিলোঁ আই বুলি অতি সাদৰেৰে।

পৰেনে মনত বাক সেই কথা আৰু,
বিশ্ময়ৰ হ'ল, নাই কালৰ সোঁতত?
চাপিছা ওচৰ আহি কিয় নহলেনো,
সকলো অৱশ্যে আছে তোমাৰ মনত।

স্বপ্ন যেন লাগে মোর এতিয়া সকলো,
তুমি যে আছিলে মোর,—কল্পনা মাথোন,
মনে মনে তাকে ভাবি উপভোগ্যে স্থখ ;
এতিয়াও দেখিছোনে আকউ সপোন ?

বাণীদেবী

আছেনে মনত দেবি অতীত জীবন
গাইছিল। হিমালয়-টিঙত যেতিয়া
পুরাৰ নিয়ৰ পাই ভোমোৰা স্বৰত,
নাচিছিল ঠেবে ঠেবে ফুলনি যেতিয়া ?

গ'ইছিল সূৰ্য্যদেৱ স্নেহকৰ শিনে,
পৰ্বতৰ পূৰ্ণফাল আচ্ছাৰত থ'ই ,
গাইছিল। তুমি বহি নইৰ পাৰত,
কাণ পাতি শুনিছিলে মৃগ শিশু ব'ই ।

আন্দোলিত জলবাশি গজাৰ বুকুত,
ভুৰিছিল তাতে পৰি সূৰ্য্যৰ কিৰণ ,
সোঁতৰ মাজৰ পৰা সজিয়া বেলিকা,
চন্দ্ৰ উদি শোভিছিল দুখনি গগন ।

বসন্ত আহোঁতে য'ত ফুল ফুলিছিল
নতুন শোভাবে আহি গছৰ ডালত,
লৰিছিল সেই ফুল বায়ুৰ ভৰত ;
প্ৰতিধ্বনি হইছিল কু-উ-উ যাতত ।

হাতত বীণাবে স'তে তাবতত ত্ৰয়ি,
দিছিল। জগাই ধ্বনি সকলো দেশত
যি তাঁৰৰ মাত শুনি লভিলে চেতন,
বান্ধীকিৰ তপোবনে কাব্য-জগতত ।

যি বীণাৰ মাত শুনি পৰ্বতৰ গাঁৱ
আবেলি বেলিকা বহি গছৰ তলত,
শুঁখিছিলে কুশাসন মূনিৰ কন্ডাই
গুণ্ গুণ্ গীত গাই গন্ধাৰ পাৰত।

ফুলত চন্দন সানি পূজা কৰিছিল
ভাৰতী দেৱীৰ পদে সৰে ভোল গ'ই;
সহস্ৰ স্কন্দৰী আহি পূজিবৰ মনে
ধূপে-দীপে আছিলেহি দুৱাৰত ৰ'ই।

যি বীণাৰ মাততেই হাবিৰ মাজত
শকুন্তলা মোহ গ'ল ৰজাৰ গুণত;
আপোনাৰ গুপ্ত মন কৰিলে প্ৰকাশ,
যক্ষগো তাকেই শুনি মেঘৰ আগত।

অশোক বনত কত দাসীৰ মাজত,—
ৰামক নেদেখি সীতা নিচেই চঞ্চল,
হাতেৰে আৱৰি মুখ লোকৰ আগত,
কৰিছিলে মন চকুপানীৰে পাতল।

কিন্তু হায়, ক'তা আৰু গোমাৰ সঙ্গীত,
কাঁহৰ মাতৰ দৰে জীণ গ'ল গ'ই,
নাই দেখোঁ লেশো তাৰ বায়ুৰ লগতো
একেবাৰে গ'ল গুচি মৰ্ত্য এৰি থ'ই!

লেবেলি ফুলৰ মালা শুকাই পৰিল,
বস গোছ মধুৰতা একো আজি নাই
তোমাৰ লগতে গ'ল সকলো মহিমা,
ওলমিল পাৰিজাত গছতে শুকাই।

শকুন্তলা

আজিও বঞ্চিত কবি, কল্পনা ফুলনি,
আজিও ফুলিছে ফুল গা'ত গোন্ধ ল'ই.
হাতত কুঁকিরে স'তে শকুন্তলা আহি
ফুল তুলিবর মনে আছে থিয় হ'ই।

প্রিয়হৃদা অনসূয়া দুয়ো গোটি খাই
হাতত কলহ ল'ই ফুলব তুলত,
ঢালিছেহি পানী চোরাঁ সাক্ষাত আগতে,
আলসহা শকুন্তলা আছে ওচবত।

লেগিছে সাদবী চিঠি শকুন্তলা বহি.
নেলাগে ছবিত আক আঁকি দেখুয়াব,
তুচুবা তুচুবা করে নিচেই কোমল,—
শকুন্তলা ফুলপাতি জঁয় পবি যাব।

মাইকেল

নহ ঠে বড়ানী, কি স্ব কবিসেঁ প্রণাম
তোমার সমাধি দেখি, আছে এটি য'ত
তৃতীয় আত্মা,—স্ববগত, মবতত.
ভয় লগা ভাল পোরা আক অশানত।

যদিও ওপজে জোন পূবালি দেশত
সকলোবে মন মোহে,—ধন আদবব;
দেশে দেশে গাই সীত কুলি কেতেকীয়ে,
নাই দেশ প্রতিভাব,—তুমি জগতব।

ৰামমোহন

পচিমৰ সূৰ্য্য উদি পূব ভাৰতত ।
ঢালিছিলে জক্‌মক্‌ যেতিয়া পোহৰ,
যেতিয়া সতীৰ মাত, জলন্ত তুখৰ,
ডুবিছিল তাল-মৰা ঢোলৰ মাতত ।

যেতিয়া সত্যৰ নাম কুমাৰ খুজিলে,
অধৰম, অনাচাৰ ধৰ্মৰ নামত,—
তেতিয়া যিজন আহি মহা-আদেশত
প্ৰাচীন বেদৰ পথ দেখুৱাই দিলে ।

আজিও ভাহিছে দেৱ, হিয়াৰ মাজত
তোমাৰ জীৱন স্মৃতি, মৰিও অমৰ !
বাজিব লাগিছে বীণা তোমাৰ লগৰ
বলিছে তেজৰ সোঁত সিৰব মাজত ।

নেভাবিম সংসাৰত পাৰ পাৰোঁ বুলি,
নোৱাৰিম নিজে গ'ই ফুল ছটিয়াই
তোমাৰ সমাধি চকুপানীৰে তিয়াই
দেখুৱাব তত্ত্ব মোৰ হিয়াখনি মেলি ।

চিত্ৰলেখা

নেজানো ইমান বুলি তোমাৰ মহিমা,
চিন্তাত আঁকিব পাৰা যাকে মন যায়,
এনে গুণৱতী কেও কোনোবা কালত
যথার্থতে জগতত আছিলেনে নাই !

উষাক তুষিলা তুমি ছবি দেখুবাই,—
জগত তুষিলা কিন্তু বিজ্ঞাৰ গুণত,—
সোণালী সপোন গ'ল সাৰ পাওঁতেই,—
দেখুবালা ছবি আঁকি কল্পনা বলত।

প্ৰেমক বুকুত ল'ঠ শোভা কৰিছি,
অনিকঙ্ক উষা ছয়ো তপিনে তোমাৰ,
আত্মনৰ পূৰ্ণিমাত আকাশৰ দৰে,
চেনেহ মিলাই পুণা লভিলা অপাৰ।

আনি দিলা অনিকঙ্ক উষাৰ লগত
কতনে প্ৰৱন্ধ কৰি ছদ্ম বেশ ধৰি,
নিজে কিন্তু একে ভাৱে থাকিলা সদায়
নেপালানে তুমি কাকো নিজৰ সাদৰি ?

আকাশ

এক অংশ মানুহৰ অনন্ত জ্ঞানৰ
একে লুটি একে পাত মাথোঁ। জ্যোতিষৰ,
কত সূৰ্য্য অগণন ল'ইছা কোলাত
লগে লগে কত গ্ৰহ ভ্ৰমিছে তোমাত,
চুটি এটি উপগ্ৰহ আছে গাইপতি,
তুপনাত ধৰাখনি মাথোঁ। কণা এটি।

পৃথিৱীৰ নিশকতি আমি ক'ল জীৱ,
দেখুৱা আমাক তাতৈ উগ্ৰাময়া কত।
ব'মধন্ত বেঘা ল'ই মাজে মাজে আই।
প্ৰহপত বোহ পাতা ওৰণি আঁৰত।

কেৱল ধেমালি যাৰ অনন্ত আকাশ,
 অনন্ত অনন্ত কত তেওঁৰ অধীন !
 এয়েনে তোমাৰ লীলা হুৰুজোঁ দেখোন !
 যথার্থ ঈশ্বৰ তুমি শক্তিত অসীম ।

মহাস্বপ্ন

সেইদিনা টোপনিত দেখিলোঁ সপোন ;—
 এখনি পৃথিৱী তাৰ চাৰিওপিনেদি
 বেৰি আছে কত তৰা অনন্ত স্বৰ্গত,—
 এটি সূৰ্য্য এটি চন্দ্ৰ ভ্ৰমিছে মাজেদি ।

দেখিলোঁ নিজকে মই, নৰ-ৰূপ ধৰি
 ল'ৰা, ডেকা, বুঢ়া হ'ই তাৰে ওপৰত
 ফুৰিছোঁ, কৰিছোঁ যুদ্ধ খন্তেকো নৰট
 'যোগ্য' হ'বলৈ বুলি নৰ-জীৱনত ।

আক এটি আচৰিত দেখিলোঁ ইয়াত,
 চৰি যায় মানে দেখোঁ পৰিয়েহে যায়,
 তথাপি সিহঁতে ভাবে 'ভাঙৰ হ'ইছোঁ'—
 ধৰ্মৰ প্ৰদ্বৰ একো ওৰ পোৱা নাই ।

কিছুমান তেনেকুৱা মানুহ জীৱকে
 আপোন আপোন বুলি কৰিছোঁ মৰম,
 কাকো হ'লে পৰ বুলি থওঁ নিলগাই,
 নিজৰ সুবিধা বুলি পালিছোঁ ধৰম ।

কাৰো বা আগত মই ধন দেখুৱাই
 খুজিছোঁ সন্মান নিজে নিজকে পাহৰি,
 কাকো বা অজানী বুলি কৰো চেই চেই,
 কাকো বা বিহিছোঁ শাস্তি ছলে-বলে ধৰি ।

মোৰ থকা ঘৰ ওখ তিনি থলপীয়া,
 আছোঁ শুই পালেঙৰ কোমল তুলীত,
 ওপৰত নিজে নিজে বিচনী চলিছে,
 টোপনি মাতিছোঁ শুনি মন মোহা গীত ।
 দিনে দিনে কত ধন আহিব লাগিছে,
 লেখি বুজি স্মৃতিহাই থও আদৰেৰে ;
 পিছা-উৰা সাজপাৰ চালে চকু বোৱা
 তেনেকুৱা আৰু তাত নাই যাৰে তাৰে ।
 চোৱা নাই চকু মেলি আকাশৰ পিনে,
 তৰা নাই কি অনন্ত ব্ৰহ্মাণ্ড খনি নো,—
 তৰা হাতীপটি তাত আছেনো কিমান,
 তুলনাত মই তাৰ কেহুৱা জীৱ নো ।
 গম্য নাই কিয় এনে গতি সংসাৰৰ,
 কিয়বা মৰণ হয়, কিয়বানো দুখ—,
 যাক ভাবি ৰাজ্য এৰি বজাৰ ল'ৰায়ো
 বিসৰ্জন দিলে যত জীৱনৰ সুখ ।
 কেনেনো দৈৱ, তেওঁ কিমান ডাঙৰ,
 অনন্ত ব্ৰহ্মাণ্ড যাৰ হাতৰ তলত,
 মানুহৰ বলে পাৰে কিটোনো কৰিব,
 মই ক'ব, আছোঁ ক'ত, নাছিল মনত ।
 চকুমক খাই মই উঠি ততালিকে
 চাওঁ দেখোঁ কেউপিনে অনন্ত পোহৰ ;
 শিৱ-সত্য-সুন্দৰৰ চৰণ তলত,
 লোপ পালে দীঘলীয়া স্নান সপোনৰ ।
 বুজিলো বিছাতে এই ৰাঙ্গ-বিসৰাদ,
 সকলোৰে একে দশা হৰিশাগনীত,
 স্নানৰ জীৱন, এই স্নান শেষ হ'লে,
 দাব পাব জ্ঞানৰয় গ্ৰেম খবসত ।

বসন্ত-বিষাদ

কিহেৰে গাঁথিম মালা ফুল আৰু নাই,
হাতত কলৰ আহ এনেয়ে আনিলোঁ,
নাই আজি ফুলনিত তগৰ, গোলাপ,
যুতি নাই, টপা নাই, একোকে নেপালোঁ।

উকঙা ফুলনি আজি ফুলৰ শোকত,
নবয় বতাহ আৰু আগৰ দৰেৰে,
নেপাওঁ এধানো গোধূ কেনিও ফুলৰ,
জুজুৰায় প্ৰাণ আৰু 'কেতেকী' মাতেৰে।

শৰত-শেৱালি ছয়ো আগেয়ে লুকাল,
তোমালোককিটি মাথোঁ আছিল বুকত;
আজিহে ফুলনি হ'ল নিচেই নিমাত,
লাগিছে বেজাৰ মোৰ ফুলৰ শোকত।

আনিছিল লগতেই কুলি কেতেকীক,
আছিল যিমান দিন আছিল লগতে,
লগে-ভাগে ল'ই তাকো কঠুৱা হিয়াৰে,
কিয়নো পলালা ফুল ইমান বেগতে?

আছিল উপচি ফুল সিদিনা তলত
গাঁথিছিলোঁ কেবাখাৰো মালা তাৰে মই,
এতিয়াও বহা সাঁচ কোমল মাটিত
আছে, মাথো গ'ল ঋতু ফুলকিটি ল'ই।

গাঁথিছিলোঁ ছয়োপিনে তগৰ সমানে
মাজতে স্তমাই এটি গোলাপৰ কলি,—
নাই আজি, নাই আৰু এটিও ইয়াত,
কৰাল ধুমুহা আহি নিলে তাক দলি।

যদিও ধুনীয়া লুকাভূমকা ফুলৰ,
নকৰিম অনাদৰ পাই ফুলপাহ,
সদায় তুলিম আতি কুঁকি এটি ল'ই,
নপৰিব জঁয় যদি ফুলে বাবেমাহ।

দিনেপতি আছে ঘৰি সূকষৰ বথ,
নকৰোঁ বেজাৰ ফুল আকউ আহিব,
প্ৰত্যেক মাহতে হয় চন্দ্ৰৰ পূৰ্ণিমা,
বছেৰেক ব'লে আতি ফুলনি ভৰিব।

ফুলিব ইয়াতে ফুল সৰিব তলত,
তেতিয়া গাঁথিম মালা হৈপাট পূৰাই
আহিব আহিব বুলি আকউ এদিন
আশাধাৰী প্ৰাণী মই থাকোঁ বাট চাই।

স্বার্থ

‘মাত হেৰ একেঘাৰ কলীয়া কুহক,
নাচ ম'ৰা চান্দি ধৰি আকউ এবাৰ।’—
এই বুলি কোনে কয় চিঞৰি, চিঞৰি
তথাপিও কাৰো কিয় নাই কাণসাৰ ?

আহিছে ভোমোৰা চোৱা কত আশা কৰি
নিয়ঁৰে কোমল কৰা ফুলৰ লোতত;
ভুলাব পাৰিম বুলি ধীহীৰ মাতত
বজ্জাব লাগিছে বাঁহী আগৰ্ভেটি ধৰি।

ম'ৰায়ো নেনাচে, ক'তা কুলিও নিহাত,
লেবেলি পৰিল দেখোঁ ফুলষেহে পাত ;

পুৱাৰ গোলাপ আহি বতাহে নচায়,
 ভোমোৰায়ো বাঁহী বাই বঙেৰে শুনায়,
 যেতিয়া ঢুকাব কিন্তু গোলাপৰ মউ,
 ভোমোৰা আঁতৰি যায়, বতাহে সৰায়।

জননী

নোৱাৰোঁ ওজিব ধাৰ ইহ জনমত—
 মোৰ হকে কৰিছিলো যিমান যতন,
 দেৱবো দেৱতা তুমি স্নেহ অৱতাৰ,
 কায়-মনে বন্দো মই তোমাৰ চৰণ।
 কত সুখ লভো পাই তোমাৰ মৰম,
 স্বৰগৰ তুমি মোৰ দেৱী শ্ৰদ্ধায়া,
 তুমিয়েহে ষ'তে ভ'তে অশাচিত ভাবে,
 দিয়া মোক আন্তৰিক অকণট দয়া।
 পুলকিত হয় মন তোমাৰ নামত,
 প্ৰকৃত ঈশ্বৰী তুমি মোৰ পৰাণৰ,—
 যি পৰাণ সত্ততেই তোমাত লীতল,
 নোৱাৰোঁ ফুটাৰ মাত অশেষ স্নেহৰ।

ল'ৰাকাল

কত দিন গ'ল পাহৰিলো আক,
 নপৰে মনত সেই ল'ৰালিৰ কথা ;—
 এইদৰে মাৰ যায় কালৰ লগত
 জীৱনৰ একো অংশ জীৱনতে গ'থা।

আছিল এদিন এই সংসার অমিয়া
নাচিছিলো নিৰ্মল লভি কত সুখ,
যি পিনেই চাইছিলো দেখিছিলো মাথো
স্বন্দৰ জগতখনি নাই ক'তো দুখ।

“ল'ৰা'কাল জীৱনৰ যুৰত বসতি”
বুলি কয় জ্ঞানীজনে সেই কাৰণেই
হ'ব পায় ভাল দেখি আহিনো উধাই
শেহল'কো এইদৰে পাবৰ মনেই।

কিন্তু হায়, ক'তা আৰু সেই ধৰাখনি,
কেনি গ'ল, কিনো হ'ল, চিনো তাৰ নাই!
নতুন এখনি সৃষ্টি নৱ-বিধাতাৰ
আছে আজি আতি মোৰ আগতে ওলাই।

অৱশ্যে মনেই মোৰ ছয়োখিনি ধৰা,
মনৰে সজ্জন এই সমস্ত জগত,
সেই মন এই মন বহুত প্ৰভেদ,—
বহুত প্ৰভেদ হ'ল মনেই মনত।

নজনা হুতনা সুখ বহুত আছিল,
নাছিল মাতৃহ জ্ঞান মোৰ অন্তৰত,
লাহে লাহে হ'লোঁ মই যত জনা-বুজা
বহুত প্ৰভেদ হ'ল মনেই মনত।

নেলাগে সি সুখ, যক সেই ল'ৰাকাল,
এতিয়াৰ এই কাল নিয়াও ভালৈবে
হে বিধাতা, শক্তি দিয়া তোমাৰ জীৱন
তোমাতে বিলীন যাতে হয় একেবাৰে।

দুখকাৰী

“এনেকুৱা স্মৃতি পালে তোমাৰ কাষত,
মহানন্দ, থাকোঁ মই তোমাৰ লগত।”

ৰাতিপুৱা শুই উঠি পিঠিদি এলাহ,
পথাৰৰ পিনে যায় হাল গৰু ল’হৈ,
দুখ কৰি স্মৃতি পায়,—দুপৰীয়া হ’লে
সন্তোষ মনেৰে ঘূৰি আহে ঘৰল’হৈ।

খাই ব’হে নিজজাল স্মৃতিৰে জিৰায়,
চিন্তা, দুখ, অসন্তোষ থাকে আঁতৰত,
ভাগৰ পলালে উঠি হাত-মুখ ধুই,
ধেমালি-ধুমুলা কৰে ল’ৰাৰ লগত।

আবেলি ওলায় বস্ত্ৰ গোটাৰ মনে,
সকলোকে পায় কিছু বাৰী-ভিতৰত,
আনি মেলি থ’হে আৰু যায় গাঁৱলৈ,
মন পুতি কথা পাতে খেতি-পথাৰত।

গধূলিতে ফুৰি-চাকি আহে ঘৰল’হৈ
গোহালিত গৰু বান্ধি ভিতৰ সোমায়,
খাই উঠি বহে আহি জুহাল-গুৰিত
ঘৰুৱা কথাৰে পাতি সময় নিয়ায়।

নেলাগে ফুৰিব ভ্ৰমি দেশ বিদেশত,
নাই একো গুখ আশা, স্মৃতি অলপতে,
নাই বহু ধন, নাই অভাবো একোৰে,
গোটাই জীৱন যায় ঘৰুৱা স্মৃতিতে।

ভুলেই চোপনি আছে, নেলাগে ভাবিব—
 “বহল পানীৰ চটা, বহল পখাৰ,”
 বেগেতে নিতাল মাৰে প্ৰকৃতি মাতত ;
 নেলাগে কপাল, লাগে সুখহে ভোমাৰ ।

সেই মাতটি

একেবাৰ মাতি মাত ক'তনো লুকালি,
 নেপালোঁ অলপো গম কেনি গ'লি তই,
 শুনো শুনো বুলি ব'লোঁ কাণ পাতি মট,
 যিটি মাত মাতি মোৰ প্ৰাণটি হৰিনি ।

নহয় সঙ্গীত, নাই অৰ্থ থকা মাত,
 হঠাতে উতলা স্বৰ মাৰোঁ বতাহত,—
 শুনিবোঁ যেতিয়া মূৰ ধৰ্ত্ততে গাকত,
 কিটোনো আপুনি নাচি উঠিল মনত ?

মোৰ প্ৰতি হ'লে মাত অৰ্থেৰেই ভবা,
 বেজাৰ দিবৰ বাবে মাতিলে এবেলি,
 নাহিব চোপনি আৰু ভাবোঁতে ভাবোঁতে
 কতাহৰ লগতেই হ'লেনে বহিলি ?

এতিয়াও আছোঁ শুনি দিয়াৰ মাজত
 এন্তেকে লভিম সুখ নিজেই নিজত ।

ভূমুকি

কোন তুমি কিয় আহি নিলগৰে পৰা
একোটি ভূমুকি মাৰি যোৱা,
মূৰ দাঙি চাওঁমানে কিয় লৰ মাৰা,
চাওঁমানে অলপো নোৰোৱা।

কিবা কিবি সাজি পাৰি থাকোঁ অকল'ই
নিজে নিজে মনৰ মাজত,
চকুযুৰি মোৰ যদি পৰে তোমাল'ই
ভোল যাওঁ তোমাৰে ভাৱত।

আনপিনে ঢাল ল'লে মনৰ গতিয়ে
তুমি যদি মাৰ যোৱা গ'ই,
ততালিকে সজীৱন একো ভূমুকিয়ে
যায়হি সজাগ কৰি থ'ই।

কোন তুমি মই হ'লে একোকে নেজানো,
মাজে মাজে মাথোঁ দেখা পাওঁ;
নেখেলিবা লুকালুকি, ধেমালি নেজানো,
বোৱাচোন হেঁপাহেৰে চাওঁ।

বিভোল

হুৱাবমুখত আহি একে ধিৰে ব'ই
কাৰ কথা ভাবিছা মনত,
আউজিছা গম নাই, আছা ধিয় হ'ই,—
চকু দুটি আছে আঁতৰত ?

বাহিৰৰ পৰা একো কথা মনল'ই
সোমাবৰ বাট পোৱা নাই,
মেলা চকু,—দেখা নাই, মাত কাণল'ই
সাহ কৰি চাপিও নেয়ায়।

ইমান প্ৰৱল আজি শক্তি মনৰ
আন একো নোৱাৰা ভাবিব,
ইমান প্ৰথৰ আজি চিন্তাৰ পোহৰ
ক'লে একো নোৱাৰা মনিব।

কি ভাবিছা জনা নাই, বিভোল ভাবত
মন আছে ক'ববাত গ'ই,
তেজহীন বলহীন আজি চকু-কাণ,
জীৱ নাই তেল আছা ল'ই।

পুৰণি স্মৃতি

বহুদিন হ'ই গ'ল তোমাক পাহৰি
সুবিছিলো ক'ববাত গই,
মোহলগা মনমোহা তোমাৰ লাহৰী
ছবিটিক ক'ববাত থ'ই।
বিদেশত সুৰি সুৰি আকৌ আহিছো,—
পুছ পাওঁ কাহিনী তোমাৰ,
আকউ মনত মই তোমাকে ধাপিছো
তুৰিয়েছে বাসনা হিয়াৰ।
পৰ্ৱতৰ পানীধাৰি প্ৰাণ কৰা জুব
মহাধেৰে বুৰ পাতি ল'লে,—
জীয়েন নীতল হ'ব তুমি আহি মোৰ
অন্তৰত অৱস্থিতি হ'লে।

নধৰিবা দায় মোক তোমাৰ বিহনে
 কাৰবাক যদি ভাবিছিলো,
 খস্কেকীয়া ভাব মোৰ গ'ল তেতিয়কৈ,
 এতিয়া সকলো এৰি দিলো।
 ওখৰ বতাহে যাৰ সক হিয়াখনি
 কৰিছিলে শীতল সদায়—
 তাৰে আধা পালে মোৰ মৰিব পোৱনি
 স্থখে দিব দুখ আঁতৰাই।

পুখুৰী

দুপৰীয়া সূৰ্য্যদেৱে গছ-লতাবোৰ,
 খেদি আনি একে লগ কৰিছে তলত,
 পুখুৰী সিপাৰে থকা আমলখী গছ
 জ্বলিকিছে পানীময় ওৰণি আঁৰত।

পুখুৰীৰ দলঙৰ মূৰত বহিছে
 পানীত কলহ সূদা দিছে উটুৱাই,
 হাতেৰে নোপোৱা হ'লে আনে থাপ মাৰি,
 এইদৰে কৰি মেলি আছে বঙ্ চাই।

মুকলি চুলিৰ আগ তিতিছে পানীত,
 নিজৰ ছয়াটিল'কে চায় কেতিয়াবা,
 মাজে মাজে একোবাৰি আধা ফুটা মাত,
 ৰূপহ ছবিটি যেন চায়েই থাকিবা।

বিচ্ছেদ

হৃদয়ত আঁৰ কৰি বাখিছিলোঁ যাক,
নিদিছিলোঁ বৰষুণ ব'দ বাহিৰত,
প্ৰকৃতি নিয়ম ভাঙি লুকুৱালোঁ তাক,
এতেকে শুকাই গ'ল হিয়াৰ মাজত।

ধৰিছিলোঁ সাদৰেৰে আঁকোৱাল মাৰি,
দিছিলোঁ উচৰ্গি প্ৰাণ তাৰ প্ৰাণতেই,
চুটি প্ৰাণ এটি হ'ই অপকল্প ধৰি
মজিছিল পৰম্পৰ সেই বঙতেই।

বসন্ত কুলিৰ ছায়, মাত একেঘাৰি,
জ্বেষ্টৰ তাপত সিও কেনিবাৰি গ'ল,
তেনেক'য়ে হিয়া মোৰ কত আশা কৰি
নিজকে নেপাই নিজতেই পৰি গ'ল।

দেৱী

ফুলনিও পৰে জঁয় ব'দৰ তাপত,
ভোমোৰাও নাহে তাৰ মউ পিবল'ই,
সোণালী বহণ মানি জিলিকা ফুলেও
স্বকয়ৰ পিনে চায় চকু বেকাক'ই।
ওচৰৰ বহুলৰ তলতে বহিনো
আছে সিটি কোন বাক হাঁহো হাঁহো কৰি ?
হাটিত পৰিছে আহি বিহাৰ আঁচল
নিপোটল স্তম্ভন দেৱী ৰূপ ধৰি।
জালেঙে জালেঙে আহি সিফালৰ পৰা,
ধৰিলেহি চকুখুৰি কোনেনে। মুখাই ?

বিগিকি বিগিকি জিলিকিছে চোরাঁ
রূপালী কিরণ পৰি ।

বাকিছে নিজৰ অমিয়া কিরণ
জগত বোমাই ঢালি,
বাপিছে সকলো বন, উপবন,
পৰ্বত, সাগৰ, বালি ।

ইফালে সিফালে বায়ুৰ লগতো
বঙচুৱা বগা পাহি,
গছে গছে চোৱাঁ তাৰে ফিৰিঙ
পৰিছে উফৰি আহি ।

যেন জোনবায়ৈ পোহৰ স্বৰূপে
সকলোতে নিজে পৰি,
কৰিছে চেনেহ জড় জগতক
সাদৰে সারাটি ধৰি ।

কেতেকী

নতুন বছৰ নতুন লগৰী
আহিলি কেতেকী ডই,
লগত বসন্ত, মুখত 'কেতেকী'
গম্বুলি মলয়া বয় ।

মাজে মাজে তোৰ 'কেতেকী কেতেকী'
চাবিব মাজত তনি
তৰলা মাতত মোহ লাগি যই
থাকৌ কত কথা শুনি ।

ভাৰত জননী

হিমালয় অঞ্চলত প্ৰকৃতি কানন,—
 আছে শোভি ফলে ফুলে নানা তৰহৰ,
 সদায় বলিছে তাত কোমল বতাহ
 আছে য'ত স্তম্ভ স্থান ইহ জগতৰ।
 ইধানত আছে বহি ভাৰত জননী,—
 সম্ভান সকলে যাৰ শোভিছে কোলাত,
 দুহাতে ধৰিছে তেওঁ সবাকো সান্ৱি
 লাভিছে সন্তোষ আজি যাৰ যশস্তাত।
 কৰিছে চেনেহ তেওঁ সমান সাদৰে,
 ওচৰ চপাই ধৰি বুকৰ কাষত,
 লাহে লাহে সকলোকে বুলিছে বচন,
 সাদৰি বুজনি মেলি অপাৰ স্নেহত।
 “ভুনা আজি বোপাইত, ভুনা কাণ পাতি,—
 নকৰিবা বিসম্বাদ সকলো সমান,
 উমলিবা একেলগে, গাবা একে স্তবে,
 নাচিবা কেউটি মিলি ধৰি একে টান।
 “পাহৰা এতিয়া আৰু বেলেগ স্বভাৱ
 সহোদৰ বুলি আজি হোৱা পৰিচিত,
 ধৰা ধৰা আকোৱালি ইটিয়ে সিটিক,
 একেলগ হ'ই সাধা আপোনাৰ হিত।”

উমানন্দ

মুকুলি পহুম-চকা পাতৰ ধোৰত,
 উমানন্দ, অৱধৰাজা প্ৰাগ্-জ্যোতিষ—
 প্ৰকাশিছে চোৱী সেই নইব গৰ্ভত
 হুপিনে ছুৱাবি বোৱা স্বপালী সোঁতৰ।

উটি অহা ঢউবোৰ সোঁতৰ লগত,
 শিলত থেকৈচা খাই কোবেৰে উলটি,
 তিৰবিৰ কৰি আহি দীঘল হাতেৰে,
 লৰ মাৰি গুচি যায় সোঁতকে সাৱটি।
 কপালত বগা ফোঁট, গছৰ মেখেলা,
 মূৰৰ কিৰীটি যাৰ বতাহে কোবায়,
 কঁকালৰ কৰধনি শিলৰ ৰেখাৰে,—
 বৰনৈয়ে যাৰ পাৰ সেৱা কৰি যায়।
 একেখিৰে আছা চাই কামাখ্যাৰ পিনে,
 দুপিনে ভূশাৰী গুথ শিলৰ পৰ্বত,
 নাচিছে খোপাত পিন্ধি প্ৰকৃতিৰ ফুল,
 সকলোৱে বেৰি যেন তোমাকে মাজত।

মানুহ

(১)

আত্মাৰ বসতি ঘৰ তোমাৰ শৰীৰ,—
 যিটি দেহ ধূলি, মাটি, পানীৰে সাজিছে ;
 আত্মা হ'লে ঈশ্বৰৰ নিজা পাৰিষদ,
 ছুটি বিপৰীত গুণ তোমাত থাপিছে।
 দেহত অসাৰ তুমি মাটি হ'বা যদি,
 গুণত চাপিছা হ'লে কাষ ঈশ্বৰৰ
 প্ৰেম, দান, দয়া, ধৰ্ম, মৰম তোমাৰ,—
 নিত্য-অনিত্যৰ তুমি কুটুম মাজৰ।

(২)

চিন্তাৰ শক্তিধাৰী প্ৰেমৰ বাহন,
 কত লত গুণে আজি তোমাত শোভিছে !

গাত বহু অলঙ্কারে নিসঙ্কি কবিছে,
চিন্তা শুণ অহুৰূপ তোমাৰ গঠন।

তোমাৰ সন্তান তুমি—তোমাৰে আভাস,—
একে কায় একে মন ধাপিত কাৰণে,
মতা-বোলা ভবা-কৰা একে, একে গুণে,
মনৰ গঠন মতে দেহৰ বিকাশ।

যতমানে জন্তু তুমি দেখিছা আগত
আকৃতিৰ অহুসৰি মন গাইপতি,—
যেনে মন তেনে দেহ, তেনে পৰ্ণিকি,
সকলো সমিল-মিল একেটি বলত।

আহিব এদিন হ'ব নৱ-বিকাশত,
আঁচৰিত বহু অঙ্গ তোমাৰ দেহত।

আত্মা

হুকোমল কৰ্ম্মৰ অন্তিম মাজত
নাচিব লাগিছ কোনে ইমান হৰিষে ?
উত্ৰাহাই দিছা কিয় প্ৰাণৰ হেঁপাহ,—
বলিব লাগিছে যাব সৌভ দশোদিশে।

সাজিছা নতুন মায়া, নতুন অগত,
দেখোঁতে অকণমানি বহল ধলীত
তুমিয়েনে বজা এনে জ্ঞান স্বৰগৰ,—
অহুৰূপ শোভা যাব দেখা পৃথিৱীত ?

পাৰিছা সংসাৰ ৰাজ্য অসীম স্থখেৰে,
চালিছা প্ৰেমৰ বন পৃথিৱী বোৱাই,

অপকৰ্ম দেখি হোৱা দেহৰ আঁতৰ,
 তোমাত অলপো সাংসাৰিক পাপ নাই।
 যথার্থ দৈত্বৰ তুমি, দেহৰ গৰাকী!
 তোমাৰেহে অস্তৰত আছে অধিকাৰ;
 ভূমিয়েই দিছা বাট-পথ দেখুৱাই
 আঁতৰাই মিছা মোৰ সংসাৰ-নিকাৰ।

আশা

(১)

আকৌলি নোপোৱা মন আশাৰ মন্দিৰ,—
 তাতে বাস কৰে আশা দেৱী ৰূপ ধৰি;
 উচটাই দিয়ে যদি মন, থস্তেকতে
 পৰুৱা পিঁশাচে ফুৰে লটিঘটি কৰি।
 বাহনি জেঙনি নাই একোৰে বিচাৰ,
 আঁচোৰ-পিচোৰ থাই ফুৰে সকলোতে;
 যেতিয়া পুৱাব ৰাতি এৰিব পিঁশাচে,
 ওলাবহি আপোনাৰ ঘৰ একেচাতে।

(২)

ধনে জনে কেউপিনে যাৰ ব'ই যায়
 আশা তাৰ অস্তৰত ওপচে সিমানে,
 আশাধাৰী প্ৰাণী বুলি সকলোৱে কয়,
 হ'ল বুলি কেতিয়াও আশাই নেমানে।
 ভূমীয়াৰ আশা স্তব্ধ, স্তব্ধৰ মানন্ত,
 মানব বিজ্ঞাত আশা, বিজ্ঞাৰ গুণত,
 গুণৰ জ্ঞানত আশা, জ্ঞানৰ অন্তত।

হুড়ালি শিকলি কাল আগত লগত
 আশাই মাড়ুবি তাতে বাঁধিছে হুয়োক,
 মুকলিলে ছিগি ভাগি হ'ব থান থান,
 জীবনত স্নেহ গুটি পাব মাথোঁ। শোক।
 আশাই জলাই দিছে উদগনি শলা,
 তাবে সাহ পাই আমি এটি হুটি ক'ই
 আগুয়াই দিও খোজ নিজ কামল'ই।

ফুলক

কালি সন্ধিয়া বেলিকা
 পাতর মাজত থকা সৰু কলিটি,
 আজি দেখিলো এতিয়া
 কপে ভৰা ফুল থকা সৰু হাঁহিটি,
 কালি দেখি ভাল পাই,
 আনো বুলি ঘোরা নাই,
 এবেলি চক্ৰে চাই
 লভিছিলো মৰমৰ বুজনি এটি,
 নাছিল ছিটিম মোৰ ভাব এনেটি।

আজি দেখি মন মোৰ
 চাপি যাব খোজে তোৰ,—
 খোজে আজি হব চোৰ,—
 কাৰল'ই ছিটি আনি তোৰ হাঁহিটি,
 মিহলাই তোৰ মোৰ হাঁহি দুয়োটি।

মু'ব দাঁতি দেখা পাও
 হ'লকেবা গুটি যাও,

লুকালেও গম পাওঁ
বতাহত বিয়াপোতে তোৰ গোন্ধটি ;
তোৰ বিনে মোৰ আশা নাই একোটি ।

তৰা

নেলাগে নেলাগে তুমি ওচৰ চাপিব,
চাবা মোক নিলগৰে পৰা,
মোক দেখি লৰ মাৰি নেলাগে আহিব,
একোটি ভূমুকি যদি মাৰা ।

আঁতৰত কিবা এটি আছে প্ৰকৃতিৰ
মনহৰা মোহিনী শকতি,—
পৰ্বতো সমান দেখি যদি দূৰণিৰ,
ওচৰত ভিন গঢ়-গতি ।

পুৱাৰ ব'দৰ মই গছৰ আঁৰত
জিলিকনি দেখি ভাল পাওঁ,
দুপৰীয়া দেখোঁ যদি মূৰৰ কাষত,
ততালিকে ভিতৰ লোমাওঁ ।

সেইদৰে আঁতৰতে তোমাক দেখিলে
ভাল লাগে মোৰ অন্তৰত,
নিলগৰে পৰা মোত চেনেহ ঢালিলে
নাটো মই তোমাৰে লগত ।

মহাৰ উল্লৰ গুণে নানা দেশ ভেদি
বিদেশতো খিয়াতি বোৱায়,
নোৱাৰে নোৱাৰে দোষে ব্যৱধান ভেদি
বিদ্ৰাপিব এশ ভাগো ঠাই ।

স্মৃতিতেই থাকা তুমি আকাশৰ গাত,
 মোক মাথো চাবা একোবেলি,
 তেনেহ'লে মোৰ শ্ৰেয় নকমে তোমাত,
 দেখুৱাবা বিশ্ব-হিয়া মেলি।
 নিয়বৰ মাজে দেখি পূবা জোনবাই
 শৰতৰ আদি সময়ত,
 যেনি তেনি গ'ই থাকে তাকে মাথো চাই,
 ভাগৰো নেলাগে শৰীৰত।
 সেইদৰে আতৰতে তোমাকো দেখিলে
 চাই থাকিবৰে মন যায়,
 ৰিণি ৰিণি সক মাত তোমাৰ শুনিলে
 শুনিও হেঁপাহ নপলায়।
 ভাল পাওঁ মাজে মাজে তোমাক দেখিলে
 সদায় নেলাগে চাবল'ই,
 দিনত লুকাই থাকি নিশা দেখা দিলে
 ভক্তি মোৰ বাঢ়ে তোমাৰ'ই।
 নোহোৱা অকল তুমি মোৰ অন্তৰৰ
 শান্তি দিয়া স্বৰ্গৰ বাণী,
 তোমাৰ স্মৃতি স্মৃতি এই জগতৰ
 জীৱ থকা যত বিধ প্ৰাণী।

উষা

তুমিয়েনে তাহানিৰ বথানা বেকত
 আকাশৰ স্মৃতিময়ী উষা,—
 আন্ধাৰৰ ছাঁয়া পৰি শেঁতা পোহৰত
 মিহলোৱা দিন আৰু নিশা।

দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা বচনাৱলী

কেবাদিনো থাকি তুমি একে ভাৱ ধৰি
 মোহিছিলো খবৰ মনকো,—
 উৰ্বশীয়ে নোৱাৰিলে যাকো ছল কৰি
 তুমি দেৱী জিনিছিলো তাকো ।
 তুমিয়েনে কপালৰ দৰে আকাশত
 জ্ঞান দিয়া সোণালী দেহৰ ;—
 বঙা-পৰুৱাৰ দৰে ক'লা-সাগৰত
 বিনি বিনি বিৰিঙে পোহৰ ।
 নিশা ওৰণীৰ মাজে দিনৰ মুখৰ
 তুমি উষা জিলিকা জেউতি,
 বাঙলী তৰাবে লোৱা ফোঁট কপালৰ,—
 নিশা দিন মিহলি দুয়োটি ।
 তুমিয়েনে উষা দেৱী,—বাণৰ জীয়াবী,—
 চিত্ৰলেখা নিজে শক্তি আই ;
 নিজা কোন বাছি লোৱা এটি এটি কৰি
 আঁকি থোৱা তৰামুখি চাই ।
 উষাই কেৱল মাথো অন্ধিকৰকেহে
 জিনিছিলে আপোন গুণেৰে,
 আকাশত সকলোৰে তুমি দেহে দেহে
 হোৱা লীন আবৰি নিজেৰে ।
 আমাৰ এতিয়া তুমি নতুন যুগৰ
 আশাৰ একেটি মাথো পুলি,
 এখনি ডাঙৰ দেশ পূব-আকাশৰ
 আছে আজি তোমালকৈ বুলি ।
 পৰ্বতৰ কেউপিনে সম্মান ভাৱেৰে
 দিবা দেই তোমাৰ পোহৰ,
 যদিও কোমল উষা একেটি হাতেৰে
 সাধা হিত বিধৱা দেশৰ ।

বন্ধুলৈ

“তোনার্থিৎ অয়ি বিধিবশাদ্ দূৰবন্ধুৰ্গতোহহং”

বাহিৰে অমিল কত সৰু ঘটনাই
 আগৰ পুৰণি কথা মনত পেলায় ;
 জীৱনৰ একো খেন ইমান সুখৰ
 পিচতো ভাবিলে শাস্তি ওপজে মনৰ ।
 তেনেকুৱা এটি মোৰ সুখৰ সপোনে
 কৰিছে ব্যাকুল আজি তোমাৰ কাৰণে,—
 বয়সতো বহুদিন ছয়ো ফুৰিছিলোঁ ।
 ক’ব খোজোঁ মোৰ স্নেহ তোমাৰ কাষত,
 কিন্তু তুমি আছা আজি বহু আঁতৰত ;
 খলোঁ মোৰ কথাবাৰি শুল্ল আকাশত,
 পৃথিৱীয়ে ধ্বংসকতে পাবহি পাকত ।
 ততালিকে পাব তুমি বুজি-সজি ল’বা ;
 হে বতাহ, নিনি তুমি তাতে যেন ধ’বা ।

নৱ জীৱন

পুৰণি কালৰ গতি
 ক’ববাতো পৰি ব’ল
 নতুন আশাৰে আজি
 জীৱন জনম হ’ল ।
 সুখ-সৌভাগ্যৰ আশা
 কৰিবলগীয়া নাই,
 ৰিয় দিবল’কে কিন্তু
 লাগে এডুখৰি ঠাই ।

দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা ৰচনাৱলী

থেনে থেনে জীৱনৰ

সলনি হৈছে মোট,

তাৰ লগে লগে বয়

আশাৰ এসোঁতা সোঁত

নিজৰ মনৰ আৰু

ঈশ্বৰৰ আজ্ঞা পালি

কৰ্তব্য, দেশৰ বাবে

প্ৰাণ মন দিয়া ঢালি।

দেহ আৰু মন

ফুল হ'লে গোন্ধ তাৰ লগে লগে যায়,
ফুলৰ বাহিৰে ক'তো অৱস্থিতি নাই;
গোন্ধে ফুলে একে মুঠে বেলেগ বিকাশ,
প্ৰধান নহয় কেও—পৰম্পৰে দাস।

সেই দৰে মন, চিন্তা, অজুঁভৰ গুণ—
দেহৰে লগৰ কিবা ওপৰঞ্চি ধুন,
ছয়ো ছয়োটিৰ বশ, কাৰো হ'লে নাই
প্ৰকৃতিৰ বাহিৰেদি পলাবৰ ঠাই।

বিবিধ গুণৰ পৰা নৱ গুণ হয়,—
উচিত জ্ঞানত মনে নিজে জন্ম লয়।
মাটিৰে এবিধ পোক মাটিতে ঢুকাম,
সৰহাই দুখ কৰা মিছাৰ সকাম।

প্ৰকৃতিৰ গতি চাই নিয়ম পালিম,
সেইবুলি কাৰো গাত ঠেলা নেমাৰিম।

প্রাণ

প্রাণ মোর, আজিল'কে তোমাক নেজানো,
 তুমি হ'লে এৰাএৰি হ'ম বুলি মানো ;
 ক'তনো কেতিয়া লগ পালোঁ কেনেক'ই
 নজনা স্বীকাৰ কৰোঁ আজিল'কো মই ।
 প্রাণ, আমি বহুদিন একে লগে আছোঁ ,
 বৰষিলে মন মাৰি ব'দত ঝাচিছোঁ ;
 এৰি গুচি যোৱা টান বন্ধু মৰমিয়া—
 মৰিব চকুৰ পানী, এটি ছমুনিয়া—
 কাল বুজি মোক হ'লে একোকে নক'ই
 যাবা তুমি চেংৰ যোবা দৰে লাহেক'ই ;
 নক'ল বিদায় বাণী—পালে স্বৰগত
 আদৰিবা মিলনৰ প্ৰীতি বচনত ।

নৈ

ঘূৰি-পকি পথাৰৰ মাজে বোৱা ন'ই,
 যুৱতীৰ দৰে ধৰ্মী চালে গুণল'ই ,
 নিৰল সবল ভাৱে মনে মনে যায়,
 সংসাৰৰ লীলা-খেলা গোন্ধকে নেপায় ।
 নিৰজু—তথাপি কিন্তু প্ৰবল কোবত,
 যায় হ'লে নিৰ্ধাৰিত জীৱনী-পথত ।
 ধুনে গুণে সেয়ে ভাল যিহকেবা কৰে,
 লোকৰো মঙ্গল বাহি লভে সকলোৰে ।
 পৱিত্ৰ অস্ত্ৰৰ যাৰ দাপোণৰ দৰে,
 স্বৰগৰ প্ৰতিবিম্ব তাতে আহি পৰে ।

সৰস্বতী

কবিতা কল্পনা শোভা লাৱণ্য মাধুৰী
সকলোৰে একেলগে মিলন তোমাত ;
বাহিৰে দেহত তুমি বগা ৰূপ ধৰি
ভিতৰ পৱিত্ৰ কোৱা অফুট ভাষাত ।

যথার্থতে পছমেহে তোমাৰ বাহন,
—পছমো কোমল দেৱি তুমিও কোমল ;—
য'ৰ পৰা বীণা গীত কৰা বৰিষণ
সানি তাত কবিতাৰ বিন্দু নিৰমল ।

ভোমোৰাবিলাক যায় চুমিবৰ মনে
পছমৰ ওপৰৰ তোমাৰ চৰণ,
ভোমোৰা নহয় দেৱি পূৰ্ব কবিগণে
গুণ্ গুণ্ কবিতাবে কৰিছে বন্দন ।

বসন্ত, ঘোঁৰন ছয়ো সদায় তোমাত
আছে একদৰে ; আদি বায়ু বসন্তৰ
প্ৰথমে ওলায় আহি তোমাৰ পূজাত—
ফল, ফুল, ফুলি-মাত তোমাৰ লগৰ ।

নিশ্চয় কৰুৱা তেওঁ যিজনে তোমাক
মাটিৰে নিৰ্মাণি পূজে হুবুজা ভাষাবে ;
কল্পনাৰে সাজি ল'ই তমু প্ৰতিমাক ।
ভক্তিৰে পূজিম দেৱি ঘৰুৱা কথাৰে ।

পানীয়ে ভিতৰখনি স্নাতল কৰিলে
নপৰে পছম জঁয় ৰ'দৰ তাপত,—
তোমাৰ কৰুণা-ৰূপ শাস্তি-গুণ পালে
নেপায় যাতনা কেৱে লক্ষীৰ কোপত ।

শেহ নিশা

গ'ল নিশা শুলোঁ মই কুলিৰ মাতত,
তাকে শুনি থাকোঁতেই টোপনি আহিন,
শেহ নিশা মাৰ পাই শুনোঁ আকাশত
বাজি আছে কুলি-মাত, টোপনি নাহিন।

আহিলোঁ ওলাই, দেখোঁ চৰিছে জেউতি
আকাশত চন্দ্ৰমাৰ তৰাৰ স্ফুৰত ;
পোহৰে শিমলু গছ ধৰিছে সারটি,—
চুইছে আকাশে যেন দীঘলী আগত।

পথাৰত বৰফুৰ হ'ই বোৱা পানী
জিলিকিছে তিৰ্‌বিৰ্‌ জ্বৰ পোহৰত,
ভগা আলিয়েদি যোৱা কুল কুল ধ্বনি
লাগিছে স্বৰ্গীয় যেন নিশাৰ কাণত ;

মোহ গ'ই ব'লোঁ মই নিৰল ভাবেৰে,—
ভূব পিনে দেখা দিলে পুৱাৰ পোহৰে।

দিনৰ সপোন

দুশৰীয়া থাই উঠি আধা-টোপনিত,
দেখিছিলোঁ আকস্মিক ব'দ-কাঁচলিত ;
ভাবিছিলোঁ কত কিনো আগম-পুৰাণ
ভাবোঁতে ভাবোঁতে যেন আধা-সপোনত,
দেখিলোঁ এখনি সৰু নই পথাৰত
পাৰত বিৰিণা, পানী কটিকৰ মান।
পথাৰত বৰ-পানী আহি ধুই নিয়া,
আছে চিন পদুমৰ শুকান পাতত ;

ওখ এটি টিঙনাত দেখিলোঁ মাজত
এটি ৰূপ এনে ৰূপ দেখা নাইকিয়া ।
অলকাৰ নাই বুলি অশোক বনত
সীতাৰ সমান ৰূপ, গঠন দেহৰ
পৃথকাৰ নোৱাৰিলোঁ পৰা বতাহৰ,
তাতেই মিহলি হ'ল চকু মেলিলত ।

পুৱাৰ জগত

সুই উঠি চাওঁ গ'ই বাহিৰৰ পৰা
পচিমত মাৰ যায় ৰোহিণীৰ জ্যোতি,
এফালে আন্ধাৰ আৰু ইফালে পোহৰ,
জিলিকিছে ওপৰত সৰু তৰা এটি !
উঠিল পূবত এটি হাঁহিৰ উৰুনি—
সুই উঠা মাছুহৰ মাতেৰে মিহলি,
পচিমত সৰু সৰু চৰাইবিলাকে
পোহৰ আহিব বুলি মাৰিছে কিৰিলি ।
আনিছে বতাহে এটি মন মোহা গোন্ধ
সাধু-সঙ্গ ল'ই অহা মাছুহৰ দৰে,
নাইবা ফুলক চুমি শৰতৰ বায়ু
আহিছে প্ৰণয় গোন্ধ ল'ই হেঁপাহেৰে
এইদৰে তুমি মোৰ হৃদয়-আতমা
আহিছিল নেকি ল'ই অসীম শক্তি,
পাইছিলোঁ হৃদয়ত কিবা এটি বল,
এতিয়া লুকাল মোৰ হৃদয়ত যিটি ।

যদিও পুরাৰ বেলা অতি মনোহৰ

দুপৰ হ'লেহে ধৰে মানুহে কামত ;

ল'ৰাকাল মধুময়, প্ৰথম পোহৰ,

চোকা ব'দ,—জ্ঞান-জ্যোতি লভিম মনত ।

হেৰোৱা লাহৰী

কত আশা ব'ই গ'ল হিয়াৰ মাজত,

কত কথা ক'বলই থাকিল মনত,

থাকিল কতনো মোৰ কথা হেঁপাহৰ,

থাকিল সকলো কথা তোমাৰ লগৰ ;—

কেৱল লুকাল তুমি চকুৰ আগত,

বিৰাজিছা পূৰ্ণ ভাৱে কিন্তু হৃদয়ত ।

যিদিনা লভিলোঁ মই তোমাৰ অন্তৰ,

ভাবিলোঁ নিজকে নিজে ভাগ্যৱন্ত বুলি

সকলো আশাৰ মোৰ স্বৰূপ মাজত,

অৰ্পিছিলোঁ প্ৰাণ-মন তোমাতে সমূলি ;

যি মৰম থাকি গ'ল তোমাৰ মৰ্য্যাত

চিৰকাল গোন্ধ তাৰ পায় বতাহত ।

তুমি কৰা কামবোৰ বাথিম আবৰি

কৰিম যতন তাত প্ৰাণপণে মট,

উচৰ্গিম সৌৱৰণী বুলি তোমাৰ হৈ,

সকলোৱে গাব গীত তোমাক হুঁৱৰি ;

সকলো থাকিল, আহিছিলো মেনেক'ই

সংসাৰৰ পৰা তুমি গ'লা ভেনেক'ই ।

গধূলি বেলিকা য'ত তুমি ফুৰিছিলি,
 য'ৰ পৰা ফুল তুলি তুমি পিঙ্কিছিলি,
 সকলো এতিয়া আছে তুমি মাথোঁ নাই—
 য'তে ত'তে তোমাৰেই চিনকেহে পায় ;
 য'তে হাত পৰিছিল তোমাৰ সাদৰি,
 অহুভৱ কৰোঁ স্মৃতি তাকে আজি ধৰি ।

তোমাৰ দেহৰ গঢ় মন পাহৰোৱা,
 এতিয়াও দেখোঁ যেন চকুৰ আগতে,
 এতিয়াও কল্পনাৰে দেখিছো তোমাক
 যথার্থতে তুমি কিন্তু নাই জগততে ।
 সকলো থাকিব তুমি যাবা অকল'ই,
 নহয় সম্ভৱ এনে, আই কাষল'ই ।

আছা তুমি, যোৱা নাই কল'কো, ইয়াতে,
 কৰিছা প্ৰমাণ মাথো মোৰ মৰমৰ,
 নেলাগে ইমান তুমি কৰিব যতন
 মেলি দিওঁ হিয়াখনি চোৱা সাদৰৰ ;
 হঠাতে মূৰত দেখোঁ তপত লাগিল,—
 তুমি নাই কথাবাৰি হিয়াত বাজিল ।

আকাশৰ চক্ৰমাত তোমাৰ লোচন
 পৰিছিল সিও আজি আছে একেদৰে,
 মোৰো তাতে চকুযুৰি পৰিছে এতিয়া
 মিলিছে নয়ন মোৰো এতেকে তোমাৰে ;
 জীয়াই থাকোঁতে তুমি শোভিছিলি য'ত,
 তোমাৰ বিহনে আজি আছে মই ত'ত ।

আগৰ দৰেই আছে গোটেই সংসাৰ
 ইহ-মাতি কথা ক'ই নাই দুখ-শোক,
 ভৰি আছে কলে ফুলে সমস্ত জগত,
 হেৰুৱালো হৃদয়ৰ ফুলটি,—তোমাক ।

গ'লা তুমি, গ'লা শুটি নেভাবিলা মোৰ
তুমি অবিহনে শোক নপৰিব ওৰ।

জীৱ জন্তু সকলোৱে চৰিছে বঙত,
মানুহে কৰিছে নিজ কাম আলোচনা,
চৰায়ে গাইছে গীত ফুলনিত পৰি,
কুলিয়ে টানিছে ৰাগ পঞ্চ-স্তব ধৰি ;
ময়েনে তোমাৰ মুঠে অভাব বুজিম—
ময়েনে কেরলে শোক তোমাৰ ভুগিম ?

যেতিয়া বসন্ত দেৱী আপুনি লুকাব,
গছৰ গোলাপ ফুল গছতে শুকাব,
বিলত পদুম ফুলি তাতে মাৰ যাব,
চৰায়ে সঙ্গীত এৰি নিতাল মাৰিব,
তেতিয়াহে তোমাল'ই পাহৰিম মই
তেহে মোৰ ঔৰগছি গাতে পাব লয়।

হুতনিম, শেহ নিশা ফেঁচাৰ কুকলি,
শুভদিন উৎসৱত পৰিড় উকলি ;
নপৰিব জুব লগা চন্দ্ৰৰ কিৰণ,
নব'ব সন্ধিয়া আৰু মলয় পৰন ;
মাৰ গ'ল সিসকল তোমাৰ লগত,
এতেকে নেপাম আৰু এই জগতত।

ওপৰত নক্ষত্ৰৰ চকু-পিৰিকনি,
ভলত আকৃতি তাৰ জোনাকী পকড়া
সকলোৱে পোহৰাৰ কৃষ্ণপক্ষ নিশা,
বস্তিয়ে পোহৰ দিব আন্ধাৰ ঘৰুৱা ;
মোৰ কিন্তু অস্তবত চিৰ নিশা হ'ল,
কৃষ্ণপক্ষ নিশা দুয়ো চিৰকাল ব'ল।

আগেয়ে যাওঁতে যদি কিবা এট শুনো,
 তুমি আহিছানে বুলি ঘৰি-পকি চাওঁ,—
 এতিয়াও শুনো যদি ক'ৰবাত মই
 থস্তেক আগৰ কাল ঘূৰুৱাই পাওঁ ;
 যেতিয়া বিৰহ-দুখ পৰিব মনত
 দুশুণে বেজাৰ জলি উঠে অন্তৰত ।

নাই মোৰ জীৱনত একো কাম নাই.
 অৰাজক হিয়া মোৰ নথকাত ৰাণী ;
 পুৱা উঠি সন্ধ্যা বেলা তুমি অন্ত গ'লা
 নিয়ৰ স্বৰূপে মই টোকাঁ চকুপানী ;
 কান্দি কান্দি নিশা ভোগোঁ অশেষ দুখেৰে,
 পিচ দিনা স্বৰগত গিলিম তোমাৰে ।

নিফল জীৱন মোৰ, নকৰোঁ বিনাশ,
 সন্ধ্যাসী স্বৰূপে গাম তোমাৰ কীৰ্তন,
 নগৰে নগৰে গাম বীণাৰ স্তবত,
 প্ৰকাশিম পুণ্যময় প্ৰেমৰ জীৱন,
 ততোক'ই, প্ৰকাশিম তোমাৰ মহিমা,
 তোমাৰ নামেৰে গীত ৰচিম অসীমা ।

বিদায়

ব'ই যোৱা, গ'ই থাকা, টেচা পানীধাৰি,
 সাগৰত কৰ দিয়া গ'ই,
 তোমাৰ পাৰত মোৰ নপৰিব ভৰি
 কেতিয়াও চিৰকালল'ই ।

লাহে লাহে ব'ই যোরা পথাৰে-মমাৰে
জান গুচি হোৱাগ'ই নই,
লুফুৰী তোমাৰ আহি এই পাৰে পাৰে
কেতিয়াও চিৰকালল'ই।

নল গজি হুমুনিয়া' ইয়াতে পেলাব,
বিৰিণা কঁপিব ব'ই ব'ই,
ভোমোৰায়ো আহি নানা গীত-মাত গাব
পাৰেমানে চিৰকালল'ই।

হেজাৰ সূৰ্য্য ব'ব তোমাৰ দেহত,
নাচিবও হেজাৰ চক্ৰই,
নপৰিব ভৰি মোৰ তোমাৰ পাৰত
কেতিয়াও চিৰকালল'ই।

কবিতা

মানুহৰ চিন্তা আৰু কল্পনা গছত
ফুলা তুমি এপাহি গোলাপ,
বড়ো আছে, গোন্ধ আছে, তিতা নিয়ৰত,
পৰা জঁয় যদি পোৱা তাপ।

চুহিলে তোমাতো পায় সেই একেদৰে
ফুলৰ সোৱাদ লগা মটু ;
হুখ, শান্তি, ভূঁইকঁপ, ধুমুহা, তাপেৰে,
হিয়াৰ মাজত তোলা চট।

হৃদয়ৰ অন্তৰৰ সৰু তাঁৰগছি
 কথমপি তুমিহে লৰোৱা,
 ফেঁকুৰি, নেমাতি একো, চকুপানী মচি
 হৃদয়ৰ আবেগ বুজোৱা।

বহু আঁতৰত থকা তৰাটিৰ দৰে
 সৰু বুলি জলন্ত পোহৰ,
 দীঘল বুৰঞ্জী এটি কোৱা তাৰে দৰে
 ক্ষুদ্ৰকায় কথাৰ সাগৰ।

মাহুহৰ শক্তিৰ তুমি ওখ ঠাই,
 হিয়া-মন জুৰায় তোমাত
 দুখ এৰি, খঙ্ এৰি কেঁচুৱা ল'ৰাই
 শোৱে যেনে মাকৰ কোলাত।

নেদেখা হুতনা কোনো দেশ-বিদেশত
 কিনো হয় তুমিয়েহে কোৱা ;
 কোনে ক'ত কিনো ভাবে মনৰ মাজত
 জগতক তুমিহে জনোৱা।

সহিব নোৱৰা ক'ব নোৱৰা ভাবৰ
 তুমি এটি সৰু হুমুনিয়া,
 শুনিলে হিয়াত লগা কোমল বাঁহীৰ
 বতাহত মাত দীঘলীয়া।

মাহুহৰ তুমি এটি পুৰণি সাহোন
 প্ৰথমেই জনম তোমাৰ ;
 আছিলে, আছেও সেই মনমোহা গুণ
 আজিল'কো তোমাৰ পূজাৰ।

জগন্নাথ বকরা

অনন্তত গ'লা লীন লীলা পরিহরি
 আসামৰ অমূল্য বতন ;
 স্বদেশ উন্নতি রূপ মহাত্মত ধরি
 কবিছিল অশেষ ঘটন ।

অশোক অষ্টমী দিনা গজাব পাবত
 ইহলীলা সমাপন কবি,
 আমাক শোকত থ'ই নিজে অশোকত—
 গুচি গ'লা দিব্যরূপ ধরি ।

নেভাবিলা বজ্রাঘাত মৰণ-বাতৰি—
 পরিলেহি আমার মৃত্যুত,
 শোকে দুখে জীবনৰ গতি-বিধি এৰি
 ধৈৰ্য্য আৰু নব'ব মনত ।

আছিল চানেকি রূপ তুমি সকলোৰে,
 আৰু তুমি জগতত নাই,
 বিপদত চাপি গলে শুভলা মাতেৰে
 কোনে আৰু ধৰিব চপাই ।

দেখুৱালা মহত্বৰ আদৰ্শ প্রমাণ,
 দেখুৱালা শিক্ষাৰ প্রভাৱ,
 দেখুৱালা একেলগে বিজ্ঞা, বুদ্ধি, জ্ঞান,
 দেখুৱালা নিৰ্মল স্বভাৱ ।

দেখুৱালা শঙ্কা নাই কেনি বিপদৰ,
 লক্ষ্য ঠাই দেখুৱাই দিলা,—
 এয়েহে বেজাৰ মাৰ্গে বহুত কামৰ
 শেষ ফল চাব নোৱাৰিলা ।

দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা ৰচনাৱলী

জনম প্ৰতিভা লই,—গোটেই আসাম
চলিছিলে তোমাৰ কথাত,
শুনিছিলো য'তে ততে তোমাৰেহে নাম,
সকলোৰে নিৰ্ভৰ তোমাত।

ইমান দিনৰ দুখ, সংসাৰ-নিকাৰ,
পোৱা কষ্ট দেশৰ কামত,
সকলো পাহৰি দেৱ, চিৰ-সাধনাৰ
শান্তি লাভ কৰা স্বৰগত।

দেৱৰ মৰম পাই মৰণ পাহৰি
থাকা গ'ই স্বৰ্গীয় স্মৃতিত,
কেতিয়াবা ক'ববাত লভিলে আজৰি
স্মৰিবা আমাক মনত।

আকউ জনম লভি আমাৰ মাজত
শীৰ্ষস্থান কৰি অধিকাৰ
চলাবা আসাম দেশ, আমি মৰমত
ভক্তি দিম ছৰীয়া হিয়াৰ।

নিবেদন

প্রথম প্রকাশ : ১৯২০

মাননীয়
শ্রীযুক্ত ৰাজা প্ৰভাতচন্দ্ৰ বৰুৱা বাহাদুৰ
মহোদয়ৰ
শ্ৰীকৰকমলেষু

মৰণ

মৰিলে নেযাওঁ আমি পৃথিৱীৰ পৰা,
থাকোঁ। আমি ইয়াতে লুকাই,
আজি কোৱা কথাখাৰি বায়ুৰ লগত
চৌ থেলি থাকিব গঢ়ায়।

মই জোৰা ঠাইখনি বায়ু-সাগৰত
মৰিলেও পূৰণ থাকিব,
যিহকে কৰক মোক,—ৰূপান্তৰ কৰি
একোকে কৰিব নোৱাৰিব।

অজব-অমৰ মই আছোঁ চিৰকাল,
আছিলোঁও আগৰ পৰায়,
নহওঁ নতুন একো, নেযাওঁ কল'কো,
ইয়াতেই থাকিম সদায়।

কেতিয়াবা ভাব মোৰ লুকাব মনৰ,
মাতৃখাৰি হেৰাব মুখৰ,
নেথাকিব একো ভেদ আপোন-পৰৰ,
স্নেহ ভাব নব'ব মনৰ।

কিন্তু মোৰ দেহ হ'লে সদায় থাকিব,
আনপিনে কল'কো নেযায়;
হ'ব পাবে ৰূপান্তৰ চকুৰে নেদেখা
সেইবুলি ক'তো নেহেৰায়।

মৰাৰ পিচত

মৰিলে পামনে দেখা তৰা আকাশৰ,
শস্ত্ৰেৰে শোভিত বহুজ্বৰা,
বিস্তৃত জগতখনি আকাশে আবৰা,
কেউপিনে আনন্দেৰে ভৰা ?

পৃথিৱীৰ গাত গজা কোমল বনত
পৰি থকা কোমল নিয়ৰ,
মৰিলে পামনে দেখা বায়ুৰ মাজত
গহীন চলন ডাৱৰৰ ?

কাণেৰে শুনিম জনো প্ৰকৃতিত বজা
শাস্তিময় মোহিনী সংগীত,
তলত জিলীয়ে গোৱা মধুৰ মাতেৰে
বিভূৰ যশস্তা পৃথিৱীত ?

মৰিলে কাণত যদি একোকে নেবাজে,
একো হাঁয়া নপৰে চকুতো
হৃদয়ৰ ভাব তাপ সিও যদি যায়,
স্থথ তেন্তে নাই মৰণতো ।

মৰম-পাশ

মৰিব লাগিব যদি অৱশ্যে মৰিম,
নোৱাৰোঁ এবাৰ তাৰ হাত,
অস্ত হ'ব সিমানতে পৃথিৱীৰ স্থথ,
একো মোৰ স্থথ নাই তাত,
নাই ভবা মোৰ এই কোমল শৰীৰ
লয় পাব পৃথিৱীৰ গাত ।

মৰাৰ পিচতো মোৰ মনত থাকিব,
ফলে ফুলে ভৰা ধৰালৈ,
পুৱা উঠি নেদেখিম সূৰ্য্যৰ পোহৰ
চকুযুৰি জাপ গ'লে গ'ই,
গাই থকা আকাশত দেৱতাৰ গীত
নোসোমাব মোৰ কাণল'ই।

নেজানো আছেনে নাই আৰু ক'ববাত
দ্বিতীয় জনম কিবা এটি,—
য'ত গ'ই লগ পাম সুখতো দুখতো
ভাল পোৱা মোৰ সকলোটি ;
ভাল পাওঁ মই কাকো, কোনোৱে আকউ
ধৰি আছে মোকেহে সৱটি।

হয়োদলে দুখ পাম এৰাএৰি ত'লে,
কিজানিবা ইয়াৰ পিচত
আৰু ক'তো দেখাদেখি হওঁনে নহওঁ
ভাবি চাব নোৱাৰোঁ মনত ;
কেনেকৈ যমে মোক লৈ যাব পাৰে
আছোঁ মই মৰম-পালত।

স্নেহ

শাস্ত্ৰই লিকায় বোলে গাইগোটা আমি,
স্নেহ মাথো বচন! যাৱাব,
গুৰু-পৰিয়াল মিছা, মিছাৰ কল্পনা,
আতৰিলে কোন হ'ব কাৰ ?

এই কথা সঁচা বুলি মানিব নোৱাৰি,
 স্নেহ এটি স্বৰ্গৰ সাঙোৰ,
 হেজাৰ বাঙত তুমি ৰূপ ভ্ৰম বোলা
 থাকিবই স্নেহৰ আজোৰ ।

পৃথিৱীৰ আদিত্তেই স্নেহৰ জনম,
 মৃত্যু তাৰ নাই পৃথিৱীত ;
 মাটি-দেহ মাটি হ'ব, স্নেহৰ বান্ধনি
 লয় হ'লে নেঘাব মাটিত ।

কোনোবাটি ঢুকাব লাগিব

দুয়োটিৰ কোনোবাটি ঢুকাব লাগিলে
 আগবঢ়া মোৰে যেন হয়,
 থাকিবা ৰঙেৰে তুমি সদায় থকাদি
 প্ৰফুল্ল বদন যেন ৰয় ।
 সাহেবে থাকিবা তুমি নিৰ্ভয় মনেৰে,
 নাম গাই ল'ৰাক শুনাবা,
 নহ'লে অকলশৰে আপোনাআপুনি
 মই ৰচা গীতকিটি গাবা ।

ৰাখিবা মনত

ৰাখিবা মনত মোক যদিও আঁতৰি যাওঁ—,
 সিপুৰীত গৈ মই নতুন জগত পাওঁ,
 নোৱাৰা শৰীৰ মোৰ তোমাৰ হাতেৰে চুব,
 যাওঁ বুলি ঘূৰি আহি নোৱাৰীহি দেখা দিব ।

বাখিবা মনত মোক যদিও নোয়াবা ক'ব—
 কেতিয়ানো ছয়োটিৰ পুহু দেখাদেখি হ'ব.
 খস্কেক পাহৰি যদি আকউ মনত পৰে।
 নিদিবা ডুবিব মন কেতিয়াও বেজাবেৰে।

মোৰ দোষ বেয়া গুণ মনত পৰিলে আতি
 মোৰ কথা মনলৈ সোমাব^৩ নিদিবাহি ;
 নধৰিবা দোষ মোৰ সকলো পাহৰি যাবা,
 বেজাৰ নকৰি আৰু আনন্দত মন দিবা।

প্ৰবোধ

নেকান্দিবা হুমুনিয়া নেপেলাবা তুমি,
 যোৱা কথা হৈ গ'ল আৰু,
 ছিডি অনা ফুলা ফুল আকউ ফুলাব
 কোনোবাই পাৰে জানো বাক ?

কপালৰ গুপ্ত ৰেখা কোনেও নেজানে,
 নাই পোৱা ভেদ তাৰ মানুহৰ জানে।

উৰা হুথ উৰি গুচি খস্কেকতে যায়,
 হুথ কিয় সদায় থাকিব ?
 তাকৰীয়া হুথ,—যেন সপোনত পায়,
 দুখে কিন্তু বেগেতে নেৰিব।

কিজানিবা মই দুখ পাওঁ

মৰিলে চিতাত মোক ভাল কৰি নিবা
কাঠ-কুঠ নিদিবা ভৰাই,
তাকৰ তাকৰক'ই খৰি জাপি দিবা
কিজানিবা মই দুখ পাওঁ।

পিঙ্কিৰ নোৱৰা মোৰ কাছুটি পিন্ধাবা,
গা দিবা পানীৰে ধুৱাই
ককালৰ খোচোনাটি ঢিলা কৰি থ'বা
কিজানিবা মই দুখ পাওঁ।

জুইকুৰা লাহে লাহে চিতাত লগাবা
একেবাৰে নিদিবা জলাই,
গাৰ চিন থাকেমনে মোক লুখুচিবা
কিজানিবা মই দুখ পাওঁ।

খৰি দিবা মোক তুমি নইৰ বাৰ্ণিত
কেৱে যেন চিনকে নেপায়,
ইহিলে কোনোৱে মোৰ মৰিশালনিত
কিজানিবা মই দুখ পাওঁ।

সঙ্গীহীন

আছিল সজ্জাত দুটি ধুনীয়া চৰাই,
য'তে ত'তে জোৰ পাতি ফুৰে,
ইটি যোৱা বাটে বাটে সিটি উৰি যায়,
কাৰো লগ কোনোটিয়ে নেৰে।

এটিয়ে যেতিয়া কণ দিব উলাহেবে
সিটিয়ে বঙেবে থাকে চাই,
দুয়োটিয়ে মিলিজুলি চোতালত পৰা
খুদকণ খুটি খুটি খায়।

কোনোটিক হাত মেলি ধৰিব খুজিলে
লৰ মাৰি আঁতৰে তেতিয়া,
ইটিয়েও উৰা মাৰি তাৰ লগ লয়
নেৰি তাক অকলশৰীয়া।

এদিন জাবৰ নিশা সজাত থাকোঁতে
তাৰে এটি ঠেৰেঙা লাগিল,
বাতিপুৰা নহা দেখি মাহুছে চালত
দেখে তাৰ জীৱ আঁতৰিল।

ইটিও আছিল তাৰ ওচৰতে ব'ই
হাত নিলে খোট মাৰি দিয়ে,
সজা এৰি সেইদিনা বাহিৰ নোলাল,
টোপ দিলে মুখত নিদিয়ে।

প্ৰশ্ন

হাঁহি থকা মুখখনি আৰু নেদেখিলোঁ
মাৰ গ'ল সাৰ পাওঁতেই,
চাত্ কৰে আঁতৰিল—ভাৱনাৰ মুখা
ভাগি গ'ল চাই থাকোঁতেই।

সাধ পাই হেৰুৱালোঁ স্বপ্নৰ ছবিটি
সাৰ পোৱা অতি নিদাকণ ;

অনিশ্চিত এৰি তেও নিশ্চিতকে পালোঁ,
মানি ললোঁ সেয়ে এটি গুণ ।

মৰণ তুমিও জানো অনিশ্চিত এৰি
দিবা কিবা নিশ্চিত জীৱন ?
বুজিব নোৱাৰি এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ
খুৱনি লাগে মোৰ মন ।

সংশয়

জানো যদি আত্মাৰ অনন্ত জীৱন
মৰণেও নোৱাৰে ঢুকাব,
কিয় ভয় লাগে তেন্তে মৰণৰ বাবে
খোজো আমি মৰণ এবাব ?

নিৰ্ভয় চিতেৰে কোনে পাৰে পৃথিৱীত
মৰণৰ ওচৰ চাপিব,
সাধুৰ কাহিনী মাথো কল্পনাৰ কথা,
কোনে তাক নিজে আচৰিব ?

সকলো ধৰ্মই নিতে শিকাব লাগিছে
মৰণৰ ভয় এবাকেহে ;
কিন্তু ক'তা, তাৰ একো ফল ধৰা নাই
ভয় কৰে আটায়ে তাকেহে ।

হেজাৰ মুখেৰে কওঁ,—মনৰ মাজত
সদাই সংশয় লাগি আছে,—
কি হয় নেজানো ঠিক এই আত্মাৰ
জীৱনৰ মৰণৰ পাছে ।

কোনো এটি ভাবে নাই থকা পৃথিবীত
চিৰকাল থিতাপি লগাই,
স্বাধীন চিন্তাৰ সোঁত সদায় বলিছে
ভেটা দিয়ে এনে কোনো নাই।

বিশ্বৰ নিয়ম

পুৱাৰ পোহৰে সায়টি ধৰিব
গোটেই জগতখনি,
বিলৰ পহুম বিলতে ফুলিব
খেন আপোনাৰ গণি,
পৃথিবীৰ গতি অটুট থাকিব
অলপো নহ'ব লব,
তৰাৰো গহীন জুগুচিব শুণ
যদিও নেথাকে নৰ।

দিয়া নাই বল মাসুহে অলপো
ধৰাধৰ নিজে বলী,
থাকে বা নেথাকে পৃথিবীত জীৱ
পৃথিবী থাকিব চলি,
চক্ৰৰ পোহৰে আগবাঢ়ি আহি
চুমিব গছৰ আগ,
দেখা বা নেদেখা বাঙালী ব'দেৰে
পৰ্বতে মাৰিব পাগ।

বিশ্বৰ সৌন্দৰ্য্য সদায় থাকিব
ভুমিছে কেনিবাঁ যাবা,
বিশ্বৰ নিয়ম আছে একেদৰে
ভাঙিলেই গম পাবা ;

তুমি নেথাকিলে প্রকৃতি দেবীৰ
 একোকে নহ'ব হানি,—
 তুমিহে নেলাগে নেথাকে যদিও
 এটিও ধৰাত প্রাণী ।

উন্নতি

থাকিবনে চকু মোৰ সদায় জপোৱা ?
 নিশ্চয় এদিন দেখা পাম ;
 চোপনি ভাগিলে মোৰ সাৰ পাই উঠি
 এই চকুৰেই মই চাম ।

যেয়ে বা কৰক কাম, তাৰ অংশ মোৰ
 কোনেও নোৱাৰে হেৰুৱাব,
 লোকৰ জ্ঞানেৰে মই নিজ পোহৰাম,
 পাপে মোক চুব নোৱাৰিব ।

গতি মোৰ আগপিনে কাতি-কুতা নাই,
 হোঁহোঁকাৰ নোৱাৰে কোনেও,
 হয়তো অইনবোৰ আগবাঢ়ি যাব,—
 যাম,—মোক লগ এৰিলেও ।

যাওঁতে লাগিব পাৰে বহুদিন ব'ব
 বাটকৰা বহুত ঘৰত,
 পাম গ'ই সেই ঠাই পলম হ'লেও
 অৱশ্যে কোনোবা এদিনত ।

নোবাবা বুজিব

আছে পৃথিবীত বহুত জীৱ
কোমল গঠন অতি,
আমাৰ শক্তিতে নোৱাৰোঁ ধৰিব,
আমিও নোৱাৰোঁ গতি।

আছে পৃথিবীত বহুত জীৱ
আমিও নেলাগোঁ গাত,
একোৰে আমাক নোৱাৰে মনিব,
নেভেটে আমাৰ বাট।

গ্ৰহ-নক্ষত্ৰয়ো আজুৰি আছে,
বাখিছে আমাক টানি,
নেজানো আমাৰ কিমান দিনত
ক'তনো লাগিব থানি।

নিজৰ দৰ্শন পঢ়িবা নিজে
লোকক ভুলোৱা কিয় ?
নিজৰ চাঙত নিজে থিয় হোৱা
পৰক নকৰা থিয়।

সজাই-পৰাই লিখোঁতে লোকে
মিহকে-তিহকে লিখে,
ভাবব কোবত অস্তিত্ব নথকা
কিৰাকিবি এটা দেখে।

বিচাৰি ফুৰাই মিহকে পায়
তাকেই লাৱটি ধৰে,
পালে ছলোঁতাই সবল বনক
ভেটিয়াই ছল কৰে।

যিজনো তোমাক নিদিয়ে দেখা

নোৱাৰা ধৰিব তত,

যিজনো নিজক বুজিব নিদিয়ে

মিছা দুখ যতনত

বুজিব পাৰিছা আৰু কিবা আছে

তাকেই মানিবা মাৰ,

নিজৰ শক্তি ডাঙৰ ভাবিও

বাহিৰে নোপোৱা পাব।

য'ত আছে তেওঁ তাতেই থ'ক

নেলাগে বিচাৰি যাব,

পাবহি যেতিয়া উচিত সময়

পোৱা লোকে লাগি পাব।

পৰিচয়

কোন তুমি, ক'ত ঘৰ কিহৰ-কাৰণে

যোগ দিছা সংসাৰ-যুজত

আৰ্য্য মহি, লুপ্তপ্ৰায় জীৱনৰ বাবে

যত্নবান এই জগতত।

নহ'ল তোমাৰ কথা ; আকৌ এবাৰ

ভাবি চাই দিয়ঁ সমিধান ;—

প্ৰাচীন এচিয়াবাসী কৰ্মৰ কাৰণে

সঁপি দিছো মোৰ মন-প্ৰাণ।

তোমাৰ উক্তৰ মোৰ মনে নধৰিলে,

ভাল কথা কোৱা তাতোকৈ ;—

মাহুহ জগতবাসী ধৰ্মৰ উদ্দেশে

পৃথিৱীত ভাঙ দিছো মহি।

সিটিও তোমার কথা ঠেক অন্তরব,
 দিয়ঁ। মোক যোগ্য সমাচার ;—
 পৃথিবীর জীৱ মই মোক্ষৰ কাৰণে
 বিচাৰিছোঁ লগ কাৰো'বাব ।

অলপ ওচৰ হ'ল, আক চানি গ'ই
 দিয়ঁ। মোক ঠিক পৰিচয় ;—
 তেৰেঁ মই তেৰেঁ মই—পৰম আতমা—
 দুদিন ইয়াতে আছোঁ ব'ই ।

অলপ বুজিছাঁ তুমি, নিজক চিনিছাঁ,
 আক আছে বহু জানিবৰ ;—
 এইটি দেহেৰে আক একোকে হুবুজোঁ।
 পিচেহে বুজিম বুজিবৰ ।

সম্বল

যেয়ে বা নহওঁ মই, এটি কথা মোৰোঁ—
 পৃথিবীর জ্ঞান ঠিক হয়নে নহয় ?
 যদি মিছা,—তেন্তে এই বিভূৰ কল্পনা
 সিও মিছা, কোনে তাক সাৰ বুলি কয় ?

মৰাৰ পিচত মোৰ যাবনে লগত
 আহৰণ কৰা জ্ঞান এই জগতত.
 নাইবা সকলো জ্ঞান পৃথিবীত ঘটা
 চুৰা বুলি এৰি যায়, নিনিওঁ লগত ?

আনিছিলাঁ জানো আমি আহোঁতে লগত
 কিবা জ্ঞান অৰ্জা আমি কোনোবা কালত

সকলো ষাটিলোঁ আমি এই জগততে
তেস্তে কিয় লৈ যাম লগত মৰোঁতে ?

পাপ-পুণ্য কেনে তাক নোৱাৰি বুজিব,
বুজিলেও তাৰ ভোগ এই পৃথিৱীতে ;
লগত নেযায় একো ইয়াতে থাকিব,
নানিছিলোঁ পাপ-পুণ্য সমূলি আদিতৈ ।

কৰিছোঁ নিজক মই নিজে অহুভৱ,
পাৰিছোঁও আছোঁ বুলি মনত মানিব ;
এই দুয়োটাও যদি ইয়াতেই থাকে
তেনেহ'লে নিবলৈ একো নেথাকিব ।

ক'ব পাৰা মন আৰু বুদ্ধি উপজিল ?
ক'ব পৰা,—এয়ে মোৰ আগৰ সম্বল ;
মন-বুদ্ধি সকলোৰে সমান নহয়,—
বিকাশৰ অস্থায়ী অৰূপ বল ।

হ'ব পাৰে এনেকুৱা,—পৃথিৱীত পৰি
মন বুদ্ধি দুয়োটাৰ কণ মৰি যাব,—
বেয়া মাটি, বেয়া সাৰ, বেয়া খেতিয়ক,
তিনিও কৰিব বেয়া, গজালি নোলাব ।

খেতিৰ যিখিনি সঁচ একেদৰে থাকে,
যোৱাৰ কালতো ঠিক এনেদৰে যাব ;
পৃথিৱীত তাৰে এটা খেতি কৰিছিলোঁ
সেই বুলি তেজ জানো হুগুণ বাঢ়িব ?

বাঢ়িলেও, যি দেশত আমি পৰোঁটগ
তাত হ'লে হাবিয়নি ভাঙিব লাগিব ;
নিকপায় তাৰ একো উপায় নোলায়,
ইয়াত নোৱাৰি তাৰ যীমাংসা কৰিব ।

জীবনব আদিতেই কিছুকাল মই
আছিলোনে টোপনিত ডুব্‌তং নাই,
সেইদবে কিজানিবা মবার পিচতো
থাকো কিছুকাল একো চেতন নেপাই !

মবিলেই মিলোঁ যদি অনন্ত জ্ঞানত,
নাই য'ত একোকে নতুন শিকিবব,—
পৃথিবীত দুখ কবা একো কাম নাই,
কাম নাই সঠিক-বিঠিক বাজিবব ।

পুতলা

পুতলাব দবা কত্তা আইটীৰ খেলা,
পুতলাবে ধেমালি সদায়,
আখৰা কৰিছে মাৰ্ঘেঁ। নিজ জীবনব
ভাৱনায়ে পাবহি বেগাই ।

সংসাৰ গোটেইখনি পুতলাৰ খেল,
কোনোবাই ধেমালি কৰিছে ;
আমিও খেলাৰ বস্ত, নেদেখাজনাই
ধেমালিতে আমাক সাজিছে ।

ইহি উঠে দেখি মোৰ পুতলাৰ লীলা,
পুতলাই পুতলা সাজিছে,
পুতলাই পুতলাকে বেচিছে কিনিছে,
পুতলায়ে বঙত সাজিছে ।

প্ৰতিধ্বনি

পালেহি জাহাজে আহি গুৱাহাটী ঘাট,
বজাই বঙৰ শিঙা অহাৰ বুজনি,
মাৰ গ'লে শিঙা-মাত উঠে প্ৰতিধ্বনি
কেউপিনে বেৰি থকা পৰ্বতৰ গাত।

গ'ই থাকে প্ৰতিধ্বনি পৰ্বতে পৰ্বতে
জাহাজৰ শিঙা আৰু নেবাজে যদিও ;
ভাবি চালে পৰ্বতৰ নিচিনা আমিও,
কাৰোবাৰ প্ৰতিধ্বনি আমাৰ দেহতে।

পৰ্বতত গীতে নিজে জনম নলয়,
লোকে গোৱা গানটিকে গুণ্ গুণ্ গায় ;
ক'ববাৰ পৰা পোৱা জ্ঞান মিহলাই
আমিও নিজৰ বুলি দিওঁ পৰিচয়।

যেনে শুনে তেনে দৰে পৰ্বতে বজায়,
আমি হ'লে মিহলাওঁ নিজৰ ভাবেৰে ;
—ভাঙি-ছিঙি চালে হ'লে পাবা একেদৰে
নিমিহলে যিমানো মাছুহে মিহলায়।

ওপৰ্জোতে পৰ্বতৰ দৰে একো নাই,
শিকিলো লোকৰ কথা নিজে বয়সত ;
জাহাজে সজাগ কথা মৰা পৰ্বতত ;
বজাৰ নিচিনা শিঙা আহিছো বজাই।

যথার্থতে যিবা আমি হওঁ বা নহওঁ,
জীৱটিও প্ৰতিধ্বনি এটি পৃথিৱীত,
সজাগ সকলো গুণ পুৰুষ-ঈজিত
প্ৰকৃতিত তেনে গুণ বিচাৰি নেপাওঁ।

বিশ্ব-ভাবনা

আমি নাচিব লাগিছোঁ গোটেই জীবন
কাৰ সুবত নেজানো ;
আমি গাবই লাগিছোঁ গোটেই জীবন
কাৰ গান নেজানো ।

আমি মাটিৰ পুতলা নাচিব লাগিছোঁ
কোনে নচায় নেদেখোঁ,
আমি কাৰোবাব বাঁহী বাজিব লাগিছোঁ
কোনে বজায় নেদেখোঁ ।

আমি কাৰোবাব গুণ গাবই লাগিছোঁ
নিজকে নিজে পাহৰি ;
আমি কাৰোবাব কাম কৰিব লাগিছোঁ
অলপো নাই আহৰি ।

আমি ভাও লৈ লৈ বিশ্ব ভাবনা
সদায় পাতিব লাগিছোঁ ;
আমি ঠিক ভাববীয়া হাঁহি-কান্দি-নাচি
নিজ ভাও দিব জানিছোঁ ।

অমিল

আছিছোঁ সকলো আমি স্বৰ্গ-বাস এৰি,
বয়সৰ লগে লগে আছিছোঁ আঁতৰি,
ল'বা অৱস্থাত থাকে ইয়া স্বৰ্গৰ
সেইবাবে সবলভা নেযায় মনৰ ।

দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা ৰচনাবলী

জ্ঞানৰ জেউতি দেখি বৰ ভাল পায়,
য'তে চকু পৰে তাকে হেঁপাহেৰে চায়,
ওপৰেদি উৰি যোৱা চৰাই জাকত
চাই থাকে ভোল গ'ই নিজৰ ভাবত।

সকলোকে নিজ ভাবি হাঁহি দেখুৱায়,
সংসাৰৰ ভাবে ঠাই মনত নেপায়
নেজানে,—জগতখনি বাহিৰে স্তম্ভৰ
ভিতৰত নানা ৰূপ যাতনা দুখৰ।

বয়সৰ লগে লগে সংসাৰত পৰি
স্বৰগৰ সজ জ্ঞান সকলো পাহৰি
মিলি যায় পৃথিৱীৰ জীৱনী-চক্ৰত
অৰ্পি নিজ মন-প্ৰাণ মায়াৰ হাতত।

শেষত দেখিবা চিন সকলো লুকাল,
নেপায় মনত আৰু একো দেখি ভাল,
বশ কৰে সকলোকে হিংসা-অহঙ্কাৰে,
অলপো নোপোৱা মিল ল'ৰা বয়সৰে।

নিৰ্ভৰ

ক'তনো শিকিলা তুমি এনে অহঙ্কাৰ,
কিয় খোজা উৰাও মাৰিব ?
যিমান পানীৰ মাছ সিয়ানতে থাকে,
নেলাগে লোকৰ খোজ ল'ব।

ভাবিছা ঈশ্বৰ ঠিক তোমাৰে নিচিনা,
পৰি আছে স্নেহৰ জোলত,
প্ৰধান সৃজন তুমি প্ৰিয় পুত্ৰ বুলি
খিয় দিছা সবাবো আগত।

হিংসা নাই ঈশ্বৰৰ কোনো জীৱল'ই,
সেইবাবে ৰেহো ক'তো নাই,
সকলো সমান, তুমি নোহোৱা আপোন
নাই থকা তোমাল'কে চাই।

তোমাৰ দেহতে চোৱা কিমান জীৱৰ
বাস আছে লেখ-জোখ নাই ;
কাৰ বা দেহত তুমি আছা সেইদৰে
কোনে তাৰ উৱাদিহ পায় ?

অৱশ্যে ঈশ্বৰে চায় সমান চকুৰে
ঘাঁহ-বনডালিকো তোমাবে ;
কিয় তুমি ঢাঁহি-মুহি নিজক পুহিছা,
কিয় ধনী লোকৰ ধনেৰে ?

জীৱন ধাৰণ মানে বলৰ বিজয়,
জীৱনৰ অন্ত দুৰ্বলীৰ ;
সংসাৰৰ পাতনিতে বল যাৰ তাৰ,
আজিও সেয়েই পৃথিৱীৰ।

ঈশ্বৰে তোমাক বন্ধা কদাপি নকৰে
পৰা যদি বলীৰ হাতত ;
নিজক ৰাখিবা তুমি নিজৰ বলেৰে,
নতু তুমি পৰিলা কালত।

সজা লোকে সাজি দিছে সকলো সঁজুলি,
দিছে বুদ্ধি তোমাৰ দেহত,
পাৰিলে চলাই থালা নহলে হট্টলা,—
পৰাজয় জীৱন যুঁজত।

ভাবা যদি,—ঈশ্বৰৰ বিধানৰ হতে
চলি আছা সকলো কামত,
তেন্তে কিয় বল শক্তি সাজি নো ঈশ্বৰে
আৰি দিলে তোমাৰ দেহত ?

কৰোঁতে নিজৰ কাম সজ উপায়েৰে
কৰা যদি অনিষ্ট লোকৰ,
কি কৰিবা সেইবাবে, নোৱাৰা এবাব
বাঙ্কি থোৱা হাত কৰ্তব্যৰ।

নেলাগে নিজৰ তুমি গোঁৱৰ বঢ়াব
দৈশ্বৰ প্ৰিয় পুত্ৰ বুলি,
মহা উদ্দেশ্যৰ তুমি একোকে হুবুজা,—
—নাই শক্তি বুজাব সমূলি।

বৃন্দাবন

বৃন্দাবনে জুৰি আছে গোটেই জগত,
সকলো মাছুহে তাত কৰিছে বিহাৰ ;
সকলো গোপিনী তাত কৃষ্ণৰ আশ্ৰিত,
এজন পুৰুষ মাথো কৃষ্ণ অৱতাৰ।
কামাতুৰ সকলোটি শ্ৰেয়ত মজিছে,
পাৰ্থিৱ বসন আজি কৃষ্ণই হৰিছে,
পাপৰ জীৱন খোজে লুকাব লাজত,
তেতিয়াই ধৰা পৰে কৃষ্ণৰ আগত।
কৃষ্ণক পাহৰি যদি ভজে কাটোৱাক
কৃষ্ণই তেতিয়া দিয়ে বাঁহীটি বজাই,
ততালিকে কৰা কাম কৰাতেই এৰি
লৰি আহি লগ ধৰি তাতে ভোল যায়।
সেইটি বাঁহীকে শুনি জগতে নাচিছে,
সুৰ্য্যই চকুই দুয়ো পোহৰ ঢালিছে,
এইখনি বৃন্দাবন স্বৰম্বা কানন,
আন নাই তাত মাথো আছে গোপীগণ।

মন্দিৰ

নামঘৰ বুলি বহুত মানুহে
 সাজিছে বহুত ঘৰ,
 বহুতে আকউ বুলিছে মজিদ্
 ঘৰক সিবিলাকৰ ;
 গিৰ্জা, সমাজ, বিবিধ নামেৰে
 বিবিধ মানুহে সাজে,
 সকলো সমান, সকলো ঘৰেই
 অভেদ নামৰ বাজে ।

গধূলি বেলিকা শাৰী শাৰী কৰি
 লগাই বিবিধ ঢাকি,
 বহিবৰ বাবে বিবিধ আসনে
 পেজায় ভিতৰ ঢাকি,
 জহকালি তাত বিচনীৰ বা'ত
 শীতল গোটেই ঘৰ,—
 পৰিচয় দিয়ে সেই ঘৰবোৰ
 মন্দিৰ বিশ্বদেৱৰ ।

মিছা সেই কথা,—জগত-পিতাৰ
 নহয় বহুত ঘৰ,
 একেটি মাথোন দেৱৰ মন্দিৰ
 ঘৰ সেয়ে জগতৰ,—
 চালখনি তাৰ আকাশতে আছে
 ঢাকি চন্দ্ৰ, সূৰ্য্য, তৰা,
 বতাহে সদায় তাপ আতৰায়,
 বাহেৰে আসন পৰা ।

প্ৰাৰ্থনা

সকলোৱে মিলি পুৱা বা গধূলি
নেলাগে মুখেৰে গাব,
তাল খোল ল'ই নেলাগে বজাব,
নেলাগে দবা কোবাব ;

বিশ্বৰ মাজত সদায় বাজিছে
বিভুৰ প্ৰাৰ্থনা গীত,
মিলি যোৱা তুমি তাৰ লগে লগে
সমৰ্পি আপোন চিত ।

হুটামানে মিলি কিয়নো বেলেগে
বিভুৰ মহিমা গোৱা,
নিজৰ ভাষাত বিভুৰ কৰুণা
কিয়নো মুখেৰে কোৱা ?

সকলোৱে গোৱা সকলোৱে বুজা
বাজিছে বিশ্বৰ গীত,
মিলি যোৱা তুমি তাৰ লগে লগে
সমৰ্পি আপোন চিত ।

ৰাজসভা

একে। শিকা নাই শিকিবলগীয়া
আছে বহু কথা মোৰ ;
গোটেই জীৱন থাকিলেও শিকি
শিকাৰ নপৰে ওৰ ।

ভাবি যদি চাওঁ অলপো নেদেখোঁ
হিয়াৰ চাকিত তেল,
নিদিয়ে সোমাব, কিহেৰে পাতিম
বজাৰ সভাত মেল ?

যিপিনেই চাওঁ একে যেন দেখোঁ
নেজানো কেনিনো বাট,
নিচিনিলাঁ মই কোনপিনে গ'লে
ওলাম বাজসভাত ।

বতাহত শুনো অলপ অলপ
বজাৰ সভাৰ বোল,
ক'ৰ পৰা আহে নোৱাৰোঁ বুজিব,—
চুবুৰ্জোঁ বিশ্বৰ বোল !

তোমাৰ পূজা

আছিলোঁ যেতিয়া সক, লুকাই লুকাই
কৰিছিলোঁ বহু পূজা মই,
জানিছিলোঁ ঈশ্বৰক পূজা কৰা ভাল,
নাহিছিল আশা মনল'ই ।

এতিয়া পূজিলে কিন্তু নোৱাৰোঁ এবাব
কিবা এটি উদ্দেশ্যৰ হাত ;
আন একো নহ'লেও তৃপ্তি পাম বুলি
আশা মোৰ থাকেই পূজাত ।

কোনটিনো পূজা প্রভু তুমি ভাল পোৱা
এই মোৰ দুয়োটা পূজাৰ ?

পূজিলে তোমাক আশা কৰি বা নকৰি
ভাল-বেয়া লাগেনে তোমাৰ ?

কোনোৱে কৰিছে পূজা গছৰ তলত,
তিনি-মুনি বাটত কোনোৱে,—
সেই পূজা তুমি প্ৰভু লোৱানে নোলোৱা,
পূজিবনো লাগে কেনে ভাৱে ?

প্ৰকৰণ আয়োজন কেনে হ'ব লাগে,
থাকা নেকি কোনোবা তীৰ্থত ?
ক'তনো পূজিলে তুমি হাতে হাতে লোৱা,
নোলোৱানে পূজা অইনত ?

পূজা লোৱা তুমি প্ৰভু কোন প্ৰস্তাৱত,
কেনে কেনে মাহুহৰ হাতে ?
কোন ভাষা বুজা তুমি, মাহুহে তোমাক
কেনেনো সম্বন্ধ ধৰি মাতে ?

কৰিলে তোমাক পূজা ভাল পোৱা জানো,
নকৰিলে জানো বেয়া পোৱা ?
যিজনো নেপায় চিনি তোমাৰ চৰণ
তাক জানো কোলাত নোলোৱা ?

সাঁথৰ

এই কাঠা এৰিলেই পামনে তোমাক
নাই পৰা নিৰ্ণয় কৰিব,—
হয়তো বহুত খাপ উঠিলেহে আক
লগ মই পাৰিব ধৰিব ।

যিটি বাট খাপ খাপ তাৰ ঠিক নাই,
পাৰে ভৰি পিছিনি আহিব ;
উঠা বাট কেবাবাৰো হয়তো লাগিব
ঘূৰি ঘূৰি আকউ উঠিব।

ভাবিছোঁ ইমান মই, শেষ ইমানতে
তোমাৰ বিবহ বেদনাৰ,
লাগিব মনত দুখ ইয়াৰ পিচতে
লগ যদি নেপাওঁ তোমাৰ।

পাপত প্ৰবৃত্তি কিয় হয় মানুহৰ,
কিয় তুমি ঢিলোৱা এৰাল,
পৰীক্ষানো কৰা কিয়, নকৰিও তুমি
জানা দেখোঁ কোন বেয়া ভাল ?

দেখিছোঁ নোপোৱা ভাল খিৰ মানুহক,
বলিয়াহে ঠিক লগৰীয়া ;
নহ'লে কিয়নো এনে সাঁথৰ সাজিছা
হয় য'ত মানুহ বলিয়া ?

হাঁহি আছা ওপৰত, তলত মানুহে
তোমাৰ সাঁথৰ ভঙা চাই ;
ধন্য ধন্য যিসকলে বেলেগ বেলেগ
সাঁথৰৰ অৰ্থ উলিয়ায়।

ভিক্ষা

নেলাগে বসন্ত ধৰাত থাকিব
থাকিলে মনত মোৰ
জীৱনত মোৰ নেলাগে সম্পদ
থাকিলে মনত মোৰ ;

দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা ৰচনামলী

শক্তি যেন পাণ্ডু বাৰিষাত মই
বসন্তৰ ভোগোঁ সুখ,
বিপদতো পৰি লাগে যেন ভাল
নেপাণ্ডু এধানো দুখ।

পিঙ্কো বা নিপিঙ্কো পিঙ্কা যেন মোৰ
সদায় মনত লাগে,
খাণ্ড বা নেখাণ্ড মনৰ বলতে
খাই থকা যেন লাগে ;
বাহিৰত হোৱা ধুমুহা বতাহে
নকঁপায় যেন মন,
মনত সততে নিৰ্ৰল নিয়ৰ
হয় যেন বৰিষণ।

বিশ্বৰাজ্য

মানুহ বুলিলে সকলো একেই
সকলো আমাৰ ভাই,
জন্মৰ লগতো ভাই ভাব কৰা
কোনেনো দিব পিকাই ?

গছ-গছনিকো মৰম কৰিব
কেতিয়া জানিম গ'ই,
বিশ্বৰ মাজত পৰ ভাব আৰু
গুচিব কাহানিক'ই ?

মনৰ ভাবক ভাষাই মাথোন
বাহিৰে প্ৰকাশ কৰে,
কেতিয়া ধৰাই বহু ভাষা এৰি
চলিব একেটিৰে ?

যিটি ভাষা আমি বুজিম ঠাৰতে
নেলাগে মুখেৰে ক'ব,
গছ-গছনিৰো মনৰ ভাৰটি
ঠাৰতে প্ৰকাশ হ'ব ।

পুণ্যৰাজ্য

পৃথিৱীত যদি থাকিব খুজিছাঁ
সত্যৰ আশ্ৰয় লোৱাঁ,
অসৰ অসত্য কাতি কৰি থৈ
সত্যৰ গৰিমা গোৱাঁ ।

ধৰ্মৰ বাটত ফুৰিবা-চাকিবা
খোজেপতি ৰাখি চিন,
অধৰ্মৰ ৰাজ্য বতাহৰ লাক
নেথাকে বহুত দিন ।

সকলোকে তুমি সমান চকুৰে
সমান ভাবেৰে চাবা,
তেহে সকলোৰে সমান মৰম
সমান ভাবেৰে পাবা ।

ক'ব লগা কথা মনত লুকাই
হুতুলাবা মিছাক'ই,
নেভাবিবা তুমি দিছে জিতাখনি
মাথোঁ। ফাঁকি দিবল'ই ।

সত্যক ছলনা কৰি অসত্যেৰে
নোৱাৰা ভুলাব কাকো,
তেনে ক'বা যদি নিজৰ কাৰণে
সাজিবা সত্যৰ সাকো ।

লোকে যি ক'লে তুমি ভাল পোৱা
লোককো কৰিবা সেই,
অ'ৰ কথা তুমি ত'ত নলগাবা,
সাপকো নেযাবা ডেই।

সক বৰ একো প্ৰভেদ বিচাৰি
নকৰিবা কাকো ঘিণ,
সকলো প্ৰভেদ পৃথিৱীতে ৰ'ব
পৃথিৱীতে হ'ব লীন।

জীৱ

ৰাখোঁতাই ৰাখি আছে তোমাক আমাক
বেলেগ বেলেগ ৰূপে ধৰি,
ৰাখোঁতাই ৰাখি আছে সবাকো গোটাই
সবাবো জীৱন একে ক'ৰি।

বহুতৰ পৰা হয় একোটি নতুন
সমভাগ মিলি সকলোৰে;
সমূহবো একেদৰে জনম মৰণ
বঢ়া-টুটা হয় একেদৰে।

হাতেৰে নেলাগে তুমি মনেৰেই সাজা
জীৱ তাত আপুনি ওলাব,
নেপালে জীৱক গুণ নোলমে আনত,
গুণে পালে মায়া ওপজাব।

যিহত বহিছা তুমি এখন্ডেক কাল
তাৰে মোহ জন্মিছে তোমাৰ,
নোৱাৰা এৰাই যাব তাৰ মায়া-ডোল
উলটিও নেচাই এবাৰ।

কাৰণ

তোমাৰ সুখৰ বাবে চক্ষু সূৰ্য্য তৰা
আকাশত জ্বলি আছে বুলি,—
ভাবিলে পাৰিবা তুমি জ্বল-ভাৱনাত
আদি অস্ত নোপোৱা সমূলি।

ভোল যোৱা কাণ পাতি কুলিৰ মাতত
গায় বুলি তোমাৰ কাৰণে,
সি কথা নহয় ঠিক, কিয়নো কুলিয়ে
গায় তাক জনায়েহে জানে।

বতাহত ভাল লাগে যদিও তোমাৰ,
ভাল লাগে ফুলৰ গোন্ধত ;
তোমাৰ কাৰণে কিছু বতাহ নবলে,
ভাল গোন্ধো নোপজে ফুলত।

সকলো কথাৰে তুমি কাৰণ বিচাৰি
পোৱা গ'ই নিজৰ সুখত,—
এনে কথা কেতিয়াও মনতো নানিবা
অহঙ্কাৰ তোমাৰ মনত।

সন্দেহ

চকুৱে যে মোক ঠিক দেখুৱায়,
তাৰ বা বিশ্বাস কি ?
কাণে শুনা কথা হয়নে নহয়
তাৰ নো প্ৰমাণ কি ?

দুর্গেশ্বৰ শৰ্মা ৰচনাবলী

যিবোৰ পঢ়িছোঁ, যিবোৰ শুনিছোঁ
ভাবিছোঁ মনত মোৰ,
সঁচা বুলি মোক বুজাব বা কোনে,
শুচাব সন্দেহবোৰ !

যিটোৰ পৰা যিটো উলিয়াই
ধৰিছোঁ ধূৰূপ মানি,
সঁচা নে স্বৰূপ সেই কথাবোৰ,
কিজানি আনিছোঁ টানি ?

আৰুচীত দেখা নিজৰ গঠন
নহ'বও পাৰে তেনে,
নহ'বও পাৰে যাক যেনে ভাবোঁ
কোনে জানে কোন কেনে ।

নিচিনিলোঁ আমি নিজকে নিজেই
নোৱাৰোঁ ধৰিব তত,
নহ'লে আমাৰ প্ৰত্যয় নিজৰ,
নিজৰ ইঞ্জিয়ত ।

সত্যৰ শত্ৰু

প্ৰকৃতিয়ে নিজে কৰিছে খিয়াল
সত্যক নিদিয়ে লাই,
থকা চিন কাৰো নেথাকে একেই
বতাহে দিয়ৈ লবাই ।

নৈয়ে দিয়ৈ ভাঙি, বৰষুণ পৰি
গঢ়-গতি লৰি যায়,
আজিৰ বস্তুটো চালে কাইলৈ
আজিৰ একো নেশায় ।

আজিৰ কথাৰে কালিৰ বুৰঞ্জী
 'বচিলে হেৰাব দিক,
 কালি কি আছিল আজিৰ কামেৰে
 নোৱাৰা কৰিব ঠিক ।

সকলোৱে মিলি সত্যৰ বাটত
 পাতিছে বেহুৰ জাল,
 পাৰ হৈ গৈ সত্য উলিওৱা
 বহুগুণে আহকাল ।

নিজৰ ছবি

জানীয়ে দেখে লোকক জানী
 নিজক বেয়া বোলে ।
 সকলো দেখে লোকক সক
 নিজক ওখত তোলে ।
 বহুখা খনি আৰ্চী এখনি
 নিজকে দেখিবা তাত,
 দেখিবা যিটি লোকৰ দেহত
 সিটি নিজৰ গাত ।
 কালিলে তুমি, চকুৰ লোৰে
 বিশ্বয়ো চাকিব চকু,
 হাহিলে তুমি বিশ্বখনিয়ৈ
 বঙেৰে পূৰাব বুকু ।
 নিজৰ ঘেনে লোকৰ ভেনে
 জ্ঞান বা অজ্ঞান হ'ক,
 "নিজৰ ঘেনে বিশ্ববো ভেনে"
 দুখ বা সুখেই হ'ক ।

কাম

কৰিম কৰিব লগা

উচিত বিধান মতে,

কৰিম যিমান পাৰোঁ।

শক্তিয়ে যিমানো আঁটে।

একোৰে নহওঁ বশ

নিৰপেক্ষ ভাবে মই,

কৰ্তব্য সাধোঁতে যাম

আগবাঢ়ি আগল'ই।

যিবোৰ কামৰ পৰা

দুখকেহে দেখা পাওঁ,

সিহঁতেও হিত সাধে

যদি আমি ভাবি চাওঁ।

হুবুজো আমাৰ মাজে

বলিছে কিহৰ সোঁত,

কোন আমি, কি কাৰণে

পিচ্ছিছোঁ মাটিৰ মোট।

যিবোৰ কৰিছোঁ আমি

সকলো লোকৰ কাম,

যেতিয়া সমাধা হ'ব

আপুনি আতৰি যাম।

কামৰ বেলিকা আমি

ভেদ ভাব পাহৰিম,—

মনত থিয়াল কিবা

থাকিলেও এৰি দিম।

অইনে কৰিলে বেয়া

আমি তাত কি কৰিম ?

নিজে সজ বাটে যাম
 কাৰো লগ নধৰিম।
 বিভূৰ আদেশ মতে
 চলিছে সকলো কাম,
 কাৰ সাধ্য মিহলাই
 দিয়ে তাত নিজ নাম!

অবুজন

একোকে নেভাবি নিজে লোকে কোৱা কথা
 সঁচা বুলি যদি মানি লোৱা,
 নেথাকে অকণো দুখ এই জীৱনত
 বেমেজালি একোকে নোপোৱা।

যিমান তাকৰ হ'ক ক্ষমতা নিজৰ
 নিজে ভাবি উলিয়াব দৰে
 নেমানে একোকে মনে, সেই কাৰণেই
 বাদ একো ভাবৰ নপৰে।

শক্তি নাই বুজিবৰ আৰু ভাবিবৰ,
 সেইবাবে বুজিব নোৱাৰোঁ,
 শক্তি নাই বুলি মনে নেমানে প্ৰবোধ,
 চা' বুলি একোকে নধৰোঁ।

ইমান দুৰ্বল আমি যিটোকে ধৰিম
 ফল বুলি নাইবা কাৰণ,
 পিচত জানিম গ'ই ভুলছে আমাৰ
 কোনোটিয়ে নহয় ফিলন।

কোন বাটে-ভাবি-গ'লে সত্যত ওলাম
 সেই বাট নিচিনিলোঁ মই,
 ভাবো মানে দেখোঁ মাথো তেনেই আন্ধাৰ
 জ্যোতি-নাহে মোৰ চকুল'ই।
 কৰিছোঁ বহুত কাম তাৰ ফলাফল
 নাই পৰা একোকে বুজিব,
 কিহৰ পৰানো হয় কিনো পৰিণাম
 নাই পৰা ভাবি উলিয়াব।

পপীয়া তৰা

যিমনেই ওচৰ চাপা সিমনে তোমাৰ
 বাঢ়ি যায় দেহৰ জেউতি,
 বিদ্যুৎ সন্ধাৰে আহি পৰা নিলগত,—
 জ্যোতি মাথো তোমাৰ-আকৃতি।
 সদাই দেখিছোঁ মই বহু নিলগত,—
 মাহুহৰ নাচাপা ওচৰ,
 পৃথিৱীৰ যতমান কণিকা-দেহৰ
 সকলোটি তোমাৰ লগৰ।
 লোকে কয় তুমি হেনো স্বৰগৰ পৰা
 থহি আহি পুণ্যৰ অন্তত,
 কিবা পাপ থকা বাবে স্বৰগ উকলি
 পোৱা ঠাই পুহু জগতত।
 স্বৰ্গ এৰি আঁঠা, তুমি—য'ত বহুকাল
 বসিছিলোঁ অময়া সুখত,—
 সেইবাবে বতাহত ঠেলা খোৱা যদি
 জলি যোৱা আহোঁতে খঙত।

সূর্য্যৰ লগত কিয় এনে ব্যৱহাৰ—

—থাকা তুমি সদায় দূৰত,

সতিনীৰ দৰে আঁহা সূৰ্য্য নেখাকিলে

আঁতৰেদি নিশাৰ কালত ?

তোমাৰেই এনেকুৱা হীন দশা যদি

স্বৰ্গ এৰি পৰা মৰতত,

কত বিধ হ'ব পাৰে নৰৰ পতন

চঞ্চল নখৰ জীৱনত ।

নিজৰ গুণ

আকাশৰ তৰা আকাশতে থাকে

নেনামে পৃথিৱীল'ই,

পৃথিৱীৰ ফুল পৃথিৱীতে ফুলে

নেযায় আকাশল'ই ।

ৰাধাৰ ছবিটি কোমল কল্পনা

লাৱণ্য গঠন ল'ই,

বৃন্দাবন খনি সদায় নতুন

সদায় বসন্ত ল'ই ।

সকলোৰে আছে একোখনি ঠাই

নানিবা আঁতৰ কৰি,

ভূমিও চিনিবা তোমাৰ আসন

নেযাবা আসন এৰি ।

যাৰ যিবা গুণ নাভৰাবা তাক

—যিহৰ যিহেৰে মিল ।

সোঁত নেখাকিলে যেনে নৈখনি,

ভেঁট নেখাকিলে বিল ।

নিজ ঠাই

খোজে যদি আহি মনত সোমাব
নিজৰ মহত্বৰ কিবা,
ওপৰৰ পিনে যুৰ দাঙি চাবা,
নিজল'কো চকু দিবা।

নিজে নিজে যদি সৰু যেন দেখা
তললৈ তুমি চাবা,
দেখিবা নিজক বহুত ডাঙৰ
নিজ ঠাই গমি পাবা।

ধুনীয়া কুকপ দেখিলে নিজক
প্ৰকৃতিত চকু থ'বা,
নিজেই বিচাৰি যথার্থ আসন
নিজে তুমি বাছি ল'বা।

নিজৰ যেতিয়া কথাত নিজেই
ভোল যাবা ভাল শুনি,
প্ৰকৃতিৰ পিনে কাণ পাতি থাকি
নিজক থাকিবা গুণি।

বেজাৰ আনন্দ যিহকেবা কৰা
বেচি আছে তাতোকৈ,
বহিছা যিহত সেয়েহে আসন
চোৰা যদি লোকলৈ।

বিচাৰ

মানুহক বৰকৈ দায় নধৰিবা,

দোষী আমি সকলো কথাত ;

দোষ-গুণ সকলোৰে লগত ফুৰিছে,

ভৰি আছে সকলোৰে গাত ।

যিটি বস্তু বগা বুলি সকলোৰে ভাবে

ক'লা চেকা তাৰ গাতো পাৰা,

ওচৰত চালে আহি ফুলৰ পাহিতো

বদুগ্ধ বহুত দেখিবা ।

তদুপৰি বৰকৈ দায় ধৰি গ'লে

লাহে লাহে যাব জ'য় পৰি,

যিমান শুভিৰ লাগে তাতোকৈ যদি

বেচি শুভা,—পাহি যাব সৰি ।

সকলোৰে সীমা আছে, সেই সীমা আমি

পাব হ'ই কদাপি নেযাওঁ,

যিমানৰ পৰা ফুল চালে ভাল দেখি,

সিমানৰে পৰা আমি চাওঁ ।

অগস্ত মহীত যদি সোণো ঢালি দিওঁ

ততালিকে গলি পানী হয়,

সেইদৰে পৰোঁ যদি চোকা বিচাৰত

নিজ কপে কি বা কপ লয় ।

বিশ্বৰ শক্তি

যদি পুৰাৰ পোহৰ পৰেহি ফুলত
নিজে নিজে ফুল ফুলিব,
স্বৰ্গৰ জেউতি পৰিলে মনত
মনৰো বিকাশ ঘটিব ;
শুনিম তেতিয়া নুসুনা কথাও,
চকুৰে দেখিম বস্তু নেদেখাও,
সকলোৰে শক্তি বাঢ়িব।

ফুলে নুবুজে নিজৰ কিমান শক্তি,
নিজৰ মহিমা নেজানে,
আমিও নেজানো আমাৰ ক্ষমতা
কল্পনায়ে তাক নেমানে।
শক্তি আমাৰ অসীম অপাৰ,
অনন্ত বিকাশ হব পাৰে তাৰ,
কৰিব কোনেও নেজানে।

যদি কোনোবা কালত আক হয়গৈ
বিকাশ আমাৰ শক্তি,
তেতিয়া দেখিলে আজিৰ মাহুহে,
ভয়ত আহিব উলটি।
আছে যতমানে শক্তি দেহত,
সকলোৰে আদি বিশাল বিশ্বত,
বিশ্বৰ অসীম শক্তি।

নিজৰ শক্তি

ভাবি চালে শাস্তি লাগে নিজতে নিজৰ
আমাৰ মনুষ্য দেহটিক,
আচৰিত কেনেকুৱা,—ইয়াতেই পাবা
বিচাৰিবা যেতিয়া যিটিক।

সংসাৰত যিবিলাক দেখিবলগীয়া
এই চকুৰেই দেখা পায়,
আমাৰ চকুৰ শক্তি যেনে হ'ব লাগে
ঠিক তেনে, কম-বেচি নাই।

হাত দুটা হ'ব লগা সমান দীঘল
ক'ব লগা মুখে পাবে ক'ব,
যাব লগা ঠাইলৈ ভৰিয়েই নিয়ে
পাবে মনে ভবাক ভাবিব।

যিবিলাক আছে গাত ঠিকমতে আছে
- নাই একো হুখৰ কাৰণ,
বেয়া বুলি কাকো নেবি, আৰু নিবিচাৰি
থকাৰেই কৰা আচৰণ।

মানুহৰ গুণ

বহুত ভাবুকে বহুত ভাবিছে
বহু কপে ভাঙি পাতি,
জন্তুৰ লগত কিহৰ কাৰণে
অমিল মানুহৰ জাতি।

আহাৰ টোপনি আছে সকলোৰে
অধিক মাথোন জ্ঞান ;
জানৰ কাৰণে জন্তুৰ মাজত
মানুহৰ এনে মান।

জন্তুৰ মাজত মানুহে মাথোন
কথা ভাবি চাব পাবে ;
বিবেচনা শক্তি মানুহৰ মাথোঁ
নাই কিন্তু সকলোৰে।

মুখৰ হাঁহিৰে মনৰ আনন্দ
মানুহে বুজনি দিয়ে ;
মানুহৰ গাত নানা বিশেষণ
আঁৰিছে নানা মুনিয়ে।

ভাবি চালে হ'লে মানুহ জাতিত
আক এটি গুণ পায়,—
পাপ কৰা শক্তি আছে মানুহৰ,
ইতৰ জন্তুৰ নাই।

আমাৰ নিয়ম

যেতিয়া বঙেৰে তুমি খোজ কাটি ফুৰা

ঠন ধৰা বনৰ ওপৰে,

ভাবা তুমি বহু কথা, গচকি নো কাক

গ'ই আছা মনত নপৰে :

দুখ পায় দ্ৰবৰিয়ে তোমাৰ খোজত.

নেখেলায় তেনে ভাব তোমাৰ মনত ।

ফুলৰ গৰাকী সেই ফুল গছজুপি ;

ফুল ছিঙা যেতিয়া গছৰ

চোৱানে এবাৰ ভাবি,—আছেনে তোমাৰ

অধিকাৰ ফুল ছিঙিবৰ !

ফুল তুলি মনে মনে তুমি ভাল পোৱা,

কেনে পায় গছে তাক ভাবিও নোচোৱা ।

নাই এনে বেয়া কাম ধৰাৰ মাজত

যাক তুমি নোৱাৰা কৰিব,

তোমাৰ নিজৰ সুখ বঢ়াবৰ বাবে

ক'তো একো বাকি নেথাকিব ।

বহু ঙ্গে পালি ফুৰে নিয়ম ধৰাৰ

সকলো প্ৰাণীয়ে, মাথোঁ বাহিৰে তোমাৰ ।

হাত দিলে দোষ লাগে মানুহৰ গাত,

দোষ লাগে ধন-হৰণত,

দ্ৰবৰি গচকি ফুৰা, ফুলো ছিঙি অনা,

—ভেনে কাষ নপৰে দোষত ।

ষিবিলাক বীতি নীতি নবৰ গঠিত,

সকলোতে ভাবি চোৱা স্বার্থ বিবাজিত ।

পূব আৰু পচিম

কৰিব লগা পূবেহে কৰে
পচিমে নকৰে একো,
পূবে আনি দিয়ে সূৰ্য্যৰ পোহৰ
পচিমে লুমায়ে তাকো।

সন্ধিয়া বেলি জিলিকে তৰা
পূব আকাশৰ পৰা,
পালেহি পচিম কেনিবা লুকায়ে
এৰি আন্ধাৰত ধৰা।

ওপজে জ্ঞান পূবৰ পিনে
পচিমত পায় লয়,
যিমানৈ চাপিব পচিমৰ কাষ
সিমানৈ জ্ঞানৰ ক্ষয়।

পূবৰ ব'দে ফুলায়ে ফুল
পচিমে পেলায়ে জঁয়,
পূবে তুলি দিয়ে পৃথিৱী জগাই
পচিমে শুবাই থয়।

পূবে যতায় পচিমে খায়
প্ৰকৃতিৰ যত ধন,
পালেহি পচিম একোকে নোলটে
সকলো হয় ভগ্নন।

উদয় পূব অন্ত পচিম
জনম মৰণ যেনে,
জনম মৰণ যিমান আঁতৰ
হুয়োতে প্ৰভেদ ভেনে।

ভাল আৰু বেয়া

কেতিয়াবা সুখ ভাব উদিলে তোমাৰ

স্বপ্ন বুলি মনত ভাবিবা,

আনন্দত কেতিয়াও নিজক পাহৰি

মইমত মন নেমেলিবা।

তেনে যদি কৰা তুমি দুখৰ বেলিকা

স্বপ্ন বুলি ভাবিব পাৰিবা,

দুখৰ বোজাত তেহে নগৰা ভাগৰি,

হাত তেহে দুখৰ সাৰিবা।

যথিনী

নিশা অকল'ই নুফুৰিবা গ'ই

সেই জুপি গছৰ তলত,

সদায় সন্ধিয়া তাতে থাকে আহি

কিবা প্ৰাণী নিশাৰ পৰত ;

দেখিলে মনত ভয় লাগি যায়,

হাত ভৰি মোৰ পেটতে লুকাই,

হুঁসুৰিয়া কৰি মাথোঁ। দেখা পায়,

দেখা পালে মিলে বতাহত।

ছোৱালী একোটি দেখা যেন পাবা

নাচে গায় আনন্দ মনত ;

হাতৰ চাপৰি একেলগে মাৰে

স্বামী পাতি চাবিও পিনত ;

আঁতৰৰ পৰা গুনি ভালক'ই,
ভয় খাবা তুমি গ'লে অকল'ই,
কিবাকিবি ভাব আছে মনল'ই,
একোকে নেদেখা ওচৰত।

তোমালোক কিয় আহি আন্ধাৰত
গাই নাচি থাকাহি সদায়,
মানুহ দেখিলে কিয় ভয় কৰা,
কিয় যোৱা বায়ুত লুকাই ?
দেখে যদি ভয় মানুহেও কৰে,
আন বাটে যায় সেই বাট এৰে,
ল'ই যায় বতাহে উৰাই।

জলকুঁৱৰী

কোন ফুৰে শেহ নিশা নৈ পাৰে পাৰে
আঁতৰিবি সাপ বাঘ বাট এৰি দিবি,
বনেও দৌৰাবি মূৰ ভকতি ভাৱেৰে
কোনো ক'তো ওচৰত আহি নেচাপিবি।

অপকাৰ কাৰো নাই,
জলৰ কুঁৱৰী যায়,
কুল কুল গীত গোৱা,
ব'ই ব'ই চাই যোৱা,
জুন জুন কৰি
জলৰ কুঁৱৰী
ন'ই পাৰে পাৰে যায়,
কাৰো ক'তো একো নাই।

পকৰা পিপৰা গ'ই গাঁতত লুকাবি,
হোৱা নিদি মনে মনে থাকিবি শিয়াল,
জোক পোক বাট এৰি আঁতৰি থাকিবি,
নেভাঙিবি প্ৰকৃতিৰ কেৰে নিজজাল।

অপকাৰ কাৰো নাই,
জলৰ কুঁৱৰী যায়,
কুল কুল গীত গোৱা,
ব'ই ব'ই চাই যোৱা

জুন জুন কৰি
জলৰ কুঁৱৰী
ন'ই পাৰে পাৰে যায়,
কাৰো ক'তো একো নাই।

বুঢ়া ডাঙৰীয়া

গছৰ ডালত থাকোঁ
মানুহৰ গঢ়-গতি চাই,—
—শেহ নিশা আঙবাবে মোক দেখা পায়।

ধোজ কাঢ়োঁ ফুলৰ ওপৰে
পাহি তাৰ এটিও নসৰে,
পানীৰ ওপৰে যাওঁ
তিষ্ঠোঁ ছাৰি গমকে নেপাওঁ।

কৈচাৰ মাতত নাচোঁ
তুনি ডাক বব ভাল পাওঁ—
নিষ্ঠ নিষ্ঠ ৰোলে যানে ঘেন উৰি যাওঁ।

নকৰে যি মোক অপকাৰ
মোৰ পৰা ভয় নাই তাৰ
গুৰুলা কাপোৰ লওঁ,
ভাৱন্তিৰে ক'লে মই আঁতৰিও যাওঁ।

কালিকা

কিছুমান কথা আছে মানি ল'ব লাগে
কিন্তু বুলি সুধিব নোৱাৰি,
বুজি লওঁ বহু কথা ল'ৰা বয়সত
মিছামিছি কাৰণ বিচাৰি ;
মনত দৈৱিক কথা সোনকালে বয়
নোম উঠে ভয়তে শিৰিবি।

সেই জুপি বড় গছ দুপৰীয়া হ'লে
অকলৈ নেযাবা কাষেৰে,
আছে ভাত কিবা এটি, ধৰিব ভোমাক
লগ পালে কেতিয়াও নেৰে ;
সেইটি পুখুৰী তাত কালিকা লাগিছে,
যাকে পাব তাকে তাত ধৰে।

কোনোৰে দেখিছোঁ বুলি মিছাক'লে কয়
ছঁৱামুৱা জ্ঞানৰ কাষত,
বহুতেও সাধী কয় জ'টীয়া মানুহ
দেখা পোৱা বেলৰ গছত ;
যিখনি ধুনীয়া ঠাই সেই দিনল'ই
যাব ভূমি নোৱাৰা ভয়ত।

প্রথমে মনব হয় যেতিয়া সলনি
 এইবোৰ দিছিলোঁ উবাই,
 ভাবিছিলোঁ এনেবোৰ মিছামিছি কথা
 উলিয়ালে কোনো বলিয়াই ;
 যিবোৰ কালিকা লগা, লগ-ভাগ ল'ই
 ভ্রমিছিলোঁ সেইবোৰ ঠাই ।

আজিকালি তেনেবোৰ ঠাইলৈ মোৰ
 নিলগতে দেখি লাগে ভয়,
 তাহানিৰ কথাবোৰ পৰেহি মনও
 কল্পনাই কিবাকিবি কয় ;
 ওপজে পবিত্র ভাব মনৰ মাজত
 য'তে পৰে চকু ত'তে বয় !

ঠাইৰ গুণ

যিখনি ধানত চলি আছে বহু দিন
 হৰিনাম সংকীৰ্তন সকলো পৰত,
 কিবা যেন ভাল লাগে—হৰিৰ নামেৰে
 দশোদিশ পৰিপূৰ্ণ তাৰ বতাহত ।

যিখনি গজাত স্নান সদায় কৰিছে
 পবিত্র মনেৰে তাত পাপ ধুবল'ই,
 গজাৰ পানীত এটি শক্তি উপজিছে
 মানুহক ভবা দৰে গুণ দিবল'ই ।

যিটি শিল সকলোৰে সদায় সেৱিছে
 তাক তুমি কেতিয়াও বেয়া নুবুলিবী,
 সকলোৰে সেৱা ল'ই থাকোঁতে থাকোঁতে
 কালিকা লাগিছে তাত ঠিক জানি ল'বা ।

যিজন লোকক লোকে সদায় মানিছে,—

প্ৰধান এজন বুলি গোঁৱৰ বঢ়ায়,

সেইজন পুৰুষত বিভূতি বহিছে

জনা লোকে তেওঁল'ই ভক্তিভাৱে চায়।

সৰু কথা

বৰক'ই কোৱা কথা নিলগৰে পৰা

শুনে লোকে কাণ পাতিলেই ;

কেতিয়াবা সেই কথা নোৱাৰে পশিব

কোনো মানুহৰ বুকল'ই।

কাণে কাণে সৰুক'ই কোৱা যদি কথা

ততালিকে হিয়াত পশিব,

চিঞৰি সহস্ৰ মুখে যত কথা কোৱা

তাতোকৈ বহু গুণ দিব।

সূৰ্য্য

দেখোঁতে পোহৰ দিয়া জড় জগতত,

নোৱৰা ভেদিব তুমি টান আৱৰণ,

নোৱৰা পশিব গহি জোনৰ গাঁতত,

ধৰাৰ সিলুটি পালে হোৱা বিস্মৰণ।

কিন্তু তুমি চালি দিয়া তোমাৰ পোহৰ

পৃথিৱীৰ জীৱজন্তু সবাবো মনত,

নোৱাৰি চাপিব কাষ নিশা যিথামৰ

আঁতৰে সকলো ভয় দিনৰ পৰত।

নিশা

পোহবত বেয়া দেখা বস্তুও নিশাত
ভাল লাগে চকুত পৰিলে,
কিবা এটি ভাল গুণ ফুলি পৰে আহি
সকলোতে নিশাই ঢাকিলে।

গীত মাত ভাল শুনি নিশাৰ কাণত,
বঙ ধেমালিও লাগে ভাল,
সকলোৰে শান্তি পায় নিৰলে জ্বিৰায়,
প্রকৃতিও নিমাত নিতাল।

নিচেই আজলী নিশা একোকে নেজানে,
সকলোৰে সুখৰ আলয়,
নহলেনো পাবে জানো পাপবিলাকেও,
লাই পাব, নেপালে আশ্রয়।

টোপনি

তোমাক লগত পালে একোকে নেলাগে,
ধন বস্তু সকলো পাহৰৌ,
জীৱনৰ ভাব চিন্তা সকলোকে এৰি
তোমাকে সাৰট মাৰি ধৰৌ।

সকলো সম্পত্তি যদি লোকে লৈ যায়
ভাল'কো নকৰো একো কাণ,
দাতকে হাবেহি যদি শেষৰ আঘাত
বিকাদ নকৰি এৰৌ প্রাণ।

দুর্গেশ্বৰ শৰ্মা বচনাৱলী

ধন, বস্তু, নিজ প্ৰাণ, আত্মীয়, কুটুম,
সকলোকে দিয়ে বিসৰ্জন,
তোমাক একান্ত মনে সকলোৰে ভঞ্জে
তোমাতেই সঁপি দিয়ে মন।

কেতিয়াবা কৰা তুমি বঙ ধেমালিও
স্বপ্ন-পট দেখুৱা মনেৰে,
বজা পাতা, দুখ দিয়া, ইহুৱা, কন্দুৱা,
ভোগ দিয়া পানীৰ লাকৰে।

আপোনপেটীয়া তুমি, তোমাৰ লগত
আন কাকো থাকিব নিদিয়া,
খং কৰি যাক তুমি এৰি গুচি যোৱা
কৰা তাক ছৰ্-কপলীয়া।

চিন্তা

মোৰ কথা তুমি ভাল শুনা বা নুশুনা
মই চিন্তা, নোৱাৰোঁ নক'ই,—
সৰ্ব গুণে গুণী তুমি, বেয়া একো নাই,
তেও লাগে ভয় তোমাল'ই।

যি ঘৰত তুমি গ'ই খোপনি পুতিবা
সেই ঘৰ ধান ধান হয়,
তোমাৰ তাপত কেও থাকিব নোৱাৰি
ঘৰ এৰি যায় দূৰ'লই।

অকালতে বুঢ়া কৰা যাক ধৰা তুমি,
এৰি গুচি টোপনিও যায়,
একোকে নাপায় ভাল, হুস্তনে বুজনি,
অশান্তিৰে জীৱন কটায়।

সেৱা

নোৱাৰি বুজাব ভাব মুখৰ কথাৰে
কথা মাথোঁ। ফিৰিঙতি ভাবৰ,
তত্পৰি এৰি দিলে কথাৰ হাতত
ওলাব বিকৃত হৈ ভাব মানুহৰ।
মুখেৰে বুজাব যাক কদাপি নোৱাৰি,
নোৱাৰিও দেখুৱাব মনৰ মাজত,
হৃদয়ৰ তেনেকুৱা নিৰ্মল ভকতি
সম্পূৰ্ণ বিকাশ পায় সেৱাৰ লগত।

পূজা

ফুল। ফুল ঈশ্বৰৰ বিচিত্ৰ সৃজন
যাক দেখি মন-প্ৰাণ হয় পুলকিত,
উত্তম নিৰ্মাণ তাত ৰূপে-গুণে ভৰা,
সৌৰভত ত্ৰিভুবন হয় আমোদিত।
সেই ফুলেৰেই প্ৰভু তোমাক পূজিম,
—আৰ্হাৰ নিৰ্দিষ্ট পথ, তাতেহে চলিম।
ধন বস্তু প্ৰভু তুমি একো নিবিচাৰা,
দিলেও অসাৰ বুলি গ্ৰহণ নকৰা।
সেইবাবে চৰণত ফুল ঢালি দিম,
ফুলেৰেই প্ৰভু মই তোমাক পূজিম।
ধন্য আৰ্হা, উপযুক্ত পূজাৰ বিধান।
নাই একো আন বস্তু ফুলৰ সমান।

সন্তোষ

যদিও দুখীয়া ! তুমি সন্তোষেৰে শোবা
নাই মনত ভাবনা ।
ধনী তুমি, শাস্তি কেনে মনত নোপোৱা
ভোগা যমৰ যাতনা ।

দুখীয়াৰ তাকৰীয়া,—সন্তোষেৰে খায়,
সংসাৰৰ বাগজালে লগকে নেপায় ।
কৰাঁ তুমি নিজ কাম কৰাঁ কৰাঁ কৰাঁ,
ধাৰ্মিকৰ মুখখনি সন্তোষেৰে ভৰা ।

ফটিকৰ জোল যেন ঢেঁচা পানী খায়,
কেনে সুখৰ জীৱন !
ধনী হৈ চকুৰ পানীৰে তল যায়,
কেনে জীয়াতে মৰণ !

অভাৱ নেধাকে কিন্তু ধীৰ ভাব যাব
বজায়ো নোৱাৰে কাটি নিব সুখ তাৰ ।
কৰাঁ তুমি নিজ কাম কৰাঁ কৰাঁ কৰাঁ,
ধাৰ্মিকৰ মুখখনি সন্তোষেৰে ভৰা ।

নোজোৰে

কেবাটি চৰায়ো থাকে একেটি সজাডে
খৰিয়াল নাই সিহঁতৰ ;
একেটি ধৰত দুটা মাহুহ থাকিলে
মিল নাই দুয়ো মাহুহৰ ।

নেধাকে দুজন বজা সমান প্রতাপী
একেলগে এখন দেশত,
মহাৰাজ এজনকো নোজোবে কদাপি
থাকিবৰ ঠায়ে জগতত ।

নত্ৰ

তলত থাকিলে ভয় নাই পৰাল'ই,
তল হ'লে গপ নাই তাৰ ;
পৰম পৰিত্ৰ বন্ধু বিশ্ব-জগতৰ
তেওঁ বন্ধু, বন্ধু নাই যাব ।
যি আছে সেয়েই মোৰ শতগুণে ভাল
আধাপেটী যদিও ভোকত ;
প্ৰফুল্ল সজ্জ্বল চিত থাকে যেন মোৰ
তেনেহ'লে নপৰেই দুখত ।

কণা ল'ৰা

ডাঙৰ নগৰখনি ঘৰতেই ঘৰ,
মানুহৰ বাবে সজি নেপায় বাটত,
তাত এটি কণা ল'ৰা সদায় গধূলি
ফুবে আহি গান গাই চাকি-পোহৰত ।
নেদেখে চকুৰে নাই দেখা কেতিয়াও,
তেও বুলি খোজকিটি ঠিকে ঠিকে পৰে ;
গাড়ী-ঘোৰা কেনি আছে নেদেখে যদিও,
উমানতে বাট পৰ ঠিকে ঠিকে ধৰে ।

নাই দেখা কেতিয়াও বেলিৰ পোহৰ,
তৰা জিলিকনি নাই দেখা আকাশত,
নাই দেখা পখিলাৰ তিৰবিৰ পাখি
মানুহৰ মূঢ় হাঁহি ওঠৰ মাজত।

চকুহীন,—সেইবাবে বিশ্ব-বিধাতাই
দুটি গুণ ল'ৰাটিক দিছে সৰহাই,
মধুৰ মাতত পাৰে মুহিব জগত,
বিনন্দীয়া ৰং ভাব সদায় মনত।

শুনে যদি কেতিয়াবা বতাহৰ মাত,
গম পালে উৰি যোৱা এজাক চবাই,
নৈৰ পানীয়ে আহি কোবালে গৰাত
খিৰ ভাব ল'ৰাটিৰ কেনিবাতি যায়।

গীত আৰু ছবি

কোনেও সেইটি গীত ভাল নুবুলিব
যিটি গীত বুজাইহে বুজে,
কোনেও সেইটি ছবি ভাল নেদেখিব
যাৰ মোল আটায়ে নুবুজে।

যিটি দেখি সকলোৰে একে ৰং পান্ধ,
জগতৰো উলাহ বঢ়ায়,
সিহে পায় নিজে নিজে আলাপত ঠাই,
সকলোৰে ভাল বুলি কয়।

যিমানে নুবুজা হওঁ তথাপি শুনিলে
ভাল গীতে হৃদয় জগাব,
যিমানে নজনা হওঁ চকুত পৰিলে
ভাল ছবি মনত লোমাব।

সদায় চকুৰে দেখা গছ পাতটিও
 ছবিটিত ভাল হৈ পৰে,
 সদায় কাণেৰে শুনা সৰু কথাটিও
 গীত হ'লে শ্রাণ টানি ধৰে।
 মিহি ভাব মিহি গতি কোঁশলী বিছাৰ,
 নাই মৃত্যু অজৰ অমৰ,
 য'তে পৰে ত'তে গজ্জ, বিভিন্ন আকাৰ,—
 ঠাই বুজি দীঘল ডাঙৰ।

বঙিলা

“কেলেই নো আঠ ! তই ছমুনিয়া কাটি
 চকুপানী বিহাৰে মচিলি,
 নাই তাত আন একো, কলপুলি এটি,
 তাকে দেখি কিয়নো কান্দিলা ?”

বঙিলাই এইদৰে মাকক ক'লত
 কান্দি কান্দি মাকে দিলে মাত,—
 “বহু দিন হৈ গ'ল তোৰ ককায়েৰে
 ঠাই আহি ল'লেহি ইয়াত।

“তেতিয়া আছিলি তই নিচেই কেঁচুৰা,
 ককায়েৰ সাতবছৰীয়া,
 দুদিন অৰতে হায় শ্রাণ-বায়ু এবি
 হ'ল আহি অকলশৰীয়া।

তই ওপজোতে দ্ধাৰ অপাৰ সন্তোষ,
 থাকে বহি তোৰ ওচৰতে ;
 তই যদি কেতিয়াবা কান্দিবি-কাটিবি
 পৰে আহি তোৰ ওপৰতে।

“অব পৰি থাকোঁতেও তোৰ কথা সোধে,
কোষলৈ নিদিয়ে আনিব,
ধন্য তোক নিলগত, জানো কিবা কপে
সেই অব তোৰ গাতো হ’ব।”

“অবৰ গাৰেই মোক কেবাবাবো ক’লে
পুতলা কেউটা ধবলৈ,—
‘যেতিয়া ডাঙৰ হ’ব ভনীটিক মোৰ
বং মনে মই দিবলৈ।”

“নেপালে সোণায়ে মোৰ তোক দিবলৈ
কোনো বস্তু তাৰ আশা কৰা,
তোক এৰি চিৰকাল মোক কন্দুৰাই
আঁতৰিল পৃথিৱীৰ পৰা।

“ইয়াতে পেলালে পুৰি ছাই হৈ গ’ল
ক’তো তাৰ চিন-চাব নাই,
গজি ধকা কলপুলি দেখি আজি মোৰ
চকুপানী আহিছে ওলাই।”

কথা শুনি বঙিলাই অতি বেজাৰেবে
হৰা’বাৰে লাগিল কান্দিব,
কতনো বুজাব আৰু কত কথা ক’লে
নোৱাৰিলে মাকে নিচুকাব।

কান্দি কান্দি বঙিলাই মাকক সুধিলে,—
“চাওঁ যদি ধানি এই ঠাই,
পামনে চকুৰে দেখা যাৰ মৰমৰ
আজি আৰু একো চিন নাই?”

মাকে ক’লে,—“আই ভই কেলেই কান্দিছ,
দেখা পাবি এঙাব এগাল,
নেদেখিলি কি কৰিবি কান্দিলে নেপাৰ,
দেখা তোৰ নাছিল কপাল।”

বঙিলাই কথা শুনি দুগুণে কান্দিলে
চকু-লোবে পৃথিবী তিন্নাই,
মাতৃর হিম্মার তাপ দুগুণে জ্বালালে
ভ্রাতৃ-স্নেহ কেনে দেখুবাই !

কেঁচুৰা পোনাটি

টোপনি অহোৰা তুমি কেঁচুৰা পোনাটি,
শুই থাকি মোৰ কোলাতেই,
তোমাক কোলাত পালে সকলো পাহৰোঁ
ভোল গৈ থাকোঁ তোমাতেই ;
চ'হ্ চ'হ্—এ মোৰ কেঁচুৰা পোনাটি ।
ভয় নাই একোল'কে মই থাকোঁ মানে,
পাবা বস্তু সকলো যঁতোৰা,
তোমাৰেই বুলি মোক সততে জানিবা
তুমি মোৰ পোনা আলসুৰা ;
চ'হ্-চ'হ্--এ মোৰ কেঁচুৰা পোনাটি ।
পাহোঁ মানে ভাল মই লগাম তোমাক,
হাঁহি দেবি স্বৰ্গ ঢুকি পাম,
নুবুজা মাতেৰে মোক কুঁ-কুঁ-কাঁ-কাঁ কৰি
ক'লে মই কথা বুজি পাম ;
চ'হ্-চ'হ্—এ মোৰ কেঁচুৰা পোনাটি ।
মোৰ যদি কেতিয়াবা আন কিবা হয়
কোনে আক মৰম কৰিব !
ওলায় চকুৰ পানী মনত পৰিলে
কোনে আক কোলাত ডুলিব ।
চ'হ্-চ'হ্—এ মোৰ কেঁচুৰা পোনাটি ।

ৰাধালৈ

বহা আহি দেৰি মোৰ হৃদি আসনত,
তুমি আমি হ'ম প্ৰেমাধাৰ,
হওঁ আমি পৰ্বতৰ শোভাৰ মাজত
নায়ক-নায়িকা ভাৱনাৰ।

তুমি আমি বহি থাকি একেটি শিলতে
গৰুচৰা চাম পথাৰত,—
তৰাং জানৰ পানী কুল কুল বোৰা,
শুনি থাকি কুলিৰ মাতত।

ফুলেৰে সজাম দেবি তোমাৰ বদন,
মালা ল'ৰা সুগন্ধি ফুলৰ—
মালতীৰে সজা থাক পিকিৰা হাতত,
হৃদয়ত হাৰ গোলাপৰ।

বাঁহী বাই ৰং মনে শুনাম সদায়
নাচিব লগৰ গৰখীয়া;
এইবোৰ ভাল পালে তোমাৰ মনত
হোৱা তুমি মোৰ লগৰীয়া।

কৃষ্ণলৈ

প্ৰত্যেক গোপালে যদি সঁচা কথা কয়,
তুমিও লগৰে গৰখীয়া,
ভেনেহ'লে পাৰোঁ হ'ব তুমি কোৱা দৰে
তোমাৰ লগৰ লগৰীয়া।

জাব কালি চোঁচা হয় পৰ্বতৰ শিল,
 ধাননিভ গন্ধ নচৰায়,
 ধাব ছিগে জৰণাৰ খৰালি পৰিলে,
 গুচি যায় কুলিও নোলায়।

জ'য় পৰি গ'লে ফুল পাহ পাহ হয়,
 গোকুল উৰি কেনিবাদি যায়,
 আলফুল মালতীও শুকায় লাজতে,
 গছতেই গোলাপো লুকায়।

বাঁহীয়ে নোধোৰে কাৰো কলীয়া অন্তৰ,
 নাই দেখা নচা গৰখীয়া,
 তেও বুলি তুমি যদি ভাল পোৱা মোক
 তোমাৰেই হ'ম লগৰীয়া।

নেপাওঁ তোমাক ভাল

নেপাওঁ তোমাক ভাল কদাপি নেপাওঁ,
 তেও দেখোঁ তুমি গ'লে বেয়া লাগে মোৰ ;
 তোমাক সদায় দেখা গুৰু আকাশৰ
 হ'ব খোজো ময়ো এটি দেখি ভাববোৰ।

নেপাওঁ তোমাক ভাল, যদিও নেপাওঁ
 তুমি কৰা বন-বাৰি মোৰ মনে ধৰে,
 পৃথিৱীত আন আক ঘিৰা কিবা আছে
 ভালবোৰো অতি বেয়া বিজালে তোমাদেৱ।

নেপাওঁ তোমাক ভাল তুমি জীতবিলে
 ধং উঠে মোৰ যদি ধনুৰ মাত্তবে,
 তোমাৰ কথাৰ সুৰ কাণৰ মাজত
 বাকি থকা কোনোবাই আহি ছেদ কৰে।

নেপাওঁ তোমাক ভাল, তোমাব চকুৰ
জ্যোতি আৰু কথা কোৱা, নিৰ্মল গঠন,
টোপনিভো দেখা পাই ভাল লাগে মোৰ,
নাই লগ পোৱা আৰু তেনে আনজন।

তোমাক নেপাওঁ ভাল সঁচাকৈয়ে মই,
সঁচা কথা ক'লে কাক কোনে পতিয়ায় !
আটোয়ে মোকেহে গৰিহণা কৰি যায়,
তুমি লোৱা বাটলৈ যদি থাকোঁ চাই।

খিতাতে

চকুত পৰিল চকু এখন্তেক বেলি
হুথুজিলোঁ চকু আঁতৰাব,
নেজানিলোঁ শেহলৈয়ো এয়ে হ'ব বুলি,—
এতিয়া নোৱাৰোঁ এৰি যাব।

হুমুনিয়া আশা মোৰ এয়েহে সখল,
তপত লাগিছে মোৰ গাত,
হিলাৰ ভাপত মোৰ পানী উতলিব—
তাৰ ভাপ নেলাগে তোমাত।

তুমিও মনত যদি ঠাই দিয়া মোক
খিতাতে সোমাই দিত ল'ম,
জানি আহি কিহেবেনো মোক বান্ধি ল'লা,
সকলোকে আগল'ই ক'ম।

ভাবৰ ভাষা

মুখৰ মাতেৰে ভূমি নোৱৰা বৃজাব
সৰল চেনেহ হৃদয়ৰ,
যাক তুমি ভালপোৱা তাক কেতিয়াও
একো কথা নক'বা মুখৰ।

প্ৰণয়ৰ ভাষা, তাৰ বেলেগ গঠন
কথা ৰূপ আকৃতি নলয়,
হুমুনিয়া একোটিয়ে অসাধ্য সাধিব,
সাতকাণ্ড ৰামায়ণ কয়।

জিভাৰ আশয় পোৱা অতি টান কাম
কিবা ক'বা কিবা হ'ই যায়,
ভাবৰ বিকাশ হ'লে ঠাৱ-চিন্নাৰত
ঠিক ভাব ঠিকে ঠিকে পায়।

বিদেশী

গুচি গ'লা বাটে বাটে চকুপানী টুকি,
উলটিলোঁ ময়ো সেইদৰে ;
আকৌ দুইবো দেখা হ'ব কেতিয়াবা
ভেনে আশা মনেও নকৰে।

নাছিল চিনাকি কাৰো, লগ লাগি থাকি
হ'ইছিলোঁ প্ৰাণৰ সমান,
আভৰিলোঁ দুয়ো আমি, বিধিয়ে কবালে,
কি কৰিবা বিধিৰ বিধান।

নেদেখিম বেধা লগা বদন তোমাৰ,
 নুশুনিম মনমোহা মাত,
 তেও বুলি পালে হ'লে তোমাৰ আখৰ
 ছয়োটিকে লগ পাম তাত।

বহুত মনৰ কথা মনতে থাকিব
 কবল'ই তুমি নাইকিয়া,
 নোৱাৰি সকলো কথা চিঠিত লিখিব,
 নিলগত আমি নিলগীয়া।

হৃদয়ৰ 'কেমেৰাত' যিটি সাঁচ আছে
 সেই সাঁচ চিৰস্থায়ী ৰ'ব,
 কল্পনা-পটত তাৰ ছবি ছাপি ল'লে
 এখন্তেক বেজাৰ গুচিব।

সেইদৰে হৃদয়ৰ 'ৰেকৰ্ড' খনিত
 অঁকা আছে সজীত তোমাৰ,
 কল্পনাৰে মাজে মাজে তাকেই বজাই
 ভুঞ্জিম আকৰ অমিয়াৰ।

কিন্তু হ'লে শাস্তি আৰু নেপাওঁ মনত
 নিজে তুমি থকাৰ নিচিনা,
 বহুদিন হ'ই গ'লে, দেখাদেখি হ'লে
 তুমি মোক চিনা কি নিচিনা!

সখি

কোনে উলিয়ালে এই হৃদয় বান্ধনি
সংসাৰৰ বান্ধব এজন,
যাৰ পৰা একো কথা নেথাকে লুকাই—
সখি তেওঁ, হিয়াৰ বতন।

কিমান দখল লাগে এই জীৱনত
পালে কোনো উপযুক্ত জন,
যাৰ প্ৰীতি মৰমত নিশ্চিন্ত মনেৰে
শুব পাৰি শাস্ত কৰি মন।

সুখত নেলাগে একো সখিৰ বৃদ্ধি
তেওঁ মাথো ধাকে বং চাই,
দুখত সখিয়ে আহি শীতল মাতেৰে
হৃদয়ৰ উত্তাপ গুচায়।

প্ৰকৃত সখিৰ সংখ্যা নিচেই তাকৰ
ক'ববাত এজন মাথোন,
পালে হ'লে কেতিয়াবা ষথার্থ এজন
ভেনেকুৱা হ'ব আৰু কোন ?

বাটৰুৱা

কিয় তুমি চাই আছা মোৰ পিনল'ই

যাওঁ মই পথিক পথৰ।

নেজানা কোন নো মই, কোন পিনে যাওঁ,

কি বিচাৰি যাওঁ জীৱনৰ।

নঙলাত ধৰি আছা একেথিৰে চাই,

কাটিছা দীঘল ছমুনিয়া,

পাহৰিছা সংসাৰৰ সকলো বান্ধনি,

ব'ই আছা অকলশৰীয়া।

দেখিছোঁ তোমাক মই কোমল ভাবৰ,

উপজিছা গাঁৱৰ মাজত,

নাই একো বেয়া ভাব তোমাৰ মনত,

সৰলতা সানিছা মুখত।

মই হ'লে এতিয়াই আঁতৰি আহিলে

নেথাকিব তোমাক মনত,

তোমাৰ সুন্দৰ ছবি পৰিত্ৰ ভাবৰ

মাৰ যাব স্মৃতিৰ পটত।

পূবৰ বাঙালী বেলি উলটি আকউ

ভূমুকি মাৰিলে পচিমত,

তেহে মোৰ কেতিয়াবা কোনোবা এদিন

হ'ব দেখা তোমাৰ লগত।

ধুন

যেই সেই ফুল ধুনেৰে শুৱনী
ভাল লাগে মোৰ চকুত পৰিলে,
চাই থাকোঁ মানে নেলাগে আমনি
কাৰো ধুন ক'তো কাৰেও নিমিলে।

ইমান মানুহ আছে পৃথিৱীত
বেলেগ বেলেগ গাইপতি গুণ ;
একেটি ঠালৰে ফুল ফুলনিত
বেলেগ বেলেগ গাইপতি ধুন।

চকুৰ কাণৰ তৃপ্তি সকলোৱে
সদায় বিচাৰি ফুৰে ক'ত পাই ;
পায় যদি সুখ, তাৰ পৰা কেৰে
অপকাৰ হ'লে অলপো নেপায়।

ফুলডৰা মই চাওঁ প্ৰাণ ভৰি
হাতেৰে নোচোওঁ এপাহিও তাৰ,
নুহুঁষিবা মোক দোষাৰোপ কৰি
নহওঁ সীমাবো ফুলনিৰ পাৰ।

ধুনৰ প্ৰশংসা প্ৰকৃতি-লক্ষণ,
ধুন সকলোৰে উমৈহতীয়া ;
সকলোৰে বাবে ধুনৰ সৃজন—
নহয় থকাৰ অকলশৰীয়া।

ৰূপহী

আবোধমহোয়া ধান গাত ব'দ সানি
হাঁহি আছে পথাৰত সোণালী বঙেৰে ;
ঘৰৰ জীয়াৰী আহি লৈ কাচিখনি
দাইছেহি পকা ধান মন উলাহেৰে ।

কিনো চাবা, কিনো ক'বা, কিনো মনোহৰ,
মিলি যায় ৰূপহীও ৰূপহী ধানেৰে ;
তুইবো সোণালী বং নাই ভেদ-পৰ,
ৰূপহীবো ৰূপ চৰে সোণালী ব'দেৰে ।

ওপৰত সূৰ্য্যদেৱ সোণালী ৰহণ,
পথাৰ ধানেৰে ঢকা সোণালী বৰণ ;
মাজত ৰূপহী দেৱী সোণালী বদন,
মনমোহা দৰশন অতি বিতোপন ।

গধূলি চপাব ধান লক্ষ্মী উৰালব,
সোমাব ৰূপহী ঘৰ লক্ষ্মী ভিতৰৰ ;
লুকাব সোণালী ব'দ লক্ষ্মী আকাশৰ,
তিনি পিনে তিনি লক্ষ্মী যাব পথাৰৰ ।

ছাঁ

এবাব খুজিও ছাঁক নোৱাৰোঁ এবিব,
যেনি যাবা লগে লগে যায় ;
তিবোতাকো তুমি লগ নিদিলে ধৰিব
গৈ থাকে তোমাল'কে চাই ।

ভাবি চোরাঁ আইদেউ, কি দশা তোমাৰ,
তোমালোক হুঁয়া মাথেঁ বুজিবা আমাৰ।

পুৰা আৰু গধূলিত হুঁয়া দীঘলীয়া,

হুপৰীয়া চুটি হ'ই পৰে :

প্ৰণয়ৰ আদি-অন্ত তিৰোতাৰো সেয়ে,

মাজ ভাগ সেও হ'ই পৰে।

ভাবি চোরাঁ আইদেউ, কি দশা তোমাৰ,

তোমালোক হুঁয়া মাথেঁ বুজিবা আমাৰ।

আকৰ্ষণ

ছুটি বস্তু আঁতৰত টনাটনি কৰে

নেথাকৈ আঁজোৰ আৰু ওচৰ চাপিলে,

সেইদৰে ছুটি প্ৰাণ, আঁতৰৰ পৰা

মিলেঁ মিলেঁ, কিন্তু শেষ মিলিব পাৰিলে।

ঘিডালি জৰীয়ে টানি ওচৰ চপায়,

চাপে মানে সেই জৰী টিলা হৈ যায়,

হুয়ো আহি লগ লাগি পৰিব যেতিয়া

জৰীৰ নেথাকে একো কাষেই ভেতিয়া।

পেঁপা

শুনিছোঁ পেঁপাৰ মাত পথাৰৰ পৰা,
বঙা বেলি মাৰ যায় যায়,
আহিছে গৰুৰ জাক পথৰুৱা বাটে,
ওচৰত গৰখীয়া নাই।

গৰখীয়া ভোল গৈ গৰুকো এবিলে
পথাৰতে আছে আজি বৈ,
মানুহৰ মাতে ক'ব নোৱৰা কথাকো
কয় আজি পেঁপাটিক লৈ।

কোনেনো সাজিলে পেঁপা ইমান কোমল,
ভাল লাগে শুনি নিলগত,
শুনিলে পেঁপাৰ মাত খৰকৈ বয়
তেজ-সোঁত মোৰ শৰীৰত।

বিহু

গাঁৱৰ বাহিৰে গৈ গছৰ তলত
সকলো ছোৱালী মিলি বিহুৰ দিনত
বং মনে নাচে গায়,
যাওঁতায়ো বৈ চায়,
টকা বাজে নামৰ লগত।

পাহৰে সমাজ-বান্ধ উলাহ মনেৰে,
লগ লাগে গৈ ভাত মনৰ মিলেৰে

তালে তালে মিলি যায়,
হাতৰ চাপৰি বায়,
মিলা-প্ৰীতি ভাব সকলোৰে।

পথাৰে উশাহ লয়,
লগত সুগন্ধ বয়,
পেঁপা বাজে, অলপো নবয় ;
চৰায়ে বঙেৰে গায়,
কৰে গৈ ভোমোৰাই
ফুলনিতো তাৰে অভিনয়।

গৰখীয়া গৰু লৈ আহোঁতে উলটি
গায় আছে বং মনে বসন্তৰ গীত,
বুৰাই ধূলিয়ে মুখ গৰুৰ খোজৰ,
হেৰায় হাতৰ গৰু আহি পদূলিত,
ভেঙে তাৰ কাণসাৰ অলপো নেথাকে,—
মন গৈ ক'বাত থাকে।

যেনি যাবা হ'চৰিৰ মাতকে শুনিবা
ঠন ধৰা দুবৰিক গচকি ফুৰিবা,
কৰ্ণো ফুলত আহি
গছৰ ডালত বহি
বতাহে বঙেৰে চুমা খায়,
বিহৰে জীৱন নতুনায়।

চাপৰি

মানুহৰ সমাগম নিচেই বিৰল,
জাঁওন ইমূৰে সিমূৰে,
ওচৰ গাঁৱৰ পৰা ঘাটলৈ অহা
ছোৱালীবিলাক তাতে ফুৰে।
বতাহ বলিলে তাত সোঁ-সোঁ কৰা শুনি
মন মোৰ থিৰ হৈ ৰয়,
সীতাৰ ছুলিৰ গাত বহু সুৰ বাজে
যদি তাত ধীৰ বায়ু বয়।
বছৰি নতুন গছ, বানপানী আহি
ধুই নিয়ে গোটেই চাপৰি ;
ওচৰেদি নাও যায়, মন যায় মোৰ
ধাক্কো যেন চাপৰিতে ফুৰি।

বসন্ত

জিল্মিল নিম্বৰৰ লোকাপাৰ পিন্ধি
মাৰাহি ভূয়িকি তুমি উষাৰ কালত,
কেউপিনে জগতৰ
বয়লীৰ কাননৰ
ফল ফুলে দেখা দিলে তোমাৰ লগত।
পাহাৰে পৰ্বতে গান্ধ সূমধুৰ গান,
ভৈল্লাষে নিৰলে তাত পাতি থাকে কাণ,

আইঁ! বুলি ভাবি থাকেঁ
তোমালৈ চাই থাকেঁ।
তোমাৰ চৰণ-ধূলি দিবা বুলি দান।

বতাহে সাৰটি চুমা সকলোকে খায়,
সুগন্ধি ফুলৰ গাত সাঁচ বহি যায়,
পুৱা আৰু গধূলিত
জুৰ লগা বতাহত
নাহৰ ফুলৰ গোন্ধে জীৱন জুৰায়।

সজোৱা জগতখনি তোমাৰ হাতেৰে,
হৃদয় উপচি যক তোমাৰ চুমাৰে,
সজোৱা জগত খনি
কবিতাৰ কৰী বাণী
ওপচক দেশখনি ভৰি কবিতাৰে।

সন্ধ্যাদেৱী

সুলক্ষণা সন্ধ্যাদেৱি, তোমাৰ কাণত
মানুহৰ গীতি শুনি ভাল লাগে জানো?
শুনা গীত তুমি ধুমুহাত,
সৰু-জুৰি বৈ ধকা পৰ্বতৰ গাত।

সন্ধ্যাদেৱি, সূৰ্য্যদেৱ বহে পচিমত,
সোণালী বহণ সৰা চুলিটাৰি মেলি;
ওপৰত ডাৱৰ উঠিছে
জালিকটা চক্ৰতাপ ডাঙ ওলমিছে।

দেখা যায় বিগি বিগি ওখ আকাশত
বাঁহলৈ উৰি যোৱা চৰাইবিলাক ;

কাণত বাজিছে আহি
সিহঁতৰ মাৰ যোৱা সুমধুৰ হাঁহি ।

দিনত লুকাই থকা তৰাৰ সমাজ
তোমাক দেখিলে আহি আকৌ ওলায়,

দেখা দিয়ে এটি দুটি কৰি
গাইপতি মণ্ডলৰ আৰোহান ধৰি ।

লৈ যোৱা সন্ধ্যাদেৱি, চাওঁগৈ মই
এনে দেশ য'ত আছে সুন্দৰ কানন,—

নহয় মানুহে সজা,
ঋষিৰ নিবাস,—নানাবিধ গছ গজা ।

তাৰ ওচৰেদি বোৱা মন্দাকিনী নৈ
বগা ঢৌ তুলি তুলি পাৰত শিলেৰে ;

বহিম পাৰতে তাৰ,
পাৰোঁ বা নোৱাৰোঁ গীত গাম সন্ধিয়াৰ ।

পন্থা আৰু প্ৰৱৰ্তক

বহু দেশ-বিদেশত বহুত পুৰুষে
বান্ধি গ'ল কেবাটিও পথ,
কেউটিৰ লক্ষ্য একে—স্বৰ্গৰ জখলা,
ভকতৰ ভকতিৰ বথ ।

যিখনি বথতে উঠি যিটি পথ ল'বা
পাবাগ'ই স্বৰগ তাৰেই,

যেনেক'ই ভাবা তুমি যিটি পথে চলা
পাবাগ'ই একেজনকেই।

প্রবর্তক সকলোরে নেসাজে নতুন,
অনাদিৰ অর্থ উলিয়ায়;
নকৰে নতুন জাত, মনতো নেভাবে,
ভকতেহে লোকক ঘিণায়।

জ্ঞানী লোকে নিজে ডাঠি কদাপি নকয়
নিজৰ কথাৰে ঠিক বুলি,
নিজৰ চৰণ চাব কামত এৰিব,
নেযায় ভৰিৰে নিজে তুলি।

চকু থকা লোকে ভাল দেখে অইনতো,
অইনৰো ভাল গুণ গায়,
লোকক দেখিলে ভাল, নিজৰ ঘৰক
ঘিণ কৰা বুলি নুবুজায়।

পুণ্ডি পঢ়ি নাম কৰি জ্ঞানী হয় যদি
অমঙ্গল বহু তাকৰিব,
জ্ঞান-কলহৰ পৰা অজ্ঞান উগাবি
মামুহ ডুলাব নোৱাৰিব।

একোজন পুৰুষৰ সময়-বালিত
বৈ যায় চিন চৰণৰ,
হয়তো সময় যতে মাৰ যায়গৈ,
নতু পৰি আক ডাঙৰৰ।

যি ধানত অতীজৰ পুৰুষ লোকৰ
আছে লীলা-খেলা কৰা ঠাই,
ভাত আজি শ্বুতি-চিহ্ন জলিব লাগিছে
যদিও শিলেৰে সজা নাই।

একোজন পুৰুষৰ একো আঁজোৰত
বহু যুগ আগবাঢ়ি যায়,
একোজন পুৰুষৰ একেটা ঠেলাই
বহু কাল সংসাৰ চলায়।

যেতিয়া ৰ'বহি আহি সমাজৰ গতি,
নাইবা হুঁহকি পিচ পৰে,
তেতিয়া আকৌ আহি একোজন লোকে
সমাজৰ গুৰি-ব'ঠা ধৰে।

কোমল পানীত সৰুসুৰা গুৰিয়ালে
নাওখনি বাই ল'ই যায়,
টান পানী পৰিলেহি বলীয়ে সিদৰে
বলেৰে বালেহে আগুৱায়।

যেনে নাৰৰীয়া লাগে ঠিক তেনে পাবা
য'ত যেনে সোঁত তেনে চাই;
য'ত যিটি আৱশ্যক আপুনি ওলাব,
আপুনি ল'বহি নিজ ঠাই।

নৈয়েনো কিমানবাব সোঁতা এৰি যায়
তাৰ একো লেখ-জোখ নাই,
সমাজৰ মতো লৰি থাকে সেইদৰে
যেতিয়া যিটিৰে চল পায়।

ভকতে ভকতি যদি কৰে বৰকৈ
মহত্ব তাকৰে মহতৰ;
টানি আনি মহতকো ভকতে লগোৱা
সুমান ভিতৰ বিবাদৰ।

মহতৰ হিমাখনি সদায় বহল,—
সকলোকে সমভাৱে চায়;

কোন বৰ কোন সৰু তেনে মীমাংসাৰ
ওচৰেও কদাপি নেযায়।

মহতে নভবা কথা প্রচাৰে ভকতে
মহতৰ নাম মিহলাই,
নিজে যিটো বেয়া পায় মহতত আঁৰি
বিকৃত মহত্ব দেখুৱায়।

কেতিয়াবা মহতৰ মহত্ব লুকায়
ৰঞ্জিত কৰোঁতে গ'ই গ'ই,
সঁচা-মিছা মিহলাই চিন মাৰি দিলে
বাছি উলিয়াবা কেনেক'ই ?

নকৰিবা অপমান মহৎ জনক
অতি মহতেৰে একে কৰি,
থাকিব একলা কম অৱতাৰ হৈয়ো
এই পৃথিৱীত জন্ম ধৰি।

কোনোজন পুৰুষৰ আদৰ্শ নলয়
সকলো মানুহে পৃথিৱীত,
নেথাকেও একেদৰে, সোনকালে ধৰে
পৰে যদি চকু আনটিত।

নতুনত মানুহৰ তৃপ্তি চিৰদিন,
একে মত নেথাকে সদায় ;
শতাব্দে সন্ধান চলি থাকে যত দিন
চিৰস্থায়ী একোকে নেপায়।

বাট হ'লে লৰচৰ হৈয়েই থাকিব
সমাস্তবাল গতি ধৰি,
অনন্তৰ পিনে যাব একেপিনল'ই
একে মুখে একে লক্ষ্য কৰি।

দিয়া

শক্তি দিয়া প্রভু মোক
কৰিম তোমাৰ কাম,
ভক্তি দিয়া প্রভু মোক
জপিম তোমাৰ নাম ।

ত্যাগ দিয়া প্রভু মোক
কৰিম তোমাক ধ্যান ;
জ্ঞান দিয়া প্রভু মোক
স্তনিম তোমাৰ গান ।

যোগ দিয়া প্রভু মোক
কৰিম বেন্নাক ভাল ;
বিদ্যা দিয়া প্রভু মোক
ভেদিম মায়াৰ জাল ।

মুক্তি দিয়া প্রভু মোক
শোধাম তোমাৰ ধন ;
মিবা ভূমি দিবা পুত্ৰ
তোমাতেই নিবেদন ।

উগাসনা

সিঁচৰতি হৈ থকা কবিতাৰ সংকলন

পাৰঘাটত

নাও আনা নাৰবীয়া পাৰ কৰি দিয়া
 বেলি আৰু নাই বেচি পৰ ;
 আকাশত ক'লা ক'লা আঁচ আঁচ যেন
 গছবোৰ দেখি সিপাৰৰ।
 মাব যাব অলপতে দিনৰ পোহৰ
 লাহে লাহে আকাশ বাটত ;
 সকলোৰে গাৰ তেজ কমিব লাগিছে
 সকলো লুকাব জগতত।
 আটায়ে আন্ধাৰ যেন সানিছে দেহত,
 আকাশে কাজল ঢালি দিছে ;
 মিছাতে খাটনি লোৱা অন্ধকৰ^১ দৰে,
 চকুৰ শক্তি কাঢ়ি নিছে।
 দিনৰ দিনটো মই বাটকুৰি বাই
 আহোঁতে হেৰাল মোৰ বল ;
 পেটত লাগিছে ভোক, অৱশ শৰীৰ
 নাই একো লগত সম্বল।
 চকু হুটা জাপ যাব আপুনি খুজিছে
 একোকে নোৱাৰি^২ আৰু চাব ;
 টোপোলা-টাণলিবোৰো গধুৰ লাগিছে
 মন যায় তাকে এৰি যাব।
 ইমান ভাগৰ মোৰ লাগিছে দেহত
 কাতি হব পাৰিলেই হ'ল ;
 মনেও নোখোজে মোৰ একোকে ভাবিব
 যায় মোহে এৰি গুচি গ'ল।

১ মূল পাঠ—অৱতৰ। সম্ভৱ, মুক্ত-প্ৰমাদ। ২ মূল পাঠ—নোৱাৰ।

তুনিছো সিপাৰে হেনো আছে নামঘৰ
 যেয়ে সেয়ে গ'লে ঠাই পায় ;
 বেলি থাকোঁতেই মোক পাৰ কৰি দিয়া
 থাকে। গ'ই তাতেই সোমাই।

আসাম হিঠৈবী, মাঘ ১৮৪৮ শক।

বাঁহী

জাগিছিল বৃন্দাবন ভোম্বাৰ সুবত
 গোপালে বজালে বাঁহী সন্ধিয়া কালত,
 ঘৰ এৰি বাধিকাই বাঁহীৰ মাতত
 অপিছিল প্ৰাণ-মন কৃষ্ণৰ পাৰত।
 সেই বাঁহী পৃথিৱীত আজিও বাজিছে
 বসন্তত বৃন্দাবন আজিও শোভিছে,
 ভক্তিৰ চকুৰে চালে কৃষ্ণয়ো নাচিছে
 বাধিকাও বাঁহী শুনি প্ৰেমত মজিছে।
 প্ৰকৃতি বিভোল হয় বাঁহীৰ মাতত
 দূৰণিত বাঁহী মাত শুক্ৰ আকাশত,
 তুনো যদি কেতিয়াবা নিশাৰ কালত
 আক এটি বাঁহী বাজে^১ মোৰ হৃদয়ত।
 কিবা এটি হৃদয়ৰ হেপাহ শুচায়
 চিন্তাই খবোৰা প্ৰাণ বাঁহীত শতায়,
 সংসাৰৰ ভাববোৰ দিনে আঁতৰাই
 ডাহানিৰ কিবা কথা মনত পেলায়।

১ হুল পাঠ—থাকে। সন্তৰ, বৃদ্ধ-প্ৰবাদ।

এতিয়াও কেতিয়াবা লভিলে আজবি
 স্তনিম অমিয়া বাঁহী সকলো পাহৰি,
 স্তনাৰা স্তনাৰা বাঁহী পূৰ্ব সুৰ ধৰি
 বাজিবা বাজিবা তুমি কৃষ্ণ নাম স্মৰি।

বাঁহী, ১ম বছৰ, ৩য় সংখ্যা।

বাটকল্প

কিয় তুমি আছা চাই মোৰ পিনলৈ
 যাওঁ মই পথিক পথৰ,
 নেজানো কোন নো মই কোন পিনে যাওঁ
 কি বিচাৰি যাওঁ জীৱনৰ।
 নঙলাত ধৰি আছা একে থিৰে চাই
 কাটিছা দীঘল ছয়ুনিয়া,
 পাহৰিছা সংসাৰৰ সকলো বান্ধনি
 ব'ই আছা অকলশৰীয়া।
 দেখিছোঁ তোমাক মই সবল ভাৱত
 উপজিছা গাৱঁৰ মাজত,
 নাই একো বেয়া ভাব তোমাৰ মনত
 স্নিগ্ধশোভা^১ দেখিছোঁ মুখত।
 মই হ'লে এতিয়াই আঁতৰি আহিলোঁ
 নেধাকিব তোমাক মনত,
 তোমাৰ সুন্দৰ ছবি পবিত্ৰ ভাৱত
 মাৰ বাৰ স্মৃতিৰ পটত^২।

১ মূল পাঠ—স্নিগ্ধশোভা। ব্যাকৰণৰ আঁৰ স্তোম্যলৈ শব্দটো সলোৱা হ'ল।

২ মূল পাঠ—বাটত। স্তব্ধ, স্তব্ধ-প্রবাদ।

পূবৰ বঙালি বেলি উলটি আকউ
 ভুমুকি মাৰিলে পচিমত,
 তেহে মোৰ কেতিয়াবা আকউ এদিন
 হ'ব দেখা তোমাৰ লগত ।

বাঁহী, ১ম বছৰ, ৮ম সংখ্যা ।

নিয়ন্তা

কোনে মোক লটিঘটি কৰিব লাগিছে,
 মই একো বুজিব নোৱাৰোঁ ;
 নিজ ইচ্ছা মতে মই নোৱাৰোঁ চলিব,
 কাৰোবাৰ কোৱা মতে চলোঁ ।
 মনক চলায় কোনে কোনেনো কোৱায়,
 চকুৰেনো কোনে দেখুৱায় ?
 ভিতৰত কোনে মোক উদগনি দিয়ে
 কোনে মোক কাণেৰে শুনায় ?
 ইন্দ্ৰিয়বিলাক মোৰ নহয় নিজৰ
 সিহঁতত মোৰ সঙ্গ নাই ;
 পাহৰোঁ মহানজন নিজে ভোল গ'ই
 ইন্দ্ৰিয়বোৰৰ লগ পাই ।
 মনেও নেপাই ঢুকি কথায়ো নেপায়,
 মানুহৰ জ্ঞানৰ বাহিৰ,
 চকু, মন, কাণ যাব তলে সেইজন
 অচল অটল ধীৰ স্থিৰ ।

পৰকাল

যেতিয়া জগায় টোপনিত মোক
পূৰ্বাৰ পোহৰে গ'ই ;
তেতিয়া তোমাৰ হাতৰ বুলনি
অনুভৱ কৰোঁ মই ।
নিশা টোপনিত তোমাৰ কোলাত
নিজেই হেৰাই যাওঁ ;
বাহিৰৰ জ্ঞান পাহৰি মনত
নতুন জগত পাওঁ ।
টোপনিৰ ৰাজ্য নহয় বেলেগ
ইয়াৰ লগৰে ঠাই ;
কোনোবা এখনি নৈ পাৰ হ'লে
সিখনি জগত পায় ।'
যেতিয়া শেহত টোপোলা টুপলি
লৈ পাৰ হৈ যাম ;
কৰমব' ৰোজা পিঠিত সামৰি
সেই পৰকাল পাম ।
নেয়াৰ^১ লগত পৃথিৱীৰ স্মৃতি
সিখনি বেলেগ দেশ ;
এই সাজপাৰ ইয়াতেই এৰি
ধৰিম নতুন বেশ ।
সকলো দেশত সকলো বেশত
যেনেবা যিহতে গতি
কোনো সলনিৰে নোৱাৰে সলাব
তোমাতেই মোৰ স্থিতি ।

আত্মহন, ১ম বছৰ, ২য় সংখ্যা ।

তেৱেঁই মই

সাগৰে বোলে— ‘পানীৰ টোপাল

একেই আমাৰ বংশ,

তুমিয়ে ময়ে একেই মাথোন

নহওঁ কোন কাৰো অংশ।’

জ্যোতিয়ে বোলে— ‘সৰু চাকিগছি

কাৰো কোনো নহওঁ পৰ,

তুমিয়ে ময়ে একেই মাথোন

ছুইবো একেই ঘৰ।’

জীৱন বুলিলে— দেহধাৰী মাথোঁ।

একেই পৰম প্ৰাণ

ধাৰণ কৰিছোঁ সেই মাতৃবিশ্ব।

উশাহৰ একেটি টান।’

পূৰ্ণৰ লগৰ পূৰ্ণ তুমিয়েই

নেভাবিবা নিজে কম,

হুয়োটি পূৰ্ণ একেটি বিভূতি

ভাবিলেই পাব। গম।

ভক্ত ভগৱান কথাও একেই

হুয়ো একে হৈ পৰে,

চাওঁতে যুঁতে ইফাল সিফাল

অজ্ঞানে নিলগ কৰে।

প্ৰত্যেক গোপীয়ে নিজতেহে দেখে

পৰত বেদেখে কেও,

তোমাৰ দেহৰো লোম কূপে কূপে

একে পৰিপূৰ্ণ তেওঁ।

মলিবে সোমাই বেয়া কৰোঁ বুলি
মোক কৰি থোৱা বাজ ।

নিকা হও বুলি ঘিমাণে ভাবিছে।
সিমাণে কিবাহে হও ;

বহু জীবনব দীঘল পথত
সিমানা ধুলিহে লওঁ ।

কাপোৰ কানিৰ ভৰত নিজৰ
চিন চাব যি পৰে

কাপোৰ নেৰিলে কোনেও নিচিনে
ভাও দিয়া বুলি ধৰে।

সাজ আভরণ সকলোকে এৰি
শুদ। গাৰে যদি যাওঁ

ভেতিয়া তোমাক বের জলঙাই
কি জানিবা দেখা পাওঁ ।

তোমাৰ পাবত আঁজুৰি ধৰিম
 দেখা যদি মই পাম :

ভিতর সোমাই নাহিম ওলাই
নিজেই হেবাই যাম ।

ଆଦ୍ରାହନ, ୧ୟ ବହି, ୩ୟ ମଂଥା ।

ଅନ୍ତ

এই জীবনব জীবন-ধেমালি
তেতিয়া পৰিব ওষ ;

নিজ দ্বল'ই লগৰীয়া জন
যেউিয়া ওলাব মোৰ।

শূন্যৰ লগত শূন্য মিলিব
মিলনৰ হ'ব শেষ ;

বই জানো তুমি আগ আসনত
 সভাব মাজত গ'ই ;
 নাইবা থাকানে দুবাব মুখতে
 বাট এৰি লোকল'ই ?
 সোভাগ্য মদ মান অভিমান
 দেখি অন্তৰ্হিত হোৱা ;
 আলেখ-লেখ আঁৰতে থাকি
 কাৰ কেনে ভাব চোৱা ।
 অনুতাপ অশ্রু যেতিয়া সবিব
 তেতিয়াহে দেখা দিয়া ;
 সকলোকে এৰি তোমাক ল'লেহে
 তুমি লগল'ই নিয়া ।
 চাপৰ নে ওখ তোমাৰ কাষত
 এনে একো ভাব নাই ;
 দুখ সুখ বুলি একোকে বুজি
 যিজনো তোমাক পায় ।

আৱাহন, ১ম বছৰ, ৪ৰ্থ সংখ্যা ।

আছোঁ বাট চাই

মায়াৰ খেলা অন্ত হ'ল,
 কালৰ চেকুৰ নোহোৱা হ'ল,
 দুখৰ বোজা বাগৰি গ'ল,
 সুখৰ হাঁহি আঁতৰি ব'ল,
 পদূলিতে ওলাই আছোঁ মই
 বাট চাই আছোঁ তোমাল'ই ।

আগ্রহে ধৰি চেনেহ জনায়,
 পূজাই মনৰ ভক্তি সূচায়',
 কল্পনাই মাথোঁ। আশাক জগায়,
 মৰণৰ^১ ভয়ে ভক্তি ওচায়—
 সকলোবোৰ অন্ত পৰি গ'ল,
 ইমানতে সন্ধিয়াও^৩ হ'ল।
 ডেউৰ দৰে চন্দ্রৰ পিনে চাই
 আছোঁ আহি বাটতে ওলাই
 মোৰ নিশা জোনাকৰ হ'ব,
 মধু বৰষিব।
 সকলোতে শান্তি সানি
 বতাহ বলিব।
 পালে তোমাক সকলোকে পাম
 লগতে তোমাৰ ওলাই গুচি যাম।
 আৱাহন, ১ম বছৰ, ৫ম সংখ্যা।

ক'লৈ যাম

কেতিয়ানো মোৰ টোপনি ভাগিব,
 কেতিয়ানো সাব পাম,
 হৃৎ-শোকৈ মোক সাঙুৰি ধোৱাব
 কেতিয়া ওপৰে যাম।
 যাওঁ বুলি মই নোৱাৰোঁ ওলাব
 সঁজাটোৱে ভেটি ধৰে,
 মনৰ লগত শক্তি বোৰেও
 কেতিয়াবা ছল কৰে।

১ অন্তৰ পাঠ—ভণ্ডায়। ২ অন্তৰ পাঠ—ক. মনৰ; ধ. মৰণ। ৩ অন্তৰ পাঠ—
 সন্ধিয়া আহি।

ঠেক ঘৰটোৰ ভিতৰ সোমাই
 ভাবিছোঁ বাহিৰে নাই,
 ভাবিছোঁ নিজক এফলীয়া বুলি
 চকুত এফালে পাই।
 অসীম থানত নোৱাৰোঁ বগাব
 কানত^১ সাঁতুৰি মই,
 ওলাব পাৰিলে গোটেই মুকলি
 যাম সেই দেশল'ই।

আৱাহন, ১ম বছৰ, ১২শ সংখ্যা।

ঘৰ

গাড়ীখন আহি জপনা মুখতে
 বাট চাই আছে সোঁ,
 থকাজনে তাত মাতিব লাগিছে
 ওলোৱা হ'ল নে নোঁ।
 সোনকালে আই বেলি নকৰিবা
 সিফালে বহুত বাট,
 গোটেই ৰাতিটো গৈ থাকিলেহে
 পুৱাতে ওলাবা তাত।
 বয়-বস্তু তুমি একো নেবান্ধিবা
 নেলাগে একোকে নিব,
 তাত ওলালেই সকলোকে পাবা
 খুজিলেই লোকে দিব।

১ পাঠান্তৰ : কানত। কাল-সাগৰৰ দ্যোতনা থকা শব্দটোৰ প্ৰয়োগ টানি-আঁতুৰিহে
 মিলাব পাৰি। সম্ভৱত: শুদ্ধ পাঠ—কানত। কানে-কালে অৰ্থাৎ ৰাজলৈ গৈ উবাং
 পানীত সাঁতুৰি ফুৰিলে অসীমৰ সুউচ্চ পাহাৰ বগাব দোৱাবি।

এইখনি ঘৰ ইয়াতেই ব'ব
 নাহা আৰু কোনোদিন,
 কালৰ হাতত ছিগি ভাগি যাব
 নেথাকিব একো চিন।
 ঘৰে ঘৰে তুমি বগাই ফুৰিবা
 এটা এটা কৰি এৰি,
 নিজ দেশ আছে কোনোবা দেশত
 বিপদত আছা পৰি।

আৱাহন, ২য় বছৰ, ৬ষ্ঠ সংখ্যা।

জ্ঞান

জ্ঞানৰ কোনো ক'তো
 একো ক্ষয় নাই,
 ওলমা অজ্ঞানে তাতে
 ভুল দেখুৱায়।
 যেতিয়া অজ্ঞানখিনি
 খহি পৰি যায়
 পৱিত্ৰ জ্ঞানৰ জ্যোতি
 তেতিয়া ওলায়।
 ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ সোঁতে সোঁতে
 জ্ঞান উঠি যায়,
 দেখা লোকে দেখা পায়
 নেদেখাৰ নাই।
 জ্ঞানেৰে ভবা গোটেই জগত
 বিচাৰ যদি কৰা,

জ্ঞানৰ আকৰ^১ জ্ঞানৰ ক্ষেত্ৰ

এইখনি ধৰা।

জ্ঞান আছে বাহিৰত,

বাহিৰত নাই,

জ্ঞান আছে ভিতৰত

ভিতৰত নাই।

বাহিৰ ভিতৰ একে হ'লে

উবাদিহ পায়।

জ্ঞান উৰে বতাহত

জ্বিলমিল পোহৰত,

জ্ঞান থাকে গছৰ পাতত

পল্ল-পক্ষী মৃগৰ লগত।

আদিতে আছিল যিটি

শেহতো থাকিব সিটি,

সেয়েই মাজৰো ইটি

জ্ঞানৰ এয়েই ৰীতি।

দেখিছোঁ তোমাক

দেখিছোঁ তোমাক পুৰা পোহৰত

গছৰ সিপাৰে^১ থকা,

ক'লা ডাৰৰত বিজুলী মাৰোতে

সোণালী বেৰাৰে অঁকা।

হাঁহিৰ খলক যেতিয়া উঠিব

আঁতৰৰ পৰা চোৰা,

১ মূল পাঠ—আকাৰ। সম্ভৱ, প্ৰতিলিপিকৰণৰ ভ্ৰমাদ।

২ পাঠান্তৰ : সিফালে।

সোভাগ্য সম্পদ বিভব দেখিলে
 হঠাতে নেদেখা হোৱা।
 শোকত নিজৰা চকুৰ পানীৰ
 যোৱা তুমি ধাৰে ব'হ—
 লীলা শেষ হ'লে দীঘল বাটৰ
 যোৱা লগৰীয়া হ'ই।
 দুখৰ বোজাৰে হাবাথুৰি খাই
 তোমাকে বিচাৰি পাব,
 হাঁহিমুখে তুমি সাৰটি ধাৰবা
 হৃদয় জুৰি যাব।

বাঁহী, কাতি ৪৯১ শঙ্কৰানন্দ।

তোমাৰ লগত

তোমাৰ লগত নিয়া যদি মোক
 নোসোধোঁ কেনিনো যাবা,
 নৰঙ বাটত জিৰাম তেতিয়া
 যেতিয়া আশ্রম^১ পাবা।
 যেতিয়া তুমি ভিতৰ সোমাবা
 বাহিৰতে মোক এৰি,
 যেতিয়ালৈকে নেমেলা দুৱাৰ
 তাতেই থাকিম পৰি।
 মাতা যদি মোক ওচৰ চাপিম
 নহ'লে দূৰতে ব'ম,
 নিবিচাৰো নিজে কিবা লাগিলেও
 দিয়া যদি ভেহে ল'ম।

দেখা নিদি যোক ভিতৰৰে পৰা
 যাবল'ই যদি কোৱা,
 একোকে নেমাতোঁ উলটি আহিম
 বাটেদি আগেয়ে যোৱা । .
 তোমাৰ ওচৰ কেতিয়াও নেৰোঁ
 লুকালুকি খেলিলেও,^২
 তোমাৰ লগতে আকউ আহিম
 বাৰে বাৰে এৰিলেও^৩ ।
 যেতিয়া হুৱাব তুমি নিজে মেলি^৪
 ভিতৰ সোমাব দিবা,
 তেতিয়া তোমাক শোধাম সকলো
 সকলো তোমাৰ নিবা ।

বাহী, ব'হাগ ৪৯১ শঙ্কৰানন্দ ।

খাষি

সংসাৰ বান্ধোন নাছিল তোমাৰ
 নাছিল হিঁয়াত তাপ,
 তোমাৰ চকুত সকলো সমান
 নাছিল একোতে ৰাপ ।
 হিঁয়াৰ মাজত থকা বেডিঅ'ই
 যোগায় স্বৰ্গাদ আনি,
 বিশ্বৰো বাহিৰে ক'ত কিনো হয়
 থকা সকলোকে জানি ।

পাঠানুব : ২ দেখিলেও । ৩ আহিলেও । ৪ যেতিয়া তুমি/আশ্ৰম মেলি । ধাবণা হয়, কবিতাটো পৰিমার্জনৰ সময়ত কবি-মানসত 'আশ্ৰম'ৰ চিত্ৰকল্প এটাই ভূমুকিয়াই গৈছিলহি । খুব সম্ভৱ, শেষৰ কাললৈ ছন্দই তাৰ ভাৰ সহিব নোৱৰা দেখি সেই প্ৰতীকটো কবিয়ে বাদ দিলে ।

অতীতৰ কথা বাজে বেড়িঅ'ত
 ভবিষ্যৰো কথা শুনি,
 ইহেন বেড়িঅ' তোমাৰ হিয়াত
 ভাবত সন্তান ক্ষুণ্ণি।
 আয়তন গ'ল কাল খেল গ'ল
 ছুয়োটি একেটি হ'ল,
 ঘূৰোঁতে ঘূৰোঁতে সকলো হেৰাল
 মইটোহে মই ব'ল।
 উলটি উলটি তাতেই ওলাওঁ
 য'ব পৰা আমি যাওঁ,
 হোৱা মতে হ'ব নহয় নতুন
 পোৱাকেহে আমি পাওঁ।
 আকাশ-পাতাল থাকে ক'ৰবাত
 যেতিয়া কৰিবা ধ্যান,
 সদায় তোমাত থাকে ভবপূৰ
 অনন্ত অখণ্ড জ্ঞান।
 তোমাৰ মুখত ফুটিব বেদ
 তোমাৰ হিয়াত জ্ঞান,
 ভূত ভবিষ্যত বিদিত তোমাৰ
 শক্তি তোমাৰ ধ্যান।

আশ্রম

মানুহৰ সমাগমে নেপায় তোমাক
 নাই ভাত আকাংক্ষাৰ চৌ,
 সদায় তোমাৰ ভাত^১ জ্ঞানৰ সন্ধান,
 বৰষিছে ধাৰাসাবে মৌ।

১ ফুল পাঠত শব্দটো বাদ পৰি বৈছিল। অনুবাদেৰে পুৰাই দিয়া হৈছে।

মধুৰ বতাহে চোৱে ঋষিৰ শৰীৰ
 পানীৰ সোঁতভো মউ যায়,
 মৌ সনা গছে ফুলে আশ্রম শোভিছে
 সকলোতে মউকেহে পায়।
 সোৱাদ ৰাতিৰ কাল দিনটো সোৱাদ
 গোটেই পৃথিৱী মধুময় ;
 মধুৰেই ভবপুৰ অনন্ত আকাশ
 স্বৰ্গগামী পিতৃৰ নিলয়।
 ফলবোৰো মউ সনা সূৰ্য্যৰ পোহৰো
 খীৰতী গানেও দিয়ে মৌ,
 মধুময় জ্ঞানেৰেই দশোদিশ ভৰা
 ঋষিৰ আশ্রমখনি সৌ।
 আশ্রমতে হুৱে পুৰী একেলগে পায়,
 হুৱোলোক মিলনৰ স্থান,
 যি থানৰ উৰাদিহ বিচাৰি বিচাৰি
 হাব মানে মানুহৰ জ্ঞান।

প্ৰয়াণ

যি বাটেদি আহিছিলো
 সেই বাটে যাম,
 এৰি থৈ অহা ঠাই
 ঘূৰি গৈ পাম।
 প্ৰবাসত থাকি থাকি
 আমনি আগিছে,
 অৰম্ভ হ'বলৈ
 মনে বিচাৰিছে।

নাই তাত আহকাল
 বাগ জাল নাই,
 শাস্তিৰ শীতল বাবে'
 ভবা সেই ঠাই।
 জাব নাই জহ নাই
 নাই তাত দুখ,
 নাই উছবৰ হাঁহি
 মাথে' তাত সুখ।
 নাই বৰ নাই সৰু
 সকলো সমান,
 সকলো মিহলি হৈ
 হ'ব এটি প্রাণ।

পৰিত্ৰাণ

সপোনতে আছে সপোনতে যাব
 মনত সাঁচটো বয়,
 একো নিবিচাৰো আহি দেখা দিয়ে
 মাথে' মিঠা কথা কয়।
 নাই আড়ম্বৰ নাই আহকাল
 ফাকি-ফুকা লেশ নাই,
 সবল প্রাণৰ সবল স্নেহৰ
 পৰিত্ৰ সোবাদ পাই।
 লগতে আছিল আমাৰ নিজৰ
 এতিয়া আঁতৰি গ'লা,

পপীয়া জগত পৰিত্যাগ কৰি
 নতুন আবাস ল'লা।
 মহান দেশৰ ন জীৱনত
 সময় উকলি যায়,
 মোকো লৈ যোৱা সেই দেশলৈ
 ইয়াত হেপাহ নাই^১।
 নাই টেলিগ্রাম নাই টেলিফোন
 ডাকঘৰ তাত নাই,
 ফুলৰ গৌৰৱত কোমল সুবত
 দিলেহে বাতৰি পায়।

বেলগাড়ী

বেলত আহি উঠিলোঁ খেতিয়া
 বহুত মানুহ পালোঁ,
 নিজৰ যেন লাগিল মনত
 আপোন ভাবি ল'লোঁ।
 বাটে বাটে উঠিল নামিল
 য'তে বেলখন বয়,
 নামিলে বেয়া উঠিলে ভাল
 মনত পাওঁ মই।
 এঠাইত মই নামি গ'লোঁ—
 থাকিল সকলোবোৰ,
 সিমানতে মোৰ আঁক
 যোৱাৰ পৰিল ওৰ।

১ মূল পাঠ—ইয়াত থাকিবৰ মন নাই। বাক্যটো ছন্দৰ ৬, ৬, ৮-ৰ সীমিত খাপ
 নেখায়। ছন্দৰ দাবীত পানাই দিয়া হৈছে।

এইদবে বেলখনি
 অহা যোরা কবে,
 শেষত আহি কোনোবা ঠাইত
 বেলবো অন্ত পবে।
 মানুহ সকলো দিহাদিহি
 নিজ ঘৰলৈ যায়,
 তাৰ পিচত কোনে আক
 কাৰ উবাদিহ পায়।
 সৃষ্টিখনি এইদবে
 আছে চলিয়েই,
 লুকা-ভুমুকা ওলট-পালট
 একে সাজেবেই।

মুক্ত মানৱ

যেতিয়া মই মুকলি হ'ম
 ফুৰিম শূন্যত উৰি ;
 পলকতে তিনি পাক মাৰি
 আহিম ত্ৰিলোক ঘূৰি।
 বগা মেঘৰ চিঙত বহি
 তলৰ পৃথিৱী চাম,
 ইচ্ছা হ'লেই পৰ্বত চেৰাই
 কেদাৰ বদৰি পাম।
 বসুন্ধৰাই বুকুলৈ টানি,
 নোৱাৰিব মোক নিৰ,
 সূৰ্য দেহ লাভ হ'লে মোক
 একোৱেই নেবাছিব।

দুর্গেশ্বর শর্মা বচনাবলী

স্বাধীন আতমা স্বাধীন ভাবেবে
 ব'ম মই য'তে ত'তে,
 নিবালস্ব হ'ই ওপড়ি ফুবিম
 সীমাহীন আকাশতে ।
 অন্ত' যোরা সূর্য্যব লগত
 নিতে মোক দেখা পাবা,
 দিগন্ত বিরূপা সাগরখনির
 সিপাবেদি মোক চাবা ।
 বিব্ বিব্ বোঝা বতাহ যেতিয়া
 সন্ধিয়া মূবত পাম ;
 তাব লগে লগে ময়ো আতবিম
 অনন্তত মিলি যাম ।

জয়ন্তী, ১০ম বছর ১ম সংখ্যা

বিহু

সময়ৰ সোঁত বলিব লাগিছে
 তিলো ক্ষতি-ক্ষণ নাই ;
 থাক থাক কবি বিভাগ কৰিছোঁ
 তাৰে এটি আজি যায় ।
 ঘূৰণি পাকত ঘূৰিব লাগিছে
 জাব জহ আছে যায়,
 ক'ব পৰা আহি ক'ত শেষ হ'ব
 আদি অন্ত একো নাই ।
 একোটি জীৱন এধাক মাধোন
 কালৰ ভাগৰ দৰে ;

অনন্ত প্রবাহ সদায় বলিছে
 কোনে ভাক বোধ কবে ?
 নতুন নতুন সূর্য্য উদিত
 নতুন নতুন জোন ;
 কালক গ্রাসিত সকলো হবিষ
 কাল ক্ষয় কবে কোন ?
 জনম মরণ কালবো একেই
 আজি এজীবন গ'ল ;
 তার লগে লগে নতুন বছর
 আকৌ জনম হ'ল ।

জয়ন্তী, ১০ম বছর ৭ম সংখ্যা

সমাজ

ধনব হাঁকোট। ডাঙব হাঁকোট।
 ধনীয়ে ধনকে টানে,
 মানীয়ে নিজব মান বাবিলে'
 লোকব আজুবি আনে ।
 নিজব যিখিনি আছে তাকে লৈ
 নিজব বুঠিহে বাবা,
 তাবে গল্পনাতে জাল বেলি ভুবি
 পব-ধন নচপাৰা ।
 ওবিতেই ভেটি সমান হ'লেই
 সকলোটি বিন্ন দিব,
 ওপবব পিরে হৃদক দীখল
 কোনে ভাক কাড়ি নিব ?

সদায় আমাব ধোয়া কাষোৰা
 সদায় কঠুৰা মাত,
 দৈশ্বে মানুহ সবহ কৰিলে
 তাকৰ কৰিলে ভাত ।
 বেল বিমানত সদায় কমিছে
 ধৰাৰ গধুৰ ভাৰ,
 ভুইকপ আৰু মাৰিমৰকেও
 কৰিছে কামকে তাৰ ।
 বাঢ়নি পানীয়ে মাৰিছে মানুহ
 আহাৰ কৰিছে শেষ,
 কটা মৰা কৰি নিজেও মৰিছে
 উচ নকৰিছে দেশ ।
 বিজ্ঞানৰ বল বাঢ়িব লাগিছে
 সাজিছে এটম্ ব'ম্,
 ঠাইৰ নাটনিজ কি কৰে কি মেলে
 চিন্তাত বিমোৰ যম ।
 তপত পানীৰ বৈতৰণী ন'ই'
 সিপাৰে সাজিছে পজা^১ ;
 আলহীৰ ভিৰ যোগান নাটনি
 বিমোৰ মৃত্যুৰ বজা ।
 যত্ৰকুল ধ্বংস নিজৰ হাততে
 তত্ৰ ক'বা বুজি ল'ই,
 মানুহে মানুহ অস্ত কৰি কৰি
 এটি ব'ব অকল'ই ।

বামধেনু, ৩য় বছৰ

১ মূল পাঠ—ওপৰত পানীৰ। বৈতৰণী নাই। বাক্যটোৰ অৰ্থ নাই। সত্য, মৃত্যু-
 প্ৰবাদ।

মহানিৰ্বাণ

দিনৰে দিনটো সাৰে থাকোঁ মানে
 সংসাৰত মিলি বওঁ,
সংসাৰৰ পৰা যদিও বেলেগ
 একে বুলি ভাবি লওঁ।
সংসাৰে হাঁহিলে ময়ো তাতে হাহোঁ
 কান্দি চকু পানী টোকোঁ,
ময়েই সংসাৰ বেলেগ নহওঁ
 ভাবোঁ নিজে নিজে মোকোঁ।
টোপনি আছিলে নেধাকে সংসাৰ
 , কেনিবাৰি উৰি যায়,
নতুন ভাবৰ নতুন দেশত
 নতুন চেতনা পায়।
মহা টোপনিভ এই জীৱনৰ
 ছিগি যায় জৰীডাল,
অনুভূতি মোৰ সকলো হেৰাব
 নুবুজিম ধান-কাল।
সূৰ্য্যৰ পোহৰ নগৰিব ভাত
 চন্দ্ৰও কেনিবা যাব,
অহা-যোৱা মোৰ সকলো ওচিব
 বিশ্বখনি লয় পাব।
নিজে নিজে মই লুকাই পৰিম
 পানীত পৰিব চেনি,
নোৰাবিম মই ভতৰে ধৰিব
 হেৰাই গ'লোনো কেনি।

গার্থ-গৰাজয়

প্রথম প্রকাশ : ১৯০৯

আমাৰ কাৰ্য্যক্ষেত্ৰৰ পথ-প্ৰদৰ্শক,
সুযোগ্য কৰ্মবীৰ
মাননীয় শ্ৰীযুক্ত মাণিকচন্দ্ৰ বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ
পৱিত্ৰ নামত
এই অযোগ্য
পাৰ্থ-পৰাজয়
উচৰ্গা কৰা হ'ল ।

ভাৱৰীয়াবিলাক

মতা ।

বক্ৰবাহন	...	মণিগুবৰ বজা ।
ধৰ্মদাস	...	ৰাজ-পুৰোহিত ।
অৰ্জুন	} ...	পাণ্ডৱ ।
বৃষকেন্তু		
পুণ্ডৰীক	...	এটা লঙৰা ।
অনন্ত	...	পাতালৰ বজা ।

শ্ৰীকৃষ্ণ, ৰাজকবি, মন্ত্ৰী, ৰাজকুমাৰসকল, মালী, দূত, ছবৰী, তিনিটা
নগৰীয়া, সেনাসকল, এটা নাগ, সভাসদসকল আৰু বেতালসকল ।

তিৰোতা ।

চিত্ৰাঙ্গদা	} ...	অৰ্জুনৰ ঘৈণীয়েক ।
উলুপী		
প্ৰভাবতী	...	বক্ৰবাহনৰ ঘৈণীয়েক ।

গজা, অন্ধ মালিনী, এজনী নাগিনী, সখীসকল, জলদেৱীসকল আৰু
অপ্সৰীসকল ।

প্রথম অঙ্ক

প্রথম গর্ভাঙ্ক

কুলনি

[প্রভাবতী আৰু সখীসকল]

সখীসকল ।

গীত ।

আজি বজোঁরা, আজি বজোঁরা,
অন্ত যায় দিনমণি নীল আকাশত,
সুখ সপোনত, মোৰ হৃদয়ত,
বজোঁরা মোহন বাঁহী, বজোঁরা ।
বাজিছে আজি মোহন মুকলী—
বাজিছে নতুন তান,
নৰ উলাহত, নৰ জীৱনত,
ভাহিছে নতুন প্ৰাণ—
নতুন সুৰৰ, কোমল মাতৰ,
মোহন বাঁহীটি আজি বজোঁরা ।

প্রভাবতী ।

সুললিত সঙ্গীত শুনিলে
পলায় কেনিবা দুখ সংসাৰ-চক্ৰৰ ।
বিপদৰ চিন্তা-অৰে
যাব প্ৰাণ দহিব লাগিছে
তাবো হিৰা জ্বাৰ খন্তেক ।
গান, কিয় ভূমি বিশ্ব-বিমোহিনী,—
গছ, লতা, শুক, বন
যায় ভোল ভোমৰ যাত্ত ?
অবলাক হল পালে
কিয় ভূমি কৰা পাগলিনী ?

হৃদয় শীতল হয় তোমাৰ মাতত ;
 যিমানৈ চৰিবা তুমি
 সিমানৈ হিয়াৰ তাঁৰ বেগেৰে বাজিব।
 গোৱাঁ, গোৱাঁ, প্ৰণয়ৰ সহচৰীদল
 আৰু এটি প্ৰণয় সঙ্গীত,—
 হিয়াৰ আবেগ মোৰ
 মাৰ যক মধুৰ গানত।

সখীসকল।

গীত।

ফুল ফুলিছে, ফুলনি মোহিছে
 অম্লিৰা ঢালিছে মলয়া বা'ই ;
 ভোমোৰা নাচিছে ফুলেও হাঁহিছে
 ছয়োটিয়ে আছে বঙেৰে চাই ;
 সুখে ছয়োজনে হৰষিত মনে
 আছে হালি-জালি মিলি প্ৰাণে প্ৰাণে,
 জীৱন মাধুৰী বহাহুতে উৰে,
 প্ৰণয় পাহৰি কেনিবা যায়।

[সখীসকলৰ প্ৰস্থান]

[বক্ৰবাহনৰ প্ৰবেশ]

প্ৰভাৱতী।

আহাঁ প্ৰাণেশ্বৰ,
 হৃদয়ৰ উত্তপ্ত বালিত
 শান্তিৰ শীতল পানী ঢালি
 দিয়া মোক জুৰণি চৈঁচনি।
 প্ৰকৃতিৰ ৰম্য কাননত—
 সদায় প্ৰেমৰ ঢৌ
 সদায় আনন্দ ধ্বনি
 সুললিত পক্ষীৰ সঙ্গীত
 তাত আহি থাকোঁ যদি তুমি অবিহনে,
 প্ৰাণে মোৰ নেমানে প্ৰবোধ।

বক্ৰবাহন ।

আই! নাথ, প্ৰবল ধুমুহা ঘোৰা
মোৰ অন্তৰত
শাস্ত ভাব লভিছোঁ খন্তেক ।
কিয় প্ৰাণেশ্বৰী,
ফুলনিভ সোমালে তোমাৰ
সদায় চঞ্চল মূৰ্তি দেখোঁ ?
ফুলৰ ভাবেবে ভোল গ'ই
ধিব ভাব হেৰুওৱা মনৰ ?
কিয় তুমি একে লগে
মধুৰ সঙ্গীত নোৱাৰা শুনিব,—
নোৱাৰা থাকিব চাই

প্ৰভাবতী ।

চকুৰ আগত ল'ই
বতাহত হালিঙ্গালি থকা
নানা বিধ ধুনীয়া কুসুম ?
চকু কাশ তুমোটিবে
কিয় তুমি একে লগে
কৰিব নোৱাৰা সুখ ভোগ ?
তোমাৰ প্ৰেমত মোৰ
সৰল অন্তৰখনি ইমান কোমল—
ফুলনিৰ বতাহতে
লব মাৰি উৰি যাব খোজে ।
ফুলনিৰ সৌন্দৰ্য্যৰ—
সুমধুৰ গীতেৰে মিহলি
যিবিলাক সৰু সৰু টো
হুবে উঠি জুৰ বতাহত,—
সেই টো লাগিলে হিয়াত মোৰ
এনেয়ে চঞ্চল মন,
নোৱাৰোঁ বাধিব হ'ই
খন্তেকো ধিৰেবে ।

বক্ৰবাহন।

সদায় শাসন কাৰ্য্য,
 ৰাজ্য ভাৰ কঠোৰ কামত
 ইমান নিবস হ'ল মোৰ হিলাখনি-
 ভোমোৰাৰ, কুলিৰ মাত
 মোৰ ভাল অলপো নেলাগে।
 গান শুনি পাহৰোঁ। খন্তেক মাথোঁ।
 ৰাজ্যৰ ডাঙৰ চিন্তাবোৰ,
 মাৰ গ'লে মোহিনী সজীত,
 সেই ভাৰবোৰে,—
 পুনু আহি মন মোৰ কৰে অধিকাৰ।
 নাই মোৰ হিলাৰ মাজত
 এগছিও সৰু তাঁৰ বতাহতে বজা,—
 মুঠে তাত বাহিৰৰ একো প্ৰতিধ্বনি।
 ফুলনিত বহি মোৰ
 তোমাৰ নিচিনা নিশ্চিন্ত মনেৰে,—
 কাব্য-সুখ ভূগিবৰ নাই অৱসৰ।
 শাসন কাৰ্য্যত মন লাগিলে গধুৰ,
 গধূলি আজৰি পালে মনৰ ভাগৰ
 পাতলাওঁ ফুলনিত আহি।
 তথাপিও প্ৰাণেশ্বৰি,
 তুমি মোৰ হিলাৰ পুতলী,
 তুমি মোৰ হৃদয়ৰ ৰাণী,
 দুখ-ভাগৰত তুমি শাস্তিৰ নিজৰা।
 ফুলনিৰ ফুলৰ মাজত
 ধাকা যদি ফুলি তুমি অপৰূপ ধৰি,
 কেনে লাগে হৃদয়ত
 নোৱাৰোঁ বুজাব মই মুখৰ কধাবে।
 কোনে বোলে, প্ৰাণনাথ,—
 নিবস তোমাৰ এই কোমল পৰাণ ?

প্ৰভাৰতী।

তোমাৰ পৰাণখনি কিমান কোমল
মই জানো,—মই তাক সততে দেখিছোঁ।
তেৱেই ডাঙৰ লোক, যিজন নিজক
দেখে সকলোতকৈ ;—
তুমিয়েই হে ৰাজন, যথার্থ সৰল,
নহ'লে নিজকে তুমি নিবল নোবোলা।

সম্ভৱত তোমাৰ প্ৰণয়

মোৰ হৃদয়েৰে

ইমান বান্ধত আছে

তাৰ তুমি গমকে নোপোৱা।

বৰুৱাহন।

প্ৰাণেশ্বৰি,—বোৱাচোন,

লব মাৰি ফুলনিৰ মালী

কিয় আছে ফুলৰ মাজেদি !

ক্ৰুতি বোধ এৰি

আহিছে আমাৰ পিনে অভয় বিচাৰি।

[মালীৰ প্ৰবেশ]

মালী।

মহাৰাজ,

ক'ববাৰ পৰা এটা অতি ভয়ঙ্কৰ

ঘোঁৰা আহি ফুলনি সোমাই

ভাঙিলেহি বহুবিধ ফুল।

এনে ঘোঁৰা, মহাৰাজ,

দেখা নাই মোৰ জনমত,—

লাগি মাৰি ভাঙি দিলে ইটাৰ দেৱাল।

কপালত লেখা আছে সোণালী আখৰে,—

“পাণ্ডৱৰ যজ্ঞ ঘোঁৰা

কাৰ সাধা ধৰক বলেৰে,

যুদ্ধ কৰি মধ্যম পাণ্ডৱে

যজ্ঞ ঘোঁৰা কৰিব উদ্ধাৰ ;

যুদ্ধত বাটিলে,—নাই, ঘোঁৰা নথিলে

পাণ্ডৱৰ বশবৰ্তী হ'ই
লাগিব শোধাব কৰ হস্তিনাপুৰত,—
পাণ্ডৱৰ দিগ্বিজয় হ'ব সমাপন।”

নোৱাৰিলোঁ মহাৰাজ
যোঁৱা মই ধৰিব বলেৰে,
হৃদান্তই ফুলনি ভাঙিছে—
যথোচিত প্ৰতিকাৰ
মহাৰাজে কৰক বিধান।

বক্ৰবাহন।

বাক, নগৰৰ শাস্তি বন্ধা কৰা
কটোৱাল মাতি আনি
ধৰি যোঁৱা বান্ধি থ'বগৈ;
কাৰ এনে অহঙ্কাৰ
তাৰ মই কৰিম বিচাৰ।

[মালীৰ প্ৰস্থান]

আহাঁ যাওঁ প্ৰাণেশ্বৰী,
সূৰ্যদেৱ লয় গ'ল পচিমপিনেদি ;
হ'ব নিশা, ব'লা যাওঁ,—
পোহৰতে ভিতৰ সোমোওঁ।

[বক্ৰবাহন আৰু প্ৰভাৱতীৰ প্ৰস্থান]

[পুণ্ডৰীকৰ প্ৰবেশ]

পুণ্ডৰীক। এৰা, মোৰখন কপাল হ'লে কম নহয়। মই ৰজাৰ প্ৰধান
লগুৱা, মোক জানো যোঁৱা এটা নহলে শুৱায়? মই এজন
মাগ্গৰন্ত মানুহ, মইতো নিজক নিজে মান কৰোঁৱেই, অইনে
কৰক নকৰক, মোক মোৰ ল'ৰা-তিবোতায়ো মান কৰে নহয়?
টলোঁ-টলোঁকৈ ৰজাৰ কামত ফুৰোঁতে মোৰ ভৰি গুচি এই
কেইডাল শিলহে হ'ল আক। এতিয়া যে মোৰ বাসুদেৱৰ
কৃপা হ'ল, যোঁৱা আনি ঘৰতে মিলাই দিছেহি নহয়। এইটো
যোঁৱা ধৰিব পাৰিলে মোৰহে হ'ব; মই এবাৰ উঠিবলৈহে পাব
লাগে, বাপেকে বনমাই হ'ম নহয়।

[পুণ্ডৰীকৰ প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

নগৰৰ বাহিৰ

[অৰ্জুন, বৃষকেতু আৰু দুটা সেনাৰ প্ৰবেশ]

বৃষকেতু ।

সুন্দৰ নগৰখনি,—
মনোময় পৰ্বত শ্ৰেণীয়ে
নগৰৰ চৌপাশ শোভিছে ।
শিলৰ মাজেদি অহা
শীতল নিজৰাটিয়ে
কুলু কুলু গীত গাই
নিয়ে মন সোঁতত উটাই ;
এই ঠাই অতি মনোৰম ।
ভয় নাই হিংসুক জন্তুৰ
সকলোতে শান্তিৰ বিৰাজ ।
কিন্তু থুঁৰা, নাহিল উলটি ঘোঁৰা,
অৰণ্যে নিশঙ্ক মনে
পৰ্বতৰ গুহাতে চৰিছে ।

অৰ্জুন ।

সেইবুলি নোৱাৰি থাকিব নিৰ্ভয়ে ;
কেনি গ'ল ঘোঁৰা, নেপালোঁ সন্ধান,
নাহিল উলটি দূত ইমান পৰতো ;
সেনাদল দিহাদিহি গ'ল
কেৰে ক'তো নেপালে সন্ধান—
কেনি গ'ল যজ্ঞ ঘোঁৰা,—ক'তনো লুকাল ।

বৃষকেতু ।

থুঁৰা, অলপো সন্দেহ নকৰিব ;
বেদৰ মন্ত্ৰেৰে
যজ্ঞৰ কালত উচৰ্গা ঘোঁৰাৰ
নাই ভয় বাঘ-ভালুকত ।
কাৰ সাধ্য চুব কবি নিয়ে
জুবনবিজয়ী পাণ্ডৱ ঘোঁৰা !

ভগৱন্ত নিজে যাৰ ৰথৰ সাৰথি
তাৰ কোনে বিপদ আচৰে ?
তুৰন্তে আহিব দূত
দিব আহি সঠিক বাতৰি ।
অৰ্জুন । তথাপিও সেনাদল বিচাৰা আকউ ;—
চোৰাচোন ঘোঁৰা কেনি গ'ল ।
পোৱা যদি কোনো লোকে
ঘোঁৰা বান্ধি থোৱা,
দেখুৱাবা সৰিনয়ে
কপালত যজ্ঞৰ ঘোষণা ।
তথাপিও ঘোঁৰা যদি
লগতে নিদিয়ে এৰি, নক'বা একোকে ;—
দিবা আহি মোক সমাচাৰ ।

[সেনা ছটাৰ প্ৰস্থান]

স্বৰূপেতু । আহিছে, আহিছে দূত,
অৰঞ্জে আনিছে কিবা শুভ সমাচাৰ ।

[দূতৰ প্ৰবেশ]

অৰ্জুন । আঁহী দূত, কোৰাচোন
পালানে সন্ধান কিবা ?

দূত । বীৰবৰ, দেখিলোঁ যজ্ঞৰ ঘোঁৰা
নিছে বান্ধি বহুত সেনাই ;
সুধিলত দিলে পৰিচয়,—
“মণিপুৰ অধিপতি শ্ৰীবৰুৱাহন,
তেওঁৰে আদেশ মতে
ঘোঁৰা আমি থ'ম বন্দী কৰি ;
নেৰোঁ ঘোঁৰা নৃপতিৰ নেপালে আদেশ ।”
ক'লোঁ মই,—“পঢ়ি চোৱা
লিখি দিয়া কপালত ঘোঁৰাৰ ঘোষণা ;

থাকে যদি আশা প্ৰাণল'ই
এবি দিয়া ঘোঁৰা এতিয়াও।”
দস্ত কবি দিলে প্ৰত্যাশ্বৰ,—
“নেৰোঁ ঘোঁৰা নেপালে আদেশ
মণিপুৰ নৰপতি বক্ৰবাহনৰ।”
মাৰ-কিলো কবিলে ঘোঁৰাক
পাৰেমানো বাহৰ বলেৰে।
দিলোঁ সমাচাৰ বীৰবৰ,
যথাযোগ্য কৰক বিধান।

অৰ্জুন।

যোৱা দূত, দিয়া গ'ই পুনু সমাচাৰ
মণিপুৰ অধিপতি বক্ৰবাহনক,—
যজ্ঞ-ঘোঁৰা এবি যেন দিয়ে ভালে ভালে
নহ'লে বজাক ক'বা—যুদ্ধৰ কাৰণে
সাজ্জি-পাৰি আহক ওলাই,
পাণ্ডৱক জয় কৰি
পাবিলে ৰাখক স্বাধীনতা।

বৃষকেতু।

সবিনয়ে জনাবা বজাক,—
ইচ্ছা যদি আছে যুঁজিব
বিলম্ব নকৰি
সোনকালে কৰে যেন যুদ্ধ আয়োজন।
নোৱাৰোঁ থাকিব আমি
বহুদিন এই নগৰত।

দূত।

নিবেদিত যথাযথ বজাৰ আগত।

[অৰ্জুন আৰু বৃষকেতুৰ প্ৰস্থান]

[পুণ্ডৰীকৰ প্ৰবেশ]

পুণ্ডৰীক। বোলোঁ ডহঁত হ'বলা ঘোঁৰাৰ বেপাৰী ? কিমান ঘোঁৰা আনিছ,
বাক, দৰ-ভাও কেনে কচোন ? বুঢ়া-বড়ুৱা এডোখৰ সন্ডাকৈ
পালে ময়ো কিনো বুলিছোঁ।

দুত। আমাক কেতিয়া ঘোঁৰাব বেপাৰ কৰা দেখিছনে? ঘোঁৰা বেচিবলৈ আহিছোঁ বুলি তোক কোনে ক'লে?

পুণ্ডৰীক। বাক সেইফাকি কৰ নে নকৰ, তইতৰ কথা। তইতৰ সেই হেৰোৱা ঘোঁৰাটো হ'লে একা জতকা, ভালকৈ খোজকে দিব নোৱাৰে; এৰি থৈ গুচি যাইক, অইনবোৰ ঘোঁৰাৰ পৰাই তাৰ দাম উলিয়াই ল'বি বোপাইহঁত।

দুত। ওঁ—মই চিনিছোঁ, তই ঘোঁৰা-চোৰ। নহ'লে ইমান কথা ক'বলৈ সাহ পাৰনে?

পুণ্ডৰীক। —মই হ'লে দেউতাসকল, একো ঘোঁৰা-চোৰা চুৰ কৰিবলৈ অহা নাই। এনেয়ে ফুৰিবলৈ ওলাই আহিছে এইখিনি পাইছোঁহি। আমাৰ মণিপুৰীয়া ঘোঁৰাৰ কি আকাল পৰিছে? জাকে জাকে পথাৰত চৰি ফুৰে নহয়, মই জানো কোনোবাটোত কেতিয়াবা হাত দিছোঁ? কেতিয়াবা কোনোবাটো এখন্তেক ধৰি মেলাবলৈ লৈ আনিলেও আকৌ এৰি দিওঁ। মুঠেই সন্তাকৈ ঘোঁৰা-পোৱালি এডোখৰ কিনিব পাৰোঁ বুলিহে বুজ লৈছিলোঁ।

দুত। তোক সেইবোৰ কথা কেৰে সোধা নাই। তই য'ৰ পৰা আহিছ, ভালৈ যা।

পুণ্ডৰীক। য'ৰ পৰা আহিছোঁ তালৈ নগৈ ইয়াতে খপীয়া পৰিম বুলি ভাবিছইক নেকি? চাইকচোন হাবিও অগাইধ, ঘোঁৰাও সৰু সৰু, বাঘো ডাঙৰ, ইমান পৰ ক'ত কি হৈছে তাৰ বা কি ঠিক? সেইহে কৈছোঁ, তইত ইয়াৰ পৰা য়াগৈ, সেই সৰু ঘোঁৰাটোৰ বাবে ইয়াত নিশা খণিবৰ আৱশ্যক নাই বোপাইহঁত—বাঘে পাব লাগিলে গা সাৰিবলৈকে টান হ'ব।

[ছইবো হুগিনে প্ৰস্থান]

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

বাজ-অন্তঃপূৰ

[চিত্ৰাঙ্গদা আৰু উলূপী]

চিত্ৰাঙ্গদা ।

উলূপী ভনীটি,
মন যোৰ লাগিছে চঞ্চল,—
কালি নিশা দেখিলোঁ সপোন
সুকুলা কাপোৰ পিন্ধি
ফুৰিছিলোঁ তোমাৰ লগত
আনন্দ মনেৰে
নগৰৰ বাহিৰৰ হাবিৰ মাজেদি ।
ফুৰি আহি আকোঁ সোমালোঁ যেন
নগৰৰ গড়ৰ ভিতৰ ।
সাৰ পালোঁ চক্ৰমক্ৰ খাই
নাহিল টোপনি আৰু
ভাতালিকে বাতিও পুৰাল ।

উলূপী ।

একো ভয় নকৰিবা বাইদেউ
স্তম্ভ সমাজিক
স্তম্ভ ফল নিশ্চয় ফলিব ।
বিশেষত স্বপ্ন এটি মনৰ ভাবনা,—
যেনেকৈই ফুলে কলি পুষা পোহৰত
সেইদৰে নিশা টোপনিত
অক্ষুটিত ভাববোৰো
হয় আহি মনত বিকাশ :—
সেইবাবে সমাজিকল'ই,
বিশেষত ভাল সমাজিক
ভাল তাৰ সকলো লক্ষণ ।
আহিছে কুমাৰ,
আশীৰ্বাদ জনোৱা তোমাৰ ।

[বক্ৰবাহনৰ প্ৰবেশ]

বক্ৰবাহন ।

কৰিছোঁ প্ৰণাম মাহী,
নমস্কাৰ কৰিছোঁ জননী ।

চিত্ৰাঙ্গদা ।

জয় হক সকলো কামত ।

উলুপী ।

যশ বল বাঢ়ক তোমাৰ ।

বক্ৰবাহন ।

আহিছে পাণ্ডৱ সেনা
আছে আহি পুৰৰ বাহিৰে,
অশ্বমেধ মহাব্ৰত ধৰি
আনিছে যজ্ঞৰ ঘোঁৰা,
মেলি দিছে মোৰ নগৰত,
সমাচাৰ দিছে পঠিয়াই
ঘোঁৰা ধৰি যুদ্ধ নকৰিলে
পাণ্ডৱক চক্ৰবৰ্তী মানি
শোধাব লাগিব কৰ-ভাৰ ।
আহিছে ঘোঁৰাৰ বাবে যুদ্ধৰ নিমিত্তে
প্ৰধান যশস্বী পাৰ্থ মধ্যম পাণ্ডৱ ;
উপযুক্ত সমিধান দিলোঁ,
কলোঁ—“আছোঁ, যুদ্ধত প্ৰস্তুত,
তথাপি নকৰোঁ মই
পাণ্ডৱৰ দাসত্ব স্বীকাৰ ।”
এতেকে জননী, আশীৰ্বাদ কৰা মোক
পৰাজিত কৰি আহোঁ
অভিমানী অৰ্জুন বীৰক ।
কি ক’লা কুমাৰ !
অৰ্জুনেৰে যুঁজিব খুজিছা ?
পাৰ্থ মোৰ প্ৰাণৰ বজ্জত,
তোমাৰ জনক,
জন্ম হ’লা,—যেতিয়া ফাস্কানী
তীৰ্থযাত্ৰা কৰোঁতে আছিল

চিত্ৰাঙ্গদা ।

কিছুদিন এই নগৰত ।
 অষ্টাঙ্গ-প্ৰণাম কৰাগ'ই
 অৰ্জুনৰ শ্ৰীপাদ-পদ্মত ।
 পিতা বুলি দিবা পৰিচয়
 পুত্ৰ ভাবে ফাস্তনীয়ে সাদৰ কৰিব ।
 আনাঠৈ সাদৰি বীৰক,
 কৰৌ আমি আয়োজন,
 মণিপুৰ নগৰত
 উৎসৱেৰে খলক লাগক ।

বক্ৰবাহন ।

যাৰ কথা সদায় শুনিছোঁ,
 যাব বাবে দিশ লক্ষ্য কৰি
 কৰিছা সদায় প্ৰতিপাত
 এবেঁইনে মহাবীৰ কৃষ্ণৰ স্তম্ভ
 ধনঞ্জয় পাণ্ডুৰ নন্দন ?

চিত্ৰাঙ্গদা ।

তোমাৰ পৰম পূজা পিতৃ ধনঞ্জয়,
 কৰাগ'ই প্ৰতিপাত পাৰ্থৰ পাৰত ।

বক্ৰবাহন ।

অৱশ্যে সৌভাগ্য মোৰ
 দেখা হ'ল পিতৃৰ লগত ;
 সহদয় পূজা পিতৃদেৱে
 নিজ নগৰতে
 কৃপা কৰি দিলে আহি দেখা ।
 কিন্তু মই পাৰ্থৰ তনয়,
 যুদ্ধ বিনে পিতৃৰ কাষত
 কদাপি নিদিওঁ পৰিচয়,
 লৱ-কুশে সম্মুখ বণত
 বাঘৰক পৰাজয় কৰি
 খ্যাতিমান হ'ল জগতত ।
 যুদ্ধ বিনে ঘোঁৰা যদি সমৰ্পো পিতৃত
 ভাবিব পিতৃয়ে,—মই অযোগ্য সন্তান ।

চিহ্নাঙ্কদা।

লাজ অপমান
নাই একো পিতৃৰ কাষত।
পিতৃক বণত জিনি
নেলাগে যশস্তা একো লভিব ধৰাত।
এনেয়ে পাণ্ডুৰ বংশ তোমাৰ প্ৰধান,
পাণ্ডৱক কৰ-ভাৰ এনেয়ে শোধাবা।
কৰা বা নকৰা তুমি
পাণ্ডৱৰ দাসত্ব স্বীকাৰ,
তথাপিও পাণ্ডৱৰে দাস।
এতেকে যুদ্ধৰ আশা কৰা পৰিত্যাগ।

উলুপী।

অৱশ্যে কুমাৰ,
পালা তুমি মাতৃৰ বচন,
যুদ্ধ আশা পৰিত্যাগ কৰি
অৰ্জুনৰ আশ্ৰয় বিচাৰা;
ভগৱন্ত যাৰ চিৰ লগৰীয়া
তেনে হেন পিতৃ তুমি
লভিছা ভাগ্যেৰে
পশাগ'ই পাৰ্থত শৰণ।

বক্ৰবাহন।

ঘোঁৰা ধৰি যুদ্ধ এৰি
পুনৰপি সেই ঘোঁৰা সমৰ্পণ কৰা
বীৰৰ উচিত কাৰ্য্য নহব কদাপি;
তথাপি জননী, পালিয় তোমাৰ কথা,
পাণ্ডৱত শৰণ পশিম
পুত্ৰ বুলি দিম পৰিচয়;
আশীৰ্বাদ দিয়া মোক ৰঙেৰে জননী,
তোমাৰ আদেশ মতে,
পিতৃ পদ পূজোঁ সমাৰোহে।

চিহ্নাঙ্কদা।

সিদ্ধি হ'ব মনৰ কামনা।

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক

আলিবাট

[তিনিটা নগৰীয়াৰ প্ৰবেশ]

- ১ম নগৰীয়া। শুনিছনে বোপাই, আমাৰ বৰুৱাহন বজাৰ হেনো বাপেকটো আহি ওলাইছেহি !
- ২য় নগৰীয়া। কোন অ' ? সেই তাহানিৰ সন্ন্যাসীটো নেকি অ' ?
- ১ম নগৰীয়া। এৰা, এৰা, হওঁতে পিচে সন্ন্যাসী নহয়, বজাৰ ল'ৰাহে। এতিয়া হেনো আকৌ পুতেকলৈ মনত পৰি চাই যাবলৈ আহিছে।
- ৩য় নগৰীয়া। কিয়নো আহিছে বুলিছা ?
- ১ম নগৰীয়া। এতিয়া আকৌ পুতেকলৈ মনত পৰি এবাৰ চাই আহোঁগৈ বুলিয়েই লৰ মাৰি আহিছে। ঘোঁৰা এটাত উঠি আহিছিল হেনো, চৰিবলৈ এৰি দিওঁতে সিও বোলে হেৰাল। বিচাৰি চলাপাত ক'ৰিছে তেও চিন মোকামেই নাই।
- ৩য় নগৰীয়া। হওঁতে হয় মোৰ গৰুজনী বেচিবৰ আজি তিনিটা বিহু হৈ গ'ল ; ইপিনে বাপেকে পোৱালিটোও ঘৰতে বন লগাই ঘৰতে বাইছোঁ ; তেও গৰুজনীয়ে সিদিনা গিৰিহঁতৰ ঘৰৰপৰা পলাই আহি পোৱালিটোক শুঙা এটা মাৰি গ'লহি।
- ২য় নগৰীয়া। ৭ তোৰখন কথা, ইমান দিনে কথাকে ক'বলৈ নিশিকিলি ; মনে মনে থাক, এইখনত কেল্কেলাট নেথাকিবি।
- ১ম নগৰীয়া। ইয়াৰ মাতটো শুনিলেই মোৰ গাটো জিকাৰ মাৰি উঠে ; ইয়াৰ কথাৰ একো লাগ-বান্ধ পাবলৈ নাই।
- ২য় নগৰীয়া। মোৰ গাৰ নোমবোৰ শিয়ৰি উঠে। এইয়া চোৱাচোন বাক মিছাকৈয়ে কৈছোনে ?
- ১ম নগৰীয়া। পিচে এতিয়া আকৌ ৰাজহৰবাৰলৈকো যাব লাগিব, আমি আক য়াওঁহে—ব'লা।
- ২য় নগৰীয়া। আলিবাটত চাকি-চুকাও লগাবলৈ লাগিব। হাবিবপৰা বিচাৰি আনি ফুলো আবিবহি লাগিব।

৩য় নগৰীয়া। আমাৰ ধন নাই দুখীয়া মাছুহ, আমি চাকি লগাবলৈ ক'ত তেলৰ খৰচ পাম ?

১ম নগৰীয়া। তেনেহ'লে তোমাৰ পিনে ডাঙৰ ডাঙৰ বিষয় পোৱাটি ইমানতে হৈছে আৰু !

২য় নগৰীয়া। এ—কি কৈছা ? সিবেলি ধনবৰে ভালকৈ চাকি এশাৰী লগায়েই নিজেও বাহাদুৰী খিতাপ পালে, পুতেককো আট্ট-কুৰি টকীয়া কাম এটা দিয়ালে।

৩য় নগৰীয়া। হয়নে ? তেন্তে ময়ো যাওঁ, ৰূপ মহাচেৰেককে ধাৰ-বান্ধলৈ আনোঁগৈ। গোটাচেৰেক চাকিকে সৰহকৈ লগাওঁহি। মোক হ'লে খিতাপ-কিতাপ একোকে নেলাগে, মুঠেই বহি থকা ভাল চকিদাৰী কাম এটা পালেই হয়।

১ম নগৰীয়া। এতিয়া ফেদেলী পুৰাণ মেলি থাকিলে কি হ'ব ! যাওঁ ব'লাইক। ৰজাৰ বাপেকক চাবলৈ বা কিমান ধন ভাঙিব লাগে।

২য় নগৰীয়া। এৰা, কথা সিও মিছা নহয়, আজিকালি ডাঙৰ ডাঙৰ লোকেৰে যে কথা একেধাৰ পতা ক'বাবে কথা, চকুৰে দেখা পাবজৈ হ'লেও ধন ভাঙিবলগীয়া দিন পৰিছেহি।

[পুণ্ডৰীকৰ প্ৰবেশ]

পুণ্ডৰীক। ৰাইজসকল ! কথা একেধাৰ কওঁ, সকলোৱে কাণ পাতি শুনিবাচোন, অতি উত্তম কথা।

১ম নগৰীয়া। কওক ডাঙৰীয়া, আমি কেলেই হুণ্ডনিম ?

পুণ্ডৰীক। মই জানো আমাৰ ৰজাৰ বৰ-লগুৱা নহওঁ ? তোমালোকৰ কোনো কথা একেধাৰ ৰজাক জনাব লাগিলে জানো মই জনাই নিদিওঁ ?

২য় নগৰীয়া। কেলেই নহ'ব ডাঙৰীয়া, কোনে নই কৰিব পাৰে ? কোনোৱে হুই কৰিলেও মই তাক পোতা-মোচোৰা দিম নহয় !

পুণ্ডৰীক। মই এইদৰে টলোঁ-টলোঁকৈ খোজকাটি ফুৰাটো তোমালোকে ভাল দেখিছা জানো ?

৩য় নগৰীয়া। কেলেই ভাল দেখিছোঁ দেউতা-ঈশ্বৰ? সৰু চাই হাতী পোৱালি এটাত উঠি ফুৰিলে জানো আপোনাক হুস্তাব?

পুণ্ডৰীক। আমাৰ বজাই ঘোঁৰা-পোৱালি এডোখৰ হেৰা পাইছে। তোমালোকে বুজ নেপাইছাইক?

১ম নগৰীয়া। হয় নেকি? আপুনি দেখোন ডাঙৰীয়া তাতেই উঠি ফুৰিব পাৰে।

পুণ্ডৰীক। এৰা, ময়ো তাকে কওঁ। আমাৰ দেশত গুণীৰ মোল বুজোঁতা মাহুহ নাই। সেইটো কাৰো ধন ভণ্ডা ঘোঁৰা নহয়, হেৰা-পোৱা ঘোঁৰা। তোমালোক তিনিও গৈ দৰবাৰৰ তিনি চুকত থাকিবাকৈ; “আমাৰ ডাঙৰীয়াক ঘোঁৰা দিব লাগে” বুলি তিনিও চিঞৰ লগাই দিবা। আৰু মই থিয় হৈ মাত লগাবলৈ পাওঁতে নো পাওঁতেই তিনিও চুকৰপৰা হাত চপৰিয়াই থলক লগাই দিবা।

২য় নগৰীয়া। একো কথা নাই ডাঙৰীয়া; মুখৰ শুদ্ধা মাত এঘাৰ, হাতৰ চাপৰিটোহে।

পুণ্ডৰীক। পিচে তোমালোকৰ কোনো কথা আকৌ বজাক জনাব লাগিলে ক’বা, মই জনাই দিম।

৩য় নগৰীয়া। ডাঙৰীয়া, আপোনাৰ মৰমহে লাগিছে। পাৰে যদি বজাক জনাই মেলি মোক চকিদাৰী কাম এটাকে দিয়াই দিব। মই আজি নিশা চাকি-চুকাও ভালকৈ লগাম।

পুণ্ডৰীক। একো কথা নাই মোৰ সোণাই, মোৰ লহমৰ কাম; যুঠেই ছুদিন মানৰ আগতে হাত-ভেঁটা এটা লৈ মোক মনত পেলাই দি আহিবা। এতিয়া যাওঁহক আৰু, ব’লা। বাটত থিয়া-থিয়িকৈ থকা ভাল নহয়।

[সকলোৰে প্রস্থান]

দ্বিতীয় অঙ্ক

প্রথম গর্ভাঙ্ক

ৰাজসভা

[বক্রবাহন, মন্ত্রী, ধৰ্মদাস আৰু ৰাজকুমাৰসকল]

[ৰাজকবিৰ প্ৰবেশ]

মন্ত্রী। মহাৰাজ ! ৰাজকবি আহি
প্ৰণমিছে নৃপতিৰ অভয় পদত।

ৰাজকবি। আহিছোঁ ৰাজন,
কি বাবে মতালে মোক—
কোন কাৰ্য্য কৰিম লাধন ?

বক্রবাহন। হ'ব আজি মহাসভা,
ৰচি আনা সুন্দৰ কবিতা
মহাসভা উপযোগী,
স্তনিলে উৎসাহ বঢ়া
তেজ যাতে বয় সিৰে সিৰে
কবিতাৰ সুৰৰ লগত।

ৰাজকবি। আৱশ্যক মতে মহাৰাজ,
নোৱাৰি আনিব মাতি
মধুময়ী কবিতা দেৱীক।
ইচ্ছা হ'লে আহে দেৱী
ন'হলে কোনেও
বন্দনাৰে নোৱাৰে ভুলাব।
নহয় নবৰ বশ —

দেৱীৰ আদেশ মতে
চলোঁ আমি দেৱকমণ্ডলী।
তথাপিও মহাৰাজ, যন্ত্ৰৰ বলেৰে
যিবা পাৰোঁ নিশ্চয় কৰিম।

উপযোগ কৰক আপুনি
অত্যাগ্ৰ বিষয়,
যাওঁ মই, নিৰ্জনত বহি
আৰাধনা কৰিম দেৱীক ;—
প্ৰণিপাত জনালোঁ বজাক ।
যোৱাঁ কবি,
কৰি আনা কবিতা প্ৰস্তুত ;
শুনক অৰ্জুনে আজি
মণিপুৰ কবিৰ বন্দনা ।

বক্ৰবাহন

[ৰাজকবিৰ প্ৰস্থান]

মজী ।
(মনে মনে) কবিতাৰ গন্তীৰ স্নাতত
আগবাঢ়ে নৰৰ জীৱন ।
সৈনিকৰো যায় মন
প্ৰাণ দিয়ে বণৰ ক্ষেত্ৰত ।
ৰাজ-আভৰণ নহয় পুৰণ
নেথাকিলে কবিতাৰ কোমল বন্দন ।
হ'ব আজি মহাসভা
মণিপুৰ বুৰঞ্জীৰ নতুন অধ্যায়
লেখিব লাগিব ল'ই আজিৰ ঘটনা ।
স্বাধীনতা যাব,
পাণ্ডৱৰ বশবৰ্তী হ'ব
এনে সময়ত,
এনেকুৱা নতুন দিনত
নেথাকিলে নতুন কবিতা
বুৰঞ্জীৰ শোভা নেবাঢ়িব ।
ধৰ্মদাস ৰাজ পুৰোহিত,
কৰি ধোৱা পূজা আয়োজন ;
পিচুদেৱ আহিব যেতিয়া
অৰ্ঘ্য এটি কৰিবা অৰ্পণ ।

বক্ৰবাহন ।

ধৰ্মদাস ।

বাখিছো প্ৰস্তুত মই সকলো সন্তাৰ
নিবেদ্য যথাসময়ত ।

বক্ৰবাহন ।

তুমি মজী আগবাঢ়ি গ'ই
পিতৃদেৱ মধ্য-পাণ্ডৱক
মণিপুৰ নগৰৰ সকলো প্ৰজাৰ
আদৰৰ প্ৰণাম জনাবা ।
যোৱা তুমি আগবাঢ়ি
থাকাগ'ই ৰাজ-তোৰণত ।

মজী ।

যিবা আজ্ঞা মহাৰাজ,
অবিলম্বে কৰিম পালন,
থাকৌগ'ই ৰাজ দুৱাৰত ।

[মজীৰ প্ৰস্থান]

বক্ৰবাহন ।

শুনা শুনা নৃপতি মণ্ডল,
পাৰ্শ্ব বীৰ কোঁৱৰবিজয়ী,
কুক্কেত্ৰ বণত বধিলে
কত শত মহা মহাবীৰ,
ভগৱন্ত বথৰ সাৰথি,
ভীমধনু গাণ্ডীৰ হাতত ;
পুত্ৰ মই বহু পুণ্য ফলে ;—
পিতৃ বুলি সাৰ্থক লভিম
এই মোৰ ক্ষুদ্ৰ জীৱনত ।
যেতিয়া প্ৰবেশ বীৰে কৰিব সভাত,
সকলোৱে উপযুক্ত ভাৱে
উপযুক্ত অভিযোজনা কৰি
নিজ নিজ সন্মান জনাবা ।

ৰজাসকল ।

মহাৰাজ,
আজ্ঞা আমি কৰিম পালন ।

[শব্দ-বাত]

[অৰ্জুন, বৃষকেতু আৰু মন্ত্ৰীৰ প্ৰবেশ]

বক্ৰবাহন ।

অৰ্গতুল্য ধৰ্ম্ময় তুমি পিতৃদেৱ,
তোমাৰ প্ৰীতিত তুষ্ট
সকলো দেৱতা । (প্ৰণাম)
পিতৃদেৱ, সিংহাসন কৰক গ্ৰহণ ।
(অলপ বৈ) এনেয়ে দাসাত্বদাস
আপোনাৰ অধম তনয়,
ল'ক ঘোঁৰা অশ্বমেধ কৰক সাধন,
ময়ো যাম লগতে সহায় ।

অৰ্জুন ।

উপযুক্ত কৰিছা সন্মান,
বৰ্ণাম তোমাৰ কীৰ্ত্তি হস্তিনাপুৰত ।
যথার্থতে চক্ৰৱৰ্তী বজা পিতৃৰ নিচিনা,
পুত্ৰৰ সদৃশ
ভলতীয়া সকলো নৃপতি ।
পিতৃ বুলি কৰিছা সন্মান,
জনাম তোমাৰ গুণ
যুধিষ্ঠিৰ নৃপতিৰ অভয় পদত ।
হ'লা তুমি পাণ্ডৱ সহায়,
কৰ দিবা যথাযোগ্য মতে,
পাণ্ডৱে অভয় দিব বিপদ কালত ।

বৃষকেতু ।

কাৰ্য্যগুণে নৃপতিয়ে কৰিছে স্বীকাৰ,
হ'ব কৰতলীয়া আমাৰ ;
নাই একো প্ৰয়োজন
বহুপৰ অপেক্ষা কৰাৰ ;
বিদায় জনাই যাওঁ নিজৰ কামত ।

অৰ্জুন ।

মণিপুৰপতি,
লভিলো পৰম প্ৰীতি, ব্যৱহাৰ দেখি ;
অৱশ্যে বাজন
যুধিষ্ঠিৰে পুত্ৰৰূপে কৰিব পালন ;

- মাগিলোঁ মেলানি, ঘোঁৰা দিয়া,
 যাওঁ আমি নিজ কামলৈ।
 বক্ৰবাহন। পিতৃদেৱ,
 পোৱা নাই কথাৰ সম্ভেদ,
 চিনা নাই নিজৰ পুত্ৰকো।
 আপোনাৰ মই এটি অধম সন্তান,
 ভাগ্যৰ বলেৰে
 পালোঁ দেখা পিতৃৰ চৰণ
 নিজ নগৰতে।
 ধন্য মোৰ সাৰ্থক জীৱন।
 অৰ্জুন। কি, কি, তুমি মোৰ নিজৰ সন্তান ?
 অসম্ভৱ !
 বুজা নাই একো কথা,
 ভাল কৰি দিয়া পৰিচয়।
 বক্ৰবাহন তীৰ্থযাত্ৰা কৰোঁতে আপুনি
 যেতিয়া আছিল আহি এই নগৰত,
 তেতিয়া জন্মিলোঁ মই মাতৃৰ ঘৰত।
 অৰ্জুন। চিনা নাই জনা নাই।
 পুত্ৰ বুলি মোক দিছা পৰিচয় ;
 নেলাগেনে লাজ ?
 নিতান্ত বাতুল তুমি ৰজা।
 মন্ত্ৰী। বিশ্বৰণ সকলো তোমাৰ,
 আছিল যশস্তাবান, নৃপতি প্ৰধান,
 মণিগুৰ নগৰত,
 বিৰিঞ্চি বংশত,
 খ্যাতিমান যশোৱন্ত বীৰ ,
 ভেঙেৰে দুহিতা দেৱী,—
 চিত্ৰাঙ্গদা নামে,
 কৰিছিল পঞ্চৰ্ষি বিদাহ,

- সেই চিত্ৰাঙ্গদা কুমাৰীৰ
গৰ্ভজাত শ্ৰীবক্ৰবাহনে
শ্ৰণমিছে তোমাৰ পায়ত ।
বক্ৰবাহন । পিতৃৰ কাষত কিবা লাজ অপমান ?
আপুনি জনক মোৰ,
জননীৰ চিত্ৰাঙ্গদা নাম ।
অৰ্জুন । কি, কি, চিত্ৰাঙ্গদা জননী তোমাৰ ?
নিতান্ত জাৰজ তুমি
মিছাতে ভাবিছা মোক তোমাৰ জনক !
স্বভাৱচঞ্চলা চিত্ৰাঙ্গদা
বাৰাঙ্গনা জগত বিখ্যাত ;
মোক তাতে দোষাৰোপ কৰি
অনৰ্থক কৰিছা জ্ঞানাল ;
নিম্ন ভাগ্যদোষে তুমি
পিছু নিৰ্চিনলা
জয় ল'লা বেষ্ঠাৰ গৰ্ভত ।
বক্ৰবাহন । (মনে মনে) ক্ষত্ৰিয় বংশত
জয় লাভ কৰি
ক্ষত্ৰনীতি বিগৰ্হিত আচৰণ কৰা,
এয়ে পৰিণাম !
মন্ত্ৰী । মিছাৰ চাতুৰী খেল নকৰা অৰ্জুন ;
অনাহক কিয় তুমি
লগোৱা জ্ঞানাল !
অৰ্জুন । ভুবনবিজয়ী পাৰ্থৰ তনয় হ'লে
কিয় হ'ব নীচ ব্যৱহাৰ ?
পাৰ্থপুত্ৰে বিনা ৰণে নিদিয়ে চিনাকি !
অভিমত্যা পুত্ৰ মোৰ
সম্ভৱশী লনে হুঁজি
অমৰ যশস্তা-উক কলে জনতত ,

সম্মুখ ৰণত পৰি হ'ল স্বৰ্গবাসী ।
 যাৰ শৰীৰত আছে
 লেশমানো পাণ্ডৱৰ তেজ
 তাৰ কাৰ্য্য তীক এনে নহয় কদাপি ।
 নীচ কাৰ্য্য, নীচ তেজ,
 নীচ জন্ম মণিপুৰ নৃপতিৰ ।
 বক্ৰবাহন । কি, কি, সিংহক গাঁততে আহি
 কৰা অপমান !
 কেনে তুমি,
 কেনে বিক্ৰমেৰে, চিত্ৰাঙ্গদা জননীক
 বেজা বুলি সভাত বথানা ?
 সংসাৰৰ সকলো স্তম্ভকে
 তুচ্ছ জ্ঞান কৰি
 পতিপ্ৰাণা সতী, কত বৰ্ষ ধৰি আজি
 পতিমূৰ্তি হৃদয়ত জপি দিনে ৰাতি
 পতিব্ৰতা ধৰ্ম আচৰিছে,—
 ইহেন সতীৰ প্ৰতি অকথ্য কথন
 বীৰোচিত নহয় কদাপি !
 মোৰ এই তীক্ষ্ণ অসিৰেই
 তুৰন্তে কৰিব পাৰোঁ তাৰ প্ৰতিকাৰ ;
 কিন্তু তুমি অতিথি এতিয়া ।
 (ভিতৰলৈ) বাঙ্কি থ'বি ঘোঁৰা, নেবিবি কদাপি,
 যুদ্ধ কৰি কৰক মুকলি ।
 (অৰ্জুনক) সিংহাসন পৰিহৰি
 ঘৰৰ বাহিৰ হ'ই
 কৰাগ'ই যুদ্ধ আয়োজন ;
 বিনাযুদ্ধে নেবিম যজ্ঞৰ ঘোঁৰা মই ।
 বুজিলোঁ জ্ঞাপি তুমি কজ্জিয়নন্দন,
 যুদ্ধ কৰা কজ্জিয়ৰ বীতি ;

যুদ্ধ নাম শুনি মনত উল্লাস বাড়ে ;
নকৰোঁ অলপ ভয় যুদ্ধৰ কাৰণে ।
আই! বুধকেতু
কৰোঁগ'ই যুদ্ধ আয়োজন ।

[বুধকেতু আৰু অৰ্জুনৰ প্ৰস্থান]

বক্ৰবাহন ।

ঘোৰাঁ ঘোৰাঁ নৃপতি মণ্ডল,
কৰাগ'ই যুদ্ধ আয়োজন,
পাণ্ডৱেৰে নিশ্চয় যুঁজিম,
সেনা ল'ই সাজু হৈ আহিবা সকলো ;
চাওঁচোন ভগৱন্ত কাৰ নো সহায় !
(মনে মনে) সংসাৰত নাই এনে চিন
যিহেৰে চিনিব পাৰে
অনায়াসে পুতেকে পিতাক ।
দুঃস্বপ্নোঁ পাহৰি ৱেলালে
দুৰ্বাসাৰ শাপৰ কাৰণে
পুণ্যময়ী নিজৰ ঘৰিণী—
শকুন্তলা স্বৰিৰ কন্তাক ।

[বক্ৰবাহন আৰু বজাসকলৰ প্ৰস্থান]

ধৰ্মদাস ।

কৰিছিলোঁ পূজা আয়োজন,
অৰ্ঘ্য দিয়া যদিও নহ'ল,
কৰিলোঁ বায়ুৰে হুথ
পাব লাগে উচিত দক্ষিণা ।

মন্ত্ৰী ।

সকলোতে তোমাৰেহে লাভ ।
এতিয়া নহ'ল পূজা
কিন্তু যুদ্ধৰ শেষত
পাবা তুমি এশগুণ আজিৰ দক্ষিণা ।

ধৰ্মদাস ।

ধন্য হোৱা তুমি মন্ত্ৰীবৰ ;
হুঁৱৰা ব্ৰাহ্মণ বই,

মন্ত্ৰী ।

যিমানে দক্ষিণা পাওঁ,
সিমানে নোজোৰা হ'ই যায় ।
মাহুহক অৰ্থ ই নোজোৰে ।
নোহোৱা বাহিৰ তুমি
প্ৰকৃতিৰ বন্ধা নিয়মৰ ।

[মন্ত্ৰীৰ প্ৰস্থান]

ধৰ্মদাস ।

কৈছিলোঁ জ্যোতিষৰ বলে
বহুত আগতে ;—
মণিপুৰ নগৰত
ঘোৰ যুদ্ধ হ'ব অলপতে ।
কৈছিলোঁ আৰু
যুদ্ধ হ'ব নিজৰ ঘৰতে ।
পিতা-পুত্ৰে ঘৰতে যুঁজিব,
মোৰ কথা হাততে মিলিল ;
কওঁ যদি এই কথা আকৌ এতিয়া
সকলোৱে 'পাহৰিলোঁ' বুলি
ক'ব উপহাস কৰি,—
যুদ্ধ হোৱা আগন্তুক দেখি
বামুণে কৰিলে এই নতুন কল্পনা ।
নিজৰ বিভাৰ মই
নিজে মাথোঁ বুজোঁ পতীৰতা,
লোকৰ কাষত সেইবাবে
সন্মান বিচৰা কদাপি নেপায় শোভা
মোৰ দৰে পণ্ডিত লোকৰ ।

[ধৰ্মদাসৰ প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

ৰাজ অন্তঃপুৰ

[প্ৰভাৱতী আৰু বক্ৰবাহনৰ প্ৰবেশ]

প্ৰভাৱতী ।

যদি নাথ,
যুদ্ধ কৰা নিশ্চয় ভাবিলা
বিলম্বত নাই প্ৰয়োজন ।

বক্ৰবাহন ।

নিশ্চয় যুঁজিম মই,
অজুৰ্নক বিনাশ নকৰি
নোসোমাগুঁ হুঁনাই নগৰ ।

প্ৰভাৱতী ।

কোন বীৰে অপমান আওকাণ কৰি,
কাৰোবাক পিতা পিতা বুলি
নিজে গ'ই দিগে পৰিচয় ?
কৰিছিল ইমান সন্মান তুমি
মাতৃৰ আজ্ঞাত,

কিন্তু তেওঁ অনাহক ৰাজ-সমাজত
বেশা খ্যাতি অৰ্পিলে মাতৃক ।

বীৰৰ দুহিতা মই, বীৰৰ ঘৰিণী
জানো মই মান-অপমান,
যোৱা নাথ যুদ্ধ কৰা গ'ই
সন্মোহেৰে বিদায় জনালোঁ ।

বক্ৰবাহন ।

ধন্য তুমি বীৰৰ বমণী ।
ভাৰ্যা যাৰ তোমাৰ নিচিনা
স্বৰ্গৰ জীৱন তাৰ,
সকলোতে বিজয় লভিব ;—
তোমাৰ ভাগ্যেৰে তোমাৰ সাহত
নিশ্চয় জিনিয় মই পাৰ্শ্বক ৰণত ।

প্ৰভাৱতী ।

মোৰ ক্ষুদ্ৰ শকতিৰ
সকলো সামৰ্থ্য যেন
যোগ হয় তোমাৰ দেহত ।

পৰা হ'লে লক্ষ লক্ষ সেনাৰ লগত
ময়ো এটি সেনা হ'ই
থাকিলোঁহেঁতেন নিজে বগৰ ক্ষেত্ৰত ।

বক্ৰবাহন ।

থাকিবা, থাকিবা দেৱী,
নিৰ্ভয় ভাৱেৰে,
যুদ্ধ শেষ হ'লে আহি
কৰিম তোমাক দেখা আনন্দ মনেৰে ।
যাওঁ আৰু কৰোঁগ'ই যাত্ৰা বগল'ই ।
[যাব খোজে]
আহিছে জননী সোৱা
উদ্ভাৱল হ'ই,
উলুপী মাহীও দেখোঁ আহিছে লগত ।

[বেগেৰে উলুপী আৰু চিত্ৰাঙ্গদাৰ প্ৰবেশ]

চিত্ৰাঙ্গদা ।

নেযাবা নেযাবা বোপা
নকৰিবা যুদ্ধ আয়োজন ;
পাণ্ডৱেৰে যুদ্ধ কৰা
নহয় নবৰ কাম
কৃষ্ণ যাৰ বখৰ সাৰথি ।
শোধোৱা যজ্ঞৰ ঘোঁৰা ।

বক্ৰবাহন ।

জননী,
তুমি মোৰ মহাশুদ্ধ
দেৱতাৰ অত্যাচাৰ দেখতা ।
তোমাৰ আদেশ পালি
পুত্ৰ বুলি চিনাকি দিবলত
অকণ্ঠ্য কৰাৰে
তিবন্ধাৰ কৰিলে ভোম্বাক ;
বাজ-সমাজত
ভীক বুলি দুৰ্গাম ৰচালোঁ মোৰ ।

উলুপী

নেবাধিবা যুদ্ধৰ কাৰণে ।
 নিশ্চয় যুঁজিম মই,
 যায় যাব প্ৰাণ মোৰ ভয় নাই তাত ।
 পিতা-পুত্ৰে বিৰোধ ঘটিলে
 অৱশ্যে বিপদ হ'ব
 কোনে তাক কৰিব বাৰণ ?
 লবকুশে বামেৰে যুঁজিলে
 পিতৃক বধিলে
 পুত্ৰ প্ৰাণ পালে তেওঁ
 দৈৱগুণ শক্তিৰ কাৰণে ।

বক্ৰবাহন ।

যুদ্ধ ইচ্ছা অদম্য মনত ;
 বিনাযুদ্ধে নেবিম যজ্ঞৰ ঘোঁৰা,—
 বীৰৰ বমণী বীৰৰ দুহিতা দুয়ো
 সন্তানৰ অপমান কিৰূপে সহিছা ?
 যুদ্ধ কৰা ক্ষত্ৰিয়ৰ নীতি,
 আজ্ঞা দিয়া পাণ্ডৱক পৰাজোঁ বণত ।

চিদ্ৰাক্ষদা ।

(মনে মনে) এপিনে প্ৰৱল সন্তানৰ স্নেহ,
 আনপিনে ক্ষত্ৰিয়ৰ ঘোৰ অপমান ;
 বিমোৰত পৰিলোঁ এতিয়া ;
 একো মই নোৱাৰোঁ বুজিব ।
 সংসাৰৰ কোনো কোনো ভাঙৰ কামৰো
 সিদ্ধান্ত কৰিব লগা হয়
 এনে সোনকালে,
 মাহুহৰ তীক্ষ্ণ বুধিয়েও
 মানে পৰাত্তৰ ।
 (বক্ৰবাহনক) নিভাস্ত বুজিবা যদি
 যুদ্ধ-ইচ্ছা অত্যন্ত প্ৰৱল
 দিলোঁ মই বজ্জেৰে বিদায় ;

যুদ্ধ কৰি জয়লাভ কৰাঁ,—

স্তনক তোমাৰ কীৰ্তি ভুবনমণ্ডলে ।

বক্ৰবাহন ।

মাগিলোঁ বিদায় মাহী

আশীৰ্বাদ কৰিবা জননী ।

যুদ্ধ জিনি পুহু আহি

আনন্দ মনেৰে

নিবেদিম ৰণৰ বাতৰি ।

[বক্ৰবাহনৰ প্ৰস্থান]

চিত্ৰাঙ্গদা ।

উলুগী ভনীটি বধু প্ৰভাৱতী,

আহোঁ আমি কৰোঁগৈ দেৱ আৰাধনা ;

বিষ্ণু মোৰ প্ৰধান দেৱতা

বিষ্ণু যদি তুষ্ট হয়

যুদ্ধ আমি নিশ্চয় জিনিম ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

গঙ্গাগৰ্ভ

[গঙ্গাৰ প্ৰবেশ]

গঙ্গা ।

পূৰ্ণ হ'ল মনৰ কামনা

ফলিয়াব শাপে মোৰ অজুৰ্নৰ গাত ;

পাৰ্থ হ'ব পৰাজিত, বধিব পুতেকে,

মোৰ শাপ অখণ্ড ফলিব ।

বধিলে পুত্ৰক মোৰ, পিতামহ তাৰ—

ভীষ্মদেৱ শাস্ত্ৰত নন্দন,

কুকৰ্কেত্ৰ সমৰত অশ্বায় যুঁজেৰে,

দুৰ্য্যোধন ভেদ্য ধৰি ভীষ্মক ঠগিলে ।

ভদ্রপৰি বধিলে ছলেৰে

প্ৰবীৰকো অশ্বায় যুঁজত ।

প্ৰবীৰৰ বীৰমাতা জনাৰ জীৱন,
 লুপ্ত হ'ল মোৰ সলিলত ;
 তাতে মই দিলোঁ অভিষাপ,—
 সেই শাপ এতিয়া ফলিব।
 নিজৰ তনয় বক্ৰবাহনেৰে ঘুঁজি
 প্ৰতিকূল পাব ছলনাৰ।

[গঙ্গাৰ প্ৰস্থান]

[জলদেৱীসকলৰ প্ৰবেশ]

জলদেৱীসকল।

গীত

কাৰো কোমল মৰম প্ৰাণে নেজানে,
 কাক বোলে মায়া নেজানে ;—
 ভাবিলে বিভোল হয়,
 পুৰণি লাহৰী ছবি
 হিয়াত আঁকি লয় ;
 নতুন কৰি ধৰি লয়।
 চুলে জঁয় পৰি যায়
 বতাহে উৰায়,—
 স্মৃতি মৰমে ছদ্দি হানে,—
 তথাপি নেজানে প্ৰাণে।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

তৃতীয় অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

যুদ্ধক্ষেত্ৰ

[অৰ্জুন, বৃষকেতু আৰু সেনাসকল]

অৰ্জুন ।

সামুখ্যে দক্ষিণ কোণত
 থাকিবা সেনাবে তুমি
 অৱবোধ কৰি বাট বক্ৰবাহনৰ ।
 পশ্চিমে থাকিম নিজে,
 উত্তৰে পৰ্বতশ্ৰেণী
 অলঙ্ঘ্য সেনাৰ,—
 নিৰ্ভয় মনেৰে আমি
 ধ'ব পাৰোঁ পৰ্বতকে
 উত্তৰৰ গ্ৰহৰী স্বৰূপে ।
 পূব পিনে আছে খাল,
 সঁতুৰি নহ'লে পাৰ
 নোৱাৰে পশিব সেনা
 ক্ষেত্ৰৰ ভিতৰ ;
 কিন্তু তুমি অদম্য সাহেবে
 পালে বিপক্ষৰ সেনা দক্ষিণ পথত
 আক্ৰমণ কৰিবা বলেৰে ।
 যিবা আক্ৰমণ কৰিম পালন
 গ্ৰাণ যোৰ থাকে মানে
 কদাপিও দক্ষিণ পথেদি,—
 নোৱাৰিব প্ৰবেশিব শত্ৰুৰ সেনানী ।

[শব্দবাত]

অৰ্জুন ।

শুনা শুনা
 আহিছে বিপক্ষদল সিংহনাদ কৰি,
 জানন্দেৰে শব্দধ্বনি কৰিব লাগিছে ।

যোৰাঁ যোৰাঁ, কৰাগ'ই
নিজ নিজ স্থান অধিকাৰ ;
ভেটিবা শত্ৰুৰ পথ
নিদিবা সোয়াব বণভূমি ;
বিলম্ব নাই প্ৰয়োজন—
পাৰিলে জিনিলা বণ
নহ'লে থহিব আজি
পাণ্ডৱৰ যশৰ কিৰীটি।

সেনাসকল।

জয় বজা যুধিষ্ঠিৰ
জয় পাণ্ডুপুত্ৰ ধনঞ্জয়।

[বৃষকেতু আৰু সেনাসকলৰ প্ৰস্থান]

অৰ্জুন।

আহিছে বিপক্ষ সেনা
ভীষণ নাদেৰে
আকাশ মেদিনী ভেদ কৰি ;
যাওঁ শীঘ্ৰে কৰোঁ প্ৰতিকাৰ।

[অৰ্জুনৰ প্ৰস্থান]

[বক্ৰবাহন, সেনাপতি আৰু সেনাসকলৰ প্ৰবেশ]

বক্ৰবাহন।

সাৱধানে সম্বৰ কৰিবা,
সকলো নিৰ্ভৰ মোৰ
তোমালোক সেনাসকলতে।
প্ৰত্যেককে গাইপতি কৰিছো ভৱশা—
যুদ্ধত পাৰ্থক জিনি কীৰ্তি ৰাখা নিজৰ দেশৰ।
যদিও নৃপতি মই
ছুটি মাত্ৰ হাত মোৰ সম্বন্ধেজ্ঞত।
তোমালোক বহুজন মিলি
নিজৰ দেশক পাবা
স্থান দিব উচ্চ আসনত।
হাৰিলে সম্মান যাব
স্বাধীনতা হেৰাব দেশৰ—

স্বাধীনতা, স্বাধীনতা বুলি,
 উচ্চৰে আৰ্ত্তনাদ কৰি
 আক্ৰমিবা বিপক্ষ সেনাক ;
 তোমালোক দুজনে এজনে
 হেৰুৱাব পাৰা প্ৰাণ যুদ্ধৰ ক্ষেত্ৰত ।
 কিন্তু ক্ষতি নাই তাত,
 তাৰ সলনি ব'ব
 স্বাধীনতা নিজৰ দেশৰ,
 স্বাধীনতা মহামন্ত্ৰ জপি
 স্বৰাজ্যক ৰক্ষা কৰা
 বিদেশী শত্ৰুক কৰি
 পৰাজয় সম্মুখ বণত ।

সেনাপতি ।

নৃপতিৰ শুনিলা আদেশ সকলোৱে,
 জয়ধ্বনি কৰোঁ আনন্দেৰে ।

সেনাসকল ।

জয় মণিপুৰপতি দেশৰ গোঁৱৰ
 জয় হ'ক বজাব বণত ।

বজ্ৰবাহন ।

(ভিতৰলৈ চাই) শত্ৰুৱে ল'লেহি আহি
 সুবিধাৰ ঠাই ;
 এপিনে পৰ্বত থ'লে ইপিনে যমুনা
 ছপিনে ছশাৰী হৈ
 মাজ ঠাই অভেদ কৰিছে ।

সেনাপতি ।

এদল সেনাৰে মই
 আক্ৰমণ কৰোঁ অজুৰ্নক,
 অস্ত্ৰ এদলেৰে
 বৃষকেতু কুমাৰক
 মহাবাজে আক্ৰমক দক্ষিণ দিশত ।

বজ্ৰবাহন ।

একেলগে দুয়ো যদি ছপিনৰপৰা
 বিপক্ষৰ সেনাক আক্ৰমো,
 জয় হ'ব আমাৰ নিশ্চয় ।

যোৰী সেনাপতি
বিপক্ষৰ সেনাক আক্ৰমা।

[এপিনে সেনাপতি আৰু এদল সেনাৰ,
আৰু আনপিনে বক্ৰবাহন আৰু আন
এদল সেনাৰ প্ৰস্থান]

[গন্ধাৰ প্ৰবেশ]

গন্ধা।
বণদেৱী চামুণ্ডানামিনী,
অৱস্থান কৰা আহি বণৰ ক্ষেত্ৰত।
পিতা পুত্ৰে বিবাদ কৰিছে।
বহু জীৱ হত্যা হ'ব
শোণিতেৰে নৈ ব'ব
আহাঁ দেৱী, কৰাহি বিহাৰ।

[গন্ধাৰ প্ৰস্থান।]

[বৃষকেতু আৰু সেনাপতিৰ প্ৰবেশ]

সেনাপতি।
জয়ি তুমি ক্ষত্ৰিয় কুলত
কিয় কৰা এনে অনাচাৰ ?
ছলনাৰে আঁতৰাই আনি
সেনাদল পিচত পেলালা,
সুমালাহি পৰ্বতৰ সংকীৰ্ণ স্থানত।
জয়ি তুমি ৰজাৰ বংশত
প্ৰতাৰণা কৰি
বধিব খুজিছা আজি শত্ৰুক বণত।

বৃষকেতু।
হুঁজত নিমগ্ন থাকি
পাহৰিলা—কেনিনো আহিলা,
কিয় কৰা দোষাৰোপ
অনৰ্থক মোক ;—
বাধ্য মই নহওঁ তোমাৰ,

ভুল যদি কৰা তুমি
 সংশোধন কৰা তাক
 নহয় কৰ্তব্য মোৰ।
 যুদ্ধ কৰা নিজৰ বলেৰে
 পাৰা যদি বধা মোক, নহ'লে তোমাক
 মঙ্গলে নেৰিম আজি মই।
 শত্ৰু যদি ধৰা পৰে
 তাক এৰি দিয়া,—নহয় জ্ঞানীৰ কাম।
 জালত পৰিলে বাঘ
 কোনে কৰে নীতিৰ বিচাৰ?
 নকৰোঁ অলপো ভয় মৃত্যুৰ কাৰণে
 জন্মিছোঁ যেতিয়া
 আজি হ'ক কাগি হ'ক নিশ্চয় মৰিম।
 মোক তুমি বধিব পাৰিবা,
 কিন্তু মোৰ দৰে আছে বহু সেনা
 সিবিলাকে ল'ব প্ৰতিশোধ।
 নিৰ্ভীক মৰণ
 বাঞ্ছনীয় বীৰ পুৰুষৰ!
 মৰাৰ পূৰ্বতে কিন্তু বুজিব পাৰিবা
 নহওঁ তোমাৰ মই অযোগ্য যুঁজাৰু।

[বৃষকেতু আৰু সেনাপতিৰ প্ৰস্থান]

[ছটা সেনাৰ প্ৰবেশ]

- ১ম সেনা। মোৰ তৰোৱালখন একেবাৰেই ভোটা হ'ল। তেওঁ তোৰ গাত
 এঘাকে বহুৱাব নোৱাৰিলোঁ; তই পিঠিত কিবা লো বান্ধি
 আহিছনে কি অ' ? ডিঙিপাতত ধৰিব দিছনে কটা ?
- ২য় সেনা। ঈমান কথা ক'বৰ সাহ পালিনে, দেখোন ডিঙিতে ধৰিব
 খোজ ? মুখৰ কথাই হাতে-ভৰিয়ে একেবাৰেই উঠি আহে;
 কতখন যুঁজ কৰিছোঁ ! যুঁজ কৰোঁতেই কৰোঁতেই হাত বুটি হ'ল,

তেও কোনেও মোৰ ভিত্তিলৈ হাত আনিব পৰা নাই। তোৰ সাহৰ মূৰতে ঘাটি খাবি একা বুইছ!

১ সেনা। বৰ তুঁয়া-ইয়াঁকৈ কথা নক'বিতোনে হেৰ'। মোক তুঁয়া-ইয়াঁকৈ কথা কওঁতা মানুহ আজিলৈকে ওলোৱা নাই; খোদ বজায়ে মোক তুমি-তামাকৈহে কথা কয়, তই আকৌ কিহৰ কি ওলালিহি অ', কিহৰ কি ওলালিহি ?

২য় সেনা। বুইছ, মোৰ গাৰ বলটো অলপ ভটিয়াইছে গুণেহে। ন'হলে তোৰ নিচিনা একোটাৰ ঠেঙত ধৰি এছাৰ মাৰি পঠিয়াওঁ, ক'ববাত পৰেগৈ নহয় ? আজি ইমান দিন যুজিলোঁ। এই ছুটা হাতেৰেইনো ইমানগাল সেনা বধিলোঁ, বোপাই তোৰে শপত, জানিবা তপত পানীতহে লালুকী মেলিলোঁ।

১ম সেনা। (তৰোৱাললৈ চাই) মোৰ ভোটা তৰোৱালেৰে তেও অইন একো কৰিব নোৱাৰিলেও তোৰ কাণ দুখন কাটিব পাৰিম।

২য় সেনা। বোপাই বৰকৈচোন টিঘিলনিঘিলাবি। মোলৈচোন অলপ সংশয় কৰি কথা ক'বি, মোৰ এই দুখন হাতেৰেইনো ইমানগাল কুক-সেনা বধিলোঁ, এতিয়া জানো তোৰ শপত খাই ক'লেও পতিয়াবি ?

১ম সেনা। বাক আপ, মোক জানো কুকক্ষেত্ৰ যুদ্ধৰ দুটামান সাধুকথা ক'বা ?

২য় সেনা। কলেই নক'ম বোপাই, তইচোন বাক হাত দুখন আজৰাই লৈ অলপ আঁতৰি আহ, এই যে পাণ্ডৱ কেইটা দেখিছ, এই কেইটা সৰতে মাউৰা হৈ মোৰ টেঁটুতহে লাগিছিল; মই মানুহ নকৰা হ'লে জানো এই কেইটা ইমান দিন থাকিলহেঁতেন ? দুৰ্য্যোধনইতে ধৰি হাড়তো বন গজাগেহেঁতেন।

১ম সেনা। বাক আপ আইচোন, অইনবোৰেই যুদ্ধ কৰক। আমি সো পৰ্বতৰ আঁৰতে অলপ মনে মনে বহি কথাকে পাওঁ। লোকৰ যহত নো আমি কিয় কটাকটি কৰি মৰোঁ!

২য় সেনা। ব'লা মোৰ শোণাই। বেচ ক'লা, মোৰ তাত কোনো গুজৰ নাই।

[সেনা দুটাৰ প্ৰস্থান]

[বৃষকেতুৰ প্ৰবেশ]

বৃষকেতু ।

সেনাপতি পৰিল ৰণত,
মহাবলধৰ
মণিগুৰ নগৰৰ সেনাৰ নায়ক ।
লাগিছে ভাগৰ মোৰ দুৰ্জয় ৰণত ।
কিন্তু, জিৰাবৰ নহয় সময়,
হৰিণাক বিদ্ধে যদি কাঁড়ে
পাৰে নে জপাব চকু
লাগিলেও অত্যন্ত ভাগৰ ?
জিনিৰ্ণো দক্ষিণ পথ,—
অকলই আছে থুৰা—পশ্চিম বাটত ।
লাগিছে ডাঙৰ যুঁজ
কৰোঁগৈ তাতেই সহায় ।

[বৃষকেতুৰ প্ৰস্থান]

[অৰ্জুন আৰু বক্ৰবাহনৰ প্ৰবেশ]

অৰ্জুন ।

জিনিলে দক্ষিণ পথ ।
বৃষকেতু কুমাৰে দেখিলা,
আছে যদি প্ৰাণল'ই ভয়
এতিয়াও পলোৱা ৰাজন ;
সুন্দৰ শৰীৰ কিয়
ক্ষত কৰা লাজৰ ভয়ত ?

বক্ৰবাহন ।

নেলাগে বুজনি দিব ৰণৰ ক্ষেত্ৰত,
আনন্দত বিধিনি মিলিব ।
কৰিছা বিফল আশা—
ৰণ জিনি দেখিবা হুনাই গৈ
হস্তিনা নগৰ !

[দুইবো প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

যুদ্ধক্ষেত্ৰৰ অগ্ৰ এক ভাগ

[বৃষকেতুৰ প্ৰবেশ]

বৃষকেতু।

হতাশ—হতাশ মই নহওঁ কদাপি ;
অৱশ্যে বহুত সেনা মৰিল বগত,
কয় হ'ল বহু বল আমাৰ পক্ষৰ,—
কিন্তু তথাপিও
কৰা নাই মনত সংশয়।
অলপীয়া সেনাবেই
হৰুৱাম বিপক্ষৰ বহুত সেনাকো।
ভগৱন্ত আমাৰ সহায়
হোৱা নাই ক'তো পৰাজয়,
কদাপি নেঘাটো আমি এই সমৰতো।

[অৰ্জুনৰ প্ৰবেশ]

অৰ্জুন।

থম্ভক থাকিব ক্ষান্ত তুমুল সংগ্ৰাম।
বহু সেনা এনেয়ে মৰিল ;—
বাকী সকলোৱে বিজ্ঞান লভিলে
হ'ব পুহু ছয়োদল দেখা ;
কোন জিকে কোন হাবে
হোৱা নাই একোৰে নিৰ্ণয়।
সাৱধানে সমৰ কৰিবা
পাণ্ডৱৰ কীৰ্তি আজি অস্তৰ আগত।

বৃষকেতু :

বহুবিধ বণ কৰি
দেখিছোঁ বণৰ কাম বহুত ক্ষেত্ৰত,
কিন্তু খুৰা, কৰা নাই এনে বণ
মোৰ জনমত।
মণিপুৰ সেনাদল অতি বলধৰ
বক্ৰবাহনৰো ভাতে অসীম শক্তি।

অজুন।

চোৰাঁ, চোৰাঁ !

শত্ৰুদলে বিপ্ৰাম কালত

বিপ্ৰাম নকৰি

প্ৰবেশিলে বণক্ষেত্ৰ আহি ;

আগৰ আমাৰ স্থান

কৰিলেহি অধিকাৰ,

পৰ্বত নদীৰ ব্যৱহাৰ

শত্ৰুৱে ছলনা কৰি ল'লে।

বহু সেনা হৰুৱাব পাৰি ;

এনেয়ে আমাৰ সেনা বহু তাকৰিল,

তাতে যদি শত্ৰুৱেও লয় ভাল ঠাই,

অত্যন্ত কঠিন হ'ব বণ জয় কৰা!

বৃষকেতু।

আহিলোঁ, আহিলোঁ খুৰা,

শত্ৰুৰ দলত মই ব্যাঘাত জন্মাই।

[বৃষকেতুৰ প্ৰস্থান]

অজুন।

বিপদ বাৰণ, আৰ্ত্ত মই,

দিয়া দেখা বণৰ ক্ষেত্ৰত,

সশস্ত্ৰিত আজি

বণৰ প্ৰভাৱ দেখি,

তুমি বিনে নাই কেও

নিস্তাৰ কৰোঁতা।

পাণ্ডৱ তোমাৰ দাস,

পাণ্ডৱৰ শুভাশুভ

তোমাৰ হাতত।

(অলপ বৈ) যদিও পাহৰোঁ আমি

তোমাক যাদৱ,

কেতিয়াবা আনন্দ দিনত,

বিপদ কালত হ'লে

তোমাক পাহৰি আমি

নোৱাৰোঁ থিৰেৰে ৰ'ব খন্তেক সময়ো ।

সেই বুলি ছবীকেশ কোপ নকৰিবা ;

বিপদত নেৰিবা সখাক ।

আনন্দত পাহৰে তোমাক

পৃথিৱীৰ সকলো প্ৰাণীয়ে,

ময়ো তাৰে ক্ষুদ্ৰ জীৱ এটি।—

ময়ো নৰ,—নৰৰ সকলো দোষ,

যতমান দুৰ্বলতা,

সকলোৰে ভাগ আছে মোৰ হৃদয়তো !

সেই বুলি যদুৰায়

নকৰিবা অনাদৰ দুৰ্বল সখাক ।

(অলপ বৈ) শক্তি—শক্তি আজি

লুকাল দেহৰ, নাই বল,

নোৱাৰোঁ কৰিব লবচৰ ।

(অলপ বৈ) কাপুৰুষ প্ৰায়

মাগিছোঁ দৈৱিক বল বণৰ ক্ষেত্ৰত,—

যুদ্ধ এৰি, দৈব ৰূপ দুৰ্বলৰ বল

ঈশ্বৰ আৰাধি

প্ৰবোধিছোঁ দুৰ্বল মনক !

আছে মোৰ ভয়ৰ গাতীৰ হাতত

কুকক্ষেত্ৰ সমবত

বধিলোঁ অলেখ বীৰ ;

নাই ভয়, ক্ষুদ্ৰ বণ অৱশ্তে জিনিয় ।

[বেগেৰে অৰ্জুনৰ প্ৰস্থান]

[কৃষকেতু আৰু বক্ৰবাহনৰ প্ৰবেশ]

বক্ৰবাহন ।

মিছাতে আহিলা বীৰ

দিখিঅয় কৰাব কাৰণে,—

ভাবিছানে,—দুৰ্বল দেখেৰে

- ভুবন বিজয় কৰি
অশ্বমেধ কৰিবা পূৰণ ?
বৃষকেতু । আলাপৰ নহয় সময় ;
ৰণৰ ক্ষেত্ৰত আহি
নেলাগে ভাবিব তুমি
যুধিষ্ঠিৰ নৃপতিৰ
অশ্বমেধ হ'বনে নহয় ।
পৰিত্ৰাণ কৰা আজি নিজকে ৰণত,
পাৰা যদি নিজৰ বলেৰে
পাণ্ডৱক পৰাজিত কৰি
খ্যাতিমন্ত হোৱা জগতত ।
বক্ৰবাহন । ক্ষান্ত হ'বলৈ যদি কৰা অহুৰোধ,
পাৰোঁ তেস্তে এৰিব তোমাক
নকৰি বিনাশ,
ইমানতে অহুগ্ৰহ কৰি ।
বৃষকেতু । নিবিচাৰে অহুগ্ৰহ পাণ্ডুৰ সন্তানে ;
সম্মুখ ৰণত যদি
প্ৰাণ যায় শত্ৰুৰ হাতত,
তাত মোৰ বাঢ়িব গোঁৱৰ ।
বক্ৰবাহন । নব প্ৰাণ নতুন যোৱন,
কিয় নষ্ট কৰা বীৰ অঘৰা সাহেৰে ?
জৰ্জৰিত তোমাৰ শৰীৰ
বল্ল গাত শোণিতৰ ধাৰ,—
ক্ষান্ত হোৱা, নেলাগে যুঁজিব ।
বৃষকেতু । ক্ষান্ত থাকা তুমি বীৰ,
কোমল শৰীৰ, পাইছা বহুত ছুখ—
কোনো দিনে যুঁজ দেখা নাই,
যন্ত্ৰেবে পালিত তুমি
মাতৃৰ স্নেহত ;

নেলাগে কৰিব যুঁজ,
কৰা তুমি এতিয়া স্বীকাৰ,—
পৰাজয় আজিৰ বণত।

[চুইবো প্ৰস্থান]

[এটা সেনাৰ প্ৰবেশ]

১ম সেনা। উস্ বাম! এনে যুঁজ আৰু নহ'ব হুণজিব। এই হাতেৰেই
কুকক্ষেত্ৰৰ যুদ্ধত ইমান কুক-সেনা বধিলো, তাৰ আৰু লেখ-
জোখ নাই। আগৰ হ'লে যুঁজ লাগিলে, গাৰ বল টুটক
চাৰি বাৰিষাৰ পানীৰ দৰে কোঁ কোঁ কৰে বাঢ়িছে যায়।
কিন্তু এইখন যুঁজত দেখো গাৰ বল লাহে লাহে হানিহে হৈ
গৈছে। এই তৰোৱালখনকে দাঙিবলৈ গাত বল নাইকিয়া
হৈ গৈছে! উস্ বাম! যুদ্ধৰ গতি বৰ ভাল দেখা নাই।
যাওঁ, আকৌ লাগোঁগৈ, হুবুৰে মানে বাম! এই যুদ্ধত ঘাটি
আকৌ হস্তিনাপুৰলৈ উলটি যোৱাৰ একো সন্ধান নাই।

[১ম সেনাৰ প্ৰস্থান]

[গন্ধাৰ প্ৰবেশ]

গন্ধা।

সিদ্ধি হ'ব গন্ধাৰ কামনা,
পূৰ হ'ব মোৰ অভিলাষ,
অন্তৰ্ঘ্যামী নিদ্ৰাত বিভোল
নোৱাৰে পশিব গ'ই
কাৰো ক'তো কৰণ কাকুতি।
সৌভাগ্য মদত মত্ত
অভিমানী পাণ্ডৱৰ দল,
অন্তৰ্হিত আজি বাহুদেৱ।
ভগৱন্ত নহ'লে সহায়
অৰ্জুনৰ নেথাকে প্ৰতাপ,
অবশ্তে ঘাটিব আজি
যুদ্ধ কৰি বকুবাহনেৰে।

[গন্ধাৰ প্ৰস্থান]

[অৰ্জুনৰ প্ৰবেশ]

অৰ্জুন ।

বৃষকেতু পৰিল ৰণত,
 কৰ্ণৰ তনয় মোৰ প্ৰাণৰ পুতলী,
 বিপদৰ এক মহচৰ
 হেৰুৱালোঁ আজি বিদেশত ।
 (অলপ বৈ) নিশ্চয় হাৰিম ৰণ নোৱাৰো জিকিব,
 এনেয়ে অৱশ দেহ
 তাতে মোৰ দহিলে অস্তৰ ।
 (অলপ বৈ) নাহিল প্ৰাণৰ সখি—
 যদুকুলপতি ।
 হে মধুসূদন, বিপদবাৰণ,
 ৰক্ষা কৰা বিপদ কালত,
 ধৈৰ্য্য দিয়া অধৈৰ্য্য জনক ;—
 মণিপুৰ নগৰত
 হেৰুৱালোঁ প্ৰাণৰ লাহৰী ।
 ভয় নাই মৰণৰ বাবে,
 কিন্তু,—অশ্বমেধ নহ'ব পূৰণ,
 যুধিষ্ঠিৰ ৰূপতিৰ সংকল্প ভাগিৰ ।
 বাধিকাৰজন, গোপিকামোহন,
 দিয়া দেখা বিপদ কালত ;
 ভক্তজনে কৰিছে কাকূতি
 আই যত্ননাথ,
 পাণ্ডৱৰ বিপদৰ সখা,
 পৰিত্ৰাণ কৰাহি যুদ্ধত !

[বক্ৰবাহনৰ প্ৰবেশ]

বক্ৰবাহন ।

ভোম্বাৰ ছুখত বীৰ,
 মোবো অতি সম্ভগ্ন হৃদয় ;
 সকলো দৈবিক কাম,

সম্মুখ বগত পৰি
 গ'ল বীৰ স্বৰ্গধামল'ই।
 মৃতকৰ হকে দুখ কৰি
 শক্তি হানি কৰা নহয় জ্ঞানীৰ কাম ;
 জনাওঁ সহায়ভূতি
 বিপদত তোমাৰ লগত।
 অজুৰ্ন। মহত্বৰ দিছা পৰিচয়,
 বিপদত শত্ৰু মিত্ৰ ভেদ
 জ্ঞানীজনে নকৰে কদাপি।
 আই যুদ্ধ শেষ কৰোঁ,—
 পাৰিলোঁ জিনিলো বণ,
 নহ'লে লুকাল আজি
 পাণ্ডৱ-গৌৰৱ-ৰবি অনন্ত কালত।

[দুইবো প্ৰস্থান]

[২য় সেনাৰ প্ৰবেশ]

২য় সেনা। আনন্দত আজি মোৰ প্ৰাণে নধৰা হৈছে। এনে যুঁজ কৰিহে
 মনত তৃপ্তি লাগে। আজি বাপেকে পাণ্ডৱৰ যাকে ধৰিছোঁ
 সেয়ে পৰিছে। বোপাইতৰ গাত বল-শক্তিৰ লেশমাত্ৰও নাই।
 গাত দেখোন টোকৰ একোটা লাগিলেই দাঁত নিকটায়।
 এনেকুৱা পৰকিতিবেইনো ইহঁত কৃষ্ণক্ৰোধৰ যুদ্ধত জিকিলনে ?
 সেই দেশৰ মানুহবোৰ বৰ নিৰ্বল হ'ব পায়, দুৰ্য্যোধন বজাই
 মোৰ নিচিনা এটা মাতি নিয়া হ'লেই ইহঁতৰ আটাইবোৰকে
 ছইতে খেদি আহিলোঁহেঁতেন। যাওঁ, আকৌ লাগোঁগে।
 বৰশীত মাছ আহে মানে টোপায়েহে থাকিবৰ মন যায়।

[২য় সেনাৰ প্ৰস্থান]

[গজাৰ প্ৰবেশ]

গজা।

লভিলে বাহিত ফল
 শাস্ত হয় উদ্ভিন্ন কৰয়—

বুধকেতু পৰিল ৰণত
 আশা মোৰ বহুত ফলিল,
 তথাপিও অজুৰ্নৰ নহ'লে বিনাশ
 অভিষাপ নহ'ব পূৰণ।
 পৰভূথ দেখি
 মুঠে মোৰ হৃদয়ত আনন্দ-লহৰী ;—
 ধোঙ মই
 শত শত পাপীবিলাকৰ
 মহাপাপো শৰণ মাগিলে।
 মই মাথোঁ হ'লোঁহে কাৰণ,
 ঘটনাৰ চক্ৰ ঘূৰি
 হ'ব লগা অৱশ্যে ফলিব।

[গন্ধাৰ প্ৰস্থান]

[বক্ৰবাহনৰ প্ৰবেশ]

বক্ৰবাহন।

পৰিল অজুৰ্ন আজি
 শত্ৰু সেনা দিহাদিহি গ'ল।
 ধন্য বীৰ ধনঞ্জয়,
 প্ৰকাশিলা বাহুবল মৰণ কালত।
 ৰাখিলোঁ দেশৰ কীৰ্তি বাহুৰ বলেৰে ;—
 বলধৰ মৃত্যুঞ্জয়জয়ী
 পাৰ্থ আজি হ'ল পৰাজয়,—
 হেৰুৱালে প্ৰাণ
 মণিপুৰ ৰণৰ ক্ষেত্ৰত।
 পৰম গোঁৱৰ মোৰ
 মণিপুৰ বুৰঞ্জীত
 চন্দ্ৰ-সুৰ্য্য থাকেমানে
 অজুৰ্নক জয় কৰা কথা
 স্তবৰ্ণৰ আখৰেৰে লিখিত থাকিব।

মাতৃৰ দুৰ্গাম গোৱা
 পৰিশোধ দিলোঁ অজুৰনক।
 (অলপ বৈ) কিন্তু মোৰ হৃদয়ত
 উদিব খুজিছে যেন
 কিবা এটি নজনা ভাবনা।—
 দুৰ্বল মনত দুৰ্বল ভাবনা আহি
 ভোগাব খুজিছে মোক অসহ যাতনা।
 পাণ্ডৱবিজয়ী মই মণিপুৰপতি
 পৰাজিত কদাপি নহওঁ
 হৃদয়ৰ দুৰ্বল ৰণত।

[বক্ৰবাহনৰ প্ৰস্থান]

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

ৰাজ মালি

[অন্ধ মালিনীৰ প্ৰবেশ]

অন্ধ মালিনী।

গীত

ৰজনী গ'লে প্ৰভাত উদিলে
 হবষে পৰশে হিয়া ;
 মন বেদনা একেৰি পাতলে
 পাতলে বিবাদ ছাঁয়া।
 স্থললিত গীত বিহঙ্গমে গায়,
 প্ৰাণ জুৰায় জুৰ মলয়াই,
 নতুন পোহৰে দুখ পাহৰায়,—
 জুৰ কৰে যেন হিয়া।

শুনিছোঁ পৃথিৱী হেনো
 লোন্মৰ্য্যৰ প্ৰধান আকৰ।

নানাবিধ ফুল ফুলি
 থাকে হেনো হাঁহি নাচি গছৰ ডালত,—
 কৰে খেলা জুৰ বতাহেৰে।
 আহে হেনো জাকে জাকে নতুন চৰাই
 যায় উৰি আকাশৰ ওখ বতাহত।
 সূৰ্য্যৰ পোহৰ হেনো
 বহুগুণে চোকা,
 জুৰ অতি চন্দ্ৰৰ পোহৰ।
 দেখা নাই জন্মাবধি,
 চকুযুৰি মোৰ
 অন্ধ কৰি শ্ৰজিলে বিধিয়ে।
 মাথোঁ মই সূৰ্য্যৰ ব'দত
 গম পাওঁ দেহত উত্তাপ,—
 আৰু যেন অন্তৰত
 কিবা এটা কৰে ফুলোঁ ফুলোঁ।
 নেদেখিলোঁ ঈশ্বৰৰ অমিয় সৃজন,
 নেদেখিলোঁ কোমল নিয়ৰ,
 নেদেখিলোঁ তাৰাৰ মাজত
 চন্দ্ৰৰ কোমল হাঁহি,
 নেদেখিলোঁ গুণধাৰী মহুগুৰুলৰ
 শোভাময় বদনমণ্ডল।
 (অলপ বৈ) আজি জিনিছে ৰজাই ৰণ,
 এই বাটে নিশ্চয় আহিব;
 দিম মালা ৰজাৰ ডিঙিত,
 সেনাসকলক দিম
 একোটি ধুনীয়া ফুল,
 নিশ্চয় স্থখেৰে যাব
 তেওঁলোক আনন্দ মনেৰে।
 প্ৰতিদান নেলাগে একোকে মোক,

দুৰ্বল মনত মোৰ
ভাল লাগে,—পাৰ্শ্ব যদি
সম্ভাষণ লগাব কাকো
ক্ষুদ্র শকতিৰ মোৰ ক্ষুদ্র উপায়েৰে ।
কেনি আহে সেনাদল,—
যাওঁচোন ইফালে সিফালে ।

[অন্ধ মালিনীৰ প্ৰস্থান]

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক

ৰাজ-অঙ্কঃপূৰ

[চিত্ৰাঙ্গদা আৰু উলুপীৰ প্ৰবেশ]

চিত্ৰাঙ্গদা ।

(কান্দি) আই মোৰ প্ৰাণৰ ভনীটি.

ভাল কথা ঘটিল ভাগ্যত ;

হেৰুৱালোঁ সধৱা জীৱন

হেৰুৱালোঁ বংশৰ স্মৃতি

পিতৃ-হত্যা কৰিলে কুমাৰে ;

দুৰ্গাম কুখ্যাতি ব'ব এই জগতত

থাকেমানে মণিপুৰ নাম ।

স্বৰ্গাই চক্ৰই ছয়ো পোহৰ ঢালিব,

তাৰ লগে লগে ক'ব, নিজৰ পিতৃক

চিত্ৰাঙ্গদা-কুমাৰে বধিলে ।

হাবিত চৰায়ে গান যিমনে কৰিব,

তাৰ লগে লগে ক'ব—নিজৰ পিতৃক

চিত্ৰাঙ্গদা-কুমাৰে বধিলে ।

সময়ত বাধা কৰিছিলোঁ,

হুতুনি মাতৃৰ কথা

অমঙ্গল ঘটালে হঠাতে,

উজ্জ্বল কোমল কুমাৰে ।

উলুপী।

তুমিও বিধৱা হ'লা
 কপালৰ সেন্দূৰ মোহাৰা।
 (কান্দি) আছিলোঁ স্মৃতিৰে মই
 পাতালগুৰত,—
 পালিছিলে অনন্ত পিতৃয়ে,—
 পিতৃ মোৰ ৰাজ্য অধীশ্বৰ
 উপযুক্ত পাত্ৰ পাই
 তীৰ্থযাত্ৰা কৰাৰ কালত
 দিলে বিয়া অৰ্জুন বীৰক।
 পাৰ্থৰ প্ৰেমত মজি লগে লগে আহি
 চালোঁহি তোমাৰ বিয়া
 মোৰ প্ৰাণেশ্বৰ অৰ্জুনেৰে।
 তুমি মই অভেদ ভাবেৰে
 তেতিয়াৰে পৰা থাকিলোঁ ইয়াতে।
 গ'ল পাৰ্থ নিজ দেশল'ই;
 পৰস্পৰ উভয়ৰ প্ৰেম
 উভয়তে মাৰ যোৱাক'ই—
 তুমি মই অভেদ ভাগিনী;
 নাছিল ইমান দিন প্ৰেমৰ যাতনা,
 আজি পাৰ্থ ৰণত পৰিল
 দুখ মোৰ দুগুণে জলিল,
 নোৱাৰোঁ, নোৱাৰোঁ মই
 ধৈৰ্য্য ধৰি শস্ত্ৰক তন্ত্ৰিব।

[পৰি যুঁজা যায়]

চিত্ৰাঙ্গদা।

উঠা, উঠা, বিপদ কালত
 ধৈৰ্য্যহীনা নহ'বা হঠাতে।
 পৰিহাৰ কৰা দুখ শোক
 নিজেই বিহ্বলা মই
 কোনো দিম তোমাক প্ৰবোধ।

উলুপী

তুমি যদি জ্ঞানকে হেৰুওৱা
ময়ো আৰু নোৱাৰিম থিবেৰে থাকিব।
(উঠি) কেনি গ'লা প্ৰাণনাথ,
কিনো জগৰত তাজিলা দাসীক,
মৰণ কালত কিয়
পাহৰিলা দাসীৰ চেনেহ !
আহাঁ নাথ আকউ এবাৰ
ভক্তি ভাৱে কৰোঁ এটি প্ৰণয়ৰ সেৱা।

[বক্ৰবাহনৰ প্ৰবেশ]

বক্ৰবাহন।

কৰিছোঁ প্ৰণাম মই
মাতৃ মাহী ছুইৰো পদত।
চিদ্ৰাজদা।
ভাল কথা কৰিলা কুমাৰ,
ভাল কীৰ্তি ৰাখিলা বংশত ;
অকালতে বিধৱা কৰিলা,
নিজ হাতে পিতৃক বধিলা,
শুকতৰ পাপ কৰি
চিৰকাল নৰক লভিলা ;
মণিপুৰ বিৰিঞ্চি বংশেও
তাৰ হকে নৰক ভুগিব।

বক্ৰবাহন

সকলো ভাগ্যৰ ফল ;
ভাগ্যৰ দোষত
পিতৃয়ে লাহুনা কৰি যুদ্ধত লগালে—
তাৰ ফলতেই মই
নিজে নিজে অহুতাপ ইমান ভুগিছোঁ—
তাতে যদি বচা কথা কোৱা,
কোমল হৃদয় মোৰ
কাটি যাব, প্ৰাণ হেৰুৱাম।
মিছা শোক নকৰা কুমাৰ,
নিজে কৃষ্ণ পাৰ্শ্বৰ সহায়

উলুপী।

থাকি তেওঁ তোমাৰ বুকুত
 যিহকে কৰিব দিছে তাকেহে কৰিছা।
 প্ৰাণসন্ম বাইদেউ,
 যদিও লোকক মই
 পাৰোঁ দিব অনেক বুজনি—
 কিন্তু হ'লে মই
 নেপাওঁ প্ৰবোধ একো কাৰো কথা শুনি;
 হিয়াৰ দুখৰ কথা
 নেজানো ফুটাই ক'ব
 নিলাজী বনৰ দৰে
 জাপ যাওঁ অলপ দুখতে।
 শোকত বিহ্বলা আমি
 ৰাজকাৰ্য্য নকৰে কুমাৰে,
 কেউপিনে মিলিছে বিপদ।
 আই! যাওঁ,—বহি থাকি
 শোক কৰা নহয় উচিত।

চিত্ৰাঙ্গদা।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

পঞ্চম গৰ্ভাঙ্ক

ৰাজ-প্ৰাসাদ

[প্ৰভাৱতীৰ প্ৰবেশ]

প্ৰভাৱতী।

ইমান দিনত আজি
 যশস্ত্ৰাৰ কিবীটি থহিল,
 ভাগ্য-লক্ষী লুকাই ৰাজৰ
 বাৰিষাৰ ঘন ডাৱৰত।
 মণিপুৰ ভাৰতৰ সীমান্ত দেশত,
 আছিলে ইমান দিন
 নাই ক'তো একোৰে বিঘিনি;

ৰাজ্য যায় যুদ্ধৰ পিচত—
 পৰাজিত হ'লে সমৰত ;
 কিন্তু, বণ জিনি—জয় লাভ কৰি
 অৰাজক হ'ল মণিপুৰ ।
 যাব ৰজা ৰাজ্য তাগ কৰি
 অৰণ্যত আশ্রয় লভিব
 ৰাজ্যভাৰ লাগিছে আমনি ;
 পিতৃ-হত্যা পাপৰ ফলেৰে,
 প্রায়শ্চিত্ত ৰূপে
 অৰণ্যত নিবাস কৰিব ।
 প্রতিজ্ঞা কৰিলে নাথে
 কোনে আক ঘূৰাব পাৰিব ?
 (অলপ বৈ) নাথ, যদিও বণত
 নোৱাৰে ভেদিব বাণে তোমাৰ শৰীৰ,
 কিন্তু তথাপিও ঘৰত থাকোঁতে
 সুকোমল কোমল শৰীৰ,
 কোমল শয্যাতো তাপত টোপনি নাহে ;
 দাসীৰ বিচনী বা'ত
 খন্তেক জিৰণি লাভ কৰা,
 তেনেকুৱা কোমল দেহেৰে
 কিৰূপে বন্ধিবা অৰণ্যত ?

[বক্রবাহনৰ প্ৰবেশ]

বক্রবাহন ।

নকৰিবা একো অসম্ভাব,
 পিতৃ-হত্যা পাতক কৰিলোঁ
 পাপ ফল নিশ্চয় ভুঞ্জিম ।
 ৰাজ্য মোৰ লগা নাই ভাল,
 উদ্ধান দেখিলে
 হয় মোৰ বোমাৰ্শ শৰীৰ,—
 স্তুতি হয় প্ৰথমে যিদিনা

পাণ্ডৱৰ ঘোঁৰা আহি
কালৰূপে প্ৰবেশে ৰাজ্যত ।
পাৰ্বী মই আত্মহত্যা
কৰিব এতিয়া,
কিন্তু পাপতে বাঢ়িব পাপ ;
অৱশ্যে জানিবা মই
অৰণ্যত আশ্ৰয় কৰিম ।

প্ৰভাৱতী ।

যাব দাসী তোমাৰ লগত,
কৰিব তোমাৰ সেৱা,
পৰিশ্ৰান্ত হ'লে তুমি অৰণ্যত ফুৰি ।

বক্ৰবাহন ।

নক'বা, ন'কবা মোক,
নাই মোৰ সংসাৰত কোনো ।
কাকো মই নোবোলো আপোন ;
মোৰ পিতা, মোৰ আই,
মোৰ পত্নী, মোৰ ৰাজ্য ধন—
এনে কথা নক'ম কদাপি ।

বিবাগ, বিবাগ মোৰ
সংসাৰ-স্থত, ৰাজ্যৰ ভোগত,
সম্পূৰ্ণ বিবাগ মোৰ নিজৰ প্ৰাণত ।
প্ৰভাৱতী, জননীৰ অত্যন্ত বিলাই
কৰা গ'ই শুক্ৰবা এতিয়া ;
মিছাতে ইয়াত কিয়
ৰৈ থাকি বিনা উদ্দেশ্যেৰে ?

তাপিতৰ সন্তপ্ত পৰাণ
শাস্ত হয় নিজৰ বুজনি পালে,—
সেইদৰে শাস্ত হওঁ ময়ো,
তুমি থাকি কিয় তাত
বিধিনি মিলোৱা ?

ঘোঁৰী তুমি, কৰা গ'ই মাতৃৰ শুক্ৰবা ।

প্ৰভাৱতী ।

ভাল নাথ, তোমাৰ আদেশ পালি
কৰৌগ'ই মাতৃৰ স্তুত্বা ;
কিন্তু তুমি নহ'বা বিহ্বল,
বিপদত ধৈৰ্য্য ধৰা জ্ঞানীৰ লক্ষণ !

[প্ৰভাৱতীৰ প্ৰস্থান]

বক্ৰবাহন ।

জীৱনৰ কোনো কাৰ্য্য হ'বনে নহয় ?
পাপৰ বিষম অস্ত্ৰাঘাত
সহ কৰি জীৱন-বণত
আত্ম সমৰ্পণ কৰা
হ'বনে সাধুৰ কাম ?
নাই, নিজে মই যুদ্ধ সাজ পিন্ধি
বিপদক পৰাজি বণত
কৰৌ যদি দুখৰ নিৰ্মূল,
আহিবনে পুত্ৰ মোৰ শাস্তিৰ টোপনি ?
নাহে—নাহে—
কৰৌ মই মৰণ কামনা ;—
মৰণ টোপনি ছয়ো
একে গুণী বহুত কথাত,—
ছয়োতে বিৰাম হয় মনৰ যাতনা—
হৃদয়ৰ অসহ বেদনা,
বাহুনিয় নিতান্ত মৰণ ।
মৰণ—টোপনি—
টোপনিত স্বপ্ন ভয়ঙ্কৰ !
নেলাগে—নেলাগে যোক—
নিবিচাৰৌ মৰণ কল্পাপি !
অন্ধকাৰ অশ্রু লোকত
ঠাই পায় আত্মঘাতী মহাপাপীজনে ।
স্বখে দুখে নবৰ জীৱন,
স্বখৰ পিচত মই হুহুৰাইডেন

ক'ত দুখে চুব পাৰে মোক ?

দুখ মই সহিব লাগিব।

যাওঁ মই,—কৰোঁগৈ

পিতৃৰ অন্ত্যোষ্টি সমাপন।

[শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰবেশ]

শ্ৰীকৃষ্ণ।

নেলাগে কৰিব বীৰ,

পিতৃৰ অন্ত্যোষ্টি সমাপন ;

সখা যাৰ নিজে যত্নবায়

তাৰ মৃত্যু বহুত দূৰত,—

পুত্ৰ প্ৰাণ পাব ধনজয়ে

নকৰিবা মিছাতে সজ্ঞাপ।

বক্ৰবাহন।

কি কথা, কি কথা মোক শুনাগাহি তুমি !

কোন তুমি ? পুত্ৰ প্ৰাণ পাব পিতৃদেৱে—

কৰিছানে প্ৰতাৰণা মোক ?

শ্ৰীকৃষ্ণ।

অলপো সংশয় নকৰিবা।

সংসাৰত অসম্ভৱ একো কথা নাই।

বক্ৰবাহন।

স্বপ্ন—স্বপ্ন—

স্বপ্ন যেন হয় অসম্ভৱ,—

আছোঁনে সজ্ঞাগ,—

নাই, মগ্ন মই দুৰ্ঘোৰ নিদ্ৰাত ;

যথার্থতে যদি মোৰ টোপনি এতিয়া,

পিতৃ-হত্যা নিশ্চয় সপোন,—

সাৰ পালে পাম পুত্ৰ

শাস্তিয়ে বিবাজ কৰা

অমূল্য সংসাৰ—

ভাঙৰ গছৰ গাত জব্ জব্ কৰি—

যেতিয়া বতাহ ব'ব

মোৰ ভূমি লাগিব ভেটিয়া,—

নেথাকিব বিশ্বদৰ অলপো কণিকা।

শ্ৰীকৃষ্ণ । নকৰিবা অলপো সন্দেহ,
 স্তনা মোৰ কথা
 পাব প্ৰাণ অৰ্জুনে দুনাই ।
 বক্রবাহন । কোন তুমি, দিয়া পৰিচয় ।
 শ্ৰীকৃষ্ণ । পাৰ্থ-সখা কৃষ্ণ নাম মোৰ ।
 বক্রবাহন । যদুপতি তুমি !
 দিয়া পদছায়া ।
 প্ৰভু, কি পাপত দিলা মোক
 দাৰ্শণ যন্ত্ৰণা এনে ? [প্ৰণাম কৰে]
 শ্ৰীকৃষ্ণ । আই আমি কৰোঁ গ'ই তোমাৰ মাড়ুক
 সাস্থনাৰ আশ্বাস প্ৰদান ;
 স্থিৰ হ'লে বজাৰ জননী
 আগবাঢ়ি যাম আমি
 দিবলৈ পাৰ্থক জীবন ।
 বক্রবাহন । মজ্জমুগ্ধ সাপৰ নিচিনা
 যাম মই তোমাৰ লগত,
 যিহকে কৰোৱা তুমি
 তাকে মই নিশ্চয় কৰিম ।

[দুইবো প্ৰস্থান]

যষ্ঠ গৰ্ভাঙ্ক

ৰাজ-অস্তঃপুৰ ।

[চিত্ৰাঙ্গদা, উলূপী, বক্রবাহন আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰবেশ]

চিত্ৰাঙ্গদা । নিতান্তনে হে মুকলীধাৰি,
 পুত্ৰ প্ৰাণ পাব প্ৰাণেশ্বৰে ?
 আশাৰ সপোন আহি
 কৰিছানে পানীত অৰ্জিত ?
 নাই মোৰ সন্তপ্ত হৃদয়
 আশাৰ ছলেৰে ছলি

শঁতাৰৰ মিছা যতনেৰে
ঘিঁউ ঢালি দিছা অগনিত ?
মিছা যদি,—মিছা ছলনাৰে
নছলিবা চিৰ তুথুনীক ।

শ্রীকৃষ্ণ ।

ছলনা চতুৰ বুলি
লোকে মোক মিছাকৈয়ে কয় ;
নিশ্চয় পুনৰ প্ৰাণ পাব ধনঞ্জয়ে
কথা মোৰ নহ'ব খণ্ডন ।

চিত্ৰাঙ্গদা ।

জ্যোতিৰ্ময় দেখিছোঁ আশাক—
কেউপিনে আনন্দ উৎসৱ,
সকলোতে স্তম্ভৰ মহিমা,
সিদ্ধি হ'ব মনৰ কামনা !
ধন্য তুমি, ধন্য হোৱা ৰাধিকাৰঞ্জন,
কীৰ্তি থ'ক নভোমণ্ডলত ;
সকলোৱে একে মুখে গোৱা—
কৃষ্ণসখা অমৰ পাণ্ডৱ ।

উলূপী ।

উপযুক্ত সময়ত আহিলা যাদৱ,
কিৰূপে বাতৰি পালা,
কোনে ক'লে তুথৰ কাহিনী ?

শ্রীকৃষ্ণ ।

পালোঁ গম যেতিয়া অৰ্জুনে
স্বৰিছিলে সমৰক্ষেত্ৰত,
কিন্তু মই অবশ শৰীৰ হ'লোঁ
নোৱাৰিলোঁ একোকে কৰিব,
বিস্মৰণো হ'ল ততালিকে ।
কুন্তীয়ে সপোন দেখি,
পুত্ৰ অৰ্জুনৰ বিপদ আশঙ্কা কৰি
পঠিয়াই দিলে মোক ;
আছি সুনো,—স্বপ্নকল যথার্থ কলিছে ।

চিদ্ৰাঙ্গদা ।

কিৰূপে পুনৰ প্ৰাণ পাব ধনজয়ে,
তাৰ প্ৰভু সোনকালে কৰা আয়োজন ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।

জানো মই,—
আছে সঞ্জীৱনীমণি পাতালপুৰত ;—
তাৰ স্পৰ্শ হ'লে
সঞ্চাৰে পুনৰ প্ৰাণ মৃত শৰীৰতো ।
সঞ্জীৱনীমণি স্পৰ্শ হ'লে পাব প্ৰাণ
পাৰ্থ বুধকেতু ছয়োজনে,
সেনাদলো জীব লগে লগে ।

বক্ৰবাহন ।

হে বংশীবদন,
বিলম্বৰ নাই প্ৰয়োজন,
যাওঁ পৰোঁ পাতালপুৰত
আনোগ'ই সঞ্জীৱনীমণি ।

উলুপী ।

সুৰ্বৰিহোঁ এতিয়া যাদৱ,
সঞ্জীৱনীমণি মোৰ যৌতুকৰ ধন ;
আছে পিতৃধাম পাতালপুৰত,
নাগ অধিপতি অনন্ত নামেৰে ।
এতিয়াও আছে মণি পিতাৰ হাতত,
মোৰ অহুমতি মতে
নাগকুল হিতৰ কাৰণে ।

এতিয়া নেপালে অহুমতি মোৰ,
নিদিবও পাবে মণি অনন্ত পিতৃয়ে ।

চিদ্ৰাঙ্গদা ।

তোমাৰ যৌতুক-দাস পুণ্ডৰীক নামে,
সিও যক কৃষ্ণৰ লগতে ।
তোমাৰ সঁজাতি ৰূপে
অহুমতি বজাত জনাব ।

বক্ৰবাহন ।

পায় চিনি পাতালৰ পথ
বিনাকটে প্ৰবেশাব পাতাল ৰাজ্যত,
পুণ্ডৰীক গুলোৱাত মোৰো অভিমত ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।

সঞ্জীৱনীমণিৰ স্পৰ্শত,
 প্ৰাণ আহে মৃত শৰীৰতো,
 সেই মণি কৰোঁ যদি পাৰ্শ্বত সংযোগ,
 নিশ্চয় পুনৰ প্ৰাণ পাব ধনজয়ে ;
 নিশ্চিন্ত চিত্তেৰে থাকোঁ তোমালোক,
 পাতালপুৰৰ পৰা গ'ই
 আনোঁ আমি সঞ্জীৱনীমণি ।

বক্ৰবাহন ।

দূত !

[দূতৰ প্ৰবেশ]

দূত ।

কিবা আজ্ঞা ৰাজ-ৰাজেশ্বৰ !

বক্ৰবাহন ।

পুণ্ডৰীক নাগক জনাবি—

প্ৰবেশিম পাতালপুৰত,

সিও যাব লাগিব লগত ।

দূত ।

শিৰোধাৰ্য্য ৰজাৰ আদেশ ।

[দূতৰ প্ৰস্থান]

বক্ৰবাহন ।

হে মধুসূদন,

বিলম্ব নাই প্ৰয়োজন,

আশীৰ্বাদ কৰিবা জননী,

উভয়কে প্ৰণাম কৰিলোঁ,

সিদ্ধি হক মনৰ কামনা ।

চিত্ৰাঙ্গদা ।

সিদ্ধি হক মনৰ কামনা ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।

নিৰ্ভয় চিত্তেৰে থাকোঁ, নকৰা বেজাৰ,

মনে মনে কৰিবা ভাবনা ।

সিদ্ধি হক মনৰ কামনা ।

উলূপী ।

সিদ্ধি হক মনৰ কামনা ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

চতুৰ্থ অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

মায়া-কানন

[মায়া-চক্ৰত জলদেৱীসকল]

জলদেৱীসকল ।

গীত

জয় বিভু বনমালী

জয় বিভু বনমালী

নবীন লহৰী

উঠে হিৰা ভৰি

আঁহা হৰি হৰি বুলি ।

[পুণ্ডৰীকৰ প্ৰবেশ]

পুণ্ডৰীক । হা হা হা—মোৰ পৰম ভাইগ । এৰা, মোৰ খনহে কপাল ।
কলিয়া কেনাইয়ে বোলে তই আগবাঢ়, পতালপুৰৰ পতালি
চক্ৰখন চাই আহগৈ । আমাৰ বক্ৰবাহন কুমাৰ আকৌ ভয়ত
পিচহে হোঁহকে । এৰা, এইসকল দেখিলে হ'লে মনটো চেঁচা
পৰি যায় নহয় । অ' মোলৈ চাইছে দেখোন, হয় হয়, চকু
পিৰিকিয়াইছে । (নিজলৈ চাই) মই বৰ ধুনীয়া মাহুহ
হবলা । মোৰ সুন্দৰ ছবিটি দেখি কোন ভোল নেযাব ? এ,
কাপোৰখন বেয়া হৈ আছে, ভালকৈ লও । (অলপ বৈ)
মোক মাতিছে, হয় হয়, মাতিছে, বাপেকে আগবাঢ়ি যাও ।

জলদেৱীসকল ।

গীত

অকণে তৰুণ

বিয়ল কিৰণ

মোহে জগ-মন ঢালি ;

জয় বিভু বনমালী ।

পুণ্ডৰীক । উস্ বাম ! এই চাটি প্ৰেম বাণ হানিলে হবলা । অ' ! কটা মোৰ গাত দেখোন পঞ্চশৰ চিনেই নাই । মদনৰ হেনো পাঁচডাল কাঁড়ে নিবিদ্ধিলে প্ৰেমেই নহয় । মোক হ'লে একো কাঁড়ে-কুঁড়ে বিদ্ধা নাই । চাবাইচ্ পুণ্ডৰীক, চাবাইচ্ ! মই বৃন্দাবনৰ শ্ৰীকৃষ্ণ, এইসকল গোপিকা । বাপেকে দুখোজমান কৃষ্ণই দিয়াদিয়েই দি চাওঁচোন । আমি দুখীয়া মাহুহ বাঁহী পাম ক'ত ? এই পেঁপাটোকে বজাওঁ ।

জলদেৱীসকল ।

গীত

মোহন মুৰুলী,
স্থলিত বুলি,
আপোনাকে নিয়ে ভুলি ;
জয় বিভু বনমালী ।

পুণ্ডৰীক । ও-হৌ-হৌ-হৌ-হৌ—, লাজ কৰি থাকিলে আৰু কাম নচলে, মৰসাহ দি এবাৰ মোৰ গোপিকাসকলক সন্মোদন কৰৌ,—হে কুব্জকনয়নী, বৃন্দাবনবিহাৰিণী—যাদব-মনোমোহিনী গোপিকাকান্ত-সঙ্গিনী মোৰ সহচৰীসকল, মই বৃন্দাবন পালোঁহি ; এতিয়া তোমালোকে সৈতে বং-ধেমালি কৰি তৃপ্তি দান কৰিম, তাত সংশয় নাই ।

জলদেৱীসকল ।

গীত

আকাশে নাচিছে,
জোনায়ৈ হাঁহিছে,
নতুন মাধুৰী তুলি ;
জয় বিভু বনমালী ।

পুণ্ডৰীক । ক'তা ? নেমাতে ! অভিমান কৰিছে হ'ব পায় ; মোৰ হ'লে কথাবোৰ সলু সলু কৰে ওলাইছে নহয় ! নোলাবই বা কিয়, মই হৈছো বৈকুণ্ঠৰ ভগৱন্ত, মৰ্ত্যলুৰীত আছি যাদৱ বংশত অৱতাৰ হৈ গোপিকাসকলেৰে সৈতে বিহাৰ কৰিছোঁহি ।

জলদেৱীসকল ।

গীত

নাচিছে গোপিকা,
আহিছে ৰাধিকা,
লোৱা প্ৰেম প্ৰাণ খুলি;
জয় বিড়ু বনমালী ।

[শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু বক্ৰবাহনৰ প্ৰবেশ]

শ্ৰীকৃষ্ণ ।

কাস্ত হোৱা জলদেৱীদল,
মায়া ভেদ কৰিব নোৱাৰি
ক্ষমা ভিক্ষা মাগিছে কৃষ্ণই ।

বক্ৰবাহন ।

প্ৰাণ পাব লাগে মোৰ পিতৃ ধনজয়ে,
সামৰা মায়াৰ চক্ৰ
মায়াময়ী মায়াদেৱী দল,
নকৰাবা বাটত পলম ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।

বুজিছো তোমাৰ মায়া
হে জঙ্ঘু কুমাৰী,
কোপ পৰিহাৰ কৰি
দিয়া পথ,—পশোঁগ'ই পাতালপুৰত ।
পাৰিছো চিনিব আমি
মায়া চক্ৰ সামৰা এতিয়া ।

[জলদেৱীসকলৰ অন্তৰ্ধান]

বক্ৰবাহন ।

গুণ্ডৰীক, বাট দেখুৱাই
ভই আগে আগে যাবি
আমি দুয়ো পিচে পিচে যাম ।

গুণ্ডৰীক ।

আও, ইমান কথা কয় ঔ; মই নোৱাৰোঁ যাব, মোৰ
ৰাধিকাবিলাকে মোক যাব নিদিয়ে। সোৱা ৰাধিকাবিলাকে বাট
ভেঁটি ধৰি আছে, নিদিয়ে যাব। পিচে নো তোমালোক কোন ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।

মায়াত বিভোল গুণ্ডৰীক,
ধৰি লোৱা, পাব হ'লে মায়াৰ কানন,
পাব পুহু আগব জান ।

পুণ্ডৰীক । মই নেযাওঁ ওঁ, মই নেযাওঁ ওঁ ! মোৰ ৰাধিকাসকলে কান্দিব
ওঁ, মোৰ ৰাধিকাসকল কেনিবাঁদি লুকাল ওঁ !

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

[গজ্জাৰ প্ৰবেশ]

গজ্জা । মায়া ভেদ কৰিলে কৃষ্ণই ;
ৰণৰ ক্ষেত্ৰৰ পৰা
ল'ই যাম অৰ্জুনৰ মূৰ,
থ'মহি লুকাই ;
সজ্জীৱনী মণিৰ স্পৰ্শতো
বিনামূৰে নেপাব জীৱন,
চাওঁচোন কৃষ্ণৰ শকতি
আছে বাক আকনো কিমান ?

[গজ্জাৰ প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

পাতালপুৰ—ৰাজ আলি

[এটা নাগ আৰু এজনী নাগিনীৰ প্ৰবেশ]

নাগ । তয়েই মোৰ কালক খালি ; মোৰ কিহৰ চিন্তা ? মই মূনিহ
মাছুহটো, মোৰ ক'ত মৰণ আছে ? য'লকে যাওঁ তাতে এমুঠি
মিলিব, য'তে ৰাতি ত'তে কাতি ; কেবল তোৰ পৰাইহে অজীণ-
পাতকী হৈ ফুৰিবলগীয়া হৈছে ।

নাগিনী । আটাইবোৰনো দোষ আৰু মোৰ গাতেইনে ?

নাগ । এৰা, আটাইবোৰ দোষ তোৰ গাতেইহে ; তোৰ পেটটো ভৰা-
বলৈকে নেদেখিছ মোৰ দিনে নিশাই ভৰণি নাইকিয়া হ'ল নহয় !

নাগিনী । এৰা মইহে খাওঁ, অইন কেৰে নেখায়েই ; মইহে খোৱাৰ ঘৰৰ,
অইন আটাইবোৰ নোখোৱাৰ ঘৰৰহে ; নেখায়েই জীয়াই আছে !

নাগ । বোলোঁ মোৰ ভাই বুলিবলৈ মুঠেই আছিল এটা, সিও তোৰ
প্ৰতাপত থাকিব নোৱাৰি দেশান্তৰী হ'ল নহয় ?

নাগিনী । মইনো কাক ক'ত খেদিছোঁ ? মই জানো কেতিয়াবা কাৰোবাক মুখেৰে যা বুলি কৈছিলোঁ ? মই হ'লে একা কাকো হেঁচি-ঠেলি পঠিওৱা নাই, যি গৈছে আপুনি গৈছে ।

নাগ । মাহুহ জানো হেঁচি-ঠেলি পঠিয়ালে যায় ? কথাৰেও পঠিয়াব পাৰি নহয় । মুখেৰে একো নমতাকৈয়ে জানো টিপা-টিপলিতে মাহুহক কথা বুজাব নোৱাৰি ?

নাগিনী । আমি টিপা-টিপলি কেনেকৈ মাৰে, ভূ-কে নেপাওঁ । সেইখন বিজ্ঞা আমি শিকিবলৈকে নহ'ল । মোৰ গাত হ'লে একো দোষ নাই, আমি কাকো একো নকৰোঁ, যি কৰে আটায়ে মোকেই হে কৰে ।

নাগ । এৰা, যি কৰে আটাইবোৰ তাকেইহে কৰে, শিচে শেহান্তৰত ঘৰ এৰিলে কোনে ? তই এৰিলিনে, নাই মোৰ ভায়ে এৰিলে ?

নাগিনী । জানো কোনে ক'ত ঘৰ এৰিলে আমি বুজকে পোৱা নাই । এতিয়াও আমি মাগি-খুজি থাই ফুৰিব পাৰোঁ, মৰমৰ হুমলীয়া ভায়েকটিৰে ঘৰ কৰি থাকিলেই হয় ।

নাগ । তইতে এইদৰে নাগ-মতা দিয়েই সাৰি ফুৰ । আগ নাই, শুৰি নাই খালি হুই-নাই ।

নাগিনী । আমি ক'তো নাগ-মতা নিদিওঁ । জানো কোনে ক'ত নাগ-মতা দিয়ে আমি ক'ব নোৱাৰোঁ ।

নাগ । এই কথাই কথাই ফোচ্ফোচাই নাগ-মতা দিবই লাগিছে, আকৌ কয় বোলে নাগ-মতা দিয়াই নাই । বোলোঁ তোৰ লাওখোলাটোৰ ভিতৰত কিবা গোবৰ আছেনে কি অ' ? ঘিঁউ বুলিবলৈ যদি দৰব'ত বটি দিবলৈকো এফোট থাকিলেইতেন !

নাগিনী । এৰা, মোৰ পৰাইহে আপদ হৈছে । কথা বিধতাই মাৰিও নিনিয়ে । মই মৰিলে তেও আটায়ে একোগাল স্মৃথেৰে থাব পৰা হয় ।

নাগ । মৰিব খুইছ মৰ, তোকনো কোনে ধৰি ৰাখিছে ?

নাগিনী । এৰা দেউতা ঝুঁহৰ ! আমাক কোনেও দেখিবই নোৱাৰা হ'ল । আমি ভাল দাঁডৰ শাল চকুৰ ফুটা হ'লোঁ ।

- নাগ। এইখনত টেপ-টেপাই নেথাকিব, মনে মনে থাক! একেবাৰ মাতিলে একেবাৰেই সাতঘাৰ উস্তৰ দিয়!
- নাগিনী। আমি নো ক'ত মাতিছোঁ? আমি দেখোন অধনিবেপৰা মনে মনেই আছোঁ! ভাল দেও, আমাৰ মুখৰ মাত এঘাৰ শুনিলেই গাটো তিঁহ-তিঁহাই যায় হ'বলা। মুখেৰে ননতাকৈয়েই এতিয়া আমিহে মতা হ'লগৈ।
- নাগ। ইমানবোৰ বলকিব লাগিছ, তেও আকৌ বোলে—আমি মতাই নাই, লোকেহে মাতিছে। তোক মোৰ দেখিবৰে মন যোৱা নাই, যা যা; তই মোৰ লগত নাহিবি। মই লোকৰ গেবাৰি খাটিবলৈ আহিছোঁ যেতিয়া, অকলশৰে যায়, যা।
- নাগিনী। এৰা, খাতাং কথা কৈ দিলেই হয়; চৰাইটোলৈ ফৰিংটো চৰজিছে, আমিও খাবলৈ নেপাই নমৰোঁ দিনটো মাগি ফুৰিলে তেও এজোৰাই নহয় এজোৰাই এমুঠি দিব। (যাব খোজে) ঠুং, তুমি মোক মৰিবলৈকে আগবঢ়াই দিছা নহয়, সোৱা মোক নিবলৈ যম আহিছে, ব'বা। সোৱা, সোৱা যম—চোৱা চোৱা, সাক্ষাৎ যম ৰজা আহিছে।

[শ্ৰীকৃষ্ণ, বজ্ৰবাহন আৰু পুণ্ডৰীকৰ প্ৰবেশ]

- নাগ। ভাল খালি নাগিনী, ভাল কাম কৰিলি, মোক এই কামোৰ কেলেই মাৰিলি হেৰ' নাগিনী, কেলেই মাৰিলি? মোৰ জীয়াতে মৰণ হ'ল। মোৰ নাগিনী এতিয়া হাততে ঢুকায়। (কান্দে)
- নাগিনী। এতিয়া কান্দিলে কি হ'ব, আগবাঢ়ি একেবাৰ কোৱা।
- নাগ। (আগবাঢ়ি) মই ৰজাৰ শৰণ দিছোঁ, মোৰ তিৰোতাই আপোনা-সকলক মতা নাই, আপোনাসকল এনেয়ে আহিছে ধৰ্ম-অৱতাৰ। কোনেও নমতাকৈয়ে আপোনাসকল পাহৰণতহে আহিছে ধৰ্ম-অৱতাৰ।

বজ্ৰবাহন।

হে যত্নম্বন,

পৰিলোনে আকউ মায়াত?

কি বৃদ্ধান্ত বুজিব নোৱাৰোঁ

ভাঙা মোৰ মনৰ সন্দেহ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । নকৰিবা ভয়,
পাতালপুৰত ছবন্ত নাগৰ বাস ;
আমি অহা দেখি সিহঁতেহে কৰিছে সন্মোহ ।

নাগ । নিনিবা মোৰ প্ৰভু ঈছৰ, নিনিবা ; ইমানতো নিয়া যদি, ময়ো
নেপুৰতে লাগি যায় । অৰে এবিলেও মই কৰ্পটিয়ে নেৰোঁ প্ৰভু
ঈছৰ ! (নাগিনীক ধৰে)

শ্ৰীকৃষ্ণ । নকৰিবা কৰ্পপাত
সিহঁতৰ মিছা কথা'ই
অলপতে পামগই
পাতালৰ প্ৰধান গৰাকী
অনন্ত বজাৰ বাজধানী ।

বক্ৰবাহন । সপোনতো ভাবি আছে
কেতিয়া পুনৰ প্ৰাণ পায় ধনঞ্জয়ে ;
হে যাদৱ, যাওঁ আমি
বাটত অপেক্ষা কৰা নহয় সময় ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । দেখা যায় বিগি বিগি ব'দৰ পোহৰ,—
নগৰৰ ওখ মন্দিৰত,
সুনা যায় নৰ-কোলাহল ;
নাই আৰু বহু বাট,—পামগৈ
অলপতে পাতালৰ বজাৰ নগৰ ।

[শ্ৰীকৃষ্ণ, বক্ৰবাহন আৰু পুণ্ডৰীকৰ প্ৰস্থান]

নাগ । উস্ বাম, ভাল বন্ধা কৈলা মোৰ গুৰু ; হেৰ নাগিনী, নাইহে
কোৱা জানিবা ! একেধাৰ মই ক'লোৱেই, তই আনো এনেটো
কৰিব পাৰ ?

নাগিনী । মোক তুমি উলামুলা হাইকী যেন ভাবিছানেকি ? আজি ধৰি
মৰোঁ বুলিলে মোক কোন বাখোঁতা আছে ? পিচে তোমাবে
ছথ হয় বুলিছে সেইবোৰ কাষ নকৰোঁ, এতিয়া চহু টিপ মাৰি
যৱ বজাক পঠিয়াই দিলো গুণেহে ।

নাগ । এতিয়াবপৰা আৰু মই তোৰ কথাত হকাবধা নকৰোঁ হেৰ' নাগিনী ;
 মোৰ এটা নেলাগে হেজাৰটা ভাই মৰিলেও তোৰ কথা নেপেলাওঁ ।
 এতিয়াবপৰা আৰু তই দহ বুলিলেই দহ আৰু পঁচি বুলিলেই পঁচি ।
 [ছুইবো প্ৰস্থান]

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

পাতালপুৰ—ৰাজসভা

[অনন্ত, মন্ত্ৰী আৰু সভাসদসকল]

অনন্ত । ৰাজকাৰ্য্য হ'ল সমাপন
 আছে যদি অশ্ব কিবা কাম ।
 এতিয়া কৰিব পাৰোঁ আমি ।
 মন্ত্ৰী । নাই একো মহাৰাজ,
 বিশেষ কৰিব লগা কাম ।

[ছুৱৰীৰ প্ৰবেশ]

ছুৱৰী । মহাৰাজ, ব'ই আছে ছুৱাৰত
 পুণ্ডৰীক প্ৰাচীন লঙ্ঘা,
 ইচ্ছা কৰে ভেট হয় ৰজাৰ লগত ।
 অনন্ত । আজ্ঞা কৰ—আহক সোমাই ।

[ছুৱৰীৰ প্ৰস্থান]

মন্ত্ৰী । অৱশ্যে আনিছে কিবা
 মাণপুৰ ৰাজ্যৰ সন্বাদ ।

[পুণ্ডৰীকৰ প্ৰবেশ]

অনন্ত । পুণ্ডৰীক, কি আনিছ সমাচাৰ
 ক মোক অতি সোনকালে ;
 নিশ্চয় মন্ত্ৰলে আছে উলুপী জীয়াৰী,
 চিত্ৰাঙ্গদা ৰজাৰ জননী,
 নৰপতি শ্ৰীৰুক্মবাহন ?

পুণ্ডৰীক ।

সকলোৰে মজল বাতৰি
নিবেদিছোঁ ৰাজ চৰণত ;—
ইয়াৰ বাহিৰে কিছু
আৰু আন ৰাজ্যৰ বিপদ হোৱা
অসম্ভৱ নহয় কদাপি ।

অনন্ত ।

তেন্তে পুণ্ডৰীক,
নিশ্চয়ে আনিছ কিবা বিপদ বাতৰি,—
ক মোক অতি সোনকালে
মিছাতে নকৰ উৎকণ্ঠিত ।

পুণ্ডৰীক ।

তেনে একো নহয় ৰাজন,
বৰ্তমান কণ্ঠ এটি সুখৰ সম্বাদ,
আহিছে কুমাৰ শ্ৰীৰত্নবাহন
দ্বাৰকাৰ অধিপতি শ্ৰীকৃষ্ণক ল'ই ;—
আছে কিবা গুঢ় সমাচাৰ
তেওঁলোকক নিজে জনাব ।
অপেক্ষা কৰিছে আহি অলপ দূৰতে
আজ্ঞা পালে মাতি আনো ৰাজসভাল'ই ।

অনন্ত ।

অৱশ্যে ভাগ্যৰ কথা
ভগৱন্ত আহিছে নিজেই,
আয়োজন কৰোঁ মই,
আন মাতি অতি সোনকালে ।

[পুণ্ডৰীকৰ প্ৰস্থান]

মন্ত্ৰী, কৰা আয়োজন—
পাণ্ড-অৰ্ঘ্য ৰাজসিংহাসন
কৰি লোৱা তুৰন্তে প্ৰস্তুত ।
ভাগ্যে মোৰ পুণ্যৰ ফলেৰে
যত্নপতি আহিছে আপুনি,—
পুণ্য হ'ল পাতাল নগৰ

- পুণ্য হ'ল বাহুৰ কুল
প্ৰবেশিলে ভগৱন্ত মোৰ নগৰত ।
- মন্ত্ৰী । যিবা আজ্ঞা মহাৰাজ,
সকলো প্ৰস্তুত কৰি থ'ম এতিয়াই ।
- অনন্ত । আগবাঢ়ি থাকোঁ মই নিজে ;
আহিলে যাদৱ, কৰি প্ৰণিপাত
বহুৱাম স্বৰ্গ আসনত ।
কৰি থোৱা আয়োজন ছত্ৰ চামৰৰ,
সমুচিত অভ্যর্থনা
মণিপুৰ অধিপতি ৰজাক কৰিবা ।
- [শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু বক্ৰবাহনৰ প্ৰবেশ]
- শ্ৰীকৃষ্ণ । জয় হোৱা মহাৰাজ, পাতাল অধিপতি,
দেখা পালোঁ, আজি বহু দিনৰ পিচত ।
- বক্ৰবাহন । কৰিছোঁ প্ৰণাম মই
মাতামহ পদ-যুগলত ।
- অনন্ত । ধন্ত হ'ল মোৰ ৰাজধানী,
পুণ্যময় হ'ল আজি
যাদৱৰ পৱিত্ৰ পায়েৰে ।
লওঁ মই পদধূলা
দিয়া দেৱ ভাস্কৰ ঈশ্বৰ ;
কুমাৰক কৰোঁ আশীৰ্বাদ ।
আসন গ্ৰহণ কৰা হে মধুসূদন,
হ'ক ধন্ত মোৰ জীৱনৰ !
- শ্ৰীকৃষ্ণ । নেলাগে নৃপতি,
নেলাগে বিশেষ একে। যত্ন কৰিব ।
আহিছিলোঁ যি উদ্দেশ্য সিদ্ধি হয় যদি
অবিলম্বে যাম আমি
মণিপুৰ নগৰ উদ্দেশি ।

যদিও বজাৰ
আতিথ্য সংকাৰ পাই লভিছো সন্তোষ,
তথাপিও নোহাবিম
বহুপৰ অপেক্ষা কৰিব।

বক্রবাহন।

ৰাজ-ৰাজেশ্বৰ,
কৰোঁ মিনতিৰে নিবেদন,—
দিব লাগে সঞ্জীৱনী মণি,—
যিটো মণি মাহী উলুপীৰ
কৰিছিল। যোতুকত দান।
পিতৃ মোৰ পাৰ্থ মহাবীৰ
বৰিলোঁ বণত নিজে মই,
পিতৃবাতী হৈ পিতৃকুল মাতৃকুল,
উটালোঁ পাপত ছয়োতুল;
পালে সঞ্জীৱনী মণি
স্পৰ্শ হ'লে পাৰ্থৰ দেহত—
পুত্ৰ প্ৰাণ পাব ধনজয়ে।

অনন্ত।

আচৰিত কথা আজি শুনালা কুমাৰ।
পাৰ্থ বীৰ বণত পৰিল!
নহয় বিশ্বাস মোৰ;
কোৱা শুভ পাণ্ডৱ-সহায়,
যথার্থনে পাৰ্থ বীৰে
হেৰুৱালে প্ৰাণ সমবত?

ঐক্য।

সত্য কথা নবপতি,
পাৰ্থ বীৰ পৰিল বণত;
কিন্তু যদি সঞ্জীৱনী মণি
স্পৰ্শ হয় বীৰৰ দেহত
সকাৰিব পুত্ৰ প্ৰাণ বৃত্ত শৰীৰত।
সেইবাবে নহ'ব চিহ্নিত বজা

পাব প্ৰাণ পাৰ্থই তুনাই
কীৰ্তি ত্যু ঘোষিব জগতে ।

অনন্ত ।

সঙ্কীৰ্ণনী মণিৰ স্পৰ্শত
অৱশ্যে পুনৰ প্ৰাণ পাব
আছে যদি অক্ষুণ্ণ শৰীৰ ।
নিতান্ত কুমাৰ
তোমাৰেই পাতাল নগৰ,
নিব পাৰা যিহকে বিচাৰা
কিন্তু কেনেক'ই পাৰ্থ আহি
পৰিল ৰণত,
কুমাৰ ঘাতকী হ'ল কিয় ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।

সি কথাৰ বহু বিৱৰণ,
নাই অৱসৰ—তথাপিও লাহে লাহে
ক'ম আমি সকলো কথাকে ।

অনন্ত ।

নিশ্চয় পথৰ দুখ, লাগিছে ভাগৰ,—
কিছুপৰ বিদ্ৰাম লওক ।
যদিও ইচ্ছুক মই বৃত্তাস্তৰ বাবে,
নকৰোঁ এতিয়া একো কথাৰে জঞ্জাল ।

বক্ৰবাহন ।

খন্তেক মাথোন
পাৰোঁ আমি বিদ্ৰাম কৰিব,
মণি ল'ই যাব লাগে
সোনকালে নিজ দেশল'ই ।
বহুপৰ বিদ্ৰামৰ
এনেকুৱা নহয় সময় ।

অনন্ত ।

মজী, যথাযোগ্য সম্মান জনাই
সমাদৰ কৰা অভিধিক ।
আজি সঙ্কীৰ্ণনী মণি
দিয়া আহি কুমাৰৰ কোমল হাতত ।

মঞ্জী

পাৰ্থ উলুপীৰ প্ৰাণ
একেভোলে গঁথা,
পাৰ্থ জীলে উলুপীৰ জীৱন সাফল।
যিবা আজ্ঞা মহাৰাজ,
আজ্ঞা মতে অভ্যর্থনা কৰি
দিম আনি সজীৱণী মণি।

[মঞ্জীৰ প্ৰস্থান]

পঞ্চম অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

মণিপুৰ—ৰাজপ্ৰাসাদ

[চিত্ৰাঙ্গদা, উলুপী আৰু বক্ৰবাহন]

বক্ৰবাহন।

অনৰ্থক পাতাল ভেদিলোঁ,
অনৰ্থক যাতনা ভুগিলোঁ—
কোনে আহি মায়া কৰি
ছলনা চাতুৰী খেলি
ল'ই গ'ল অৰ্জুনৰ মূৰ ?
পাৰ্থ বৃষকেতু ছয়ো
ছিন্ন মূৰ,—অৰ্দ্ধেক শৰীৰ—
পৰি আছে বণৰ ক্ৰোড়ত :
শক্তিশেল প্ৰায়

চিত্ৰাঙ্গদা।

কোনে বাণ হানিলে হিয়াত ?
হে আশা, দুখীয়াৰ দুখৰ সম্বল,
দূৰ হ'ই গ'লে তুমি
দুখীয়া হিয়াৰ পৰা,—
সেই প্ৰাণ কিহে বাখে ধৰি ?
আশা, আশা, গ'লা তুমি
অস্ত হ'ল হিয়াৰ বাসনা।

উলুপী।

ভাবিছিলোঁ মনে মনে
 পাণ্ডৱৰ বিপদ নহ'ব,—
 সখা মাৰ নিজে যত্নৰায়।
 কিন্তু হায়, ছলনাৰ চতুৰ চক্ৰত
 যাদৱৰ বুদ্ধিয়েও
 পৰাভৱ মানে সময়ত।

বজ্ৰবাহন।

সঞ্জীৱনী মণি, তুমি বহু গুণধাৰী,—
 প্ৰাণ পায় মৃতজনে তোমাৰ স্পৰ্শত;
 কিন্তু, পাবানে হে শক্তিশালী
 সঞ্জীৱনী মণি,
 অন্ধ দিব,—অন্ধহীন অজুৰ্ন বীৰক ?
 মহা অন্ধ মানৱ দেহৰ
 যাৰ বলে চলে দেহ,
 কোঁশল নিৰ্মিত কলৰ নিচিনা,
 জ্ঞান, বুদ্ধি পৱিত্ৰ গুণৰ
 একমাত্ৰ প্ৰধান আশ্ৰয়—
 সেই মূৰ কোন শত্ৰুজনে
 চুৰ কৰি ল'ই গ'ল
 ক্ষুণ্ণ কৰি—বৃষকেতু পাৰ্থৰ শৰীৰ ?
 নিশ্চয় জানিলোঁ—

চিজাজদা।

মোৰ ভাগ্য-ৰবি অপ্ৰসন্ন হ'ল।
 কত জোৰা মৰা হ'ল
 সঞ্জীৱনী মণিও আহিল
 কিন্তু আৰু দু-আঙুলে নাটে
 নহ'ব,—নমৰে জোৰা
 ভাগ্যহীন দেশৰ দোষত।
 থকা হ'লে ধনজয় হস্তিনাপুৰত
 অমৰল কৰা এনে নোৱাৰে ঘটিব
 কৃষ্ণসখা মধ্য-পাণ্ডৱৰ।

বক্রবাহন ।

বিদীৰ্ণ, বিদীৰ্ণ হ'ক
যোৰ এই বিষম ক্ষময়,
নাই আশা,—প্ৰাণৰ ভৰসা
বাক্য ভোগ বিষতুল্য হ'ল ।

[শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰবেশ]

হে যাদৱ,
আৰু কিবা আছেনে ইয়াৰ প্ৰতিকাৰ ?
নাই, আছে সীমা
পৃথিৱীৰ বাহিৰৰ দৈৱিক কামতো ;

শ্ৰীকৃষ্ণ ।

নকৰিবা মিছাতে বেজাৰ
কাস্ত হোৱা তুমি,
ধৈৰ্য্যহীন নহ'বা হঠাতে ।
উপযুক্ত আছে প্ৰতিকাৰ
নিশ্চয় জানিবা
সিদ্ধি হ'ল তোমাৰ কামনা ।

বক্রবাহন ।

জগতৰ অধীশ্বৰ তুমি,
নহ'লে যাদৱ কল্পাপিণ্ড এনে কথা
নকৰিলোহেঁতেন প্ৰত্যয় ;
সঁচানে হে যদুপতি
সিদ্ধি হ'ব মনৰ কামনা ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।

ধৈৰ্য্য ধৰা বীৰবৰ,
নিশ্চিন্তে জানিবা—
অৰ্জুনৰ মৰণ নহয় ।

চিদ্ৰজদা ।

ফুল চন্দনেৰে পূজা কৰিয় তোমাক ;
হ'বনে, হ'বনে সঁচা তোমাৰ বাতৰি—
নেভাবিবা, কোৱা দয়াময় !
আনন্দাশ্রু সৌভাগ্য যাদৱ
উঠি বাবা সিদ্ধি হয় যদি ।

বেলি কৰা নাই প্ৰয়োজন,
সোনকালে সিদ্ধি কৰা কি উপায়ে পাৰা
দুখুণীৰ মনৰ কামনা ।

শ্লোক ।

সাক্ষী হোৱা,—চন্দ্ৰ-সূৰ্য্য, নক্ষত্ৰমণ্ডল,
শুনা ত্ৰিদিৱনিবাসী দেৱ-দেৱীদল,
শুনা কৈলাস শিখৰবাসী
ভূত, প্ৰেত, দানৱ, ডাইনী,
শুনা আজি মহা অভিশাপ,—
বৃষকেতু অজুনৰ
যেয়ে চুৰ কৰি নিছা যুৰ
তুবস্তু স্থাপন কৰা
পুত্ৰ আনি পূৰ্বৰ স্থানত,
নহ'লে, নহ'লে মই দিওঁ অভিশাপ—

[বেগাই গজাৰ প্ৰবেশ]

গজা ।

থৈছিলোঁ দুয়োজন বীৰৰ দেহৰ
মূৰ দুটি ময়েই লুকাই ;
আনিলোঁ—কৰিলোঁ মই দেহত যোজন
অক্ষুণ্ণ শৰীৰে আছে দুয়ো বীৰ পৰি,
মৃত সেনাদলৰ মাজত
সকলো অক্ষুণ্ণ ভাবে
বক্তময় ৰণৰ ক্ষেত্ৰত ।
যোৱা বীৰ, সঞ্জীৱনী স্পৰ্শোৱা দেহত
পাব প্ৰাণ বৃষকেতু পাৰ্থ দুয়োজনে
সেনাসমে ৰণৰ ক্ষেত্ৰত ।
এৰিলোঁ কপট যোৰ, কৰোঁ আত্মবীৰ্য্য—
চিৰহুণী, চিৰজয়ী
হ'ক দুয়ো পাৰ্থ বৃষকেতু ।

[গজাৰ প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

বৰ্ণক্ষেত্ৰ

[অৰ্জুন, বৃষকেতু আৰু সেনাসকল]

[বেতালসকলৰ প্ৰবেশ]

বেতালসকল ।

গীত

শঙ্কৰ জটাধৰ শক্তি মোহন হৰ

ধূৰ্জটি বিষধৰ, ত্ৰিশূল-ধাৰী

মণি মালা ভূষণ, দিব্য আভৰণ,

যোঁগবল ধাৰণ, সংহাৰকাৰী ।

ভক্তক তাবণ, বৃষবৰ বাহন,

ভক্তি উপাসন, ভৱ-ভয়হাৰী ।

বৈবাগ বৈভৱ, আনন্দ অহুভৱ,

নিৰ্মল স্তম্ভ তৱ, মৃত্যুবিহাৰী ।

[বেতালসকলৰ প্ৰস্থান ।]

[শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু বক্ৰবাহনৰ প্ৰবেশ]

বক্ৰবাহন ।

আছে পৰি বৃষকেতু, পাৰ্থ, সেনাদল,

কাৰো ক'তো একো হোৱা নাই ।

প্ৰহৰীসকলে সাৱধানে

আচৰিছে কৰ্তব্য নিজৰ ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।

বিভূপদ শ্বৰি ভকতিৰে

স্পৰ্শোৱা অদ্ভুত মণি মৃত শৰীৰত ।

[সেনাদল, বৃষকেতু আৰু অৰ্জুনৰ গাত সঞ্জননী মণিৰ

স্পৰ্শন, সকলোৱে প্ৰাণ পাই যুদ্ধ কৰাৰ উত্তোপ]

অৰ্জুন ।

কি, কি ! ধনৈক মুৰ্ছিত দেখি

ভাবিছনে বণ জয় কৰিব পাৰিব ?

পুত্ৰ হ'ম অগ্ৰসৰ,

পুত্ৰ যুদ্ধ কৰি কৰিম সংহাৰ তোক ।

(কৃষ্ণক দেখি) শ্রীমধুসূদন জনাৰ্দ্দন,

সেৱকৰ কাকুতি মিনতি শুনি

আহিলানে সহায় কাৰণে ?

ভয়ঙ্কৰ আজিৰ বণত

তুমি সখা আহিলা যেতিয়া

নিশ্চয় জিনিম বণ,

পূৰ্ণ হ'ল অশ্বমেধ,

পাণ্ডৱৰ খ্যাতি গাব বিশ্ব ভূমণ্ডলে ।

শ্রীকৃষ্ণ ।

নহয় অজুন,

নিজ পুত্ৰ বক্ৰবাহনেৰে

যুদ্ধ কৰি হেৰুৱালা প্ৰাণ

তুমি গঙ্গাৰ শাপত,—

সঞ্জয়নী মণিৰ স্পৰ্শত

পুত্ৰ প্ৰাণ পালা অনায়াসে ।

তুমি বীৰ, তীৰ্থযাত্ৰা কৰাৰ কালত

জন্ম হ'ল তোমাৰ সম্ভান

নৰপতি বক্ৰবাহনৰ

চিক্কাৰুদা দেৱীৰ গৰ্ভত ।

তোমাৰ পুত্ৰক তুমি

সম্ভাষণ কৰা সাদৰেৰে

(বক্ৰবাহনক) কৰ্ণৰ তনয়বীৰ বৃষকেতু নামে,

বয়সত জ্যেষ্ঠ হয় তোমাৰ ৰাজন,

তাকু ভাৱে কৰা আলিঙ্গন ।

অজুন ।

হুগেশ্বৰ মায়াৰে আজি আচ্ছন্ন ধৰণী !

এই মাত্ৰ তুমুল বণত

শত শত সেনানী পৰিল

ধনে ধনে মেঘিনী কপিল,

ক'তা দেখোঁ একো চিল নাই ।

ব'হিছিল শোণিতৰ ধাৰ
 এতিয়াও আছে চিন
 শুকান তেজৰ
 বৈ ঘোঁৰা নদীৰ সোঁতেৰে,—
 কিন্তু অক্লান্ত শৰীৰ দেখো
 সকলো সেনাৰ ।
 এই মোৰ প্ৰাণৰ সমান
 বৃষকেতু কোমল কুমাৰ,—
 অমল্ল সপোন স্বৰূপ ।
 স্বতিবে চকুৰে আজি ঘোঁৰা বিসম্বাদ
 কৰা প্ৰভু সন্দেহ ভঞ্জন ।
 মাহুতৰ শকতিৰ ক্ষুদ্ৰ ক্ষমতাৰ
 বাহিৰেও আছে বহু
 বিশ্বয়জনক কাম—
 দিঠকত ভাবিব নোৱৰা
 সপোনৰো কল্পনা অতীত ।
 যি দেখিছা যথার্থ সকলো কথা
 সন্দেহৰ নাই বীৰ, অলপো কাৰণ ।
 ক'লা তুমি যজুৰীৰ,
 প্ৰত্যয় কৰিলোঁ মই সকলো কথাতে ।
 (বক্রবাহনক) যথার্থ মণিপুৰেশ্বৰ,
 তুমি বজা সন্তান মোৰ
 বিশ্ববৎ গজাৰ শাপত
 স্বতি মোৰ হৈছে এতিয়া,
 প্ৰকৃতিত মনৰ আকাশ
 স্বভিৰূপ পূৰাৰ ব'দত ।
 মোৰ প্ৰিয় ভাৰ্য্যা চিত্ৰাঙ্গদা
 প্ৰাণৰ সমান,
 আছিলোঁ পাহৰি বহি গজাৰ শাপত,

শ্ৰীকৃষ্ণ ।

অৰ্জুন ।

মোৰ তুমি স্বেৰ্গা সন্তান
 উপযুক্ত দিলা পৰিচয়।
 বজ্ৰবাহন। প্ৰণমিছো জন্মদাতা তমু চৰণত ;
 কৰিলোঁ নেজানি দোষ
 ক্ষমিব সকলো যেন
 অবোধ পুত্ৰৰ দোষ বুলি।
 জ্যেষ্ঠ ভ্ৰাতা কৰ্ণৰ নন্দন,
 প্ৰণমো চৰণ,
 বৃষকেতু, ক্ষমা অপৰাধ।
 বৃষকেতু। ক্ষমিছো সকলো বীৰবৰ,
 তুমি ভাই বহু বলধৰ,
 উপযুক্ত পাণ্ডৱসন্তান
 প্ৰকাশিলা উচিত বিক্ৰম ;
 ধন্য তুমি ভাই ;
 ধন্য মই তুমি হেন বীৰে
 মাতা মোক জ্যেষ্ঠ ভ্ৰাতা বুলি।
 অৰ্জুন। ধন্য ময়ো, আছে মোৰ তোমাৰ নিচিনা
 গুণধৰ বিক্ৰমী সন্তান ;
 কৰোঁ আশীৰ্বাদ—দীৰ্ঘজীৱী হোৱা
 প্ৰচাৰা বংশৰ কীৰ্তি দেশ-বিদেশত।
 শ্ৰীকৃষ্ণ। পৰিচয় হ'ল সকলোৰে,
 ব'লা যাওঁ অস্ত্ৰেশ্বৰত
 দিগুণ'ই শুভ সমাচাৰ
 সেনাদল কৰা জয়ধ্বনি।
 সেনাসকল। জয় জয় মণিপুৰপতি।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

[গুণবীৰৰ প্ৰবেশ]

গুণবীৰ। টান পালে আটায়ে বাম বোলে। দেখিলে যেতিয়া ল'ৰাটো
 ভাল, এতিয়া হ'লে তইহে তই, মইহে মই। আগেয়ে হ'লে

চুইহে নিকিলায়, এতিয়া যেন কোলাত তুলি লৈ সাত বুৰি-
মান চুমা খাব। এসেকা পালে বৈকা বাঁহ নেলাগে মানুহহো
পোন হয়। এৰা বোণাইহঁত, যিমান বয়স হ'ব, সিমান কথা
শিকিবা। পিচে জানিবা কাৰো ক'তো একো নহ'ল, মৰা
মানুহে জীলে, কিন্তু গোটেইটো কথাৰ মাৰঘাতটো পৰিল
আহি মোৰ মূৰত; উঠি ফুৰিবলৈ ঘোঁৰাডোখৰকে পায় বুলি
ভাবিলোঁ। কিন্তু ঘোঁৰাটোলৈ আক্ৰোহ দেখি পেটতে হাত-
ভৰি লুফুৱা হ'ল। এৰা যি হয় আটাইবোৰ মোৰেই হক,
ময়ে মৰোঁ, অইনবোৰেই তৰক। ঘোঁৰা এটাৰ বাবে হতভী
হোৱাইতৰ ইমান থোৱা-কামোৰা!

[পুণ্ডৰীকৰ প্ৰস্থান]

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

ভিত্তৰ ফুলনি

[অৰ্জুন, চিত্ৰাঙ্গদা, উলূপী আৰু বক্ৰবাহন]

বক্ৰবাহন।

প্ৰণমিছো পিতৃদেৱ তয়ু চৰণত,
আজ্ঞা পালে পিতৃ মাতৃ উভয়জনৰ
ময়ো যাৰ পাৰোঁ
ঘোঁৰা ৰাখিবৰ কাৰণে লগতে।

অৰ্জুন।

আছে মোৰ সম্পূৰ্ণ সম্মতি;
জুয়ো ৰাণী মান্ধি যদি হয়
ওলোৱা লগত।

ব'লা মাওঁ ঘোঁৰা ৰাখি ৰাখি
পাম গ'ই হস্তিনা নগৰ।

চিত্ৰাঙ্গদা।

পিতাৰ সহায় কৰ্তব্য পুত্ৰৰ;
আনন্দেবে দিলোঁ অহুমতি
যজ্ঞৰ কাৰ্য্যত কৰীণৈ পিতাক সহায়।

উলুপী ।

যজ্ঞ সমাপন হ'লে
সকলোকে কৰি প্ৰণিপাত
উলটি আহিবা সোনকালে ;
আশীৰ্বাদ কৰিলোঁ তোমাক—
সকলোতে মঙ্গল মিলিব ।

বজ্ৰবাহন ।

ভাল তেনে ।
নাই আৰু অধিক সময়,
যাওঁ মই, উচিত যুগুতি কৰি
ৰাজ্যভাৰ গতাঁও মন্ত্ৰীক ;
কৰোঁ শীঘ্ৰে আয়োজন যাত্ৰাৰ কাৰণে ।

[বজ্ৰবাহনৰ প্ৰস্থান]

[গন্ধাৰ প্ৰবেশ]

গন্ধা ।

কৰোঁ আশীৰ্বাদ বীৰবৰ,
জয় হ'ক সকলো কামত ।
যদিও দেখাত মই
সাধিছিলোঁ তোমাৰ বিধিনি
কিন্তু হ'লে যথার্থতে
কৰিছিলোঁ সকলো কামকে
পাণ্ডৱৰ হিতৰ কাৰণে ।
নিমিলিলে হেজাৰ বিধিনি
অশ্বমেধ নহয় পূৰণ ।
চিত্ৰাঙ্গদা পুণ্যময়ী সতী,
সতীত্ব প্ৰভাৱে যাৰ
মণিপুৰ অজেয় তোমাৰ,
সতীক নিম্বিলা তুমি পালা প্ৰতিফল—
প্ৰাণ মান দুয়োটা হেৰাল ;
যাৰৱৰ ককণাত পুহ প্ৰাণ পালা,—
হৰিও নমৰা তুমি
চিত্ৰাঙ্গদা ৰাণীৰ পুণ্যত ।

পূৰ্ণ হ'ল পাণ্ডৱ-গৌৰৱ
 পূৰ্ণ হ'ল অৰমেধ নিশ্চয় জাঁনিবা ।
 গোৱা গোৱা অশ্ববীসকল
 অৰ্জুনৰ আশিস-সংগীত,—
 জয় হ'ক পাণ্ডৱ
 সকলো কামত ।

[অশ্ববীসকলৰ আবিৰ্ভাৱ]

অশ্ববীসকল ।

গীত

গাইছে আজি অমৰগণে
 জয় জয় জয় বন্দনা ।
 দুখ শোক যত আঁতৰি যাব,—
 সিদ্ধি হ'ব মনোবাসনা ।
 উদিব নতুন—প্ৰণয় ভাৱ,
 নতুন প্ৰণয় ভাবনা ।
 হৃদয়ে নাচিব—আশিস শুনি
 কৰিব আশিস কামনা ।

যবনিকা পতন

ବାଳୀ ବନ୍ଧ

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ : ୧୯୧୨

চৰিত্ৰলিপি

মতা

বাণী	কিকিছ্যাৰ বজা
সুগ্ৰীৱ	বাণীৰ ভায়েক
নল, নীল, হুম্মান আৰু জাহ্নবান	প্ৰধান বিষয়সমূহ
স্বৰূপানন্দ	কুলগুৰু
অজ্ঞান	বাণীৰ পুতেক
হুম্মুভি	এটা দানৱ
মায়ানন্দ	হুম্মুভিৰ পুতেক।

অজ্ঞান, বাম, লক্ষ্মণ, প্ৰহৰী, দুটা দানৱ আৰু সভাসদসকল

ভিবোভা

তাৰা	বাণীৰ বৈগীয়েক
কমা	সুগ্ৰীৱৰ বৈগীয়েক
শৱৰী	এজনী অজ্ঞানী
মাধৱী	এজনী সহচৰী

দেৱকণ্ঠাসকল, সহচৰীসকল, মায়াকণ্ঠাসকল
আৰু নৰ্তকীসকল।

আবশ্যি

সাগৰৰ পাৰ

[ধ্যানমগ্ন বালী]

বালী ।

স্ববিস্তৃত গহীন সাগৰ
মাৰ যায় কত ঢৌ চকু-পচাবতে,
যেনে বিশ্ব ব্রহ্মাণ্ডত
পায় লয় নবৰ জীৱন ।
সাগৰৰ বিশাল আকৃতি,
বিণিকি বিণিকি মনা ।
নিৰ্গত আকাশেৰে মিলন দেখিলে
নিজৰ ক্ষুদ্ৰ জ্ঞান
অনন্ত উদাৰ ভাৱ ওপজে হিয়াত ;
ধন্য এই তপস্তাৰ ঠাই
একাগ্ৰতা বিৰাজে মনত ।
কৰা কৃপা কৃপাময় অগতিৰ গতি,
দিয়া দেখা কৰিছোঁ কাকৃতি ।
ধ্যানত নিমগ্ন মই
বাহা কৰি বৰ দেৱতাৰ
আবাধিছোঁ বিদূৰ চৰণ ।
সুপ্ৰসন্ন হোৱা দয়াময়
তুট্ট হোৱা সেৱকৰ প্ৰতি,
সিদ্ধি কৰা কামনা মনৰ ।
কল্পনা পটত যেন যেনো বিৰিকিক
হিব ভাৱ গহীন প্ৰকৃতি,

মুখত জ্বলন্ত জ্যোতি
 দেৱাকৃতি প্ৰসন্ন বদন
 মৰাল গমনে যেন
 মোৰ পিনে আহে খোজকাঢ়ি;
 পালেহি ওচৰ মোৰ
 মাতিব খুজিছে যেন মোক সাদৰেৰে।

[ব্ৰহ্মাৰ প্ৰবেশ]

(ব্ৰহ্মমূৰ্তিৰ আবিৰ্ভাৱ)

- ব্ৰহ্মা । উঠা বালী আহিলোঁ আপুনি,
 সন্তোষ লভিলোঁ মই তোমাৰ ধ্যানত।
- বালী । (চকু মেলি চাই দেৱা কৰি)
 আহিলা বিৰিকি, কৰোঁ প্ৰণিপাত—
 লোৱা মোৰ হিয়াৰ ভকতি;
 তুমি প্ৰভু দেৱতাৰ পতি
 দিয়া বৰ পূৰ্ণ কৰা মোৰ অভিলাষ।
- ব্ৰহ্মা । কোৱা বালী কি বৰ বিচাৰি
 আৰাধিল। মোক তপস্তাবে?
 কোৱা ততালিকে তুমি
 নকৰিবা এনেয়ে পলম।
- বালী । দিয়া বৰ বৰদাতা
 নমৰিম নৰৰ হাতত।
- ব্ৰহ্মা । তথাস্তু বুলিলোঁ মই;
 কোৱাঁ, যদি আৰু কিবা লাগে।
- বালী । নমৰিম জল, জন্তু, অগ্নিৰ মুখত
 নমৰিম মাৰিম্বৰকত।
- ব্ৰহ্মা । তথাস্তু বুলিলোঁ মই;
 কোৱাঁ যদি আৰু কিবা লাগে।
- বালী । নমৰিম ৰণ কৰি শত্ৰুৰ হাতত।

ব্রহ্মা । তাভো মই তথাস্ত বুলিলোঁ ।

বালী । দিয়া বব দেব দয়াময়
নাচবিম ধর্ম কর্ম
তথাপিও স্বর্গবাসী হ'ম ।

ব্রহ্মা । দিলোঁ বব, মেয়ে হ'ব
শত পাপ করিলেও তুমি
অস্তিমত স্বর্গবাসী হ'বা ।

[ব্রহ্মাব প্রস্থান]

বালী । কি, হঠাতে কল্লনা ছবি
মার গ'ল মনব মাজত !
পালোঁ বব, ধ্যানত দেখিলোঁ বিবিধিক ;
পাই গ'লোঁ মনে ভবা দবে ;
নির্ভয় মনেবে মই
থাকিব পারিম স্মৃথে কিঙ্কিয়া দেশত,
নিজে মই নিজ মুখে কণ্ঠ
ধন্য ধন্য বালীৰ জনম ।

[বালীৰ প্রস্থান]

প্ৰথম অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

পম্পা সৰোবৰ

দেৱকন্তাসকল ।

গীত

কাননত ফুল ফুলিছে,

বিহঙ্গে স্নৰ ধৰিছে,

নাচিছে কাননে,

মলয় সমীৰণে আনি দিছে

হিয়াত বেলিৰ বৰণ সানি

সৰসীৰ শীতল পানী

বতাহে লবাই দিছে

কোলাত পঙ্কম ফুল ফুলিছে ।

জড়-জন্তু প্ৰীতি-মিলন

নাই নৰৰ সমাগম,

মোহিনী বেশ ধৰিছে

শাস্তি দেৱী বিৰাজিছে ।

[দেৱকন্তাসকলৰ প্ৰস্থান]

[বাম আৰু লক্ষণৰ প্ৰবেশ]

বাম ।

ভুনা ভাই ভুনা, অলক্ষ্যত

বাজিব লাগিছে সেয়া

মনমোহা স্তম্ভকৰ্ণ গীত ;

মনোৰমা স্তম্ভা স্তম্ভিত এই

কিন্নৰ কিন্নৰী হলে

নৃত্য গীত কৰে আনন্দেৰে

চোৱা ভাই পম্পা সৰোবৰ

তাৰ পাৰে পাৰে কেনে

হাঁহুছে লজোৱা কৰে

হুশোভিত সৰু গছবোৰে
 নাচিব লাগিছে উলাহেৰে ।
 চোৰাঁ চোৰাঁ নিৰ্মল পানীত,
 ফটিক সন্মুখ—
 অবিকৃত ছাঁয়া তাৰ
 কিৰূপে পৰিছে তলে তলে ।
 বতাহ মাৰিলে
 গছবোৰ লৰে ঠাৰে ঠাৰে
 পানীৰ তলত পৰা ছাঁবোৰে তাৰ
 নাচে লগে লগে ।
 দেখি তাক অমৰাৱতীৰ
 দেৱবালা সকলৰো যায় মন—
 কৰে আহি ইয়াত বিহাৰ ।
 বস্ত্ৰোৎপল শোভিছে পানীত
 আচ্ছাদিত গোটেই সবসী
 বাজুহাঁহে আনন্দ মনেৰে
 কৰিছেহি তাত বিচৰণ ;
 উৰি গৈ আকাশৰপৰা
 বেলিনুতা পেলাব লাগিছে,
 চোৰাঁ সেই নুতা আহি
 পৰিছেহি আমাৰ দেহত ।
 বতাহত কঁপিব লাগিছে সোঁৱা
 সবসীৰ হুনিৰ্মল পানী,
 উঠি তাত সৰু সৰু ঢৌ
 নচুৱাই দিছে পহুৱক ।
 হুশোভিত হুন্দৰ সবসী ।
 তাতে, বসন্তৰ বৃদ্ধ সন্মাপন,
 বৃহ বৃহ বলিছে হুগড় বায়,

মূহু মূহু বাজিছে দূৰত
 মউ সনা কুলিৰ সঙ্গীত ;
 ছালি ধৰি নাচিছে ম'ৰাই,
 তাৰ লগে লগে যেন
 শূন্য পথে উৰি যোৱা কোমল চৰায়ে
 কোমল সঙ্গীত এটি শুনাব লাগিছে ।
 পালে আহি এই ঠাই
 নপৰে মনত আৰু
 অঘোধ্যাৰ অতুল গোঁৱৰ,
 নেথাকে মনত তাৰ স্বৰ্ণময় বাট-পথ
 ৰ'দৰ পোহৰ পৰি জ্বলন্ত কৰা
 ওখ ওখ প্ৰাচীন মন্দিৰ ;
 এনেকুৱা মনমোহা প্ৰিয় দৰশন
 চকুত পৰিলে
 কেনিবা আঁতৰি যায়
 হৃদয়ৰ সকলো যাতনা ।

বাম ।

কিয় নেযায় আঁতৰি হ'লে
 হৃদয় বিদৰা মোৰ শোকৰ কাহিনী ।
 হৃদয়-প্ৰতিমা মোৰ
 প্ৰাণতুল্যা জনকনন্দিনী—
 নেপাহৰোঁ, লুকাই থ'ব
 হৃদয় পটৰপৰা খস্কেক সময়ো
 স্মৃতিময় দৃশ্য দেখি
 বসন্তৰ স্মৃতি সময়ত,
 গীতাৰে স্মৃতিৰে থকা স্মৃতিৰ সময়
 হয় আহি হিয়াত অঙ্কিত ।
 আহিছে শীতল বায়ু
 বসন্তৰ মূহু মলয়াত
 মন-প্ৰাণ নিয়ে শীতলাই ;

কিন্তু সীতাৰ বিবাহী
 দক্ষ প্ৰাণ মোৰ হৃদয়ত
 অমৃতৰ হয় হ'লে অগ্নিৰ নিচিনা।
 আছিলে যেতিয়া সীতা
 যিবিলাক বস্তু
 লাগিছিল অতি প্ৰিয় মোৰ,
 সেইবোৰো অপ্ৰিয় এতিয়া।
 থকা হ'লে লগত জানকী
 পাতিলোহেঁতেন আমি
 কত কথা পম্পাৰ পাৰত।
 যোৱা তুমি যোৱা ভাই,
 থাকিলোঁ ইয়াতে মই
 ভৰতক দিবা সমাচাৰ
 থাকা গৈ স্নেহে অযোধ্যাত;
 নেলাগে ভুগিব হুখ
 চিৰদুখী বামৰ লগত।
 কিয় বহুমণি তুমি
 কোৱা এনে হতাশ কাহিনী!
 স্থিৰবুদ্ধি ঐশ্বৰিক অন্তৰ তোমাৰ
 তথাপি দেখুৱা কিয় চিন্তাৰ বিকাৰ?
 জটায়ুয়ে দিছে সমাচাৰ
 বাৰণ নামেৰে লঙ্কাৰ অধীশে
 নিছে হৰি জানকী সতীক
 নেজানো বসতি ক'ত সেই বাৰণৰ,
 কিন্তু জানিবা বাঘৰ
 আছে যদি পাতালত,
 নাই, কোনো নিয় প্ৰদেশত,
 তথাপি নাশিব আমি সেই হৰ্ষভিক।
 এতিয়া বিচাৰোঁ আমি

লক্ষণ।

কেনি আছে লক্ষা বীপ,
 কিৰূপে দুনাই আমি
 লভিব পাৰিম সেই জানকী দেৱীক ।
 যত্ন নকৰিলে কোনো কাম সফল নহয়,
 উদ্যোগ উৎসাহ ছয়ো নহ'লে মিলন,
 নেথাকিলে হৃদয়ত বল,
 নেথাকিলে লক্ষ্যস্থল বহু নিলগত
 কদাপি অভীষ্ট সিদ্ধি নহয় মনৰ ।
 শোক দুখ কৰা পৰিহাৰ,
 আই! আমি হওঁ অগ্ৰসৰ,
 নিতাস্ত ৰাঘৱ আমি
 উদ্ধাৰিম মৈথিলী দেৱীক ।

ৰাম ।

ধন্য তুমি ভাই
 ধন্য ময়ো মনৰ দুখত
 পাইছোঁ সহায়ত্ব
 তুমি হেন নিৰ্ভীক বীৰৰ ।
 মোৰ বিপদত মোৰ
 তুমি ভাই এক সহচৰ,
 স্তখে-স্তখে জনমে-মৰণে
 লোৱা ভাগ মোৰ বিপদৰ,
 পাতলোৱা মনৰ যাতনা ;
 আছা তুমি সহায় যেতিয়া
 অৱশ্যে দুনাই পাম
 প্ৰাণৰ পুতলী জানকীক ।

[শৱৰীৰ প্ৰবেশ]

শৱৰী ।

প্ৰণমো চৰণ ৰঘুবৰ
 যুক্তি দিয়া, স্থান দিয়া তম্ চৰণত ।
 দেৱৰ হৃদিত মই স্থানমনসিনী,

ফুৰিছিলো বংমনে অলকাপুৰত
 নাই তাত হুখ-শোক-জ্বা-ক্যাধি
 নাই তাত সংসাৰৰ বোল।
 কিন্তু, লগালোঁ বিষয় দোৰ অলকাপতিৰ
 সেইবাবে দণ্ড দিলে
 নিৰ্বাসিত হ'লোঁ পৃথিৱীত।
 তেতিয়াৰে পৰা ফুৰি ফুৰি
 স্নৰমা পম্পাৰ এই বমা কাননত
 ল'লোঁহি বসতি,
 আচৰণ কৰিলোঁ তপস্তা,
 তুষ্ট হৈ দেৱৰাজে ক'লে পুনৰপি,
 “যেতিয়া আহিব ৰাম
 পাবি দেখা পম্পাৰ পাৰতে
 স্পৰ্শ কৰি ৰামৰ চৰণ
 পাৰিবি মোহাব পুহ অলকাপুৰীত;
 পাৰি পুনৰপি তোৰ
 পূৰ্বৰূপ প্ৰাচীন গৌৰৱ।”
 মুক্তি দিয়া পতিত পানন,
 হুৰীকেশ তুমি জনাৰ্দন,
 অগতিৰ গতি তুমি দেৱ দয়াময়,
 ভক্তি মুক্তি শক্তিদাতা গোলোকবিহাৰী,
 স্থান দিয়া তমু চৰণত।

(ভৱিত নাৱটি ধৰে)

[শৱৰীৰ অঙ্গৰী ৰূপ ধাৰণ]

লক্ষণ।

চোৱাঁ চোৱাঁ অংগৰূপ নতুন গৌৰৱ
 শৱৰীয়ে কৰিছে ধাৰণ,
 স্পৰ্শি প্ৰভু তোমাৰ চৰণ
 লভিলে কনক জ্যোতি,
 ধন্য ধন্য ৰামৰ বহিমা।

শৱৰী ।

প্ৰীত

আনিছো তোমাৰ পূজা গোলোকবিহাৰী,
 বনপুষ্প তুলি আনি
 ভক্তি-ৰঞ্জন সানি
 কৰিছো তোমাক পূজা ভক্ত-ভয়হাৰী,
 ভক্তি উপহাৰ লোৱা
 লোৱা চতুৰ্ভুজধাৰী,
 ভক্তি-মুক্তি-শক্তিদাতা দৈতানাশকাৰী ।

ৰাম ।

তোমাৰ ভক্তিত দেৱী,
 লভিলোঁ অপাৰ প্ৰীতি
 তুষ্ট হ'লোঁ তোমাৰ গুণত ।
 যোৱা তুমি—আনন্দে প্ৰবেশাগৈ
 দেৱপুৰী অমৰাৱতীত ।
 অস্ত হ'ল তোমাৰ দুখৰ দিন
 সুদিনত পৰিছে এতিয়া
 সুখ ভোগ কৰা আনন্দেৰে ।

শৱৰী ।

পাবোনে কৰিব কিবা ক্ষুদ্ৰ উপকাৰ,
 কোৱা প্ৰভু জগত-ঈশ্বৰ !
 মুক্তি পালোঁ তোমাৰ গুণত
 কীৰ্ত্তি তমু পাম অলকাত ।

ৰাম ।

জানানে শৱৰী,
 কেনি গ'লে পাম আমি
 লক্ষা দ্বীপ দেশ ৰাৱণৰ ?

শৱৰী ।

নেজানো ৰাঘৱ লক্ষা কেনি ;
 কিন্তু সোঁ যে শোভিছে গিৰি
 ৰমণীয় গছ-গছনিৰে
 তাৰ নাম ঋতুমুক,
 তাৰ ওচৰতে আছে স্তম্ভীৰ নামেৰে
 তেজশালী সূৰ্য্যৰ তনয় ।

জ্যেষ্ঠ ভাই বালীৰ লগত বিবোধ আচৰি
 সহচৰ সমন্বিতে স্ত্রীৱই
 কৰিছে বসতি আহি সেই পৰ্বততে ;
 সুধিলে বাতৰি তেওঁ অৱশ্যে পাৰিব দিব,
 লক্ষ্য কেনি জানিব পাৰিবা ।
 দেৱৰ দেৱতা তুমি জগত-ঈশ্বৰ
 পাহৰিলা পৃথিৱীত সকলো দৈৱিক জ্ঞান,
 নিজে তুমি নেজানা লক্ষ্যৰ বাট,
 সেইদৰে ময়ো পাহৰিলোঁ ।
 পৃথিৱীত পায় লোপ
 অমৰৰ সকলো গোৱৰ ।
 ধন্য হোৱা সুদায়নন্দিনী !

বাম ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

ঋগ্মুক পৰ্বত

[স্ত্রীৱ, নল, নীল আৰু জাম্বুৱানৰ প্ৰবেশ]

জাম্বুৱান ।

পাৰ্বী আমি ইয়াতে জিৰাব,
 হতুমান্ অলপতে দিব সমাচাৰ,
 কোন সেই ছদ্মবেশী বীৰৰূপী
 দুটি প্ৰাণী পিচে পিচে আহিছে আমাৰ ।
 নাই ভয় এই পৰ্বতত,
 দুন্দুভিৰ মৃতদেহ পৰিছিলে আহি
 এই পৰ্বতত থকা
 মতঙ্গ ঋষিৰ আশ্ৰয়ত ;
 তাতে ঋষিৰাজে বালীক উদ্দেশি
 দিলে এই ঘোৰ অভিশাপ,
 “যিজন কৰিলে এই
 পুণ্যময় তপস্তাৰ ঠাই

কলুযিত মৃত শৰীৰে
 সেইজনে কেতিয়াবা আহি
 স্বস্তম্বক পৰ্বতত দিয়ে যদি ভবি
 তুবন্তে ছিগিব তাৰ মূৰ।*
 এতেকে নোৱাৰে বালী পশিব ই ঠাই
 পাৰে। আমি নিৰুপ্তকে থাকিব ইয়াত।
 হুম্মান গৈছে যেতিয়া
 জানি-ভনি আহি
 দিব বীৰ ঠিক সমাজৰ।
 নল।
 কথাৰ শেষতে সোৱা
 হুম্মান পাইছেহি আহি।

[হুম্মানৰ প্ৰবেশ]

স্বপ্ৰীত।

কোৱা হুম্মান,
 কোন সেই স্বস্তম্ব গঠন ছটি বীৰ,
 বদন-কান্তিত যাৰ
 প্ৰভাময় গোটেই পৰ্বত ?

হুম্মান।

জানিব পাৰিলোঁ,—অৰোধ্যানিবাসী
 দশবৰ্ষ বজাৰ নন্দন,
 বাম আৰু লক্ষ্মণ নামৰ দুয়ো বীৰ।
 নিজ ভাই ভৰতক ৰাজ্য দান কৰি
 কৈকেয়ীৰ প্ৰীতিৰ কাৰণে
 নিজে বাম বনবাসী হ'ল,
 জ্যেষ্ঠ-অৰুণাকী লক্ষ্মণ কুমাৰ
 হ'ল সহচৰ বামদেৱ ;
 নিজ ভাৰ্য্যা সীতাৰ লগত
 দণ্ডকা বনত
 থাকোঁতে ৰাৱণে লিলে হৰি
 অৰুণমা সীতা স্বস্তম্বক।

নীল ।
 শুনি বীৰ যশস্তা তোমাৰ
 তোমাৰে মিত্ৰতা কৰি
 সীতাক উদ্ধাৰ কৰোঁ বুলি আহিছে বাঘৰ ।
 ঠিক হুমুমান—দূৰ কৰি দিলা তুমি
 সকলোৰে মনৰ সন্দেহ ;
 ভাবি আমি—বালীৰ মান্যাবী দূত বুলি
 ভয়ে ভয়ে ফুৰিলোঁ বনত ।

সুগ্ৰীৱ ।
 শুনিছোঁ কামৰ কথা,
 বঘুবীৰ পৰম ধাৰ্মিক
 দুখীয়াক, ভয় পোৱা বিপন্নজনক
 বন্ধা কৰা ধৰ্ম বাঘৰৰ ।
 দুষ্টক দমন আৰু সন্তক পালন
 কৰে বঘুবীৰে ;
 সেইবাবে বাঘৰৰ বন্ধুৰ ডোলত
 লাভ হ'ব,—কদাপিও বিঘাত নিমিলে ।
 হুমুমান ।
 আহিছে বাঘৰ সোৱা,
 এই ঠাই পালে ততালিকে ।

[বাম আৰু লক্ষণৰ প্ৰবেশ]
 সুগ্ৰীৱ ।
 (কৃতান্তলি কৰি)
 প্ৰথমো চৰণ প্ৰভু
 অগতিৰ গতি তুমি সত্য নাৰায়ণ
 সকলোৰে প্ৰিয় জনাৰ্জন,
 শুনিছোঁ তোমাৰ কীৰ্তি হে মধুসূদন ।
 ক্ষুদ্ৰ প্ৰাণী অবগানিৰালী মই,
 মিত্ৰতা কৰিব খোজে আজি
 জগতৰ অধিপতি বহুবংশজাত
 নবকল্পী নবনাৰায়ণে
 এই মোৰ পৰম গোৰৱ ।

ৰাম ।

উঠা তুমি বীৰবৰ,
 ধৰ্মপ্ৰিয় অৰণ্যৰ পতি ;
 বিপদত পৰি
 লক্ষ্যভ্ৰষ্ট মোৰ দৰে তুমি ।
 কোৱা বিৱৰণ,—শুনো কথা,
 পাৰে। নে কৰিব কিবা
 সহায়তা পৰম্পৰে উভয়জনক ?
 বহুদিন আগতে বালীয়ে
 হৃদ্ভুজি দানৱক
 বধিছিলে ৰণৰ ক্ষেত্ৰত,—
 মায়াবন্ত পুত্ৰ হৃদ্ভুজিৰ
 পিতৃ-শোক সহিব নোৱাৰি
 আৰম্ভ কৰিলে যুদ্ধ বালীৰ লগত ;
 যুদ্ধ কৰি কৰি ছয়ো
 প্ৰবেশিলে পাতালপুৰত,
 ছৱৰী স্বৰূপে মই ব'লোঁ ছৱাৰত ।
 বহুদিন অপেক্ষা কৰিলোঁ
 নাহিল উলটি বালী যুদ্ধ শেষ কৰি ।
 মায়াবন্ত পৰম মায়াবী
 প্ৰাণ এৰি বালীৰ শৰত
 “সুগ্ৰীৱ মৰিলোঁ” বুলি চিঞৰ মাৰিলে ।
 শুনি মই ভাবিলোঁ মৰিল বালী
 কিন্তু মায়াবন্ত আহি
 কৰে বুলি পুহু অত্যাচাৰ,
 পাতালৰ পথ কল্প কৰি
 মনৰ হুখেৰে
 হ'লো মই ৰজা কিকিছ্যাব,
 হুৰুজিলোঁ দানৱৰ চকুৰ ছলনা ।
 বালী আহি ওলাল ৰাজ্যত

সুগ্ৰীৱ ।

মুহুৰ্দ্ধিলে একো বিবৰণ
এই মোৰ প্ৰাণৰ বিষয়াসকলেৰে
ৰাজদ্রোহী বুলি
নিৰ্বাসন দণ্ড বিধানিলে।
কমা নামে প্ৰাণৰ পুতলী মোৰ
ৰাখিছে আবদ্ধ কব্ধি
কিকিঙ্কাৰ অন্তেষপূৰত ;
নিৰ্বাসন দুখ ভোগ, পত্নীৰ বিচ্ছেদ
জ্বলিছে হিয়াত মোৰ অগ্নিৰ সদৃশ।

ৰাম।

মোৰো বীৰবৰ,
নিৰ্বাসন দুখ ভোগ, পত্নীৰ বিচ্ছেদ,
তুষ্টো দুখ হিয়াত জ্বলিছে ;
উপযুক্ত পাত্ৰ তুমি মোৰ মিত্ৰতাৰ,
জানিবা তোমাৰ দুখ
অন্ত হ'ল ইমান দিনত।

লক্ষ্মণ।

সমদুখে দুখীলোক পালে সংসাৰত
বহুত লাঘৱ হয় হিয়াৰ যাতনা ;
স্বগ্ৰীৱক লগ পাই
লাগিছে মনত যেন
পৰস্পৰ সহানুভূতিত
পাতলিব বহুত যাতনা।

স্বগ্ৰীৱ।

মোৰো বীৰ লাগিছে তদমুৰূপ।
জানো মই,—লঙ্কাপতি ৰাৱণে ছলেৰে
নিছে হৰি জানকী দেৱীক,
ৰাৱণক সবংশে বিনাশি
উদ্ধাৰিয় মৈথিলী সতীক
চিনো মই লঙ্কা ৰীপ
ৰাৱণক কেৰাবাৰো দেখিছো বশত।

শক্তি অকুসৰি

তম্ পদ অকুসৰী হৈ

কৰিম সাহায্য মই লক্ষ্যৰ যুদ্ধত।

হুমান।

বালীক বিনাশ কৰি

কৰি দিলে নিষ্কণ্টক কিক্কিয়া নগৰী

কিক্কিয়াৰ যত্ন সেনাদল

হ'ব প্ৰভু তোমাৰ সহায়।

ৰাম।

সেইবাবে হুমান

কদাপিও নবধো বালীক।

ভাই-ভাই বিবাদৰ ভিতৰ সোমাই

এজনৰ পক্ষপাতী হৈ

স্বার্থসিদ্ধি নকৰোঁ নিজৰ।

দুৰ্বলীৰ পক্ষপাতী হ'লে

পক্ষপাতী নোবোলে জ্ঞানীয়ে ;

শুনিছো বালীৰ উৎপীড়ন

সেইবাবে কৰিছো প্ৰতিজ্ঞা মই

বালীক নিধন কৰি

সুগ্ৰীৱক পাতিম নৃপতি ;

কমাৰ লগত সুগ্ৰীৱৰ

কৰি দিম পুনৰ মিলন।

[সুগ্ৰীৱৰ হাতত ধৰি]

চক্ষু-স্বৰ্ঘ্য সাক্ষী কৰি প্ৰতিজ্ঞা কৰিলোঁ,

হুয়ো আমি সখা হ'লোঁ অভিন্ন জ্ঞয়।

স্বখে-দুখে জীৱনত

সমভাগী হ'লোঁ পৰস্পৰ।

সুগ্ৰীৱ।

তম্ পদ স্পৰ্শ কৰি প্ৰতিজ্ঞা কৰিলোঁ

সুগ্ৰীৱক চিৰদাস বুলি

ভাবিবা বাঘৰ জীৱনে বৰণে।

[লকলোবে প্ৰস্থান]

তৃতীয় পৰ্বাঙ্ক

ফুলনি

[বালাীৰ প্ৰবেশ]

বালাী ।

তাৰা মোৰ লক্ষ্মী স্বৰূপিনী
 ৰূপে-গুণে অদ্বিতীয়া নাৰীৰ মাজত,
 তথাপিও ৰুমার কাৰণে
 কিয় মোৰ হেঁপাহ প্ৰাণত ।
 সকলো মাহুহ লোভী
 মনে মনে লোকৰ বস্তুত ।
 আজি ইয়াতে ৰুমাক পাম,
 হৃদয়ৰ বাসনা পূৰাম ।
 কিয় মোৰ মনটোত থুবুৰি লাগিছে
 কিয় খোজে খোজে হৃদয় ৰূপিছে ;
 বেয়া ভাষ ভাবিছোঁ মনত,
 সেইবাবে সাহ হোৱা নাই ।
 এপিনে হিয়াৰ মোৰ প্ৰবল বাৰণ
 আনপিনে উদ্বেজনা দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞাৰ,
 কোনটোক দিওঁ প্ৰাধান্ত এতিয়া ?
 বীৰ মই প্ৰতিজ্ঞাৰ বশবৰ্তী দাস
 হৃদয়ৰ মানা শুনি
 প্ৰতিজ্ঞা কদাপি নেৰোঁ মই ;
 উদ্বেজ সাধন হ'ব
 ৰুমাক ইয়াতে পাম
 ছল চাই অপেক্ষা কৰিলোঁ ।

[বালাীৰ প্ৰস্থান]

[ৰুমা আৰু জাৰাৰ প্ৰবেশ]

ৰুমা ।

যথার্থতে কাইলেকট, ফুৰি আহা বাবে
 প্ৰাণ ধৰি আহোঁ কিৰিক্ৰিয়াক ;

বিনাদোষে স্বামীক বনত দিলে
 ৰাখিলে ৰাজ্যত মোক
 যাব নিদি বনলৈ স্বামীৰ লগতে।
 ময়ো থকা হ'লে স্বামীয়ে বনত
 শুশ্ৰূষাৰ গুণে
 নেপালেহেঁতেন বহু দুখ।
 পিঞ্জৰ-আৱদ্ধ পখী মই
 বাহ্যিক শৰীৰ বশৱৰ্তী ৰজাৰ আজ্ঞাৰ
 মন কিম্ব বনবাসী স্বামীৰ লগত।

তাৰা।

মিছা শোক নকৰিবা কমা।
 স্বামী মোৰ এনেয়ে খঙাল,
 বিচাৰ নকৰি দণ্ড বিধানিলে
 তোমাৰ বসন্ত স্তম্ভীৰক।
 মাৰ গ'লে থং—সকলো বুজাই
 বিৱৰণ ৰজাক জনাই
 পাৰী যদি স্তম্ভীৰক আনি
 যুৱৰাজ পতাম ৰাজ্যত,—
 তোমাৰ দুখৰ নিশা গৈ
 সুপ্ৰসন্ন প্ৰভাত উদ্ভব।

কমা।

তোমাৰ কথাত বাইদেউ,
 আশাবে আৱদ্ধ হৈ
 প্ৰাণ মোৰ আছে শৰীৰত।

তাৰা।

তাৰাৰ মৰমে যদি পাৰে পাতলাব
 তোমাৰ দুখৰ বোজা,
 নিক্টিস্তে জানিবা কমা,
 তুমি মোৰ প্ৰাণৰ পুতলী।
 দেখিছো তোমাৰ দুখ,
 সেইবাবে মোৰ সন্তোষৰো
 ব্যতিক্ৰম ঘটিছে সদায়।

দুখত পৰিও কিস্ত
 বশৰতী নহ'লে দুখৰ
 সেই দুখে পীড়িব নোৱাৰে কাৰো মন ।
 দুখত বেজাৰ কৰা জন্তুৰ লক্ষণ,
 বিপদত ধৈৰ্য্য ধৰা মাতুহৰ গুণ,
 কিস্ত বিপদত পৰি আনন্দ মনেৰে থকা,
 স্বৰ্গবাসী দেৱৰ লক্ষণ ।
 এতেকতে কমা, পাহৰা দুখৰ কথা,
 সখীদল আহিছে এতিয়া
 শুনা এটি আনন্দ সঙ্গীত ।

[সহচৰীসকলৰ প্ৰবেশ]

সহচৰীসকল ।

গীত

নক'লা মনৰ কথা
 মনৰ বেথা মনত থ'লা ;
 টুকিলা চকুৰ পানী
 সুখ নেজানি দুখত ব'লা ।
 ভাবিছিলো,—সুখৰ ববি
 উদিলে পাবা হৃদয় ছবি
 বিপৰীত বিধিয়ে পাতে
 চিৰদিন আশাতে ব'লা ।

[সহচৰীসকলৰ প্ৰস্থান]

তাৰা ।

আই কমা যাওঁ আক
 বেলি মাৰ যাব অলপতে ।

কমা ।

যোৱা তুমি বাইদেউ,
 থাকোঁ মই এই কাননতে ;
 পাহৰিছোঁ মনৰ যাতনা
 ভাল মোৰ লাগিছে ইয়াত ।

[তাৰাৰ প্ৰস্থান]

পাতলে মনৰ দুখ
 পালে কাকো সমুছী এই জগতত,
 পাতলে পুতৌ পালে কাৰো ওচৰত ।
 তুহুপৰি পাতলে মনৰ দুখ
 ইচ্ছামতে কান্দিব পাৰিলে ।
 সংসাৰত আছে কোনো লোক
 ভাল পায় লোকৰ দুখত ;—
 স্বামী স্ত্রীৱক দিলে বনলৈ
 মোকো হ'ব দিয়া হ'লে লগৰ সহায়
 কদাপি নোভোগো দুখ স্বামীৰ শোকত ।
 বালীৰ উদ্দেশ্য কিনো নোৱাৰো বুজিব ;
 মোক হ'লে যাতনা দিয়াৰ বিনে
 নাই দেখা আন উপকাৰ ।

[বালীৰ প্ৰবেশ]

বালী ।

ভনিলোঁ, ভনিলোঁ কমা
 সকলো তোমাৰ কথা,
 কিয় তুমি পৰভাব কৰা মোক ?
 তুমি মোৰ হৃদয়ৰ গুতলী
 তোমাৰ স্বামীক বনবাসী কৰি
 বাখিলোঁ তোমাক প্ৰাণেশ্বৰী
 তোমাৰ স্ত্ৰব হেতু তোমাৰ স্নেহত ।
 সেইদৰে তুমিও ভাবিব লাগে
 আত্মভাব কৰি
 ঠাই দিব লাগে মোক
 তোমাৰ হৃদয়-সন্নিবৃত্ত ।
 পূজনীয় আপুনি দামীৰ ;
 আশোৱাৰ মুখত কদাপি
 এনেকথা ওলোৱাও অতি অযুক্ত ।

কমা ।

বালাী ।

দুখনীৰ দুখৰ লগত দুখ নেজ্ঞাপিব,
অনাহক নিদিব যজ্ঞণা,—
পিড়-জ্ঞান কৰোঁ আপোনাক ।
কদাপি নক'ৰা এনে কথা ;
প্ৰাণেশ্বৰী কমা
জানা তুমি—হিয়াৰ সলনি
তুমি যদি নিবিলোৱা হিয়া
ঘোৰ পাপ নিশ্চয় ভুগিবা ।
হ'ব তাৰা তোমাৰ অধীন,
তুমি হ'বা ঘাইপটেশ্বৰী,
ৰাজত্বৰ স্বৰ্ণ আসনত
হৃদয়ৰ পদ্ম আসনত
বহা প্ৰাণেশ্বৰী ।

[ধৰিব খোজে]

কমা ।

সাৱধান—অধম পামৰ
হাত তই নিদিবি দেহত ঘোৰ ।
কৰিছোঁ ধাৰণ যদি সতীত্ব কবচ
যদি এক মনে এক প্ৰাণে
কৰিছোঁ পতিৰ সেৱা,
তেজো নোৱাৰ পামৰ তই
কদাপিতো ওচৰ চাপিব ।
অবীতি নতুন কথা শুনাগিহি মোক
সেইবাবে দিওঁ অভিশাপ,—
ক্ষম হ'ল আয়ু তোৰ,
নোৱাৰিবি বুজিব পামৰ
ক'ৰ পৰা তোৰ যম ওলাবহি আহি ।
আশীৰ্বাদ বুলি মই জানিছোঁ সকলো,
পালে হানি তোমাৰ ক্ষম

বালাী ।

জীওঁ যদি এদিনো ধৰাত
 সেই এদিনকে
 ভাবিম মনত মই শতবৰ্ষ বুলি,—
 স্বৰ্গতুলা লাগিব ধৰণী ।
 ঈশ্বৰৰ ইচ্ছা পূৰণত
 অনাহক বাধা নকৰিবা ।

[ধৰিব খোজে]

কমা ।

ৰক্ষা কৰা ভগৱতী বিপদতাৰিণী !
 প্ৰাণ থাকে মানে
 নোৱাৰিবি চুব মোৰ দেহ ।
 (ফুল গছ উভালি লয়)

[তাৰাৰ প্ৰবেশ]

তাৰা ।

(বালীৰ হাতত ধৰি)
 ক'ত তুমি শিকিলা অনীতি এনে ?
 ভাতৃবধু অস্পৃশ্যা তোমাৰ ;
 ধিক্ নৰপতি
 জ্ঞানী হৈয়ো কিয় তুমি কৰা অনাচাৰ ?

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

নগৰৰ ওচৰ

[বাম, লক্ষণ আৰু সূগ্ৰীৰ প্ৰবেশ]

সূগ্ৰীৰ ।

কিষ্কিন্ধ্যাৰ পালৌহি ওচৰ,
বওঁ আৰু ইমানতে আমি ;
হুম্মানো আহিছে দেখিছোঁ
শুনোচোন কিনো সমাচাৰ ।

[হুম্মানৰ প্ৰবেশ]

হুম্মান ।

তোমাৰ আদেশ মতে
তিৰস্কাৰ কৰিলোঁ বালীক,
শুনি বালী ঘৃতাভূতি খঙত জ্বলিছে ।
এতিয়াই ওলাবহি আহি
হোৱা বীৰ তুৰন্তে প্ৰস্তুত ।

সূগ্ৰীৰ ।

বঘুনাথ, তোমাৰ বলত
আজি মই মহা বলবান,
তোমাত নিৰ্ভৰ কৰি
বিচাৰিছোঁ বণ আজি দুৰ্জয় বিপুৰে ।

বাম ।

তুমি বীৰ নকৰিবা অলপো সন্দেহ
কথা মোৰ নহ'ব খণ্ডন,
বালী আজি অৱশ্যে মৰিব
নিৰুপেক্ষ হ'বা তুমি,
স্বচ্ছন্দে কৰিবা ৰাজ্য কিষ্কিন্ধ্যা দেশত
কত যত্ন কৰিলোঁ মিলাওঁ বুলি
কিন্তু নিদিলে বালীয়ে কাণ
কালৰ মুখত পৰি

লক্ষণ ।

পাহৰিছে উচিত বিধান ;
আহাঁ যাওঁ, থাকোঁ আমি গছৰ আঁৰতে ।

(মনে মনে)

হঠাতে হিয়াত মোৰ মোহ উপজিছে,
কোনো দোষে কদাপি নহয় দোষী
তথাপিও কি বাবে বধিব আজি
বালীক বাঘৰে ?

ৰক্ষা কৰা মহেশ্বৰী
নিদিবা কদাপি আজি বালীক পৰিব
ব্যাধৰূপী ৰামৰ শৰত ।

সীতাৰ বিৰহী সৰল বাঘৰে

সুগ্ৰীৱৰ দুখ দেখি

পাহৰিছে কৰ্তব্য নিজৰ ।

নিস্তাৰিণী, নিস্তাৰা ৰামক আজি

পৱিত্ৰ বঘুব কুল

অপৱিত্ৰ নকৰাবা অনীতি কামেৰে ।

[ৰাম, লক্ষণ আৰু হনুমানৰ প্ৰস্থান]

সুগ্ৰীৱ ।

আছে বালী আজিও জীয়াই ।

আচৰিত, সংসাৰত মাথোঁ ।

উদ্ধৃতি দেখিবা পাপীৰ ।

ধাৰ্মিক শুকাই যায়, নোৱাৰে বাঢ়িব,

পাপৰূপী বনৰীয়া গছে ধেৰি ধৰা

ফুলনিৰ ফুল গছ যেনে ।

দৈৱশক্তি পালে ক্ষয়ত

ভগৱন্ত বিৰাজিলে বাহুব মূলত

তুচ্ছ জ্ঞান কৰোঁ মই এই জগতকে ।

ৰামৰ প্ৰকাণ্ড বল,

উপাৰিলে পৰ্বত সমান

দুৰ্ভুতিৰ বৃত্ত শৰীৰকো,

কবিলে নিক্ষেপ শত যোজন দূৰত
লক্ষ লক্ষ শাল গছে।
একেপাত শব্দে, ~~কবিলে~~,
সেই বাম মোৰ লগৰীয়া।
কেতিয়াবা বালীৰ ভাগ্যত
সৌভাগ্য হ'ব নে এনেকুৱা!
আজি অলপ পিচতে
হ'ব মোৰ কিক্ষিক্যা নগৰী,
কমা হ'ব বন্ধন মুকলি।
কমা নাম মনত পৰিলে—
স্মৃতি হ'লে,—অনাহক
কমাৰ দৌৰাত্ম্য কৰা কথা
দুগুণে অনল মোৰ জলে হৃদয়ত,
কমাৰ পৱিত্ৰ ছবি হিয়াত উদিলে
নিজে নিজে বহুগুণে
বলী বুলি হয় অহুমান।

[বালীৰ প্ৰবেশ]

বালী।

কি হেতু পাৰও তই
আহি প্ৰতিদিনে
কৰ মোক এনে অত্যাচাৰ ?
নাই নে অলপো ভয় মৃত্যুৰ কাৰণে
নেজান নে তোৰো আয়ু শেষ হ'ল বুলি ?
বজাৰ বিক্ৰমে ষড়যন্ত্ৰ কৰি
ৰাজস্বৰ চিন্তা—যাৰ বাবে,
উচিত আছিল প্ৰাণদণ্ড কৰা,
কৃতাৰ্থ মানিবি,—
লঘু দণ্ড বনবাস—বিধানিলোঁ মই।
জ্যেষ্ঠ ভাই শেষ বাৰ
ভক্তিতাবে প্ৰণামিলোঁ মই,—

স্বগ্ৰীৱ।

কাৰ আয়ু শেষ হ'ল এতিয়া বুজিবা
স্বচ্ছন্দে ভুগিবা আজি
দেৱপুৰী অমৃত হুখেৰে।

বালী।

নিভাস্ত বলিয়াই হ'লি তই,
অৰণ্যত থাকি থাকি
অসভ্য জন্তুৰ আচৰণ দেখি
পাহৰিলি মহুগুত গুণ।
বলিয়াক কদাপি নধৰোঁ মই
দোষ কৰিলেও
পায় ক্ষমা বজাৰ কাষত।

স্বগ্ৰীৱ।

কথাৰে বিবাদ কৰা, নাই আৱশ্যক ;
পাৰ যদি পৰাজিব মোক
নিষ্কণ্টকে কৰ ৰাজ্য ভোগ,
নহ'লে এৰি দে তই ৰাজ সিংহাসন
যা গুচি,—নেথাকিবি কিঙ্কিয়া দেশত

[দুইবোৰ যুদ্ধ]

বালী।

দুৰাচাৰ, এই বলেৰেই আতি
যুদ্ধ কৰ বালীৰ লগত ?
পৰিলিহি মৃত্যুৰ মুখত।
যুদ্ধক্ষেত্ৰত মই
ভাই বুলি নকৰিম একো অহুগ্ৰহ।

স্বগ্ৰীৱ।

চিন্তা কৰ ইষ্ট দেৱতাক,
বলেৰে নোৱাৰোঁ যদি
ছলেৰে মাৰিম আজি তোক,
এই তই মৰিলি পামৰ।

(বামৰ পিনে চায়)

[দুইবোৰ যুদ্ধ—স্বগ্ৰীৱ পৰে]

বালাী ।

কদাপি নবধোঁ মই
সংজ্ঞাহীন মুৰ্ছিত জনক ।
পাৰ্শ্বো মই অনায়াসে প্ৰাণ ল'ব তোৰ,
কিন্তু পৌৰুষ নৰ'ব বালাীৰ ।
থাক তই ইয়াতে পায়ৰ,
সজ শিক্ষা পালি
নকৰিবি আৰু এনে দুৰ্জয় সাহস ।

[বালাীৰ প্ৰস্থান]

সুগ্ৰীৱ ।

(জ্ঞান পাই উঠি)
সকলো ছলনা বাঘৰৰ ।
ভাল বুলি বাঘৰক বিশ্বাস কৰাৰ
উপযুক্ত পালোঁ প্ৰতিফল ।
আছে কিবা গুপ্ত অভিপ্ৰায়,—
নহ'লেনো বামে
কিয় আহি'ছল কৰি
দিয়ে মোক মৃত্যুত পেলাই ?
একেশবে বালাীক বধিম বুলি
ক'লে শতবাৰ,—
কিন্তু নেৰাখিলে নিজৰ বচন ;
স্বৰ্গনীয় বীৰৰ অযোগ্য বন্ধু
বামচক্ৰ অধম ক্ৰত্ৰিয় ;
এই মোৰ অপমান দিয়া
ল'ম মই তাৰ প্ৰতিশোধ ।

[সুগ্ৰীৱৰ প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

মৃতঙ্গ বন

[স্ত্ৰীৰ, হুম্মান, ৰাম আৰু লক্ষ্মণ]

স্ত্ৰীৰ ।

হে ৰঘুনন্দন,

আত্মাসিলা বালীক বধিম বুলি

কৰোৱালা সমৰ আত্মান

সংকটত পেলোৱালা মোক,—

কিন্তু যদি নাছিল ইচ্ছা

দুৰন্ত বালীক বধিবৰ

তেন্তে লাগিছিল সেই কথা

পূৰ্বেই জানিব দিব মোক,—

নিদিলোহেঁতেন মোৰ অমূল্য জীৱন

বালীৰ অস্ত্ৰৰ আজি মুখত পৰিব ।

ৰাম ।

স্ত্ৰীৰ স্ত্ৰীৰ তুমি, ভাই মোৰ

প্ৰাণসম লক্ষ্মণৰ দৰে ।

প্ৰণয় বান্ধেৰে বান্ধিলা হৃদয়,

প্ৰতিজ্ঞা কৰিলোঁ

পৰম্পৰে সাহায্য কৰিম বুলি,

সেইমতে আছিলোঁ প্ৰস্তুত মই

বালীবধ কৰিবৰ মনে ।

কিন্তু দুটি ভাই একেটি সাঁচতে গঢ়া

অম্লৰূপ দুয়োটিৰ তন্তুল্য গঠন ।

এটিক দেখিলে ভ্ৰম হয় সিটি বুলি

বালী স্ত্ৰীৰ নামৰ বাহিৰে

চিনিবৰ নাই একো চিন ।

মাত শুনিলেও নোৱাৰি বুজিব

ৰণ কোশলতো চকুত চমক লাগে,

দুইৰো মাজত

নেদেখিলোঁ একোৰে প্ৰভেদ ।

সেইবাবে নেবিলো প্রচণ্ড শব
 সন্ধেহ লাগিল,—বালী বুলি বধো বুলি
 প্রাণসম তুমি মোৰ লখা স্ত্রীদ্বক ।
 ভ্রমক্রমে বধা হ'লে তোমাক স্ত্রীৰ
 কুখ্যাতিৰে বঘুবংশ পুৰিলহেঁতেন
 থাকিলহেঁতেন সীতা লঙ্কাতে ছুতত,
 তুমি হেন সখাৰ মৃত্যুত
 লাগিলহেঁতেন ব্যথা
 মৰ্মাঘাত মোৰ হৃদয়ত ।
 কিন্তু আজিও প্রস্তুত আমি
 প্রাণসম স্ত্রীদ্বক হিতৰ কাৰণে ।
 বন্ধু বুলি স্বীকাৰ কৰিলো বাবে
 পুহু নিবেদিলো প্রভু
 সকলোকে তযু চৰণত ;
 নহ'লে বাঘৰ !
 সাৰি আহি যমৰ হাতৰ পৰা
 কদাপি তোমাক আৰু প্রত্যয় নকৰোঁ
 শুনিলে কমাৰ ছুত,
 শুনি অনাচাৰী বালীৰ কাহিনী
 ভাবোঁ,—পাৰিলে বালীক বধো
 নতু, দিওঁ প্রাণ বালীৰ হাততে ।
 দিয়া যুক্তি বঘুমণি
 কিৰূপে বালীক বধো,
 প্রভু তুমি পৃথিৱীৰ পতি
 দিয়া এটা উচিত বিধান ।
 চোৱাচোন লক্ষণ সোৱা
 গজপুঙ্গী স্তম্ভৰ কুহুম
 ফুলি আছে গছৰ ডালত,
 আনা তুলি, গাঁথি দিয়া মালা,

স্ত্রীৰ ।

হতুমান ।

বাম ।

সেই মালা পিন্ধি স্ত্রীৰই
 ছনাই পাতক যুদ্ধ বালীৰ লগত
 এইবাৰ পুষ্পমালা শোভিব গলত
 কোন বালী অৱশ্যে চিনিম।

লক্ষণ।

যিবা আত্মা বঘুৰাজ,—আনি মালা,
 দিম নিজে স্ত্রীৰৰ ডিঙিত পিন্ধাই।

[লক্ষণৰ প্ৰস্থান]

ৰাম।

ওলোৱা স্ত্রীৰ, ব'লা যাওঁ
 পূৰ্বৰূপে কৰা যুদ্ধ বালীৰ লগত।
 সিবেলিৰ দৰে নহ'ব কদাপি
 মৰিব পাৰও বালী নিশ্চয় জানিবা।

হুহুমান।

ৰাঘৱৰ অব্যৰ্থ বচন
 কদাপিও খণ্ডন নহ'ব।
 ওলোৱা স্ত্রীৰ তুমি,
 আগৰ দৰেই,—ভিৰঙ্কাৰ কৰি
 দিম আনি বালীক লগতে।

[লক্ষণৰ প্ৰবেশ]

লক্ষণ।

পিন্ধা বীৰ গজপুঞ্জী মালা
 বিজয় স্বৰূপে
 আৰোপিলোঁ পুষ্পমালা তোমাৰ দেহত।

হুহুমান।

ৰণযাত্ৰা কৰো সকলোৱে।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

ভূতীয় গৰ্ভাঙ্ক

পৰ্বতৰ দাঁতি

[ছটা দানৱৰ প্ৰবেশ]

১ম দানৱ । বোলো ককাই পিচে কি ?

২য় দানৱ । তোৰ মূৰ—মোৰ লাওখোলা ।

১ম দানৱ । নহয় ককাই মই জ্ঞাত বৰলা ।
কোনে দিব, আমাৰ তিৰোতা নাই,
তোৰ হ'লে চিন্তাই নাই,—
মোৰ ঘৰখন পাতি দে ।

২য় দানৱ । আও, নক'বি বোপাই, মই নোৱাৰোঁ । আজিকালি ছোৱালীৰ
দাম বৰ চৰিছে ।

১ম দানৱ । কিমানলৈ ? তুৰুৰি হ'বনে ?

২য় দানৱ । নহয় ।

১ম দানৱ । তিনিকুৰিত হ'বনে ?

২য় দানৱ । ঠুঁহোঁ ।

১ম দানৱ । তেনেহ'লে ?

২য় দানৱ । আগেয়ে ধনৰ এটা উপায় কৰ ।

১ম দানৱ । কেনেকৈ ?

২য় দানৱ । চুৰ কৰ । বৰ চহকীৰ ঘৰত সিদ্ধি দে । নোৱাৰিলে হাবিৰ
লা, ববৰ এঠা, ঢন্দন কাঠ, অগৰ কাঠ নি বেচগৈ । পোহাৰীখনে
দেখিলে বন্ধা নাইকিয়া হ'ব । বজাৰ ভূৰ্জছেই নাই, পোহাৰীখনে
মাৰ্জতে পইচা খায় ।

১ম দানৱ । ইমানবোৰ কবাতকৈ ছোৱালী এজনীকে চুৰ কৰি অনাই
ভাল । বুধি নেজানো বাবেহে ।

২য় দানৱ । বুধি হ'লে দিব পাবো,
মুৰত এটোপা গোন্ধতেল ঘঁহি
মুখত ল'বি এটা বাঙলী হাঁহি
গাত সিদ্ধিৰি মথকলৰ চোলা

ভিঙিত পিঙ্কিবি ফুলৰ মালা,
হাতত ল'বি বহুমথুৰি
বিহুৱৈ যাবি ডেকা যেন হৈ।
চকুৰে মাৰিবি টিপ
ছোৱালীৰ টেঁটুত লাগিব চিপ্।

১ম দানৱ। ঠিক ককাই, এইটোহে সজ্জ বুধি, আইচোন বাক নাটো।

গীত

নাচ নাচ নাচ নাচ ঘূৰি ঘূৰি নাচ
ককাল ভাঙি ভাঙি নাচিবি।
মূৰেৰে নাচিবি ভৰিৰে নাচিবি
হাতেৰে ঢোলটো কোবাবি।
আ—সাস্—সা—সা,
বা—বা—বা—বা।
লাচতে ঘূৰিবি মিচিকি হাঁহিবি
চকুৰে চকুৰে মিলাবি।
আ—সাস্—সা—সা,
বা—বা—বা—বা।

প্ৰহৰী। এই, তহঁতে কিহৰ থিকিন্দালি পাতিছ ?

১ম দানৱ। এইগৰাকী নো ক'ৰ পৰা আহিল ?

প্ৰহৰী। এই, তহঁতে এইপিনে স্ত্ৰীৰক দেখিছিলি নে ?

২য় দানৱ। (কপি-কপি) এ দেউতা, দেখিছিলো—এ নাই দেখা—
কাক নো সোধোঁ, কি বুলি কওঁ ?

১ম দানৱ। দেউতা, নাই দেখা।

প্ৰহৰী। তহঁতে দেখিছ, ক'বই লাগিব। বোলো ৰজাৰ হুকুম, স্ত্ৰীৰ অহা
দেখিলেই সংবাদ দিব লাগিব। এইটো কেলেই কপিছে ?

১ম দানৱ। নাই কঁপা, মিছা। কাকো ক'তো আমি দেখা নাই, কেনেকৈ
ক'ম ?

প্ৰহৰী। তহঁতৰ কথা ঠিক নাই, তহঁত স্ত্ৰীৰ দূত হ'ব পায়।

১ম দানব । দেউতা, হাত পাতকচোন । এইয়া ধৰক । আমাক মিছাকৈ
নধবিব, আমি একো বুজ নাপাওঁ ।

প্ৰহৰী । বাক আহিলোঁ । তইত যাব পাৰ ।

[প্ৰহৰীৰ প্ৰস্থান]

১ম দানব । আজি পইচাকেইটা হাতত নথকা হ'লে মাৰি যোৱাই টান ।
এইখন নগৰত দৰ্ঘহা নোলোৱাকৈয়ে প্ৰহৰী কাম কৰি চহকী
হৈ থাক পাৰি ।

২য় দানব । মোৰ দেও এতিয়াহে মুখলৈ জীয়া তেজ আহিছে । তিবোতাজনীৰ
বুকুৰপৰা আঁতৰিলেই এই দশা । আজিৰপৰা বাপেকে বামুণেই
মৰক বা লগুণেই ছিগক, কেতিয়াও ঘৰৰপৰা নোলাওঁ ।

১ম দানব । আই দেও, যাওঁগৈ । আক আকৌ বা ক'ত কি জেঙা লাগে !

২য় দানব । ব'লা, ব'লা ।

[দুইৰো প্ৰস্থান]

তৃতীয় অঙ্ক

প্রথম গর্তাঙ্ক

বালী আৰু অঙ্গদ

বালী ।

কুমাৰ অঙ্গদ তুমি
জানিলানে স্ত্রীৰ কিবা সমাচাৰ ?
মহাৰাজ, শুনিলোঁ দূতৰ মুখে
ক'ববাৰ বাম আৰু লক্ষ্মণ নামেৰে
বনচৰ তপস্বী দুজন আহি
স্ত্রীৰ লগত লাগিছে ।
তাতে স্ত্রীৰই পাইছে বিষম সাহ
ভাবিছে—পাবিব কাটি ল'ব
ৰাজ্যখনি আপোনাৰ পৰা
কিন্তু তপস্বী দুজন
কোমল শৰীৰ কোমল গঠন
সম্পূৰ্ণ অহুপযুক্ত বণৰ কাৰণে ।
দূতে কোৱা কথাখিনি হয় যদি সঁচা
মিছাতে সাহস কৰি
স্ত্রীৰ হ'ব পৰাজয় ।

বালী ।

নেলাগে কৰিব ভয়
জানোঁ মই বাম লক্ষ্মণক ।
স্ত্রীৰক বিনাশ নকৰি
ল'লোঁ কিনি ৰাজ্যৰ দুৰন্ত অৰি ।
অশান্তি কৰিলোঁ নগৰত ।
আগেয়েই বধিব খুজিলোঁ
তাৰাই কৰিলে মানা—
তুমিও অঙ্গদ,
স্ত্রীৰক নিদ্বিলা বধিব ।

চোরাঁ আজি তাৰ প্ৰতিফল,
স্নেহৰ মলনি
পালোঁ বিপু সাপৰ নিচিনা ।

[স্বৰূপানন্দৰ প্ৰবেশ]

বাঙ্গালী ।

প্ৰথমো চৰণ শুকদেৱ,
কি বাবে আহিল আজি
কোন কাৰ্য্য কৰিম সাধন ?
আহিছিলোঁ তোমাৰ কাৰ্য্যতে,
নকৰিবা মিছা বিসম্বাদ
ভায়ে-ভায়ে বিৰোধ আচৰা
শুনা নাই জ্ঞানীৰ মাজত ;
ৰাজ্যৰ নিয়ম মতে
সুগ্ৰীৱই হয় যুৱৰাজ,
সেই মতে লোৱা সুগ্ৰীৱক,
কিবা যদি দোষো কৰিছিল
পালে তাৰ দণ্ড সমুচিত ।

বাঙ্গালী ।

শুকদেৱ,
সেই কথা বহুত শুনিছোঁ,
আৰু শুনিবৰ ইচ্ছা নাই ।
আছে যদি অন্য কিবা কাম,
ক'লে মোক কৰিম সাধন ।
সেয়ে কথা বীৰবৰ,
ক'লোঁ যি উত্তৰৰ হিউৰ কাৰণে ।
সন্তোষ দেখিলে,
তুমি ভাই থাকিলে সুখেৰে,
ৰাজলক্ষ্মী প্ৰসন্ন থাকিব ;
হিত ব্যক্তিবকে
কোৱা নাই অহিত কথা ।

স্বৰূপানন্দ ।

বালী।

সুগ্ৰীৱৰ পক্ষপাতী বুলি
সকলোৱে কয় আপোনাক।
সুগ্ৰীৱৰ হিত চিন্তা অৱশ্যে কৰিব
নাই তাত একো আচৰিত।

অৰুণপানন্দ।

কাৰো পক্ষে পক্ষপাতী কথা
ভবা নাই হৃদয়তো মোৰ।
কুলগুৰু মই
হুয়ো ভাই কুলৰ নন্দন।
বালী-সুগ্ৰীৱত নকৰোঁ প্ৰভেদ।
কেৱল হিতৰ অৰ্থে
দিলোঁ মই হিত উপদেশ
সেইবাবে পাৰা তুমি
পক্ষপাতী অৱশ্যে বুলিব।

বালী।

নাই যদি অশু একো কাম
প্ৰণমিলোঁ যুগল চৰণ
যাওঁ মই ৰাজ-কাৰ্য্যালৈ।

[বালীৰ প্ৰস্থান]

অৰুণপানন্দ।

কি ফল ফলিব মই
নোৱাৰোঁ সঠিক ক'ব,
কিন্তু ক'ব পাৰোঁ,—
বিষতুলা হ'ব প্ৰতিকূল।

অজয়।

গুৰুদেৱ! তুনিলে সকলো কথা,
মতি বুদ্ধি লবিল ৰজাৰ,
আমি যদি কণ্ঠ কোনো কথা
স্বতাহতি দিয়ে ততালিকে।
যাওঁ মই কৰোঁগৈ
নিজৰ কৰ্তব্য কাম;
প্ৰণমিলোঁ গুৰু চৰণ।

স্বৰূপানন্দ ।

ধন্ত তুমি কুলৰ তিলক,
ধৰ্মাধৰ্মবোধ আছে যথার্থ তোমাৰ ।
ধাকিব ধৰ্মত মতি
দীৰ্ঘজীৱী হ'বা
লোৱা মোৰ এই আশীৰ্বাদ ।

[অঙ্গদৰ প্ৰস্থান]

স্বৰূপানন্দ ।

ক'ত কোনে দেখিছে অস্তায় এনে ?
বালী বীৰ অত্যন্ত উদ্ধাৰ চিত
সৰ্বগুণে গুণী, ভাতৃবধু লোভ কৰি
একেটি দোষেৰে আজি
বহুত গুণৰো
শুভকল ব্যাঘাত কৰিছে,
সংসাৰত বহুত গুণৰো
হ্ৰাস হয় একেটি দোষতে ।
সজ উপদেশ দিলে
ভাবে মোক পক্ষপাতী বুলি,
কুলক্ষণ লাগিছে ৰাজ্যত
শেষ ফল চাওঁ কিনো হয় ।

[স্বৰূপানন্দৰ প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গভাক

সপ্তৰ্ষি আশ্রম

[হুগ্ৰীৱ, ৰাম আৰু লক্ষ্মণৰ প্ৰবেশ]

ৰাম ।

হনুমন্ত আহি
সম্বাদ নিদিয়ে মানে বালীৰ মূখৰ
বওঁ আমি এই কাননতে ।

লক্ষ্মণ ।

যুধৰাজ,—চোৱাঁ, কেনে
গছেৰে আবৃত সেই ওখ ঠাইখনি
দেখি যেন সাইলাৰ ঘেঘৰ মিট্ৰি ।

দেখিলে আনন্দ লাগে
ভক্তি ভাব ওপজে মনত
কোৱা বীৰ, জানা যদি তুমি
কাননৰ কিবা বিৱৰণ।

সুগ্ৰীব।

পূৰ্বে এই উদ্ধানতে
কৰিছিলে কঠোৰ তপস্তা
সাতজন মহাঋষি বহি,
সেইবাবে সপ্তৰ্ষি আশ্ৰয় নামে
এই ঠাই ভুবনবিদিত ;
যোগবল সাধি ঋষিসনে
বহুদিন অনাহাৰে থাকি
বুৰ মাৰি পানীৰ তলত
অন্ত কৰি প্ৰাণৰ কঠোৰ ব্ৰত
অমৰত্ব পালে কেউজনে।
তেতিয়াৰে পৰা কিক্কিৰ্য্যাবাসীয়ে
তীৰ্থ বুলি জ্ঞান কৰে আহি
আশ্ৰমৰ পৱিত্ৰ পানীত,
হুথ, শোক, জ্বৰ, বোগ যায় শৰীৰৰ।
কিন্তু নাহে কোনো অকলৈ
মায়াময় এই আশ্ৰমত,
কোনো প্ৰাণী নিশাত নেথাকে।
দেখি দিঠকতে
বহুবিধ মায়ান্ধৰশন
পুণ্য জীৱ মৃত্যুৰ পিচত
মায়াক্ৰমে থাকে আশ্ৰমত।
যায়।
জনো যেন ক'ববাত মধুৰ সঙ্গীত,
বনৰ মাজত যেন
বৰবিছে অমিয়া পকম।

[মায়াকান্তাসকলৰ প্ৰবেশ]

মায়াকান্তাসকল ।

গীত

আজি আমি কৰি যতন
পাতিছোঁ আপোন মনে মনে ;
আহিব সখি, বহিব তাতে
মোহিব প্ৰেমৰ মধুৰ তানে ।
হিয়াৰ আশা পূৰণ হ'ব,
সুখৰ নতুন মলয় ব'ব,
শুনিব মনৰ কথা,
ক'ম কথা কাণে কাণে ।

[মায়াকান্তাসকলৰ প্ৰস্থান]

লক্ষণ ।

ঠিক কথা বীৰবৰ,
কাননত শুনি দিঠকতে
দেৱকান্তাসকলৰ মধুৰ সঙ্গীত ।

সুগ্ৰীৱ ।

মুছ গীত—নোৱাৰি ধৰিব ঠিক,
বাজিছেনে বাহিৰত ?
নতু মনৰ মাজত
কাল্পনিক শব্দ শুনিছোঁ !
ঠিক একো নোৱাৰি ধৰিব ।
ভক্তিভাৱে সাধনা কৰিলে
থাকিলে মনৰ কোনো
জানিবলগীয়া কথা
অশৰীৰী দেৱবাণী শুনি আশ্ৰমত ।

বাম ।

কোৱা বীৰ,—দেখা নাই,
কিন্তু যেন আহিছে কোনোবা এটি
শুনিছোঁ শব্দ কিবা বায়ুৰ মাজত ।

[দুন্দুভিৰ প্ৰেতমূৰ্ত্তিৰ আবিৰ্ভাৱ]

দুন্দুভি ।

বহিলে বালীয়ে যোক অস্তায় হুঁজত
সেইবাবে বাসৱক দিওঁ সন্মোহন,—

তপস্কাৰ কালত বালীক
 ব্ৰহ্মা আহি বৰ দিঙ বুলি
 আশ্বাসিলে প্ৰীতি বচনেৰে,—
 বালীয়ে বুলিলে, “প্ৰভু
 দিয়া বৰ,—নমৰিম ৰোগৰ হাতত,
 নমৰিম কেতিয়াও সমুখ বণত,
 নমৰিম জল, অগ্নি, জন্তুৰ মুখত,
 নাচৰিম ধৰ্ম-কৰ্ম
 তথাপিও স্বৰ্গবাসী হ’ম।”
 ব্ৰহ্মাই বুলিলে,—“বীৰ !
 সিদ্ধি হ’ব সকলো তোমাৰ
 তথাপিও নোৱাৰা লুকাব
 তুমি মৃত্যুৰ হাতত।
 ভগৱন্তে ব্যাধৰূপে বধিব তোমাক,
 সেইবাবে স্বৰ্গবাসী হ’বা,
 কিন্তু ৰোগ, ব্যাধি, সমুখ বণত,
 কদাপি নমৰা তুমি নিশ্চয় বুজিবা।”
 এতেকতে ৰামৰ হাতত আজি
 অবিলম্বে বালীৰ মৰণ।

[হৃদ্ধি অদৃশ্য হয়]

সুগ্ৰীৱ।

ঠিক কথা,
 বতাহত বাজিব লাগিছে যেন,—
 অবিলম্বে বালীৰ মৰণ।

[মায়াবস্তৱ প্ৰেতমূৰ্তিৰ আবিৰ্ভাৱ]

মায়াবস্তৱ।

আজি সুগ্ৰীৱৰ সপ্ৰসন্ন দিন,
 বালীৰ হুদিন,
 দেৱকুলে পাহৰাব ৰামৰ বেদনা
 যাচিব সাহায্য—বালীৰ মৰণ হ’ব,
 দেৱবাক্য নহ’ব লজ্জন।

বহুকাল কৰিছে বালাীয়ে ৰাজ্য
অতিক্রম কৰিলে নৰৰ আয়ু,
মৰে আজি ব্ৰহ্মাৰ শাপত ।
পাতালত বালাীয়ে বধিলে মোক
তাৰ ফল পাব হাতে হাতে ।

[মায়াবন্ত অদৃশ্য হয়]

লক্ষ্মণ ।

লাগিছে মনত যেন
জয় হ'ল সূত্ৰাৱৰ আজি,
ৰাঘৱৰ চিৰ কীৰ্তি
কিষ্কিন্দ্যাত ধাপিত থাকিব ।
হুম্মন্ত আহে মানে
গ'ই থাকোঁ আমি,—চাই চাই
কাননৰ অপূৰ্ব জেউতি ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

ভূতীয় গভাঙ্ক

ৰাজ-অস্তঃপুৰ

[তাৰা আৰু বালাীৰ প্ৰবেশ]

তাৰা ।

সবিনয়ে কৰোঁ নিবেদন,
নাই কাৰ্য্য অনাহক গৃহ-কন্দলৰ ।
সূত্ৰীৰ ঘৰ্ণাৰ্থ যুৱৰাজ
চিৰদিন এই প্ৰথা
আছে চলি তোমাৰ কুলত
কৰা নাই সূত্ৰীৰই একো অনাচাৰ,
চিন্তা নাই তোমাৰ মৰণ ।
কেৱল ভ্ৰমত পৰি,—বুজিব নোৱাৰি
তোমাক বধিছে বুলি

প্ৰজাৰ সন্মতি ক্ৰমে
 হৈছিলে ৰজা কিক্কিৰাত ;
 অৰাজক নোৱাৰে থাকিব দেশ ;
 সেইবাবে হোৱা নাই
 স্ত্ৰীৰ দোষ গুৰুতৰ ।
 যুদ্ধ জিনি আহিলত তুমি
 সম্মেৰে সমৰ্পিলে
 সিংহাসন তোমাৰ পদত ।
 ক্ষমা কৰা নৃপতি প্ৰধান,
 শুনা তুমি দাসীৰ বচন ।

বালী ।

কিয় তুমি হাক দিয়া কথা
 প্ৰতিদিনে কোৱা পুনৰপি ?
 জানীজনে নিজৰ বচন
 নথগুয় কদাপিতো নিজে,
 উপযুক্ত বিচাৰৰ ফলে
 স্ত্ৰীৰক বনবাসী কৰিছোঁ যেতিয়া
 সেই বাক্য নহয় লজ্জন ।

তাৰা ।

দেশে দেশে কুখ্যাতি তোমাৰ,—
 প্ৰজাই বুলিছে মন্দ
 সকলোৱে স্ত্ৰীৰক নিৰ্দোষী বুলিছে,
 দুখত সহানুভূতি জাগিছে প্ৰজাৰ ।
 সেইবাবে জনাওঁ দাসীয়ে,—
 প্ৰজাৰ স্নেহত আমি ৰাজত্ব কৰিছোঁ ।
 পৃথিৱীত সকলো সমান
 ৰজা প্ৰজা ঈশ্বৰৰ সমান সম্ভান,
 প্ৰজাক সন্তোষ যদি নকৰে ৰজাই,
 বিদ্ৰোহ দাবায়ি জলে সেই ৰাজত্বত,—
 ৰজা অতি কীৰবলী,—প্ৰজা বলবান,—

প্রজাব শ্রীতির অৰ্ধে
 স্ত্রীকাম সামৰা বাজন।
 চোৰাঁ ভাবি,—যদি প্রজাসবে
 বলেৰে তোমাক ভাঙি
 স্ত্রীকাম বজা পাতি লয়
 নেথাকিব একো আৰু তোমাৰ উপায়।
 সকলো তোমাৰ অহুমান
 প্রজাসবে নিজ মুখে
 শতবাৰ মোৰ কাৰ্য্য প্রশংসা কৰিছে
 কিৰূপে জানিলা তুমি
 মোক সবে বেয়া পাই বুলি ?
 বজা তুমি—ৰাজ্য অধীশ্বৰ,
 প্রজাসবে মুখৰ আগত
 নিল্লিৰ নেৱাৰে কদাপিতো ;
 সেইবাবে আগত প্রশংসা কৰে
 ভিতৰি নেপায় ভাল।
 ৰাণী মই অস্ত্ৰধৰণুৰত থাকোঁ,
 ৰাখোঁ মই সকলো বাতৰি।
 জানিবা নিশ্চয়,
 প্রজাব স্নেহৰ পাত্ৰ
 কদাপি নোহোৱা তুমি বজা।
 নোহোৱা ৰাজ্যৰ মন্ত্ৰী তুমি,
 হুণুনো তোমাৰ উপদেশ
 বিশেষত ঋষি-মুনিসবে
 তিবোতাৰ পৰামৰ্শ মতে
 নচলিবা বুলি শাস্ত্ৰত লিখিছে
 প্রকৃতিত সোণালী আখৰে।
 মন্ত্ৰণাৰ উপযুক্ত নোহোৱা কদাপি
 অনৰ্থক বাক্য ব্যয় কিয় কৰা তুমি ?

তাৰা।

নাৰী মই,
 পক্ষপাতী পুৰুষ লেখকে
 লিখিছে নহওঁ বুলি
 মজ্জণাৰ উপযুক্ত আমি।
 তিবোতাৰ প্ৰাধান্ত
 হুৰুজিলে পূৰ্ব ঋষিসবে
 সেইবাবে দিছা তুমি শাস্ত্ৰৰ শৰণ।
 হ'ব পাৰে বুদ্ধিহীন। নাৰী
 কিন্তু মহাৰাজ,
 বুজিবা নিশ্চয় কথা—
 সূত্ৰীয়ক গ্ৰহণ নকৰি
 নোৱাৰিবা শাস্তি তুমি ৰাখিব দেশত
 পুৰুষৰ প্ৰীতিৰ কাৰণে
 তিবোতাক অজিলে বিধিয়ে,
 প্ৰণয় ভাবৰ তুমি অবলা ললনা।
 আহিছিলোঁ প্ৰীতি আলাপেৰে
 শাস্তি ভাব পাবৰ কাৰণে
 কিন্তু তুমি অশাস্তি কৰিলা মোক।
 বাণী তুমি,
 সেইহেতু ক্ষমিছোঁ সকলো।
 কিন্তু জনাই নক'বা আৰু
 সূত্ৰীয়ৰ কথা,—
 পালিবা ৰচন ৰজাৰ আদেশ বুলি,
 নকৰিবা প্ৰতিবাদ
 অহুৰোধ ৰাখিবা স্বামীৰ।

[প্ৰহৰীৰ প্ৰবেশ]

প্ৰহৰী।

যন্ত্ৰীৰ আদেশ মতে
 নিৰ্ঘোৰোঁ বাতৰি এই তম্ৰ চৰণত

হুম্মন্ত আহি
নগৰত কোলাহল কৰিব লাগিছে ।
উচ্চ বৰে বুলিছে পবন-স্বতে
“যুদ্ধ কৰি,—সুগ্ৰীৱক
পৰাজয় কৰক বালীয়ে,
নতু, সিংহাসন দিয়ক এনেয়ে এৰি
আহি তাত বহক সুগ্ৰীৱ ।”
এইদৰে শাস্তি ভঙ্গ কৰিছে প্ৰজাৰ
সুগ্ৰীৱও আছে নিলগতে
মহাৰাজে উপযুক্ত আদেশ কৰক ।

বালী ।

জনাৰি মন্ত্ৰীক, যাম এতিয়াই
সুগ্ৰীৱক কৰিম নিপাত,
নাই চিন্তা অলপো প্ৰজাৰ ।

প্ৰহৰী ।

যিবা আজ্ঞা নৃপতিপ্ৰধান !

[প্ৰহৰীৰ প্ৰস্থান]

তাৰা ।

বিপদ বিপদ যেন লাগিছে হিয়াত,
দেখিছোঁ অশাস্তি ভাব শাস্ত প্ৰকৃতিতো ।
এই মাত্ৰ সুগ্ৰীৱক
পৰাজয় কৰিলা বণত,
পুনৰপি আহিছে তথাপি
পৰিহৰি ভয় মৰণৰ ,
অৱশ্যে পাইছে বল
দাশৰথী বাম লক্ষ্মণৰ ।
মহাবলী বামৰ লগত
নেলাগে কৰিব যুঁজ
কণ্ঠ পুহু ধৰি চৰণত ।

বালী ।

বাণী, বশ তুমি কৰিলা স্নেহেৰে মোক,
প্ৰণয়ৰ নিদৰ্শন পাইছোঁ তোমাৰ ।

নাই ভয় বামৰ কাৰণে
 ধাৰ্মিক কৰ্তব্য জ্ঞানী বঘুৰ নন্দন,
 অকাৰণে বঘুবীৰে
 মোক একো হিংসা নকৰিব।
 একো ভয় নকৰিবা বাণী,
 জ্ঞানী বাম,—নিজেও নকৰে পাপ
 স্ত্রীৱকো নিদিব কৰিব।
 ততালিকে আহিম উলটি
 পাবা তুমি স্ত্রীৱৰ মৰণ বাতৰি।

[বালীৰ প্ৰস্থান]

তাৰা।

ধৰ্মপক্ষ বামৰ আশ্ৰিত
 কিন্তু কোন পক্ষে অধৰ্ম কৰিছে
 বুজা নাই স্বামীয়ে আজিও।
 আশা মোৰ গুৰুৰ পাৱত
 বিশ্ব-বিধাতাৰ অভয় পদত,
 অমঙ্গল কদাপি নহয় যেন
 প্ৰাণতুল্য স্বামীৰ বণত।
 অমঙ্গল দেখিছো বহুত,
 সকলোকে কৰিবা মঙ্গলময়
 ব্ৰহ্মৰূপী দেৱ সনাতন।

[তাৰাৰ প্ৰস্থান]

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক

গছৰ তল

[বাম, লক্ষণ আৰু স্ত্রীৱৰ প্ৰবেশ]

স্ত্রীৱ।

হহুমন্ত আহিব উলটি
 অলপতে ওলাবহি বালী,
 বঘুনাথ পাৰিব লুকাব
 এই গছৰ আঁৰতে,—

বধক বালীক আজি
প্রতিজ্ঞা করক ফলবতী ।
লক্ষণ । গজপুষ্পী ফুলৰ মালাই
শোভিছে বীৰক,
বণৰ মাজতো আমি
সুগ্রীৱক চিনিব পাৰিম ।
বাম । বণ কৰা নিশ্চিন্ত মনেৰে,
জানা তুমি মোৰ পৰাক্ৰম,
পুষ্পমালা অভিজ্ঞান
ওলমিছে তোমাৰ ডিঙিত ।
চিনিম বালীক
হ'ব বালী বালিত লুপ্তিত ।
সুগ্রীৱ । কৰিছোঁ নিৰ্ভৰ মই
বসুপতি তোমাৰ কথাত ।
হ'ব আজি বালীৰ মৰণ,
সুখ-ৰবি উদিব ধৰাত ।
যাওঁ মই আগবাঢ়ি
হুয়ো বীৰ থাকক লুকাই
মেইজোপা গছৰ আঁৰতে ।
বাম । যোৱা তুমি আগবাঢ়ি,
থাকিলোঁ লুকাই আমি,
বালীৰ পতন হ'ব,
সুখ হব কিঙ্কিণ্য দেশত ।

[সুগ্রীৱৰ প্ৰস্থান]

[বাম আৰু লক্ষণ লুকাই]

পঞ্চম গৰ্ভাঙ্ক

নগৰৰ ওচৰ

[বালী আৰু সূগ্ৰীৱৰ প্ৰবেশ]

বালী ।

পৰিলি সিবাৰ—

অহুগ্ৰহ কৰি প্ৰাণ নেমাৰিলোঁ,
 একো শিক্ষা তথাপি নেপালি ।
 এই মোৰ বন্ধ মুষ্টি বজ্জৰ সমান,
 নিতান্ত মৰিলি আজি
 কোনে পাৰে ৰাখক ধৰাত ।

সূগ্ৰীৱ ।

ঐশ্বৰিক শক্তিৰ কাষত
 তোৰ শক্তি হ'ব পৰাজয়,
 মৰিলি, মৰিলি বালী
 কৰ চিন্তা ইষ্টদেৱতাক ।

বালী ।

নিৰোধ পামৰ তই
 বুজা নাই নিজৰ শক্তি,
 বাবে বাবে হাৰিছ বৰত
 তথাপিও বৰ-তৃষ্ণা নাই মিটা তোৰ,
 কুলক্ষণ ইয়াকে বুজিবি ।

[দুইবো প্ৰস্থান]

ষষ্ঠ গৰ্ভাঙ্ক

বৰ্ণক্ষেত্ৰ

[বালী আৰু সূগ্ৰীৱৰ প্ৰবেশ]

বালী ।

এইবাৰ পৰিলি পামৰ
 এৰ আশা প্ৰাণৰ ভাবসা,
 দেখিবি, দেখিবি আজি
 পাপীপূৰ্ণ যমৰ আলয় ।

সুগ্রীৱ । অতি আশা কৰিব নেপায় ;
 যাব প্ৰাণ, মৰিলি এতিয়া
 এই বালী পাপৰ আধাৰ
 ভাতৃবধুলোভী
 শূন্য তাৰ ধৰ্মাধৰ্ম জ্ঞান ।
 মৰিলি পায়ব,
 দেখ আজি—কোন হ'ল যমৰ আলহী ।
 [বালীৰ দেহত বাণ নিক্ষেপ]

বালী । কি, কি, কোনে বাণ হানিলে হিয়াত !
 কৰিছিলোঁ যুদ্ধ মই সুগ্ৰীৱৰে স'তে
 কৰা নাই কাৰো অপকাৰ
 কোনে এই মৰ্মাঘাত বাণ
 হানিলে হিয়াত মোৰ অদৃশ্য ৰূপেৰে !
 যায় প্ৰাণ বিশাল বাণত
 কিন্তু নেজানিলোঁ
 মৰিলোঁ নে উপযুক্ত বীৰৰ হাতত ।

সুগ্ৰীৱ । মৰিলি, মৰিলি বালী,
 অযোধ্যাপতি
 বঘুবাজ ৰামৰ হাতত ।

বালী । শুনো আচৰিত কথা মৰণ কালত ।
 জানিছিলোঁ বঘুপতি বিষ্ণু-অৱতাৰ,
 জ্ঞানবান পৰম ধাৰ্মিক,
 কিন্তু চন্দ্ৰ-সূৰ্য্য থাকে মানে
 ঘোৰিৰ জগতে
 বঘুপতি ভীক অনাচাৰী ।
 ধৰ্মনীতি যুদ্ধনীতি বিদিত ৰামৰ,
 কোন নীতি অহুসাৰে
 বধে মোক ব্যাধে বধা দৰে ?

কিন্তু থাকিল মনত খেদ
গ'ল প্ৰাণ কাপুৰুষ ৰামৰ হাতত।

সুগ্ৰীৱ।

কোন নীতি অহুসাৰে, নকৰি বিচাৰ
দিলা দণ্ড নিৰ্দোষী জনক ?
প্ৰজাৰ পালক তুমি
কিঙ্কিঙ্কাৰ পতি ;
কিন্তু কোন নীতি অহুসাৰে
বনবাসী কৰিলা প্ৰজাক ?
জানা তুমি ধৰ্মাধৰ্ম
পাপ-পুণ্য বিদিত তোমাৰ ;
কিন্তু কোন নীতি অহুসাৰে
লোভিছিলো ভাতৃৰ বধুক ?
পাপৰ উচিত দণ্ড পালা
ৰামৰ শৰত আজি প্ৰাণ হেৰুৱাল।

বালী।

ভাই তই,
কৰিছিলোঁ শত অপৰাধ—
ক্ষমিবি সকলো ;
পুত্ৰৰূপে অঙ্গদক পালন কৰিবি,
নিদিবি তাৰাক হুত,
মৰণ-শয্যাতে তোক কৰোঁ আশীৰ্বাদ—
ভাতৃস্নেহ, ৰাজ্যভোগ
একেলগে নাছিল ভাগ্যত।
কৰোঁ অহুবোধ
মাতি আনি দিবিনে ৰামক ?

সুগ্ৰীৱ।

জ্যেষ্ঠ তুমি, ক্ষমা অপৰাধ,
ভক্তিভাবে কৰিছোঁ প্ৰণাম।
আনো মাতি বহুপতি ৰামক এতিয়া।

[সুগ্ৰীৱৰ প্ৰস্থান]

[বাম আৰু লক্ষ্মণৰ প্ৰবেশ]

লক্ষ্মণ ।

চোৱা বঘুপতি
মাটিত পৰিও কেনে
প্ৰকাশিছে বালীৰ গোঁৱৰ ;
প্ৰাণ-ৰবি অন্তমিত প্ৰায়
ধন্ত বালী তোমাৰ মহিমা !

বালী ।

কোন তুমি, তুমি নে অযোধ্যাপতি
দশৰথ বজাৰ নন্দন ?

বাম ।

বাম মই,—দশৰথ বজাৰ নন্দন,
নহওঁ অযোধ্যাপতি
বনবাসী তপস্বী বনৰ ।

বালী ।

যথার্থ তপস্বী তুমি বুজিলোঁ এতিয়া ।
জানিছিলোঁ শুদ্ধমতি
বিশুদ্ধ কুলত জন্ম
বঘুপতি বিখ্যাত ধাৰ্মিক ;
কিন্তু এতিয়া জানিলোঁ
নীচমতি দুৰ্মতি বাঘৰ ।
ধিক্ ! ধিক্ বামৰ জনম—
ধিক্ ! ধিক্ বঘুৰ পৱিত্ৰ কুল,
ধিক্ ! ধিক্ ! স্তম্ভাতি তোমাৰ ।
পিতৃ-সত্য কৰিলা পালন
দেখুৱালা পৱিত্ৰ ধৰ্মৰ ভাব,
কিন্তু ধিক্ ! ধিক্ সকলো তোমাৰ ।
মৰণকালতো পাইছোঁ দেহত বল,
শক্তি আছে কৰিবৰ বাবে
বঘুপতি বামৰ গঞ্জন ।
ভূমিব্যাপী বজা মই
কোন অপৰাধে চোৰ ৰূপে আহি
হানিলা ভীষণ শৰ মোৰ শৰীৰত ?

আছিলোঁ নিদ্রিত মই নিশঙ্ক মনেৰে
 সৰ্পৰূপে কিয় আহি কৰিলা দংশন ?
 কোৱা হ'লে মোক—বাৱণক নাশি
 আনিলোঁহেঁতেন জানকীক ।
 ধৰ্মনীতি বিচাৰ নকৰি
 স্ত্ৰগীৱৰ অশুৰোধ মতে
 বধি মোক ব্যাধ হ'লা ক্ষত্ৰিয় কুলৰ ;
 তোমাৰ দুৰ্নাম শুনি ক্ষত্ৰিয় সমাজে
 তিৰস্কাৰ কৰিব তোমাক ।
 নশ্বৰ শৰীৰ—নাশ হ'ব ;
 নাই কৰা সেইবাদে খেদ ।
 কোৱা বঘুমণি কিয় তুমি
 কৰিলা অনীতি এনে নিৰ্দোষী জনক ?
 মহামতি, বেদশাস্ত্ৰ বিদিত তোমাৰ,
 তথাপিও কিয় মোক কৰা তিৰস্কাৰ ?
 জন্ম মোৰ ৰজাৰ কুলত
 বশৱৰ্তী ভৰত ৰজাৰ
 বাধ্য মই ৰাজধৰ্ম পালিবৰ বাবে ।
 ধৰ্ম এৰি লোভিছিলো ভাতৃবধু তুমি,—
 ভাতৃবধু ভগিনীক লোভ কৰে যেয়ে
 দণ্ড তাৰ নিভাস্ত মৰণ,—
 সেইবাবে প্ৰাণদণ্ড কৰিলোঁ তোমাক ;
 অযোধ্যাৰ অধিপতি পতি জগতৰ
 দণ্ড দিলোঁ ৰজাৰ নামেৰে
 সেই হেতু কৰাশিও পাপত নপৰোঁ ।
 ক'ব পাৰা—ৰখিলোঁ তোমাক মই ।
 অলক্ষিত ৰাণৰ দ্বাৰত,—
 কিন্তু জামিৰা নৃপতি
 জগতৰ অধীশ্বৰ মই,

ৰাম ।

বালী ।

বোগ-ব্যাধি উপসর্গ যেনে
 তেনে মোৰ বাণৰ আঘাত,
 বোগত মৰিলে নাই দোষ বিশ্ব-বিধাতাব,
 আয়ুস টুটিল, কালৰ মুখত পৰি,
 হেৰুৱালা প্ৰাণ মোৰ বিষাল বাণত ।
 নহওঁ কদাপি দোষী,
 অনৰ্থক নিন্দা কৰি মোক
 আৰ্জিছা পৰম পাপ মৰণ কালত ।
 একোকে লুৰুজি প্ৰভু নিন্দিলোঁ তোমাক
 ক্ষমা নাথ জগতৰ পতি,
 মৰিছোঁ যথার্থৰূপে পাপৰ ফলত
 নাই বধা অশ্রায় স্বৰূপে
 বিশ্বৰ পালক তুমি, পালিবা তাবাক,
 অন্ন দিবা পিতৃহীন অন্ধ বীৰক ।
 মুক্তি দিয়া প্ৰভু, নিন্দিলোঁ তোমাক,
 ঠাই দিয়া যুগল পদত ।
 দেৱ-অৱতাৰ তুমি
 সাধিলা দেৱৰ কাম
 সিদ্ধি হ'ল ব্ৰহ্মাৰ বচন ।
 বুজিলোঁ এতিয়া মই,—তপস্যা কৰোঁতে
 বৰ দিওঁ বুলি
 শাপ দিলে ব্ৰহ্মাই ছলেৰে,—
 নমৰিলোঁ বোগৰ হাতত
 নমৰিলোঁ সন্মুখ বণত
 নমৰিলোঁ জল-জন্তু-দৈবৰ হাতত,
 নাচৰিলোঁ ধৰ্ম কৰ্ম
 তথাপিও স্বৰ্গবাসী হ'লোঁ,—
 তোমাৰ হাতত পৰি
 ঠাই পালোঁ অনন্ত স্বৰ্গত ।

শৰীৰৰ বল ক্ৰমে কমিব লাগিছে
 যাব প্ৰাণ অলপ পৰতে
 দিয়া প্ৰভু মুক্তিৰ উপায় ।
 বাম । পাপমুক্ত হ'লা তুমি ৰজাৰ দণ্ডত ;
 লোভ-মোহ-তাপ-ভয় কৰা পৰিহাৰ
 পাবা স্থান বৈকুণ্ঠপুৰত ।
 অতুচিত তপস্বীৰে ব্ৰহ্মাক বন্দিলা
 শাপ পালি বৰৰ সলনি ।
 এতেকে ৰাজন, এৰা দুখ-শোক,
 সংসাৰৰ মায়া মোহ দিয়া বিসৰ্জন ।
 অক্লদ থাকিব স্থখে
 নহয় তাৰাৰ দুখ
 সূগ্ৰীৱই নীতি মতে পালন কৰিব ।
 যোৱা বীৰ নিৰ্মল চিতেৰে
 স্বৰ্গ ভোগ কৰাৱৈ অতুল স্থখেৰে ।
 বামী । আই, আই সত্য নাৰায়ণ,
 দিয়া পদ মোৰ জদয়ত ।

[মৃত্যু]

চতুৰ্থ অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

আলিবাট

[দুটা দানৱৰ প্ৰবেশ]

১ম দানৱ । বুইছা ককাই, মই হ'লে ইবোৰ-সিবোৰ কথাৰ ভূ নপাওঁ ।
আমি ক'লৈ হয় অইন এখন দেশলৈকে যাওঁগৈ আৰু ব'লা ।

২য় দানৱ । এৰা বোপাই ! মই কৈছোৱেই নহয় । ঘৰত তিবোতাজনীৰ
প্ৰতাপত থাকিবই নোৱৰা হ'ল । তইত বৰলো মাছুহ—বৰ
সুখত আছ ।

১ম দানৱ । সেইদৰে চালে সুখৰ দিনো অন্ত হ'ল । মই সেইবাৰ যে চুব
কৰি আনিছিলোঁ, সেইজনী ছোৱালীলৈ বালী বজায়ো চকু
দিছিল । গুণীৰ গুণ বুজা বালী বজাই জানিবা ছোৱালীজনী
এৰি মোৰ পিঠিত চাপৰ দুটামান মাৰি ঘৰলৈ পঠিয়াই দিলে ।
এৰি দিলতে তাই ভক্-ভক্ কৰে ইহি মোৰ ঘৰ লোমালহি ।

২য় দানৱ । বালী বজাৰ দিনত আৰু এটা সুবিধা আছিল । বাঁহ চুৰি,
কুঁহিয়াৰ চুৰি, জেওৰাত মেলি দিয়া কাপোৰ চুৰি, এইবোৰ
চুৰিৰ লগত নধৰিছিলেই ।

১ম দানৱ । আমাৰ নিচিনা টোকোনা তৰপৰ মাছুহৰ সেইটো জানো কম
সুবিধা বুলিছা ?

২য় দানৱ । তোৰ কথাটোৰ কি হয় এটা কৰিব পাৰিলেই আমি অইন
দেশলৈ যাবই লাগিব । ইয়াত ৰাজ-শোক সহি আৰু কিমান
থাকিবা ?

১ম দানৱ । ককাই, ৰাজ-শোক নো কিহক বুলিছা ?

২য় দানৱ । আমাৰ বালী বজা মৰিল এইটো জানো ৰাজ-শোক নহয় ?
তোৰটো কথাৰ কি হয় এটা সোনকালে কব ।

১ম দানৱ । মই হ'লে বালী বজা থকা দিনবেপৰা বাগী গৰাকীৰ আঁঠৈ
পাওঁ । মোক মতাই নি গান-বাজানা কৰোৱায় । এতিয়া
লগ ধৰিলে ওলাব ।

২য় দানৱ । কেনেকৈ পাৰ চুৰ কৰি আন । তাৰাই খবৰ পালে সতিনীয়েকক
এৰি নিদিয়ে ।

১ম দানৱ । কালিৰ গানটো আকৌ এবাৰ আওৰাওঁ আই । বাণীক
সেইটো গান শুনাই আজি ভুলাব পাৰিম ।

২য় দানৱ । বাক, গা বোপাই ।

গীত

তুমি মোৰ প্ৰাণ ৰাধা ৰাসেশ্বৰী

নাকত পিঙ্কিবা নাকী—এ ।

সাদৰী মোখোৰা মুখত পিঙ্কিবা

ফুৰিম বৃন্দাবনত ৰাখি—এ ।

লেকামডালি পিঙ্কি জীনখনি বান্ধি

থাক। বৃন্দাবনত চেকুৰি—এ ।

[দুইবো প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

অঙ্ক:পূৰ

[তাৰা আৰু মাধবী]

তাৰা ।

হৃদয়ৰ হৃদয়নাথক

সমৰ্পিলো অগ্নিৰ' মুখত,

সেই অগ্নি জ্বলিলো হিয়াত মোৰ ।

সকলোকে চিতাৰ অগ্নিত

আমীৰ লগত মই দিলোঁ বিসৰ্জন ।

হা—হা নাথ হৃদয়-ঈশ্বৰ

ক'লৈ পলালা নাথ ?

অভাগীক নিনুলা লগত ।

লোৱা তুমি জীৱনৰ উপায় বিচাৰি,-

নেপাবা ঠাই কিঙ্কিমা দেশত । .

য'ত তুমি লালিত পালিত
 য'ত তুমি ফুৰিছা ধেমালি কৰি,
 যি শয্যাত শুইছা সদায়
 সেইবোৰ কাটি ল'ব শত্ৰুৱে এতিয়া ।
 হায় প্ৰাণনাথ চোৱাঁহি তাৰাৰ দুখ
 চোৱাঁ আহি অঙ্গদৰ বিষয় বদন ;
 খন্তেকতে মায়া মোহ সকলো পাহৰি
 কিয় প্ৰাণনাথ আমাক দুখত দেখি
 সন্তাপিত নোহোৱা এতিয়া ?
 আগেয়ে আমাৰ দুখ দেখিলে তোমাৰ
 নেথাকে মনত শাস্তি,—
 কিন্তু আজি অগ্নিৰ শয্যাত শুই
 সকলোকে কিয় পাহৰিলা ?
 অঙ্গদৰ চোৱাঁহি বিলাই
 হ'ব আজি গৃহহীন পথৰ পথিক ।
 বাণী তুমি ৰাজ্যঅধীশ্বৰী,
 কিয় কৰা মনত বেজাৰ
 কিঙ্কিঙ্কাৰ ৰজাৰ ঘৰবপৰা
 কাৰ সাধ্য থেদিব তোমাক ?
 বাণী মই ৰাজ্যঅধীশ্বৰী
 কদাপি নহওঁ ;—
 খন্তেক আগতে আছিলোঁ যদিও
 মুহূৰ্ততে সেই খ্যাতি
 থহিল দেহৰ পৰা মোৰ ।
 ভিৰোতাৰ সকলো গোঁৱৰ
 স্বামীৰ পদাৰুণামী,
 মাৰ যায় স্বামীৰ লগতে
 দগ্ধ হয় স্বামীৰ চিতাত
 সূৰ্য্য প'লে ৰ'দ যায় যেনে ।

মাধৱী ।

তাৰা ।

মাধৱী।

অৱশ্যে নহ'ব পাৰা ৰাণী

কিন্তু ৰাজমাতা তুমি।

তাৰা।

ৰাজনীতি নেজানা মাধৱী,

ৰাজমাতা নহওঁ কদাপি

নীতি অনুসাৰে স্ত্ৰীৰ নৃপতি হ'ব,

ইচ্ছা হ'লে অঙ্গদক

যুৱৰাজ পাতিব পাৰিব।

কিন্তু পিতৃহীন অনাথ বালক

কিৰূপে থাকিব কিষ্কিন্ধ্যাত ?

মাধৱী।

সস্তাপ কৰিলে

নাহে ৰজা কদাপি উলটি,

আহিছে কুমাৰ

অসন্তোষ দেখিলে তোমাৰ

পাব দুখ,—শাস্ত্যভাবে থাকা।

[অঙ্গদৰ প্ৰবেশ]

অঙ্গদ।

সংসাৰত পিতৃ-মাতৃ দুজন মাথোন

স্নেহময় সন্তান বৎসল

গ'ল পিতা, আছা তুমি মাতা।

পিতৃৰ অন্ত্যোষ্টিক্ৰিয়া হ'ল সমাপন,

কোৱা মাতৃ কোন কাৰ্য্য কৰিম সাধন ?

তাৰা।

কোন কাৰ্য্য কৰিবা সাধন ?

পলোৱা নগৰ এৰি

নেথাকিবা বন্ধুহীন এই নগৰত।

থাকোঁতে পিতাৰা, সকলো আমাৰ বল,

সকলোৱে পিতাৰাক ভাল বুলিছিল।

কিন্তু মৰিল যেতিয়া

নিন্দা মাথোঁ প্ৰজাৰ মুখত,

পাণী বুলি কয় সকলোৱে।

যোৱা তুমি,
নেথাকিবা কিঙ্কিৰা দেশত,
কিঙ্কিৰাত অমঙ্গল জানিবা তোমাৰ।

[হহুমানৰ প্ৰবেশ]

হহুমান ! আহিছা এতিয়া ?
পূৰ্ণ হ'ল তোমাৰ কামনা।
ৰাজ্যভোগ কৰা আনন্দেৰে
চিৰশত্ৰু ঢুকাল তোমাৰ।
কিয় ৰাণী বঢ়োৱা বেজাৰ
সম্ভাপিত ভগ্ন-হৃদয়ত ?
ৰজাৰ অস্ত্যোষ্টি কৰি
সুগ্ৰীৱৰো লাগিছে বেজাৰ,
অনেক কোৱাতো ৰাজ্যমুখে নাহি
আছেগৈ পূৰ্বস্থান মতঙ্গ বনত।
ৰামেও বুজালে, লক্ষ্মণেও ক'লে,
তথাপিও নেৰিলে বেজাৰ।
ৰামৰ আদেশ মতে
দিওঁ ৰাণী তোমাক প্ৰবোধ,
কৰ্মৰ ফলত মৰিল তোমাৰ পতি
কৰ্মৰ ফলত
হ'ল তুমি অকালবিধৱা।
জলবিশ্ব নৰৰ জীৱন,
কালি আছে আজি নাই,
অনিশ্চিত সকলো ধৰাত।
সুগ্ৰীৱ অজ্ঞদ হুয়ো
শোকাকুল সম্ভণ্ড পৰাণ
ধৈৰ্য্য ধৰি দিয়া তুমি হুইকো প্ৰবোধ
প্ৰতিজ্ঞা ৰামৰ—
নোলোমায় জনপূৰ্ণ প্ৰজাৰ নগৰ

তাৰা।

সেইহেতু অমুচৰ ৰূপে
 পাঁচিলে ৰাঘৱে মোক
 দিবলৈ তোমাক প্ৰবোধ।
 জানো মই ৰঘুপতি পৰম ধাৰ্মিক
 শুনিছোঁ ৰামৰ কীৰ্তি।
 কিন্তু কৰিলে ৰাঘৱে পাপ
 বধ কৰি স্বামীক মিছাতে।
 জনাবা ৰামক মোৰ
 প্ৰণিপাত ভক্তিৰ শৰণ;
 কিন্তু কৰিলে অনাথা মোক
 কৰিলে বঞ্চিত
 চিৰকাল স্বামীৰ স্মৃতিপৰা,
 সেইহেতু দিওঁ অভিশাপ,—
 সীতাক উদ্ধাৰ কৰি,—নোৱাৰিব ৰামে
 স্মৃতি ভোগ কৰিব ধৰাত;
 সতীৰ বচন
 দৃঢ় অতি পৰ্বতৰ দৰে;
 সীতাৰ বিবাহ হুথ
 ভূগিব ৰাঘৱে চিৰকাল।
 কিয় ৰাজেশ্বৰী,
 ৰাঘৱক দিলা অভিশাপ?
 ৰঘুপতি বান্ধৱ তোমাৰ,
 প্ৰস্তুত ৰাঘৱ
 তমু হিত সাধনৰ বাবে।
 জানো মই ৰামৰ মহিমা
 ৰঘুপতি জগতৰ পতি
 ভগৱন্ত বিষ্ণু মহামতি,
 দয়া-ধৰ্ম-ৰূপাময় অগতিৰ গতি।
 সহস্ৰ প্ৰণাম মোৰ ৰামৰ পদত,

হুম্মান।

তাৰা।

হহুমান ।

ক'বা বাঘরক
অৰাজক নোৱাৰে থাকিব দেশ,
সোনকালে কৰক ৰাজ্যৰ
যিবা হয় উচিত বিধান ।
কৰিম পালন আজ্ঞা,
মাৰ্গো ৰাণী এতিয়া বিদায় ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

অৰণ্য

[ৰাম, লক্ষ্মণ আৰু শূগ্ৰীৱৰ প্ৰবেশ]

শূগ্ৰীৱ ।

মহামতি ৰঘুৰ নন্দন,
কৰিলা পালন তুমি প্ৰতিজ্ঞা তোমাৰ
বালোক নিধন কৰি ৰাজ্য দিলা মোক,
কিন্তু সেই ৰাজ্য বিষতুল্য মোৰ ।
তাৰাই কান্দিছে,
অঙ্গদেও বিবাদ কৰিছে,
সেইবাবে ইক্ষ্বাকুনন্দন !
হৃদয়ত বেজাৰ লাগিছে ।
ক্ৰোধৰ অধীন হৈ
ভাতৃবধ আকাজ্ঞা কৰিলোঁ
ভাতৃক বধিলোঁ
হৃদয়ত নিজে নিজে আঘাত কৰিলোঁ ।
ইচ্ছা কৰা হ'লে পূৰ্বতে বালীৰে
মোৰ প্ৰাণ পাৰিলেহেঁতেন ল'ব
কিন্তু মহত্ব ভাবেৰে বধ নকৰিলে ।

তাৰ প্ৰতিফলে
নীচ ভাবে বৰ্ধিলো বালীক ।
হলোঁ মগ্ন কুলস্ব পাপত,
চিৰদিন ৰ'ম নৰকত
উপযুক্ত কদাপি নহওঁ
কিষ্কিন্ধ্যাৰ ৰাজ-আসনৰ ।

লক্ষণ ।

জ্ঞানী তুমি, বেদশাস্ত্ৰ বিদিত তোমাৰ,
তথাপি কি বাবে বীৰ,
থস্তেকতে ধৈৰ্য্যহীন হোৱা ?
বীৰ তুমি, বীৰৰ অস্তৰ
কদাপি নিদিবা হ'ব ইমান চঞ্চল ।

ৰাম ।

চোৱাঁ বীৰ,
অবিশ্ৰান্ত কান্দিলা বালীৰ বাবে
মুমালা চিতাৰ অগ্নি চকুৰ পানীৰে,
তথাপিও নাছিল উলটি বালী ।
চিৰকাল কান্দি থাকা যদি
আন কৰ্ম কৰি পৰিহাৰ
দিন-ৰাতি কৰা খেদ বালীৰ কাৰণে
তথাপিও নাহিব উলটি বালী ।
তোমাৰ দুখৰ বীৰ,
হ'লোঁ মই প্ৰধান কাৰণ
যিমাণে কৰিবা দুখ
সিমাণে হানিবা শেল মোৰ হৃদয়ত ।

সুগ্ৰীৱ ।

জ্ঞান-বুদ্ধি-আকাঙ্ক্ষা হিয়াৰ
ভস্মীভূত হ'ল আজি
বালীৰ চিতাৰ অগ্নিত ;
প্ৰভু তুমি নিত্য নিবঞ্জন
দুব কৰা হিয়াৰ সন্তাপ ।

[স্বৰূপানন্দৰ প্ৰবেশ]

স্বৰূপানন্দ ।

গীত

দেহিয়ে দেহিয়ে অনন্ত জীৱন
তুমি বসুপতি দেৱ যত্নপতি
বিতৰা কৰুণা অনাদি চৰণ,
তুমি দয়াময় দেৱ বিশ্বময়
বৰষা মহিমা ভকত ৰতন ।

দয়াময় অগতিৰ গতি
নোৱাৰোঁ বুজিব প্ৰভু
তোমাৰ মহিমা ;
পাপী মই পাপ মুক্ত কৰা ।
দিয়া প্ৰভু, স্পৰ্শ কৰোঁ তোমাৰ চৰণ
কৰোঁ মোৰ সাৰ্থক জীৱন ।

ৰাম ।

ভক্ত তুমি, তুই হ'লোঁ তোমাৰ ভক্তিত
ঠাই পাবা বৈকুণ্ঠপুৰত ;
কোন তুমি ? কি হেতু আহিলা ?

স্বৰূপানন্দ ।

কিষ্কিন্ধ্যাৰ কুলগুৰু মই,
নামত স্বৰূপানন্দ ;
আহিছিলোঁ ত্যু পদ পূজাৰ কাৰণে ।
প্ৰজাসৱে কৰে নিবেদন
সুগ্ৰীৱক ৰজা পাতি
অঙ্গদক ঘূৰবাজ অভিষেক কৰি
শাস্তি পুহু কৰক স্থাপন,
এয়ে নিবেদন প্ৰভু
কৃপাময় তোমাৰ পদত ।

ৰাম ।

ময়ো কওঁ সেই কথা ।
তিনিহা সুগ্ৰীৱ
কি আশা কৰিছে প্ৰজাসৱে ?
ৰজা তুমি—প্ৰজাক পালন কৰা

তোমাৰ কৰ্তব্য কাম,
নকৰিলে সেই ধৰ্ম তুমি আচৰণ
চিৰকাল নৰক ভুগিবা,
জগতত কুখ্যাতি থাকিব।
শুনা কথা সকলো প্ৰজাৰ,
যোৱা তুমি লোৱা ৰাজপদ;
তাৰা আৰু অঙ্গদক
দিয়াগৈ শাস্তিৰ বুজনি।
দাস মই,

সুগ্ৰীৱ।

তুমি মোৰ উপাস্ত্ৰ দেৱতা।
শিৰোধাৰ্য্য তোমাৰ আদেশ,
নমিলোঁ চৰণ প্ৰভু আহিলোঁ এতিয়া।

[সুগ্ৰীৱ আৰু অৰুণপানন্দৰ প্ৰবেশ]

ৰাম।

চোৱা ভাই,
বালীক নিধন কৰি লাগিছে বেজাৰ,
সুগ্ৰীৱৰ বেজাৰত হৃদয় ফাটিছে
তাৰাৰ দুখত মোৰ হিয়া বিদাৰিছে।
অঙ্গদক অকালতে অনাথ কৰিলোঁ।

লক্ষ্মণ।

ধৰ্মৰ পালনকৰ্তা তুমি,
ধৰ্মৰ কাৰণে বধিলা বালীক।

ৰাম।

মৰাৰ পিচতো বালীৰ দেহত
আছিল জলন্ত তেজ
সূৰ্য্য অন্ত গ'লে
জলি থকা পৰ্বতৰ শৃঙ্গৰ দৰে
শোভিছিলে ৰাজশ্ৰীয়ে মৃত শৰীৰতো।

লক্ষ্মণ।

পৰ্বতৰ ভিতৰত খাপিত যদিও
সুসভ্য দেশৰ দৰে
সুশোভিত কিঙ্কিণী নগৰী।

মহাতেজী বালী নৃপতিয়ে
শাসিলে প্রজাক
সজালে কিঙ্কিৰ্য্য দেশ ইন্দ্ৰৰ সমানে।

[হুইৰো প্রস্থান]

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক

অন্তঃপুৰ

[তাৰা, স্ত্রীৰ আৰু অঙ্গদৰ প্ৰবেশ]

তাৰা।

নাই কৰা দোষাৰোপ স্ত্রীৰ তোমাক
বুজিছো তোমাৰ ব্যথা,
নিজেও ব্যথিত যদি সহস্ৰ দুখত,
বুজিব পাৰিছো কিন্তু তোমাৰ যাতনা।

স্ত্রীৰ।

দোষী দেৱী তোমাৰ পদত
অঙ্গদক অনাথ কৰিলোঁ।
নিজ গুণে ক্ষমিছা সকলো।
কোৱা বাক অঙ্গদ কুমাৰ
ক্ষমা জানো কৰিছা তুমিও ?

অঙ্গদ।

ভাগ্যফলে পিতৃহীন হলোঁ
কি দোষ তোমাত ?
আয়ুস নহ'লে ক্ষম
কোনে কাৰ প্ৰাণ ল'ব পাৰে ?
তুমি হ'লা কাৰণ মাথোন
কৰ্মফল ভুগিলে পিতাই—
কৰ্মফল ভুগিছে মাতৃয়ে,
কৰ্মফল নিজেও ভুগিছো—
সেইবাবে খেদ কৰা নাই।

সুগ্ৰীৱ ।

মাতৃৰূপে পূজিম তোমাক,
 সুখিম সকলো কথা তোমাক সততে,
 বিচক্ষণা লক্ষ্মী-স্বৰূপিনী তুমি
 চলিম তোমাৰ দেৱী পৰামৰ্শমতে ;
 অঙ্গদক স্নেহভাবে কৰিম পালন ।

তাৰা ।

পিন্ধা তুমি কিষ্কিন্ধ্যাৰ ৰাজ-আভৰণ
 অঙ্গদক পাতা যুবৰাজ,
 প্ৰজাক পালন কৰা ধৰ্মনীতি মতে
 অৰাজক নকৰিবা দেশ ।

সুগ্ৰীৱ ।

ধন্য ধন্য বিধাতাই
 সংসাৰত স্ৰজিলে তিৰোতা ।
 সুখৰ বেলিকা
 কদাপিতো নোৱাৰি তুঘিৰ,
 ছায়াময় অনিশ্চিত গতি ;
 কিন্তু দুখত পৰিলে
 বুলোৱা শাস্তিৰ হাত
 শাস্তিময়ী অঙ্গৰীৰ দৰে ।
 নিজ দুখ সকলো পাহৰি
 তাৰাই বুজনি দিছে
 স্বামীঘাতী অধমকো আজি ।
 ধন্য তাৰা, ধন্য ধন্য তোমাৰ কাহিনী,
 পৃথিৱীত চক্ৰ-সূৰ্য্য থাকেমনে
 বৈ যাব তোমাৰ সুখ্যাতি ।

পঞ্চম অঙ্ক

প্রথম গর্তাঙ্ক

অঙ্ক:পূৰ

[কমা আৰু স্ত্রীৰ]

স্ত্রীৰ ।

গুণৱতী সতীৰ আদৰ্শ
উপযুক্ত ধৰ্মপত্নী তুমি,
তোমাৰ নিচিনা
ৰমণীস্বৰূপ চন্দ্রহাৰে
যাৰ কণ্ঠ কৰে স্ত্রীশোভিত,
ধন্য তাৰ পুৰুষ জনম ।
তোমাৰ পুণ্যত মই
মহাবলী বালীক পৰাজি
কাৰামুক্ত কৰিলোঁ তোমাক ;
বালীক নিধন কৰি
পোৱা নাই আনন্দ মনত,
হোৱা নাই আনন্দিত
লাভ কৰি কিল্কিলাৰ ৰাজ-সিংহাসন ;
কিন্তু লাগিছে আনন্দ আজি
বহুৱাম তোমাৰ নিচিনা
পুণ্যময়ী আদৰ্শ সতীক
কিল্কিলাৰ উচ্চ আসনত ।
তোমাৰ সন্মান দেখি
শোকৰ সলনি
লভিম অপাৰ শ্রীতি মোৰ স্বদয়ত ;
দেখা নাই তোমাৰ সদৃশ
সৰ্বগুণ-বিভূষিতা বীৰৰ ৰমণী ।

কমা ।

তুমি মোৰ প্ৰাণনাথ হৃদয়বল্লভ,
 সেইবাবে বথানিছা মোক
 সৰ্ব্বগুণ-বিভূষিতা বুলি ।
 ভাল পোৱা তুমি মোক,
 গুণ মাথো দেখিছা সকলো ।
 দূৰণিত শুৱনি পৰ্বত
 ওচৰত থলা-বমা দেখি,
 কিন্তু স্নেহপূৰ্ণ পতি আৰু পত্নীৰ মাজত
 এই কথা কদাপি নেথাটে ।

সুগ্ৰীৱ ।

ৰামৰ বলত মই হ'লোঁ বলবান
 শত্ৰুৰ নিপাত,—সতীৰ উদ্ধাৰ
 আৰু কলঙ্ক মোচন,
 তিনি কাৰ্য্য সিদ্ধি হ'ল ৰামৰ কৃপাত ।
 ৰাম মোৰ উপাস্ত দেৱতা
 যাম মই ৰামৰ লগত,
 ৰাৱণক পৰাজিত কৰি
 কৰিম বন্ধুৰ মই প্ৰতি-উপকাৰ ।

কমা ।

যোৱা নাথ ৰামৰ লগত ;
 যাৰ পৰা পোৱা উপকাৰ,
 তাৰ ধাৰ শুজিবা সহস্ৰভাৱে,
 তাৰ হকে প্ৰাণ আৰি দিবা ।
 তত্পৰি, কৰিলে ৰামৰ সেৱা
 মোক্ষ পাবা অস্তিমকালত ;
 ময়ো অহুগামিনী তোমাৰ
 পাম মুক্তি তোমাৰ লগতে ।

সুগ্ৰীৱ ।

নহয় সময় বেগি
 নিৰালম্বে আনন্দ কৰাৰ ।
 আত্ম-স্বাধীনতা মই
 কাইলৈ দিম বিসৰ্জন,

হ'ব অভিষেক, আহিব লক্ষণ
 বাজ্যভাব গুরুভাব
 সদায় অশান্তি তাব
 যেয়ে পিঙ্কে বজ্জাব মুকুট।
 আই দেবী, করৌগৈ আয়োজন
 লক্ষণক পূজাব কাৰণে।
 কমা। ব'লা যাওঁ প্ৰাণনাথ,
 চন্দনেৰে লক্ষণ বীৰক
 কৰিম ভক্তিৰ পূজা মই।

[দুইৰো প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

প্ৰসবন পৰ্বত

[বাম আৰু লক্ষণ]

বাম। চোৱাঁ ভাই, এই পৰ্বতত
 মধুৰ বসন্ত ঋতু
 বিৰাজিছে আনন্দ মনেৰে।
 বৰ্ষাকাল হৈছে এতিয়া
 তথাপিও ফলে-ফুলে শোভিব লাগিছে ;
 গাইছে মধুৰ সুৰে
 অৰণ্যৰ বতোক পক্ষীয়ে
 বিব্, বিব্, মলয়া বলিছে ;
 আনিছে ফুলৰ গোন্ধ
 কৰিছে গীতল দেহ ;
 সকলোতে শান্তি বৰষিছে।
 বৰ্ষা চাৰি মাহ থাকিম ইয়াতে
 বৰ্ষা ঋতু নহ'লে অতীত
 নোৱাৰিম যাব আমি লকাৰ উদ্দেশে।

লক্ষণ ।

এই ওখ পৰ্বত শৃঙ্গৰ পৰা
 দেখা যায় কিঙ্কিষ্কাৰ শোভা মনোহৰ
 জনপূৰ্ণ ৰাজধানী
 অৰণ্যেৰে বেষ্টিত চৌপাশে,
 ৰমণীয় অপূৰ্বদৰ্শন ।
 পৰিষ্কাৰ ৰাজআলি
 স্তূশোভিত পানীৰ তৰাগ,
 পাৰে পাৰে নাহৰ শোভিত
 বাটৰ দাঁতিয়ে প্ৰতি
 শাৰী শাৰী ইটাৰ দেৱাল !
 আহে যায় বাটকুৱা
 গাড়ী-ঘোঁৰা চলিব লাগিছে—
 সকলোৱে মিলি
 সজিছে মিশ্ৰিত এটি গহীন শব্দ ।

ৰায় ।

ঘোঁৰা ভাই
 স্তূগ্ৰীৱক কিঙ্কিষ্কাপুৰত
 কৰি আই ৰাজ অভিষেক ;
 প্ৰতিজ্ঞা-আবদ্ধ মই
 বনবাস নহ'লে অতীত
 নোসোমাওঁ কোনো ৰাজধানী ;
 ঘোঁৰা তুমি সেইবাবে
 মোৰ প্ৰতিনিধি ৰূপে
 স্তূগ্ৰীৱক ৰজা পাতি আই ।
 অঙ্গদক যুৱৰাজ কৰিবা বৰণ,
 জনাবা আশিস মোৰ
 ছয়োটিৰে আনন্দ দিনত ।

লক্ষন ।

যিবা আজ্ঞা কৰিম পালন ;
 ক'ম সমাচাৰ,—

বর্ষাকাল শেষ হ'লে সেনা সমষ্টিতে
যাম সকলোটি আমি লক্ষা অভিযুখে ।
বাম । সকলো বিধান তুমি কবিবা লক্ষ্মণ ;
হ'ব আজি সূগ্ৰীৰ ৰাজ-অভিষেক
কৰি আইা শুভকাৰ্য্য তুমি সমাপন ।

লক্ষ্মণ । আহিলোঁ এতিয়া,
অবিলম্বে আহিম উলটি ।

[লক্ষ্মণৰ প্ৰস্থান]

বাম । আহিব শৰৎকাল বৰ্ষাৰ শেষত ;
পৃথিৱীৰ বাৰ্ষিক গতিৰ ফলে
সুখ ঋতু দুখ ঋতু প্ৰকাশে ধৰাত ;
আহে সুখ দুখৰ পিচত
কিন্তু মোৰ এই অনন্ত দুখৰ
কেতিয়াবা পৰিবনে ওৰ ?
হেৰুৱালোঁ সীতাক বনত
হেৰুৱালোঁ শাস্তি হৃদয়ৰ,
বাঙ্কি ল'লোঁ দুখৰ ভীষণ ভাৰ
নিৰুপায় বাট হেৰুৱালোঁ ।
ছুটি ভাই ছুটি প্ৰাণী আমি
নোৱাৰোঁ কৰিব যুদ্ধ
লক্ষ লক্ষ লক্ষাৰ সেনাৰে,
সূগ্ৰীৰই কৰিব সহায়
এই আশা হিয়াত ধাপন ।
প্ৰাণ ধৰি আছে হৃদয়ত ।

[বামৰ প্ৰস্থান]

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

ৰাজসভা

[সূত্ৰীৰ, কমা, স্বৰূপানন্দ, হুমাণ, লক্ষ্মণ, অঙ্গদ আৰু সভাসদসকল]

নৰ্ত্তকীসকল ।

গীত

লোৱা আজি আমাৰ ভক্তিভূষণ
 পাতিছোঁ হৃদয় সিংহাসন ;
 গাঁথি বনমালা
 আনিছোঁ আজি
 আনিছোঁ প্ৰেমৰ আভৰণ ।
 মুকলি হিয়াত
 বহাঁ আহি তুমি
 কৰিছোঁ তোমাক আৱাহন ।

স্বৰূপানন্দ ।

লভিলা সূত্ৰীৰ তুমি
 কিঙ্কিট্যৰ ৰাজসিংহাসন
 ভোগ কৰা ৰাজ্য-সুখ
 পুত্ৰভাবে পালিবা প্ৰজাক ;
 গ্ৰায়ৰূপে বিচাৰ কৰিবা,
 ধৰ্ম বক্ষা কৰিবা দেশৰ ।
 কৰোঁ আশীৰ্বাদ,—
 হ'বা বণজয়ী, শত্ৰুহীন
 প্ৰবল প্ৰতাপী নৰপতি
 লোৱা এই দেৱতাৰ পূজাৰ নিৰ্মালি ।
 কমা হ'লা ৰাজ-পটেশ্বৰী,
 পুত্ৰভাৱ কৰিবা প্ৰজাক
 ৰাজ্যৰ গধুৰ ভাৰ
 বহিবা সমানে তুমি সূত্ৰীৰ ৰজাৰে,
 সকলোতে সূত্ৰীৰক সহায় কৰিবা ।
 লোৱা এই পুণ্যময় শুভ নিৰ্মালি ।

লোৱা আজি আনন্দ দিনত ।
 কুমাৰ অঙ্গদ তুমি বজাৰ নন্দন
 যুৱৰাজ হ'লা কিকিদ্ধাৰ,
 সূত্ৰীৰ হ'লা সহচৰ ।
 তুমি জীৱনে মৰণে
 প্ৰজাৰ মঙ্গল কাম কৰিবা ৰাজ্যত ।
 কৰে। আশীৰ্বাদ,—লোৱা নিৰ্মালি
 জয় হ'ব সকলো কামত ।

সূত্ৰীৰ ।

হ'লো বজা ৰামৰ ৰূপাত,
 বশৱতী হ'লো অযোধ্যাৰ ;
 ৰামৰ সকলো কাম
 ভূতাক্ষেপে কৰিম সাধন ।
 উদ্ধাৰিম জানকীদেৱীক
 সেইবাবে প্ৰণমিছো লক্ষ্মণক,
 প্ৰতিনিধি ৰঘুপতি ৰাজ্যৰ ৰামৰ ।
 পালোঁ আমি স্বাধীনতা ৰামৰ ৰূপাত
 নিজ ঘৰ লভিলোঁ দুনাই
 পৰমাত্মা সঁপিলো ৰামত
 পাম মুক্তি মৰণ কালত ।

হতুমান ।

প্ৰণমো চৰণ প্ৰভু
 স্বামী পালোঁ তোমাৰ ৰূপাত
 হ'লো মুক্ত কৰুণাত মহাত্মা ৰামৰ ;
 সেইবাবে চিৰদাস হ'লোঁ
 সমৰ্পিছো মন প্ৰাণ ৰাজ্যৰ পদত ।

অঙ্গদ ।

পিতাক বধিলে ৰামে,
 ধৰ্মনীতি বন্ধাৰ কাৰণে
 স্বৰ্গলাভ কৰিলে পিতৃয়ে ;
 প্ৰাণ গ'ল ৰামৰ হাতত
 মোক্ষ পালে দেৱৰ বাহিত ।

ল'লোঁ ময়ো ৰামৰ শৰণ,
অভিন্ন হৃদয়-আত্মা লক্ষণ ৰামৰ
প্ৰণমো লক্ষণ বীৰ তোমাৰ পদত,
দিবা মুক্তি যৰণ কালত।

লক্ষণ।

সকলোৰে স্নেহ ভক্তি ৰামত জনাম
আশীৰ্বাদ কৰিব ৰাঘৱে।
প্ৰীতি পালোঁ অভ্যর্থনা লভি
বন্ধু হ'লোঁ জীৱনে যৰণে।
সুখৰ দিন আজি
সকলোৰে আনন্দ অপাৰ
গোৱা গোৱা নৰ্ত্তকীসকল
সুখময় আনন্দ সঙ্গীত।

নৰ্ত্তকীসকল।

গীত

নাচিছে মনপ্ৰাণে হৰষিত মনেৰে,
বৰষে অমিয়া আজি হৃদয়ত নধৰে ;
নবপ্ৰীতি নবভাব পৰাণ আকুল
লাগিছে ৰঙতে আজি মনত বিভোল
নৱ সুখৰ আশা কৰি ফুলে আশাৰ ফুল
নাচে হিয়াত নৱ প্ৰাণে আজি নতুন সুখেৰে।

যৱনিকা পতন

ଫଲ୍‌ଗୁନୀ

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ ୧୯୧୦

পাতনি

এই নাটকখনি চেক্সপীয়েৰৰ 'এজ ইউ লাইক ইট' নাটকৰ গৰিলা লৈ লিখা হৈছে। সবহভাগ অনুবাদকে বুলিব পাৰি, কিন্তু উদ্দেশ্য আছিল আমাৰ সমাজৰ আৰু বন্ধমঞ্চৰ উপযোগী কৰা। সেইকাৰণে পৰিবৰ্তন বহুত কৰিব লগা হৈছে। তাত অনেক মাধুৰ্য্য হ্ৰাস হৈছে। কেবাঠাইতো অভিনয় হওঁতে, ঠাই বুজি কোনোৱে নিজৰ ৰচিত গীত সুমাই লৈ নাটকৰ সৌন্দৰ্য্য বঢ়াই লৈছিল।

ভাৰৱীয়াবিলাক

মতা

ধৰ্মপাল	...	ৰজা
বিশ্বপাল	..	ৰজাৰ ভায়েক
জনাদন, পুৰুষ, দামোদৰ	...	৩বীৰভদ্ৰ মন্ত্ৰীৰ পুতেক
পিঞ্জৰ	...	এটা মাল
ধনঞ্জয়, পৰশু	...	ৰাজ-ভৃত্য
স্বৰ্থী, স্বৰূপ	..	জনাদনৰ ভৃত্য
পুৰন্দৰ গদাপানি	...	ৰজাৰ বিষয়া
সনাতন	...	এজন পণ্ডিত
জয়, বিজয়	...	কিৰাত

প্ৰজাপতি, গৰখীয়া ল'ৰাবিলাক, লগৰীয়াসকল আৰু

কিৰাত বালকসকল।

তিৰোতা

চন্দ্ৰাবলী		ধৰ্মপালৰ জীয়েক
হেমাঙ্গুলি	...	বিশ্বপালৰ জীয়েক
বহুলী		এজনী কিৰাতনী

নৰ্তকীসকল আৰু অপ্সৰীসকল

সূচনা

নর্তকীসকলৰ গীত

প্ৰাণে হাঁহিছে মনে নাচিছে,
মৰমে মৰমে আজি মিলি পৰিছে ;
পাবা হিয়াত দৈববল
কামত হ'ব স্তম্ভল,
প্ৰকৃতি ফুলনিখনি ফুলি পৰিছে ।
পাহৰি এৰিলে বাট,
ঘূৰি ওলাবহি তাত
জীৱনে জীৱনে ধৰি বান্ধি ৰাখিছে ।

প্ৰথম অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

জনানন্দৰ আগ-চোতাল

[পুৰুষ আৰু স্ত্ৰীৰ প্ৰবেশ]

পুৰুষ ।

শুনিছোঁ স্ত্ৰী, শুনিছোঁ তোমাৰ মুখে,—

মৰণ কালত পিতৃদেৱে মোৰ

জনানন্দ প্ৰথম পুত্ৰক

গৈছিল আদেশ প্ৰদানি —

‘তিনিও পুত্ৰই মোৰ সমান ভাগেৰে

সম্ভোগ কৰিবা ধন বিত,

কাকো বঞ্চিত নেখাবা কোনেও ।’

আছিলোঁ কোমল মই

দামোদৰো নিচেই কেঁচুৰা ;

জ্যেষ্ঠ ভাই পিতৃতুল্য বেদৰ বচন

জনানন্দ পূজনীয় মোৰ ;

কৰিলে বঞ্চনা মোক, সেই জ্যেষ্ঠ ভায়ে

পিতৃবাক্য পালন নকৰি

দয়া-মায়া কৰি অতিক্ৰম ।

দামোদৰ ল’ৰা এতিয়াও

বেদ শিক্ষা কৰি লভিছে বহুত জ্ঞান

পুণ্যময় গুৰুৰ ঘৰত ।

লোকে কয়, ভাতৃৰ স্নেহত

হেনো হিয়া পৰি যায়,

মোক কিন্তু জ্যেষ্ঠ ভায়ে আজি

গৰু-ছাগলীৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰি,

দিছে ঠাই জন্তুৰ লগত ।

জ্ঞান কাক বোলে তাক নেজানিলোঁ,

শিক্ষাও নেপালোঁ,—

নিচিনিলোঁ এটাও আখৰ ;

বল-শক্তি দেহৰ লাবণী

সকলো লুকাল শৰীৰৰ ।

তেওঁৰে ভায়েক মই—

ভাই যেন ব্যৱহাৰ নকৰে কদাপি ।

সেইবাবে মনত খেদেৰে

আছোঁ বহি ইয়াতে স্নবথী ;

পিতৃৰ পৱিত্ৰ তেজ জলন্ত ৰূপেৰে

জলিছে দেহত মোৰ ;

নোৱাৰোঁ সহিব আক

ভৃত্য তুমি কিন্তু তুলি-তালি

পুত্ৰ ৰূপে পালন কৰিলা ;

মোৰ পক্ষে কি কৰিলে ভাল

তাৰ এটা সজ বুদ্ধি দিয়া ।

স্নবথী ।

আহিছে গৰাকী সোৱা,—

জনৰ্দন অগ্ৰজ তোমাৰ ।

পুৰুষ ।

স্নবথী ! স্নবথী !

শুনিবা কিদৰে মোক কৰে ব্যৱহাৰ ।

[জনৰ্দনৰ প্ৰবেশ]

জনৰ্দন ।

কিকৰিছ,—কিয় আছ মনে মনে বহি

পুৰুষ ।

শুনিলে সন্তোষ পাবা,—

এলাহৰ বশ হৈ ঈশ্বৰৰপৰা পোৱা

সকলো শক্তিৰ মাৰ্গেঁ ।

হানি মই কৰিছোঁ ইয়াত ।

জনৰ্দন ।

বহি থাকি একো নকৰিলে

স্তৰাবি কিহেৰে পেট,

কোনে তোক অৰাবত দিব থাকিলে ?

- পুৰুষ । নাই কৰা নষ্ট মই পৈতৃক সাহোন,
কি বাবে ভুগিম তুখ ? পিতৃ সম্পত্তিত
তুমি মই সমান ভগীয়া ।
- জনাদল । পাইছনে গম ক'ত বহি আছ ?
- পুৰুষ । পাইছোঁ, তোমাৰ চোতালত ।
- জনাদল । ইমান ডাঙৰ কথা ।
বুজিছনে কাৰে কথা পাতিছ এতিয়া ?
- পুৰুষ । বুজিছোঁ,—কৈছোঁ কথা
জনাদল জ্যেষ্ঠৰ আগত,
সেইদৰে তুমিও বুজিব লাগে
তোমাৰ কনিষ্ঠ বুলি মোক,
জ্যেষ্ঠ তুমি পূজনীয় মোৰ ।
সেইবাবে থাকে যদি জ্যেষ্ঠ মোৰ
কুৰিজনো তোমাৰ নিচিনা,—
পিতৃ-তেজ মোৰ শৰীৰত
তথাপিও অটুট থাকিব ।
তুমি যেনে ময়ো তেনে, স্বৰ্গীয় পিতৃৰ
হুগো আমি সমান সম্ভান ।
জ্যেষ্ঠ বাবে পিতৃতুলা তুমি,
সেইৰূপে আমাক পালন কৰা
ধৰ্মমতে তোমাৰ উচিত ।
- জনাদল । ইমান মুখৰ কথা । (ধৰিব খোজে)
- পুৰুষ । আই ভাই, জ্যেষ্ঠ তুমি বয়সত,—
কিন্তু হ'লে কনিষ্ঠ বলত,
পাৰিবা বুজিব তাক
হতাহতি লাগিলে দুয়োৰে ।
- জনাদল । লগাবিনে হাত মোৰ গাত
তই পাৰও পায়ৰ ।

পুঙ্কব ।

নহওঁ পাষণ্ড মই—

পুণ্যময় স্বর্গীয় পিতৃৰ

মধ্যম সন্তান ।

ভূৰ্ঘোৰ পাষণ্ড সিটো

যিটোৱে পাষণ্ড বোলে

সন্তানক পবিত্ৰ পিতাৰ ;

জ্যোষ্ঠ তুমি, নহ'লে ডিঙিত ধৰি,

জিভা কাঢ়ি বুজালোহেঁতেন—

এনে কথা ক'লে

জিভা ছিড়া দণ্ড যথোচিত ।

মূৰ্খ তুমি,—গালি দিছা নিজকে নিজেই ।

সুৰধী ।

ক্লান্ত হোৱা নকৰা কন্দল,

তোমালোক দুয়োটিকে

দিছোঁ মই পিতৃৰ শপত ।

জনাদীন ।

যাওঁ মই, নেথাকোঁ ইয়াত ।

পুঙ্কব ।

(আগভেটি ধৰি) শুন মোৰ কথা,—

মৰণ কালত মৃত্যুৰ শয্যাতে পৰি

কৈছিলে পিতৃদেৱে তোক,—

‘তিনিও পুত্ৰই মোৰ সমান ভাগেৰে

বয়সস্থ সম্ভোগ কৰিবা,

কাকো বঞ্চিত নেখাবা কোনেও ।’

নেৰাখিলি পিতৃৰ আদেশ,

মোৰ ভাগে—গ্ৰাস কৰি নিজে

লেখা-পঢ়া একো নিশিকাই

কৰিলি ডাঙৰ মোক পশুৰ দৰে ।

বিৰাজিছে পিতৃৰ নিৰ্মল আত্মা,

নসহোঁ অলপো আৰু,—

দে মোক গ্ৰাপ্য ভাগ

য'তে পাৰোঁ ত'তে লওঁ থান-খিত মই ।

জনাদিন।

লৈ যাবি যিহকে বিচাৰ,
 দেগৈ নৈত উটুৱাই;
 মোৰ চাৰি সীমনাতে
 কদাপিও আৰু তই নেলাগে থাকিব।
 যাওঁ গুচি,—নেথাকোঁ ইয়াত।

পুৰুষ।

ঠিক কথা!
 সম্পত্তিৰ ভাগ দিলে
 টান কথা নকওঁ তোমাক।

জনাদিন।

স্বৰ্থী।

তয়ো থাকিবিনে ইয়াতে কুকুৰ ?
 কুকুৰ ! কুকুৰ হলোঁ মই—
 হয়, কৰোঁতে তোমাৰ কাম,
 দাঁত সৰি সোলা হলোঁগৈ;
 স্বৰ্গত থাকক মোৰ স্বৰ্গীয় গৰাকী,
 তেওঁ হোৱা হ'লে
 এনে কথা নক'লেহেঁতেন।

[পুৰুষ আৰু স্বৰ্থীৰ প্ৰস্থান]

জনাদিন।

পালেহি ইমান সাহ !
 পাব তাৰ প্ৰতিকাৰ,
 কাৰ বস্তু কোনে খায়
 তাৰ একো চিনেই নহ'ব।
 তুনিছ স্বৰূপ ?

[স্বৰূপৰ প্ৰবেশ]

স্বৰূপ।

জনাদিন।

কোন আজ্ঞা কৰিম পালন ?
 আহিছিলে পিঞ্জৰ বজাৰ মাল
 মোক দেখা পাবৰ কাৰণে,
 গ'লনে সি ?

স্বৰূপ।

নাই যোৱা।
 আজ্ঞা পালে পাৰোঁ মাতি আনিব এতিয়া।

জনার্দন ।

আন মাতি—

[স্বরূপৰ প্ৰস্থান]

—ঠিক হ'ব ।

পাইছোঁ মালক লগ ঠিক সময়ত ।

মল্লযুদ্ধ হ'ব কাইলৈ

প্ৰতিকাৰ কৰিব পিঞ্জৰে ।

[পিঞ্জৰৰ প্ৰবেশ]

পিঞ্জৰ ।

প্ৰণমো চৰণ ।

জনার্দন ।

নতুন বজাৰ কিবা

আনিছানে নতুন খবৰ ?

পিঞ্জৰ ।

নাই একো নতুন বাতৰি ;

পুৰণি খবৰ, অৱশ্যে শুনিছে—

বিশ্বপাল নতুন বজাই

ধৰ্মপাল আপোন জ্যেষ্ঠক

দিলে খেদি বনবাসলৈ ।

কেবাজনো বুঢ়া বিষয়ায়ো

ঘৰ-বাৰী বিশ্বপাল বজাকে শোধাই,

গ'ল গুচি ধৰ্মপাল বজাৰ লগতে ;

বিশ্বপালে আনন্দেৰে বস্ত্ৰৰ লোভত,

যেয়ে যাব ধোজে

দিছে তাকে বঙেৰে বিদায় ।

জনার্দন ।

জানানে পিঞ্জৰ,

চন্দ্রাবলী ধৰ্মপাল বজাৰ জীয়াৰী

যাবনে লগতে বাপেকৰ,—

নাই, দিব ঠাই বিশ্বপালে বজাৰ ঘৰতে ?

পিঞ্জৰ ।

বনলৈ নেযায় কুমাৰী,

নিদাকৰ বিশ্বপালে

অতি স্নেহ কৰে কুমাৰীক ।

তদুপৰি চম্ভাৱলী হেমাঙ্গলি দুয়ো
বাই-ভনী অতি মৰমৰ ;
চম্ভাৱলী গ'লে বনলৈ
হেমাঙ্গলি কুমাৰীও নেথাকে যত ;
দুয়োটি কুমাৰী, মৰমৰ আদৰ্শ চানেকি ।

জনাদন ।

জানানে থাকিব ক'ত
ধৰ্মপাল ধাৰ্মিক নৃপতি ?
পিঞ্জৰ । সঠিক নেজানো একো ;
শুনিছোঁ থাকিব হেনো নন্দন বনতে ।

পিঞ্জৰ ।

আনন্দ মনেৰে দিনে দিনে
যাবই লাগিছে নগৰৰ নগৰীয়া লোক,
দুখ শোক পৰিহৰি বজাৰ লগত
কৰিছে বসতি গৈ নন্দন বনত ।

জনাদন ।

নতুন বজাৰ সন্তোষৰ বাবে
কৰিব খুজিছা হেনো

পিঞ্জৰ ।

মল্লযুদ্ধ কাইলৈ ৰাজ-প্ৰাক্ষণত ?
হয়, পাতিছে ৰজাই যুঁজ,
আহিছিলোঁ তাৰে কথা জনাবৰ মনে,-
শুনিছোঁ পুৱৰে হেনো
কাইলৈ ভেশ ধৰি দুৰন্ত সাহেবে
মোৰ স'তে যুঁজিব খুজিছে ;
নতুন বজাৰ প্ৰীতিৰ কাৰণে
আৰু মোৰ মৰ্যাদাৰ বাবে
মাল-যুঁজ কৰিব খুজিছোঁ কাইলৈ ;
যুঁজৰ বেলিকা হ'লে
নেচাম অলপো মই কাৰো মুখলৈ,
যাকে পাম তাৰে ভাঙি হাড়
দিম এৰি ৰাজ-প্ৰাক্ষণত ।
তোমাৰ মধ্যম ভাই নিচেই কোমল

তাতে তুমি মোৰ মৰমৰ,
 সেইবাবে কৰোঁ নিবেদন—
 নিদিবা মিছাতে যাব
 অনর্থক মৰিবৰ বাবে ;
 নতু, তাৰ অপমানে
 কলঙ্কিত কৰিব তোমাকো ;
 মোৰ ওপৰত তুমি
 নেৰাখিবা অলপো বেজাৰ ।
 (হাতত ধৰি) পিঞ্জৰ,
 আজি মই পুলকিত তোমাৰ স্নেহত ;
 তাৰ বাবে শতধাৰে
 মোৰ স্নেহো ঢালিম তোমাত ।
 অৱশ্যে পুঙ্কৰ মোৰ ভাই মৰমৰ,
 কিন্তু তাৰ দৰে চুৰস্তু মালুহ
 নাই দেখা 'এই জগতত ।
 কতনো বুজালোঁ, কত দেখুৱালোঁ,
 নোৱাৰিলোঁ বিচলিত কৰিব অলপো ।
 মল্লযুদ্ধ কৰিবৰ বাবে
 ঠেং দাঙি আগবাঢ়ি আছে,
 উপহাস কৰিছে তোমাকো ।
 ইমান সাপৰ দৰে তাৰ পৰকিতি
 পালে মোকো বধে এতিয়াই ।
 যি কৰা কৰিবা,
 তাত মোৰ নাই অসন্তোষ ।
 কিন্তু ৰাখিবা মনত,
 সাপ মাৰি বিষ যদি ধোৱা নেগুৰত,
 তাৰ মান নাই একো ভয়ৰ কাৰণ ।
 তোমাৰ যুদ্ধত
 তাৰ প্ৰাণ অৱশ্যে হেৰাব ;

জনাব্দন ।

কিন্তু যদি এৰি দিয়া আশা মৰা কৰি,
শেষত তোমাৰ প্ৰাণ টানত পৰিব,
একে নোৱাৰিলে—বিহ দিব,
কুট পৰামৰ্শ কৰি
প্ৰাণ ল'ব এদিন তোমাৰ।
ভাই হেতু তাৰ কথা ক'লোঁ ইমানকে
আক ক'লে ওলাব চকুৰ পানী,
তুমিও পিঞ্জৰ,
কথা শুনি খঙত জলিবা।

পিঞ্জৰ।

সন্তোষৰ কথা ;—প্ৰতিজ্ঞা কৰিলোঁ
অক্ষুণ্ণ দেহেৰে সাৰি যায় যদি
হুয়ুঁজিম আৰু কেতিয়াও।

জনাদিন।

দিলোঁ মই এতিয়া বিদায়।

[পিঞ্জৰৰ প্ৰস্থান]

শেষ হ'ব সকলো নিশ্চয়,
পুৰুষৰ নাম আৰু ছুয়াৰ ধৰাত
পঢ়া নাই তথাপি শিক্ষিত,
সকলোৰে যতি আদৰৰ
সকলোৱে মোক বেয়া বোলে।
ইমান দিনৰ মুৰকত আজি
এটা শত্ৰু ক্ষয় মই কৰিলোঁ ধৰাত।

[জনাদিনৰ প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

ৰাজপ্ৰাসাদৰ চোতাল

[হেমাঙ্গলি আৰু চন্দ্ৰাবলীৰ প্ৰবেশ]

হেমাঙ্গলি।

কৰিছোঁ কাকুতি বাইদেউ,
নেধাকিবা মন মাৰি,
নকৰিবা মিছাতে বেজাৰ।

চন্দ্রাবলী ।

প্রাণৰ ভনীটি ! শঙ্কিতো অতীত বং
দেখুৱাই ফুৰিছো বাহিৰে ।
কোৱা বাক, কেনেকৈ পাহৰিম
বনবাসী দয়ালু পিতাক ?
পিতৃ মোৰ বনবাসী,
পাৰ্বোনে ফুৰিব নাচি
নেথাকিলে আনন্দ মনত ?

হেমাঙ্গলি ।

তেন্তে বাইদেউ,
মোৰ স্নেহ অহুসৰি
মোক তুমি নকৰা মৰম ।
তোমাৰ পিতাবে কৰা হ'লে বনবাসী
বিশ্বপাল নিষ্ঠুৰ পিতাক মোৰ,
ধৰ্মপাল তোমাৰ পিতাকে
ভাবিলোহেঁতেন পিতৃ বুলি মোৰ ;
সেই অহুসৰি একে পিতৃ বুলি
তুমিও সন্তোষভাবে থাক ।

চন্দ্রাবলী ।

আছো মই সন্তোষ মনেৰে,
নিজৰ দাবিদ্র্যদুখো
পাহৰিছো তোমাৰ স্মৃতিতে ।

হেমাঙ্গলি

ময়ে মাথোঁ পিতাৰ সন্তান ;
নাই কেও মোৰ বিনে
পিতাৰ সম্পত্তি অধিকাৰী,
পিতাৰ মৰণ হ'লে
হ'ম ময়ে ৰাজ্যৰ গৰাকী ।
পিতাই বলেৰে লোৱা
পাব লগা তোমাৰ ভাগৰ,
সকলো তোমাক মই কবিম অৰ্পণ ।
সত্য কথা, সত্য কবি কলৌ,

বেজাৰ নকৰি

থাকা তুমি আনন্দ মনেৰে।

চন্দ্ৰাৱলী।

বিধাতাই নকৰে সমানে স্নেহ

সকলোকে এই জগতত,—

কাকো সুখী, কাকো দুখী,

কাকো কৰে স্মৃতে দুখীয়া।

[ধনঞ্জয়ৰ প্ৰবেশ]

হেমাঞ্জলি।

ক'ৰ পৰা ধনঞ্জয় আহিলি এতিয়া?

ধনঞ্জয়।

এ—আছিলে মনত

পাহৰিলোঁ,—ক'ৰ পৰা আহিলোঁ এতিয়া?

বাক, চাওঁচোন ভাবি।

চন্দ্ৰাৱলী।

নকৰিবি ধেমালি ইয়াত,

ধেমালিৰ নহয় সময়।

ধনঞ্জয়।

ধেমালি—ধেমালি মই নেজানোঁ কৰিব ;

ধেমালি কৰিছোঁ যদি,—সঁচা আইদেউ!

আপোনাৰ মূৰ খাবলৈকে।

চন্দ্ৰাৱলী।

কোনে তোক এনেকুৱা শপত শিকালে?

ধনঞ্জয়।

আপোনাৰ পিতৃয়েক

ধৰ্মপাল ৰজাৰ কাষত

এনে কথা বহুত শিকিলোঁ।

চন্দ্ৰাৱলী।

নক'বি পিতাৰ কথা,—

গুনিলে ৰজাই বেতেৰে কোবাই

ছিঙিৰ পিঠিৰ ছাল তোৰ।

ধনঞ্জয়।

আহিছে পৰন্তু মিতা

গুনিবা কথাৰ কোব,—

[পৰন্তুৰ প্ৰবেশ]

নমস্কাৰ ভাঙৰীয়া।

হেমাঙ্গলি । যাকে তাকে ডাঙৰীয়া বুলিব নেপায়,
ডাঙৰীয়া তিনিজন মাথোঁ,
শুনিলে পিতাই দিব প্রতিফল,
চিঞৰত গগন উধাবি !

ধনঞ্জয় । কি বুলিনো মাতিম মিতাক ?

হেমাঙ্গলি । বজাৰ আদেশ—
মাগুবস্তু হয় যদি—দেউ বুলি
সম্বোধন কৰিব পাৰিবি ।
নতুন বজাৰ নতুন নিয়ম
ভাঙিলে বিষম দণ্ড দিব ।

পৰশু । আইদেউসকলক জনাবলগীয়া
আছে মোৰ কথা একেধাৰ ।

ধনঞ্জয় । কোৱা মোৰ লাহৰী সোণাই,
কিনো কথা জনাব খুজিছা ?

পৰশু । এজন লোকৰ আছিল তিনিটা ল'ৰা,
পিঞ্জৰ মালেৰে যুঁজি তিনিও মৰিল ।

চন্দ্রাবলী । মৰণ-বাতৰি !
সেই কথা শুনিবৰ নাই প্ৰয়োজন ।
কোৱা তুমি, আছে যদি
ক'ব লগা আন কিবা কথা ?

পৰশু । মাল-যুঁজ শেষ হোৱা নাই,—
ধাকে যদি অভিলাষ চাবৰ কাৰণে
পাতিব আকৌ যুঁজ অলপ পৰতে ;
এইবাৰ অতি কুমলীয়া
যুঁজাক এজনে
পিঞ্জৰৰ লগত যুঁজিব ।

হেমাঙ্গলি । আহিছে কোনোবা সোঁৱা
হ'ব পায় যুঁজৰে মাহুহ

[বিশ্বপাল আৰু পুৰুষৰ প্ৰবেশ]

বিশ্বপাল ।

বাধা হুস্তনিলি,
মৰ যদি নিজেহে মৰিবি ;
বুজালোঁ ভালক বুলি,—হুৰুজিলি,
মৰগৈ মৰিব খুজিছ ।

পুৰুষ ।

মৰিলে কান্দোতা নাই,—জিকিব পাৰিলে
নিজে মাথোঁ আনন্দ লভিম ।

চন্দ্ৰাবলী ।

এৱেঁনে যুঁজিব আজি পিঞ্জৰ মালেৰে ?

পৰশু ।

হয় আইদেউ ।

চন্দ্ৰাবলী ।

কুমলীয়া লাৱণী শৰীৰ, কিন্তু—
জিকিব জিকিব যেন দেখিছোঁ মুখত ।

বিশ্বপাল ।

তোমালোকে কোমল চিতৰ
সৰলা বালিকা,
যুঁজ চাবলৈ আহি বাট চাই আছা ;
কিন্তু আজি যুঁজৰ পৰিণাম
হ'ব হ'লে কান্দিবলগীয়া ;
যুঁজাক দুজন যোৰ হোৱা নাই,—
এজন ডাঙৰ মাল অতি বলবান,
ইজন কোমল ল'ৰা
ছাত গজা ফুলৰ নিচিনা ।
ইমান বুজালোঁ তাক
হাক দিলোঁ তাকো হুস্তনিলে,
পাৰা যদি তোমালোকে বুজাই-সঁজাই,
মন ভাঙি দিয়া পঠিয়াই ।
কোৱাচোন
শুনিলে শুনিব পাৰে
তোমালোকে হাক দিয়া যদি ।

চন্দ্ৰাবলী ।

হয়নে বীৰ,
যুঁজিব খুজিছা হেনো পিঞ্জৰ মালেৰে ?

পুঙ্কব ।

মই খোজা নাই
পিঞ্জৰেহে যুঁজিব খুজিছে ।

হেমাঙ্গলি ।

কোমল বয়স বীৰ,—ভাবি চিন্তি চোৰাঁ ;
দেখিছা পিঞ্জৰ কেনে
লোহময় দেহৰ গঠন.
যাকে ধৰে সেয়ে পৰে, প্ৰাণো হেৰুৱায় ।
হাক দিছোঁ আমি. শুনা কথা—
অনাহক নেলাগে যুঁজিব ।

চন্দ্রাবলী ।

ময়ো কণ্ঠ শুনা বীৰ,
যুঁজত হাৰিলা বুলি খ্যাতি নেহেৰায় ।
ৰজাক জনাই আমি
যুদ্ধ আজি স্থগিত ৰাখিম ।

পুঙ্কব ।

স্বৰ-স্বন্দৰীৰ দৰে
মধুৰ লারণাময়ী আপোনালোকৰো
কথা আজি নোৱাৰোঁ পালিব ।
পাওঁ যদি আশীৰ্বাদ আপোনালোকৰ
সেয়ে মোৰ বাঞ্ছনীয় বৰ ;
মৰিলে কান্দোতা নাই,—
দিলে আজৰাই মোৰ থকা ঠাইখনি
আন কোনো উপযুক্ত লোকে
সেই ঠাই পূৰণ কৰিব ।

চন্দ্রাবলী ।

মোৰ ক্ষুদ্ৰ শক্তিৰ সকলো সামৰ্থ্য
যেন যোগ হয় তোমাৰ দেহত ।
যুঁজা তুমি বীৰবৰ,
সকলোৰে মুখত পৰক ছাই,
জয়লাভ কৰা তুমি আজিৰ ৰণত ।

হেমাঙ্গলি ।

কামনা পূৰণ হক,—
কায়-মনো-বাক্যে মই
নিবেদিছোঁ বিজুৰ পদত ।

[পিঞ্জৰৰ প্ৰৱেশ]

- পিঞ্জৰ । আহ আগবাঢ়ি,
মৰ-সাহ কৰি মৰিব খুজিছ,
বিচাৰিছ স্বৰ্গৰ জখলা !
- পুঙ্কৰ । নাই তেনে অভিলাষ ;—আগবাঢ়ি আছে।
স্বৰ্গৰ জখলা পালে
ধন্য ধন্য বুলিম তোমাক ।
- বিশ্বপাল । এবেলি মাথোন তই যুঁজিব পাৰিবি ।
- পিঞ্জৰ । সেইবাবে মহাৰাজে নেলাগে ভাবিব ;
এবেলি পোতক পালে
আগবাঢ়ি নাহিব দুনাই ।
- চন্দ্ৰাৱলী । ভীমৰ ভীষণ বলে
ধৰেহি আবৰি যেন
কুমাৰৰ কোমল শৰীৰ ।
অভেদ কৰচ ৰূপে
ৰাখে যেন দুৰ্বলীক
ভগৱন্তে যুঁজৰ মাজত ।
- হেমাঙ্গলি । হ'ব পৰা হোৱা হ'লে অদৃশ্য শৰীৰ,
পিঞ্জৰৰ ভৰিত আঁজুৰি
পেলালোঁহেতেন তাক যুঁজৰ মাজত ।
- বিশ্বপাল । বাক, এতিয়া যুঁজা হুয়োজনে ।
[পিঞ্জৰ আৰু পুঙ্কৰৰ যুদ্ধ]
[পিঞ্জৰ ঘাটে]
- চন্দ্ৰাৱলী । জয় হ'ল—ঘাটিল পিঞ্জৰ ।
- বিশ্বপাল । নেলাগে যুঁজিব আৰু ।
- পুঙ্কৰ । নহয় ৰাজন,
অহুমতি কৰক আকৌ ।
- বিশ্বপাল । মান্তি তুমি আছানে পিঞ্জৰ ?
- পৰম । পিঞ্জৰৰ নাই মাত-বোল ।

বিশ্বপাল

লৈ যোৱা পিঞ্জৰক !

[পৰভৱে পিঞ্জৰক লৈ যায়]

কোন তুমি কোমল যুঁজাৰু,
পৰিচয় দিবানে তোমাৰ ?

পুৰুষ ।

পুৰুষ নামেৰে পৰিচিত মই,
পিতা মোৰ বীৰভদ্ৰ,
ধৰ্মপাল ৰজাৰ বিষয়া ।

বিশ্বপাল ।

কোৱা হ'লে আন কাৰো নাম
লাগিলহেঁতেন মোৰ ভাল :
সকলোৱে পিতাৰক ভাল বুলিছিল,
কিন্তু মই সদায় দেখিলোঁ
মোৰ প্ৰতি বিদ্ৰোহ আচৰা
সাহিয়াল ডেকা তুমি,—
বীৰভদ্ৰ মন্ত্ৰীৰ বাহিৰে
নোৱাৰানে ক'ব মোক আন কাৰো নাম ?

[বিশ্বপালৰ প্ৰস্থান]

হেমাঙ্গলি

হোৱা হ'লে মোৰ পিতা মই,
এনে কথা নকওঁ কদাপি ।

পুৰুষ ।

মোৰ অতি গৌৰৱৰ কথা,
পিতা মোৰ বীৰভদ্ৰ ।
লয় যদি বিশ্বপালে
নিজৰ সন্তান বুলি
কৰে মোক অতুল ৰাজ্যৰ অধিকাৰী,
তথাপিও নাম লসজাওঁ
মই সেই বীৰভদ্ৰ পিতাবে সন্তান ।

চন্দ্রাবলী ।

মোৰ পিতা ধৰ্মপালে
বীৰভদ্ৰ প্ৰাণতুল্য বুলি
কৈছিল সদায় সন্মাত ;

- এই বুলি জনা হ'লে
কাবোঁ কাকুতি কৰি
পুৰুষক নিদিলাইহেঁতেন আজি
পিঞ্জৰৰ যুঁজত পৰিব।
- হেমাঙ্গলি কঠুৱা পিতাই
টান কথা ক'লে পুৰুষক ;
আই! আমি কওঁগৈ আশ্বাস-বচন।
- চন্দ্ৰাৱলী। (এধাৰ চন্দ্ৰহাৰ দি)
তোমাৰ বীৰত্ব দেখি
মুগ্ধ হৈ তোমাৰ গুণত
দিনোঁ এই ক্ষুদ্ৰ উপহাৰ।
ময়ো অতি নিমাত্তিত তোমাৰ দৰেই
ক্ষুদ্ৰ উপহাৰ বুলি ঘিণ নকৰিবা।
যাওঁনে ভনীটি আৰু ?
- হেমাঙ্গলি। যাওঁ আমি,—কিন্তু বীৰ, পিতাৰ কথাত
নকৰিবা একো অসন্তোষ।
- পুৰুষ। কি ক'ম নেজানো মই
জ্ঞান-বুদ্ধি কেনিবা পলাল—
ভেল মাথোঁ! আছেঁ ঠিয় হৈ।
- চন্দ্ৰাৱলী। (গৈ উলটি আহি)
মাতিলে পুৰুষে যেন!
কি ক'ব খুজিছা বীৰ ?
যুদ্ধত তোমাৰ সাহ, বলৰ প্ৰতাপ
প্ৰশংসা কৰিব লগা।
- হেমাঙ্গলি। নোযোৱানে তুমি বাইদেউ ?
- চন্দ্ৰাৱলী। যাওঁ বাক—
আহিলোঁ এতিয়া আমি, থাকিবা পুৰুষ।
- [চন্দ্ৰাৱলী আৰু হেমাঙ্গলিৰ প্ৰস্থান]

পুঙ্খ ।

নোলায় মুখৰ কথা !
ক'ব খুজিলেও নোৱাৰোঁ ফুটাই ক'ব ।
ৰাজকুমাৰীয়ে, কথা পাতিবৰ মনে
আহল উলটি
নোৱাৰিলোঁ মুখেৰে মাতিব ।
পিঙ্গৰকো জিনিলোঁ ৰণত,
কিন্তু অবলা বালিকা
ৰাজকুমাৰীয়ে মোৰ
পৰাজয় কৰিলে হৃদয় ।

[পৰশুৰ প্ৰবেশ]

পৰশু ।

নেথাকিবা এই নগৰত ;
গুণৰ আদৰ নাই,—
গুণী হ'লে দণ্ড পায় ৰাজ বিচাৰত ।
তোমাৰ গুণত আজি
বিশ্বপাল খঙত জলিছে ।
সেইবাবে ক'লোঁ—নেথাকিবা তুমি,
যোৱা গুচি আন দেশলৈ ।
আমাৰ দুৰন্ত ৰজা,
কাৰো তেওঁ ভাল গুণ দেখিব নোৱাৰে ।

পুঙ্খ ।

অৱশ্যে স্তম্ভৰ কথা
দিলো মোক সজ উপদেশ ;
কিন্তু পাৰোনে স্তম্ভ
এতিয়া ইয়াত থকা দুইবোৰ মাজত
কোনটি নো ৰজাৰ জীয়াৰী ?

পৰশু ।

কথাৰে লাগিলে চাব
কোনোটিও নহয় জীয়েক ;
তেও বুলি সকলিয়ে
বিশ্বপাল ৰজাৰ কুমাৰী ।

সুকোমলা চন্দ্ৰাৱলী
 পূৰ্ব ৰজা ধৰ্মপাল ৰজাৰ জীয়াৰী ।
 বাই-ভনী ছয়ো অতি মৰমৰ
 কাকো-এৰি কোনেও নেথাকে ।
 উঠিছে ৰজাৰ থং,
 সকলোৱে ভাল পোৱা বাবে
 নিজ ভতিজাকো হৈছে চকুৰ শাল ।
 কেতিয়াবা চন্দ্ৰাৱলী
 দেশ এৰি পলাব লাগিব ।
 যোৱা আৰু,
 পালে লগ সূশাসিত নতুন দেশত,
 ল'ম পৰিচয়, তোমাৰ গুণৰ বাবে
 সন্মাদৰ কৰিম তোমাক ।
 নেপাহৰৌ কদাপি তোমাক ।

পুৰুষ ।

[পৰশুৰ প্ৰস্থান]

য'তে যাওঁ ত'তে মোৰ মিলে অমঙ্গল ;
 ঘৰতো সদায় অত্যাচাৰ,
 দোষ আজি লগালোঁ ৰজাবো, কিন্তু—
 চন্দ্ৰাৱলী বিৰাজিছে মোৰ হৃদয়ত ।

[পুৰুষৰ প্ৰস্থান]

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

ৰাজপ্ৰাসাদ

[হেমাঙ্গুলি আৰু চন্দ্ৰাৱলীৰ প্ৰবেশ]

হেমাঙ্গুলি ।

কিনো তুমি ভাবি থাকা সদায় মনত ?
 কাৰ কথা ভাবি কটোৱা সময়,
 এখন্তেকো নেথাকা পাহৰি ?

চন্দ্রাবলী ।

কাৰো কথা নেভাবোঁ মনত,
মনত সন্তোষ নাই সদায় বেজাৰ,
হুখে শোকে ঠিক ময়ো পুৰুষৰ দৰে,—
বীৰভদ্ৰ মন্ত্ৰীৰ পুতেক
দেহি,—নিচেই ছৰীয়া
ককায়েকে নকৰে মৰম ।
কৰিছিল স্নেহ বাপেকক
পিতৃদেৱে মোৰ,
সেইবাবে ময়ো তাক কৰিম মৰম ।

হেমাঙ্গলি ।

তোমাৰ পিতাৰে স্নেহ কৰা বাবে
লাগে যদি তোমাৰ মৰম,
হ'ব লাগে ঘৃণনীয় মোৰ,—
কাৰণ পিতাই তাক দেখিব নোৱাৰে ।

চন্দ্রাবলী ।

তাক মই অতি স্নেহ কৰোঁ,
সেইবাবে তুমিও কৰিবা তাক স্নেহ ।
কোন সোৱা আছে এইপিনে ?

[বিশ্বপালৰ প্ৰবেশ]

বিশ্বপাল ।

বুজিলোঁ তোমাৰ কথা,
যোৱা দেশ এৰি—
নোৱাৰা থাকিব আৰু,
নেথাকিবা মোৰ নগৰত ।

চন্দ্রাবলী ।

ময়েনে দদাইদেউ ?

বিশ্বপাল ।

হয়, তুমিয়েই, ভতিজা-জীয়াৰী ;
আজিৰ দিনৰপৰা সাদিনৰ ভিতৰত
নগৰৰ সীমা যদি নোহোৱা বাহিৰ
নিশ্চয় বুজিবা তুমি প্ৰাণ হেৰুৱাবা ।

চন্দ্রাবলী ।

পাবোনে জানিব মই কি ঘোৰ কৰিলোঁ ?
জান-বুদ্ধি আছে এতিয়াও,

- ভবা নাই কোনোদিনে
 আপোনাৰ একো অমঙ্গল,—
 এতেকে ৰাজন,
 কি দোষৰ বাবে মোক দণ্ড বিধানিছে?
 বিশ্বপাল। অবিস্থাসী বিশ্বাসঘাতকী
 সকলোৱে এইদৰে কয়।
 মুখৰ নিচিনা মন হোৱা হ'লে
 নাছিল সবহ কথা আৰু ;
 তোক মই বিশ্বাস নকৰোঁ—
 সেয়ে তোৰ বুজিবি যথেষ্ট দোষ।
 চন্দ্ৰাৱলী। আপুনি বিশ্বাস নকৰিলে
 কদাপি নহওঁ মই বিশ্বাসঘাতিনী।
 বিশ্বাপাল। পিতা তোৰ ধৰ্মপাল—
 দোষ তোৰ এয়ে গুৰুতৰ।
 চন্দ্ৰাৱলী। ধৰ্মপাল পিতা মোৰ,
 কাঢ়ি লৈ ৰাজত্ব বলেৰে
 বনবাসী কৰিলে পিতাক ;
 বাপেকৰ ৰাজত্ৰোহী গুণ
 কদাপিও সম্ভানৰ তেজত নেথাকে ;
 সেইবুলি কৰা নাই
 ৰাজত্ৰোহ মোৰ পিতৃদেৱে।
 মহাৰাজ, দীনহীন ছথীয়া কাৰণে
 মোৰ গাত দোষ নাৰোপিব।
 হেমাঙ্গলি। পিতা, কওঁ কথা শুনক দাসীৰ।
 বিশ্বপাল। আইদেউ, তোমাৰ বাবেহে
 পুহিছিলোঁ ভিতৰতে সাপ।
 নহ'লে স্থখেৰে
 তায়ো আজি বাপকেৰে স'তে
 থাকিলহেঁতেন কৰি বনতে বসতি।

হেমাঙ্গলি ।

কৰা নাই মই হ'লে একো অনুবোধ ;
নিজৰ ইচ্ছাত
চন্দ্রাবলী কুমাবীক বাথিলে দেশত,
বাপেকক দিলে বনবাস ।
এতিয়া ইমান দিন
একেলগে থাকি ছয়ো, একেলগে ফুৰি,
এথন্তেকো কাৰো পৰা কোনো
নেথাকি আঁতৰি,
টান হ'ল হৃদয়-বান্ধনি ;
বাইদেউ বাজদ্রোহী যদি
ময়ো অপৰাধী—
এথন্তেকো চন্দ্রাবলী
নাই থকা মোক এৰি ক'তো অকলৈ ।

বিশ্বপাল ।

নিতান্ত সবল তুমি
মাহুহৰ চতুৰতা একোকে হুবুজা ;
সকলোৰে তাইহে মৰম পায়,
চতুৰ বুদ্ধিৰে
নিজে কাঢ়ি স্থখ্যাতি তোমাৰ ।
আঁতৰিলে তাই
যাব বাঢ়ি জেউতি তোমাৰ ।
একোকে নক'বা তুমি,
অথণ্ড প্রতিজ্ঞা মোৰ—
চন্দ্রাবলী হ'ল বনবাসী ।

হেমাঙ্গলি ।

দিয়ক আদেশ—
বাওঁ ময়ো বনবাসল'কে—
নোৱাৰোঁ থাকিব অকলৈ ।

বিশ্বপাল ।

নিতান্ত অবোধ তুমি ।
(চন্দ্রাবলীক) সোনকালে ৰোৱা,
সময়ৰ অভিক্রম কৰি

থাকিলে ইয়াত বৈ
 অনাহক প্ৰাণ হেৰুৱাবা ;
 ৰজাৰ আদেশ নহ'ব থওন ।
 নতুন বিধান মতে
 সোধ-পোছ একোকে নেলাগে,
 যাকে তাকে পাৰ্ৰোঁ মই
 দেশৰ বাহিৰ কৰি দিব ।

[বিশ্বপালৰ প্ৰস্থান]

হেমাঙ্গলি ।

কেনি যাবা কোৱাঁ বাইদেউ ?
 সলাব খুজিলে পিতা
 হোৱা তুমি হেমাঙ্গলি থাকা নগৰত,
 হওঁ মই চন্দ্ৰাৱলী, খাটো বনবাস,—
 তথাপিও নকৰা বেজাৰ বাইদেউ ।

চন্দ্ৰাৱলী ।

হৃদয়ত লাগিছে বেজাৰ ।
 কেনেকৈ লুকাওঁ বাহিৰে ?

হেমাঙ্গলি ।

ময়ো হ'লোঁ বনবাসী ;
 নকৰা বেজাৰ বাইদেউ ।

চন্দ্ৰাৱলী ।

কিয় তুমি হোৱা বনবাসী ?
 ৰজাৰ কুমাৰী তুমি
 স্ত্ৰথে থাকা ৰাজপ্ৰাসাদত ।

হেমাঙ্গলি ।

মোৰ দৰে তুমি গোক নকৰা মৰম ;
 পিতাই বিচাৰি ল'ক,
 ক'ত পায় নিজৰ সন্তান,
 ময়ো যাম তোমাৰ লগতে ;
 স্ত্ৰথ ছুথ ভুগিম তোমাৰে,
 নেৰোঁ কথা, নিশ্চয় জানিবা বাইদেউ ।

চন্দ্ৰাৱলী ।

যাওঁ কেনি, দিব কোনে আমাক আশ্ৰয় ?

হেমাঙ্গলি ।

নন্দন বনত গৈ
 ঠাই ল'ম ধৰ্মপাল ৰজাৰ কাষত ।

- চন্দ্রাবলী । তিরোতা মাহুহ আমি
কিৰূপে ইমান বাট যাম ?
- হেমাঙ্গলি । ছাই-আলাকুৰে মুখ আৱৰণ কৰি
যাম আমি ভেশ কৰি কেৱে নিচিনিব ।
- চন্দ্রাবলী । অলপ দীঘল মই, খাউকাল তুমি,
মই যদি মতা সাজ পিন্ধি
হওঁ মতা মাহুহৰ দৰে,
সুধিলে কিৰাত বুলি কৈ
পাৰিম বাটেদি যাব, কেৱে নিচিনিব ।
- হেমাঙ্গলি । তেনেহ'লে হ'ম ময়ো কিৰাত কুমাৰী ।
মাতিবা মেনকা বুলি মোক ।
- চন্দ্রাবলী । মোক তুমি বুলিবা সুবাহ ।
বাৰু, নোলাবনে ধনঞ্জয়ো আমাৰ লগতে ।
ধনঞ্জয় থাকিলে লগত
পাহৰিম বাটৰ সকলো দুখ ।
- হেমাঙ্গলি । নিম তাক ছলাই-ভুলাই,
মই ক'লে ধনঞ্জয় অৱশ্যে ওলাব ।
লও আমি মণি-মুক্তা লগত যি পাৰোঁ,
সুবিধা সময় বুজি ।
ওলাম ঘৰৰ পৰা,
কেনি গ'লোঁ তবুকে নেপাব ।

[দুইবো প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

নন্দন বন

[ধৰ্মপাল, গদাপানি আৰু দুজন লগৰীয়াৰ প্ৰবেশ]

ধৰ্মপাল ।

থাকি থাকি অৰণ্যতে ভাল লগা হ'ল ।

নাই দুখ শোক জৰা ব্যাধি

নাই খৰিয়াল,—বিপদ-কণিকা,

বনৰ মাজতো আমি

জীৱনৰ অমিয়া লভিছোঁ

বতাহত জাৰ লাগে, ব'দত উত্তাপ,

গম পাওঁ প্ৰত্যেক কথাতে

প্ৰকৃতিৰ প্ৰৱল নিয়ম ;

নাই কেও অভিলাষ সিদ্ধিৰ কাৰণে

দিয়ে মোক উচটাই প্ৰকৃতি বাহিৰে ।

বিষাল কুৰুতাকাৰ সাপৰ দৰে

আছে বিপদতো

জীৱনৰ অমিয়া মানিক ।

গছৰ পাতত আৰু জানৰ পানীতো

শুনো কথা—পাওঁ উপদেশ,

পৰ্বতেও কয় যেন

কিবা এট গম্ভীৰ কাহিনী ;—

সকলোতে মধুময় স্মৃতি

বৰষিছে অমৃত ধাৰেৰে ।

গদাপানি ।

মহাৰাজ, মহত্বৰ আদৰ্শ গুণেৰে

দুখৰ মাজতো থাকি সন্তোষ লভিছে ।

ধৰ্মপাল ।

কৰিছোঁ যুগয়া আমি নিশ্চিন্ত মনৰে ;

নিতান্ত দুখৰ কথা—

অনৰ্থক জীৱজন্তু বধিছোঁ বনত ;

আমি আহি সিঁইতৰ সুখ-জীৱনত
অনাহক কৰিছোঁ ব্যাঘাত।

১ম লগৰীয়া।

হয় মহাৰাজ,
পুৰন্দৰো সদায় ব্যাকুল ;
এনে কথা দেখি-শুনি কয় পুৰন্দৰে,—
আপুনিহে হেনো অন্মায় স্বৰূপে
অৰণ্যত ৰাজত্ব কৰিছে ;
নাই দোষ ভায়েকৰ,—ভালকৈ চালে
আপুনিহে ততোধিক দোষ আচৰিছে।

ধৰ্মপাল।

কিয়, কেতিয়ানো
পুৰন্দৰে ক'লে এনে কথা ?

১ম লগৰীয়া।

সেই সৰু নৈ খনিৰ পাৰত
পুৰণি আইত গছজোপা,—শিপাবোৰ
পৰিছে ওলমি গৈ নৈৰ পানীত,
তাৰ পাৰতে আহি আধামৰা কৰি
সুগৰী হৰিণা এটা
এৰি গ'ল কোনোবা কিৰাতে,
তাকে দেখি পুৰন্দৰে চকুপানী টুকি
বহুমান কথা কৈ বহিল কাষতে ;
নৈৰ শীতল পানী আনি
হৰিণাৰ মূৰত ঢালিলে,
কিন্তু হয়, হৰিণাই চকু নেমেলিলে।
তাতে পুৰন্দৰে
এইবোৰ কথা কৈ থাকিল উচুপি।
আনিব নোৱাৰি মাতি, এৰি তাতে
গুচি আমি আহিলোঁ এনেতে ;
এতিয়ানো পুৰন্দৰে কি কৰিছে তাত
একো আমি ক'ব পৰা নাই।

- ধৰ্মপাল । আহিলানে এৰি তোমালোকে
পুৰন্দৰে উচুপি থাকোতে ?
- ২য় লগৰীয়া । হয় মহাৰাজ, হোৱা নাই বহু বেলি,
ইচ্ছা হ'লে পাৰে চায়ে আহিব এতিয়া ।
- ধৰ্মপাল । যাওঁ তেন্তে আনোঁগৈ তাক ;
ইচ্ছাধীন আমি,
যেনি যাব খোজোঁ। যাওঁ তেনিয়েই
লগ-ভাগ নেলাগে সৰহ ।
- ২য় লগৰীয়া । আহক ৰাজন,
এতিয়াই সেই ঠাই পামগৈ আমি ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

জনৰ্দীনৰ ঘৰ

[পুৰুষ আৰু স্ত্ৰীৰ প্ৰবেশ]

- পুৰুষ । কোন তাত ?
- স্ত্ৰী । পুৰুষ,—তুমি,
পিতাৰাৰ প্ৰতিকৃতি পুৰুষ কুমাৰ,
কিয় তুমি হ'লা গুণশালী ?
কিয় তুমি সকলোৰে হ'লা মৰমৰ,
কিয় শিষ্ট, শাস্ত্ৰ, বলধৰ তুমি ?
পিজ্জৰক যুঁজত জিনিলা
অমঙ্গল মিলিব তোমাৰ ;
যেয়ে পিন্ধে অলঙ্কাৰ তাকে শোভা কৰে,
কিন্তু কণ্টক স্বৰূপে
খোজে খোজে বিপদ মিলায় ;
তোমাৰ সকলো গুণ পৰিজ যদিও
বিপদত শঙ্কৰূপে হাত-ভৰি বান্ধি
দিছে আজি তোমাক পেলাই ।

পুঙ্কব ।

স্বৰথী ।

কি কোৱা স্বৰথী ?
 আজন্ম দুখীয়া তুমি স্থ নেজানিলা ;
 নোসোমাবা ঘৰৰ ভিতৰ ।
 তোমাৰ স্থখ্যাতি শুনি
 তোমাৰ প্ৰধান সহোদৰে,
 নহয়,—তোমাৰ শত্ৰুৱে,—
 ঘৰে স'তে জুই দি পুৰিব আজি,
 নিশ্চিন্ত মনেৰে তুমি
 যেতিয়া থাকিবা শুই ভিতৰ সোমাই ;
 তাকো নোৱাৰিলে
 অগ্ন উপায়েৰে বধিব তোমাক,
 শুনিলোঁ লুকাই থাকি সকলো মন্ত্ৰণা,
 এইটো নহয় স্বৰ,—তোমাৰ জলন্ত চিতা,—
 আঁতৰা ইয়াৰপৰা
 নোসোমাবা কদাপি ভিতৰ ।

পুঙ্কব ।

স্বৰথী ।

ক'ত মই পাম ঠাই কোৱা তেনেহ'লে ।
 ঠাই তুমি পোৱা বা নোপোৱা,
 কিন্তু নোসোমাবা ঘৰৰ ভিতৰ ।

পুঙ্কব ।

কি কোৱা স্বৰথী,—মগনীয়া হৈ
 ভিক্ষা কৰি জীৱন নিয়ায় ?
 নাই, দিয়ানে থাকিব মোক
 সঙ্গ লৈ চোৰৰ লগত ?
 কি কৰিম,—কিনো নকৰিম,
 নোৱাৰোঁ কৰিব ধিৰ ।
 একো ভয় নাই,
 ঘাতকী ককায়ে মোক জুইৰে পোৰক
 তথাপিও ভিতৰ সোমায় ।
 কদাপিও এনে কাম নকৰিবা তুমি ।
 পিতাৰাৰ দ্বাৰ হৈ বহু যতনেৰে

স্বৰথী ।

ঘটিলোঁ হেজাৰ টকা,
 থৈছোঁ গোটাই তাকে,
 ভাবিছিলোঁ,—বুঢ়া বয়সত
 কৰিব নোৱৰা হ'লে
 তাকে খাই জীৱন নিয়াম;
 লোৱাঁ তুমি,—সেই ধন দান দিলোঁ আজি।
 (ধন দি) সজিছে পৰমেশ্বৰে ফৰিং যেতিয়া
 দিব টোপ, কদাপি নমৰোঁ।
 যাম ময়ো তোমাৰ লগতে।
 যদিও দেখিছা বুঢ়া বয়সৰ বাবে,
 তথাপি দেহত আছে যথেষ্ট শক্তি;
 ভাং-কানি খোৱা নাই ডেকা বয়সত
 ফুৰা নাই দুপ্ঠালি কামত
 সেইবাবে আশী বছৰতো
 আজি মই ডেকাৰ নিচিনা।
 তোমাৰ লগত গৈ, বহু সময়ত
 তুমি তোমাক মই শক্তি অহুসৰি।
 ভৃত্য তুমি!
 কিন্তু হ'লে সত্যযুগ নহয় এতিয়া;
 উপযুক্ত নোহোৱা কদাপি তুমি—
 এনেকুৱা পাপৰ দিনৰ;
 কোনো মতে কাল নিয়াবৰ বাবে,
 নতুও কোনো লাভৰ আশাবে,
 নাই লোৱা তুমি
 স্বৰ্গগামী পিতাৰ আশ্ৰয়।
 কব তুমি খুজিছা উত্তলা গছ,
 কিন্তু, তোমাৰ দুখৰ আৰু যত্নৰ সন্মানে
 তাত একো ফল নফলিব।
 একো কথা নাই,—তোমাতে আশ্ৰয় কৰি

পুষ্কৰ।

ক'ত পাৰোঁ লগুগৈ
জীৱনৰ কিবা এটা উপায় বিচাৰি।
সুৰখী। আগবাঢ়া, যাম মই তোমাৰ পিচতে,
প্ৰাণ থাকেমনে
বিশ্বাসৰ হেৰ-ফেৰ এধানো নেপাবা।
ষোল বছৰত আহি বসতি ল'লোঁহি
আজি আশী বছৰত
সেই ঠাই যাওঁ এৰি থৈ ;
বুঢ়া বয়সত নতুন আশাৰে
জীৱনৰ বিচাৰোঁ উপায়।
কাৰো ক'তো নেখাই একোকে ধাৰ
পাৰোঁ যদি মৰিম স্মৃতিৰে
তাতকৈ মোৰ আৰু
নেখাকিব একোতে সন্তোষ।

[দুইৰো প্ৰস্থান]

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

নন্দন বন

[চন্দ্রাবলী (সুবাহ), হেমাঙ্কলি (মেনকা) আৰু ধনঞ্জয়ৰ প্ৰবেশ]

চন্দ্রাবলী। লাগিছে ভাগৰ মোৰ।
ধনঞ্জয়। ভবি যদি গৈ থাকে, লাগক ভাগৰ,
মই হ'লে কাণকে নকৰোঁ।
চন্দ্রাবলী। আগবাঢ়া সাহেবে মেনকা,
আমি মতা মাহুহৰ দৰে
খোজ তুমি দিবা কেনেকৈ ?
হেমাঙ্কলি। নোৱাৰোঁ নোৱাৰোঁ যাব আৰু,
এখন্ডক জিবোৱী ইয়াতে।
ধনঞ্জয়। শুদ্ধা গাটো দাঙি নিব পাৰোঁ,

কিন্তু সৰহ কাপোৰ-কানি দেখি
নোৱাৰোঁ কৰিব হ'লে সাহ।
চন্দ্ৰাবলী পালোঁহি নন্দন বন।
ধনঞ্জয়। ভাল মই ঝুঁকৰা আছিলোঁ,
সুন্দৰ নগৰ এৰি
সোমালোঁহি হাবিৰ মাজত।

[জয় আৰু বিজয়ৰ প্ৰবেশ]

দুয়ো।

গীত

আজি তোমাক কৰিম পূজা চকুৰ পানীৰে ;
হৃদয়-ফুলৰ প্ৰণয়-মালা পিন্ধাম ৰঙেৰে।
হিয়াৰ আশা দিম বলি,
দিম সুখত জলাঞ্জলি,
পুৰাবা জগতখনি মধুৰ হাঁহিৰে।
কোমল হিয়া সুখে ধ'বা,
প্ৰণয়-ছবি হিয়াত ল'বা
আঁকি দিবা সুখৰ ছবি প্ৰেম-লেখনিৰে।

[বিজয়ৰ প্ৰস্থান]

চন্দ্ৰাবলী।

ক'ৰ পৰা এই দুটা আহি
গালে এটা বিষাদৰ সুৰ ?
গীতৰ সুৰত মোৰ
চকুপানী ওলাব খুজিছে।

ধনঞ্জয়।

গীত শুনি কান্দোতে কান্দোতে
চকুৰ পানীৰে মই কাপোৰ তিয়ালোঁ।
পালোঁ মই হৃদয়ত ইমান আঘাত
মুখৰ কথাৰে মই নোৱাৰোঁ বুজাব।

চন্দ্ৰাবলী।

ক'লি কথা জ্ঞানীৰ নিচিনা !
কিন্তু হ'লে নিজে তই একো বুজা নাই।

ଧନଞ୍ଜୟ

কথাত নেখালি উজুটি অকণো ;
কথা হ'লে মই একোকে হুবুজো ।

হেমাঙ্গলি ।

সোঁধোঁচোন সিহঁতক,—সোণৰ সলনি
দিব নে অলপ য়োক
কিবাকিবি খাবৰ কাৰণে ?
যায় প্ৰাণ ভোক-পিয়াহত
লৰচৰ নোৱাৰোঁ কৰিব ।

ଧନଞ୍ଜୟ ।

হেবা মিতা ।

চন্দ্রাবলী ।

নেমাতিবি সেইদৰে,—
অচিনাকি সিহঁত আমাৰ।

জয় ।

কোনে যাতে ?

ধনঞ্জয় ।

তইঁতৰ আচল গৰাকীজনে ।

জয় ।

অরশে,—নহ'লে তেওঁ
হীন হ'ব সকলোতকৈ ।

চন্দ্রাবলী ।

বাঁকু শুনা মোর কথা,—
 ধন দিলে, নতু আলহী পবিলে
 ক'ববাত খাবলৈ পায় নে ইয়াত
 এই কুমলীয়া ছোৱালীটি
 ভোকত বিহ্বল ; খোজ কাঢ়ি কাঢ়ি
 ক্লান্ত হৈ ইয়াতে পবিল ।

ଉତ୍ତର ।

নিমাখিত প্রাণী মই,—
তলতীয়া লোকৰ চাকৰ।
গৰাকী খঙাল অতি,
মজ বাট নেদেখে চকুৰে।—
অতিথিক অভ্যর্থনা কৰা
নাই দেখা মোৰ জনমত।
তুঙ্গপৰি গৰাকীৰ ঘনৰ ঘনত
ঘৰ-বাৰী সকলো বেচিৰ লগা হ'ল।

ধৰি-মেলি আনক লগতে মোৰ
 যিবা পাৰেঁ। দিম সাদৰেৰে ।
 চন্দ্রারলী । কোনে কিনি ল'ব ঘৰ-বাৰী ?
 জয় । মোৰ লগে লগে অহা সেইটো মানুহে
 কিনি ল'ব খুজিছে সকলো ।
 চন্দ্রারলী । পাৰা যদি তুমিয়েই কিনি লোৱাচোন ;
 দিম আমি ধন-বিত যিমান লাগিব ।
 হেমাঙ্গলি । মেহনত কৰা বাবে ল'বা তুমি
 যিহকে বিচাৰা ; আমিও থাকিম তাতে,
 ঠাইখনি লাগিছে আমাৰ বৰ ভাল ।
 জয় । পালে এনেকুৱা অলুগ্ৰহ
 প্রভুতন্ত্ৰ ৰূপে
 . সেৱিম আপোনাসকলক ;
 যাওঁ আমি,—আহক এতিয়া ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক

হাবিৰ বাট

[সূৰথী আৰু পুৰুষৰ প্ৰবেশ]

সূৰথী । নোৱাৰোঁ নোৱাৰোঁ যাব আৰু
 পৰিলোঁ বাটতে ।
 অনাহাৰ,—ভোকত ইয়াতে আজি
 প্ৰাণো হেৰুৱালোঁ ।
 দিবা তুমি মাটি এচপৰা
 নিদিবা শওণে খাব ;
 আহিলোঁ, বিদায় আৰু—থাকিবা পুৰুষ ।
 পুৰুষ । কি কৰা সূৰথী,
 থাকোঁ তুমি খন্তেক থিৰেৰে,
 এখন্তেক নেবিবা জীৱন ।

এই অৰণ্য মাজত যিহকেবা পাওঁ,
 পাৰিলে আনিম তুমি খাবৰ কাৰণে,
 নোৱাৰিলে হিংস্ৰক জন্তুৰ
 হ'ম মই নিজেই আহাৰ।
 নিদিবা যমক তুমি ওচৰ চাপিব
 এখন্তেক খোৱা নিলগতে,
 তুৰন্তে আহিম মই
 পাৰিলে আনিম কিবা
 নোৱাৰিলে একেবাৰে দিমহি বিদায়।
 কিন্তু মই উলটি অহাৰ
 আগেয়ে জীৱন এৰি
 নকৰিবা মোক তুমি মিছা উপহাস।
 দেখিছোঁ সতেজ,
 বল আছে,—ভয় নকৰিবা।
 পৰি আছে চোঁচা বতাহত
 আঁহা, নিঙ দাঙি
 থওঁ আনি গছৰ আঁৰত।
 কিবা যদি আছে অৰণ্যত
 কদাপিও ভোকত নমৰা,
 ধৈৰ্য্য ধৰি থাকিবা সুৰথী।

[দাঙি আনে]

[পুৰুষৰ প্ৰস্থান]

পঞ্চম গৰ্ভাঙ্ক

অৰণ্য

[ধৰ্মপাল, গদাপানি আৰু লগৰীয়াসকলৰ প্ৰবেশ]

ধৰ্মপাল।

গ'ল কেনি পুৰন্দৰ,

ইমান পৰতো আহি নোলল ইয়াত ?

১ম লগৰীয়া।

ক'ববাত গান এটা শুনি

পুৰন্দৰ বড়ত বিতোল হৈ আছে।

ধৰ্মপাল ।
২য় লগৰীয়া ।

গান শুনি পায় নে আনন্দ পুৰন্দৰে ?
সোৱা তেওঁ এইপিনে আহিছে আপুনি ।

[পুৰন্দৰৰ প্ৰবেশ]

ধৰ্মপাল ।

আনি ফল-মূল আগত সজাই লৈ
তোমাল'কে আছোঁ বাট চাই ।

পুৰন্দৰ ।

মহাৰাজ ! লগ পালোঁ হাবিৰ মাজত
ক'ৰবাৰ বহুৱালি গোৱা

জধামূৰ্খ বিতুষক এটা,—

নাম সন্মিলিত ক'লে,—‘ধনঞ্জয়’ বুলি ;
তাৰে কথা শুনি থাকোঁতে থাকোঁতে
বেলি হ’ল,—দোষ নধৰিব ।

ধৰ্মপাল ।

কেনেকুৱা বিতুষক লগ পাইছিল ?
কিনো কথা শুনি থাকোঁতে তোমাৰ
বিস্ময় হ’ল খাবল'কো ?

পুৰন্দৰ ।

নহয় ৰাজন,
যেনেকুৱা কথা কৈছিলে
তাক এৰি নোৱাৰিলোঁ বেগতে আহিব
মূৰ দাঙি ওপৰৰ পিনে
ক'লে প্ৰথমতে,—

‘এতিয়া তুপৰ বেলি হ’ল,
অলপ আগতে হৈছিল এপৰ মাথোন,
আৰু থম্বেক পিচতে হ’ব
তিনি পৰ আজিৰ দিনৰ
এইদৰে লগে লগে সময়ৰ
জীৱনৰো ক্ষয় পাই যায়,—
তথাপি মানুহে ভাবে
আছে মৃত্যু বহুত দূৰত ।’

ধৰ্মপাল ।

ক'লে ৰেখেঁ যথার্থতে জ্ঞানৰ কথাকে ।

- পুৰন্দৰ । মোৰো হ'লে মহাৰাজ, মন যাগ
তাৰ দৰে বহুৱালি কৰি ফুৰিবৰে ।
বহুৱাই যাকে তাকে গালি দিব পাৰে,
গালি খায়ো জ্ঞানীজনে আওকাণ কৰি
দেখুৱায় গম নোপোৱাৰ দৰে ।
- ধৰ্মপাল । একো কথা নাই, ফুৰিবা বহুৱা গাই,
হ'বা তুমি বনৰ ৰজাৰ
বিদুষক ৰঙৰ সহায় ।
- পুৰন্দৰ । মহাৰাজে পাতিলে বহুৱা মোক
নেভাবিব জ্ঞানী বুলি এতিয়াৰ দৰে :
মাননীয় বুলি মই
সমাজত ব্যাখ্যা নকৰিব ।
তেনেহ'লে হৈ ময়ো বিদুষক
পাৰিম আনন্দ মনে ফুৰিব বনত ।
- গদাপাণি । আহে সোৱা কোন এইপিনে ?
[তৰোৱাল লৈ পুৰুষৰ প্ৰবেশ]
- পুৰুষ । শুনাৱোঁ হুম,—
কোনেও নেথাবি একো ।
- গদাপাণি । কিয়, খোৱা নাই আমি
একোকে এতিয়াল'কে ?
- পুৰুষ । নেথাবি, নহয়মানে—
সমাপন মোৰ আৱশ্যক ।
- পুৰন্দৰ । ওলাল ইয়াত
ক'ব পৰা আহি এনে অসত্য মানুহ ?
- ধৰ্মপাল । পৰি বিপদত,—
লভি নতু অসত্যৰ মাজত জনম
কৰিছাহি এনেকুৱা কটু ব্যৱহাৰ ?
- পুৰুষ । হয়, বিপদতে পৰি মই
হ'ব লগা হৈছোঁ কঠুৱা,

- কিন্তু জানো কেনে মাজিত সমাজ ।
 শুনিবি হুঁমু,—
 হাত দিলে খাণ্ড-সামগ্ৰীত
 খণ্ড খণ্ড কৰি মই কাটিম ইয়াৰে ।
- ধৰ্মপাল । কি লাগে তোমাক
 কোৱা তুমি ভাল মানুহৰ দৰে ;
 ভদ্ৰ কথা ক'লে,
 বলেৰে নোৱৰা কামো পাৰিবা কৰিব ।
- পুষ্কৰ । যায় প্ৰাণ আহাৰ নেপাই,
 থোৱা বস্তু দিব লাগে মোক ।
- ধৰ্মপাল । একো কথা নাই,
 বহি যোৱা আমাৰ লগতে ;
 ফল-মূল সামাগ্ৰ বস্তুৰে
 যথাশক্তি শুক্ৰসা কৰিম ।
- পুষ্কৰ । কোৱা দেখোঁ সাধুৰ নিচিনা কথা !
 কমা কৰা,—ভাবিছিলোঁ অসভ্য দেশত
 নাই ক'তো ঠাই সভ্যতাৰ ;
 যদি দেখিছা সুখৰ দিন
 শুনিছা কোমল কথা,
 সভ্যতাৰে মাজিত দেশত
 যদি ধৰ্মৰ ভাবেৰে
 দেখিছা হোমৰ ধোঁৱা,—
 পাইছা ধূপৰ গোন্ধ,
 বুজিব পাৰিবা তেন্তে দুখ বোলে কাক ।
 হাতেৰে নোৱৰা কামো
 কথাৰে পাৰিম মই সাধন কৰিব,
 সেইবাবে তৰোৱাল সামৰিলোঁ মই ।
- ধৰ্মপাল । বুজিছোঁ বিপদ বোলে কাক ;
 থাকি থাকি বিপদভে

বিপদেই ভাল লগা হৈছে আমাৰো ।
 অতিথিক, ক্ষুধাৰ্ত্তজনক
 অভ্যর্থনা কৰা ফল কেনে
 তাকো আমি জানো ।
 ক্ষুদ্ৰ ফল-মূল উপহাৰ
 থোৱা বহি আমাৰ লগতে ।
 পুৰুষ । আহিছিলোঁ, বিচাৰি নিবৰ বাবে টোপ
 পোৱালিক থৈ নিলগতে,—
 আছে বুঢ়া এটি, মোৰ মৰমত
 স্তম্ভৰ সংসাৰ এৰি বনবাসী হৈ
 ক্লান্ত হৈ পৰিছে বাটতে আহি,
 যায় প্ৰাণ খাবলৈ একোকে নেপাই ;
 আনোমানে তাক মাতি
 কৰিবনে খন্তেক অপেক্ষা ?
 ধৰ্মপাল । যোৱা তুমি তাকো আনাগৈ,
 থাকিম ইয়াতে আমি একোকে নেখাওঁ ।
 পুৰুষ । ধন্য হোৱা তুমি
 আশীৰ্বাদ জানিবা আমাৰ ।

[পুৰুষৰ প্ৰস্থান]

ধৰ্মপাল । চোৱাঁ, নহওঁ কেৱল আমি দুখীয়া ধৰাত ;
 আছে এই বিশ্ব-ভাৱনাত
 বহুত দুখীয়া ভাৱৰীয়া ।
 পুৰন্দৰ । ঠিক কথা ক'লে মহাৰাজে,
 অনিত্য সংসাৰখনি ভাৱনাৰ দৰে ।
 সাত বেলি দিওঁ দেখা আমি
 সাতোটা মুখাবে স'তে নতুন স্তম্ভেৰে ।
 প্ৰথমতে চালুকীয়া ল'ৰা
 মাকৰ কোলাত উঠি থকা ;

দ্বিতীয়ত শিক্ষালাভ গুৰুৰ ঘৰত
 তৃতীয়ত নতুন প্ৰেমিক
 সাংসাৰিক স্মৃতি বিভোল ;
 চতুৰ্থত জীৱন যুঁজৰ
 প্ৰধান যুঁজাৰ,—
 অৰ্থ সম্পত্তিৰ আকাজক্ষা মনত,
 লোভ মোহ ধৰ্মাধৰ্ম বশ সকলোৰে ;
 পঞ্চমত আদহীয়া, গহীন প্ৰকৃতি,
 মেল স্মৃতি ভাঙি ফুৰে লোকৰ বিবাদ ;
 ষষ্ঠত লাখুটি লোৱা
 থোজে প্ৰতি থৰকবৰক দেহ
 মাতিব খুজিলে মাতো হুফুটে মুখত ;
 শেহত নতুন বালাকাল,
 দাঁত নাই, মাত নাই,
 যেনি নিয়ে সেই পিনে যায়,—
 যৱনিকা পৰে ততালিকে ।

[স্মৃতি আৰু পুৰুষৰ প্ৰবেশ]

ধৰ্মপাল । বহাঁ, বাট চাই বৈ আছে। আমি ।
 পুৰুষ । ধন্যবাদ দিছোঁ মই দুইবো সলনি ।
 স্মৃতি । নোলায় মুখৰ মাত
 নোৱাৰোঁ একোকে ক'ব ।
 ধৰ্মপাল । খাই বৈ ক্লান্তি দূৰ হ'লে শৰীৰৰ
 স্মৃতি সকলো কথা,
 পৰিচয় জানিম তোমাৰ ।
 গদাপাণি, নতুন ভাবৰ
 গান এটি শুনোৱা আমাক ।

গদাপাণি ।

গীত

কোনে কয় জীৱন গ'লে

মৰণ কাৰো ভাল নেলাগে—

জীৱন মৰণ দুয়ো সমান

তুখে স্মৃতে তাৰ ভাগে ভাগে ।

যেয়ে শুনে সেয়ে বোলে—

প্ৰাণ বিহনে স্বৰ্গ ভোগে,

আহাঁ আমি সকলোৱে

কণ্ট বিধাতাক মৰণ লাগে ।

ধৰ্মপাল ।

এৰা, দেখিছোঁ তোমাক মই

বীৰভদ্ৰ মন্ত্ৰীৰ নিচিনা,

তেওঁৰে মধ্যম পুত্ৰ তুমি ;

আছিল স্নেহৰ পাত্ৰ তেওঁ ।

আহাঁ, বহাত সোমাই

সোধোঁগৈ সকলো কথাৰ বিৱৰণ ;

বুঢ়া, তুমিও লগতে আহাঁ,

লোৱাঁ ধৰি, যাৰ নোৱাৰিলে ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

তৃতীয় অঙ্ক

প্রথম গর্তাঙ্ক

ৰাজপ্ৰাসাদ

[বিশ্বপাল আৰু জনাৰ্দনৰ প্ৰবেশ]

বিশ্বপাল ।

নাই দেখা তেতিয়াৰে পৰা ?
অসম্ভৱ—মিছা কথা !
স্বভাৱতে মই দয়ালু নোহোৱা হ'লে
আগত থাকোঁতে তই
নিবিচাৰোঁ পলোৱা মাথুহ ;
সাৰিলোঁহেঁতেন
কাৰোবাৰ হোৱা আজি কাৰোবাৰ গাত !
জানিবি—আজিৰ পৰা
সাদিনৰ ভিতৰত,
হুলিয়ালে তোৰ ভায়েক,
হেৰুৱাবি সকলো সম্পত্তি তোৰ ;
য'তে আছে ত'ৰে পৰা আনিবি বিচাৰি,
তাকে যদি নোৱাৰ কৰিব
থাকিবৰ ঠাই তই নেপাবি দেশত ।

জনাৰ্দন ।

মহাৰাজে নিজে জানে
মই তাক পাওঁ নে নেপাওঁ ভাল ;
মোৰ জীৱনত তাক
নেচালোঁ এদিনো ভাই বুলি ।

বিশ্বপাল ।

পৰম পাষণ্ড তই,
কোনে পাৰ লৈ যাহি
ইয়াক টেঁটুত ধৰি ;
যতমানে ধন-বস্তু আছে
কাঢ়ি ল'বি সকলোকে ;

দিবি খেদি দেশৰ বাহিৰ কৰি,
ততালিকে পালিবি আদেশ মোৰ !
নতুন বিধান মতে
মন গ'লে কাঢ়ি লব পাৰ
যাবে তাৰে ধন ।

[দুইবো প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

অৰণ্য

[পুৰুষৰ প্ৰবেশ]

পুৰুষ ।

(কাগজ পঢ়ি)

ইয়াতে ওলমি থকা প্ৰণয় কাহিনী,
চাই থক জ্ঞানবায়ো ওপৰৰ পৰা ;
দেখিব হিয়াৰ ফুল যায় কেনি কেনি
বুজিব—হৃদয় মোৰ প্ৰণয়েৰে ভৰা ।
পুণ্যৱতী চন্দ্ৰৱতী গছৰ ছালত
লেখিম তোমাৰ গুণ মৰম লেখিম,
লেখিম তোমাৰ নাম কবিতা স্মৰত,
য'তে চকু পৰে ত'তে তোমাক দেখিম ;
সুন্দৰ লাৱণ্যময়ী তোমাৰ গঠন,
কোৱা দেবী, কাৰ তুমি হৃদয়ৰ ধন ?
[পুৰুষৰ প্ৰস্থান আৰু জয় আৰু ধনঞ্জয়ৰ প্ৰবেশ]

জয় ।

কেনেকুৱা পাইছা ইয়াত ধনঞ্জয়
লাগিছেনে ভাল এই কিৰাত জীৱন ?

ধনঞ্জয় ।

নিৰ্জন কাৰণে ভাল লাগে মোৰ,
কিন্তু নগৰ নোহোৱা বাবে
নেলাগে সিমান ভাল ;
নাই একো ৰাগ-জাল ভাল সেইবাবে,
কিন্তু বং-ধেমালিৰ হ'লে নিচেই তাকৰ ।

বুজিগিনে মোৰ কথা,—

খোৱাৰ বাহিৰে জাননে সৰহ কিবা ?

জয় ।

জানো বুলি নিচেই তাকৰ

জানো,—জুয়ে পোৰে,

নিপোটল গৰু হয় ভাল ঘাঁহনিত,

হয় নিশা সূৰ্য্য নথকাৰ বাবে ।

ধনঞ্জয় ।

ভাল কথা একোকে নেজান ;

দেখিছ নে কেতিয়াবা ৰজাৰ নগৰ ?

জয় ।

নাই দেখা, কিন্তু হ'লে

দেখিছোঁ বহুত হাবি ।

ধনঞ্জয় ।

তেনেহ'লে নৰক ভূগিবি ।

জয় ।

নোভোগো নৰক ।

ধনঞ্জয় ।

নিশ্চয় ভূগিবি ।

জয় ।

নগৰ নেদেখা বাবে, কিয় ?

ধনঞ্জয় ।

নাই দেখা নগৰ যেতিয়া

নাই দেখা ভাল মাহুহৰ

তই ভাল ব্যৱহাৰ,—

নাই শিকা ভাল কথা একো ;

নাই শিকা ভাল কথা যদি

বেয়া কথাকেহে তই সদায় শিকিছ ;

বেয়া কথা শিকিলি যেতিয়া

পাপত পৰিছ,

সেইবাবে নৰক ভূগিবি ।

জয় ।

সৰ্বনাশ এইদৰে হ'লে—

সকলো অসাৰ ।

নহয় তোমাৰ কথা, নোভোগো নৰক

কৰা নাই কাৰো অপকাৰ

কি কাৰণে নৰক ভূগিম ?

ধনঞ্জয় ।

আহিছে সুবাহ

নতুন গৰাকী এই পিনে ।

[চন্দ্রাবলীৰ প্ৰবেশ]

চন্দ্রাবলী ।

(কাগজ পঢ়ি)

উদয় গিৰিপৰা অন্ত গিৰিল'কে

চন্দ্রাবলী একেটি বতন,

সুগন্ধ বাযূত বয় চন্দ্রাবলী নাম

সুবাসিত অতি মনোৰম ;

নেথাকিব আন একো মোৰ হৃদয়ত

চন্দ্রাবলী থাকোঁতে মনত ।

ধনঞ্জয় ।

ক'ত পালে আইদেউ,—

এ নহয়—নতুন গৰাকী,

এনেকুৱা সুন্দৰ কবিতা

ক'ত পালে নতুন গৰাকী ?

চন্দ্রাবলী ।

আছিল গছৰ গাতে, তাতে পালোঁ মই ।

ধনঞ্জয় ।

গছতো কবিতা ফুল ফুলে ?

চন্দ্রাবলী ।

আহিছে ভনীটি মোৰ ।

ৰ'বিচোন, নকৰিবি ধেমালি এতিয়া ।

[হেমাঙ্গলিৰ প্ৰবেশ]

হেমাঙ্গলি ।

(কাগজ পঢ়ি)

কোনে কয় হাবিয়নি নিমাত নিটাল,

নাই ক'তো জীৱনৰ গীত,

প্ৰত্যেক গছকে মই গীতৰ উৰাল

কৰিম,—সকলো হ'ব ভীত ।

চন্দ্রাবলী জনমৰ নতুন কাহিনী

সকলোকে শুনাম বনত,

কিৰূপে জন্মোতে তেওঁ হ'ল দৈৱবাণী

গায় মই কোমল স্বৰত ।

তিলোত্তমা অলুৰূপ যাৰ উতপতি

অলকাৰ গুণেৰে ভূষিত।

আদৰ্শ স্ৰজ্জন যাৰ আদৰ্শ প্ৰকৃতি—

ভুলিলোঁ সকলো আচৰিত!

চন্দ্ৰাবলী।

আৰু আছে যদি শুনোৱা কবিতা

মধুময় অমৃত হ্ৰেৰে।

ধনঞ্জয়

সংসাৰ ভৰিল কবিতাৰে,

এই অৰণ্য মাজত

ইমান কবিতা আনি

ক'ৰ পৰা কোনে উলিয়ালে।

অৰণ্যত নকৰে নে কথা ব্যৱহাৰ

কবিতাকে কয় মুখে মুখে?

হেমাঙ্গলি।

অলপ আঁতৰা ধনঞ্জয়,

যক জয়ো তোমাৰ লগতে।

ধনঞ্জয়।

আই, আমি ভালে ভালে

এনেয়ে আঁতৰো সোনকালে।

[জয় আৰু ধনঞ্জয়ৰ প্ৰস্থান]

হেমাঙ্গলি।

জানিছানে বাইদেউ,

এনেকুৱা কবিতাৰে

গোটেই অৰণ্যখনি পৰিপূৰ্ণ হ'ল।

চন্দ্ৰাবলী।

মাজে মাজে দেখিছোঁ গছত

স্বন্দৰ কবিতা, কিন্তু ঠায়ে ঠায়ে হ'লে

ছটি এটি আখৰ পৰিছে।

হেমাঙ্গলি

তোমাৰ নামেই দেখো আছে সকলোতে;

জানানে লেখিছে কোনে?

চন্দ্ৰাবলী।

কোনোবা মানুহে।

হেমাঙ্গলি।

শোভিছে ডিঙিত যাৰ

তুমি দিয়া চন্দ্ৰহাৰভালি।

চন্দ্ৰাবলী।

কোন তেওঁ,—কোৱাচোন বাক।

- হেমাঙ্গলি । নাই বুজা তুমি ?
দেখোতে উঠিছে তেজ তোমার গালত ।
- চন্দ্রাবলী । হয়, একো বুজা নাই ।
- হেমাঙ্গলি । অসম্ভব !
- চন্দ্রাবলী । কোন বাৰ, কোৱা সঁচাকৈয়ে ।
- হেমাঙ্গলি । আঁচৰিত কথা,
একোকে হুবুজা হ'লা তুমি বাইদেউ !
- চন্দ্রাবলী । নকৰিবা মিছাৰ ধেমালি,
কোৱা মোক, কোন তেওঁ দেখিলানে তুমি ?
- হেমাঙ্গলি । দেখিলো, পুৰুষ ।
- চন্দ্রাবলী । পুৰুষ ?—উপহাস নকৰিবা মোৰে ।
- হেমাঙ্গলি । নাই কৰা উপহাস, যথার্থ পুৰুষ !
- চন্দ্রাবলী । কি কৰিয় বুধি পোৱা নাই ;
আছোঁ মই পুৰুষ বেশত,
কি বুলিব দেখিলে পুৰুষে মোক !
ক'ত আছে তেওঁ, কি কৰিছে ?
কেনেকৈনো দেখা পালা তুমি ?
কিবা কথা পাতিছিলো জানো ?
মোৰ কথা হুঁখিছিলো জানো ?—
কোৱা মোক একেটি কথাতে ।
- হেমাঙ্গলি । মই জানো কুন্তকৰ্ণ বীৰ,
ভাঙৰ মুখেৰে
এনেকুৱা সবহ প্ৰশ্নৰ
পাৰোঁ দিব একেধাৰ কথাতে উত্তৰ ।
- চন্দ্রাবলী । জানিছেনে বাক তেওঁ
আছোঁ বুলি ময়ো এই নন্দন বনতে ?
- হেমাঙ্গলি । কাৰনো মনৰ কথা কোনে ক'ব পাৰে ?
শুনো বাক কওঁ ভাঙি-পাতি ।
- চন্দ্রাবলী । কোৱা,—কাণ পাতি আছোঁ ।

হেমাঙ্গলি।

ব'বা,—আহিছে পুৰুষ।

চন্দ্ৰাবলী।

থাকোঁ আমি অলপ আঁতৰি।

[পুৰুষ আৰু পুৰন্দৰৰ প্ৰবেশ]

পুৰন্দৰ।

ভাল হ'ল লগ পালোঁ বাটতে তোমাক ;

সেই বুলি অকলশৰীয়া হোৱা হ'লে

ভালহে আছিল আৰু মোৰ।

পুৰুষ।

মোৰো সেয়ে, তেওঁ বুলি তোমাক পোৱাত

নাই মোৰ একো অসন্তোষ।

পুৰন্দৰ।

সদায় চিনাকি হৈয়ে থকা।

মই হ'লে নেদেখোঁ সন্ধ্যা।

পুৰুষ।

তোমাৰ নিচিনা মানুহেৰে

অচিনাকি হৈ থকা ভাল শতগুণে।

পুৰন্দৰ।

গছবোৰ কাটি-কুটি

নষ্ট কৰা নিতান্ত অজ্ঞায়,

নেলেখিবা ঠেঙ লগা হুবুজা কবিতা।

পুৰুষ।

মন গ'লে লেখিম কবিতা,

নপঢ়িবা বেয়া পোৱা যদি।

পুৰন্দৰ।

চন্দ্ৰাবলী নাম শুনি

ভাল লাগে তোমাৰ মাথোন,

মোৰ হ'লে খং উঠি আছে।

পুৰুষ।

জনমোতে চন্দ্ৰাবলী

নাম দিলে যেতিয়া বাপেকে

সন্তোষ নেপাবা বুলি তুমি

সপোনতো নেভাবিলে তেওঁ।

পুৰন্দৰ।

ওখ হ'ল কিমান তোমাৰ চন্দ্ৰাবলী ?

পুৰুষ।

হিয়াৰ সমান মোৰ।

পুৰন্দৰ।

তোমাৰ লগত মোৰ ভাল লগা নাই,

দিছা মাথোঁ অপমান কখাই কখাই।

পুঙ্কব । বেয়া যদি লাগিছে তোমাৰ, যাব পাৰা,
মই হ'লে ধৰি বথা নাই ।

পুৰন্দৰ । বেচ কথা,—আহিলোঁ এতিয়া ।

পুঙ্কব । বেচ কথা,—যোৱাগৈ এতিয়া ।

[পুৰন্দৰৰ প্ৰস্থান]

চন্দ্রাবলী । কোন তুমি সুন্দৰ যুবক,

পৰিচয় পামনে তোমাৰ ?

পুঙ্কব । কি বুলিনো দিয় পৰিচয়,

চিৰদিন দুখকে ভুগিলোঁ

সুখ নেজানিলোঁ,

পৰিচয় এয়ে মোৰ,—

পৃথিৱীত মোৰ দৰে

নাই কোনো দুখীয়া মানুহ ।

চন্দ্রাবলী । ইয়াৰ বাহিৰে আৰু

নাই নে বিশেষ পৰিচয় ?

পুঙ্কব । থাকিলেও নাই প্ৰয়োজন ।

কোন তুমি মিষ্টভাষী অৰণ্যানিবাসী,

ক'ত তুমি শিকিলা যধুৰ কথা এনে ?

চন্দ্রাবলী । জন্ম মোৰ কিৰাত কুলত,

পিতৃ মোৰ আছিল বজাৰ লগৰীয়া,

তেওঁৰে কাষতে থাকি

শিকিলোঁ বহুত কথা ;

বাস মোৰ এই অৰণ্যতে ।

পুঙ্কব । নেদেখোঁ তোমাক কিন্তু কিৰাতৰ দৰে ;

নাই মোৰ বন্ধু কোনো এই অৰণ্যত,

গ'লে কেতিয়াবা পামনে তোমাক লগ ?

নোযোৱা সুপুৰা কাল

দিবানে নিয়াব তুমি লজ আলাপেৰে ?

চন্দ্রাবলী । ময়ো অতি অকলশৰীয়া ;

মই আৰু মোৰ এই কোমল ভনীটি
 ছয়ো আমি একেলগে থাকোঁ।
 যোৱা যদি কেতিয়াবা
 ছুখীয়াৰ ছুখীয়া পঁজালে'
 কৰা যদি পৱিত্ৰ চৰণ দান,—
 ভাগ্যৱন্ত বুলি মই ভাবিম নিজকে।
 ব'লা তেন্তে দেখুৱাচোঁ কেনি থাকা তুমি।
 বিশেষ এতিয়াল'কে
 ক'তো মোৰ নাই ধৰ্মা ঠাই;
 কিবা এটি ভাল মোৰ
 লাগিছে তোমাক দেখি,—
 কি নাম তোমাৰ?
 চন্দ্ৰাবলী স্বৰাহ বুলিলে মোক চিনে সকলোৱে,
 ভনীটিক মেনকা বুলিবা।
 [সকলোৰে গ্ৰহণ]

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

এজোপা গছৰ তল

[ধনঞ্জয় আৰু বহুলীৰ প্ৰবেশ, পিচত পুৰন্দৰ]

ধনঞ্জয়। আই! বহুলী, তোমাৰ গৰুকেইটা ময়েই আনিম, তুমি দুখ
 পাবা। মই বাক বেয়া মানুহ নে?
 বহুলী। মই জানো তোমাক বেয়া বুলিছোঁ?
 ধনঞ্জয়। গৰুৰ আগত টোকাৰী বায়, কাণ-মূৰ জোকাৰি ঘাঁহ খায়;
 —বোলো মই ভাল মানুহ নহওঁ জানো?
 পুৰন্দৰ। (নতুনকৈ) জ্ঞানৰ প্ৰতাপ চোৱা, কেনে ধুনীয়া যোজনা দিছে।
 ধনঞ্জয়। অবুজনক বুজুৱাও যেনে, ঢেকৰা ঠাৰি লিজিৱাও তেনে; বোলো
 মোৰ কথাৰে যদি ছুবুজা, তেনেহ'লেনো আমি ছয়ো কেনেকৈ
 একেলগে থাকিম? হায়, হায়, মোৰ ঈশ্বৰে তোমাক আৰু
 অলপ বুজন কৰা হ'লে!

- বহুলী । কেলেই, মই জানো এতিয়া বুজন নহওঁ ?
- ধনঞ্জয় । দেখোতে হ'লে বুজন, কিন্তু কথাত বুজন নোহোৱা ; অলপ আৰু পৈণত হ'ব লাগিছিল ।
- পূবন্দৰ । (হুস্তনাকৈ) জধামুৰ্থ !
- বহুলী । পিচে আমাৰনো বিয়াৰ দিন হৈছে কাহানিকৈ ?
- ধনঞ্জয় । একো ঠিক হোৱা নাই, সনাতন পণ্ডিত এতিয়াই আহিব, চাই-চিতি দিবহি ।
- পূবন্দৰ । বাৰু, পণ্ডিতেনো আহি কি কয় শুনিয়েই যাওঁ ।
- ধনঞ্জয় । প্ৰথমতে বিয়া উপাৰ্জন,—সেই দফা আমাৰ হ'লৈই । দ্বিতীয়ত ধন আৰ্জন,— ধন মোক নেলাগেই । তৃতীয়ত তোমাক লাভ কৰা হৈছে— অৰ্থাৎ ক'বলৈকে লাজ লাগে,— গৃহবাস । তুমি মোৰ ধৰ্মপত্নী হ'বা । স্মৃথে দুখে জীৱনে মৰণে তুমিও মোক বঞ্চনা নকৰিবা, ময়ো নকৰোঁ । সপত্নীকং ধৰ্মমাচৰেং অৰ্থাৎ আমি দুয়ো অধৰ্মত ভৰিকে দিব নেপায় ।
- বহুলী । ইমানবোৰ কথা শুনি মোৰ গাত পিৰপিবনি উঠিছে আৰু জিভাত চুণে ডকাৰ দৰে ডাকিছে । অধৰ্মনো কিহক বুলিছা ?
- ধনঞ্জয় । অৰ্থাৎ অধৰ্ম হৈছে সংযম আৰু সংযম হৈছে আমাৰ অবয়ব ; এতিয়া বুজিলা নহয় ?
- বহুলী । বুজিলোঁ । সৌ গৰাকীনো কোন আহিছে ?
- ধনঞ্জয় । আমাৰ সনাতন পণ্ডিত ।

[সনাতনৰ প্ৰবেশ]

- ধনঞ্জয় । দেউ, সেৱা কৰিছোঁ ; হেৰ চুৱাখাতী, সেৱা কৰ ।
- সনাতন । কস্তা এৱেঁই হ'বলা ?
- ধনঞ্জয় । কস্তা বুলিব নোৱাৰি, বুঢ়ীয়েই হ'ল ।
- সনাতন । হওঁতে জোৰা-সস্ত্ৰদা আহিছে, অৰি-বড়টক । পিছে বৰ দোষ, কাল দোষ আৰু দৈৱ দোষ,— এতেকে ভাল এসেবমান গান্ধীৰ ওলোৱা জীৱন্তী গৰু এজনী দানং বস্ত্ৰাং অৰ্থাৎ মোক দিব লাগিব ।

বহলী। দেউ, আমাৰহে ভাল হ'ব লাগিছে, গৰু এজনী একো বস্তু নহয়।

সনাতন। শিচে কত্ৰাদাতা হয় কোন? দান দিব লাগিব নহয়?

ধনঞ্জয়। মই দান নলওঁ, আপুনিহে দান লয়।

সনাতন। কত্ৰাদাতা নহ'লে বিয়াই নহয়।

পুৰন্দৰ। (আগবাঢ়ি) মই দিম, মই দিম, একো কথা নাই।

ধনঞ্জয়। ভাল বহালোঁ বাপেকে; হয় ডাঙৰীয়া, এই আপোনাক কি বোলে বোলক। দিবেলিৰেপৰা আজিহে লগ পাইছোঁ। (বহলীক) হেৰ' ভিনীহিয়েৰক চিনি পাইছনে?

বহলী। মোৰ ভিনীহিয়েই নাই।

ধনঞ্জয়। চুৰাখাতী বোল কি হয় এটা; ভিনীহি বুলিলে জানো থয় যাবি?

পুৰন্দৰ। তোমাৰ নিচিনা ভাল মানুহ এজনৰ বিয়া এই অজগৰলটোৰ হতুৱাই কেলেই কৰোৱা? ভাল চাই উদাসীন বায়ু এজনৰ হতুৱাই বিয়াখন পাত। মিছাকৈ লেপ-ধেপ কৰাই নথ'বা।

ধনঞ্জয়। এৰা, এওঁক আকৌ গৰু এজনী লাগে। মোৰো আকৌ হোম পোৰা বিয়াখন পাতিবৰ মন নাই, চকলং এখন কৰি থ'ব পাৰিলেই হয়।

পুৰন্দৰ। গুচি আই, এইভাল একো পণ্ডিত নহয়।

ধনঞ্জয়। বহলী, আই যাওঁগৈ। দেউ, নমস্কাৰ, যাবগৈ আকৌ, আপোনাৰ লগত আমাৰ একো সকাহ নাই।

[ধনঞ্জয়, বহলী আৰু পুৰন্দৰৰ প্ৰস্থান]

সনাতন। এনেকৈ ভাল মানুহক মন্তৰা কৰে? কতা তইত হতুৱী হ'বি। সোনকালে মাত জুৰাব, বৰ পুতেৰৰ মূৰ খাবি। ঘৰত জুই লাগিব, শেষত গাত পোক দি মৰিবি। আৰু বংশও লোপ হ'ব। তইতৰ নিচিনা এজাক বান্ধবে জানো যোক বায়ু ভাঙিব পাৰিবি?

[সনাতনৰ প্ৰস্থান]

চতুর্থ গর্ভাঙ্ক

কুটিৰ

[চন্দ্রাবলী আৰু হেমাঙ্গলিৰ প্ৰবেশ]

চন্দ্রাবলী ।

থাকি থাকি কেতিয়াবা মোৰ
কান্দিবৰ মন যায় কিয় ?

হেমাঙ্গলি ।

তোমাৰ কোমল অন্তৰত
কিবাকিবি দুখৰ কথাই
থাকে খেলি সকলো পৰতে ;
সেইবাবে ভিতৰৰ ভাববোৰ
চকুৱেদি জৰি জৰি
পানী হৈ পৰে বাহিৰত ।

চন্দ্রাবলী ।

অৰণ্যত থাকি বহু দিন,
বহু দিন নগৰ নেদেখি
মন মোৰ লাগিছে চঞ্চল ।
পুৰুষক দেখিলো যিদিনা
অভ্যুদয় শুনি আহিলো এদিন,
কিন্তু নোৱাৰিলে মুখেৰে মাতিব ।

হেমাঙ্গলি ।

ঠিক কথা ওলাল এতিয়া ;
সেইবাবে থাকি থাকি
মন যায় কান্দি পেলাবৰ ।

চন্দ্রাবলী ।

নহয় ভনীটি,
কৈছিল পুৰুষে সিদিনা
আকৌ আহিম বুলি আজি ;
অতপৰ হৈ গ'ল
তথাপিও নাছিল পুৰুষ ।
সেইবাবে পৰিছে বনত মোৰ
পুৰুষৰ কথা ।

- হেমাঙ্গলি। সিদিনা আহোঁতে
নোৱাৰিলে আমি কোন
চিনকে ধৰিব।
- চন্দ্ৰাৱলী। কৈছিলে,—মোৰ গাত দেখিছিলে হেনো,
আহ-যাহ কোনোবা চিনাকি মাছহৰ।
- হেমাঙ্গলি। যিটো ভেশ ধৰিছোঁ ইয়াত
কোনে চিনে, কাৰ সাধ্য পায় পৰিচয়।
- চন্দ্ৰাৱলী। পুৰুষে ল'লেহি ঠাই পিতাৰ লগত।
- হেমাঙ্গলি। অত্যাচাৰ সহিব নোৱাৰি
অৰণ্যত ল'লেহি আশ্ৰয়;
পালে আহি ৰাম-ৰাজা
শান্তিময় বনৰ মাজত।
- চন্দ্ৰাৱলী। সিদিনা পিতাই স্মৃতিছিলে মোক,—
“কোন তুমি, কোন বংশজাত?”
ক'লোঁ মই,—“তোমাৰ নিচিনা
জন মোৰ উত্তম কুলত”।
ইহিলে পিতাই
কিন্তু নোৱাৰিলে চিনকে ধৰিব।
- হেমাঙ্গলী। আই আগবাঢ়ি যাওঁ,
আছে আজি পুৰুষতে ধাউতি তোমাৰ।
- চন্দ্ৰাৱলী। ব'লা,—এই বাটে যাওঁ,
বৈ থাকি আমনি লাগিছে।

[দুইবোৰে প্রস্থান]

চতুৰ্থ অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

অৰণ্য

[চন্দ্ৰাৱলী আৰু পুৰন্দৰৰ প্ৰবেশ]

চন্দ্ৰাৱলী ।

কোৱাচোন পুৰন্দৰ,
লোকে কয়,—তুমি হেনো
সদায় বেজাৰ কৰি থাক।
কাক বোলে আনন্দ নেজানা ?

পুৰন্দৰ ।

সঁচা কথা, আনন্দ নেলাগে মোৰ ভাল ;
বেজাৰত থাকিলে সদায়
সংসাৰৰ দুখ শোক
নোৱাৰে পৰিৰ আৰ্হি মোৰ অন্তৰত ।
ভ্ৰমিলোঁ বহুত দেশ
মাতৃহৰ বহু ব্যৱহাৰ
দেখিছোঁ চকুৰে,
ক'তো মই আনন্দৰ
একোকে কাৰণ নেদেখিলোঁ ।

চন্দ্ৰাৱলী ।

ভ্ৰমিছা বহুত দেশ ।
তেনেহ'লে ঘৰ-বাৰী বেচিছা নিজৰ,
সেই ধন ভাঙি
চাইছা লোকৰ ঘৰ-বাৰী ।
ফুৰি ফুৰি জ্ঞানৰ সলনি
গোটালা বেজাৰ ক্ষয়ত ।

[পুৰুষৰ প্ৰবেশ]

পুৰুষ ।

কি কৰিছা ইয়াত হুৰাহ ?

- পুৰন্দৰ । কবিবৰ আহিল দেখোন,
কি উদ্দেশ্যে আহিল আপুনি ?
- পুৰুষ । মন গ'লে কেতিয়াবা ফুৰোঁহি ইয়াত,
সুবাহৰে কথা পাতি ভাল লাগে মোৰ ।
- চন্দ্ৰাৱলী । কিয়নো পুৰুষ তুমি নাহিলা সিদিনা ?
- পুৰুষ । আহিছিলোঁ,—
কিন্তু বাটতে শুনিলোঁ আহি
মোৰ বাবে আগবাঢ়ি তুমি
গ'লা হেনো আন কোনো বাটে ।
- চন্দ্ৰাৱলী । হয়, সেইদিনা বাট চাই থাকি
আমনি লাগিল,
আগবাঢ়ি গ'লোঁ,—সন্দেহ কৰিলোঁ,
জানো কোনো বিপদ তোমাৰ ।
- পুৰুষ । হৃদয়ৰ প্ৰবল আবেগ
শাস্ত হয় তোমাক পালেহি ;
ভাল লাগে তোমাৰ লগত,
কিন্তু হ'লে তুমি মোৰ একোকে নোহোৱা
- চন্দ্ৰাৱলী । একোকে নহওঁ যদি
কিয় তুমি ভাল পোৱা
আছি মোৰ ওচৰ পালেহি ?
অৱশ্যে দুইবো আছে
কিবা এটি নজনা সম্বন্ধ ।
- পুৰন্দৰ । চন্দ্ৰাৱলী বুলি তুমি
যাৰ কথা কৈছা সদায়
সেই চন্দ্ৰাৱলীনো তোমাৰ
স্বৰ্ণাৰ্থতে হয়নে স্নেহৰ ?
- পুৰুষ । ক'ব পাৰোঁ দৃঢ় কৰি
বিবাজিছে চন্দ্ৰাৱলী মোৰ হৃদয়ত ।
চন্দ্ৰাৱলী মোৰ হৃদয়ৰ ধন,

চন্দ্রাবলী সুখৰ সপোন,
 সুবাহক দেখিলে মনত পৰে
 চন্দ্রাবলী-প্ৰতিকৃতি কল্পনা চকুত ।
 এনেকুৱা কথা শুনি বেয়া লাগে মোৰ,
 যায় মন দুখ কৰিবৰে মোৰো
 তোমাৰ দুখতে ।

পুৰুষ ।
 নেলাগে দুখৰ কথা মনত পেলাব ;
 আইা যাওঁ, পামৰ্গৈ তোমাৰ কুটিৰ ।

চন্দ্রাবলী ।
 বৈ আছে ভনীটিও
 আমাল'কে বাট চাই—ব'লা যাওঁ,
 যাবানে লগত পুৰন্দৰ ?

পুৰন্দৰ ।
 নেযাওঁ লগত ; যাম মই আনদিনে,
 কেনি যাবা, যোৱা তোমালোক ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

হাবিৰ দাঁতি

[কিৰাত-বালকসকলৰ প্ৰবেশ]

গীত

ব'লা যাওঁ গধূলি হ'ল
 যাওঁ বঙেৰে ঘৰৰ পিনে ।
 আকাশে প্ৰেম ঢালিছে
 মাৰিছে নিটাল জগতখনে ।
 নাচিছে তৰা ওখ আকাশত
 হাঁহিছে পহুঁ বিলৰ মাজত,
 মলয় বায়ু হিয়াত লাগিছে
 বলা গুটি যাওঁ ঘৰৰ পিনে ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

হাবিৰ বাট

[হেমাঙ্গলি আৰু চন্দ্ৰাৱলীৰ প্ৰবেশ]

চন্দ্ৰাৱলী । কোৱা হেমাঙ্গলি, অতপৰ হ'ল
তথাপিও নাহিল পুৰুষ ?

হেমাঙ্গলি । হয়, বাইদেউ, নাহিল যেতিয়া,
ব'লা যাওঁ ফুৰোঁগৈ হাবিৰ মাজত,
বাটত থকাৰ একো নাই প্ৰয়োজন ।

চন্দ্ৰাৱলী । আহিছে কোনোবা এটি
হ'ব পায় আহিছে পুৰুষ ।

[জনাৰ্দনৰ প্ৰবেশ]

জনাৰ্দন । কেনি আছে, কোন বাটে গ'লে,—
নানাবিধ গছেৰে শোভিত
পাম এটি নতুন কুটিৰ ?

হেমাঙ্গলি । এই বাটে গৈ থাকা,
সোঁ-হাতে ঘূৰিলে বেগেতে
নৈৰ দাঁতিতে পাবাগৈ ;
কিন্তু হ'লে নাই কুটিৰত
জন-প্ৰাণী কোনো এটি এই সময়ত ।

জনাৰ্দন । কোৱা দৰে হ'লে
এওঁলোক মিলিছে দুয়োটি,—
ল'ৰাটি স্তম্ভৰ, মুখৰ লাৱণী চাই
তিৰোতা মাছহ যেন দেখি ;
ছোৱালীটি খাউকীয়া
বংটো ককায়েকৰ দৰে ।
নোছোৱানে ভোমালোক
সেই কুটিৰে অধিকাৰী ?

হেমাঙ্গলি । স্বধিছে যেতিয়া, হঠ বুলি কণ্ঠ যদি
নেভাবিব অহঙ্কার বুলি ।

জনার্দন । তেনেহ'লে অরঞ্জে সুবাস তুমি ?

চন্দ্রাবলী । হঠ মই, আছেন সন্ধান কিবা ?

জনার্দন । আছে মোর ক'ব লগা বহুত সন্ধান,
ক'ব পারোঁ, ভাবা যদি তুমি
পশুতো অধম বুলি মোক ।

চন্দ্রাবলী । কোরা তুমি, উৎকণ্ঠিত নকরা আমাক ।

জনার্দন । তোমালোক দুয়োটিৰ—
পরিচিত পুঙ্কবপৰা—
দৃতৰূপে দিছোঁ মই এই সমাচাৰ ;—
সিদিনা ইয়াবপৰা যাওঁতে বাটত
পুঙ্কবৰ চকুত পৰিল
এটি অতি ভীষণদৰ্শন,—
এজোপা ডাঙৰ,—কোটিকলীয়া যেন দেখা
স্ববিস্তৃত আঁহত গছত
ঠালে-পাতে গগন ভেদিছে,
সেইজোপা গছৰ তলতে
আছিল টোপনি গৈ পৰিক এজন
আছিল লগত এটি
তিববিব কৰা ভয়ঙ্কৰ ফেঁটা সাপ
ফেঁট ভুলি মেব দি ডিঙিত ;
পুঙ্কবক যোৱা দোঁথ
লুকাৰ বিঘাল ফণী আঁহত গছতে ;
আছিল সিফালে তাত সিংহিনী এজনী
সাব পালে খাম বুলি সেই পৰিককে,—
টোপনিত কোনো জন্তু সিংহই নেথায়
চাপি গৈ দেখিলে পুঙ্কবে,—সেইজন
পশুতো অধম জনাৰ্দন নিজ ককায়েক ।

হেমাঙ্গলি।

শুনিছোঁ পুৰুষে কোৱা,—
ককায়েকে হেনো নিদিলে ঘৰত ঠাই।

জনাদৰ্শন।

সঁচা কথা,—জানো মই
পুৰুষৰ ককায়েকে দয়া-মায়ী এৰি
কৰিছিলে পশু-আচৰণ।

চন্দ্ৰাৱলী।

বাৰু, কোৱাচোন কি কৰিলে পুৰুষে তেতিয়া?

জনাদৰ্শন।

নিজৰ ককায়েককো
সিংহৰ মুখত এৰি
গ'ল শুচি তেতিয়া পুৰুষ।
কিন্তু স্নেহৰ বলত
হিংসা ভাব অতিক্ৰম কৰি,
আকৌ উলটি আহি
সিংহিনীৰে যুদ্ধ কৰি
জয়লাভ কৰিলে পুৰুষে।
তেনেতে টোপনি মোৰ ভাঙিল হঠাতে
অহুতাপো উদিল হিয়াত।

হেমাঙ্গলি।

তুমিয়েনে পুৰুষৰ নিজ ককায়েক?

চন্দ্ৰাৱলী।

সিংহৰ মুখৰপৰা
বাখিলেনে তোমাক পুৰুষে?

হেমাঙ্গলি।

তুমিয়েনে পুৰুষক বধিবৰ বাবে
কৰিছিল। অশেষ যত্নণা?

জনাদৰ্শন।

ময়ে কৰিছিলোঁ, কিন্তু
এতিয়া নহ'ল হ'লে আগৰ নিচিনা।
পাপৰ উচিত দণ্ড পালোঁ
জীৱনত দেখিলোঁ নৰক,
জীৱনৰ যাতনা ভুগিলোঁ;
সেইবাবে বিধাতাই সজ্ঞ জ্ঞান দিলে,
পালোঁ মই সজ বিবেচনা।

পূর্ব হিংসা পৰিহরি
 পাৰিছোঁ বুজিব মই
 আগেয়ে আছিলোঁ কেনে দুৰন্ত মানুহ ।
 চন্দ্রাবলী । পিচে, শেষ কৰা পুৰুষৰ কথা ।
 জনাৰ্দন । তাৰ পিচত দুয়ো
 তিতি গলোঁ উভয়ৰ চকুৰ পানীৰে ।
 ক'লো মই, কেনেকৈ অৰণ্য সোমালোঁ,
 বিশ্বপালে খেদি দিয়া বাবে
 আপোনাৰ ঘৰ-বাৰী এৰি ।
 পুৰুষে লগত নিলে
 চিনাকি কৰাই দিলে
 ধৰ্মপাল আগৰ বজাবে ;
 দুয়ো আমি মিল হ'লোঁ বজাৰ সাক্ষাতে ।
 পুৰুষে তেতিয়া মোক
 দিলে ঠাই নিজ কুটিৰতে ।
 সিংহিনীৰে যুদ্ধ কৰা বাবে
 পুৰুষৰ ঘা লাগিছিল
 কিন্তু ততালিকে পানীৰে ধুৱাই
 দৰবেৰে বান্ধি দিলোঁ মই ।
 সেইবাবে আহিব নোৱাৰি
 তোমালোকে বাট চাই থাকা বুলি
 দিলে মোক পঠিয়াই
 মই আহি দিছোঁ সমাচাৰ ।
 হেমাঙ্গলি । ওলাব খুজিছে দেখোঁ
 তোমাৰ চকুৰ পানী,
 কিয় তুমি নিচেই পাতল বাইবেউ ?
 চন্দ্রাবলী । একো হোৱা নাই ;
 এনেয়েহে ওলাব খুজিছে
 পাতল চকুৰ পানী মোৰ ।

- জনৰ্দন । নহয় এনেয়ে,
সঁচাকৈয়ে আহিছে ধাৰেৰে বৈ
চকুপানী তোমাৰ গালেদি ।
- হেমাঙ্গলি । ব'লা বাইদেউ,
যাওঁ ব'লা কুটিৰৰ পিনে ।
কি নাম তোমাৰ, জানিব দিবানে মোক ?
- জনৰ্দন । নাম মোৰ জনৰ্দন ।
- হেমাঙ্গলি । গধূলি বেলিকা আহি
পাৰিবানে কৈ যাব
পুৰুষৰ সকলো বাতৰি ?
- জনৰ্দন । অৱশ্যে পাৰিম ।
- হেমাঙ্গলি । নিজে আহি দেখা দি যাবাহি,
গধূলি বেলিকা মোঁ
কুটিৰতে আমাক পাবাহি ।
(মনে মনে) নাই দেখা এনেকুৱা সুন্দৰ পুৰুষ
সুন্দৰ লক্ষণ থকা, সৰ্ব গুণাৰ্হিত
কোনোদিনে মোৰ জনমত ।
- জনৰ্দন । ভাল কথা,—অৱশ্যে আহিম ।

[চন্দ্ৰাৱলী আৰু হেমাঙ্গলিৰ প্ৰস্থান]

কিবা এটি হ'ল আজি মোৰ হৃদয়ত ;
কিবা যেন নতুন ভাবেৰে
পূৰ্ণ হ'ল মোৰ হিয়াখনি ।
কিহেনো হৃদয় ঢাকিলেহি
নাই হোৱা গম পাব পৰা ।
হৃদয় পটত মোৰ
উদ্ভিছে মোহন ছবি এটি
নাই হোৱা পূৰ্ণ বিকশিত ।

[জনৰ্দনৰ প্ৰস্থান]

পঞ্চম অঙ্ক

প্রথম গভাঁক

এটা কুটির

[ধনঞ্জয় আৰু বহুলীৰ প্ৰবেশ]

ধনঞ্জয়। পিছে বহুলী, তোমাৰ গাত পিশাচ এটা লাগিছে গম পাইছা জানো ?

বহুলী। এনেবোৰ কথা ক'লে মোৰ বৰ ভয় লাগে ; পিশাচৰ কথা শুনিলে পেটতে হাত ভৰি লুকাই। আইয়ে খুঁড়িত ডোল দিয়াইহে ইমান দিন পৰচেটা নোহোৱাকৈ থৈছে।

ধনঞ্জয়। তেনেকুৱা বিধৰ পিশাচ নহয় ; চোৰাঁ সো গৰাকী আহিছে।

বহুলী। সেইটো বিজয়হে। সি হওঁতে মোক ধৰি নিম বুলি কৈছে ; কিন্তু তুমি পালে আকৌ টঙনিয়াই দিবা নহয়।

[বিজয়ৰ প্ৰবেশ]

বিজয়। বহুলী, অ' বহুলী।

বহুলী। (খং কৰি) কেলেই মোক ?

বিজয়। অ' আমাৰ ডাঙৰীয়াও দেখোন।

ধনঞ্জয়। হয়, আপোনাৰনো বয়স হৈছে কিমান ?

বিজয়। মুঠেই একুৰি পাঁচ।

ধনঞ্জয়। ভৰ ঘোৱান। ইপিনে ফাপৰেও ধৰিছে ; নাম বা কি ?

বিজয়। সেই, মাহুহে বিজয় বুলি মাতে।

ধনঞ্জয়। বঢ়িয়া নাম ; ধন-সম্পত্তি কিমান ?

বিজয়। মোৰ প্ৰভুৰ অল্পগ্ৰহত—অলপ-চলপ আৰু সেই।

ধনঞ্জয়। কথা হ'লে আপুনি বেচকৈ ক'ব জানিছে। আপোনাৰ জ্ঞান কিমান ?

বিজয়। গিয়ান হলে এধানমান আছে।

ধনঞ্জয়। হা হা হা—অজানীয়েহে নিজক জ্ঞানী বুলি ভাবে ; এই কথা

ঋষি-মুনিসকলে কৈ গৈছে। পিচে এই মাহুহজনী নিবৰ মন
কৰিছেনে কি।

বিজয়। এ, কোনে কৈছে?

ধনঞ্জয়। পঢ়া-শুনা কিমান?

বিজয়। মিছা ক'লে কি হ'ব, সেইপিনে হ'লে শূন্য।

ধনঞ্জয়। তেনেহ'লে মই শিকনি দিওঁ, লোৱা। এবাটি পানী অইন এটা
বাটিলৈ বাকিলে ইটো শুদা হয় আৰু সিটো চপচপীয়া হয়।
সংস্কৃত জনা পণ্ডিতসকলে কয় বোলে সঃ মানে সি; কিন্তু আঠৈ
তুমি হ'লে সেইটো সঃ নোহোৱা; কাৰণ সেইটো সি মইহে।

বিজয়। কোন সি ডাঙৰীয়া?

ধনঞ্জয়। সেই সি ডাঙৰীয়া, সি এইজনী মাহুহ নিব। সেইবাবে ইমানতে
আৰু এব অৰ্থাৎ তইতৰ চহা কথাত ক'বলৈ গ'লে আশা পৰিত্যাগ
কৰ। তই ধ্বংস হ'বি অৰ্থাৎ তই বুজাকৈ ক'বলৈ হ'লে,—মৰিবি
অৰ্থাৎ মই তোৰ বধক লয়। তোক বিহ দিম আৰু খামতি দা
লগায়। মোৰ তলা-নলা ধৰিবই নোৱাৰিবি। তোক বাবে-বুৰি
বুধি লগাই বধিম। এতিয়া ইয়াৰপৰা ভালে ভালে আঁতৰ হ।

বিজয়। বাক তেনেহলে।

ধনঞ্জয়। বোপা কুশল হক।

[বিজয়ৰ প্ৰস্থান]

বহুলী। তুমি বহুত কথা জানা দেও।

ধনঞ্জয়। এ, কি কৈছ, পিচাচ এইদৰে খেদিব নোৱাৰিলে নেযায় নহয়।
মই তোক নিবলৈ বন্দবস্ত কৰি থৈছোঁ সি জানো ভূ পোৱা
নাই! এতিয়া ব'ল আমি স্নাহৰ ওচৰলৈ যাওঁ।

[দুইবো প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

অৰণ্য

[জনাৰ্দনৰ প্ৰবেশ]

জনাৰ্দন।

যেনকা, যেনকা তুমি কিবাত কুমাৰী,
সৰলতা তোমাৰ জুৰণ।

তুমি মোর হৃদয়-ঈশ্বরী,
 তুমি মোর জীবনত
 আশার পবিত্র ছবি
 লাগিছে অরণ্যখনি অমরারতী যেন ।
 ভাবিলে তোমার কথা
 পাহৰৌ সকলো দুঃখ
 মুকলি মুকলি যেন
 লাগে মোর মনর মাজত,
 পুণ্য ভাব ওলায় মনত ।
 আশার কল্পনা তুমি,
 তুমি মোর, ময়ো তোমাবেই ।
 চাই থাকা যদি তুমি
 পাহৰৌ মই পর্বত লজ্জিব,
 নেলাগে ভাগব মোর
 পবিত্রম কৰিও মনত ;
 হৃদয়ী মেনকা, কৰিছা বিবাজ তুমি
 মোর এই হৃদয় মাজত ।

[পুৰুষৰ প্ৰবেশ]

পুৰুষ ।

দেখিছোঁ দাদাৰ যেন

কিবা এটি বিষাদৰ ভাব !

জনাদিন ।

মোৰ আক ভাল লগা নাই,

যোৱা তুমি ভাই,

দেশত বজাক খুজি ঘৰ বাৰী লৈ

কৰীগৈ স্থখেৰে বসতি ।

ধাকিম বনতে মই

মোৰ বাবে তুমি একো চিন্তা নকৰিবা ।

পুৰুষ ।

কিয়, দুয়ো আমি ধাকিম ইয়াতে,

হুবহু বজাৰ হুবহু দেশত

কদাপিও ধাকিম নোহাৰি ;

অৰণ্যকে নগৰৰ দৰে
কৰি ল'ম সকলোৱে মিলি।
জনাদিন। মাতিছিল মোক আজি
ধৰ্মপাল ধাৰ্মিক ৰজাই,
ষাওঁ মই, অলপ পিচতে আহি
পামহি তোমাক।

[জনাদিনৰ প্ৰস্থান]

পুৰুষ। জ্যোষ্ঠ ভাই বলিয়াৰ দৰে
স্বৰাচৰ ভনীয়েক মেনকাই আজি
নিলে হৰি তেওঁৰ পৰাণ।
আহিছে স্বৰাহ সোঁৱা
তুমি আমি উপায় চিন্তিম।

[চন্দ্ৰাৱলীৰ প্ৰবেশ]

চন্দ্ৰাৱলী। আহিলা স্বৰাহ আজি ঠিক সময়তে।
সময়ৰ ব্যতিক্ৰম
মুখৰ কথাৰ লৰচৰ
কোনোদিনে কদাপি নকৰোঁ।

পুৰুষ। কথা এটি কওঁ
তুমি যদি ক'ব দিয়া মোক।

চন্দ্ৰাৱলী। কোৱা তুমি,
সদায় দেখিছা মোক তোমাৰ বাধিত,
যিহকে কৰিব লাগে
সাধ্যমতে তাকেই কৰিম।

পুৰুষ। তুমি মোক ভাল পোৱা বাবে
সেই কথা কওঁ বুলি
সাহ কৰি ভাবিছোঁ মনত।
বাক কোৱাটোন স্বৰাহ,
দিবানে তোমাৰ ভনীয়াক
বিয়া মোৰ জ্যোষ্ঠজনলৈ ?

- চন্দ্রাবলী । সদায় ভাবিছোঁ মই তাকেই মনত,
মাস্তি আছোঁ সন্তোষ চিতেবে,
সেয়ে হ'লে, হ'ব লগা আক এটি
প্রণয় বাঙ্কনি দৃঢ়তৰ হ'ব ।
- পুঙ্কৰ । মাস্তি যদি তুমি
তেনেহ'লে স্থিৰ কৰা যক
দুয়োটিৰে শুভ পৰিণয় ।
- চন্দ্রাবলী । ভাবিছা লোকৰ কথা
নিজৰ নিমিত্তে হ'লে
নাই ভবা একোকে মনত ;
তোমাৰ প্রাণৰ ধন চন্দ্রাবলী নামে
তোমাৰ তেওঁৰে স'তে
মিলনৰ একো ভবা নাই ।
- পুঙ্কৰ । ভাল লাগে দেখি মোৰ লোকৰ সন্তোষ,
নিজৰ দূৰনি আশা বহু আঁতৰত ।
সেই আশা সিদ্ধি হ'ব
ঈশ্বৰৰ এনে ইচ্ছা কদাপি নহয় ।
- চন্দ্রাবলী । বাক, সিদ্ধি হয় যদি,
ওলায় তোমাৰ চন্দ্রাবলী,
সন্তোষেৰে হ'বা জানো দুয়োটি মিলন ?
- পুঙ্কৰ । কদাপিও অসম্ভৱ সম্ভৱ নহয় ।
- চন্দ্রাবলী । অহঙ্কাৰ কৰা নাই,
কিন্তু জনাওঁ তোমাক—
বহুত ডাঙৰ গুণ আছে মোৰ গাত ;
তোমাক বঞ্চনা কৰা
কদাপিও উদ্দেশ্য নহয় মোৰ ।
আছিল দদাইদেউ এই অৰণ্যতে
কৰিছিল বশ পিশাচকো,
পুহিছিলে কৰ্ণ-পিশাচিনী,

পাৰিছিলে অসম্ভবো সম্ভৱ কৰিব ।
 ল'লোঁ মই তেওঁৰ গুণৰ
 সকলোৰে আওতাও, শিকিলোঁ সকলো ।
 যথার্থতে চন্দ্রারলী
 তোমাৰ হিয়াৰ যদি কোমল পুতলী,—
 তেনেহ'লে কাইলৈ আনি
 উলিয়াম তোমাৰ আগতে ।
 স্বচক্ষে দেখিবা তুমি
 প্রকৃত মানুহ তেওঁ
 নেথাকিব ভয়ৰ কাৰণ ।
 জানো মই ক'ত আছে তেওঁ
 সেইবাবে নিশ্চয় পাৰিম
 আনি দিব ঠিক সময়ত ।

পুৰুষ ।

তুমি কোৱা বাবে মই কাণ পাতি আছোঁ,
 কৈছানে বাক সঁচাকৈয়ে সকলো কথাকে ?

চন্দ্রারলী ।

তোমাৰ শপত খাই
 ঠিক কথা কৈছোঁ জানিবা,—
 নাই মোৰ তাতকৈ ডাঙৰ শপত ।
 পিন্ধি-উৰি আহিবা দুয়োটি
 মেনকাক জনাৰ্দনে গ্ৰহণ কৰিব,
 চন্দ্রারলী আহি
 সম্বোধেৰে তোমাক বৰিব ।
 ধৰ্মপাল ৰজাৰ কাষত
 উপস্থিত থাকিবা দুয়োটি
 দিবা তুমি নিমন্ত্ৰণ বন্ধু-বান্ধৱক ।
 দুয়োটিৰে কাইল'কে
 হৃদয়ৰ আবেগ গুচাম ।
 নোৱাৰোঁ, নেজানো কিনি
 দিম মই তোমাক উত্তৰ ।

পুৰুষ ।

[দুইবো প্ৰস্থান]

তৃতীয় গর্ভাঙ্ক

এখন পথাৰ

[দুটা গৰখীয়া ল'ৰা আৰু ধনঞ্জয়ৰ প্ৰবেশ]

গীত

মাৰিছে বিজুলী মেঘৰ সঁজুলি

গাজিছে দূৰৈ আকাশত।

নিশা নামিছে বেলি ডুৰিছে

ভয় লাগিছে হৃদয়ত।

লোকালোক অন্ধকাৰ,

তমোময় পাৰাপাৰ,

বজ্জ পৰিছে ধৰা কঁপিছে

কাল উদিছে জগতত।

ধনঞ্জয়। গানটো শুনিবলৈ ভাল যদিও মোৰ কাণত টহটহাই গৈছে।

২য় গৰখীয়া। তাল হ'লে ভগা নাই, আপুনিহে বেয়া শুনিছে।

ধনঞ্জয়। তইতৰ মাতটো বৰ হটা, অলপ ভাল কৰইক।

২য় গৰখীয়া। অইনে শুনিলে হ'লে বৰ শলাগে।

ধনঞ্জয়। অইনৰ কথাই মোৰ কথাই নিমিলে।

১ম গৰখীয়া। ডাঙৰীয়া, আপোনাৰ জানো বিজয়ৰে চিনাকি আছে?

ধনঞ্জয়। চিনাকি থক বা নথক সেই কথা তইতে কেলেই সুধিবি?

২য় গৰখীয়া। এৰা ডাঙৰীয়া! সি আকৌ বৰ বেয়া কথাবোৰ উলিয়াইছে!

ধনঞ্জয়। কি উলিয়াইছে?

১ম গৰখীয়া। কোনোবা বহলী বোলা, লোকে এৰা মানুহ এজনীক হেনো সি জোৰোণ পিছাই ধৈছিলে, আপুনি একেপালি আহুদিত্তে মানুহজনী হাত কৰিলে।

ধনঞ্জয়। বোপাইহঁত, তৰিত ধৰিছোঁ, সেই কথা আৰু ক'তো ছলিয়াবি।

২য় গৰখীয়া। আমাকো জানো আহুদি এপালি দিব?

ধনঞ্জয়। কেলেই নিদিম বোপাইহঁত, আহুক দিওঁগৈ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক

বজাৰ কুটিৰ

[ধৰ্মপাল, গদাপানি, পুৰন্দৰ, পুৰুষ আৰু জনাৰ্দনৰ প্ৰবেশ]

- ধৰ্মপাল । যথার্থতে ভাবিছামে পুৰুষ,
 সেই ল'ৰাটিয়ে
 পাৰিবনে কোৱা দৰে
 আচৰিত কাম দেখুৱাব ?
- পুৰুষ । কেতিয়াবা পাৰে যেন ভাবোঁ ;
 ঠিক একো নোৱাৰোঁ কৰিব ।
- ধৰ্মপাল । দেখিলেই সেই ল'ৰাটিক
 সদায় মনত পৰে মোৰ
 দুৰ্ভগীয়া চন্দ্ৰাৱলীলৈ ।
- পুৰুষ । যিদিনা প্ৰথমে দেখোঁ
 ভাবিছিলোঁ ময়ো
 আপোনাৰ জীয়েকৰে ককায়েক বুলি ।
 কিন্তু সি কিবাত জনমত
 অৰণ্যতে লালিত-পালিত
 জানে আৰু ভৌতিক বিজ্ঞাও,
 দদায়েকে শিকালে ঘৰতে ।
 যদিও অৰণ্যবাসী
 কথা শুনি, ব্যৱহাৰ দেখি
 ভ্ৰম হয়, নগৰীয়া বুলি ।
- জনাৰ্দন । ভনীয়েকো উপযোগ্য সভ্য সমাজৰ ।
 ভাই-ভনী দুয়ো আদৰ্শ সৰল
 কিবাতৰ কুমাৰ কুমাৰী ।
- ধৰ্মপাল । আচৰিত কথা আজি
 দেখুৱাব খুজিছে আমাক,—
 মেনকাক অৰ্পিব তোমাত ।

চন্দ্রাবলী মোৰ জীয়াবীক
 সমৰ্পণ কৰিবহি
 পুৰুষৰ কোমল হাতত,
 তাত মোৰ সন্তোষৰ স্বীকাৰ কৰালে।
 হ'বনে, হ'বনে এনে আনন্দৰ দিন,—
 যিদিনা দেখিমু মই
 চন্দ্রাবলী পুৰুষৰ শুভ পৰিণয় ?
 জনাৰ্দন। আহিছে কোনোবা সোৱা এই পিনল'কে।

[চন্দ্রাবলী, হেমাঙ্গলি আৰু ধনঞ্জয়ৰ প্ৰবেশ]

ধনঞ্জয়। শুনিব বাজন, অৱশ্যে চিনিছে মোক
 পৰিচয় নাই প্ৰয়োজন ;
 আপোনাৰ চিৰ ভৃত্য মই ধনঞ্জয়।
 আছিলোঁ বনতে কিন্তু কোনোদিনে
 আপোনাক দেখা দিয়া নাই ;
 গুপ্তবাস কৰিছিলোঁ
 গুপ্তবেশে বনৰ মাজত।

এওঁ চন্দ্রাবলী
 আপোনাৰ আপোন জীয়াবী,
 সুবাহ নামেৰে কিৰাত-কুমাৰ হৈ
 আছিলে বনত, দেখিলে বহুত দিন,
 কিন্তু নোৱাৰিলে এদিনো চিনিব।
 এওঁৰ মেনকা নাম,
 সুবাহৰ স্তনীয়েক,
 কিন্তু যথার্থতে হেমাঙ্গলি
 বিশ্বপাল বজাৰ জীয়াবী ;
 এতিয়া তিনিও আমি প্ৰণাম কৰিছোঁ
 আশীৰ্বাদ পাবৰ কাৰণে।
 বিশ্বপাল বজাৰ প্ৰতাপ দেখি

নগৰত থাকিব নোৱাৰি
 হেমাঞ্জলি, চন্দ্ৰাৱলী, আৰু মই
 তিনিও আহিলোঁ গুচি,
 আপোনাৰ আশ্ৰয়তে
 গুপ্তবেশে বনত থাকিলোঁ,
 সময়ত দিছোঁ পৰিচয়
 যিবা ইচ্ছা আদেশ কৰক।

চন্দ্ৰাৱলী। (ৰজাক) আপোনাৰ চৰণত শৰণ মাগিছোঁ,
 আপোনাৰ চিৰদাসী মই।
 (পুৰুষক) আপোনাৰ চৰণতো শৰণ মাগিছোঁ,
 আপোনাৰ চিৰদাসী মই।

ধৰ্মপাল। চকু যদি সঁচা হয়
 তুমি মোৰ চন্দ্ৰাৱলী প্ৰাণৰ পুতলী!

পুৰুষ। চকু যদি সঁচা হয়
 তুমি মোৰ চন্দ্ৰাৱলী প্ৰাণৰ পুতলী।

হেমাঞ্জলি। আপোনাৰ চৰণতে
 অৰ্পিছোঁ নিজকে আজি ময়ো;
 পিতৃত নেপালোঁ স্থান
 সেইবাবে আপোনাকে পিতৃভাৱ কৰি
 কৰিছোঁ অৰ্পণ নিজে নিজে।
 (জনাদীনক) আপোনাতো অৰ্পিলো নিজকে
 স্থান দিব চিৰ-দুখুনীক।

ধৰ্মপাল। তুমি মোৰ অতি চেনেহৰ,—
 তোমাৰ গুণত, আৰু
 মোৰ প্ৰতি উদ্ধাৰ ভকতি দেখি
 পূৰ্বস্নেহ হৃৎপথে বাঢ়িল।
 মই অতি ভাগ্যবন্ত
 তুমি মোক পিতৃভাৱে আদৰ কৰিছা।

জনার্দন ।

ময়ো অতি ভাগ্যবন্ত
তুমি মোত নিজে নিজে
প্রাণ-মন অর্পণ কৰিছা ।

[দামোদৰৰ প্ৰবেশ]

দামোদৰ ।

কণ্ঠ কথা সকলোৱে শুনক স্থখেৰে,—
নাম মোৰ দামোদৰ
কনিষ্ঠ কুমাৰ মই
বীৰভদ্ৰ প্ৰাচীন মন্ত্ৰীৰ ।
দিনে দিনে ডাঙৰ বিষয়াবোৰ
বনলৈ অহা দেখি
জৰ্জৰিত হৈ বিশ্বপাল
নিজৰ জ্যেষ্ঠক বধিবৰ বাবে
সেনা লৈ পালে আতি মুখ অৰণ্যৰ ;
এজনা পুৰণি ঋষি লগ তাতে পালে
তেওঁৰে আশাপ কৰি
ভাতৃবধ কৰা ইচ্ছা সমূলি এৰিলে,
এৰিলে সংসাৰো ।
এতিয়া বৈৰাগী তেওঁ
ৰাজ্যভাৰ সমৰ্পণ
কৰিছে হুলাই আপোনাক ;
সভ্যসকলকো দিছে
নিজ নিজ আগৰ বিষয় ।

ধৰ্মপাল ।

স্থৰ বাতৰি তুমি
আনিছা স্থৰ দিনা,—
তোমাৰ দুয়োটি ককায়েৰে
সন্তোষ লভিছে পাই শুভ সমাচাৰ ।
এজনে পুৰণি ঘৰ
পুৰণি সম্পত্তি পাব,

ইজনে কৰিব লাভ মোৰ ৰাজ্যখনি,—
 চন্দ্ৰাৱলী একেটি কুমাৰী মোৰ ।
 কিন্তু সম্পত্তি পাহৰা সকলোৱে
 নতুন হুথৰ সমাচাৰ ;
 জীৱনৰ শুভকাম হ'লে সমাপন
 মনত পৰিব দিবা নতুন সন্তোষ ।

[পুৰন্দৰৰ প্ৰস্থান আৰু প্ৰজাপতি আৰু অম্বৰীসকলৰ প্ৰবেশ]

(গীত)

নতুন হুথ প্ৰভাত উদয় হ'ব
 লুকাব মনৰ নিৰানন্দ,
 পূব আকাশৰ পিনে স্নিগ্ধ কৰণে
 . ঢালিব মলয়া, ব'ব মন্দ ।
 উজ্জল ৰবিকৰ সুশোভন গগন
 মোহন জেউতি বিতোপন,
 বঙ, মনেৰে আহি প্ৰেম-বাহী বাবহি
 অলিয়ে বিলাব মকৰন্দ ।

প্ৰজাপতি ।

আহিছোঁ আনন্দ দেখি,
 স্বৰগতো আজি অতি আনন্দৰ দিন ।
 এই পুষ্পমালা দিছোঁ
 চন্দ্ৰাৱলী পুৰুষৰ ডিঙিত পিন্ধাই,
 এইধাৰি দিছোঁ
 হেমাঙ্গুলি জনাৰ্দন দুইৰো ডিঙিত ।
 অপূৰ্ব মিলন আজি, কৰোঁ আশীৰ্বাদ
 হৰগোৰী কৰক বসতি ;
 গোৱা গোৱা অম্বৰীসকল,
 হুথৰ সঙ্গীত এটি
 হুথময় আনন্দ দিনত ।

(গীত)

চোরাঁহি চোরাঁহি আজি যুগল ভবা
 ইটিয়ে সিটিক ধরি
 আকাশ মুকলি করি
 মধুর ভাবেবে আজি শোভিছে ধবা
 ফুলিছে কোমল ফুল,
 ধরনী গৈছে ভোল,—
 কোমল কিরণে আজি জগত ভবা ।

যরনিকা পতন

ପଦ୍ମାବତୀ

ଅପ୍ରକାଶିତ ନାଟକ

ভাৱৰীয়াবিলাক

মতা

উদয়াদিত্য	অৱন্তীৰ ৰজা	
বীৰসিংহ	পদ্মাৱতীৰ গিৰীয়েক	
চক্ৰপাণি	ভানুমতীৰ বায়েকৰ পুতেক	
ইন্দ্ৰবৰ্ণ	এজন বনবাসী ৰাজবিষয়া	
ধৰ্মাদিত্য	}	উদয়াদিত্যৰ পুতেক
চন্দ্ৰাদিত্য		
বিক্ৰমসেন	বীৰসিংহৰ বন্ধু	
কল্যাণ	বিক্ৰমসেনৰ বন্ধু	
ক্ষিৰ	বীৰসিংহৰ ভৃত্য	
মহীপাল	উজ্জয়িনীৰ সেনাপতি	
বৈষ্ণৱাজ, ৰাজবিষয়সকল, সেনাসকল আৰু এটা দূত।		

তিবোতা

ভানুমতী	অৱন্তীৰ ৰাণী
পদ্মাৱতী	উদয়াদিত্যৰ জীয়েক
এজনী সহচৰী, নৰ্তকীসকল আৰু বনদেৱীসকল	

প্ৰথম অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

অৱন্তী—ৰাজোতান

[নৰ্তকীসকলৰ প্ৰবেশ]

নৰ্তকীসকল ।

গীত

কিয়নো, লতাভালি গছত আহি বগাই যায়,
পাকে পাকে গছৰ লগত লাহে লাহে মিলি যায় ?
কোনেও তাক নধৰে, কোনেও তাক নধৰে,
কেনেকৈ লতাই জানে কেনি গ'লে গছক পায় ?
কেনেকৈ গছৰ ঠালে নামি আহি আগবঢ়ায় ?
ধৰে দুয়ো একেটি জীৱন, বিপদ হ'লে দুইৰো পতন,
কেনেকৈ লতাৰ আগে গছৰ আগক চুমা খায় ?
কিয়নো গছেলতাই একেলগে মিলি যায় ?

[নৰ্তকীসকলৰ প্ৰস্থান]

[হুজুৰ ৰাজ-বিষয়াৰ প্ৰবেশ]

১ম বিষয়া ।

যাকে পাবা লগ
কয় দেয়ে বেজাৰৰ কথা ;
হেৰাল ৰাজ্যৰ শাস্তি,
বিষয়াসকলে দেখুৱায় মাথোঁ।
বাহিৰেদি ভাল ভাব ৰজাৰ লগত ।

২য় বিষয়া ।

শাস্তিহীন হ'ল কিয়
শ্ৰীবিশাল অৱন্তী নগৰ ।

৩য় বিষয়া ।

পদ্মাৱতী ৰজাৰ জীয়াৰী
পিতৃ অবিহনে হ'ব ৰাজ্যৰ গৰাকী ;
বাগীয়ে ছলনা কৰি নিজ ভতিজাক,—
পশুতো অথম সেই চক্ৰপানি নামে
লৈ তাক ভোলনীয়া কৰি
দিব খোজে ৰাজ্যখনি নিজৰ বংশক ।

চক্ৰপাণি লোক আচৰিত,—
 ইচ্ছা আছে কৰে বিয়া
 পদ্মৱতী কুমাৰীকো পালে।
 শাস্ত্ৰৰ উচিত যুক্তি অতিক্ৰম কৰি
 উচ্চবংশ ৰাজপদ পাই
 ৰাণীয়ে অনাচাৰ অযুক্তি কামত
 দিছে যুক্তি ভিতৰি ভিতৰি।
 পদ্মৱতী কোমল কুমাৰী
 সৰলতা উদাৰ ভাৱৰ, উজ্জল চানেকি,
 মাহীয়েক ৰাণী ভানুমতী,
 মুখত কোমল কথা,
 কথাতে পমায় হিয়া
 কিন্তু হ'লে ভিতৰত বিষৰ উৰাল।

২য় বিষয়া।

হ'ল শেষ সকলো কথাৰ,
 পদ্মৱতী হ'ল বিবাহিত
 উপযুক্ত পাত্ৰৰ লগত।
 বীৰসিংহ উপযুক্ত লোক,—
 একেটি ধোপাতে
 দুটি ফুল ফুলাৰ নিচিনা
 কুমাৰীৰ বাল্যসখা
 পদ্মৱতী বীৰসিংহ ছয়ো
 ইচ্ছামতে আনন্দেৰে মিল হোৱা বাবে
 কুটিল ৰাণীয়ে লগাই-ভগাই
 দিয়ালে আদেশ,—‘বনবাসী বীৰসিংহ,
 কুমাৰীও কাৰাকুছ থাকিব ঘৰত।’

২য় বিষয়া।

সকলোৰে মূল চক্ৰপাণি,—
 বৰ্ণালেও হেজাৰ আপচু কৰি
 চক্ৰপাণি তুলত থাকিব;

কিন্তু যতমানে ভাল কথা আছে

সকলোটি বর্ণালেও

বীরসিংহ ব'ব ওপৰত,—

সংসাৰৰ প্ৰশস্ত জনৰো

কিবা এটি কম হ'ব

বীরসিংহ বীৰেৰে বিজালে।

২য় বিষয়া।

যুদ্ধ হয় অৱন্তীৰে

উজ্জয়িনী ৰজাৰ যেতিয়া,

তেতিয়া প্ৰতাপসিংহে,—

বীরসিংহ বীৰৰ পিতাক,—

যুদ্ধ কৰি অসীম সাহেৰে

অৱন্তীৰ স্বাধীনতা ৰাখি

সিংহ খ্যাতি লভিলে ৰজাৰপৰা।

প্ৰতাপসিংহৰ আছিল তিনিটি ল'ৰা

সুদাম, কপালী আৰু বীরসিংহ নামে।

সুদাম কপালী দুয়ো ৰণতে মৰিল,

তাতে মৰ্মাস্তিক মনত বেজাৰ পাই

বীরসিংহ কুমাৰক অৰ্পি নৃপতিত

সন্ন্যাসীৰ ধৰ্ম ললে প্ৰতাপসিংহই।

বীরসিংহ ৰজাৰ লগত উঠা,—

উচ্চ আশা উচ্চ ভাব,

সৰ্ববিধ জ্ঞানৰ উৰাল

সকলোৰে আদৰ্শৰ স্থল ;

বাল্যসখা,—সেইবাবে

কুমাৰীয়ে নিজকে অৰ্পণ কৰি

বীরসিংহ বীৰৰ গুণৰ

যথোচিত আদৰ জনালে।

১ম বিষয়া।

ধকা হ'লে আজিও প্ৰতাপসিংহ

অৱন্তীৰ স্বাধীনতা নগ'লহেজেন,

২য় বিষয়া।

নোৱাৰে ল'বহি দেশ
 উজ্জয়িনী বজাই দুনাই।
 ভাগ্যৱতী পদ্মাৱতী
 পালে স্বামী বীৰসিংহ বীৰ ;
 মাতৃহীনা পদ্মাৱতী।
 মাহীয়েক ভাৰতমতী,—বাহিৰত
 কপট স্নেহেৰে দেখি হ'লে মাকৰ নিচিনা।
 কিন্তু নকৰি অলপো তদাৰক
 চক্ৰাদিত্য, ধৰ্মাদিত্য
 পদ্মাৱতী কুমাৰীৰ নিজ ভায়েকক
 দুয়োটিক কোমল কালতে
 নিয়ালে চোৰৰ হতুৱাই।
 মিছা হ'ল বজাৰ সকলো যত্ন
 ক'তো আৰু সন্ধানো নোলাল।

১ম বিষয়া।

সেই দুখৰ কথাৰ আজি
 একুৰি বছৰ হৈ গ'ল ;
 উজ্জয়িনী নেলগে পুৰণি কথা,
 লাগে দুখ পৰিলে মনত।

২য় বিষয়া।

চোৰী সোৱা মহাবাগী আহিছে কিয়বা।
 ব'লা যাওঁ নেথাকো ইয়াত।

[দুইবোৰ প্ৰস্থান]

[ভাৰতমতী, বীৰসিংহ আৰু পদ্মাৱতীৰ প্ৰবেশ]

ভাৰতমতী।

সংসাৰত অইনবোৰ মাহীয়েক
 যেনে থিয়লীয়া,—মোক আইদেউ,
 নেদেখিছা ঠিক বিপৰীত ?
 যদিও আদেশ দিছে খঙত বজাই
 লাগে বুলি কাৰাকৰু কৰিব তোমাক,
 কিন্তু মই হ'লৈ
 পালিম, পালিব লাগে বজাৰ আগ্ৰহ।

তুমিয়েই নিজৰ গৰাকী হ'বা,
 কোনো বিষয়াই একোকে নকয়।
 বড়াই-বুজাই যদি বজাক শঁতাব পাৰোঁ
 বীৰসিংহ, তুমিও আহিবা দেশলৈ।
 নকৰিবা অলপো বেজাৰ ;
 বজাৰ আদেশ পাৰোঁ, থিৰ হ'লে বজা
 সকলো আগৰ দৰে হ'ব।
 বাণীৰ আদেশ মতে দেশ এৰি যাম।
 বজাৰ আদেশ উলজা কৰিলে
 ডাঙৰ বিপদ হ'ব
 সেই কথা ছয়োজনে জানা।
 তোমালোক ছয়োজন
 দেখাদেখি নহ'বৰ বাবে
 প্ৰচণ্ড আদেশ দিছে যদিও বজাই
 তথাপিও ছয়োটিক
 ফুলনিতে এৰিলোঁ এতিয়া,—
 নিজৰ মনৰ কথা কোৱাঁ,
 কোৱাঁ,—ক'ব লগা বিদায় বচন
 আঁতৰিলো ; আহিম পিচতে।

[ভানুমতীৰ প্ৰস্থান]

পদ্মাবতী।

আচৰিত অহুগ্ৰহ
 পাৰোঁ আজি বাণীৰ হাতত ;
 খোজে যদি মনত বেজাৰ দিব
 সেই কথাবাৰি এনেদৰে ক'ব জানে
 ভাবে লোকে বাণীক দয়ালু অতি বুলি,
 কিন্তু যাক ক'ব তাৰ হ'লে ক্ষময় বিদৰে।
 ক্ষময় জীৱৰ, যদিও বজাই যোক
 চাবহি নিতৌ আহি খঙৰ চকুৰে,
 পাহৰা হুখৰ কথা দিব সৌৰধাই,

তথাপি থাকিম মই আনন্দ মনেবে,
 কাৰণ হিয়াত থাকিব চেনেহ আশা
 তুমি হেন মহাৰত দেখিম চুনাই।
 ওলাব নিদিবা পানী তোমাৰ চকুত,
 উজ্জয়িনী নগৰত
 আছে বন্ধু বিক্ৰম নামেৰে
 পিতাৰ দিনৰেপৰা আমাৰ চিনাকি,
 থাকিম বুলিছোঁ তাতে
 দিবা নিজ সমাচাৰ
 শুনি মই পাহৰিম মনৰ বেজাৰ,
 চন্দ্ৰ-সূৰ্য্য থাকেমনে
 তুমি বিনে মোৰ এই হিয়াৰ ভিতৰ
 আন কোনো সোমাব নোৱাৰে।

বীৰসিংহ।

[ভানুমতীৰ প্ৰবেশ]

ভানুমতী।
 সোনকাল কৰী ছয়োজনে,
 ৰজাই দেখিলে আহি
 মোক হ'লে ভাল লুৰুলিব।
 (একলীয়াঠৈ) আহিছোঁ ৰজাক মাতি
 এইপিনে ফুৰিবৰ বাবে,
 ইহঁতক ইয়াতে পাবহি
 দিব তাৰ উচিত বিধান।

[ভানুমতীৰ প্ৰস্থান]

বীৰসিংহ।
 এয়ে যদি জীৱনৰ শেহৰ বিদায়
 নোৱাৰোঁ, নোৱাৰোঁ মই,
 নোৱাৰোঁ এখোজোঁ যাব আক।
 হৃদয় জঁথৰি! ৰজাৰ কুমাৰী তুমি
 সৱলীৰ ক্ষত্ৰিয় নিয়ন্ত্ৰ,
 কৰিলা বৰণ মোক,

বিপদ চপালা ;
 আতৰো, আহিলো দেৱী, বিদায় মাগিলো ।
 পদ্মাবতী । বৈ যোৱা অলপ সময় আক,
 স্বৰ্গীয়া মাতৃয়ে মোক দিয়া মৰমত
 মহামূল্য এই আঙঠিটি,
 পিন্ধালোঁ তোমাক আজি ;
 পদ্মাবতী মৰিব যেতিয়া
 সোলোকাই যি ইচ্ছা কৰিবা ।

বীৰসিংহ । থাকিবা সুখেৰে ; তোমাৰ পৱিত্ৰ গুণ
 হৃদয়ৰ সকলো মধুৰ ভাব মোৰে
 সলনি কৰাৰ এই পালা প্ৰতিফল ।

পদ্মাবতী । দেৱতামণ্ডল, কোৱাঁ দৈৱবাণী
 এই জীৱনত আমি
 দেখাদেখি হমনে আকোঁ ?

[উদয়াদিত্যৰ প্ৰবেশ]

উদয়াদিত্য । আতৰ, আতৰ,
 নেথাকিবি চকুৰ আগত ;
 এই আদেশৰ যদি
 কৰিবি অলপো লৰচৰ,
 প্ৰতিফল পাবি ততালিকে ।
 উদয়ন পৱিত্ৰ কুলত মোৰ
 পৱিত্ৰ তেজৰ এই কীট উপজিলি ।

বীৰসিংহ । বাজেস্বৰ, থাকিব সুখেৰে,
 আহিলোঁ, এৰিলোঁ এই দেশ ।

[বীৰসিংহৰ প্ৰস্থান]

পদ্মাবতী । নহয় ইমান টান মৰণ-যজ্ঞণা ।

উদয়াদিত্য । তই মোৰ অবাধ্য সন্তান,
 মনত বিপদ জাপি
 অকালতে কৰিলি জীৱন শেষ মোৰ ।

চক্ৰপাণি আছিল ঘৰতে,
উচ্চবংশ ৰাণীৰ কুটুম
তাক এৰি ভিখাৰীক বৰণ কৰিলি ?
গৌৰৱমণ্ডিত এই ৰাজ আসনত
বহুৱালি তলৰ মাতুহ।
বীৰসিংহ তোমাৰ পালিত
চিনাকি আগৰে পৰা মোৰ ;
ভাল বাবে, ভাল বুলি জানি
বৰিলোঁ সভাত মই তোমাৰ সাক্ষাতে।

পদ্মাৱতী।

[ভাস্কৰমতীৰ প্ৰবেশ]

উদয়াদিত্য।

ৰাণী, ইহঁতক কিয় আহি
পুত্ৰ তুমি লগ খাব দিলা ফুলনিত ?
লৈ যোৱা, খোৱাগৈ কাৰাত স্মাই।
ভাস্কৰমতী।
খং নকৰিব মহাৰাজ,
অথগু আদেশ আমি অৱশ্যে পাৰ্শ্বায়।
কিন্তু অলপ সময় পালে
ভাবি ল'ম বহু অতুগ্ৰহ বুলি।

[উদয়াদিত্যৰ প্ৰস্থান]

পদ্মাৱতী।

নমৰোঁ কদাপি মই
জীৱনৰ সুখ-দুখ লগে লগে যায় ;
দুখ অতিক্ৰম কৰি কোনোবা এদিন
সুখ-বস্তু হিয়াত জ্বলায়।

[কিশকৰৰ প্ৰবেশ]

ভাস্কৰমতী।

কিশকৰ।

কি হ'ল কিশকৰ ?
চক্ৰপাণি, আপোনাৰ ভাগিনীয়েকে*
বীৰসিংহ বীৰক কাটিব খুজিছিল।

ভানুমতী । অরঞ্জে নহ'ল একো ?
 কিঙ্কর । নহ'ল বুলিও অলপতে সাবিল মাথোন ;
 যাব বুলি বীরসিংহ, লৈ তবোৱাল
 চক্ৰপাণি আছিলেহি বৈ
 ফুলনিৰ বাটৰ কাষতে ;
 বীরসিংহ প্রভু মোৰ হাঁহি গুচি গ'ল ।

ভানুমতী । সন্তোষৰ কথা ।
 পদ্মাবতী । বীরসিংহ হ'ল বনবাসী,—
 হোৱা নাই চক্ৰপাণি তাতো সন্তোষিত,
 কাৰো ক'তো সুখ শাস্তি নাইকিয়া হ'ল ।
 নগৈ লগত কিয় আহিলি কিঙ্কৰ ?

কিঙ্কৰ । আহিল প্রভুৰ কথা মতে,
 নিদিলে লগত যাব,— ক'লে মোক
 আপোনাক দিবলৈ কথাৰে প্রবোধ ।

ভানুমতী । পাৰা তুমি কিঙ্কৰক বিশ্বাস কৰিব ।
 পদ্মাবতী । বহুত দিনবেপৰা সেই কথা জানো ।
 কিঙ্কৰ, চাই আহ কেনি যায় নাথ ;
 মহাবাগী আহক এতিয়া
 দিয়ক জুয়াই মোক কাৰাৰ ভিতৰ ।

[সকলোৰে প্রস্থান]

[চক্ৰপাণিৰ প্রবেশ]

চক্ৰপাণি । পৃথিৱীৰ এয়েনে দম্ভৰ ?
 বাণীৰ ভাগিন* মই,
 সকলোৰে ভাল বোলে মোক,
 তথাপিও পদ্মাবতী জুয়াৰীয়ে
 বৰণ নকৰি মোক
 অপমান দিলে সমাজত ।

মোৰ সেই মনৰ আশাতে
 ঘৰ এৰি ইয়াতে আছোঁহি,
 কিন্তু, আশা মোৰ নহ'ল পূৰণ।
 তথাপিও নেৰোঁ এই দেশ,
 এইখনি বজাৰ ফুলনি
 কৰিম ইয়াক মই নৰকৰ থলি।

[চক্ৰপাণিৰ প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

পদ্মারতীৰ ঘৰ

[পদ্মারতী আৰু কিঙ্কৰৰ প্ৰবেশ]

পদ্মারতী।

উঠোঁতে নাৱত নাথৈ শিপ্ৰাৰ ঘাটত

কিবা কথা ক'লেনে কিঙ্কৰ ?

কি কথাটি কৈ গ'ল যাবৰ বেলিকা ?

কিঙ্কৰ।

ক'লে মাথোঁ। আপোনাৰ নাম,

কিবা আৰু ক'ব খুজিছিলে—

নোৱাৰিলে, বেজাৰে ধৰিলে।

পদ্মারতী।

নেদেখিলোঁ ; নেদেখা নহয়মানে

আছিলোঁ ধিৰেৰে চাই,

মোৰ পিনে চকু থৈ

দেখুৱালে অন্তৰত নেযাবৰ ভাব।

পদ্মারতী।

শত্ৰুৱে নেদেখা তুমি

নোৱাৰানে কৰিব বীৰক ?

অদৃষ্ট ভাবেৰে যাতে

পাৰে তেওঁ লুকাই থাকিব,

নহ'লে শত্ৰুৱ চকু লগে লগে যাব।

কিঙ্কৰ।

নাৱলৈ চাই থাকোঁতেই

লাহে লাহে নাওখনি লক হৈ গ'ল ;

শেহত আকাশ আৰু পানীৰ মাজত
বীৰক বুকুতে লৈ
নাওখনি লুকাল, নেদেখা হ'ল আৰু
তেতিয়া গালত মোৰ
বাগৰি পৰিল দুখৰি চকুৰ পানী ।
ক'ব লগা আছিল বহুত কথা মোৰ ।
কেতিয়া মনৰ ভাব কেনেকুৱা হ'ব
ভাবিছিলোঁ যাবৰ বেলিকা
দিয় আঁকি বীৰৰ হিয়াত ;
অৱশ্যে আছিল কিবা
মোকো তেওঁ ক'ব লগা হৃদয়ৰ কথা ।
নোৱাৰিলোঁ কপালত দিব এটি ফোঁট
বিদায়ৰ চকুৰ পানীৰে ;
বাগীৰ কথাত চলা
নিদাকণ পিতা আহি দিলে আঁতৰাই ।
এতিয়া কিৰুৰ গুচি যোৱা তুমি ;
এইবোৰ কথা পতা শুনিলে আমাৰ
আৰু দুখ বাঢ়িবহে মোৰ ।
কিৰুৰ । যাওঁ বাক, নেথাকিব মনত বেজাৰ কৰি ।

[দুইবোৰ প্ৰস্থান]

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

ৰাজ আদি

[চক্ৰপানি আৰু দুজন বিষয়াৰ প্ৰবেশ]

চক্ৰপানি । বাক তোমালোকে ভাবি চোৱা, মোৰ জানো এইটো ডাঙৰ
অপমান হোৱা নাই ?
১ম বিষয়া । এনেকৈ চাব লাগিলে, কেনেই হোৱা নাই ডাঙৰীয়া ?

- চক্ৰপাণি । অনেক পণ্ডিতক সোধা হ'ল । অনেক দেশ-বিদেশৰপৰা সন্মত অনোৱা হ'ল, আটায়ে অনুমতি কৰিছিল, পিচে জানো তাই মোক কাতিৰ্কৈ থৈ সেই মগনীয়াটোক বৰণ কৰিব পায় ?
- ২য় বিষয়া । কেতিয়াও নেপায় ।
- চক্ৰপাণি । সেইবাবেহে ৰজাৰ ইমান খং উঠিছে । ৰজাৰ জানো খং উঠিবলগীয়া কথা নহয় ?
- ১ম বিষয়া । পিচেনো সয়ম্বৰ পাতিছিল কেলেই ?
- চক্ৰপাণি । বাক, মাহুহে হেনো কয়, মোৰ মাহী ৰাণী হোৱা বাবেহে এইখন লাগিছে ; মাহীক ৰজাই বিয়া কৰোৱাৰ আগেয়েই মোক তোলনীয়াটক ল'ম বুলি ৰজাই কোৱা তোমালোকে শুনিছিলাই নহয় ।
- ১ম বিষয়া । ক'তা ? মনত নপৰে । তেতিয়া ৰজাৰ ল'ৰাহালো আছিলে নহয় !
- ২য় বিষয়া । কেলেই নপৰে মনত ? হয়, ৰজাই কৈছিল, আমি শুনিছিলোঁ, তুমি পাহৰিছাহে ।
- চক্ৰপাণি । বাক, মাহুহে এইবোৰ কথা শুনি কি বুলিছে, মোক জানো কিবা দোষ দিছে ?
- ১ম বিষয়া । কোৱালোকে ক'ব নোৱাৰিছে, আমি কাৰ মুখত সোপা দিম ?
- ২য় বিষয়া । কি মিছা কথাবোৰ কোৱাহে ? কাৰো মুখত সোপা দিব নেলাগে ডাঙৰীয়া, আটায়ে আপোনাকেহে ভাল বুলিছে ।
- চক্ৰপাণি । বাক, তোমালোকে ঠিক-ঠিক ক'বা, মই ৰজা হ'লে ভাল পোৱানে নাই সেই ভিকছটো ৰজা হ'লে ভাল পোৱা ?
- ১ম বিষয়া । ৰজা বুলিলে সকলো সমান ।
- ২য় বিষয়া । আপুনি ৰজা হ'লে আমাৰ যিটো স্ত্ৰবিধা হ'ব, ভিকছটো হ'লে জানো সেইটো স্ত্ৰবিধা হ'ব । ভিকছ সদায় ভিকছ, সি আৰু ৰজা হৈ যে মাহুহৰ মুখলৈ চাব, এনে নহয় ।
- চক্ৰপাণি । বাক, মোক পৰামৰ্শ এটা দিয়াঁচোন, সেই পদ্মাবতীজনীক কি কৰোঁ ।
- ১ম বিষয়া । কি কৰিব আৰু, কিবা ইহ-পাব নে ?
- ২য় বিষয়া । যেনে ভাল দেখে কৰক । এৰা, কথাটো ভাবিবলগীয়া ।

- চক্ৰপাণি । এৰা । বুধি এটা দিয়া আকৌ, তাইক জানো এইদৰে বাখিলে
মজল হ'ব ?
- ১ম বিষয়া । একো অমজলো নহয় ।
- ২য় বিষয়া । এৰা, কি হয় এটা কৰক ।
- চক্ৰপাণি । বীৰসিংহৰ পিনে হৈছেই, সি আৰু এই দেশ নেদেখেচি ।
- ১ম বিষয়া । আপুনি থাকোঁতে নেদেখেহি ।
- ২য় বিষয়া । বুধি এটা কৰক, আপোনাৰ মাহীয়েককো সন্মিৰ ।
- চক্ৰপাণি । মাহীক সন্মিৰ তো । সৰুতে আই মৰিল, তেতিয়াবেপৰা মাহীক
সন্মিৰ একো কৰা নাই । মোৰ আই জানিবা মাহীৰ বায়েক
নহয়, মাকহে আছিল । মাহী মোৰ আইতকৈ বহুত দিনৰ সৰু ।
- ১ম বিষয়া । পিচে আমাৰো আকৌ কামলৈ যাবৰ পৰ হ'লহি ।
- চক্ৰপাণি । বাক, যোৱা আৰু, তোমালোকে দুয়োটিয়ে এতিয়া যেনেকৈ
মোৰ কথাত হয় দিছা, সেইদৰে হ'লেহে উৎসাহ পাব ।
- ১ম বিষয়া । আটাইবোৰ কথাত হয় দিয়া নাই ।
- ২য় বিষয়া । ভাল, আমি আহিলোঁহে ।
- চক্ৰপাণি । বাক, যোৱা । [সকলোৰে প্ৰস্থান]

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক

উজ্জয়িনী—বিক্ৰমসেনৰ নাট্যমন্দিৰ

[বিক্ৰমসেন, কল্যাণ আৰু বীৰসিংহৰ প্ৰবেশ]

নৰ্ত্তকীসকলৰ গীত

আহিছে আহিছে আজি প্ৰাণ সখি মোৰ ;
হৃদয়ত বহুদাম, ভক্তি মোৰ দেখুৱাম,
কিনো কৰো কিনো মেলা লাগিছে বিমোৰ ।
পদলিম্বতে কই কলাপুলি ধ'ম,
নিজে আগবাঢ়ি যাম, ফুলৰে মালা পিন্ধাম,
সজোৱা শৰাইখনি হাতে হাতে দিম ;
পিঙ্কিৰ লগুণ-গাঁঠি জীৱন-সাজোৰ ।

[নৰ্ত্তকীসকলৰ প্ৰস্থান]

- কল্যাণ । এৰা, মই আপোনাৰ কথা বহুতদিন শুনিছোঁ, আমাৰ বিক্ৰমসেনে আপোনাৰ পিতাকৰ বৰ গুণ লয় ।
- বিক্ৰম । তেওঁৰ পিতাক প্ৰতাপসিংহইহে এবাৰ বৰণত মোৰ পিতাৰ প্ৰাণ ৰক্ষা কৰিলে ; তেতিয়াৰেপৰা আমাৰ ঘৰেৰে এওঁবিলাকৰ বৰ মিলা-প্ৰীতি ।
- বীৰসিংহ । এৰা, দূৰণিত থাকোঁ বুলিও আমাৰ বৰ আপোন যেন লাগে । মোৰ ইয়ালৈ আহোঁতে সঁচা ঘৰলৈ আহিছিলোঁ যেনহে লাগিছিল ।
- কল্যাণ । বিক্ৰমসেনে ইমান যতন কৰি আজি গীত-বাজনা কৰোৱালে, আপুনি অহাৰ বাবেহে ইমানকৈ উৎসৱ হোৱাদি হ'ল । আপুনি কেনে শুনিলে ? আমাৰ দেশৰ গীত-মাত আপোনা-মকলৰ দেশতকৈ ভালনে ?
- বীৰসিংহ । জানো মই ক'বই নোৱাৰোঁ । মোৰ মনটো ইমান বেয়া লাগি আছে, গান-বাজনালৈ কাণ দিবলৈকে নহ'ল ।
- বিক্ৰম । আপুনি ইমান বেজাৰ কৰিলে মোৰো বেয়া লাগে ; এইখন জানো আপোনাৰ ঘৰ নহয় ! আপুনি নিজে আলহী যেন ভাব কৰে হবলা ।
- বীৰসিংহ । নহয় বিক্ৰমসেন, সেইবাবে নহয় ; মই মোৰ প্ৰাণৰ পুতলী পদ্মাৱতীক এৰি থৈ আহিছোঁ, মোৰ মনত আৰু কিবা শাস্তি থাকিব পাৰেনে ?
- বিক্ৰম । এৰা, সেইডাল তোমাৰ গাত বৰ বেয়া ডোল পৰিল । এনেয়ে ৰজাৰ জীয়াৰী, সেইবাবেই তোমাৰ ইমান লটিবটি, তাতে আকোঁ বিয়াৰ নো চাৰিদিন হওঁতেই শত্ৰুৰ হাতত এৰি থৈ আহিব লগা হ'ল ।
- কল্যাণ । মাইকী মানুহত একো সজ্ঞাত নাই, সেইবাবে মাইকী মানুহক লৈ ভাবিবই নেলাগে ।
- বীৰসিংহ । নহয় কল্যাণ, আটাই মাইকী মানুহ একে নহয় ।
- কল্যাণ । কেনেই নহয় ? সিহঁতৰ দৰে অধিশাসী আৰু কোন আছে ? পাৰোঁতেনো যুধিষ্ঠিৰেও সিহঁতৰ বদনাম কৈ গৈছেনে ?

- বীৰসিংহ । কল্যাণ, মোৰ পদ্মাবতী তেনে নহয় ; তেওঁ আদৰ্শ ৰমণী ।
- কল্যাণ । আপুনি হেজাৰ কণক, মই হ'লে জানো মাইকী মানুহ
বুলিলেই দূৰতে ছেই ছেই কৰিব লাগে । হেজাৰ ভাল
তিবোতাজনী হওক, স্বভাৱত অলপ ঘৃণ থাকেই থাকে ।
- বীৰসিংহ । কল্যাণ, তুমি এইটো বৰ ডাঙৰ কথা কৈছা ; মই হ'লে সহস্ৰ
মুখেৰে তোমাৰ কথাৰ প্ৰতিবাদ কৰিছোঁ ।
- কল্যাণ । ময়ো সহস্ৰ মুখেৰে আপোনাৰ কথাৰ প্ৰতিবাদ কৰিছোঁ ।
- বীৰসিংহ । আপোনাৰ কথা সঁচা হ'ব পাৰে, কিন্তু মোৰ পদ্মাবতী হ'লে
সেই কথাৰ বাহিৰ ।
- কল্যাণ । কেতিয়াও নহয়, আপোনাৰ পদ্মাবতী একো সাৱিত্ৰী ওলোৱাহি
নাই ; আপুনিহে তেওঁলৈ ভাবি-চিন্তি খৰমবাই আছে, তেওঁ
চাৰ্গৈ আপোনালৈ পাহৰিলেই ।
- বীৰসিংহ । কেতিয়াও পাহৰা নাই, এনে কথা হ'বই নোৱাৰে ; প্ৰমাণ
চাব পাৰা ।
- কল্যাণ । এটা বাজী ৰাখক ; যদি মই আপোনাৰ পদ্মাবতীও চঞ্চলা বুলি
প্ৰমাণ কৰিব পাৰোঁ, তেন্তে আপুনি কি দিব ?
- বীৰসিংহ । এইটো মহামূল্যবান আঙঠি ; মই আহিবৰ বেলিকা পদ্মাবতীয়ে
নিজে মোৰ আঙুলিত পিন্ধাই দিছিল । মই ইয়াকে দিম ।
- বিক্ৰম । ইমান ডাঙৰ বস্তু আগবঢ়াব নেপায় ।
- কল্যাণ । কেলেই নেপায় ? বাক মই যদি উলটি আহি আপোনাৰ
পদ্মাবতী চঞ্চলা বুলি আপোনাক বিশ্বাস কৰাব নোৱাৰোঁ,
তেনেহ'লে হেজাৰ টকা দিম ।
- বীৰসিংহ । বাক, ময়ো এটা নতুন শিক্ষা পাম ।
- কল্যাণ । ময়ো আপোনাৰ দেশলৈ ঠেং লাড়িলোঁৱেই । কথাটো নো
চেঁচা পৰোতেই মীমাংসা হ'ব ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

পঞ্চম গৰ্ভাঙ্ক

অৱন্তী ৰাজপ্ৰাসাদ

[ভানুমতী, সহচৰী আৰু বৈত্ৰৰাজৰ প্ৰবেশ]

ভানুমতী । সহচৰী, নিয়ৰেৰে তিতি থাকোভেই,
যোৱা তুমি আনাই বনৌষধি তুলি ।

সহচৰী । ভাল ৰাজেশ্বৰী ।

[সহচৰীৰ প্ৰস্থান]

ভানুমতী । আনিছানে বৈত্ৰৰাজ সকলো গোটাই ?

বৈত্ৰৰাজ । হয়, আনিছে। গোটাই, কৰৌ নিবেদন ।

(এটা সৰু টোপোলা দিয়ে)
কিন্তু ভানুমতি পালে ইচ্ছা জানিবৰ
কি হেতু আনিছে এই
মহাবিহ—প্ৰাণ যায় অলপ খালেই ?

ভানুমতী । আচৰিত কথা বৈত্ৰৰাজ ! জানা তুমি ;

শিকিছোঁ ঔষধ-পাতি তোমাৰ কাষত ;

সকলৰা বহুত ৰোগীক

আৰোগ্য কৰিছে। মই মোৰ ঔষধেৰে,

ৰজায়ে বিচাবে কেতিয়াবা ।

ভাবানে, নহয় মোৰ কোমল অন্তৰ ?

সেইবাবে প্ৰজাৰ হিতৰ অৰ্থে

কৰৌ দান ৰোগৰ ঔষধ ।

এতিয়া বিবাক্ত ৰোগ পৰীক্ষাৰ বাবে

বিহ আনি চাব খোজে। উপায় বিচাৰি

নিশ্চয় জানিবা কিন্তু

মানুহক নিদিওঁ কদাপি ।

বৈত্ৰৰাজ ।

ৰোগীক কদাপি এনে কামে কৰিবায় ।

ভানুমতী

ধাকা তুমি মনে মনে।

[কিস্কব প্রবেশ]

(এফলীয়াটক) আহিছে পাশও ইটো,
প্রভুভক্ত, অবিদ্বানী, তল-খুচৰীয়া,
প্রথমই ইয়াতে লগায়।
বৈষ্ণবাজ, যাৰ পাৰা, কাম হ'ল মোৰ।

বৈষ্ণবাজ।

(এফলীয়াটক) বুজিছোঁ তোমাৰ অভিপ্রায়,
কিন্তু নহয় সফল কদাপিও।

ভানুমতী।

শুনি যা কিস্কব।

বৈষ্ণবাজ।

(এফলীয়াটক) বিহ বুলি ঠগিছোঁ বানীক ;
থালে প্রথমতে টোপনি আহিব,
মৰা যেন দেখিব চকুৰে, কিন্তু—
সাৰ পালে স্বপ্ন যেন লাগিব সকলো।

ভানুমতী।

যোৰী বৈষ্ণবাজ, লাগিলে খবৰ দিম।

বৈষ্ণবাজ।

ভাল মহাবানী।

[বৈষ্ণবাজৰ প্রস্থান]

ভানুমতী।

এতিয়াও কান্দি থাকে !
নাই বুজা পৰিণাম, নাই জনা একো,
কিয় তই নিদিয় বুজাই ?
যেতিয়া শুনাবি আহি
তাই আৰু পাহৰিলে তাৰ কথা বুলি
বজাক জনাই তোক
লগোৱাম ডাঙৰ কামত।
বীৰসিংহ কদাপি উলটি নাহে,
নোৱাৰে আহিব ; দিনে দিনে
তাৰ মাৰ্গে। নামহে জুয়াৰ।

[দ্ববব টোপোলাটো বানীৰ হাডবপৰা পৰাত কিস্কবে দাঙি লয়।]

লৈছ,—ল বাক ; একো কথা নাই,

সেই দৰবেৰে তিনিবেলি নৃপতিয়ে
 প্ৰাণ লাভ কৰিছে মৰাৰ পৰা ;
 তাকো তোক এৰি দিছোঁ অকপট ভাবে ।
 বুজাবি সকলো কথা
 পাৰ যদি পাহৰাব
 তেনেহ'লে জানিবি নিশ্চয়
 হ'লি তই ডাঙৰ মানুহ ।
 ভাবি চাবি মোৰ কথা ;
 আন মাতি, সহচৰী কেনি গ'ল ।

[কিছৰৰ প্ৰস্থান]

ইয়েই প্ৰধান যত কূটৰ গৰাকী,
 পদ্মৱতী ইয়াৰ কথাকে শুনি
 মোহ গ'ল মগনীয়াটোতে ।
 মই দিয়া বস্তু খালে
 হ'ব হ'লে পদ্মৱতী অকলশৰীয়া ।

[কিছৰ আৰু সহচৰীৰ প্ৰবেশ]

আনিলা সকলো বনৌষধি ?
 ভাল হ'ল, যাব পাৰ কিছৰ এতিয়া ।

[ভাস্কৰমতী আৰু সহচৰীৰ প্ৰস্থান]

কিছৰ ।

অৱশ্যে কৰিম ?
 নাশ হ'ম কৰোঁ যদি অপকাৰ
 মহাশুণী মোৰ গৰাকীক ।

[কিছৰৰ প্ৰস্থান]

ষষ্ঠ গর্ভাঙ্ক

পদ্মাবতীৰ ঘৰ

[পদ্মাবতীৰ প্ৰবেশ]

পদ্মাবতী । নিয়া হ'লে মোকো চোৰে
মোৰ ভাই দুটিৰ নিচিনাক'ই
আছিল নিশ্চয় ভাল ; এতিয়া পৰিলো
নিৰ্দয় পিতাৰ আৰু কপট মাহীৰ
ভীষণ চক্ৰত ; উচ্চ আশা হিয়াৰ কষ্টক ।

[কিৰুৰ আৰু কল্যাণৰ প্ৰবেশ]

কিৰুৰ । আহিছে এখেত উজ্জয়িনী নগৰৰ
চিঠি লৈ গৰাকীৰপৰা ।
কল্যাণ । ভয় নাই, বীৰসিংহ আছে নিৰাপদে ।

[চিঠি দিয়ে]

পদ্মাবতী । আহক—কৰিছোঁ আবাহন ।
কল্যাণ । (এফলীয়াকৈ) যদি বাহিৰৰ গভীৰ প্ৰকৃতি
বিৰাজিছে মনৰ মাজতো
নোৱাৰিম জিকিব কথাত ;
সাহত নিৰ্ভৰ কৰি আগবাঢ়ি যাম ।

পদ্মাবতী । লেখিছে চিঠিত—
'এখেত পৰম বন্ধু চিনালোঁ তোমাক ।'
হিয়াত উঠিছে মোৰ আনন্দৰ ধ্বনি
সবিনয়ে আপোনাক কৰোঁ আবাহন ।

কল্যাণ । কি, মাহুহৰ নাইনে উচিত জ্ঞান ?
ক'ও এই স্বৰ্গভূম্যা আদৰ্শ বনশী,
ৰূপ, গুণ একেলগে বিৰাজ কৰিছে
ক'ও সেই পৃথিৱীৰ স্বপনীয় ৰূপ !

পদ্মাবতী । কিয় তুমি ক'লা এনে কথা ?

- কল্যাণ । অসম্ভৱ আচৰিত কথা,
জন্তুৱেও উভয়ৰ পাৰ্থক্য বুজিব,
মূৰ্খয়ো দুয়োত একো ভুল নকৰিব ।
- পদ্মাৱতী । কি কথাত আত্মহাৰা হ'ল,
ৰোগ-ব্যাদি আছেনে তোমাৰ ?
- কল্যাণ । একো নাই । (কিল্কৰক) কৈ আঁই অমুগ্ৰহ কৰি
মোৰ ভূতাটোক, থাকে যেন য'তে আছে তাতে ;
নিচেই অঁকৰা তাত একো কাম নাই ।
- কিল্কৰ । ভাল কথা, মাতি আনো তাক ।
- [কিল্কৰৰ গ্ৰন্থান]
- পদ্মাৱতী । বীৰসিংহ আছেনে মঙ্গলে ?
- কল্যাণ । আছে তেওঁ সন্তোষ মনেৰে ।
- পদ্মাৱতী । কেতিয়াবা দেখা নে সন্তোষ যেন ?
- কল্যাণ । সদায় আনন্দ মন ।
- পদ্মাৱতী । ইয়াত থাকোতে হ'লে
দেখিছিলোঁ কেতিয়াবা বেজাৰৰ ভাব ।
- কল্যাণ । তাত হ'লে তেনে নাই ;
পাইছে লগত এটা চঞ্চল যুবক,
ফুৰে তেওঁ তাৰে স'তে ৰাতিকো নগণি ;
কয় আক,—‘জানি শুনি কোনে পতিয়াব
তিবোতাক সজ্জাত কৰিব ?
বিবাহিতা পত্নী ভাবি থাকি বিদেশত
কোন তাতে সন্তোষ থাকিব ?’
- পদ্মাৱতী । এনে কথা কৈছেনে তেওঁ ?
- কল্যাণ । ইহি ইহি সকলোকে কয় ;
যেনে কথা তেনে কাম—ফুৰিছে বঙেৰে !
দোষ হ'লে কাৰোবাৰ গাত ।
- পদ্মাৱতী । বীৰসিংহ নিৰ্দোষী তথাপি ।

- কল্যাণ । অৱশ্যে নিৰ্দোষী ; পায়ো এনে মহাবত্ৰ
বীৰসিংহ এনেকুৱা হ'ল !
- পদ্মাবতী জানা যেন মোৰ কথা কিবা ;
দিয়া যদি অন্তত বাতৰি
পাৰিম কৰিব প্ৰতিকাৰ ; কিন্তু
মনৰ মাজত মাৰ্খে সন্দেহ লগালে
তাৰ পৰা হ'ব হ'লে বহু অপকাৰ ।
- কল্যাণ হোৱা হ'লে বন্দী এই প্ৰণয় পাশত,
পোৱা হ'লে ঠাই এই হিয়াৰ মাজত,
নেপাহৰোঁ কদাপি নিজক ; আত্মপ্ৰাণ
কেতিয়াও নিদিবোঁহেতেন এৰি
অপৱিত্ৰ পাপত পৰিব ।
- পদ্মাবতী ! স্বামীয়ে নিজৰ দেশ পাহৰি পেলালে ?
- কল্যাণ । পাহৰিলে নিজেও নিজকে ;
ইচ্ছা নাই কু-বাতৰি দিবৰ কাৰণে,
কিন্তু তোমাৰ ৰূপৰ আৰু গুণৰ জ্যোতিত
ওলাই পৰিছে কথা জিভাৰ আগতে ।
- পদ্মাবতী নেলাগে সবহ ক'ব আৰু ।
- কল্যাণ । এনেকুৱা মহাবত্ৰ পালে,
ৰজাও দুগুণে ধনী হ'ব ; কণ্ট মই,
কৰা তুমি প্ৰতিহিংসা পাপৰ সন্নি,
নহ'লে নোহোৱা তুমি ৰজাৰ জীয়াৰী ।
- পদ্মাবতী । প্ৰতিহিংসা কিৰূপে কৰিম ?
কাণে মোৰ নোৱাৰে ভুলাব মন ;
যদিও তোমাৰ কথা যথার্থ সকলো—
প্ৰতিহিংসা কিৰূপে কৰিম ?
- কল্যাণ । আৰ্হোঁ মই তোমাৰ পদৰ দাস,
সেৱিম তোমাৰ পদ অকণটতাবে,
সেই কথা কেৱে নেজানিব ।

পদ্মাৱতী ।

আছ নে কিঙ্কৰ ?

শুনিলোঁ তোমাৰ কথা

মুৰুজিলোঁ অভিশ্রায় এনেকুৱা বুলি ।

মিছা কথা কৈ, অপৰিত্র ছবি আঁকি

ভাল মানুহৰ, নীচ ভাব বুজালোঁ তোমাৰ ।

আছ নে কিঙ্কৰ ? জনাম বজাক মই

কিৰূপে কৰিলা মোৰে এনে ব্যৱহাৰ ।

কল্যাণ ।

ধন্ত তুমি বীৰসিংহ ।

সতী ভাৰ্যা লভিছা ধৰাত ;—

যথার্থ আদৰ্শ সতী

উপযুক্ত বীৰৰ বমণী ।

কমা কৰী, পৰীক্ষা কৰিলোঁ মঠ

.সতী ধৰ্ম আছেনে তোমাত ;

জনাম সকলো কথা তোমাৰ স্বামীক,

শুনিলে সন্তোষ পাব

ধন্ত ধন্ত মানিব জীৱন ।

চৰিত্ৰৰ আদৰ্শ পুৰুষ,

বীৰসিংহ সকলোৰে চানেকি স্বৰূপ ।

পদ্মাৱতী ।

অহুতাপ কৰিছা এতিয়া ?

কল্যাণ ।

নবশ্ৰেষ্ঠ বীৰসিংহ দেৱোপম গুণী ।

থং নকৰিবা দেৱী, পৰীক্ষা কৰিলোঁ

মিছা কথা কবানে প্ৰত্যয় ; বুজা হ'ল

বীৰসিংহ যথার্থ তোমাৰ স্বামী, তুমি

বাছি ল'লা জানি-শুনি সন্তোষ মাজত ।

পদ্মাৱতী ।

পাহৰী সকলো কথা ।

কল্যাণ ।

কৰৌ আশীৰ্বাদ ।

আছে ঘোৰ মূল্যবান অলঙ্কাৰে ভৰা

কাঠৰ চন্দ্ৰক এটি, বীৰসিংহ আদি

বহুজনে বহু ধন একেলগ কবি
 কিনিছে বজাৰ বাবে সেই উপহাৰ ।
 হীৰাবে মণ্ডিত স্তম্ভৰ গঠন তাৰ
 বিদেশত নোৱাৰোঁ লগত থ'ব মই ;
 বাথিবানে আজিৰ কাৰণে ?
 পদ্মারত্নী । আছে তাত স্বামীৰো যেতিয়া ধন
 থ'ম মই আনন্দ চিতেৰে
 থ'ম মই নিজৰ শোৱা কুঠৰীতে
 কল্যাণ । এতিয়াই দিম পঠিয়াই
 লগুৱাই দিবহি ইয়াতে,
 বাথে যেন আজিৰ নিশাৰ বাবে মাথোঁ ।
 পদ্মারত্নী । নোৱাৰিব কাইলৈকে যাব ।
 কল্যাণ । নহ'লে পৰিম মিছা,
 নথৰিব, যাওঁ কাইলৈকে ;
 থাকিলে বাতৰি কিবা নিম্ন আদৰেৰে ।
 পদ্মারত্নী । পালেহি চমুক মই থ'ম যতনেৰে,
 কাইলৈকে দিম বাতৰিও ।

[দুইবো প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

ৰাজ আলি

[দুজন ৰাজ-বিষয়াৰ প্ৰবেশ]

১য় বিষয়া। এৰা ডাঙৰীয়া, ৰজা মহাৰজাৰ লগত আহি যদি দুটা খুলশালীয়েক, এটা জেশাহৰেকৰ পুতেক, তিনিটা ঝাঁহডলীয়া-বাঁহডলীয়া গোট নেথাবহি, তেন্তে নো আৰু গোট খাব কাৰ লগত ?

২য় বিষয়া। সেইবুলি বাইজক উৎপীড়ন কৰা ভাল নহয়। চক্ৰপাণিৰ চক্ৰত পৰি বীৰসিংহই খেদা খালেই, এতিয়া সেই ছোৱালী-জনীক বন্দী কৰাই থোৱাইছে কেলেই ? মাহীয়েকলৈ চাই হ'লে ভাগিনীয়েক মিলিছে।

১ম বিষয়া। তাৰ উপৰিও সিদিনা চক্ৰপাণিয়ে 'পদ্মাৱতীক দৌৰাওয়া কৰিবলৈ গৈছিল ; পিচে কিহৰে পাই ঠলামুৰি লগাই পঠিয়ালে, চাবাচোন মূৰত ক'লা পৰি টেমুনা বান্ধি আছে, এতিয়া লাজত পৰি নকয় গুণেহে। বুদ্ধিৰ পিনেও বৃহস্পতি।

২য় বিষয়া। সেইটি নহয়, ধনুৰ্ধৰ ওলাইছেহি ; জানিবা ৰজা ইহে।

[চক্ৰপাণিৰ প্ৰবেশ]

চক্ৰপাণি। মই আজিকালি মূৰ উলিয়াবই নোৱৰা হ'লোঁ। এই ৰাজ্যখন চলোৱা জানো সামাইন্ কথা ?

১ম বিষয়া। (এফলীয়াটক) তোমাক নো কোনে ৰজা পাতিছে ? (শুনাকৈ) সেইয়া নো আপোনাৰ মূৰত কি হ'ল, দেখোন উথহি আছে ?

চক্ৰপাণি। মূৰত খুন্দা খালোঁ, সেই কথা বেলেগ। কিমান সৰু মাহুহেৰে পতি কৰিবা। মই হ'লে সৰু মাহুহেৰে কাজিয়া লাগিলে

মিছা গোচৰ লগায়ে হায়বাণ কৰোঁ, সঁচাই-মিছাইহে গোচৰ ।
তোমালোকক আকৌ ভিতৰিহে কৈছোঁ ।

১ম বিষয়া । (একলীয়াকৈ) ভাল ধুমকেতুটো ওলালহি !

২য় বিষয়া । হয়, সেইটো কামে আপোনাক হ'লে শুভায় ।

চক্ৰপাণি । হয়তো, সেইদৰে নহ'লে সৰু মাত্ৰহৰ মুখ কেনেকৈ মাৰিবা ?

১ম বিষয়া । উজ্জয়িনীৰপৰা আলহী এগৰাকী ওলাইছেহি, খবৰ পাইছে
জানো ?

চক্ৰপাণি । এৰা, আলহীয়েই খুলিলে ।

১ম বিষয়া । (একলীয়াকৈ) আলহীয়ে খুলিলে নহয় নো কি ? তেওঁ
নিজেই আলহী, এতিয়া জানিবা পাহৰিছে ।

২য় বিষয়া । আলহীজন বীৰসিংহৰ চিনাকি ।

চক্ৰপাণি । তেন্তে সিও তথৈবচ ; মই দেখা কৰিবলৈ গ'লে মোৰ মান
যাবনে ?

১ম বিষয়া । সবহবেলি নবহিলে মান নেযায় ।

চক্ৰপাণি । তেন্তে ব'লা যাওঁ, আহোঁগৈ । আজি গধূলিকৈ আকৌ এতা গ
ভাং থোৱাৰ আয়োজন কৰা হৈছে ।

[সকলোৰে প্রস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

পদ্মাবতীৰ শোৱা ঘৰ

[পাটীত পদ্মাবতী]

পদ্মাবতী ।
বামায়ণ পঢ়িলোঁ ইমান পৰ ;
হায়, সীতাৰ কাৰণে বামে
লক্ষা ভেদি কৰিলে ভীষণ বণ,
ভূগিলে অশেষ দুখ সীতাৰ লগত ।
থাকোঁতে বনত সীতাৰ শুভ্ৰা লভি
পাহৰিলে বনবাস দুখ ।
স্বামী মোৰ আছে বিদেশত
নাই পৰা মই একো শুভ্ৰা কৰিব ।

টোপনিয়ে চকুযোৰ ধৰিছে মুদাই,
শোওঁ আৰু বহু নিশা হ'ল,
চাকিগছ জ্বলি থক তাতে।

[শোৱে ; পেৰাৰপৰা কল্যাণ ওলায়]

কল্যাণ।

জিলীয়ে মাতিছে, নিদ্ৰাত মগন ধৰা ;
পদ্মৱতী পদ্মৰ নিচিনা
শোভিছে শযাত যেন বিলৰ মাজত।
চাকিয়ে দৌৱাই মূৰ
পদ্মৱতী কুমাৰীক প্ৰণাম কৰিছে।
কৰোঁ মোৰ অভিপ্ৰায় এতিয়া পূৰণ,—
সেই সেই চিত্ৰকিটি আছে শিতানত ;
ইফালেদি সীতাৰ ছবিটি ;
সুই আছে শকুন্তলা সেই ছবিটিত
ওচৰতে সহচৰী দুটি।
কিন্তু যদি ল'ব পাৰোঁ
কোনো এটি গাত থকা চিন
মোৰ কথা দৃঢ়তৰ প্ৰত্যয় মানিব।
কিন্তু কথাপি নিদিওঁ হাত সতীৰ দেহত,
বাহিৰৰ পৰা দেখা বুকুৰ কাষতে
ভিল এটি আছে বাওঁপিনে ;
নীল আকাশত জ্বলে যেন এটি ভৰা
সেইদৰে আছে ভিল বগা শৰীৰত।
বীৰসিংহ বীৰে যদি শুনে এই কথা,
পদ্মৱতী অসজ্জাতী নিশ্চয় বুজিব
মোৰ কথা অৱশ্যে বুজিব।
ওচৰতে আছে বাহায়ণ
ওপৰৰ পাত এটি ফটা।
শুবৰ বেগিকা
সোলোকাই ইয়াতে এৰিলে থাকপাটি,

নিওঁ তাকো মনে মনে
দেখুৱাম মই কোৱা কথাৰ প্ৰমাণ ।
লাগে মানে ল'লোঁ চিন
থাকোঁ আৰু পেৰাত সোমাই ।

[পেৰাত সোমায়]

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

পদ্মাবতীৰ চোতাল

[চক্ৰপাণিৰ প্ৰবেশ]

চক্ৰপাণি । আজি বাপেকে দোকমোকালিতে আহিছোঁ । এই ছোৱালীজনীকে
যদি বশ কৰিব নোৱাৰোঁ তেন্তে মোৰ জীৱনেই মিছা । মই
হেন মানুহটো সন্মুখত আছিলোঁ, তাই মোলৈ চকুকে নিদিলে ।
এতিয়া তাৰ পোতক পাইছে, মাহীয়ে যিদৰে কৈ আছে সেই-
দৰেই হৈ আছে । বাক এতিয়া এইক ভুলাব পাৰিলেই মোৰ
কাম আহিল । এতিয়া কেনেকৈ জগাওঁ, টোপনি আহি আছে,
বাপেকে এটা প্ৰেমৰ গানকে গাওঁ ।

স্নীত

আহি আজি পৰি আছোঁ
তোমাৰ ছুৰাবদলিতে
ভূমি আহি ওলালেহি
পৰিম তোমাৰ চকুতে ;
আহিছোঁ পিঙ্কি বঙীন কাপোৰ
চালে চকু ব'ব তোমাৰ,
আঁহা আঁহা ওলাই আঁহা,—
ভূমি তোমাৰ লগতে ।

তেও সাৰ নেপায় ! চাওঁচোন ছুৰাবত চকিয়াওঁ, ভেঁহে বহি
টোপনি ভাগে । (ছুৰাবত চকিয়ায়)

[পদ্মৱতীৰ প্ৰবেশ]

- চক্ৰপাণি। পদ্মৱতী, মই তোমাক বৰ ভাল পাওঁ।
 পদ্মৱতী। ৰাতিপুৱাই আজি কি জন্তুটো দেখিলোঁ!
 চক্ৰপাণি। নহয় আইদেউ, মই তোমাক বৰ ভাল পাওঁ।
 পদ্মৱতী। বলিয়া হৈছ নেকি ?
 চক্ৰপাণি। নহয় পদ্মৱতী, সেই বীৰসিংহটোলৈ পাহৰি পেলোৱাঁ। মই
 হেন পুৰুষটো ঘৰতে আছোঁ, তালৈ আৰু চিন্তা কৰি মৰিব
 লাগিছে কেলেই ?
 পদ্মৱতী। অনাচাৰী পাষণ্ড ! তোক বীৰসিংহৰ লগুৱা বুলিলেও হুস্তৱায়।
 চক্ৰপাণি। সি হতভী হক।
 পদ্মৱতী। তই তেওঁৰে ফেৰ নেমাৰিবি। তই তেওঁৰ ভৰি-তলুৱাৰো
 বহতি নহৰ, জানিছ।
 চক্ৰপাণি। ‘ভৰি-তলুৱাৰো বহতি’ হয়নে ?
 পদ্মৱতী। তুমি ইয়াৰপৰা আঁতৰাই ভাল।
 চক্ৰপাণি। ‘ভৰি-তলুৱাৰো বহতি’ গালি পাৰিলা ?
 পদ্মৱতী। হয়, সাক্ষী-বাদী দি গোচৰ কৰিব পাৰ।
 চক্ৰপাণি। বাক, ৰজাক জনাম।
 পদ্মৱতী। মাহীয়েৰকো ক’বি, মোক লাহে লাহে পানী খুৱাব।
 চক্ৰপাণি। বাক, ইয়াৰ ধুন দেখুৱাম, ‘ভৰি-তলুৱাৰো বহতি’ নহয় নে ?
 [দুইবো প্ৰস্থান]

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক

উজ্জয়িনী—বিক্ৰমসেনৰ ভিতৰ ঘৰ

[বীৰসিংহ আৰু বিক্ৰমসেনৰ প্ৰবেশ]

- বীৰসিংহ। মহীপাল গৈছে যদিও
 মই হ’লে ক’ব পাৰোঁ।
 অৱস্ৰীয়ে কৰ-ভাৰ একোকে নিদিয়।
 বিক্ৰম। তেনেহ’লে ৰণ হ’ব,
 উজ্জয়িনী অৱস্ৰীৰ মাজত আকোঁ।

বীৰসিংহ । অৱন্তীৰ মহাৰাজে মাতি নিব পাৰে
 বিপদৰ সময়ত মোকো বৰ্ণলৈ ;
 তেনেহ'লে প্ৰাণৰ পুতলী পদ্মাৱতী
 পুহু মোৰ চকুত পৰিব । কিন্তু হ'লে
 এইবাৰ বুজিব পাৰিবা,—অৱন্তীৰ
 বৰ্ণশিক্ষা বহুত বাঢ়িছে ।

[কল্যাণৰ প্ৰবেশ]

বিক্ৰম । আহিলা কল্যাণ তুমি ?
 বীৰসিংহ । সোনকালে আহিলা কল্যাণ,
 নোৱাৰিলা নিজ কাম সাধন কৰিব
 সেইবাবে সোনকালে উলটি আহিলা ?
 কল্যাণ । পদ্মাৱতী স্তম্ভৰী যুৱতী ।
 বীৰসিংহ । পৱিত্ৰ লক্ষ্মীৰ সহচৰী ।
 বিক্ৰম । সেনাপতি মহীপাল
 ক'ত আছে জানানে সম্বাদ ?
 কল্যাণ । মই আহিবৰ দিনা গধূলি বেলিকা
 কথা আছে অৱন্তী পাবৰ ।
 বীৰসিংহ । পদ্মাৱতী অযোগ্যা তোমাৰ !
 কল্যাণ । ষাটি যদি আহিছোঁ কথাত
 ভৰিম হেজাৰ টকা, কিন্তু দিয়া মোক
 মূল্যবান সেই আঙঠিটি ।
 বীৰসিংহ । ষাটি আহি ধেমালি কৰিছা ।
 কল্যাণ । নাই ক'বা কাৰো অপকাৰ ;
 অহুমতি আছিল তোমাৰ,
 পদ্মাৱতীয়েও একো আপত্তি নকৰি
 দিলে দান পৱিত্ৰ হৃদয় :
 চঞ্চলা তোমাৰ পদ্মাৱতী—
 দিওঁ মই প্ৰত্যক্ষ প্ৰমাণ ।

- বীৰসিংহ । দিব পাৰা যদি তুমি প্ৰত্যক্ষ প্ৰমাণ,
নিবা তুমি এই আঙঠিটি ।
- কল্যাণ । বৃন্তান্ত শুনিলে তুমি প্ৰত্যক্ষ মানিবা ।
লাগে যদি শপতো কৰিম,
কিন্তু কৰিবা বিশ্বাস তুমি মুখৰ কথাতে ।
- বীৰসিংহ । কোৱাঁ বাক ।
- কল্যাণ । শোৱনি কোঠাত, চাৰিপিনে চাৰিখন ছবি,
আছে শোভি হুৱাৰে হুৱাৰে ।
এখনিত শকুন্তলা, সহচৰী হুয়ো,
আছে শোভি জীৱন্ত ৰূপেৰে ।
আৰু এখনিত সীতা বহি আছে
ওচৰতে ৰাক্ষসীৰে অশোক বনত ।
- বীৰসিংহ । সঁচা কথা ; কিন্তু শুনিছা লোকৰপৰা ।
- কল্যাণ । আছে এটি ৰামায়ণ
ওপৰৰ পাত এটি ফটা,
থয় তাক ওচৰৰ ঠগি এখনিতে ।
- বীৰসিংহ । সকলো যথার্থ কথা,
সেই বুলি কদাপি নোপোৱা তুমি
মূল্যবান মোৰ আঙঠিটি ।
- কল্যাণ । চিনিছানে এইপাটি কাৰ থাক ?
- বীৰসিংহ । চাওঁচোন দিয়া হাতলৈ । (থাক লৈ)
এইপাটি থাক দেখি প্ৰত্যক্ষ মানিছোঁ ।
লোৱা আঙঠিটি । (আঙঠি দিয়ে)
দেখি মোৰ লাগিছে চকুৰ শাল যেন ।
বুজিলোঁ সৌন্দৰ্য আৰু সত্য কদাপি
একেলগে নেথাকে ধৰাত ;
অবিশ্বাসী ভিৰোতাক শ্ৰদ্ধি বিধাতাই
কলঙ্কিত কৰিলে ধৰণী ।

বিক্রম । হ'ব পাৰে এই থাক আনি
কোনো চোৰে দিছেছি তোমাক,
নতু, পালা হেৰা ক'ববাত ডুমি ।
বীৰসিংহ । ঠিক কথা, আঙঠিটো দিয়া ওলোটাই,
নাই পৰা প্ৰমাণ কৰিব ।
কল্যাণ । বাওঁপিনে বুকুৰ কাষতে
আছে এটি ক'লা তিল পৰেনে মনত ?
বীৰসিংহ । ক'লা তিলে কলীয়া অস্তৰ মোৰ
দৃঢ়তৰ বিশ্বাস কৰালে ।
যাওঁ মই—হেৰুৱালোঁ জীৱনৰ স্নেহ,
পদ্মাবতী অবিবাসী হ'ল ;
ছিড়ি ছিড়ি ডোখৰ ডোখৰ কৰি
ল'মগৈ তাৰ প্ৰতিশোধ ।

[বীৰসিংহৰ প্ৰস্থান]

বিক্রম । বীৰসিংহ ধৈৰ্য্যহীন হ'ল,
ব'লা যাওঁ, দিওঁগৈ প্ৰবোধ এতিয়া ।
কল্যাণ । ব'লা যাওঁ, যাওঁ এতিয়াই ।

[দুইৰো প্ৰস্থান]

পঞ্চম গৰ্ভাঙ্ক

বিক্রমসেনৰ আগঘৰ
[বীৰসিংহৰ প্ৰবেশ]

বীৰসিংহ । তিৰোতাক দিলে কিয়
পুৰুষৰ লগবীয়া কৰি ?
কোন ক'ত কাৰ পিতা কোনেও নেজানে ।
হিয়াৰ মাজত মোৰ আজিও শুনিহোঁ
কোৱা কথা মধুৰ হ'বেবে
কিন্তু পদ্মাবতী অবিবাসী হ'ল !

বাহিৰে মধুৰ হাঁহি ভিতৰে কপট
 নাই চিন, নাই একো ধৰ্মত বিশ্বাস,
 সেইবাবে দেৱতাসকলে
 তিৰোতাক নিদিলে ধৰ্মৰ তাৰ।
 ল'ম প্ৰতিশোধ, চিনাম নিজৰ দোষ
 তিৰোতাৰ পিছাচ জনম
 যুগে যুগে অন্ধিত কৰিম।

[বীৰসিংহৰ প্ৰস্থান]

তৃতীয় অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

অৱন্তী ৰাজসভা।

[উদয়াদিত্য, ভাহুমতী, চক্ৰপানি, মহীপাল আৰু

ৰাজবিষয়াসকলৰ প্ৰবেশ]

মহীপাল ।

মহাৰাজ, জানে নিজে
উজ্জয়িনী নৰপতি যশোধৰ্মদেয়ে
দিগ্বিজয় কৰিলে ধৰণী,
বিক্ৰম-আদিত্য বুলি খ্যাতিমন্ত হ'ল ;
তেতিয়াবেপৰা আমাৰ ৰজাক
আপোনাৰ উপবিৰজাই
দিলে কৰ বহুবি হেজাৰ টকা,
আপুনিও দিলে বহুদিন
কিন্তু আজি হুবহু
বাকী আছে অৱন্তীৰ কৰ ।

চক্ৰপানি ।

সেই দিন নাই আৰু
নোপজে বিক্ৰমাদিত্য হুলাই ধৰাত ;
অৱন্তী স্বাধীন দেশ
এই নাক থাকোঁতে আমাৰ
কেতিয়াও কৰ-ভাৰ কাকো নোশোৰাওঁ ।

ভাহুমতী ।

উজ্জয়িনী আমাৰ প্ৰধান হৈ
অৱন্তীৰ কৰিলে বহুত হানি—
সেই হানি এতিয়া পূৰাম আমি ;
অৱন্তী হুম্বৰ দেশ, দেৱৰ কানন,
সেই দেশ কাৰো আৰু অধীন নহয় ।

চক্ৰপানি ।

বুজিছা মহীপাল সেনাপতি, বিক্ৰমাদিত্যৰ দিন আৰু নাই,
ভেটৰ হাড়তো বন গজিল । আজিকালি আমাৰ উদয়াদিত্য

তোমাৰ বিক্ৰমাদিত্যতকৈ ডাঙৰ হৈছে। আমাৰ কৰ-তাৰ
এটা পইচাও নোপোৱা।

উদয়াদিত্য। কথা শেষ কৰক ৰাণীয়ে।

চক্ৰপাণি। আজিকালি আমাৰ ভিতৰতো বহুত বীৰ আছে। মই বীৰ
নহ'ব পাৰোঁ, কিন্তু মোৰ হাত আছে। আমি কিয় কৰ
শোধাম? হুহুমন্তৰ দৰে যদি উজ্জয়িনীৰ ৰজাই কাষলতিত
সূৰ্য্যটো সূমাই থৈ গোটেই জগত এন্ধাৰ কৰিব পাৰে, তেন্তে
আমি কৰ দিম। নহ'লে কেতিয়াও নিদিওঁ।

উদয়াদিত্য। দেশলোভী নৃপতি বিক্ৰমাদিত্য
কৰিলে অৱন্তী বশ অগ্নায় স্বৰূপে,
সেই বশ এতিয়াও লৈ থকা
কদাপিও নোশোভে আমাক।

চক্ৰপাণি। কদাপিও নোশোভে আমাক।

উদয়াদিত্য। ক'বা তেন্তে তোমাৰ ৰজাক,
উদয়নে থাপিলে অৱন্তী দেশ,
উজ্জয়িনী হ'ল তাৰ কীট;
পাব অসন্তোষ শুনি তোমাৰ ৰজাই,
কিন্তু দিবা সমাচাৰ
অৱন্তী স্বাধীন হ'ল বুলি।

মহীপাল। উজ্জয়িনী নৃপতিক আপোনাৰ দৰে
কৰে সেৱা বহুত ৰজাই,
ৰজাৰ আদেশ মতে
ক'লোঁ মই, যুদ্ধ হ'ব নিশ্চয় বুজিব।

নোৱাৰিব সহিব শত্ৰুৰ বাণ
সেই কথা ক'লোঁ মই আগ-বস্তৰতে।

উদয়াদিত্য। শিকিলোঁ বহুত কথা তোমাৰ ৰজাত,—
চক্ৰৰ আগতে দেখি
তোমালোক ঘাটি খোৱা সবৰঙ
আন আন বহু দেশে স্বাধীনতা লোৱা,

আমিও নহুঁ যদি এতিয়া স্বাধীন
অরজ্জীর মর্যাদা নব'ব।
জনালোঁ সকলো কথা
নিবেদিবা তোমাৰ বজাক।
কৰিলোঁ বিদায়।

মহীপাল।

[সকলোৰে প্রস্থান]

দ্বিতীয় গর্ভাঙ্ক

পদ্মারতীৰ ঘৰ

[কিঙ্কৰৰ প্রবেশ]

কিঙ্কৰ।

এনে কথা লেখে গৰাকীয়ে ?
সতী সাধবী পদ্মারতী
বেশা বুলি কোনে প্রচাৰিছে ?
বীৰসিংহ ক'ত পালা এনে সমাচাৰ ?
উচ্চমনা পদ্মারতী, দিলে অপবাদ
নীচ বুলি ভাবিব তোমাক
নিম মই ছলাই-ভুলাই
প্রাণ ল'ম মোৰ হাতেৰেই।
এনে কাম কদাপি নকৰোঁ।
বীৰসিংহ আহি যদি এশ বাবো কয়,
লেখে যদি এনেকুৱা এশ খনো চিঠি,
বোলে মোক বিশ্বাসঘাতকী,
তথাপিও প্রাণ থাকেমনে
এনে কাম কদাপি নকৰোঁ।
লেখিছে পুনৰ,—‘পালে মোৰ চিঠি
পদ্মারতী আপোনাআপুনি
জীতবিব, বিদ্যাচল পাব,
তাত তুমি প্রাণ ল'ব অৱশ্যে পাৰিবা।’
ধন্য, ধন্য, ভাল মোক নবঘাতী পালে।

[পদ্মাবতীৰ প্ৰবেশ]

পদ্মাবতী ।

কি কৰিছ ইয়াত কিঙ্কৰ ?

কিঙ্কৰ ।

গৰাকীয়ে দিছে চিঠি আপোনাৰ নামে ।

পদ্মাবতী ।

(চিঠি লৈ) দিছে চিঠি মোৰ গৰাকীয়ে ?

হে প্ৰভু, দিয়া যেন সুখৰ বাতৰি,

ভুনো যেন স্বামীৰ কুশল,

পাঠ যেন স্নেহৰ সম্বাদ ।

(পঢ়ে) নেদেখি তোমাক

হৃদয়ত অগনি জ্বলিছে,

সোমবাৰে পাম বিজ্ঞাচল

কোনোমতে আহি মোক দেখা দি যাবহি ।

নাই পাখি কিৰূপে উৰিম,

বিজ্ঞাচল কিমান আতৰ ?

অলপীয়া লেঠা হ'লে

হয় যদি সাদিনৰ বাট

এদিনতে সেই ঠাই পামগৈ যই ।

কিৰূপে ওলাই যাওঁ, উলটি আহিলে

কি বুলিনো বুজাম লোকক ?

নেভাবোঁ পিচৰ কথা,

তাৰ বুধি পিচত ওলাব ;

কোৱা মোক কিমান আতৰ সেই ঠাই ?

কিঙ্কৰ ।

দহ ক্ৰোশ ধাৰালাব এদিনৰ বাট ।

পদ্মাবতী ।

যোৱা তুমি কোৱাগৈ ৰাণীক এতিয়া

সহচৰী এজনীৰ দৰত বেমাৰ

যাব তাই নিজ ঘৰলৈ ।

কজিয় কুমাৰী যই

পৰিষ্কাৰ সহিব পাৰিম,

যাম নিজে নিজৰ শোভাত ।

কিছুব ।

সেয়ে অতি উত্তম উপায় ।

পদ্মাবতী ।

দেখো যেন ধূর্বলিকুঁহলী !

যোৰা তুমি যাবলৈ কৰা আয়োজন ।

[দুইবোৰে প্রস্থান]

তৃতীয় গর্ভাঙ্ক

বিদ্যাচল পর্বত

[গুহাবণৰা ইন্দ্রবধ, ধৰ্মাদিত্য আৰু চন্দ্রাদিত্য ওলায়]

ইন্দ্রবধ ।

আজি মুকলি বতৰ,

মুগয়াৰ উপযুক্ত দিন ।

শিকিছা গুহাত থাকি

কেনেকৈ কামলৈ ওলাই আহোঁতে

প্রণিপাত কৰে ঈশ্বৰক ।

বজ্জাৰ ডাঙৰ ঘৰ, ওখ অতি,

থাকি তাত নম্র ভাব নোপজে মনত ।

হে আকাশ, তোমাৰ বিস্তাৰ দেখি

উদ্দিছে উদাৰ ভাব আমাৰ হিয়াত ।

আকাশৰ সূৰ্য্যৰ পোহৰ

বন্ধিছিলে আৰ্ধ্য ঋষিসত্তে,

সেই সূৰ্য্য চোৰা আকাশত,

কৰা সেৱা সূৰ্য্যৰ পোহৰ ;

ল'ৰাইত, কৰা প্রণিপাত,

কৰা সেৱা বিভূৰ চৰণ ।

ধৰ্মাদিত্য ।

চন্দ্রাদিত্য ।

ইন্দ্রবধ ।

কৰা সেৱা বিভূৰ চৰণ ।

কৰা সেৱা বিভূৰ চৰণ ।

তোমালোক সকল ল'ৰা,

খোজ চলে শিলৰ যাজতো,

যোৰা উঠি পৰ্বতৰ হৰিণা বিচাৰী,

তলতে থাকিম মই
 ওপৰৰপৰা দেখিবা টিপটী যেন,—
 বুজি ল'বা অৱস্থাৰ ভেদে
 সৰু বৰ দেখি মাহুহক ।
 আছে। আমি সামান্য জীৱন ধৰি,
 ডাঙৰ ডাঙৰ বিপদ,
 সৰু আমি আছোঁ নিৰাপদে ।
 অকৃতজ্ঞ ৰজাক নেসেবি
 আছোঁ আমি শতগুণ হুথে;
 ফটাকানি আমাৰ ভুষণ,
 সিও ভাল,—ধাৰ কৰি অনা
 নিকা পাটকাপোৰতকৈ ।

ধৰ্মাদিত্য ।

জানা পিতা, সেইবাবে ক'ব পাৰা তুমি;
 নাই যোৱা কোনো দিনে পৰ্বতৰ পৰা,
 নাই দেখা নৰৰ সমাজ ।
 নাই একো বাগ-জাল এই জীৱনত;
 বুঢ়া হ'লা, সেইবাবে ভাল পোৱা তুমি ।
 কিন্তু আমাৰ নিচিনা হ'লে
 পাবা যেন পিঞ্জৰ সদৃশ ।

চন্দ্ৰাদিত্য ।

বং পাণ্ডু জীৱ বধি আমি;
 থাওঁ মাথোঁ হৰিণ বিচাৰি,
 নাই ভেদ পশুৰে আমাৰে ।
 এই জীৱনকো যদি ভাল বোলে। আমি
 গাব গান পিঞ্জৰতো চৰায়ে বঙেৰে ।

ইন্দ্ৰবথ ।

ল'ৰাইত, জানিলাহেঁতেন যদি
 সমাজৰ কঠোৰ নিয়ম!
 উচ্চ পদ পালে সমাজত
 নিষ্ঠুৰ পশু হ'ব জানিবা এদিন ।

ধৰ্মাদিত্য ।
ইন্দ্রবধ ।

যাব বাবে কৰিবা যত্ন
সেয়ে আহি ধৰিব উলটি,
নিম্ন। শুনি হাঁহিব লাগিব ।
লভিলোঁ বহুত মান মোৰ জীৱনতে
আছিলোঁ পৰম প্ৰিয় উদয়াদিত্য,—
কিন্তু লগনীয়া কথা শুনি
মোৰ গুণ সকলো পাহৰি
বনবাসী কৰিলে শেহত ।
ঠিক নাই বজাৰ মনৰ ।
মিছা অপবাদ মোৰ
জগতত প্ৰচাৰ কৰিলে,—
নাই কৰা কদাপিও
উজ্জয়িনী বজাবে মন্ত্ৰণা
তথাপিও সেই বাদ
দিলে মোক বিচাৰ নকৰি ।
হ'ল আজি একুৰি বছৰ
এবিলোঁ বজাৰ দেশ
তোমালোক ল'ৰা দুটি
লৈ মই বুকুৰ মাজত
পৰ্বতত আছোঁহি হুথেৰে ।
সেই কথা পাহৰী এতিয়া
যোৱী ছয়ো, পৰ্বতৰ ওপৰত উঠি
আনা মাৰি কি পোৱা বিচাৰি ।

[ধৰ্মাদিত্য আৰু চন্দ্ৰাদিত্যৰ প্ৰস্থান]

কিৰিঙতি কেতিয়াও লুকাই নেথাকে ;
যদিও দুয়োটি ল'ৰা বজাবে সন্ধান,
বনবাসী কৰা বাবে, নিঃসন্ধান কৰি
আনিবোঁ লুকাই মই
দুয়োটিক কেঁচুৱা কালতে,

তথাপিও ৰাজগুণ আছে হুয়োটিত।

জানে মোক ৰঘুৰাজ বুলি,
নিজে নিজে মিহিৰ সূধীৰ বুলি ভাবে;
কিন্তু শুনিলে ৰণৰ কথা
সাহিয়াল লোকৰ জীৱনী
নাচি উঠে হুয়োটিৰ হিয়া*।

[ইন্দ্ৰবধৰ প্ৰস্থান]

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক

গাঁৱৰ বাহিৰ

[পদ্মাৱতী আৰু কিষ্কবৰ প্ৰবেশ]

পদ্মাৱতী।

কৈছিল বিদ্যাচল আছে ওচৰতে,
আহোঁ মানে কিয় ওৰ নপৰে এতিয়া?
ক'ত আছে বীৰসিংহ, কেতিয়া দেখিম?
দেখোঁ,—ক'লা পৰি গ'লা!
একোকে নমতা হ'লা তুমি!
হুমুনিয়া পেলালা দেখোন!
হুখুৱাবা ভয় মোক, শাস্ত ভাব ধৰী;
সেইখন কি কাগজ মাচিছা এতিয়া?
দেখিছোঁ আখৰ বীৰসিংহৰ হাতৰ।
কোৱাঁ তুমি—নহ'লে নোৱাৰোঁ মই
খিৰ ভাবে চিঠিও পঢ়িব। (চিঠি লয়)
পঢ়িলে বুজিবা,—
মোৰ দৰে দুৰ্ভাগীয়া নাই জগতত।
(পঢ়ে) “কিষ্কব, বেয়া হ'ল পদ্মাৱতী,
পালোঁ মই প্ৰত্যক্ষ প্ৰমাণ।

কিষ্কব।

পদ্মাৱতী।

নিঃসন্দেহ বুজিছো যেতিয়া
প্রতিশোধ উচিত বিধান ;
প্রভুভক্ত ভৃত্য যদি তুমি
মোৰ হকে প্রতিশোধ তুমি আচৰিবা ।
মোৰ এই চিঠিখনি দিলে
পদ্মাবতী আহি আপোনাআপুনি
বিজ্ঞাচল পৰ্বত পাবহি,—
তাতে তুমি প্রাণবধ কৰিব পাৰিবা ;
নহ'লে তুমিও হ'বা পাপত পতন ।”

কিহব ।

নেলাগে বধিব মই
চিঠি পঢ়ি নিজে গ'ল পদ্মাবতী বধ ।

পদ্মাবতী ।

বেজ্ঞা হলো মই ?
অহুক্ষণ চিন্তা কৰি তেওঁৰে চৰণ,
তেওঁৰ কথাকে ভাবি, সমাজিক দেখি
চক্ষুৰু খাই উঠি কল্যাণ কাৰণে
বেজ্ঞা হলো মই ?

কিহব ।

দৈৱৰ নিবন্ধ ।

পদ্মাবতী ।

কল্যাণে ইমানে ক'লে,
নেদেখিলো তোমাৰ অলপো দোষ ।
এতিয়া বুজিলো,—পৰি তুমি লোকৰ প্রেমত
পাহৰি চেনেহ মোৰ
আবোণিছা মহাপাপ মোত ।

কিহব ।

কওঁ কথা, শুনা থিৰ মনে ।

পদ্মাবতী ।

প্রভুভক্ত ভৃত্য হোৱা তুমি,
পালা তুমি প্রভুৰ আদেশ ।
জনাবা দ্বাৰীৰ সেৱা, মিলো অৱোদান
কৰা ভেদ স্বৰূপ ক্ষম ;
নাই মোৰ ক্ষমত
প্রতিমূৰ্তি ভোৱাৰ প্রভুৰ,

- মাৰ গ'লে বেলি, পোহৰৰ দৰে
সকলো সদগুণ গ'ল, শোক আছে ভৰি।
কাটা মোক প্ৰভুৰ আদেশ পালি
কিয় পিচ হোঁহকা এতিয়া ?
- কিহব । যা তৰোৱাল,
অপৰিত্ৰ নকৰিবি মোৰ হাত তই ।
- পদ্মাৱতী । কিয়, কিহেৰে মৰিম মই ?
পাৰোঁ মই অনায়াসে
আত্মহত্যা কৰিব এতিয়া
কিন্তু সেই কথা শাস্ত্ৰৰ নিষেধ।
ডিঙি মোৰ পাতি দিছোঁ,
লবচৰ অলপো নকৰোঁ ;
বীৰসিংহ, তোমাৰ কাৰণে
হুস্তনি পিতাৰ কথা
বাছি এৰি ডাঙৰ বজাকো
হিয়াৰ আসন মোৰ অৰ্পিলোঁ তোমাক,—
নেভাবিবা কৰিলোঁ নিচেই উজু কাম ।
যেতিয়া বুজিবা মোৰ দোষ নাই বুলি
মোৰ শোক কিৰূপে সহিবা ?
বধা মোক এতিয়া কিহব ।
- কিহব । গৰাকীৰ চিঠি পাই
নাই অহা চকুৰ ধুমটি ।
- পদ্মাৱতী । বধি মোক শোৱা তুমি নিশ্চিন্ত মনেৰে ।
- কিহব । কিয় প্ৰাণ আছে হৃদয়ত ?
- পদ্মাৱতী । কিয় মোক আনিলা ইমাম বাট
প্ৰভাবণা কৰি ? পাইছা সময় ;
নেচাওঁ উলটি আক অৱশ্যী নগৰ,
বধা মোক নিজে মই কাকুতি কৰিছোঁ ।
- কিহব । নেলাগে উলটি আহ আক ।

পদ্মাবতী ।

কিছুব ।

কেনেকৈ উলটিম বধিবা যেতিয়া ?

গৰাকীয়ে শুনিছে শত্ৰুৰ কথা,—

তোমাক বধিলো বুলি

মিছাকৈয়ে দিম সমাচাৰ ।

দেশতো হেৰালা বুলি খবৰ ওলালে

বীৰসিংহ হ'ব প্রতাপিত ।

পদ্মাবতী ।

ক'ত মই থাকিম কিৰূপে,

স্বামীৰ চকুৰ কুটা হৈ

কিয় মই জীৱন ধৰিম ?

কিছুব ।

মহীপাল অতি সাধুলোক,

লোৱা যদি তেওঁৰে আশ্ৰয়,

থিৰ মনে, কৰা যদি গুপ্তবেশ ধৰি

উজ্জয়িনী নগৰত বাস

তেতিয়া জানিবা তুমি

কিদৰে নো বীৰসিংহ আছে ;

চকুৰে নেদেখা যদি

ওচৰতে থাকি তুমি কাণেৰে শুনিবা ।

পদ্মাবতী ।

উদয়ন কুলৰ নন্দিনী মই ;

সেই কাৰ্য্য অৱশ্যে কৰিম ।

কিছুব ।

শুনা তেনে—পুৰুষৰ বেশ ধৰি

নাৰীৰ সবল ভাব লুকাবা মনতে,

নিদিবা দোঁৱাই মূৰ

পুৰুষৰ কথাত উত্তৰ ;—

নহ'লে পৰিবা ধৰা ।

পদ্মাবতী ।

সেই ভাৱে পালন কৰিম ।

কিছুব ।

আনিছোঁ পুৰুষ সাজ মোৰ লগতেই,

লোৱা তুমি ; মহীপাল ধাৰ্মিক ৰাষ্ট্ৰহ,

জানিলে ভোম্বাৰ শুণ ল'ব আৱৰেবে ।

কৰিম সহায় মই, ধন-বিত্ত দিম,
 লাগিব যেতিয়া মোক দিবা সমাচাৰ।
 দিলোঁ মই এই এটি উত্তম ঔষধ,
 আনিছিলোঁ বাণীৰ হাতৰপৰা,
 লাগিলে ভাগৰ, এপালি খালেই
 ততালিকে ভাল পাবা তুমি।
 আতৰতে গছৰ তলতে
 পিন্ধি লোৱা পুৰুষৰ দৰে,
 যাওঁ আৰু সোনকালে, আতৰোঁ এতিয়া।
 নোৱাৰোঁ তোমাক মই
 বুজাব হিয়াৰ ভাব মুখৰ কথাৰে।

পদ্মাৱতী।

[কিতাবৰ প্ৰস্থান]

পদ্মাৱতী।

গীত

বিধি কিয় কাঢ়ি নিলা,
 স্মৃতিৰ সপোন কাঢ়ি নিলা ?
 কিয় বিধি হিয়াৰ নিধি
 কাঢ়ি নিলা কাঢ়ি নিলা ?
 দিয়া আকৌ হিয়াৰ বতন,
 ধৰোঁ তোমাৰ ছুটি চৰণ,
 সোধে! তোমাক কৰি নিবেদন
 স্মৃতিৰ সপোন কিয় নিলা ?

[পদ্মাৱতীৰ প্ৰস্থান]

পঞ্চম গৰ্ভাঙ্ক

অৱস্থা ৰাজপ্ৰাসাদ

[উদযাদিত্য, ভাহুয়তী আৰু চক্ৰপাণিৰ প্ৰবেশ]

ভাহুয়তী।

বণ হ'লে মহাকাব্য,
 জয় হ'ব নিশ্চয় আমাৰ।

উদয়াদিত্য ।

তোমাৰ সাহতে বাণী,
ভাবিছোঁ কৰিম বুলি বণ ;—
মোৰ এই নিশ্চয় বিশ্বাস,—
চলোঁ যদি তোমাৰ কথাত
কেতিয়াও বিপদৰ ওচৰ নেচাপোঁ ।
কিন্তু কেনি গ'ল পদ্মাবতী
দেখা আজি কিয়নো নেপালোঁ ?
হ'লোঁনে অপাত্ৰ আমি দেখা পাবলৈকো ?
ভাহুমতী ।
বীৰসিংহ আঁতৰি যাবৰেপৰা
পদ্মাবতী নোলায় হুফুৰে ;
সময়ত ভাল হ'বগৈ,
নক'ব খঙৰ কথা
পদ্মাবতী নিচেই কোমল ।

[দূতৰ প্ৰবেশ]

দূত ।

মহাবাজ, কুমাৰীৰ দুৱাৰ জপোৱা ।
চিঞৰিলোঁ ইমানে তথাপি
একোকে নিদিলে সমিধান ।

ভাহুমতী ।

মহাবাজ, পাহৰিছোঁ মই,
কুমাৰীয়ে কৈছিলে মোক,—
শৰীৰ নোহোৱা বাবে ভাল
নাই পৰা ওলাই ফুৰিব ।

উদয়াদিত্য ।

জপোৱা দুৱাৰ, নাই দেখা কালিৰপৰাই !
হে প্ৰভু, লাগিছে মনত ভয়,
খাটো যেন নাই একো ভয়ৰ কাৰণ ।

[দূত আৰু উদয়াদিত্যৰ প্ৰস্থান]

ভাহুমতী ।

চক্ৰপাণি, তুমিও লগতে যোৱা ।
চক্ৰপাণি ।
কিহবকো নাই দেখা আজি ।

[চক্ৰপাণিৰ প্ৰস্থান]

ভানুমতী ।

কিঙ্কৰক মই দিয়া দৰবে ধৰিছে ;
ভাবিছিলে তাক অতি মহোৰধ বুলি,
খালে হ'ব পায়, ক'ৰ পৰা ওলাবহি ?
কিস্ত কেনি গ'ল পদ্মৱতী ।
হ'ব পায় বীৰসিংহ যোৱা বাটে গ'ল
নহ'লে মৰিল ক'ৰবাত ।
তাই গ'লে নিৰুণ্টক হ'ল মোৰ আশা,
অৱন্তীৰ সিংহসেন যাকে দিওঁ তাৰে ।

[চক্ৰপাণিৰ প্ৰবেশ]

চক্ৰপাণি ।

পদ্মৱতী নিশ্চয় পলাই গ'ল ।
যোৱা মাহী, বুজোৱা ৰজাক,
ৰজাই কৰিছে থং অতি বেজাৰেৰে ।

ভানুমতী ।

(একলীয়াকৈ) শেষ হ'লে ৰজাৰো এতিয়া,
মোৰ আশা পূৰিব খিতাতে ।

[ভানুমতীৰ প্ৰস্থান]

চক্ৰপাণি ।

পদ্মৱতীক দেখিলে মোৰ ভালো লাগে, বেয়াও লাগে ।
দেখিবলৈ ভাল, সেইবাবে ভাল লাগে ; মোৰ চাটকে নসয়,
সেইবাবে থং উঠি বেয়া লাগে । অ' ! এইটো কিঙ্কৰ ওলাইছেহি ।

[কিঙ্কৰৰ প্ৰবেশ]

চক্ৰপাণি ।

এই কটা কুকুৰ পাৰগু, তোৰ পদ্মৱতী ক'লৈ গ'ল ? ক এতিয়াই,
নহ'লে যমপুৰী দেখিবি ।

কিঙ্কৰ ।

ও মোৰ বিধতা !

চক্ৰপাণি ।

তাই ক'লৈ গ'ল, ক । নহ'লে সন্মিত কৰিম । ক'লে ক,
নহলে তোৰ পেট ছিৰি কথা উলিয়াম । বীৰসিংহক বিচাৰি
গ'ল নেকি ?

কিঙ্কৰ ।

মইনো কেনেকৈ ক'ম মোৰ দেউতাকৰ ?

চক্ৰপাণি ।

ক'বই লাগিব তই । ক, নহ'লে তোৰ পত্ন কৰিম ।

কিছুব । এই চিঠিখনকে পড়ি চাওক । বীরসিংহই পদ্মারতীলৈ দিছিল ।
মই পৰি থকা পালোঁ ।

চক্ৰপাণি । চাওঁ বাক, দে । (পড়ি চায়)

কিছুব । (এফলীয়াকৈ) বাক, বীরসিংহক বিচাৰি এপাক বিজ্ঞাচলৰপৰা
ফুৰি আহা ! পদ্মারতীক লগ পোৱা তোমাৰ হৈছেই ! ইপিনে
বীরসিংহলৈ পদ্মারতী মৰিল বুলিয়েই সন্বাদ দিছোঁ ।

চক্ৰপাণি । আখৰকেইটা ত'লে বীরসিংহৰে । সঁচা নে অ' ? পদ্মারতীক
লগ পাবলৈ বীরসিংহ আহিছেনে ? তই যদি মোৰ বিশ্বাসী হব,
তেন্তে তোৰ ধনে চোঁ-চোঁৱাই থাকিব । সেই টোকোনা
বীরসিংহটোৱে তোক কি দি চহকী কৰিব ?

কিছুব । মই আপোনাৰ বিশ্বাসী হ'ম । (এফলীয়াকৈ) বাক পিচতহে
বুজিব ।

চক্ৰপাণি । সাধু, সাধু, সাধু । (পিঠিত চপৰিয়ায়) মই এতিয়া বিজ্ঞাচল
পৰ্বতলৈ যাম, তাতে বীরসিংহক ততোধৰ কৰি থৈ আহিম ।
বাক ব'লচোন, এতিয়া তই মোক বীরসিংহৰ ভাল চাই চোলা
এটা উলিয়াই দৈগৈ, তাকে পিন্ধি যাম ।

[দুইবোৰে প্ৰস্থান]

যষ্ঠ গৰ্ভাঙ্ক

ইন্দুৰথৰ গহ্বৰৰ মুখ

[পুৰুষবেশে পদ্মারতীৰ প্ৰবেশ]

পদ্মারতী ।

ধাৰাসাৰ ফুৰিছোঁ হৃদ্বিন,
ক্লান্ত হ'লোঁ শুইছোঁ গছৰ ছাঁত ;
কিছুবে যাবৰ বেলি কৈ গ'ল মোক
অলপতে পায় বিজ্ঞাচল ;
ছটা মগনীয়া দেখি স্মৰিছিলোঁ, ক'লে,—
এক ক্ৰোশ বাট আছে বুলি ।
কিন্তু আহিছোঁ হৃদ্বিন আজি

তথাপিও ওৰ দেখো নপৰে বাটৰ।

মগনীয়া নিচেই দুখীয়া

সিহঁতেওঁ মিছা কথা কয়!

মিছা কোৱা চহকীৰ গুণ।

অবিখ্যাসী যদিও, বল্লভ তুমি—

তথাপিও ভাবিলে তোমাক.

ভোক-দুখ গুচে ততালিকে।

এইটো দেখিছোঁ বাট,—

বিপদত সাহ বাঢ়ে

ভীক হয় বিলাসত পৰি

সাহত নিৰ্ভৰ কৰি আগবাঢ়ো মই,—

কোন অছো? দিবানে উত্তৰ মোক?

সোমাই ভিতৰ, ল'লোঁ তৰোৱাল,

কজ্জিয়কুমাৰী মই নমৰোঁ ভয়ত।

[পঞ্চৰত সোমায়]

[ইন্দ্ৰবধ, ধৰ্মাদিত্য আৰু চন্দ্ৰাদিত্যৰ প্ৰবেশ]

ইন্দ্ৰবধ।

মিহিৰৰ দেখিলোঁ বিষম সাহ;

দুখৰ দেহত ঘাম বেগেতে শুকাৱ,

কিন্তু ফল পায় বহুত শিচতো।

সুখীৰ সোমাই যোৱা

কৰাঠৈ আয়োজন আহাৰ কৰাৰ।

ধৰ্মাদিত্য।

লাগিছে ভাগৰ মোৰ।

চন্দ্ৰাদিত্য।

ভাগৰ লাগিছে মোৰো, ভোকেও ধৰিছে।

ইন্দ্ৰবধ।

দেখিছোঁ কোনোবা এটি

আছে যেন ভিতৰ সোমাই।

ধৰ্মাদিত্য।

কোন আছে?

ইন্দ্ৰবধ।

গঁচাকৈয়ে, দেখিছোঁ অজবী যেন;

আহিছে সোমাই দেখোঁ ল'ৰাটোৰ বৰে।

[পদ্মাবতীর প্রবেশ]

- পদ্মাবতী । অপকার নকরিবা মোর ;
ভোকত মৰাতকৈ
থালোঁ মই আহাৰ বিচাৰি ;
নাই অনা একো চুৰ কৰি
তোমালোক নহা হ'লে খোৱাৰ সলনি
ধন মই থৈ গলোঁহেঁতেন ইয়াতে,
এতিয়াও ধন দিওঁ লোৱা ।
- ধৰ্মাদিত্য । ধন দিবা নহওঁ কুব্ধৰ আমি
নিদিওঁ মামৰে থাব ধন ।
- পদ্মাবতী । খং যেন দেখিছোঁ তোমাৰ ।
মাৰা যদি মোক তুমি অপৰাধ ধৰি ।
মৰিলোঁহেঁতেন, মই আগেয়ে ভোকতে ।
- ইন্দ্ৰবৰ্ণ । কেনি যাৱা তুমি, কি নাম তোমাৰ ?
- পদ্মাবতী । আহিছিলো ইয়ালৈকে মই
নিকুস্ত নামেৰে পৰিচিত ।
ইয়াতে আছিল মোৰ চিনাকি এজন,
তেওঁকে বিচাৰি আহি বাট হেৰুৱালোঁ
ভোকত অধিৰ হৈ
কৰিলোঁহি এই অপকাৰ ।
- ইন্দ্ৰবৰ্ণ । পৰ্বতত থকা দেখি
নেভাবিবা আমাক অসভা বুলি ;
থাকাঁ তুমি আমাৰ লগতে
যথাযোগ্য শুভ্ৰবা কৰিম ।
- চন্দ্ৰাদিত্য । ভাই যেন লাগিছে তোমাক,
থাকাঁ তুমি আনন্দ মনেৰে,
পৰিছাহি বন্ধুৰ মাজত ।
- পদ্মাবতী । বুজিছোঁ, পৰিছোঁ মই বন্ধুৰ মাজত ।

পৰ্বতত বাস কৰা
 এইহালি ল'ৰাৰ নিচিনা
 নাই কোনো সুসভ্য ৰজাৰ নগৰতো।
 পৰা হ'লে থাকিলোঁহেঁতেন ময়ো
 ইয়াতে, পাহৰি বীৰসিংহৰ কাহিনী।
 ইন্দ্ৰবথ। আহাঁ আমি আহাৰ কৰোঁ আয়োজন।
 ধৰ্মাদিত্য। নিকুন্ত তুমিও আহাঁ।
 পদ্মাবতী। ব'লা যাওঁ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

চতুৰ্থ অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

গাঁৱৰ বাহিৰ

[চক্ৰপাণিৰ প্ৰবেশ]

চক্ৰপাণি। যদি কিঙ্কৰে কোৱা কথা সঁচা হয়, তেনেহ'লে বীৰসিংহক ইয়াতে লগ পাব লাগিছিল। বীৰসিংহৰ চোলাটো হ'লে মোৰ গাত খাই পৰিছে, তাৰ মানুহজনীয়েও শুৱাই পৰিব। মাইকী মানুহৰ কি ঠিক আছে? যাৰ হাততে পৰে তাকে শুৱাই ধৰে। এতিয়া আক ইয়াত কোনো মানুহো নাই, নিজৰ ভিতৰতে আক ক'বলৈ কি?—মই দেখিবলৈকো ভাল, ডেকা মানুহ, বাণী মোৰ মাহী হয়, বীৰসিংহতকৈ চহকীও। যোক বাণীয়ে ৰজাৰ হতুৱাই পো লোৱাৰ বুলিয়েইহে আনিছিল, পিছে জীয়েকেৰে লাডোৰটো লৈ থক পৰাহেঁতেন কথাই নাছিল। এই বীৰসিংহইহে মাজতে বিধি-পথালি দিলে। বাক, বীৰসিংহক মই কি কৰোঁ মোৰ গাৰ দেৱতাকেজনেহে জানিছে।

[চক্ৰপাণিৰ প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গর্ভাঙ্ক

পর্বতৰ ওচৰ

[ইন্দ্রবথ, ধৰ্মাদিত্য, চন্দ্ৰাদিত্য আৰু পদ্মাবতীৰ প্ৰবেশ]

- ইন্দ্রবথ । নিকুন্তক দেখিছোঁ দুৰ্বল যেন !
 থাকোঁ তুমি ঘৰতে এতিয়া,
 যাওঁ আমি আহাৰ বিচাৰি ।
- চন্দ্ৰাদিত্য । থাকোঁ ভাই ইয়াতেই তুমি ;
 ভাই আমি হৈছোঁ এতিয়া ।
- পদ্মাবতী । একে মাটিৰেই সজা সকলো মানুহ
 তেওঁ কিয় ইমান পৃথক ?
 ভাল লগা নাই মোৰ, ওলাই নেযাওঁ—
 তোমালোক সকলোটি যোৱী,
 ক্লান্ত মই— শৰীৰ অস্থখ ।
- ধৰ্মাদিত্য । ভাল পাওঁ নিকুন্তক পিতাৰ সমানে ।
- চন্দ্ৰাদিত্য । মোৰো ভাল লাগিছে সিমান ;
 নকৰোঁ তুলনা মই যদিও পিতাৰে
 তথাপিও চেনেহৰ উচ্চ আসনত
 নিকুন্ত বহিছে আহি মোৰ হৃদয়ত ।
- ইন্দ্রবথ । (একলীয়াকৈ) ধন্য ধন্য বজাৰ সন্তান,
 সিংহৰ পোৱালি হ'ব সিংহৰ নিচিনা
 নাই চিনা এই ল'ৰাটিক,
 কিন্তু আমি মোহ গ'লোঁ সবল ভাবত ।
- পদ্মাবতী । (একলীয়াকৈ) শুনিছিলোঁ নগৰৰ
 বাহিৰেদি আৰু নাই ক'তো সন্তাৰ নিবাস ;
 কিন্তু এতিয়া দেখিলোঁ
 এনেকুৱা সুন্দৰ মানুহ
 কোনো আৰু নাই নগৰত ।
 লাগিছে নিচেই বেয়া
 থাকোঁ মই কিছুবৰ দৰৰ এপালি । [ধায়]

ধৰ্মাদিত্য । স্বথিলে নকয় একো
 দোষে মাৰ্ণে। নিজৰ কপাল ।
 চন্দ্ৰাদিত্য । লাহে লাহে জানিম সকলো কথা আমি ।
 ইন্দ্ৰবৰ্ণ । আইাঁ যাওঁ আহাৰ বিচাৰি,
 থাকোঁ তুমি সাহত নিৰ্ভৰ কৰি ।
 পদ্মাবতী । থাকোঁ মই যেনেদৰে পাৰোঁ ।

[গল্পৰত সোমায়]

চন্দ্ৰাদিত্য । বেজাৰৰ হুমুনিয়া
 পিচৰ মূহুল হাঁহি
 ছয়োটিয়ে ল'ৰাটিত সমানে শোভিছে ।
 ধৰ্মাদিত্য । বেজাৰ তথাপি কিন্তু ধৈৰ্য্য ধৰি আছে ।
 ইন্দ্ৰবৰ্ণ । আইাঁ যাওঁ বহুপৰ হ'ল ।

[চক্ৰপাণিৰ প্ৰবেশ]

চক্ৰপাণি । কেনি গ'ল পলৰীয়া ইয়াতে আছিল ?
 ইন্দ্ৰবৰ্ণ । পলৰীয়া কোন আৰু আমাৰ বাহিৰে ?
 চিনিছোঁ ইয়াক,— চক্ৰপাণি,
 তুলি ল'ব খুজিছিল আমাৰ বাণীয়ে ;
 দেখা নাই যদিও ইমান দিন
 তথাপিও চিনিছোঁ ইয়াক ;
 নিশ্চয়ে আহিছে আজি আমাক বিচাৰি ।
 ধৰ্মাদিত্য । নাই অহা অকলৈ,—
 আহিছে লগত আৰু কোনোবা মানুহ
 চাই আইাঁ, থাকোঁ মই ইয়াৰ লগতে ।

[ইন্দ্ৰবৰ্ণ আৰু চন্দ্ৰাদিত্যৰ প্ৰস্থান]

চক্ৰপাণি । কোন তই, পৰ্বতীয়া অসভ্য বৰ্বৰ ?
 ধৰ্মাদিত্য । নাই দেখা এনেকুৱা বৰ্বৰ কদাপি ।
 চক্ৰপাণি । হ'বি তই নিশ্চয় ডকাইত,
 তোৰ বই ধৰিম এতিয়া ।

ধৰ্মাদিত্য ।

ধৰিব খুজিছ ? মই যেনে তয়ো তেনে,—

নাই কিন্তু তোৰ দৰে মুখত ডাঙৰ কথা ।

চক্ৰপাণি ।

নাই পোৱা চিনি মোক কাপোৰে-কানিয়ে ?

ধৰ্মাদিত্য ।

পৰিচিতি কাপোৰ-কানিৰে তই ?

যা গুচি, একোকে নকৰোঁ ।

চক্ৰপাণি ।

মোৰ নাম শুনি কঁপিছে বনৰ বাঘ ।

ধৰ্মাদিত্য ।

কিনো নাম তোৰ ?

চক্ৰপাণি ।

জানিছ পাষণ্ড, মোৰ নাম চক্ৰপাণি ।

ধৰ্মাদিত্য ।

জানিছোঁ পাষণ্ড, তোৰ নাম চক্ৰপাণি,

নকঁপো কদাপি মই তোৰ নাম শুনি ।

চক্ৰপাণি ।

শুন যদি আক মোৰ কথা,

তোৰ গাত কঁপনি উঠিব,—

ৰাণী মোৰ সম্বন্ধত আপোনাৰ মাহী ।

ধৰ্মাদিত্য ।

কিন্তু নীচ যেন দেখিছোঁ কথাত ।

চক্ৰপাণি ।

নাই ক'ৰা ভয় ?

ধৰ্মাদিত্য ।

ভয় কৰোঁ জ্ঞানীলৈ মাথোঁ,

মুখ দেখি হাঁহি উঠে মোৰ ।

চক্ৰপাণি ।

মৰিব খুজিছ তই মৰিবি এতিয়া ।

[ছুইবো হতাহতি কৰি প্ৰস্থান]

[ইন্দ্ৰবথ আৰু চন্দ্ৰাদিত্যৰ প্ৰবেশ]

ইন্দ্ৰবথ ।

নাই ক'তো কাকো নেদেখিলোঁ ।

চন্দ্ৰাদিত্য ।

নিচিনিলা, ভুল হ'ল কোনোবা মাহুহ ।

ইন্দ্ৰবথ ।

নিশ্চয় চিনিছোঁ তাৰ নাম চক্ৰপাণি ;—

মাতটো আগৰ দৰে আছে

মুখ হ'লে অলপ লৰিছে ।

চন্দ্ৰাদিত্য ।

কেনি গ'ল মিহিৰ এতিয়া ;

অকলৈ এৰি যোৱা হ'ল,

কি জানিবা ভয়কে কৰিছে ;

ইন্দ্ৰৰথ ।

নাই ভয় মিহিৰৰ ;

সোৱা চোৱাঁ আহিছে মিহিৰ ।

[চক্ৰপাণিৰ মূৰ লৈ ধৰ্মাদিত্যৰ প্ৰবেশ]

ধৰ্মাদিত্য

ইয়াক বধিব আজি নোৱাৰাই তেন

মোক আৰু নেদেখা ইয়াত ;

মূৰ্খ চক্ৰপাণি নাই জ্ঞান

কেৱল মুখৰ কথা সাৰ ।

ইন্দ্ৰৰথ ।

কি কাৰ্য্য কৰিলা তুমি !

ধৰ্মাদিত্য ।

চক্ৰপাণি বুলি মোক নাম কৈছিল,

কৈছিল ৰাণী মাহীয়েক বুলি ;

নানাকপে তিৰস্কাৰ কৰি,

ধৰি নিব খুজিছিলে মোক,

সেইবাবে বধিলোঁ ইয়াক ।

ইন্দ্ৰৰথ ।

হ'ল সৰ্বনাশ !

ধৰ্মাদিত্য ।

কিয় পিতা, এনেকুৱা অহংকাৰ শুনি

নকৰিম আমি প্ৰতিকাৰ ?

আহোঁ আমি ৰাজ্যৰ বাহিৰে,

সেয়ে নিজে নিজে

দণ্ড দিলোঁ দোষ কৰা বাবে ।

দেখিলানে ক'ৰবাত কোনোবা মানুহ ?

ইন্দ্ৰৰথ ।

জনপ্ৰাণী এটিকো নেপালোঁ লগ,—

নেদেখিলোঁ চকুৰে দেখাত ।

অৱশ্যে আহিছে কোনো তাৰ লগৰীয়া,

নাই অহা অকলৈ বলিয়াৰ দৰে ।

শুনিছিলে পৰ্বততে আমি আহোঁ বুলি

সেইবাবে আহিছিলে মানুহেৰে ল'তে

হ'ব পায় আমাক বিচাৰি ;

এতিয়া ওলায় যদি নেগুৰত কোনো

নিশ্চয় সন্ধ্যা হ'ল বুজিবা আমাৰ ।

চন্দ্রাদিত্য ।

পূর্ণ হক ইচ্ছা জঁধবব ;
মিহিবে কবিলে কিন্তু উপযুক্ত কাম ।

ইন্দ্রবথ ।

দেখি গ'লোঁ নিকুন্তব অস্থখ শরীর,
সেইবাবে ভাল লগা নাই ।

ধৰ্মাদিত্য ।

যাওঁ মই দিওঁগৈ
এই মূৰ নৈত উটুৱাই,—
ধৰক বাঙলী বোল
সকলোৱে দেখক ৰঙেৰে ।

[ধৰ্মাদিত্যৰ লক্ষ্যন]

ইন্দ্রবথ ।

মিহিবৰ এই কাৰ্য্য উচিত নহ'ল ।

চন্দ্রাদিত্য ।

হয় যেন হ'ব লগা হ'লে
মোৰ গাতে সকলো বিপদ ।

ইন্দ্রবথ ।

নেযাওঁ ওলাই আক
যোৰীচোন নিকুন্তক চাই আইগৈ ।

[চন্দ্রাদিত্যৰ প্ৰস্থান]

আচৰিত দুয়োটি কুমাৰ ;
নাই দেখা সাধুৰ সমাজ
জানে কিন্তু সাধু ব্যৱহাৰ ।
বজাৰ সকলো গুণে
দুয়োটিতে প্ৰকাশ কৰিছে ।

[ধৰ্মাদিত্যৰ প্ৰবেশ]

ধৰ্মাদিত্য ।

কেনি গ'ল স্থধীৰ এতিয়া ?
মূৰ দিলোঁ উটুৱাই
বাগী মাহীয়েকে তাৰ পাব সমাচাৰ ।

ইন্দ্রবথ ।

স্থধীৰ আহিছে সোৱা
কিবা এটি ক'ব খোজে যেন ।

[চন্দ্রাদিত্যৰ প্ৰবেশ]

চন্দ্রাদিত্য ।

মৰি আছে নিকুন্ত গুহাতে,
যি মূখত শোভিছিলে মধুৰ হাঁহিয়ে ।

আছিল কোমল মাত, জ্বলা চকু দুটি,—
 সকলো নিতাল মাৰি আছে ।
 ধৰ্মাদিত্য । কি কোৱা সুধীৰ !
 পদ্মফুল জঁয় পৰি গ'ল ?
 ইন্দ্ৰবথ । কোনে জানে কি হ'লহেঁতেন
 কিন্তু অকালতে সৰিল ফুলৰ কলি ;
 জীৱনত কত মৃত্যু দেখিছোঁ শুনিছোঁ,
 তাত মোৰ একো আৰু বেজাৰ সেলাগে ।
 ব'লা যাওঁ, পৰ্বতত পৰ্বতীয়া দৰে
 কৰোঁগৈ দেহৰ সংকাৰ ।

[ধৰ্মাদিত্য আৰু চন্দ্ৰাদিত্যৰ প্ৰস্থান]

চক্ৰপাণি যদিও আমাৰ শত্ৰু
 তথাপিও বজাৰ কুটুম,
 সেইবাবে নিকুন্তক সংকাৰ কৰোঁতে
 কৰিম সংকাৰ চক্ৰপাণিৰ দেহৰো ।
 কিন্তু অগ্নিৰ সংকাৰ হ'লে
 কদাপি কৰিব নোৱাৰিম ।
 জুই লগা দেখিলে কোনোৱে
 আৰু যদি ধোৱা উঠা দেখে,
 চক্ৰপাণি মৰাৰ সন্ধান শুনি
 ধৰিব আমাক আহি বজাৰ সেনাই ।

[ইন্দ্ৰবথৰ প্ৰস্থান]

[বনদেৱীসকলৰ প্ৰবেশ]

গীত

থাছাজ—ৰূপতাল

সকলোৰে এয়ে দশা অস্তিম কালত
 দয়া-মায়া উৰি যাব যমৰ হাতত ।
 ইহিটি কেনিবা যাব, চকুৱে নেদেখা হ'ব,
 কাণে আৰু হুতুনিব, সুখৰো লুকাব মাত ।

ধন-মান নেলাগিব, বিজ্ঞাবুদ্ধি জ্ঞাতবিধ,
দেহবো লাবণী যাব, সকলো হেৰাব গাত ।

[বনদেবীসকলৰ প্ৰস্থান]

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

এখন পথাৰ

[পদ্মাবতী আৰু চক্ৰপাণিৰ মৃতদেহ ফুলেৰে ঢকা আছে ।

ধৰ্মাদিত্য আৰু চন্দ্ৰাদিত্যৰ প্ৰবেশ]

ধৰ্মাদিত্য ।

নপৰে ব'দৰ তাপ নাই একো ভয়,
নোপোৱা জাৰত আৰু দুখ,
সংসাৰৰ লীলাখেলা ঢুকাল এতিয়া,—
ভোগাগৈ স্বৰগত সুখ ।

ৰজা-প্ৰজা সকলোৰে অন্তিম কালত,
এয়ে দশা ভয় লগা অশানশালত ।

চন্দ্ৰাদিত্য ।

ডাঙৰৰ ৰঙা চকু তোমাত নপৰে,
শক্তিৰ নোপোৱা উৎপীড়ন,
খোৱা পিন্ধা একো আৰু তোমাক নেলাগে,
নেবাজে কণ্ঠত সমীৰণ ।

ধনী-জ্ঞানী সকলোৰে এয়ে দশা হ'ব,
মাটিৰ শৰীৰ এই মাটিতে লুকাব ।

ধৰ্মাদিত্য ।

নকৰিবা ভয় বিজুলীৰ চমকনি,

চন্দ্ৰাদিত্য ।

বজ্ৰাঘাত তোমাত নহয় ;

ধৰ্মাদিত্য ।

নোপোৱা বেজাৰ মাহুহৰ নিন্দা শুনি,

চন্দ্ৰাদিত্য ।

শোক দুখ পালে আৰু লয় ;

হয়ো ।

হৃদয়ৰ প্ৰেম ভাব, প্ৰেমৰ আধাৰ,

এইদৰে শেষ হৈ হ'ব অজকাৰ ।

ধৰ্মাদিত্য ।

ভূত প্ৰেত নোৱাৰে চাপিব,

চন্দ্ৰাদিত্য ।

অমৰল একো নিমিলিব,

ধৰ্মাদিত্য ।

ওপৰত পুষ্প বৰষি,

চন্দ্ৰাদিত্য ।

ঈশ্বৰৰ কটাক্ষ থাকিব ;

হুয়ো ।

শুই থাকা আনন্দ ভাবত,

চিৰ শান্তি থাকক লগত ।

[ধৰ্মাদিত্য আৰু চন্দ্ৰাদিত্যৰ প্ৰস্থান]

[ইন্দ্ৰবৰ্ষৰ প্ৰবেশ]

ইন্দ্ৰবৰ্ষ ।

ইয়াতে থাকক চক্ৰপাণি ;

বজাৰ কুমাৰ, বাণী মাহীয়েক,

শুই থাকা ফুলৰ চিতাত ।

তুমিও নিকুন্ত থাকা ইয়াতেই শুই ।

দেখিলো খন্তেক মাথোঁ,

বুজিলো বোজাৰ, হুবুজিলোঁ কিহৰ কাৰণে ।

থাকা এইদৰে কেবাদিনো,

কেতিয়াবা হুবিধা বুজিলে,

আনিম সমিধ পদ্ম সবল গোটাই,

জাপিম দুইবো গাত

লগাম অগনি, পঞ্চভূত লয় পাব,

তোমালোক লুকাবা ধৰাত ;

ধৰ্মাধৰ্ম লোভ মোহ

ছাই হ'ব অগ্নিৰ হাতত ।

[ইন্দ্ৰবৰ্ষৰ প্ৰস্থান]

পদ্মাৱতী ।

(সাৰ পাই) কেনি গ'লে পাম বিছাচল ?

নিশা নিশা আহিব লাগিছোঁ,

নোৱাৰোঁ, থাকিলোঁ আৰু, জিৰাঙ খন্তেক ।

কোন এয়া আছে ওচৰতে ?

(চক্ৰপাণিৰ দেহ দেখি)

কাৰ দেহ তেজ্জৰে বাঙলী,

বঙা চন্দনৰ দৰে ফুলত লাগিছে ?

হব পায় সমাজিক দেখিছোঁ এতিয়া,—

আছিলোঁ শুহাত,
 সেবিছিলোঁ সাধুৰ চৰণ,
 কেনিবা লুকাল দেখোঁ চকু পচাবতে ।
 সিটো স্বপ্ন শেষ হ'ল
 এইটো নো কি দেখিছোঁ আৰু ?
 মূৰ নাই মৃতদেহ আছে ওচৰতে,
 চিনিছোঁ চোলাটো, বীৰসিংহ,
 স্বৰগতো তোমাৰ মৰণ !
 কেনি গ'লি কিঙ্কৰ এতিয়া ?
 মজ্জণাৰ বশৱৰ্তী হৈ
 শুনি চক্ৰপাণিৰ ছলনা
 হ'লি তই বিশ্বাসঘাতকী ।
 কিঙ্কৰ, পাৰগু তই, চিঠি জাল কৰি
 এই দশা কৰিলি স্বামীৰ !
 কিঙ্কৰ, কিয় তই মূৰ কাটি নিলি,
 চক্ৰপাণি হ'ল তোৰ এতিয়া আপোন !
 বুজালি দৰব বুলি, বিহ দিলি,
 বক্ষা পালোঁ কথমপি মাথোঁ ।
 চক্ৰপাণি কিঙ্কৰৰ ছলনাত আজি
 হেৰুৱালোঁ হৃদয়নাথক ।
 ধৰাঁ নাথ, প্ৰাণ যায় মোৰ,
 ধৰিছোঁ সাতটি মই তোমাৰ শৰীৰ ।

[মহীপাল আৰু সেনাসকলৰ প্ৰবেশ]

মহীপাল ।

জয় হ'ব, উজ্জয়িনী জিকিব বণত ।
 সেনাদল যোৱা এতিয়াই
 গোট খোৱা সকলোটি গৈ ।
 কোন এয়া পৰি আছে
 তিভি-বুৰি তেজ্জেৰে বাঙলী ?
 নাই মোৰা প্ৰাণ সেনাপতি ।

এটা সেনা ।

- মহীপাল । হয়, কোন তুমি পৰিচয় দিবানে আমাক ?
দেখি এনে অৱস্থা তোমাৰ
নাই পৰা একোকে বুজিব ।
- পদ্মাবতী । এখেত গৰাকী মোৰ,
পৰ্বতীয়া মানুহে বধিলে ;
আছিলোঁ লগুৱা মই,—
বিচাৰিলে জগতত
ক'তো মই এনে আৰু দয়ালু নেপাম ।
- মহীপাল । অৱশ্যে দুখৰ কথা ।
কিন্তু ততোধিক দুখ মোৰ
লাগিছে তোমাৰ কথা শুনি,
কি নাম তোমাৰ ?
- পদ্মাবতী । নিকুন্ত ।
- মহীপাল । ওলাবানে আমাৰ লগত ?
কেনেকুৱা ব্যৱহাৰ পোৱা
নোৱাৰোঁ আগেয়ে ক'ব !
কিন্তু তুমি স্নেহ পাবা মোৰ ওচৰত ।
- পদ্মাবতী । যায় মই নিয়ে যদি লগতে এতিয়া ।
কৰিব পাৰিলে এই দেহৰ সৎকাৰ,
প্ৰভুৰ উচিত কাৰ্য্য সাধন কৰিলে
যাব পাৰোঁ লগতে এতিয়া ।
- মহীপাল । ঠিক কথা শিক্ষা পালোঁ তোমাৰ কাষত ।
যোৱা সেনাদল, সকলোৱে মিলি
দাহ কৰা যতকৰ পৱিত্ৰ শৰীৰ ।
নিকুন্ত, বেজাৰ এৰি মচা চকুপানী ;
দুখত পৰিহে লোকে
পায়গৈ সুখৰ জীৱন ।

চতুর্থ গর্ভাঙ্ক

ৰাজপ্ৰাসাদ

[উদয়াদিত্য, কিঙ্কৰ আৰু এজন বিষয়াৰ প্ৰবেশ]

উদয়াদিত্য ।

যেতিয়া বিপদ হ'ব,
জাকে জাকে দেখা দিয়ে আহি ।
স্নেহৰ পুতলী মোৰ
পদ্মাবতী কেনিবাঙ্গি গ'ল,
চক্ৰপাণি এনেয়ে হেৰাল,—
তাতে বাণীৰ বাঢ়িছে শোক
শয্যাগত চিন্তাত মগন ।
নোৱাৰিলোঁ বুজিব বাণীৰ মন
বাণীৰ কথাত চলি বিপদ চপালোঁ ।

নিশ্চয় কিঙ্কৰ তই
ক'ব পাৰ পদ্মাবতী মোৱা,
এনেয়ে নক'লে তোক চেপেনাৰে চেপি
উলিয়াম সকলো বাতৰি ।

কিঙ্কৰ ।

মহাৰাজে ইচ্ছা হ'লে
কিঙ্কৰক দণ্ড দিব পাৰে,
কিন্তু নেজানো একোকে মই
কেনি গ'ল ৰজাৰ কুমাৰী ।

বিষয়া ।

হয় মহাৰাজ, পদ্মাবতী হেৰাবৰ দিনা,
কিঙ্কৰক পাইছিলোঁ লগ ;
নাই তাৰ দোষ, নাই কোৱা মিছা কথা ।
বিচাৰিছে, চক্ৰপাণি অৱশ্যে ওলাব
সেইবাবে নেলাগে ভাবিব ।

উদয়াদিত্য ।

হুৰ্দিন এতিয়া অৱশ্যৰ ।
তোক বাক এৰিছোঁ এতিয়া,
সেইবুলি তোৰ গাত
নাই কোৱা চেকা নাই বুলি ।

- বিষয়া । উজ্জয়িনী সেনাদল আহিছে শুনিছো,
অলপতে অৱন্তী পাবহি ।
- উদয়াদিত্য । সিও এটা ডাঙৰ বিপদ,
শয়্যাগত বাণীৰ বেমাৰ,
নাই চক্ৰপাণি, বিবুদ্ধিত পৰিলোঁ এতিয়া ।
- বিষয়া । শুনিছোঁ যিমান আহিছে অসংখ্য সেনা,
আমাবো গোটাব লাগে শত্ৰুৰ জোখাৰে ।
- উদয়াদিত্য । ঠিক কথা, যাওঁ ব'লা,
সময়ৰ সময়-উচিত কাম
কৰোঁ ব'লা সকলো পাহৰি ;
সাজু হওঁ—আহিছে প্ৰবল শত্ৰু ।

[উদয়াদিত্য আৰু বিষয়াৰ প্ৰস্থান]

- কিঙ্কৰ । নাই পৰা একোকে বুজিব,
গৰাকীৰ নাই সমাচাৰ,
পদ্মাবতী ক'ত আছে তাকো নেজানিলোঁ,
নিদিলেও একোকে বাতৰি,
চক্ৰপাণি কেনি গ'ল তাকো হুশুনিলোঁ ।
বিধিৰ বিধান চলিব লাগিছে
কি কৰিম মাজত সোমাই ?
এইবাৰ সকলোৱে বুজিব পাৰিব,
ৰণত দেখিব,—কিঙ্কৰে ভাবিছে
জয়ভুলি স্বৰ্গাদপি গৰিয়সী বুলি ।

[কিঙ্কৰৰ প্ৰস্থান]

পঞ্চম পৰ্বাঙ্ক

বিদ্যাচল পৰ্বত

[ইন্দ্ৰবৰ্ণ, ধৰ্মাদিত্য আৰু চন্দ্ৰাদিত্যৰ প্ৰবেশ]

- ধৰ্মাদিত্য । শুনিছোঁ দূৰত
সেনাদল আহিছে ওচৰ চাপি ।

ইন্দ্রবথ ।

ব'লা যাওঁ, নেথাকোঁ ইয়াত ।

চন্দ্রাদিত্য ।

কি বাবে পলাম পিতা, থাকিলে পলাই
কোন কাৰ্য্য হ'ব জীৱনৰ ?

ধৰ্মাদিত্য ।

নিশ্চয় শত্ৰুৱে ধৰি আমাক বধিব,
নহ'লে যাতনা দিব, শেহত মাৰিব ।

ইন্দ্রবথ ।

ব'লা যাওঁ, উঠি থাকোঁ
পৰ্বতৰ টিঙত দূৰত,
কেৱে নেদেখিব, নেপাব বিচাৰি ।
চক্ৰপাণি অলপতে ইয়াতে মৰিছে,
লগ লাগোঁ যদি আমি অৱন্তী সেনাবে
চোভা কৰি আমাক ধৰিব ।

চন্দ্রাদিত্য ।

উজ্জয়িনী ৰথৰ শব্দত, শত্ৰুৰ মাজত,
কোন আমি কিৰূপে জানিব ?

ইন্দ্রবথ ।

চিনে মোক বৃহত সেনাই,
নেদেখিলা চক্ৰপাণি মোৰ চকুতেই
ততালিকে ধৰা পৰি গ'ল !
ততুপৰি অৱন্তীক
নোৱাৰোঁ আমাৰ দেশ বুলিব কদাপি ;
চিৰকাল বনবাস থাটি
আতৰি স্থথৰ দিনা

ধৰ্মাদিত্য ।

কি বাবে বাঢ়িম আগ দুখৰ বেলিকা ?
হ'ব পাৰে সকলো ৰজাৰ দোষ,
কিন্তু জনমভূমি নহয় ৰজাৰ ;
থাকা পিতা ইয়াতেই তুমি
আমাক নিচিনে কেৱে—
যাওঁ আমি, লগ লাগোঁ অৱন্তী সেনাবে ।

চন্দ্রাদিত্য ।

কণ্ঠ ময়ো সেই কথাৰেই ।

ইন্দ্রবথ ।

ব'লা যাওঁ, আগবঢ়া ভেনে ;
কোনোবা এটিৰ যদি

কিবা হয় বণৰ মাজত,
ময়ো তাতে প্ৰাণ এৰি দিম।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

পঞ্চম অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

উজ্জয়িনীৰ শিবিৰ

[বীৰসিংহৰ প্ৰবেশ]

বীৰসিংহ।

যদি অলপ দোষতে
মোৰ দৰে বধে ঘৰিণীক,
তেন্তে মৰিব বহুত সতী স্বামীৰ হাতত।
কিঙ্কৰ, প্ৰভুভক্ত ভৃত্য হ'লে
নৈপালে অত্যায়ে যেন দেখিলে আদেশ।
জগত-ঈশ্বৰ, কিয় মোক ৰাখিছা জীয়াই?
দোষ পালে দণ্ড দিয়া কাকো .
কাকো বা লগাই খালি পাপকে কৰোৱা।
উজ্জয়িনী সেনাৰ লগত আহি
অৱন্তীৰ কুমাৰীক বধি
শত্ৰু হ'লো নিজৰ দেশৰে
কিন্তু বণৰ বেলিকা হ'লে
লগ ল'ম অৱন্তী সেনাৰ;
মৰিলে এৰিম প্ৰাণ
পদ্মাৱতী পদ্মাৱতী বুলি।

[বীৰসিংহৰ প্ৰস্থান]

[সেনাসকলৰ প্ৰবেশ]

(গীত)

ধীৰ বীৰ সকলো ভক্ত,—
ক্ৰম বক্ত চালিৰ;

বণ-চণ্ডী আহিছে সৌ

সকলো আহি মেবিব ;

দিব শক্তি হিয়াত ভক্তি,—

মৰিলে মুক্তি লভিব ।

[সেনাসকলৰ প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

বণক্ষেত্ৰ

[কল্যাণ আৰু বীৰসিংহৰ যুদ্ধ কৰি প্ৰবেশ .

কল্যাণৰ হাতৰ অস্ত্ৰ কাটি লৈ বীৰসিংহৰ প্ৰস্থান]

কল্যাণ ।

লাগিছে ভীষণ বণ অৱন্তী সেনাৰ,

মোৰ কিন্তু সাহ হোৱা নাই ।

অৱন্তীৰ কুমাৰীক ছলনা কৰিলোঁ

সেইবাবে অৱন্তীত সোমোৱাৰে পৰা

গাৰ বল টুটিব লাগিছে ,

নহলেনো, সেই এটা সামান্ধ সেনাই

পাৰেনে নিবজ্ঞ কৰি এৰি যাব মোক ?

যদি অৱন্তীৰ সকলো সেনাৰ

এনেকুৱা অসিৰ* প্ৰতাপ

তেন্তে আমি মানুহবো তল,

দেৱতাৰো ওপৰ সিহঁত ।

[কল্যাণৰ প্ৰস্থান]

[উদয়াদিত্যক ধৰিবলৈ মহীপালৰ প্ৰৱেশ আৰু প্ৰস্থান ।

ইন্দ্ৰবধ, ধৰ্মাদিত্য আৰু চন্দ্ৰাদিত্যৰ প্ৰবেশ]

ইন্দ্ৰবধ ।

ধিয় হোৱা, পাইছোঁ স্থচল ঠাই,

কেউপিনে ওখ গৰা মাজে মৰ লোও,

ইয়াতে পাৰিম ব'ব আমি ।

* মূল পাঠ—বলৰ

[ইন্দ্ৰবথ, ধৰ্মাদিত্য আৰু চন্দ্ৰাদিত্যই উদয়াদিত্যক
একৱাই জানে আৰু প্ৰস্থান]

[মহীপাল, কল্যাণ আৰু পদ্মাৱতীৰ প্ৰৱেশ]

মহীপাল । নেথাকিবা নিকুন্ত ইয়াত,
শত্ৰু-মিত্ৰ বাচ নাই ৰণৰ ক্ষেত্ৰত ।
কল্যাণ । আহিছে সিহঁত সোঁৱা, পায়হিহে লাগে ।
মহীপাল । ব'লা যাওঁ, পাৰোঁ যদি
সেনা লৈ উলটি আহিম,
নহ'লে পলায় তাৰে পৰা ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

ৰণক্ষেত্ৰৰ দাঁতি

[বীৰসিংহ আৰু এজন অৱন্তী-সেনাৰ প্ৰৱেশ]

সেনা । আহিছেনে তাৰেপৰা,
য'ৰ পৰা আনিলে ৰজাক একৱাই ?
বীৰসিংহ । হয়, তাৰেপৰা আহিছে। এতিয়া ;
আচৰিত কথা অতি,
বুঢ়া এটা লগত এহাল ল'ৰা,
ক'ৰবাবপৰা আহি আগভেটি ধৰি
উজ্জয়িনী সেনাদল
ছাৰখাৰ কৰিলে বিনাশি ।
আচৰিত এনে সাহ নাই দেখা মই ;
অৱন্তীৰ সেনাদলে নিলগৰপৰা
দেখিলে দুৰ্বোৰ ৰণ, নেচাপি ওচৰ
জয় পালে নিজৰ পক্ষৰ ।
হুগুনীয় আমাৰ অৱন্তী সেনা,

উজ্জয়িনী সেনাৰ আগত
 থাকিব নোৱাৰি আহিল উলটি গুটি।
 ধিক ধিক অৱন্তীৰ সেনা
 ধিক ধিক অৱন্তীৰ বজা,
 নহা হ'লে ল'ৰা দুটি বুঢ়াৰ লগত
 অৱন্তীৰ স্বাধীনতা
 উটলিহেঁতেন আজি শিপ্ৰাৰ সোঁতত।
 সেনা। বণত বিজয় লভি
 নাই ইচ্ছা গালি শুনিবৰ।
 বীৰসিংহ। গালি শুনি বেয়া পায় পলোৱা সেনাই।

[সেনাৰ প্ৰস্থান]

আহিলোঁ মৰিম বুলি বহুতো মৰিল—
 কিন্তু মোৰ একোকে নহ'ল।
 অৱন্তীৰ জয় হ'ল, লগ লাগোঁগৈ
 পৰাজিত উজ্জয়িনী সেনাৰ লগত।
 ধৰি যদি কোনোবাই বন্দী কৰেগৈ
 আশা থাকে কিজানি মৰিম;
 মৰিলে দেখিম গৈ,—পদ্মাৱতী
 ফুৰিছে আনন্দমনে অলকাপুৰীত।
 [দুটা অৱন্তী সেনাৰ প্ৰবেশ।]

১ম সেনা। উজ্জয়িনীৰ সেনাপতি মহীপালক ধৰিলে। কল্যাণ বুলি
 এটাকো ধৰিছে। ভাল মোৰ প্ৰভুৱে আজি বুঢ়াটো আৰু
 ল'ৰাহাল উলিয়াই আমাৰ অৱন্তী দেশখন ৰক্ষা কৰিলে।

২য় সেনা। আৰু কোনোবা এটা আছিল বোলে!

১ম সেনা। শুনিছোঁ, পিছে কোন—ক'বহে পৰা নাই। এইটোনো কোন
 আকৌ?

বীৰসিংহ। মই উজ্জয়িনীৰ সেনা, তইতক বধিবলৈ বাট চাই আছোঁ।

২য় সেনা। ইয়াৰ অহঙ্কাৰ শুনা, ইয়াক ধৰি লোৱা। বজাক চমুজাই দিওঁগৈ।

[বীৰসিংহক ধৰিবলৈ দুয়ো সেনাৰ প্ৰস্থান]

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক

অৱন্তীৰ শিবিৰ

[উদয়াদিত্য, ইন্দ্ৰবথ, ধৰ্মাদিত্য, চন্দ্ৰাদিত্য, কিল্কৰ আৰু বিষয়াসকল]

- উদয়াদিত্য । থিয় হোৱা ওচৰতে,
তোমালোকে ৰাখিলা ৰাজত্থখনি মোৰ ;
কিল্ক আৰু এটি আছিল লগত সেনা
কোন তেওঁ একো নেজানিলোঁ ;
পাবে যদি কোনোবাই দিব উলিয়াই
যতনৰ সফল কৰিম।
- ইন্দ্ৰবথ । সেনাটি নথকা হ'লে
কাৰ সাধা আগচিৰ উজ্জয়িনী সেনা !
- উদয়াদিত্য । কোন তেওঁ নাইনে সন্ধান পোৱা একো ?
কিল্কৰ । বিচাৰিলোঁ মৰা জীয়া ক'তো পোৱা নাই।
- উদয়াদিত্য । কোন তোমালোক তিনিজন
পৰিচয় দিবা জানো মোক ?
- ইন্দ্ৰবথ । আমি তিনিজন দুখীয়া ৰায়ত।
কিল্ক দোৰ নধৰিব কোৱাৰ বাবে
আমি হ'লে নাই কৰা কাৰো অপকাৰ।
- উদয়াদিত্য । গুচিলা দুখীয়া আৰু
উচ্চ স্থান দিম সমাজত।
- [বৈজ্ঞান্যৰ প্ৰবেশ]
- বৈজ্ঞান্য । ক্ষমিব ৰাজন দোষ--
দিওঁ মই ৰাণীৰ বাতৰি
ৰাণীৰ নিচিনা ৰোগী নাই পোৱা আৰু !
- উদয়াদিত্য । বৈজ্ঞান্য নহ'লেনো কোনে
দ্বিৰ এনে অন্তত বাতৰি।
ভাল কথা শুনালাহি আহি
মাতবোল আছেনে ৰাণীৰ ?

বৈষ্ণবাজ ।

যিবিলাক কথা ক'লে, অস্তি ভয়ঙ্কর !

অহুমতি নেপালে বজ্জাব

উপযাচি নোরাবোঁ জনাব ।

উদয়াদিত্য ।

কোৱী কথা, বেলি নকৰিয়া ।

বৈষ্ণবাজ ।

প্রথমতে ক'লে মহাবাজ,

মানিছিল আপোনাৰ ৰাজ সিংহাসন

নাই পোৱা কোনো দিনে ভাল আপোনাক

পেটে পেটে ঘিণ কৰিছিল ।

উদয়াদিত্য ।

নেভাবিলোঁ এনে কথা স্বপ্নতো কদাপি ।

বৈষ্ণবাজ ।

পদ্মারতী আপোনাৰ প্রাণৰ জীয়াবী

আছিল চকুৰ শাল, নোযোৱাহেঁতেন

পলাই ঘৰৰ পৰা, নেথাকে জীয়াই ।

উদয়াদিত্য ।

তিৰোতাক নোৱাৰি চিনিব

আছিল সকলো মোৰ মনত গোন্ধাই—

ঠিক কথা, সকলোৰে মূল হ'ল ৰাণী ।

বৈষ্ণবাজ ।

ততুপৰি আপোনাক দিবৰ কাৰণে

আছিল এবিধ বিহ ৰাণীৰ হাতত ;

থালে তাক বহুদিন ভুগি নানা ৰোগ

যায় প্রাণ, চাকি এটি হুমুৱাব দৰে ।

সেই বিহ খুৱাই বেমাৰ কৰি লৈ

ফুচুলাই আপোনাক কোমল কথাৰে

লোৱালেহেঁতেন চকুপানিক ৰাজ্যৰ

যুৱৰাজ, আপোনাৰ পোষ্ট-পুত্ৰ কৰি

হেৰোৱাত চকুপানি, আশা-স্বপ্ন এৰি

সকলো স্বীকাৰ কৰি, কমা মাগি

ৰাণীয়েও প্রাণ বিসৰ্জিলে ।

উদয়াদিত্য ।

নাই কৰা ভুল মই;

চকুৰে দেখাত ভাহুমতী ৰণমতী

ভাবিছিলোঁ অস্তবতো জেনেহুৱা বুলি

পদ্মাবতী, পাৰা তুমি দোষ দিব মোক
কিন্তু বিচাৰৰ ভাৰ দিলোঁ বিভূৰ হাতত।

[মহীপাল, কল্যাণ, বীৰসিংহ আৰু পদ্মাবতীৰ প্ৰবেশ]

এতিয়া আহিছা মহীপাল
কৰ-তাৰ অৱন্তীৰ নেলাগে তোমাক ;
যদিও জিকিছোঁ আমি
অৱন্তীৰ ঢুকাল বহুত সেনা।
এতিয়া নবধো যদি
তোমালোক বন্দীসকলক,
নহ'ব কদাপি শাস্ত
অৱন্তীৰ অশাস্ত পৰাণ।

মহীপাল।

ক'ব পাৰে মহাৰাজে যেনে মন যায় ;
কথমপি দৈবাৎ জিকাদি
অৱন্তীৰ জয়লাভ হ'ল ;
কিন্তু আমি যদি জিকিলোঁহেতেন
নক'লোঁহেতেন এনে বিগৰ্হিত কথা
অৱন্তীৰ বন্দীসকলক।
শিক্ষা মোৰ উজ্জয়িনী ৰজাৰ লগত-
বধা মোক—নাই ভয় মৃত্যুৰ কাৰণে।
কিন্তু কৰোঁ এটি অহুৰোধ :
এই লগুৱাটি, জন্ম তাৰ অৱন্তীত
বিধাসী সবল প্ৰকৃতিৰ,
মহাৰাজে তাৰ যেন অস্তায় নকৰে।

উদয়াদিত্য।

লাগিছে মনত ভাল ল'ৰাটিক দেখি
তাক মই লগতে ৰাখিম ;
তাক মই প্ৰাণ দিলোঁ
আৰু লাগে যদি যিহকে বিচাৰে
দিয় তাকে পদ্মাবতীলৈ

- কোরা মাথোঁ দিব পাৰোঁ।
 লগৰীয়া বন্দীৰো জীৱন দান।
- পদ্মাবতী। মহাৰাজ, কৃতজ্ঞতা জানিব দাসৰ
 মহীপাল। নাই কোৱা মই হ'লে
 তুমি মোক বক্ষা কৰা বুলি
 যদিও জানিছোঁ তুমি তাকে ক'ৰা বুলি।
- * পদ্মাবতী। নিবিচাৰোঁ আপোনাৰ প্ৰাণভিক্ষা প্ৰভু!
 আছে কাম অগ্ৰ বহু সম্প্ৰতিকৈ মোৰ;
 নিজেই কৰিব চেষ্টা
 কিদৰে ৰাখিব পাৰি আপোনাৰ প্ৰাণ।
- মহীপাল। লৈছোঁ শলাগ তোমাৰ। নেলাগে কৰিব
 চিন্তা মোৰ প্ৰাণৰক্ষা হেতু।
- উদয়াদিত্য। হে বালক, কোৱা তুমি লাগে কাৰ মুক্তি?
 হিয়া মোৰ চেনেহেৰে উঠিছে উথলি
 ক্ৰমাৎ গভীৰ হৈ। মুক্তি লাগে কাৰ?
 কোন সেই বন্দী? কোনোবা আপোনজন?
 অথবা কোনোবা বন্ধু ওমলা দিনৰ?
- পদ্মাবতী। শুনে যদি মহাৰাজ।
 সামান্য প্ৰাৰ্থনা মোৰ, ক'ম সংগোপনে
 —স্বস্থিৰ ই ৰাজ-দৰবাৰত।
- উদয়াদিত্য। বেচ কথা। ব'লা ভিতৰ-কোঠালৈ।
 আৰু এটি কথা পাহৰিছোঁ, সোধা নাই—
 কি নাম তোমাৰ হেৰা সাদৰী সোণাই?
- পদ্মাবতী। মহাৰাজ, নিকুন্ত নামেৰে মই
 পৰিচিত সবাৰে মান্তত।
- উদয়াদিত্য। স্তম্ভৰ—অতিকৈ স্তম্ভৰ তোমাৰ নাম।
 পাতিলোঁ তোমাক মই লিগিৰাবকৰা—
 থাকিবা সদায় মোৰ এই কাৰেঙতে।

[উদয়াদিত্য আৰু পদ্মাবতীৰ প্ৰস্থান]

* এইখিনিবন্দৰা অসম্পূৰ্ণ অংশটো পূৰ্বাই দিয়া হৈছে।—সম্পাদক।

- ইন্দ্ৰবথ । চিনি পাওঁ যেন মই এই ল'ৰাটিক—
উভতি আহিছে নেকি মৃত্যুৰ দেশবপৰা ?
- ধৰ্মাদিত্য । তাৰো নাম আছিল নিকুন্ত ;
এই ল'ৰাটিৰ স'তে অবিকল একে ।
মিল আছে দুয়োটিৰে
যেন ঢটি কণ কণ বালিৰ কণিকা ।
- চন্দ্ৰাদিত্য । সঁচা কথা, একেবাৰে একে—
উভতি আহিছে মৃত্যুৰ দেশবপৰা
আমাৰে ভাইটি নিকুন্ত সেয়া ।
- ইন্দ্ৰবথ । ক্ষান্ত হোৱা, নক'বা সিদৰে ।
হোৱা হ'লে নিকুন্ত আমাৰ
নেচালেহেঁতেন জানো চকুখুৰি তুলি
এবাৰো আমাৰ পিনে ?
- ধৰ্মাদিত্য । সঁচা কথা, দেখিছোঁ নিজেই আমি
নিকুন্তৰ মৰদেহ নীতল জখৰ ।
- ইন্দ্ৰবথ । এতিয়া নক'বা একো, স্থধীৰ মিহিৰ !
চাই থাকা, ষটে কি কেতিয়া !
- কিঙ্কৰ । (এফলীয়াটকৈ) পাইছোঁ, পাইছোঁ চিনি কোনো ভুল নাই
তুমি মোৰ গৰাকিনী পদ্মাৱতী বুলি ।
[সকলোৰে প্ৰস্থান]

পঞ্চম গৰ্ভাঙ্ক

অৱন্তীৰ শিবিৰ

[উদয়াদিত্য, পদ্মাৱতী, মহীপাল আৰু আন আন বন্দীসকল]

- উদয়াদিত্য । (পদ্মাৱতীৰ প্ৰতি) কাৰ চাপি আহাঁ এইপিনে ।
ক'ব লগা কথাখিনি ক'বা মুকলিকৈ—
আৰ-বেৰ নেৰাখি অকণো ।
(কল্যাণৰ প্ৰতি) আগবাঢ়ি আহাঁচোন ভূমি ।
এই ল'ৰাটিয়ে স্থধিৰ ভোম্বাক কিবা.

সমিধান দিবা তুমি সকলো প্রসবে
লুক-ঢাক নকরি অকণো ।
বাতিক্রম হয় যদি কিবা কেনেবাকে'
দণ্ড পাবা সমুচিত অতিকৈ ভীষণ ;
ভোঁকাতুর হেড়াল ককুরে আহি
আজুৰিব দেহৰ মণ্ডহ টানি !

পদ্মাবতী । স্থধিব খুজিছোঁ মই মাথোঁ এটি কথা—
ক'ত পালে তেওঁ এই হীৰাৰ আঙঠি ?

কল্যাণ । (এফলীয়াকৈ) পোৱা নাই বুজি মই কিহৰ সম্পৰ্ক
এই আঙঠিৰ স'তে-এই বালকৰ !

উদয়াদিত্য । সমিধান দিয়াঁ শীঘ্ৰে—
ক'ত পাল তুমি এই হীৰাৰ আঙঠি ?

কল্যাণ । নকওঁ যদিহে মই আঙঠি-বহন্ত
আছে দণ্ড কৰ্ণালত ভুগিম যজ্ঞণ ।
আক যদি কওঁ কথা অকপটে
কিদৰে লভিলোঁ এই হীৰাৰ আঙঠি
যজ্ঞণাত দণ্ড হ'ব আপোনাৰ প্ৰাণ ।

উদয়াদিত্য । মোৰ প্ৰাণ ? মোৰ ?

কল্যাণ । এৰা, মহাৰাজ ! আপোনাৰে প্ৰাণ ।

লঘু হ'ব তাৰ মোৰ এই অস্তবৰ
উজাৰি পেলাব পাৰি সাঁচতীয়া কথা ।
আঙুলি শুধাই থকা এই আঙঠিটো
পিঙ্কিবলৈ' পালোঁ মই কৰি প্ৰতারণা ;
এদিন আছিল পিঙ্কি বীৰসিংহ বীৰে
দিলে যাক নিৰ্বাসন ইচ্ছা বিপৰীতে ।

আক কি শুনিব খোজে

ইতিকথা এই আঙঠিৰ ?

উদয়াদিত্য । কোৱা, কৈ যোৱা, মাথোঁ আঙঠিৰে কথা ।

কল্যাণ ।

উপমাবিহীনা সেই কণ্ঠা আপোনাৰ
নাম যাৰ পদ্মারতী— ।
উস্, কি ভীষণ ! ভাবো যদি সেই কথা,
কলিজাটো হয় ছিঁষাছিব
নিগৰি নিজৰি পৰে তেজৰ টোপাল
কেঁচা মোৰ কলিজাৰ পৰা ।

উদয়াদিত্য ।

কণ্ঠা মোৰ পদ্মারতী । নহ'বা বিচল—
কোৱা, কৈ যোৱা কিদৰে জড়িত তাই
তুমি পিন্ধি থকা সেই আঙঠিৰ স'তে ।

কল্যাণ ।

অশুভ আছিল সেই ক্ষণ ।
বীৰসিংহ বীৰে ক'লে প্ৰচণ্ড উচ্ছ্বাসে
উজ্জয়িনী ৰমণীৰ নহয় তুলনা
ৰাজকণ্ঠা অৱন্তীৰ পদ্মারতী স'তে ।
সূৰ্যতো কলঙ্ক থাকে ;
নাই কিন্তু কিঞ্চিতো কলঙ্ক পদ্মারতী
সতী ৰমণীৰ শুভ্ৰ চৰিত্ৰত ।
বাজী ধৰি ক'লোঁ মই— কৰিম প্ৰমাণ
একেই মাটিৰে গঢ়া সকলোটি নাৰী ;
সতীধৰ্ম বিকা যায় পানীৰ দৰত
লাগে মাথোঁ ফুচুলনি এমুঠি লোণৰ ।
পদ্মারতী নহয় ব্যত্যয় তাৰ
প্ৰেম সি যে ক্ষণিকৰ মাথোঁ মৰীচিকা ।

উদয়াদিত্য ।

খোজা নাই শুনিব তোমাৰ এই
সুদীৰ্ঘ ভাষণ— কোৱা সাৰকথা ।

কল্যাণ ।

গম পালোঁ নিমিষতে পদ্মারতী সতী ;
সতীধৰ্ম অবিচল
বৈ আছে শোণিতৰ প্ৰতি কণিকাত ।
গ্ৰহণ কৰিলোঁ সেয়ে ছলনাৰ বাট—
ছদ্মবেশ ধৰি এক বণিকৰ

প্রবেশিলে। শোরনি-কোঠাত

সেই সতী বমণীৰ—

উভতিলে। বুটলি এপাত থাক

সোলোকাই মেজত পেলাই ধোৱা।

বীৰসিংহ সহজেই গ'ল পতিয়ন ;

দিলে মোক অজুৰীয় ৰাখি অঙ্গীকাৰ।

বীৰসিংহ।

(আগবাঢ়ি আহি) কি ক'লি নৰাধম তই ?

প্ৰবঞ্চক, দুৰাচাৰ, পাষণ্ড, নাৰকী।

ভোল গ'লোঁ শুনি তোৰ যত মিছা কথা

ময়েই কাৰণ হ'লোঁ সতীৰ যুত্ৱাৰ।

মহাৰাজ, দিব পাৰে প্ৰাণদণ্ড মোক—

বীৰসিংহ মোৰে নাম,

ময়েই তুমিলোঁ চাকিগছি জীৱনৰ

পদ্মাৱতী আপোনাৰ আজলী কল্যাৰ।

মহাৰাজ! শুনক প্ৰাৰ্থনা মোৰ—

বন্ধ মোৰ ধৰিহেঁ নঙঠা কৰি

হানক আঘাত তাতে প্ৰচণ্ড নিৰ্মম

যুক্ত কৰি তৰবাৰি আপোন কোষৰ।

নতুবা কৰিম মই নিজকে সংসাৰ।

পদ্মাৱতী।

ক্লান্ত হওক কোঁৱৰ! নহ'ব অধীৰ—

আছে আৰু ছুটিমান কথা শুকতৰ।

বীৰসিংহ।

কি ক'লি ? হ'ব লাগে ক্লান্ত মই ?

সামান্য লিগিৰা তই

বুজিবি কিদৰে মোৰ দাহন প্ৰেমৰ ?

কোন তই ধৰিছ আগচি মোক ?

দিলোঁ শাস্তি তোৰ যত প্ৰগল্ভতাৰ।

[আঘাত কৰে। পদ্মাৱতী পৰি যায়]

কিহব।

কি কৰিলে প্ৰভু মোৰ পৰাণৰ ?

আপোন হাতেৰে কিয় কৰিলে আঘাত

আপোনাৰ পদ্মাৱতী সতী-লখিমীক ?
 চিনি তেন্তে পোৱা নাই
 অতপৰে ছদ্মবেশী এই কিশোৰক ?
 উদয়াদিত্য । নেপাওঁ একোকে বুজি—
 সপোনৰে লুকাভাকু খেলিছে দিঠকে ।
 বীৰসিংহ । বুজাৰ অতীত যোৰো কিদৰে সম্ভৱ—
 মেল খাই আছে চকুযোৰ
 তাতে আহি চমকনি জাগে সপোনৰ ।
 কিহৰ । আইদেউ ! এইবেলি উঠক আপুনি
 দূৰ হ'ল নিশাৰ আন্ধাৰ ।
 পদ্মাৱতী । দূৰ হ অধম ! চকুৰ আগৰ পৰা ।
 এপালি ওষধি বুলি কিহৰ চেকুৰা
 যাচিছিলি সঁফুৰা ভৰাই ।
 ছৰস্ত তন্ত্ৰৰ তই, পলাব কেতিয়া
 তোৰ অতি নীচ হত্যাৰ বাসনা ?
 কিহৰ । আইদেউ ! অধমক কম্বি আপুনি ।
 ভাবিছিলোঁ সঁচাকৈয়ে সেই সঁফুৰাত
 আছে বুলি সঞ্জীৱনী সুখা ।
 মহাৰাণী আইদেৱে
 চেনেহৰ চিন বুলি
 নিজেই দিছিলে মোক সেই সঁফুৰাটি ।
 বৈভৱাজ । বুজিছোঁ সকলো মই
 ফৰকাল হ'ল এটি অবুজ সাঁথৰ ।
 মহাৰাণী আইদেৱে বুজিছিল মোক
 লাগে এটি বিহৰ টোপোলা—
 কাৰেঙত দেখা পোৱা এন্ধুৰৰ বাবে ।
 ভয় কৰি এয়েয়েই দিছিলোঁ ওষধি
 পান কৰি গুপ্ত হৰ চোভনা খন্তেক—
 সাৰ পায় শেষ হ'লে টোপালিৰ বাগী ।

- পদ্মাবতী । সেয়ে হ'ল তেনেহ'লে—
পান কবি হলো মৃতপ্রায় ।
- ইন্দ্রবধ । সঁচা মোর অমুমান,
জীরন্ত নিকুন্ত এয়া চকুৰ আগতে—
ভাবিছিলোঁ মৃত বুলি মাথোঁ মৃতপ্রায় ।
- ধৰ্মাদিত্য । আচৰিত ! মৰা নাই তেনেহ'লে
আমাৰ নিকুন্ত ।
- পদ্মাবতী । নেজানিলোঁ প্ৰিয়তম !
কিবা অপৰাধ মোৰ—যাৰ বাবে
প্ৰাণদণ্ড বিহিলে এদিন ; যাৰ বাবে
আপোন হাতেৰে আজি কৰিলে আঘাত ?
- বীৰসিংহ । ক্ৰটি মোৰ কৰিবা মার্জন ।
[পদ্মাবতীৰ কাষ চাপি যায়]
- উদয়াদিত্য । বঞ্চনা যিহেতু কৰিলোঁ বহুতো তোক
হয়তোবা সেইবাৰে আই মোৰ !
পাত্ৰবিলি পিতা বুলি
দিবল'ই সাদৰী এষাৰি মাত ।
- পদ্মাবতী । (আঠু লৈ) জনমহুখিনী মই, দিয়ক আশিস
চেনেহ উজ্জাব কৰি পিতাৰ হিয়াৰ ।
- উদয়াদিত্য । অশ্ৰুৰ অঞ্জলি যাচি দিছোঁ আশীৰ্বাদ—
ভাগ্যলক্ষ্মী যেন তোৰ হয় সহচৰী ।
এই স্তম্ভ লগনত পৰিছে মনত
হুখনি মুখৰ ছবি
প্ৰাণতো অধিক মোৰ বাগী ভাস্কৰমতী ।
একেটি মাথোন পুত্ৰ—হ'ল নিকৰ্দ্দেহ,
নেপালোঁ সম্ভেদ, গ'ল কেনি চক্ৰপাণি !
- কিষ্কৰ । অজ্ঞমতি দিলে মহাবাজ !
দ্বিব পাৰ্বী সামান্ত সম্ভেদ ।
- উদয়াদিত্য । বেচ কথা, দিলোঁ বাক সেই অজ্ঞমতি ।

কিহব।

হাতত আছিল মোৰ গৰাকীৰ চিঠি
 যাব লাগে পদ্মাৱতী আইদেউ
 বিজ্ঞাচল অভিযুখে লগ পাবল'ই
 গৰাকীক মাথোঁ এটি নিমিষৰ বাবে।
 কাটি ল'ই সেই চিঠি
 চালে পটি চকুপাণি যুৱৰাজে।
 ওলাল উতলা হৈ
 দূৰ—অতি দূৰ বিজ্ঞাচললৈ।
 নেজানো একোকে, পালে নে নেপালে গৈ
 গৰাকী-পত্নীক মোৰ দূৰ বিদেশত।

ধৰ্মাদিত্য।

দিব পাৰোঁ ময়ে তাৰ নিশ্চিত সন্তেদ।
 কৰিলো ময়েই শিৰচ্ছেদ,
 'পাপিষ্ঠৰ চুড়ামণি সেই চকুপাণি—
 ময়েই কৰিলোঁ তাক যমৰ আলহী।

উদয়াদিত্য।

কিন্তু যুৱৰাজ সি যে অৱন্তী ৰাজ্যৰ!

ধৰ্মাদিত্য।

তথাপিও অতি নীচ জঘন্য বৰব।

উদয়াদিত্য।

আছে এতিয়াও সময় যথেষ্ট;
 নক'বা, নক'বা তুমি
 নিধন কৰিছা বুলি ৰাজকোঁৱৰক।

পদ্মাৱতী।

আচৰিত! যুগুহীন সেই চকুপাণি;
 তাকে মই তাৰিছিলোঁ মোৰ স্বামী বুলি।

ধৰ্মাদিত্য।

সকাম একোকে নাই অস্বীকাৰ কৰা,
 বধ কৰি সেই পাপিষ্ঠক
 হৰিলোঁ পাপৰ ভাৰ এই ধৰ্মজীৱ।

উদয়াদিত্য।

দুৱাৰত কোন আছ সৈনিক-প্ৰহৰী!
 বন্দী কৰ লোহাৰ শিকলি আনি—
 প্ৰাণদণ্ড দিছোঁ দান এই মূৰকক।

ইন্দ্ৰবধ।

কিন্তু সি যে অসম্ভৱ, হে মহাৰাজ!

লেখা নাই ললাটত বন্দীৰ জীৱন
জন্মস্থলে এই যুৱকৰ।

উদয়াদিত্য।

তাৰ মানে ?

ইন্দুৰথ।

মানে অতি পৰিষ্কাৰ।

সমুখত এই ছটি আপোনাৰ পুত্ৰ ;
সিহঁতে নেজানে নিজ পিতৃ-পৰিচয়—
জানে মোকে সিহঁতৰ জন্মদাতা বুলি।
কিন্তু মই মাথোঁ চতুৰ হৰণকাৰী
নিছিলোঁ হৰণ কৰি বহুদিন পূৰ্বে
এই কাৰেঙৰে পৰা।

মহাৰাজ ! শুনি ল'ক মোৰ ইতিবৃত্ত।

মই সেই ইন্দুৰথ

দিছিলে এদিন যাক দণ্ড নিৰ্বাসন।

উদয়াদিত্য।

ইন্দুৰথ ! সেই ঘোৰ বিশ্বাসঘাতক !

ইন্দুৰথ।

নহওঁ কদাপি মই বিশ্বাসঘাতক।

মাথোঁ এটি মিছা সন্দেহৰ ফিৰিঙতি
জ্বলিল অগ্নি হৈ—বিৰাট অগ্নি—
পুৰি নিলে বিশ্বাসৰ বিশাল অটবী।
এই ছটি পুত্ৰ আপোনাৰে
লালন কৰিলোঁ মই নিজ পুত্ৰৰূপে।

জগতে যদিও জানে

মিহিৰ সূৰ্য্যৰ বুলি সিহঁত ছটাক
আজি মই সিহঁতৰ দিওঁ পৰিচয়,
ধৰ্মাদিত্য চন্দ্ৰাদিত্য এই ছটি

চিৰমুগ্ধ ৰাজপুত্ৰ অৱন্তী ৰাজ্যৰ।

ধৰ্মাদিত্য।

ইকি পিতা ! শুনিছোঁ নিশ্চয় আমি

সাধুকথা ক'বাব পৰীৰ দেশৰ !

চন্দ্ৰাদিত্য।

আমি জানো পিতা তুমি আমি দুজনৰ ;

খোজা নাই হ'ব আমি বজাৰ কুমাৰ।

ইন্দ্ৰবধ ।

মচ খালে তইঁতৰ ভুৱা পৰিচয়—
 ছিন্ন হ'ল পিতা-পুত্ৰ সম্পৰ্কৰ জৰী ।
 স্বৰ্গৰ আশীসূধাৰা পৰক নিজৰি
 তোমালোক দুজনৰ ললাট-চূড়াত
 যেন কোনো প্ৰভাতৰ নিয়ৰ কণিকা ।

উদয়াদিত্য ।

দিলোঁ নেকি ~~জন্ম~~ আজি তিনিটি সন্তান
 একেলগে একেটি কণতে !
 আই পদ্মারতী ! তোৰ মাথোঁ হ'ল ক্ষতি—
 যিহেতু ওলাল দুটি ভ্ৰাতা তোৰ
 হেৰুৱালি সিংহাসন ভৱিষ্য দিনৰ ।

পদ্মারতী ।

কিস্তি পিতা ! লাভ হ'ল আচৰিতে—
 সহোদৰ পাইছোঁ দুজন ।

উদয়াদিত্য ।

দিশে দিশে বৈ য'ক আনন্দ-লহৰ—
 মস্ত হ'ক উছৱত নগৰ-চহৰ,
 ৰাজধানী, জনপদ অৱন্তী দেশৰ ।

বীৰসিংহ ।

(আঠু কাটি) আজি এই উছৱৰ মধু লগনত
 কৰিছোঁ প্ৰাৰ্থনা এটি—দিস লাগে মুক্তি
 যতমানে বিদেশী বন্দীক ।

উদয়াদিত্য ।

উত্তম প্ৰস্তাৱ অতি । দিছোঁ মুক্তি
 সকলোজনক । মুক্ত তোমালোক ।
 নিন্দা-খ্যাতি, জয়-পৰাজয়, সকলোটি
 নিয়তিৰ বিচাৰৰ অধীন সঠিক—
 মামুহ কেৱল তাৰ কাৰণ ঘটক ।

[যবনিকা পতন]

ଅବିଶିଷ୍ଟ

পৰিশিষ্ট 'ক'

১. 'কেতেকী'ৰ পাতনি

বিশ্বজগতৰ সকলো কাৰ্য্য একেটা নিয়মৰ অধীন বুলি প্ৰমাণ কৰিবলৈ জ্ঞানীসকলে যত্ন কৰিব লাগিছে। চিত্ৰত চিত্ৰকৰ নিজে কাৰ্য্যৰূপে পৰিণত হৈ অৱস্থান কৰে। বিশ্বজগতৰ সকলো কাৰ্য্যত কিবা এটা ডাঙৰ বস্তু এনেদৰে সোমাই আছে, যেন সকলোবিলাক একেডাল সূতাৰেহে সাঙোৰা আছে। সেই বস্তুটোকে বুজিবলৈ আৰু বৰ্ণাবলৈ দাৰ্শনিক, বৈজ্ঞানিক আৰু কবিৰ সদায় চেষ্টা। কিন্তু সেই মহান বস্তুটো ইমান নিম্নগত আৰু ইমান ডাঙৰ যে জ্ঞানৰূপ দূৰবীণেৰে তাৰ কেৱল এক অংশহে দেখিবলৈ পোৱা যায়। সেই কাৰণেই দাৰ্শনিক, বৈজ্ঞানিক আৰু কবিয়ে নিজ নিজ দূৰবীণেৰে সেই বস্তুটোৰ একো একো অংশহে মাথোন জ্ঞানৰ গোচৰ কৰিব পাৰে।

'কেতেকী'ত দেখুওৱা হৈছে যে, এই জড় প্ৰকৃতিত কেতেকীৰ গীতে পুৰুষৰূপে কাৰ্য্য কৰিব লাগিছে। কেতেকীৰ গীতটি হৈছে জ্ঞানিবা বৃক্ষাবনত বংশীধ্বনি; পদ্ম ফুল ফুলাৰ আৰু বুঢ়া লুইতৰ গা উঠাৰ কাৰণ একেটাই—কেতেকীৰ গীত। সেই মাতটিত মুগ্ধ হৈ বিশ্বখনি যত্ন চলাদি চলিব লাগিছে। এই কাৰণেই কবিয়ে যেনিয়েই চাইছে সেইপিনেই কেতেকীৰ গীতৰ কাৰ্য্য-কলাপকেহে দেখিব লাগিছে।

কেতেকীৰ গীতৰ বাহিৰে আন আৰু কিবা আছে বুলি কবিয়ে কোৱা নাই। কবিয়ে সকলোতে এক ভাৱ দৰ্শন কৰিবলৈ যত্ন কৰিছে আৰু সেই এক ভাৱটি নিজৰ আভাৱেৰে পিছাই-উৰাট কেতেকীৰ গীতৰূপে বৰ্ণনা কৰিছে। বিশেষত এনে গভীৰ তত্ত্ব এইদৰে সজাই-পৰাই নেদেখুৱালে জনসাধাৰণৰ পক্ষে নিৰীক্ষণ কৰা অসম্ভৱ। বিশ্বৰ ঐক্যভাৱটো স্বৰ্ঘ্যৰ দৰে জলন্ত—মুখামুখিকৈ চাব নোৱাৰি; অইন বস্তুত তাৰ প্ৰতিবিম্বহে মাথোন দেখুৱাব পাৰি। কেতেকীৰ গীততো সেই ঐক্যভাৱৰ প্ৰতিবিম্ব এটি দেখুওৱা হৈছে।*

* বিহঙ্গি কবি বঘুনাথ চৌধাৰীৰ 'কেতেকী' কাব্যৰ ১৮৩২ শক (ইং ১২১৭ চন)ত গুৱাহাটীৰ কমল এজেন্সীৰদ্বাৰা প্ৰকাশিত প্ৰথম তাঙৰণৰ পাতনিখন লিখিছিল, বন্ধু-কবি দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাই। পিচৰ তাঙৰণসমূহত

২. মূৰ্তি পূজা

প্ৰথম কথা হ'ল, ঈশ্বৰৰ ৰূপ আছে নে নাই। ইয়াৰ উত্তৰ হ'ব, ঈশ্বৰৰ ৰূপ আছে। অৰ্জুনক বিশ্বৰূপ দেখুৱাওঁতে যিটো ৰূপ শ্ৰীভগবানে দেখুৱাইছিল, সেই ৰূপ মানুহৰ আয়ত্তৰ ভিতৰত নহয়। অৰ্জুন বিলম্ব হৈ বৈছিল আৰু ক'লে যে, “হে কৃষ্ণ! মই তোমাক মানুহ ৰূপেহে চাব খোজোঁ।” যেতিয়া কৃষ্ণই মানুহ ৰূপ ধাৰণ কৰিলে, তেতিয়া অৰ্জুনে ক'লে যে, “মই মোৰ নিজৰ চিন্তাত তোমাক অশুভৰ কৰিব পাৰোঁ।” এইটো এটা ডাঙৰ দৃষ্টান্ত। আমি মানুহে ঈশ্বৰক মানুহ ৰূপেহে বুজিব পাৰোঁ। ভাগৱতত কৈছে যে, ঈশ্বৰে নিজৰ অবয়বৰ মতেহে মানুহ সৃষ্টি কৰে। আমেৰিকাৰ চিকাগো চহৰত বক্তৃতা প্ৰসঙ্গত স্বামী বিবেকানন্দই কৈছিল যে, মানুহৰ ভগৱৎ কল্পনাত এজন ডাঙৰ মানুহ হ'ব; ঘোঁৰাৰ ভগৱৎ কল্পনাত এটা ডাঙৰ ঘোঁৰা হ'ব; আৰু গৰুৰ ভগৱৎ কল্পনাত তদনুৰূপে এক বৃহৎ গৰু হ'ব। আমি যেতিয়া ৰূপধাৰী আকৃতিবিশিষ্ট জীৱ, আমাৰ ঈশ্বৰো তেনেকুৱাই হ'ব। আমি যি উপাধিৰে সৈতে পৰিবেষ্টিত আছোঁ, আমাৰ ঈশ্বৰো তেনেকুৱা উপাধিৰ ভিতৰতে পৰি যাব। অৱশ্যে উপাধি ডাঙৰ বা দীঘল হ'ব পাৰে; কিন্তু সেইটো থাকিবই।

এতিয়া মূৰ্তি পূজা প্ৰসঙ্গত বিচাৰ কৰিব লাগিব—আমি মূৰ্তি পূজা নহ'লে কাৰোবাৰ পূজা কৰিব পাৰোঁ নে? গীতাতো শ্ৰীকৃষ্ণই নিজে কৈছে যে, অব্যক্ত অৱলম্বন কৰিলে দুখৰ বাহ হয়। স্বয়ং ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই নিজে মূৰ্তি ধাৰণ কৰি পৃথিৱীলৈ আহিছে। তেওঁ অৰ্জুনক বাৰে বাৰে কৈছে যে, “মোক পূজা আৰু উপাসনা কৰিবা। অব্যক্তৰ চাকনৈয়াত পৰি হাবাখুৰি নাখাবা।” ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ নিৰ্দেশতকৈ আৰু কি ডাঙৰ কথা আছে? ওপৰতেই কৈছোঁ যে, ঈশ্বৰৰ ৰূপ আছেও, নায়ো। “সাধকানাং হিতাৰ্থায়

ড° বাণীকান্ত কাকতিৰ বিস্তাৰিত পাতনিখনে সেইখনৰ ঠাই অধিকাৰ কৰি ল'লে। যি কি নহওক, এগৰাকী কবিতাৰ দৃষ্টিত সমকালৰ অন্ধ এগৰাকী সত্যৰ্থ কবিতাৰ কাব্যকৃতি কৈ ৰূপত ধৰা দিছিল, সেয়া নিশ্চয়ই তাত্পৰ্যপূৰ্ণ। তদুপৰি, স্বীকাৰ কৰিবই লাগিব—কাব্যখনৰ নিজস্ব সৌন্দৰ্যও এই চমু পাতনিখনত ‘গোম্পদে নভোমণ্ডল’ হৈ ফটকটোৱাকৈ প্ৰকাশ পাইছে।

—সম্পাদক।

অন্ধনো কপ কল্পনা।” ভগৱানক কোনোৱে বিষ্ণু বুলি, কোনোৱে শিৱ বুলি, কোনোৱে শক্তিকপিনী দুৰ্গা বুলি আৰু কোনোৱেবা আন কোনো ৰকমে ভাবিব পাৰে। তেনেকৈ ভবা কল্পনাটো মিছা নে? কেতিয়াও হ’ব নোৱাৰে। যি ভাবেই ভাবক, তেওঁ তাতেই আছে। এয়েই ভগৱৎ শক্তিৰ বিশেষত্ব। মূৰ্তি পূজাই শ্ৰেষ্ঠ পূজা। এই পূজা পৃথিৱীৰ আৰম্ভৰেপৰা চলি আহিছে আৰু আগলৈকো চলি থাকিব। কিন্তু সাধকবিশেষে মূৰ্তিৰ তাৰতম্য হয়। মানুহৰ চূড়ান্ত শেষ হয় ভগৱানৰ ওচৰ চপাত।

মূৰ্তি পূজা প্ৰমাণ কৰিবৰ বাবে আমাৰ শাস্ত্ৰত এই বিষয়ৰ বহুত ঠাট্টিত উল্লেখ আছে। এইটো হ’ল, শাস্ত্ৰৰ মত। এতিয়া বেদৰ ভিতৰত দেখা যাওক, বেদে কি কয়। যজুৰ্বেদৰ শেষ অধ্যায় ঈশোপনিষদৰপৰা তিনিটি শ্লোক উদ্ধৃত কৰিলোঁ :

(১) অন্ধং তমঃ প্ৰবিশন্তি যেষাম্ভূতিমুপাসতে।

ততো ভূয় ইব তে তমো য উ সঙ্জ্যাহবতাং ॥

(২) অগ্না দেবাহ সন্তবাদগ্নদাহৰসন্তবাং।

ইতি শুশ্ৰম ধীৰাণাং যো নন্তদ্বিচ চক্ষিৰে ॥

(৩) সন্তৃতিক বিনাশঞ্চ যন্তৰেদোভয়ংসং।

বিনাশেন মৃত্যুঃ তীৰ্ণা সন্তৃত্যহমতম্নুতে ॥

সন্তুতি মানে যিটো হোৱা বা প্ৰকাশ হোৱা আৰু অসন্তুতি মানে যিটো নোহোৱা বা প্ৰকাশ নোপোৱা। মূৰ্তিত প্ৰকাশ পায়। সেই কাৰণেই সন্তুতি। অৱাক্ত কেতিয়াও প্ৰকাশ নাপায়; সেই বাবে ই অসন্তুতি। সন্তৃতিক পূজা কৰিলে দুৰ্ঘোৰ অন্ধকাৰত পৰা যায়। আৰু অসন্তৃতিক পূজা কৰিলে আকৌ বেচি অন্ধকাৰত সোমোৱা হয়।

সন্তুতি আৰু অসন্তুতি দুয়োকৈ মিল কৰি পূজা কৰিব লাগে। শুদ্ধা মূৰ্তিখন মিছা। তাত্ত্বিক বিধান মতে সেই মূৰ্তিত প্ৰাণ প্ৰতিষ্ঠা কৰিব লাগে। মূৰ্তি পূজাই শ্ৰেষ্ঠ পূজা; কিন্তু মনস্কৰ চিন্ময় কৰি ল’ব লাগে। মাটিৰ মূৰ্তিত চৈতন্তশক্তি আৰোপ কৰিব লাগে। সকলো পূজা আমাৰ শাস্ত্ৰসম্মত। এতেকে মূৰ্তি পূজাক অৱহেলা কৰা অন্তৰ্হিত। মূৰ্তি পূজাৰ বাহিৰে মানুহৰ গতি নাই—নাই—নাই।*

* তীৰ্থনাথ শৰ্মা সম্পাদিত কামৰূহ ১ম বছৰ ৩য় সংখ্যাত প্ৰকাশিত।

পৰিশিষ্ট 'খ'

১. স্মৰণীয় ঘটনা-সূচী

[খণ্ডাঙ্কৰ লেখেৰে নিৰ্দেশিত]

- ১৮৮২ সোমবাৰ, ২ ফাগুন ১৮০৩ শক : জন্মগ্ৰহণ।
- ১৮৯৯ প্ৰবেশিকা পৰীক্ষাত জলপানি লাভ। কোচবিহাৰৰ ভিক্টোৰিয়া কলেজত অধ্যয়ন আৰম্ভ।
- ১৯০৩ বি. এ. পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ। কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আইন কলেজত অধ্যয়ন আৰম্ভ।
- ১৯০৬ বি. এল. পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ। যোৰহাটত আইন ব্যৱসায় আৰম্ভ।
- ১৯০৯ 'পাৰ্থ পৰাজয়' নাটকৰ প্ৰকাশন।
- ১৯১০ সান্ধীয়া দেৱীৰ লগত বিবাহ। 'অঞ্জলি' কাব্য আৰু 'চন্দ্ৰাৱলী' নাটকৰ প্ৰকাশন।
- ১৯১১ চৰকাৰী চাকৰিত যোগদান।
- ১৯১২ 'বালী বধ' নাটকৰ প্ৰকাশন।
- ১৯১৭ মেচপাৰা জমিদাৰীৰ তত্ত্বাবধায়ক পদত নিযুক্ত।
- ১৯২০ 'নিবেদন' কাব্যৰ প্ৰকাশন।
- ১৯৩৫ কামৰূপ জিলাৰ জিলাধিপতি পদত নিযুক্ত।
- ১৯৩৬ অসমৰ ভূমিলেখ্য বিভাগৰ অধিকৰ্তা পদত নিযুক্তি।
- ১৯৩৯ একাধিক্ৰমে আবকাৰী বিভাগ আৰু আয়কৰ বিভাগৰ আয়ুক্ত পদত সমাসীন।
- ১৯৪০ কানি-বিৰোধী অভিযানৰ আয়ুক্ত পদৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ। চৰকাৰী সেৱাৰপৰা অৱসৰ প্ৰাপ্তি।
- ১৯৪২ গোৰীপুৰ ৰাজৰ দেৱান পদ গ্ৰহণ।
- ১৯৪৪ বিজনী ৰাজৰ দেৱান পদ গ্ৰহণ।
- ১৯৪৮ উত্তৰ-পূব সীমান্ত ৰেলপথৰ নিযুক্তিকৰণ সমিতিৰ সদস্য পদ গ্ৰহণ।
- ১৯৬১ সোমবাৰ, ৪ চেপ্তেম্বৰ বিয়লি ৪-২৩ মিনিট : শেষনিশ্বাস ত্যাগ।

৩. শুভ-বিবাহৰ প্ৰীতি উপহাৰ

কবি-নাট্যকাৰ হুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ শুভ-বিবাহ উপলক্ষে তেখেতৰ অতি অন্তৰংগ বন্ধু দেবেন বৰুৱাই (বি. এ. জগন্নাথৰ পুত্ৰ) সেই কালত ৰীতি অনুযায়ী পত্ৰৰ ভাষাৰে লিখা এখন ছপোৱা প্ৰীতি উপহাৰ বিয়াঘৰত বিলাই দিছিল। এই প্ৰীতি উপহাৰখনৰপৰা এটা কথাৰ উমান পোৱা যায়— কবি-পত্নীৰ আন এটা নাম আছিল, কেশদা দেৱী।

প্ৰীতি উপহাৰ

আজি মধুৰ নিশায় বিমল শোভায়,
হৰষে মগন ধৰা ;
আজি উজ্জল আলোকে ভুবন ইহিছে
পৰাণ আনন্দে ভৰা ;
আজি স্বৰ্গীয় ভাবৰ প্ৰেমৰ ধাৰাৰে
তিতিল ধৰণী তল ;
আজি মৰমে প্ৰাণয়ে পৰে শতধাৰে
সুন্দৰ চকুৰ মল ;
আজি শ্ৰামল বেশেৰে উজ্জল ভূষণে
প্ৰকৃতি আহিছে সাজি ;
আজি সুখৰ মলয়া আনন্দ মনেৰে
বলিছে যোগান ধৰি ;
আজি দেৱত্ৰী আশিস্ স্বৰ্গৰপৰা
আহিছে ধৰণী মাজে ;
আজি নিৰ্মল জগত উঠিছে সুনীল
মোহন সপোন সাজে ;
আজি সকলোৱে যেন চিৰ সুখভৰা
প্ৰমোদ আকুল প্ৰাণ ;
আজি সন্তম স্বৰেৰে মোহিনী মধুৰ
ধ্বনিছে ললিততান ;

আজি প্ৰীতিৰ লহৰী স্নেহৰ উজ্জ্বল
 বলিছে এনেই চোৱা ;
 আজি গগনে গগনে শ্ৰামল নীলিমা
 সুন্দৰ আশাৰ তৰা ;
 আজি কেউপিনে চোৱা মঙ্গল মধুৰ
 বিধিৰ কৰুণা ৰাশি ;
 আজি পৰাগত খালি শুক বিমল
 শাস্তি উঠিছে ভাহি ;
 আজি কোটি সুখসমে লোৱা ভালপোৱা
 স্বৰগৰ উপহাৰ ;
 আজি সকলো বাসনা সাৰ্থক হওক
 লোৱাহি প্ৰেমৰ ধাৰ ;
 আজি সকলোৱে মিলি আনন্দ মনেৰে
 মাগি লওঁ এই বৰ ;
 আজি 'দুৰ্গা-কেশৱ' মিলন মধুত
 ভৰে যেন চৰাচৰ ।

তোমাৰ বন্ধু

ত্ৰিমেবেন

৪. কামৰূপ সংস্কৃত কলেজৰ অভিনন্দন পত্ৰ

ত্ৰীত্ৰীকামৰূপেশ্বৰী বিজয়তে

প্ৰস্তাবিত কামৰূপ সংস্কৃত কলেজ-সন্মেলনে সন্নাগতানাং তত্ত্বত্বতাং

বায়বাহাদুৰ ত্ৰীমুক্ত দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা, বি. এল্.

এক্সাইজ কমিষ্টনাৰ মহোদয়ানাং,

সন্নাগতাবিনন্দনম্

বেদান্তে ব্ৰহ্মৰূপা কনিপতি-ভণিতে চেশ্বৰী যোগশাস্ত্ৰে,

মীমাংসায়াক কৰ্ম প্ৰকৃতিৰিতিমতা কাপিলে দৰ্শনে চ ।

ভায়ে কৰ্ত্তা তথা যা কণভুগাভিহিতে দৰ্শনে স্থপ্ৰসিক্তা,
বিভাগাবে শুভেচ্ছা: বিতৰতু কুশলং কামৰূপেশ্বৰী সা ॥

স্বীয় কৰ্মচয়ং বিহায় মতিমন্! সম্মিলনেহস্মিন্ মুদা,
হে মান্না! স্বপদাৰ্পণেন নিতৰাং শ্ৰদ্ধাপ্ৰকাশঃ কৃতঃ।
জগৎ শ্ৰীমুখপদ্মতঃ সমুদিতং বাক্যামৃতং শাস্তয়ে,
পাতুং কৰ্ণৰসায়নং খলু বয়ং সুস্বাগতং কুৰ্মহে ॥

আসামস্ত হুশাসনে তব মতিঃ তস্তোন্নতো সৰ্বদা,
ভ্ৰামং ভ্ৰামমেনেকধা বিহৰসে কাৰ্য্যাহুসন্ধিংসয়া।
সাধুনাং চৰিতং বিভাতি নিতৰাং সৎশজানাং মুদা,
স্বীকৃত্য ভ্ৰমণং মদা ব্যাজনবং সন্তাপহাৰং ভবেৎ ॥

আশ্ৰে স্নিগ্ধং মধুৰবচনং চাধৰে মন্দহাসঃ,
কাৰ্য্যে নিষ্ঠা, সততমচলা স্নিগ্ধভাবৈৰ্ভিতা।
বাগীনদ্ধা বদনবিবৰে নিৰ্মলে জ্ঞানগৰ্ভে,
যশ্চোৎসঙ্গে চপলকমলা যাতি মুক্ষা স্থিৰত্বম্ ॥

ব্রহ্মন্ শব্দ! লীলাযাহি জগতো নাশায় চ:খত্ৰয়ং,
তুৰ্গাত্ৰাণ কৃতে চ সিদ্ধিমোদকং ধৃষ্ণাইফেনং মুদা।
সংকীৰ্ণার্থচয়ং বিহায় নিতৰাং বিস্তাৰিতাৰ্থী কৃতং,
যদ্ ভূগেশ্বৰ দেবশৰ্মকমিদং নাম ত্বয়া ভূষিতম্ ॥

অসম জননি যোগ্যজ্ঞানবৃদ্ধাগ্ৰপুত্ৰ!
চৰণকমলদানাং মেলনে যৎ ত্বয়াত্ৰ।
কৃতমতিস্তথপূৰ্ণং প্ৰাৰ্থনা নস্তদেবা,
স্বৰণপথমতীতাস্তে বয়ং নো ভবামঃ ॥

১৮৬১ শকাব্দীয়

পৌষ মাসস্ত

—দিবসীয়া লিপিৰেখা।

বজালী।

কামৰূপ-সংস্কৃত-কলেজ-সমিতি

পক্ষতঃ প্ৰদস্তমিদম্।

৫. সৱিতা সভাৰ অভিনন্দন পত্ৰ

নিবেদন,

আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যিকসকলৰ যি কেইগৰাকী আধ্যাত্মিক ভাবৰ কবিতা লিখক, যি কেইজন দাৰ্শনিক কবি, সেইসকলৰ ভিতৰত আপোনাক দেখিবলৈ পাওঁ আগ শাৰীত। আপোনাৰ 'অঞ্জলি', 'নিবেদন' গ্ৰন্থৰ প্ৰমাণ। কবিতাত নৱজীৱনৰ দৰ্শন আপুনি একেধাৰতে ফুটাই তুলিলে এইদৰে :

“জানৰ জিৰণি ন’ই ন’ইৰ সাগৰ,
অনন্ত জিৰণি কিন্তু নৱজীৱনৰ।”

ডেপুটি কমিছনাৰ, Director of Land Records আদি উচ্চ চৰকাৰী বিষয়বোৰ নিয়াৰিকৈ সমাধা কৰি তাৰ মাজতে আজৰি উলিয়াই আপুনি চালুকীয়া অসমীয়া সাহিত্যভঁৰাললৈ কাব্য আৰু নাট্য সাহিত্যৰ যি অৱদান যোগাইছে সি অসমীয়া সাহিত্যত আপোনাৰ কীৰ্তি সদায় জিলিকাই ৰাখিব। আপোনাৰ 'পাৰ্থ-পৰাজয়', 'বালী বধ', 'চন্দ্ৰাবলী' আদি নাট্যসমূহ এদিন অসম ৰঙ্গমঞ্চৰ ইমূৰবপৰা সিমূৰলৈকে ৰসেৰে বোৱাই দিছিল, নাট্যামোদীসকল আমোদেৰে বাউল কৰি তুলিছিল।

আজি গুৱাহাটী সৱিতা সভাৰ তৰফৰপৰা আপোনাক অভিনন্দন জনোৱা হৈছে : ভগৱানে আপোনাক দীৰ্ঘায়ু কৰক, আপোনাৰ মঙ্গল কৰক, ভাষা-জননীৰ সেৱা কৰিবলৈ আপোনাৰ দেহ আৰু মনত অমীম শক্তি দিয়ক।

ইতি

গুৱাহাটী

১৮/৬/৫৪

সৱিতা সভা, গুৱাহাটী

শ্ৰীহৰিচন্দ্ৰ তট্টাচাৰ্য, সম্পাদক

শ্ৰীৰত্ননাথ চৌধাৰী, সভাপতি

কবিতা সূচী

অ	কবি-প্রিয়	৮
অন্ত	১৬৮ ক'লৈ যাম	১৭১
অপ্সৰা	১৬ কাম	১১৪
অবুজ্জন	১১৫ কাৰণ	১১১
অমিল	২২ কালিকা	১২৮
আ	কি জানিবা মই তু- পাঠ	৮৭
আকৰ্ষণ	১৪৯ কিবা যেন নাই নাই	২১
আকাশ	৪৩ কুষ্ণলৈ	১৪০
আকৌ	৬ কেতেকী	৫৭
আছোঁ বাট চাই	১৭০ কেঁচুয়া পোণাটি	১৩৯
আত্মা	৬১ কোনোবাটি ঢুকাব লাগিব	৮৬
আমাৰ নিয়ম	১২৫ গ	
আশা	৬২ গিৰি-কুমাৰী	১৭
আশাৰ সপোন	১৮ গীত আৰু ছবি	১৩৬
আশ্রম	১৭৭ ঘ	
আক্ষেপ	২৬ ঘৰ	১৭২
উ	চ	
উন্নতি	২২ চাপৰি	১৪২
উমানন্দ	৫২ চিত্র	৩০
উৰণীয়া পখী	২৪ চিত্রলেখা	৪২
উবা	৬৫ চিন্তা	১৩২
ঈ	ছ	
ঈষি	১৭৬ ছাঁ	১৪৮
ক	জ	
কণা ল'ৰা	১৩৫ জগন্নাথ বৰুৱা.	৭২
কবিতা	৭৭ জননী	৪৮

		ন	
জলকুঁৱৰী	১২৬		
জাগৰণ	১০	নৱ জীবন	৬৭
জ্ঞান	১৭৩	নত্ৰ	১৩৫
জীৱ	১১০	নিজ ঠাই	১১৮
জীৱন	৩	নিজৰ গুণ	১১৭
জোনবাই	৫৬	নিজৰ ছবি	১১৩
	ট	নিজৰ শক্তি	১২১
টোপনি	১৩১	নিৰ্ভৰ	১০০
	ঠ	নিশা	১৩১
ঠাইৰ গুণ	১২২	নিয়ন্ত্ৰা	১৬৪
	ড	নেপাওঁ তোমাক ভাল	১৪১
তৰা	৬৪	নৈ	৬২
তুমি দেৱ-পাৰিজাত	১৪	নোজোৰে	১৩৪
তেৱেঁই মই	১৬৬	নোৱাৰা বুজিব	২৩
তোমাৰ পূজা	১০৫	প	
তোমাৰ লগত	১৭৫	পহা আৰু প্ৰৱৰ্তক	১৫৪
	ধ	পদীয়া তৰা	১১৬
থিতাতে	১৪২	পৰকাল	১৬৫
	দ	পাৰঘাটত	১৬১
দিনৰ সপোন	৭১	পৰিচয়	২৪
দিয়া	১৫৮	পৰিত্ৰাণ	১৭২
দুখকাৰী	৫০	পুখুৰী	৫৪
দুৰাশা	২৬	পুণ্যৰাজ্য	১০২
দেখিছোঁ তোমাক	১৭৪	পুতলা	২৭
দেৱী	৫৫	পুৱাৰ জগত	৭২
দেহ আৰু মন	৬৮	পুৰণি সপোন	৫৮
	ধ	পুৰাণ স্বতি	৫৩
ধুন	১৪৭	পূজা	১৩৩
ধ্বংসলীলা	১৮৪	পুনৰ্জন্ম	১৬৭

কবিতা সূচী ৫২৭

পূব আৰু পশ্চিম	১২৪	বিতোল	৫২
পেঁপা	১৫০	বিশ্ব ভাৱনা	২৯
প্ৰকৃতি কোলাত	৩৭	বিশ্বৰ নিয়ম	২১
প্ৰকৃতিলৈ	৩৬	বিশ্বৰ শক্তি	১২০
প্ৰণয়-বাতৰি	১২	বিশ্বৰাজ্য	১০৮
প্ৰতিদান	৩৬	বিহু	১৫০
প্ৰতিধ্বনি	২৮	বিহু	১৮২
প্ৰবোধ	৮৭	বুঢ়া ডাঙৰীয়া	১২৭
প্ৰয়াণ	১৭৮	বুদ্ধাবন	১০২
প্ৰশ্ন	৮২	ভ	
প্ৰাণ	৬২	ভাবৰ ভাষা	১৪৩
প্ৰাৰ্থনা	১০৪	ভাৰত জননী	৫২
		ভাগ আৰু বেয়া	১২৫
ফুলক	৬৩	ভিতৰ	৫
ফুল-কুঁৱৰী	৬	ভিক্ষা	১০৭
		ভূমুকি	৫২
বন্ধুলৈ	৬৭	ম	
বলিয়া	২৭		
বসন্ত	১৫২	মইনা	২০
বসন্ত-বিষাদ	৪৬	মনৰ কথা	১৮
বাটকৰা	১৪৬	মৰণ	৮৩
বাটকৰা	১৬৩	মৰম পাশ	৮৪
বাগীচদেৱী	৩২	মন্দিৰ	১০৩
বাঁহী	১৬২	মৰাৰ পিচত	৮৪
বিচাৰ	১১২	মহানিৰ্বাণ	১৮৬
বিচ্ছেদ	৫৫	মহাস্থপ	৪৪
বিদায়	৭৬	মাইকেল	৪১
বিদেশী	১৪৩	মাহুহ	৬০
বিভূতি	১৬২	মাহুহৰ গুণ	১২২

মালতী	১১	সঙ্গীহীন	৮৮
মুক্ত মানৱ	১৮১	সত্যৰ শত্ৰু	১১২
মোৰ প্ৰেম	৩০	সন্দেহ	১১১
য		সন্তোষ	১৩৪
		সন্ধ্যাদেৱী	১৫৩
	১২৫	সপোন	৭
যথিনী	২০	সমাজ	১৮৩
যোৱন		সম্বল	৯৫
ৰ		সৰস্বতী	৭০
	১৩৭	সৰু কথা	১৩০
	৮৬	সংশয়	৯০
ৰঙিলা	১০৪	সংসাৰী	২২
ৰাখিৰা মনত	১৪০	সাঁথৰ	১০৬
ৰাজসভা	৪২	সাদৰী	৩৪
ৰাধালৈ	৪	স্বার্থ	৪৭
ৰামমোহন	১৪৮	সীতা-সযত্ৰ	৫
ৰিজনি	১৮০	স্বৰ্ঘ্য	১৩০
ৰূপহী		সেই মাতটি	৫১
বেলগাড়ী		সেৱা	১৩৩
ল		স্নেহ	৮৫
		সৌন্দৰ্য্য	২২
		হ	
ল'ৰাকাল	৪৮	হাঁহিটি	৩৩
লাজুকী	৩২	হিয়া	১০
লাহৰী	২৩	হেবোৱা লাহৰী	৭৩
শ			
শকুন্তলা	৪১		
শেহ নিশা	৭১		
স			
সখি	১৪৫		